

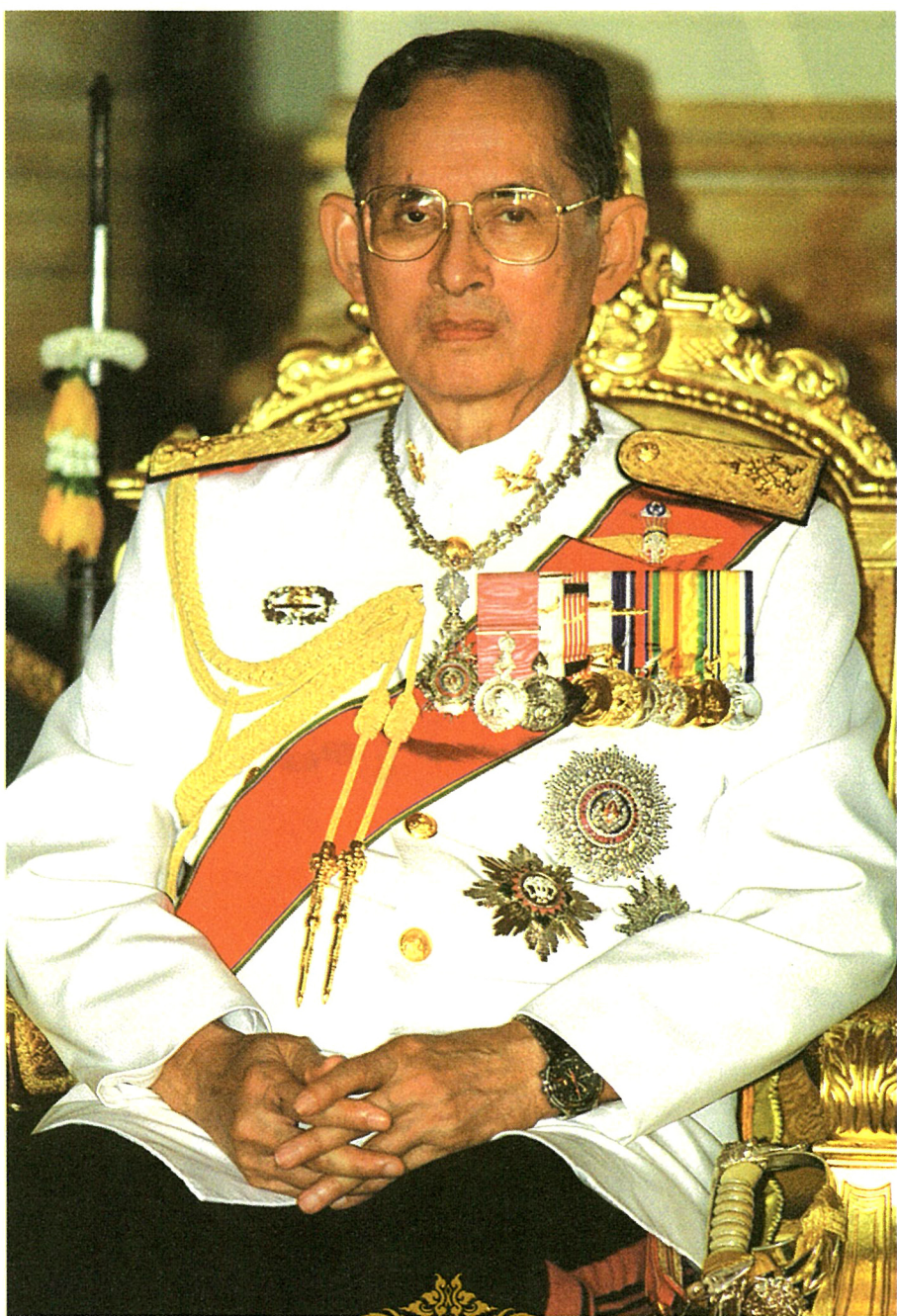
ทฤษฎีธรรม เตตปิฎก

๒๕๔๙ พุทธวสเส

สูตรตตปิฎกเถ ทิมนิกายธรรม
มหาวคคปาติ
ปาติวิโสธกตเถเรหิ วิโสธิตา

ภูมิพลธรรม ปรมินทมหาราชธรรม
ปริปัญณธรรมจิตรธรรม สิริธรรมมงคลมหมกกาเล
ทยธรรมสงฆมหาธรรมสมาคเมน มุทุทาปาติ

คำนำ

มหาเถรสมาคม ได้ปรารภการจัดกิจกรรมร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ แล้วมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้มีความรู้และทรงธรรมวินัยพิจารณาตรวจสอบแก้ไขต้นฉบับให้ถูกต้อง โดยใช้พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับ เพราะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระไตรปิฎกในฐานะเป็นพระบรมศาสดาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยและประชาชนชาวไทยได้นับถือพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติไทย และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะและเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกมาโดยตลอด ดังที่ปรากฏเป็นหลักฐาน เช่น

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑ ด้าน ๒ “คนเมืองสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบัว ท่วยนาง ลูกเจ้าขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชาย ทั้งผู้หญิง ผู้ท่วย มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากรรณกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว...”

พระบรมสัตยาธิภูฐานของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ตรัสประกาศแก่เทพดาทั้งปวงว่า “ให้บังเกิดมาในประยูรมหาเศวตฉัตร จะให้บำรุงพระพุทธศาสนา ไฉนจึงมิช่วยให้สว่างแลเห็นข้าศึกเล่า” พอตกพระโอบุษฐ์ลง พระพายก็พัดควันอันเป็นหมอกมืดนั้นสว่างไป...

นำพระราชหฤทัยและพระราชดำรัสของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช “พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะให้เราเข้ารีตตั้งนั้นหรือ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะในราชวงศ์ของเราก็นับถือพระพุทธศาสนามาช้านานแล้ว จะให้เปลี่ยน

[๒]

ศาสนา อย่างนี้เป็นกรยากอยู่ และถ้าพระเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดินจะต้องการให้คนทั่วโลกได้นับถือศาสนาอันเดียวกันแล้ว พระเจ้ามีจัดการให้เป็นเช่นนั้นเสียแล้วหรือ?” “จริงอยู่ เมื่อฟอลคอนในเวลาหมอบอยู่ข้างพระบาทเจ้ากรุงสยามได้แปลคำชักชวนที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้รับสั่งมากับราชทูตนั้น ฟอลคอนก็กลัวจนตัวสั่น และสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระกรุณาโปรดให้อภัยแก่ฟอลคอน แต่ก็ได้รับสั่งว่า ได้ทรงนับถือศาสนาอันได้นับถือต่อๆ กันมาถึง ๒,๒๒๕ ปีแล้ว เพราะฉะนั้น ที่จะให้พระองค์เปลี่ยนศาสนาเสียนั้น เป็นการที่พระองค์จะทำได้”

พระราชปณิธานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

“อันตัวพ่อ	ชื่อว่า	พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก	กู้ชาติ	พระศาสนา
ถวายเป็นดิน	ให้เป็น	พุทธบูชา
แต่พระศาสนา	สมณะ	พระพุทโศดม
ให้ยืนยง	คงถ้วน	ห้าพันปี
สมณะพรหมณ์ชี	ปฏิบัติ	ให้พอสม
เจริญสมณะ	วิปัสสนา	พ่อชื่นชม
ถวายบังคม	รอยบาท	พระศาสดา
คิดถึงพ่อ	พ่ออยู่	คู่กับเจ้า
ชาติของเรา	คงอยู่	คู่พระศาสนา
พุทธศาสนา	อยู่ยง	คู่องค์กษัตริ
พระศาสดา	ฝากไว้	ให้คู่กัน”

พระราชปณิธานของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

“ตั้งใจจะอุปถัมภก	ยอภพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขันทสีมา	รักษาประชาชนและมนตรี”

พระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย “ศุภมัสดุ ๑๑๗๙ ศก... พระบาทสมเด็จพระบรมธรรมิกมหาราชารามาธิราช บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว... ทรงพระราชศรัทธาจะยกกรือวิสาขบูชามหาโยธยพิธิ อันขาดประเพณีมานั้นให้กลับคืนเจียรจิตติกาล ปราภฏสำหรับแผ่นดินสืบไป จะให้เป็นอรรถดัดถ้อยประโยชน์และปรัดถประโยชน์ ทรงพระราชศรัทธาจะให้สัตว์โลก ช้าชอบชันทเสมอทั้งปวงจำเริญอายุและอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัยในชั่วนี้แลชั่วหน้า...”

นำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว “ด้วยกำลัง ทรงพระมหากรุณาเมตตากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นอันมาก ทรงพระกรุณา ดำรัสให้จดหมาย (คือ จด) กระแสพระราชโองการปฏิญาณยกพระนาม พระรัตนตรัยสรณาคมนั่นอันอุดมเป็นประธานพยานอันยิ่ง ให้เห็นความจริง ในพระบรมหฤทัย แล้วทรงพระราชดำรัสยอมอนุญาตให้เจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม พระยาศรีพัฒน์รัตนราชโกษา พระยาราชสุภาวดีกับ ขุนนางผู้น้อยทั้งปวง จงมีความสโมสรมัคคีรสปรึษาพร้อมกัน เมื่อเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดที่มีวิญญูสมบัติบริหารอบรู้ราชานุวัตร จะเป็น ศาสนูปถัมภกยกพระบวรพุทธศาสนา และจะปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้ ก็สุดแท้แต่จะเห็นดีประนีประนอมพร้อมใจกัน ยกพระบรมวงศานุวงศ์ พระองค์นั้นขึ้นเสวยมโหสิวรยาธิปัตย์ราชสืบสันตติวงศ์ดำรงราชประเพณีต่อไปเถิด อย่าได้เกร็งเกรงพระราชอัธยาศัยเลย เอาแต่ให้ได้เป็นสุขทั่วหน้า อย่าให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้ความทุกข์ร้อนแก่ราษฎร...”

พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงประกาศพระราชทานส่วนพระราชกุศลในการที่ทรงบริจาคเพชรใหญ่ประดับ พระอุณาโลมพระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร “การพระราชบริจาคอันนี้ทรงพระราชดำริ เห็นว่าไม่ขัดขวางเป็นเหตุให้ท่านผู้ใดชุนเคืองขัดใจเลย พระนครนี้เป็น

[๔]

ถิ่นที่ของคนนับถือพระพุทธศาสนาแต่เดิม ไม่ใช่แผ่นดินของศาสนาอื่น คนที่ถือศาสนาอื่นมาแต่อื่นก็ดี อยู่ในเมืองนี้ก็ดี จะโหม่นสน้อยใจด้วยริษยาแก่พระพุทธศาสนาเพราะบูชาอันนี้ไม่ได้ ด้วยไม่ใช่เมืองของศาสนาตัวเอง ถ้าโหม่นสักก็ชื่อว่าโลกล่วงเกินไป...”

พระราชปณิธานและพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช “ข้าพเจ้าจะไม่มิจิตยินดินน้อมไปในศาสนาอื่น นอกจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมอันพระองค์ได้ตรัสรู้ชอบดีแล้ว กับทั้งพระสงฆ์ใหญ่ อันได้ประพฤติดำตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเลยเป็นอันขาด จนตราบอกว่าสิ้นชีวิต...”

พระราชนิพนธ์และพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสำหรับชาติเรา เราจำเป็นต้องถือด้วยความกตัญญูต่อบิดา มารดา และต้นโคตรวงศ์ของเรา... เมื่อรู้สึกแน่นอนแล้วว่า ศาสนาในสมัยนี้เป็นของที่แยกจากชาติไม่ได้... ถ้าข้าพเจ้าจะขอแก่ท่านทั้งหลายว่า พุทธศาสนาเป็นของไทย เรามาชวนกันนับถือพระพุทธศาสนาเถิด... ผู้ที่แปลงศาสนา คนเขาถูกยิงเสียกว่าผู้ที่แปลงชาติ... เพราะเหตุฉะนั้น เป็นความจำเป็นที่เราทั้งหลายผู้เป็นไทย จะต้องมั่นอยู่ในศาสนาพระพุทธซึ่งเป็นศาสนาสำหรับชาติเรา...” และพระองค์ได้พระราชทานความหมายแห่งไตรรงค์ไว้ดังนี้

“ขอรำรำพรรณบรรยาย

ความคิดเครื่องหมาย

แห่งสีทั้งสามงามถนัด

ขาวคือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์

หมายพระไตรรัตน์

และธรรมะคัมภีร์ไทย...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว “แต่บ้านเมืองในลานนาถึงกาลวิบัติ พระพุทธศาสนาก็เศร้าหมองจนสงฆ์ฆราวาส

เสื่อมทรามระส่ำระสายมาช้านาน... มาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระปิยมหาราช พระบรมชนกนาถของเราจึงได้เริ่มทรงจัดการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในมณฑลนี้ มาโดยทรงพระราชดำริจะให้พุทธจักรและอาณาจักรเจริญรุ่งเรืองสมกับสมัย เป็นต้นว่า ในการสั่งสอนประชาชนทั้งหลายให้รัฐบาลเอาเป็นธุระสั่งสอนส่วน คดีโลก ให้พระสงฆ์รับภาระการสั่งสอนส่วนคดีธรรมเป็นอุปการะแก่กัน ดังนี้ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชของเราก็ได้โปรดให้จัดการสืบมาโดยทางนั้น”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน ได้ตรัสพระปฐมบรมราชโองการซึ่งเป็นพระราชปณิธานแก่ปวงชนชาวไทยใน พระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง ว่า “เราจะครองแผ่นดิน โดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ได้มีพระราชดำรัสตรัส ลาผนวชต่อพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี คณะทูตานุทูต สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และข้าราชการ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ว่า “โดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนา ประจำชาติของเรา ทั้งตามความศรัทธาเชื่อมั่นของข้าพเจ้าก็เห็นเป็นศาสนา ที่ดีศาสนาหนึ่ง เนื่องในบรรดาสัจธรรมคำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล จึง เคยคิดอยู่ว่า ถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควรจักได้บวชสักเวลาหนึ่งตาม ราชประเพณี ซึ่งจักเป็นทางสนองพระคุณบูรพการีตามคตินิยมด้วย...” และได้มีพระราชดำรัสในโอกาสพระสันตะปาปา จอห์น พอล ที่ ๒ เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ว่า “คนไทยเป็นศาสนิกที่ดีทุกคน ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา อันเป็น ศาสนาประจำชาติ”

การดำเนินงานตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกให้คงความ บริสุทธิ์แห่งพระบาลีพุทธพจน์ซึ่งเป็นหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องอาศัยความสละสลวยสัมฤทธิ์ภาพด้านความรู้ความชำนาญในภาษาบาลี ของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลาย จึงนับว่าเป็นงานที่มี

[๖]

ความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นกุศลกิจอันยิ่งใหญ่ที่กระทำได้ยาก ดังนั้น การที่พระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายมีอิทธิบาทธรรมร่วมกันตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงควรแก่การอนุโมทนาสาธุการของบรรดาพุทธบริษัททั้งหลาย เพราะทราบได้ที่พระไตรปิฎกยังคงความบริสุทธิ์อยู่ ย่อมเป็นที่มั่นใจได้ว่า ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธก็ดำรงอยู่ ก่อให้เกิดสันติสุขแก่มวลมนุษยชาติตราบนาน

ในนามของมหาเถรสมาคม ขอแสดงความชื่นชมยินดีต่อคณะกรรมการคณะอนุกรรมการ และคณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ นับเป็นการเฉลิมพระเกียรติและถวายเป็นพระราชกุศลแด่ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรคุณ) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐเนื่องในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ดังกล่าว

ขออานุภาพแห่งมหากุศลอันยิ่งใหญ่ที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายที่ได้ร่วมกันพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยซึ่งถือว่าเป็นพระบรมศาสนาดาทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งนี้ ได้โปรดอภิบาลคุ้มครองรักษาสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรคุณ) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ให้ทรงพระเกษมสำราญ มีพระชนมายุยืนนาน สถิตมั่นเป็นมิ่งขวัญร่มเกล้าของเหล่าพสกนิกรชาวไทยสืบไปตลอดจิรัฏฐิติกาล เทอญ

สมเด็จพระพุทธปาพจนบดี

7

(สมเด็จพระพุทธปาพจนบดี)

ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คำปรารภ

ศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เดิมทีนั้น เรียกว่า พระธรรมวินัย พระธรรม ได้แก่คำสั่งสอนที่แสดงหลักความจริงที่ควรรู้ และแนะนำหลักความดีที่ควรประพฤติ พระวินัย ได้แก่ข้อบัญญัติที่ทรงวางไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอกัน กาลต่อมา เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทรงบัญญัติไว้ในกาลโอกาสต่าง ๆ มีความสำคัญยิ่งในฐานะเป็นพระบรมศาสดาแทนพระพุทธองค์ โดยมีหลักฐานปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. ๑๐/๒๑๖) ว่า ขณะที่ทรงพระประชวรจนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์หาได้ทรงตั้งพระสาวกรูปใดรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งพระบรมศาสดาไม่ หากแต่ตรัสกะท่านพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากว่า

โย โว อานนท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺณตฺโต,
โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.

แปลความว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยอันใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา”

จากพระพุทธพจน์นี้เป็นหลักฐานยืนยันถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย ซึ่งได้รับการสังคายนารวบรวมประมวลเป็นบทสวดสำหรับสวดทานความถูกต้องมิให้คลาดเคลื่อนไปจากที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนจริงด้วยสังฆานุมัติพร้อมกันครั้งแรกโดยพระอรหันตเถระ ๕๐๐ รูป ภายหลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน การสังคายนาพระธรรมวินัยในครั้งแรกนั้นได้ยกเอาพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงโปรดเวไนยสัตว์ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา ขึ้นสู่การพิจารณา สวดทานรับรองความบริสุทธิ์ถูกต้องในท่ามกลางสงฆ์ แล้วประมวลจัด

[๘]

เป็นหมวด ไว ๓ หมวดใหญ่ เรียกว่า พระไตรปิฎก อันประกอบด้วย พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

พระวินัยปิฎก หมวดพระวินัย ว่าด้วยพระพุทธานุญาตที่ทรงวางหลักความประพฤติและมารยาทอันเป็นแบบอย่างเยี่ยงอารยชนของผู้เข้ามาบวช ประพฤติพรหมจรรย์ชั้นสูงในพระพุทธศาสนา เป็นประมวลพระพุทธานุญาต รสสั่งสอนเกี่ยวกับศีลหรือสิกขาบทตลอดจนพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมของพระสงฆ์ อันเป็นกฎระเบียบที่พระภิกษุและพระภิกษุณีต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัด นอกจากนี้ยังได้ประมวลเหตุการณ์พุทธประวัติที่สำคัญๆ นับตั้งแต่แรกตรัสรู้เสวยวิมุตติสุขเป็นต้นไปพร้อมทั้งประวัติการทำสังคายนาไว้ด้วย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ คือ มหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ มหาวรรค จุลวรรค และปรีวาร โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๘ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๘

พระสุตตันตปิฎก หมวดพระสูตร ว่าด้วยประมวลพระธรรมเทศนา ตรัสบรรยายธรรมของพระพุทธองค์ที่ตรัสให้เหมาะแก่บุคคลและโอกาส เป็นประมวลหลักพุทธธรรมที่ทรงแสดงโดยบุคลาธิษฐานหรือทรงใช้สมมติโวหารตลอดจนบทคาถาประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวชั้นเดิมที่แสดงถึงประวัติของพระพุทธองค์และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ เรียกว่า นิกาย ๕ คือ ทีมนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๒๕ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ถึงเล่มที่ ๓๓

พระอภิธรรมปิฎก หมวดพระอภิธรรม ว่าด้วยประมวลพระพุทธานุญาตอันเกี่ยวกับหลักปรมัตถธรรมที่เป็นความหมายที่แท้จริงของสรรพสิ่ง เป็นประมวลคำอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาล้วน ๆ โดยธรรมาธิษฐาน

คือไม่ยกบุคคล สถานที่ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นสมมติบัญญัติเข้ามาประกอบความ มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ คือ อัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปฏฐาน โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๑๒ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔ ถึงเล่มที่ ๔๕

พระไตรปิฎก จัดเป็นหนึ่งในพระสัทธรรม ๓ คือปริยัติสัทธรรมที่ประมวลไว้ซึ่งนวัคตัตถุศาสน์ทั้งหมด เป็นปฏฐานให้เกิดปฏิบัติสัทธรรม คือศีล สมาธิ ปัญญา และนำไปสู่การบรรลุปฏิเวธสัทธรรม คือมรรค ผล นิพพานในที่สุด ดังนั้น จึงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ดังพระปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในคราวจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ความว่า

“พระไตรปิฎกเป็นพระคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระอรหันตสาวกได้รับการอรรถะสั่งสอนสืบต่อกันมา เป็นพระคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เท่ากับเป็นสัญลักษณ์ของพระบรมศาสดา พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนผู้สนใจพระพุทธศาสนามีความจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้จากพระไตรปิฎก เพราะฉะนั้น คัมภีร์พระไตรปิฎกนี้พระเถรานุเถระแต่ปางก่อนจึงได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา ในการสร้างวัดวาอารามสมัยก่อนนั้น จะต้องสร้างหอไตรประจำวัด ซึ่งเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกอันประกอบด้วยคัมภีร์ใบลาน พระภิกษุสามเณรผู้บวชในพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนทายาท ก็จำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีอันเป็นภาษาที่จารึกในคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถาฎีกา โยชนา สัททวาริเสส อันเป็นคัมภีร์ประกอบเพื่อให้เข้าใจเนื้อความพระไตรปิฎกนั้น พระมหากษัตริย์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาในปางก่อน

จึงได้ให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ในพระไตรปิฎกนั้นๆ ให้แตกฉาน เพื่อนำเอาความรู้มาสั่งสอนแก่พุทธศาสนิกชน สำหรับในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะมาตลอดสาย และได้ทรงให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมคือพระไตรปิฎกนี้ สืบต่อกันมา ทรงถือเป็นพระราชกิจสำคัญ มีการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้แสดงความรู้ที่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกนั้นๆ และทรงปูนบำเหน็จความสามารถแก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบไล่ได้พระปริยัติธรรม ซึ่งทุกวันนี้ได้ขยายวงกว้างออกมาเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลีสนาทมูลวาท ตลอดจนพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้พระภิกษุสามเณรผู้ทรงความรู้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ถือเป็นการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอันยิ่งใหญ่...”

พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้รับการนำสืบๆ กันมา ด้วยภาษามคธ หรือภาษาบาลี อันหมายถึงภาษาที่รักษาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ โดยวิธีมุขปาฐะหรือมุขปาฐ คือวิธีทรงจำนำสืบต่อ ๆ กันด้วยการสาธยายท่องจำกัน สั่งสอนกันจากปากสู่ปาก หรือวิธีบอกเล่ากล่าวสอนจากอาจารย์สู่ศิษย์โดยโวหารต่างๆ เป็นเวลาถึง ๔ พุทธศตวรรษ จึงได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานในคราวสังคายนาครั้งที่ ๕ ในประเทศศรีลังกา เมื่อพุทธศักราช ๔๓๓ ตลอดระยะเวลาดังกล่าวนี้ ถ้าในสมัยใดมีความพินเพื่อเลอะเลือนจำกันมาผิด มีข้อบกพร่องผิดพลาดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมีคำสอนของลัทธิอื่นเข้ามาปะปนในพระไตรปิฎก อันเป็นเหตุให้พระสงฆ์ประพฤติดิพดลหลักพระธรรมวินัย บรรดาพระอรหันต์หรือพระมหาเถระในยุคสมัยนั้นๆ ก็จะต้องถือเอาเป็นการธุระดำเนินการประชุมพระสงฆ์ทำสังคายนาเพื่อสอบทานสวดรับรองความถูกต้องพร้อมกันเป็นครั้ง ๆ โดยประวัติการทำสังคายนานั้น สามครั้งแรกทำในประเทศอินเดีย ครั้งที่ ๔ และครั้งที่ ๕

ทำในประเทศศรีลังกา ซึ่งในการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ นี้เอง พระเถระ
 สังคิติกายจารย์ทั้งหลายได้คำนึงถึงว่า “ในอนาคต กุลบุตรคงมีศรัทธาน้อยลง
 และปัญญาที่จะทรงจำพระธรรมวินัยสืบอายุพระพุทธศาสนาคงน้อยลงด้วย
 ควรที่คณะสงฆ์จะสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วลงบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์
 อักษร” เพราะประจักษ์ที่พวกทมิฬไม่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งปกครอง
 ประเทศศรีลังกาแล้วทำให้เกิดภัยพิบัติอย่างใหญ่หลวงต่อพระพุทธศาสนา
 เป็นเหตุให้พระภิกษุสาวกทั้งหลายต่างพากันปลีกตนไปอยู่ตามป่าเขาอย่าง
 ลำเค็ญ มีความผิดเคืองด้วยภิกษาหาร ต้องอดทนอยู่อย่างลำบากถึง ๑๒ ปี
 แต่ท่านเหล่านั้นหาคำนึงถึงความลำบากทางกายของตนไม่ ต่างช่วยกัน
 ทรงจำพระไตรปิฎกท่านละหนึ่งนิกายบ้าง สองนิกายบ้าง ถึงแม้ไม่มีอะไร
 จะฉับเป็นกัฏฐาหาร ก็ฉับใบไม้แทน เพื่อให้ร่างกายมีกำลังทรงอยู่เพียงเพื่อ
 สาธยายท่องบ่นทบทวนพระไตรปิฎกที่ทรงจำไว้นั้น ทั้งนี้เพื่อมิให้พระไตรปิฎก
 ที่ทรงจำไว้นั้นสูญไปพร้อมกับชีวิตของท่าน เพราะขณะนั้นพระภิกษุสาวกที่
 ทรงจำพระไตรปิฎกได้มีจำนวนน้อยเต็มที บางท่านเกิดโรคชราในท้องกำเริบก็
 ต้องนอนเอาทรายกลบท้อง เพื่อให้ดูดความร้อนจากร่างกายแล้วสาธยาย
 ทบทวนพระไตรปิฎกนั้นมิให้ลืมเลือนสูญหายไป เมื่อได้ประจักษ์ชัดถึงการ
 ทรงจำพระไตรปิฎกด้วยวิธีมุขปาฐะว่าไม่อาจจะรักษาพระไตรปิฎกไว้ได้ต่อไป
 จึงได้มีมติจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยภาษามคธ
 พร้อมทั้งจารึกอรรถกถา (คัมภีร์อธิบายความแห่งพระไตรปิฎก) ด้วยภาษา
 สิงหล แล้วนำสืบเผยแผ่ไปยังประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา และ
 ต่อมาเมื่อวิทยาการด้านการพิมพ์เจริญขึ้น ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็น
 รูปเล่มหนังสือ โดยใช้อักษรของประเทศนั้น ๆ จึงปรากฏเป็นพระไตรปิฎก
 ฉบับอักษรสิงหล ฉบับอักษรเทวนาครี ฉบับอักษรพม่า ฉบับอักษรขอม
 ฉบับอักษรไทย ฉบับอักษรโรมัน ฉบับอักษรมอญ เป็นต้น และเมื่อจะจัด

[๑๒]

พิมพ์หรือจัดสร้างซ้ำแต่ละครั้งเนื่องในโอกาสสำคัญๆ ก็จะมีการสังคายนาตรวจชำระสอบทานเพื่อคงความบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยการนำคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรต่าง ๆ มาเทียบเคียงกัน ตรวจสอบให้ลงกันสมกันเป็นสำคัญโดยมีการจัดทำเครื่องหมายวรรคตอน จัดทำเชิงอรรถแสดงปาฐะที่ต่างกัน พร้อมทั้งจัดทำดัชนีคือปทานุกรม นามานุกรม คาถานุกรม และอัมมประเภทแสดงลำดับหมวดธรรม เพื่อสะดวกในการสืบค้นดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

สำหรับประเทศไทย ได้นำพระไตรปิฎกจากประเทศศรีลังกามาสืบทอดศึกษาเล่าเรียนกันโดยลำดับ โดยในส่วนที่เกี่ยวกับการสังคายนาตรวจชำระสอบทานพระไตรปิฎกในประเทศไทย มีประวัติการดำเนินงานในแต่ละยุคสมัยที่พระบรมมหาราชวังหรือผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงโปรดฯ รับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดังปรากฏตามหลักฐานที่บันทึกไว้ ดังนี้

ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกจารึกลงในใบลานด้วยอักษรธรรมล้านนาขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๐๒๐ ต่อมา ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายหลังจากที่ทรงกู้เอกราชจัดการบ้านเมืองไทยเสร็จแล้ว ทรงใฝ่พระทัยในการพระพุทธานุศาสนานเป็นอย่างยิ่ง ทรงปรารถนาว่าพระไตรปิฎกกระจัดกระจายเสียหายไปมาก จึงทรงโปรดฯ ให้อัญเชิญพระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีความสมบูรณ์มารวบรวมไว้ที่กรุงธนบุรี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๓

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดฯ ให้รวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกในส่วนที่กระจัดกระจายให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแล้วทรงอาราธนาพระเถรานุเถระและเชษฐราชบัณฑิตผู้ทรงความรู้ ให้ทำการสังคายนาตรวจ

ชำระพระไตรปิฎก แล้วทรงโปรดฯ ให้ช่างคัดลอกจำลองพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกาจารึกด้วยอักษรขอมลงในใบลาน จำนวน ๓,๗๘๖ ผูก พร้อมทั้งปิดทองหีบ ปกหน้า ปกหลัง และกรอบ เรียกว่า **พระไตรปิฎกฉบับทอง** ต่อมา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงโปรดฯ ให้มีการซ่อมส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ชำรุดให้สมบูรณ์ และทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า **ฉบับรดน้ำแดง** แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ๕ ฉบับ มี**ฉบับรดน้ำเอก** **ฉบับเทพชุมนุม** เป็นต้น พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้อาราธนาพระมหาเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนาในพระบรมมหาราชวัง โดยให้เรียบเรียงพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา เป็นสำนวนพระธรรมเทศนา และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ขาดหายไปให้ครบสมบูรณ์ พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า **ฉบับล่องชาด**

พระไตรปิฎกทั้ง ๔ รัชสมัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ดังกล่าวมานี้ยังเป็นภาษาบาลีอักษรขอม ดังนั้น ในปีพุทธศักราช ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกและปริวรรตบาลีอักษรขอมเป็นบาลีอักษรไทย และทรงโปรดฯ ให้จัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือขึ้นเป็นครั้งแรก จำนวน ๓๙ เล่ม รวม ๑,๐๐๐ ชุด เพื่อฉลองในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระราชประสงค์อุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการตรวจชำระต้นฉบับที่ขาดหายไปเพิ่มอีกจากที่มีอยู่ ๓๙ เล่ม และจัดพิมพ์เป็น ๔๕ เล่ม จบบริบูรณ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพรรษาที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ

พุทธกิจ การตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้คณะสงฆ์กระทำอย่างโอฬารยิ่ง โดยปรับปรุงแก้ไขเครื่องหมายวรรคตอน ใช้เครื่องหมายพินทุแทนยามักการ เริ่มจัดทำตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๘ จนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ จึงแล้วเสร็จ และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า สยามรฏฺฐสฺส เตปิฎกํ : พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ พิมพ์จำนวน ๑,๕๐๐ ชุด ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการจัดพิมพ์ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยครบสมบูรณ์ และพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐนี้ได้มีการพิมพ์ซ้ำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกที่ได้รับการตรวจชำระและจัดพิมพ์ทั้งหมด นับแต่สมัยโบราณมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ เป็นภาษาบาลีหรือภาษามคธ แม้จะได้มีการแปลเป็นภาษาไทยมาช้านานแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ยังมิได้มีการแปลอย่างเป็นทางการในนามของคณะสงฆ์ จึงต่อมา ในปีพุทธศักราช ๒๔๘๓ คณะสงฆ์โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ได้ประชุมกันดำเนินการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทยบริบูรณ์และจัดพิมพ์เป็นครั้งแรก เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง โดยแปลตามความในพระไตรปิฎกภาษาบาลี แล้วพิมพ์เป็นเล่ม ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๔๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระชนมายุของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนา โดยถือเอาพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐเป็นต้นฉบับ พิมพ์ลงในใบลาน ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระอรหันตสาวกในครั้งพุทธกาลที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยมีนิตหมายเพื่อประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์ในคราวจาตุรงคสันนิบาต ดิถีเพ็ญแห่งมาฆมาส อนึ่ง การแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้กระทำเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงมั่นมาครบ ๒๕ พุทธศตวรรษ อีกส่วนหนึ่งด้วย

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงนี้ คณะสงฆ์ได้ดำเนินการตรวจชำระจัดพิมพ์สืบต่อมาเนื่องในวโรกาสสำคัญอีก ๓ วาระ รวมเป็น ๔ วาระด้วยกัน

กล่าวคือ วาระที่ ๒ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในมหามงคลวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม วาระที่ ๓ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด และวาระที่ ๔ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงมีพระราชดำริว่า พระพุทธวจนะอันเรียกว่าพระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความออกงามรุ่งเรืองอยู่ตราบนั่น จึงทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการสังคายนาพระไตรปิฎกถวายตามที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ถวายพระพร เนื่องในมงคลดิถีที่มีพระชนมพรรษาจะบรรจบ ๕ รอบนักษัตร ในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และมีพระบรมราชโองการประกาศขออาราธนาสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระสงฆ์เปรียญธรรมพร้อมด้วยศาสนบัณฑิต เป็นภาระธุระดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองสถาพรแห่งพระบวรพุทธศาสนาสืบไป

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกเนื่องในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ นี้ คณะสงฆ์ได้มอบให้กระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมการศาสนา ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับสนองงานคณะสงฆ์ขณะนั้นเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยรัฐบาลซึ่งมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็น

[๑๖]

นายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้จัดสรรงบประมาณอุดหนุน และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีพระฤกษ์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วได้ดำเนินการสังคายนาตรวจชำระในรูปของคณะกรรมการ ประกอบด้วย คณะกรรมการสังคีตการกสงฆ์ คณะกรรมการปาฬิวิโสธกะ คณะกรรมาธิการแห่งสังคีตการกสงฆ์ คณะกรรมการศาสนบัณฑิต ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ และคณะกรรมการดำเนินการและประสานงาน และมีสังฆานุมัติให้ใช้ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นสถานที่ตรวจชำระ โดยนำพระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นฉบับหลวงแล้วนั้นมาตรวจสอบให้มีความถูกต้องทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย กล่าวคือ ในส่วนของฉบับภาษาบาลี ได้ใช้ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ เป็นต้นฉบับสอบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ โดยได้ตั้งข้อ ย่อหน้า ยกหัวข้อสูตรหรือมาติกาให้เห็นชัดเจน และได้อ้างหน้าคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ฉบับฉัฏฐสังคีติ (อักษรพม่า) ฉบับอักษรเทวนาครี และฉบับอักษรโรมัน ในบรรทัดแรกของหน้านั้นๆ เพื่อสะดวกต่อการค้นคว้าของนักศึกษา รวมทั้งบอกเลขบรรทัดแต่ละหน้าของพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีนี้ไว้ด้วย สำหรับฉบับภาษาไทย ได้นำ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง มาเป็นต้นฉบับในการตรวจสอบพิจารณาสำนวนแปล

การดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกตามที่กล่าวมานี้ได้แล้วเสร็จทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตริ์ และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า ทฤษฎรฎฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกํ ๒๕๓๐ พุทธวสุเส : พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ โดยจัดพิมพ์ฉบับภาษาบาลีจำนวน ๑,๐๐๐ ชุด และจัดพิมพ์ฉบับภาษาไทย จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด

ต่อมา พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ทั้งภาษาบาลีและภาษาดังกล่าวนี้นี้ได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา

สร้างถวายวัดจนหมดลง โดยเหตุที่พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์ที่มีความสำคัญ คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมจึงเตรียมการที่จะจัดพิมพ์ซ้ำ แต่เพื่อให้เป็นไปตามประเพณีที่ทำกันมา คือก่อนจะจัดพิมพ์พระไตรปิฎกแต่ละครั้ง ต้องมีการประชุมสงฆ์ผู้ทรงความรู้และศาสนบัณฑิตตรวจชำระสอบทานความถูกต้องในเบื้องต้น กอปรกับได้พิจารณาเห็นว่าพระไตรปิฎกฉบับสังคายนาฯ ในส่วนภาษาบาลีนั้น แม้จะดำเนินการตรวจชำระจากคณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ในครั้งนั้นมาแล้ว แต่ก็ยังมีปาฐะที่บกพร่องผิดพลาดอยู่บ้างในบางเล่ม บางสูตร บางข้อ ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดด้านเวลาและขั้นตอนการจัดพิมพ์เป็นสำคัญ แม้ในส่วนฉบับภาษาไทยก็ปรากฏว่าสูตรเดียวกันซึ่งมีบทพระบาลีเหมือนกัน หรือข้อความพระบาลีอย่างเดียวกันแต่ปรากฏต่างที่กัน กลับมีข้อความสำนวนแปลที่ไม่ลงกันสมกัน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเกิดจากคณะกรรมการแปลมีหลายชุดจึงแปลสำนวนต่างกัน แต่เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาสำหรับศึกษาค้นคว้าอ้างอิงของพุทธบริษัท หากใช้เป็นหนังสืออ่านทั่วไปไม่ แม้จะเป็นฉบับภาษาไทยก็ควรที่จะมีเอกภาพในด้านสำนวนคำแปลที่เป็นแบบอย่าง และมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของบัณฑิตชน ดังนั้น เพื่อให้การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเผยแพร่ในปัจจุบันมีข้อบกพร่องผิดพลาดน้อยที่สุด คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมจึงแต่งตั้งคณะกรรมการสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้มีฉันทานุมัติชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ทั้ง ๔๕ เล่ม เป็นอันดับแรก โดยกำหนดแนวทาง คือ ให้สอบทานคำแปลของพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาให้ถูกต้องสมบูรณ์ มิให้ตกหล่นคลาดเคลื่อนจากบทปาฐะในพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา หากพบว่าตกหล่น ก็แปลเพิ่มให้สมบูรณ์ หากพบว่าคลาดเคลื่อน ก็แปลให้ถูกต้องตามนัยอรรถกถา และหากพบว่าสำนวนคำแปลของสูตรใด หรือข้อใดที่ปรากฏหลายที่ทั้งในเล่มเดียวกันหรือ

ต่างเล่มไม่ตรงกัน ซึ่งเมื่อเทียบเคียงกับฉบับภาษาบาลีแล้วปรากฏว่ามีข้อความ พระบาลีอย่างเดียวกัน ก็ปรับแก้สำนวนให้ตรงกัน เป็นต้น

คณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้เพียรพยายามดำเนินการตรวจสอบต้นฉบับ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาสำเร็จเพียงขั้นตอนการสอบทาน คำแปลมิให้ตกหล่นจากต้นฉบับภาษาบาลี โดยมีได้ปรับแก้สำนวนคำแปลที่ ลักลั่นกันในบางสูตรให้ลงกันสมกัน จึงต่อมา คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ได้มีมติให้ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต) วัด ราชโอรสาราม รับเป็นภาระธุระดำเนินการสานต่อในขั้นตอนที่เหลือให้สำเร็จ เรียบร้อย ซึ่งในเบื้องต้น พระธรรมกิตติวงศ์ ได้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ที่คณะกรรมการดังกล่าวได้สอบทานคำแปลกับฉบับภาษา บาลีไว้แล้วนั้นมาให้คณะศิษย์ดำเนินการบันทึกข้อมูลลงในคอมพิวเตอร์เพื่อ ให้เกิดความสะดวกในการปรับแก้สำนวนและการเชื่อมโยงข้อมูลแล้วได้ศึกษา การใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อที่จะได้ดำเนินการปรับแก้สำนวนคำแปลใน เครื่องคอมพิวเตอร์ด้วยตนเอง อันเป็นการลดขั้นตอนที่ไม่ต้องพิมพ์ข้อมูล ออกมาเป็นรูปเพื่อตรวจและสั่งแก้ ซึ่งช่วยประหยัดทั้งด้านเวลาและวัสดุ ประกอบการพิมพ์ พร้อมทั้งได้เตรียมรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระไตรปิฎก ภาษาไทยจากแหล่งต่างๆ ที่พระโบราณจารย์ได้แปลไว้ เช่น พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับอื่นๆ เพื่อจัดทามาเป็นอุปกรณ์สอบทานเทียบ เคียงประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปล และที่สำคัญ ได้นำคัมภีร์อรรถกถา ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่นายพร รัตนสุวรรณ ได้ ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อย่างครบบริบูรณ์มาเป็นอุปกรณ์ ประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปลให้ถูกต้องตามพุทธานุญาต นอกจากนี้ยัง ได้จัดหาซีดีรอมพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ที่มหาวิทยาลัยมหิดลจัดทำไว้มา สืบค้นข้อความพระบาลีที่ซ้ำกันเพื่อจะได้ปรับสำนวนคำแปลให้เป็นเอกภาพ กันอีกด้วย เมื่อเสร็จขั้นตอนการบันทึกข้อมูลดังกล่าวแล้ว จึงได้ดำเนินการ

ปรับแก้ข้อมูลสำนวนคำแปลพระไตรปิฎกภาษาไทยในเครื่องคอมพิวเตอร์ไปตามลำดับเล่ม จนแล้วเสร็จทั้ง ๔๕ เล่ม พร้อมทั้งจะให้พิสูจน์อักษรก่อนเสนออนุมัติจัดพิมพ์ แต่ได้พิจารณาเห็นว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับสังคายนาที่พระโบราณจารย์ได้แปลและจัดทำไว้ นั้น มิได้ทำเชิงอรรถคือคำอธิบายศัพท์หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจไว้ ดังนั้น เพื่อเอื้อประโยชน์ ในการอ่านพระไตรปิฎกให้เข้าใจสำหรับประชาชนทั่วไปและสามารถเป็นแหล่งค้นคว้าอ้างอิงที่ถูกต้องอันเหมาะสมแก่ยุคสมัยปัจจุบันที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ จึงได้เพิ่มขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถขึ้นโดยกำหนดแนวทางในการจัดทำ คือทำคำอธิบายเฉพาะคำศัพท์วิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งแปลทับศัพท์ไว้หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจ โดยตรวจดูคำอธิบายจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาฯ ที่อธิบายหรือแยกประเภทศัพท์หรือข้อความแห่งพระบาลีนั้นๆ เป็นเบื้องต้นแล้วแปลสรุปความเป็นภาษาไทยที่กะทัดรัด พร้อมทั้งอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาเป็นอักษรย่อและบอกเล่มหรือหน้าไว้ในวงเล็บเพื่อประโยชน์ในการสืบค้นอ้างอิงของผู้ต้องการหลักฐานอ้างอิงหรือต้องการศึกษาพระพุทธศาสนาชั้นสูง ในกรณีคำแปลภาษาไทยที่ไม่นิยมใช้ซึ่งเกรงว่าคนทั่วไปอ่านแล้วไม่เข้าใจและต้องเสียเวลาเปิดดูความหมายในพจนานุกรม โดยที่คัมภีร์อรรถกถาก็ไม่ได้ให้คำอธิบายไว้ เช่น คำว่า *ทิม* ซึ่งหมายถึงศาลาแถวหรือห้องแถวสำหรับเป็นที่พักหรือเก็บของ ก็ได้ทำเชิงอรรถไว้โดยอ้างที่มาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หรืออธิบายเพิ่มเติมตามสมควร พร้อมทั้งบอกหน้ากำกับไว้เพื่อการสืบค้น เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถพร้อมทั้งจัดหน้าวรรคตอนนี้ได้อาศัยความละเอียดและใช้เวลาในการจัดทำเป็นอย่างมาก

การจัดทำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ เพื่อเสนอจัดพิมพ์ดังกล่าวนี้ ได้ใช้เวลาในการดำเนินการจัดทำเป็นเวลานาน จึงแล้วเสร็จเป็นข้อมูลต้นฉบับอยู่ในคอมพิวเตอร์ ในส่วนของการจัดทำต้นฉบับ

พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ นั้นยังมิได้มีการตรวจชำระสอบทาน
แต่อย่างใด จนถึงปีพุทธศักราช ๒๕๔๔ คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม พิจารณ
เหตุที่พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทรงดำรงอยู่ในฐานะองค์
เอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ พระราชกรณียกิจของพระ
มหากษัตริย์แต่ละพระองค์อันเกี่ยวเนื่องกับการพระพุทธศาสนานอกจากจะ
ทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ให้สามารถบริหารงานปกครอง งานการศึกษา
งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการ งานสาธารณสงเคราะห์ และงานการศึกษา
สงเคราะห์อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว พระราชกรณียกิจอันเกี่ยวเนื่องกับ
การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง ก็คือทรงโปรดฯ ให้มีการ
ตรวจชำระจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ซึ่งพระราชกรณียกิจส่วนนี้ได้อำนวยผลให้
พระสงฆ์และประชาชนมีหลักในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระพุทธศาสนา
อันก่อให้เกิดความดำรงมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาคู่กับชาติไทยตราบเท่า
ทุกวันนี้ ดังนั้น ในมหามงคลโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา-
ภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช
บรมนาถบพิตร ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่ง
ราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่วันที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๕ นับเวลา
ถึงปัจจุบัน เป็นปีที่ ๖๐ สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ได้
เสด็จดำรงสยามรัฐลีमारาชอาณาจักร ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์มั่นคงอยู่
ในทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร ประสิทธิ์ประสาทความไพบลูย์รุ่งเรือง
วัฒนาสถาพร ทรงพระมหากรุณาแก่งพลนิกรถ้วนหน้า คณะสงฆ์โดย
มหาเถรสมาคม สำนักในพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อพลนิกร ประเทศชาติ
และพระพุทธศาสนา จึงมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและ
ฉบับภาษาไทย เพื่อเป็นการเฉลิมพระบุญญาธิการและเฉลิมพระเกียรติคุณ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อเป็นการสืบสานพระไตรปิฎกให้เป็น

หลักสำคัญของพระพุทธศาสนาในการศึกษาสัมมาปฏิบัติของพุทธบริษัท ซึ่งกิจกรรมส่วนนี้นับเป็นหนึ่งในแปดกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๔ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๔ มหาเถรสมาคมได้มีมติเห็นชอบแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ประกอบด้วยบรรพชิต ๔๐ รูป คฤหัสถ์ ๔ คน รวม ๔๔ รูป/คน โดยมี สมเด็จพระพุทธมหารัตน (เกี่ยว อุปเสโณ ป.ธ. ๙) วัดสระเกศ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการ พระพรหมมุนี (จันท์ พรหมคฺคโต ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร พระพรหมเวที (สนิท ชวณฺโณ ป.ธ. ๙) วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นรองประธานกรรมการ และพระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตฺโต ป.ธ. ๙) วัดเทวราชกุญชร เป็นเลขานุการ ซึ่งต่อมา เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๔๙ คณะกรรมการฯ นี้ได้ประชุมพิจารณาแนวทางในการดำเนินงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ และได้ข้อสรุปเป็นแนวปฏิบัติว่า ในการดำเนินงานตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลีให้นำพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา พุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับในการตรวจชำระ และให้นำพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ มาเทียบเคียงโดยให้ทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกันไว้ ส่วนการตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาไทยให้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ ที่พระธรรมกิตติวงศ์และคณะได้จัดทำไว้แล้วตามมหาเถรสมาคม มาตรวจสอบคำแปลและจัดทำหัวข้อให้ตรงกันกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ ที่คณะกรรมการตรวจชำระแล้ว ทั้งนี้ประธานคณะกรรมการฯ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานกองงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เป็น ๓ กอง คือ

[๒๒]

๑. คณะทำงานกองงานพระวินัยปิฎก จำนวน ๒๕ รูป/คน มีพระธรรมคุณาภรณ์ (เอื้อน หาสมุโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดสามพระยา เป็นประธาน

๒. คณะทำงานกองงานพระสุตตันตปิฎก จำนวน ๑๙ รูป มีพระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ. ๙, พธ.ด. กิตติมศักดิ์) วัดปากน้ำ เป็นประธาน

๓. คณะทำงานกองงานพระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๒๑ รูป/คน มีพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดพิชยญาติการาม เป็นประธาน

ในการพิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาบาลีนั้น ได้นำพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศมาเทียบเคียงตรวจสอบทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกัน จำนวน ๗ ฉบับ ประกอบด้วยพระไตรปิฎกบาลี อักษรไทย ๓ ฉบับ คือ (๑) ทวยราษฎร์สงฆ์ สงคิตติเตปิฎก (๒๕๓๐ พุทธวสุเส) (๒) สยามราษฎร์สงฆ์ เตปิฎก (๒๕๒๕ พุทธวสุเส) (๓) มหาจุฬาลงคปิฎก (อนุสรณ์สมัย ๒๕๐๐ พุทธวสุเส) และพระไตรปิฎกบาลีอักษรต่างประเทศ ๔ ฉบับ คือ (๑) ฌฏฐสงคิตติเตปิฎก (พระไตรปิฎกบาลีอักษรพม่า ฉบับฌฏฐสงคิตติเตปิฎก พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๔) (๒) อังคิลสงคิตติเตปิฎก (พระไตรปิฎกบาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์) (๓) สัทธเตปิฎก (พระไตรปิฎกบาลีอักษรสิงหล) (๔) นาลันทาทวนาครีปาลิเตปิฎก (พระไตรปิฎกบาลีอักษรเทวนาครี ฉบับมหาวิทยาลัยนาลันทา)

คณะทำงานแต่ละกองงานได้เพียรพยายามพิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มกำลังความสามารถ เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ เป็นต้นมา จึงทำให้การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ สำเร็จลุล่วงด้วยดี

บัดนี้ การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ได้บรรลุผลเสร็จสิ้นแล้ว นับว่าสำเร็จได้โดยอาศัยพระบารมีพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระมหากษัตริยาธิราช กอปรด้วยความวิริยะอุตสาหะอุทิศเวลาเป็นพุทธบูชาของคณะกรรมการพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ดำเนินการพิจารณาตรวจต้นฉบับและความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และอานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ครังนี้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน สถิตในไศวรราชราชสมบัติ ทั้งสุขโสมนัสสวัสดิ์จงเกิดมีในทุกสถาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขออณาประชาราษฎร์และสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงอยู่เย็นเป็นสุข ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร เจริญงอกงามในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดจิรัฏฐิติกาล เทอญ

สทา ทิปฺปตุ สทุทฺธโม ตถาคตปฺปเวทิต

ทสุเสนฺโต สพุทฺโลกสุต อฺขุมฺคํ วิสุทฺธิยา.

ขอพระสังฆธรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงประกาศไว้ แสดง
ทางตรงเพื่อความบริสุทธิ์แก่โลกทั้งปวง จงรุ่งเรืองทุกเมื่อ เทอญ.

มหาเถรสมาคม

THE PALI ALPHABET IN THAI AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

๐ = a ๑ = ā ๒ = i ๓ = ī ๔ = u ๕ = ū ๖ = e ๗ = o

CONSONANTS WITH VOWEL “A”

ก = ka	ข = kha	ง = ga	ฆ = gha	จ = ṅa
ฉ = ca	ฉ = cha	ช = ja	ฌ = jha	ญ = ña
ฎ = ṭa	ฐ = ṭha	ด = ḍa	ฒ = ḍha	ณ = ṇa
ต = ta	ถ = tha	ด = da	ธ = dha	น = na
ป = pa	ผ = pha	พ = ba	ภ = bha	ม = ma

ย = ya ๖ = ra ๗ = la ๘ = va ๙ = sa ๑๐ = ha ๑๑ = ḷa ๑๒ = ṃ

VOWELS IN COMBINATION

ก = ka ก๑ = kā กิ = ki กิ = kī กุ = ku กุ = kū เก = ke โก = ko
 ข = kha ข๑ = khā ขิ = khi ขิ = khī ขุ = khu ขุ = khū เข = khe โข = kho

FIGURES

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๐
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

ทฤษฎารุจสส เตปิฏก สงเกตวิญญาปน

อ.	=	อิงคสิสเตปิฏก
จ.	=	จญจสงคีติเตปิฏก
ทย.	=	ทยยารุจสส สงคีติเตปิฏก (๒๕๓๐ พุทธวสเส)
เท.	=	นาลนทาเทวนาคริปาลิเตปิฏก
โป.	=	โปราณเตปิฏก
มหา.	=	มหาจุพาเตปิฏก (อนุสสรณีย ๒๕๐๐ พุทธวสเส)
สี.	=	สีหพเตปิฏก
สยา.	=	สยามารุจสส เตปิฏก (๒๕๒๕ พุทธวสเส)

สุตตตันตปิฎก ทีฆนิกายสุต

มหาวคคปาลียา

กิตฺตฺนปตฺตํ

มัตถิกา

องฺเก

๑. มหาปทานสุตฺตํ

ปฺพเพนิวาสปฏิสํยุตฺตกถา	๑
โพธิสत्ตตมฺมตา	๑๓
ทฺวตฺตีสมหาปฺริสลกฺขณา	๑๗
วิปสฺสีสมณฺญา	๒๒
ชิณฺณปฺริโส	๒๓
พฺยาธิตปฺริโส	๒๖
กาลกตปฺริโส	๒๙
ปพฺพชิโต	๓๒
โพธิสत्ตปพฺพชฺชา	๓๔
มหาชนกายปพฺพชฺชา	๓๔
โพธิสत्ตตอภินิเวโส	๓๕
พฺรหฺมยาจนกถา	๔๑
อคฺคสาวกยฺคํ	๔๖
มหาชนกายปพฺพชฺชา	๔๘
ปฺริมปพฺพชิตานํ ชมฺมาภิสมฺโย	๕๐
จาริกานุชานนํ	๕๒

มดิกา

ปาฏิโมกข์ทุกเทโส
เทวตาโรจน์

องเก

๕๖

๕๗

๒. มหานิทานสูตร

ปฏิจจสมุปปาโท

๖๔

อตฺตปณฺณตฺติ

๗๕

น อตฺตปณฺณตฺติ

๗๖

อตฺตสมนุสฺสนา

๗๘

สตุตฺตวิณฺณมณฺณจฺจติ

๘๑

อฏฺฐวิโมกฺขา

๘๓

๓. มหาปรินิพพานสูตร

วสฺสการพฺราหฺมโณ

๘๕

ราชอปริหานิยธฺมโม

๘๖

ภิกฺขุอปริหานิยธฺมโม

๙๐

สาร์ปฺตตสีหนาโท

๙๗

ทุสฺสีลอาทินโว

๑๐๐

สีลวนฺตวานิสฺโส

๑๐๒

ปาฏฺฐลิปฺตตฺตนครมาปนี

๑๐๓

อริยสจฺจกถา

๑๐๖

อนาวตฺติธฺมมสมฺโพธิปฺรายนา

๑๐๘

ธฺมมาทาสธฺมมปริยาโย

๑๑๐

มัตติกา

อมพปาลีคณิกา
 เวพฺพคามวสฺสูปคมนํ
 นิमितฺโตภาสกถา
 มารยาจนกถา
 อายฺยสงฺขารโอสฺสชฺชนํ
 มหาภูมิจาลเหตุ
 อฏฺฐ ปริสา
 อฏฺฐ อภิภายตนานิ
 อฏฺฐ วิโมกฺษา
 อานนฺทยาจนกถา
 นาคาปโลกิตา
 จตุรุมหาปเทสกถา
 กมฺมารปุตฺตจฺจนฺทวตฺถุ
 ปาณียาหรณํ
 ปุกฺกุสมลฺลปุตฺตวตฺถุ
 ยมกสาลา
 อุปวาณตฺเถโร
 จตุสฺสเวชนียฏฺฐาจนกถา
 อานนฺทปฺปจฺจนกถา
 ญฺูปารหปฺปคฺคโล
 อานนฺทอจฺฉริยธมฺโม
 มหาสุทฺตสฺสนสุตฺตเทสนา
 มลฺลลानํ วนทนา

องฺเก

๑๑๓
 ๑๑๖
 ๑๑๙
 ๑๒๑
 ๑๒๔
 ๑๒๔
 ๑๒๖
 ๑๒๗
 ๑๓๐
 ๑๓๓
 ๑๔๑
 ๑๔๒
 ๑๔๕
 ๑๔๘
 ๑๔๙
 ๑๕๗
 ๑๕๙
 ๑๖๑
 ๑๖๒
 ๑๖๓
 ๑๖๔
 ๑๖๘
 ๑๖๙

มาติกา

สุภททปริพพาชกวัตถุ	๑๗๐
ตถาคตปัจฉิมวาจา	๑๗๕
ปรินิพพุตกถา	๑๗๗
พทุธสรีรปฐา	๑๘๑
มหากุสสปัตถะเรวตถุ	๑๘๔
พทุธสรีรชาตุวิภัง	๑๘๗
ชาตุญปฐา	๑๙๐

อังก

๔. มหาสุทตฺตสนฺตคฺตํ

กุสวดีราชธานี	๑๙๓
จกฺกรตน์	๑๙๖
หตฺถิรตน์	๑๙๘
อสุสรตน์	๑๙๘
มณิรตน์	๑๙๙
อิตฺถิรตน์	๑๙๙
คหปติรตน์	๒๐๐
ปริณายกรตน์	๒๐๑
จตุอิทธิสมนฺนาคโต	๒๐๑
ธมฺมปาสาทโปกฺขรณิ	๒๐๓
ฌาณสมฺปตฺติ	๒๑๑
จตุราสีตินครสทฺสสาทิ	๒๑๒
สุภททาเทวียุปสงฺกมน์	๒๑๔
พฺรหฺมโลกฺยปคโม	๒๒๐

มัตติกา

องฺเก

๕. ชนวสภสูตร

นาติกิยาทีพฺยาकरणํ	๒๒๔
อาณนฺทปริกถา	๒๒๖
ชนวสภยกุโฆ	๒๓๐
เทวสภา	๒๓๑
สนงฺกุมารกถา	๒๓๔
ภาวิตถิทีริปาโท	๒๓๗
ติวิธโสภาสาธิตโม	๒๓๘
สติปญฺจานกถา	๒๔๑
สตุตฺตสมาธิปริกขารो	๒๔๒

๖. มหาโควินทสูตร

เทวสภา	๒๔๕
อภฺยยถาภฺยจฺจวณฺณา	๒๔๗
สนงฺกุมารกถา	๒๕๐
โควินฺทพฺรหฺมณวตฺถุ	๒๕๕
มหาโควินฺทวตฺถุ	๒๕๖
รชฺชสํวิภาชนํ	๒๕๘
กิตฺติสทฺทอภฺยคฺคณํ	๒๖๑
พฺรหฺมณาสาภจฺฉา	๒๖๕
เรณฺุราชอามนุตฺตนา	๒๖๘
ฉนฺตติยอามนุตฺตนา	๒๗๐
พฺรหฺมณฺมหาสาลาทีนํ อามนฺตนา	๒๗๓

มัตติกา

ภரியานํ อามนฺตนา
มหาโควิณฑปพฺพชฺชา

องฺเก

๒๗๕
๒๗๕

๓. มหาสมยสูตรํ

เทวตาสุนิปาโต

๒๗๙

๔. สกุกปณฺหสูตรํ

ปณฺจสิขคณฺฐพฺพปฺตฺตวตฺถุ

๒๙๐

ปณฺจสิขคิตฺตคาถา

๒๙๒

สกุกฺปสงฺกโม

๒๙๕

โคปกวตฺถุ

๒๙๗

ภควโต ปณฺหาเวยฺยากรณํ

๓๐๒

เวทนากมฺมฏฺฐานํ

๓๐๔

ปาติโมกฺขสํวโร

๓๐๖

อินฺทริยสํวโร

๓๐๘

โสมนสฺสปฏฺิลาภกถา

๓๑๒

๕. มหาสติปฏฺฐานสูตรํ

อุทฺเทโส

๓๑๗

กายานุสฺสหนา อานาปานปฺพฬํ

๓๑๘

กานานุสฺสหนา อิริยาปถปฺพฬํ

๓๑๙

กายานุสฺสหนา สมฺปชฌณปฺพฬํ

๓๒๐

กายานุสฺสหนา ปฏฺิฏฺฐมณสิการปฺพฬํ

๓๒๐

มาติกา

คพฺพกีนีอุปมา
 สุปินกูปมา
 สนนตตตอโยคูปมา
 สงฺขธมฺปมา
 อคฺคิกชฏิลูปมา
 เทวสตุถวาทูปมา
 คฺคณการิกูปมา
 อภฺยชฺชตตูปมา
 สาณการิกูปมา
 สรณคฺคณ
 ยณณกถา
 อุตฺตรมาณวตฺถ
 ปายาสีเทวปฺปโต
 อุตฺตทานคาคา
 ปทานุกโม
 อสาคารณนามานิ
 คาคานํ ปรมปาทา
 ธมฺมปฺปเกโท

องฺก

๓๖๐
 ๓๖๓
 ๓๖๕
 ๓๖๗
 ๓๗๐
 ๓๗๓
 ๓๗๗
 ๓๗๘
 ๓๘๐
 ๓๘๒
 ๓๘๓
 ๓๘๕
 ๓๘๖
 ๓๘๙
 ๓๙๑
 ๔๕๘
 ๔๗๐
 ๔๗๒

สุตตปิฎก ทีมนิกายสุต

มหาวคคปาติ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. มหาปทานสูตร

ปุพฺพเพนิวาสปฏิสํยุตฺตกถา

[๑] เอวมฺเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา สวตฺถิยํ วิหริติ
เชตวนเ อนาถปิณฑิกสฺส อารามเ กเรริกฺกุทายํ. อถ โข สมฺพหุลานํ
ภิกฺขุณํ ปจฺจนาภตฺตํ ปิณฑปาตปฏิกฺกนฺตานํ กเรริมณฑลมาเพ
สนฺนิสินฺหานํ สนฺนิปตฺตานํ ปุพฺพเพนิวาสปฏิสํยุตฺตา รมฺมี กถา
อุทฺปาทิ “อิติปิ ปุพฺพเพนิวาสो, อิติปิ ปุพฺพเพนิวาสิตี.

[๒] อสฺโสสิ โข ภควา ทิพฺพาย สโตธาดุยา วิสุทฺธาย
อติกฺกนฺตมานุสิกาย เตสํ ภิกฺขุณํ อิมํ กถาสลฺลาปํ. อถ โข
ภควา อุฏฺฐายาสนา, เยเน กเรริมณฑลมาโพ, เตนุปลงฺกมิ;
อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺณตฺตาสเน นิสิตฺติ; นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขุ
อามนฺเตสิ “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนฺนิสินฺหา,
กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตฺตาติ.

เอวํ วุตฺเต, เต ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทวโจ “อิธ ภนฺเต
อมฺหากํ ปจฺจนาภตฺตํ ปิณฑปาตปฏิกฺกนฺตานํ กเรริมณฑลมาเพ

สนฺนิสินฺหานํ สนฺนิปตฺตานํ ปุพฺพเพนิวาสปฏิสํยุตฺตา ฐมฺมี กถา
อุทฺทปาถิ 'อิตฺติปิ ปุพฺพเพนิวาส, อิตฺติปิ ปุพฺพเพนิวาสติ. อยํ ไช โน
ภนฺเต อนฺตรากถา วิปฺปกตา; อถ ภควา อนฺุปฺปตฺโตติ.

“อิจฺเจยฺยาถ โน ตุมฺเห ภิกฺขเว ปุพฺพเพนิวาสปฏิสํยุตฺตํ
ฐมฺมี กถํ โสตฺนฺติ.

[๓] “เอตสฺส ภควา กาโล, เอตสฺส สุกต กาโล, ยํ ภควา
ปุพฺพเพนิวาสปฏิสํยุตฺตํ ฐมฺมี กถํ กเรยฺย; ภควโต วจฺนํ” สุตฺวา
ภิกฺขุ ชาเรสฺสนฺตํ.

“เตนฺหิ ภิกฺขเว สุณฺหาถ, สาธุกํ มนฺสิกโรถ, ภาสิสฺสามีติ.

“เอวํ ภนฺเตติ ไช เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจุสฺสสํ. ภควา
เอตทวโจ

[๔] “อิโต โส ภิกฺขเว เอกนฺวตฺติกปโป,^๑ ยํ วิปสฺสี ภควา
อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุทฺทปาถิ. อิโต โส ภิกฺขเว
เอกตีสกปโป,^๒ ยํ สิทฺธิ ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก
อุทฺทปาถิ. ตสฺมีเยว ไช ภิกฺขเว เอกตีสเ กปฺเป เวสฺสภู ภควา
อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุทฺทปาถิ. อิมสฺมีเยว ไช ภิกฺขเว
ภทฺทกปฺเป กกุสฺนฺโธ ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุทฺทปาถิ.
อิมสฺมีเยว ไช ภิกฺขเว ภทฺทกปฺเป โกนาคมโน ภควา อรหํ
สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุทฺทปาถิ. อิมสฺมีเยว ไช ภิกฺขเว ภทฺทกปฺเป
กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุทฺทปาถิ. อิมสฺมีเยว ไช
ภิกฺขเว ภทฺทกปฺเป อหํ เอตฺรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก
อุปฺปนฺโน.

^๑ ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ สฺยา. เอกนฺวโต กปโป ฉ.,เท. เอกนฺวตฺติกปโป

^๓ สฺยา. เอกตีสเ กปโป ฉ.,เท. เอกตีสกปโป เอกตีสเ กปโป

[๕] “วิปัสสี ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो ขตฺติโย ชาตียา อโหสิ, ขตฺติยกุลฺเล อุทปาติ. ลีฬี ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो ขตฺติโย ชาตียา อโหสิ, ขตฺติยกุลฺเล อุทปาติ. เวสสภู ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो ขตฺติโย ชาตียา อโหสิ, ขตฺติยกุลฺเล อุทปาติ. กกุสนฺโธ ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो พุราหฺมณฺเณ ชาตียา อโหสิ, พุราหฺมณกุลฺเล อุทปาติ. โกนาคมโน ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो พุราหฺมณฺเณ ชาตียา อโหสิ, พุราหฺมณกุลฺเล อุทปาติ. กสฺสโป ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो พุราหฺมณฺเณ ชาตียา อโหสิ, พุราหฺมณกุลฺเล อุทปาติ. อหํ ภิกขเว เอตฺรหิ อรหํ สมมาสมพุทฺธो ขตฺติโย ชาตียา อโหสิ, ขตฺติยกุลฺเล อุปฺปนฺโน.

[๖] “วิปัสสี ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो โกณฑญฺโฆ โคตฺเตน อโหสิ. ลีฬี ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो โกณฑญฺโฆ โคตฺเตน อโหสิ. เวสสภู ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो โกณฑญฺโฆ โคตฺเตน อโหสิ. กกุสนฺโธ ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธอ กสฺสโป โคตฺเตน อโหสิ. โกนาคมโน ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธอ กสฺสโป โคตฺเตน อโหสิ. กสฺสโป ภิกขเว ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธอ กสฺสโป โคตฺเตน อโหสิ. อหํ ภิกขเว เอตฺรหิ อรหํ สมมาสมพุทฺธอ โคตโม โคตฺเตน อโหสิ.

[๗] “วิปัสสิสฺส ภิกขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส อสัตฺติวสฺสสหฺสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิ. ลีฬิสฺส ภิกขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส สตฺตตฺติวสฺสสหฺสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิ. เวสสภุสฺส ภิกขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

สมุจิวสสุสสสุสานิ อายุปปมาณํ อโหสิ. กกุสนฺธสุส ภิกฺขเว ภควโต
 อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสุส จตฺตาศิวิสสุสสสุสานิ อายุปปมาณํ
 อโหสิ. โจนาคมนสุส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสุส
 ตีสวสุสสสุสานิ อายุปปมาณํ อโหสิ. กสฺสปสุส ภิกฺขเว ภควโต
 อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสุส วิสตีวสุสสสุสานิ อายุปปมาณํ อโหสิ.
 มยฺหิ ภิกฺขเว เอตฺรหิ อปฺปกํ อายุปปมาณํ ปริตตํ ลหุกํ; โย จิร
 ชีวติ, โส วสุสสํ อปฺป วา ภิกฺขเว.

[๘] “วิปสฺสี ภิกฺขเว ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปาณฺณิยา
 มฺมูเล อภิสมฺพุทฺโธ. สิขี ภิกฺขเว ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 ปุณฺณทริกสุส มฺมูเล อภิสมฺพุทฺโธ. เวสสภู ภิกฺขเว ภควา อรหํ
 สมฺมาสมฺพุทฺโธ สาลสุส มฺมูเล อภิสมฺพุทฺโธ. กกุสนฺโธ ภิกฺขเว
 ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ สิรีสสุส มฺมูเล อภิสมฺพุทฺโธ. โจนาคมน
 ภิกฺขเว ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุทุมฺพรสุส มฺมูเล อภิสมฺพุทฺโธ.
 กสฺสโป ภิกฺขเว ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ นิโครธสุส มฺมูเล
 อภิสมฺพุทฺโธ. อหิ ภิกฺขเว เอตฺรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อสฺสตถสุส
 มฺมูเล อภิสมฺพุทฺโธ.

[๙] “วิปสฺสีสุส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสุส
 ขณฺฑติสฺสํ นาม สวากยัคํ อโหสิ อคัคํ ภทฺทยัคํ. สิขิสฺส ภิกฺขเว
 ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสุส อภิกฺขสมฺภวํ นาม สวากยัคํ
 อโหสิ อคัคํ ภทฺทยัคํ. เวสสภุสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต
 สมฺมาสมฺพุทฺธสุส โสณุตฺตรํ นาม สวากยัคํ อโหสิ อคัคํ ภทฺทยัคํ.
 กกุสนฺธสุส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสุส วิฐฺรสนฺธิชิวํ
 นาม สวากยัคํ อโหสิ อคัคํ ภทฺทยัคํ. โจนาคมนสุส ภิกฺขเว

ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ภิกฺขุโยสุตฺตํ นาม สวากยัค
 อโหสิ อคฺคํ ภทฺทญฺคํ. กสฺสปสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส ติสฺสภารทวาทํ นาม สวากยัค อโหสิ อคฺคํ
 ภทฺทญฺคํ. มยฺหํ ภิกฺขเว เอตฺรหิ สารีปฺตฺตโมคฺคผลํ นาม
 สวากยัค อโหสิ อคฺคํ ภทฺทญฺคํ.

[๑๐] “วิปสฺสิสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 ตโย สวากานํ สนฺนิปาตา อหฺลํ; เอโก สวากานํ สนฺนิปาโต
 อโหสิ อญฺจสญฺจิภิกฺขุสฺสทสฺสํ, เอโก สวากานํ สนฺนิปาโต อโหสิ
 ภิกฺขุสฺสทสฺสํ, เอโก สวากานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อสฺติภิกฺขุสฺสทสฺสํ.
 วิปสฺสิสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส อิเม ตโย
 สวากานํ สนฺนิปาตา อหฺลํ สพฺเพสฺสเยว ขีณาสวานํ.

“สิขิสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ตโย
 สวากานํ สนฺนิปาตา อหฺลํ; เอโก สวากานํ สนฺนิปาโต อโหสิ
 ภิกฺขุสฺสทสฺสํ, เอโก สวากานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อสฺติภิกฺขุสฺสทสฺสํ,
 เอโก สวากานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สตฺตติภิกฺขุสฺสทสฺสํ. สิขิสฺส
 ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส อิเม ตโย สวากานํ
 สนฺนิปาตา อหฺลํ สพฺเพสฺสเยว ขีณาสวานํ.

“เวสฺสภุสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 ตโย สวากานํ สนฺนิปาตา อหฺลํ; เอโก สวากานํ สนฺนิปาโต
 อโหสิ อสฺติภิกฺขุสฺสทสฺสํ, เอโก สวากานํ สนฺนิปาโต อโหสิ
 สตฺตติภิกฺขุสฺสทสฺสํ, เอโก สวากานํ สนฺนิปาโต อโหสิ
 สญฺจิภิกฺขุสฺสทสฺสํ. เวสฺสภุสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต

สมุมาสมพุทฺธสุส อีเม ตโย สาวกานํ สนฺนิปาตา อโหสิ
สพฺเพสํเยว ขีณาสวานํ.

“กกุสนฺธสุส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมุมาสมพุทฺธสุส
เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ จตฺตาศีสภิกฺขุสหสฺसानิ.
กกุสนฺธสุส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมุมาสมพุทฺธสุส อयํ เอโก
สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ สพฺเพสํเยว ขีณาสวานํ.

“โกณาคมนสุส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมุมาสมพุทฺธสุส
เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ ตีสภิกฺขุสหสฺसानิ. โกณาคมนสุส
ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมุมาสมพุทฺธสุส อयํ เอโก สาวกานํ
สนฺนิปาโต อโหสิ สพฺเพสํเยว ขีณาสวานํ.

“กสฺสปสุส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมุมาสมพุทฺธสุส
เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ วิสติภิกฺขุสหสฺसानิ, กสฺสปสุส
ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมุมาสมพุทฺธสุส อยํ เอโก สาวกานํ
สนฺนิปาโต อโหสิ สพฺเพสํเยว ขีณาสวานํ.

“มยฺหํ ภิกฺขเว เอตฺรหิ เอโก สาวกานํ สนฺนิปาโต อโหสิ
อทุตฺตเตพฺसानิ ภิกฺขุสตานิ. มยฺหํ ภิกฺขเว อยํ เอโก สาวกานํ
สนฺนิปาโต อโหสิ สพฺเพสํเยว ขีณาสวานํ.

[๑๑] “วิปสฺสิสุส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมุมาสมพุทฺธสุส
อโสโก นาม ภิกฺขุ อุปฺปจฺจาโก อโหสิ อคฺคฺอุปฺปจฺจาโก. ลีขิสฺส
ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมุมาสมพุทฺธสุส เขมฺงฺกโร นาม ภิกฺขุ
อุปฺปจฺจาโก อโหสิ อคฺคฺอุปฺปจฺจาโก. เวสฺสภุสฺส ภิกฺขเว ภควโต

อรรถโต สมมาสมพุทฺธสฺส อุปฺปนฺโต^๑ นาม ภิกฺขุ อุปฺปจฺจาโก
 อโหสิ อคฺคุปฺปจฺจาโก. กกุสฺนฺธสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรรถโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส วุฑฺฒิชัย^๒ นาม ภิกฺขุ อุปฺปจฺจาโก อโหสิ
 อคฺคุปฺปจฺจาโก. โกนาคมนฺสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรรถโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส โสตุถิชัย นาม ภิกฺขุ อุปฺปจฺจาโก อโหสิ
 อคฺคุปฺปจฺจาโก. กสฺสปสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรรถโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 สพฺพมิตฺโต นาม ภิกฺขุ อุปฺปจฺจาโก อโหสิ อคฺคุปฺปจฺจาโก. มยฺหํ
 ภิกฺขเว เอตฺรหิ อานนฺโท นาม ภิกฺขุ อุปฺปจฺจาโก อโหสิ
 อคฺคุปฺปจฺจาโก.

[๑๒] “วิปฺสสิสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรรถโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา อโหสิ, พนฺธุมฺมตี นาม เทวี มาตา
 อโหสิ ชเนตฺตี, พนฺธุมฺสฺส รณฺโณ พนฺธุมฺมตี นาม นครํ ราชธานี
 อโหสิ.

“สิขิสิสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรรถโต สมมาสมพุทฺธสฺส อรุโณ
 นาม ราชา ปิตา อโหสิ, ปภาวตี นาม เทวี มาตา อโหสิ
 ชเนตฺตี, อรุณสฺส รณฺโณ อรุณวตี นาม นครํ ราชธานี อโหสิ.

“เวสฺสภุสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรรถโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 สุปฺปตฺติโต^๓ นาม ราชา ปิตา อโหสิ, ยสวตี^๔ นาม เทวี มาตา
 อโหสิ ชเนตฺตี, สุปฺปตฺตสฺส รณฺโณ อโนมํ นาม นครํ ราชธานี
 อโหสิ.

“กกุสฺนฺธสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรรถโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 อคฺคิทตฺโต นาม พุราหมโณ ปิตา อโหสิ, วิสาขา นาม

^๑ ส.,อ. อุปฺปนฺนโก

^๓ เท. สุปฺปตฺติโต

^๒ ฉ.,เท.,อ. พุทฺธิชัย

^๔ ฉ.,เท. วสฺสวตี

พฺรหฺมณี มาตา อโหสิ ชเนตฺตี. เตน โข ปน ภิกฺขเว สมเยน
 เขโม นาม ราชา อโหสิ, เขมสฺส รณฺโณ เขมวดี นาม นคร
 ราชธานี อโหสิ.

“โกนาคนนสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
 ยถฺยทตฺโต นาม พฺรหฺมโณ ปิตา อโหสิ, อุตฺตรา นาม
 พฺรหฺมณี มาตา อโหสิ ชเนตฺตี. เตน โข ปน ภิกฺขเว สมเยน
 โสโก นาม ราชา อโหสิ, โสภสฺส รณฺโณ โสภวดี นาม นคร
 ราชธานี อโหสิ.

“กสฺสปสฺส ภิกฺขเว ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
 พฺรหฺมทตฺโต นาม พฺรหฺมโณ ปิตา อโหสิ, ธนวดี นาม
 พฺรหฺมณี มาตา อโหสิ ชเนตฺตี. เตน โข ปน ภิกฺขเว สมเยน
 กิกิ นาม ราชา อโหสิ, กิกิสฺส รณฺโณ พาราณสี นาม นคร
 ราชธานี อโหสิ.

“มยฺหิ ภิกฺขเว เอตฺรหิ สุทฺโธทโน นาม ราชา ปิตา
 อโหสิ, มายา นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺตี, กปิลวตฺถุ นาม
 นคร ราชธานี อโหสีติ.

อิทมวโจ ภควา; อิํ วตฺวาน สุกโต อุกฺกายาสนา วิหาร
 ปาวีสี.

[๑๓] อถ โข เตสํ ภิกฺขูนํ, อจิรปฏฺกนฺตสฺส ภควโต,
 อยมนฺตรากถา อุกฺปาทิ “อจฺฉริยํ อาวุโส อพฺภุตํ อาวุโส, ตถาคตสฺส
 มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา; ยตฺร หิ นาม ตถาคโต อตีเต พุทฺธ
 ปรีนิพฺพุเต จินฺนปฺปญฺเจ จินฺนวฏฺเฐ ปรียาทินฺนวฏฺเฐ
 สพฺพทุกฺขวິตฺติวตฺเต ชาตีโตปี อนุสฺสรสิสฺสตี, นามโตปี อนุสฺสรสิสฺสตี,

โคตตโตปิ อนุสฺสรสิสฺสติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรสิสฺสติ,
 สวากยฺกโตปิ อนุสฺสรสิสฺสติ, สวากสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรสิสฺสติ
 'เอวํชจจา เต ภควนฺโต อหะสุํ อิติปิ, เอวํนามา เต ภควนฺโต
 อหะสุํ อิติปิ, เอวํโคตฺตา เต ภควนฺโต อหะสุํ อิติปิ, เอวํสีลา เต
 ภควนฺโต อหะสุํ อิติปิ, เอวํธมฺมา เต ภควนฺโต อหะสุํ อิติปิ,
 เอวํปญฺญา เต ภควนฺโต อหะสุํ อิติปิ, เอวํวิหารี เต ภควนฺโต
 อหะสุํ อิติปิ, เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อหะสุํ อิติปิติ.

ก็ นุ โข อาวุโส ตถาคตสฺสเสว นุ โข เอสา ฆมฺมชาตฺ
 สุปฺปฏฺวิวิทา, ยสฺสา ฆมฺมชาตฺยา สุปฺปฏฺวิวิทตฺตา ตถาคโต อตีเต
 พุทฺเธ ปรีนิพฺพุเต จินฺนปฺปญฺเจ จินฺนวงฺกุเม ปรียาทินฺนวงฺกุเ
 สพฺพพุทฺทขวีตฺวเต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ,
 โคตตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สวากยฺกโตปิ
 อนุสฺสรติ, สวากสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ 'เอวํชจจา เต ภควนฺโต
 อหะสุํ อิติปิ, เอวํนามา, เอวํโคตฺตา, เอวํสีลา, เอวํธมฺมา, เอวํปญฺญา,
 เอวํวิหารี, เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อหะสุํ อิติปิติ อุกาหุ
 เทวตา ตถาคตสฺส เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ, เยน ตถาคโต อตีเต
 พุทฺเธ ปรีนิพฺพุเต จินฺนปฺปญฺเจ จินฺนวงฺกุเม ปรียาทินฺนวงฺกุเ
 สพฺพพุทฺทขวีตฺวเต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ,
 โคตตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สวากยฺกโตปิ
 อนุสฺสรติ, สวากสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ 'เอวํชจจา เต ภควนฺโต
 อหะสุํ อิติปิ, เอวํนามา, เอวํโคตฺตา, เอวํสีลา, เอวํธมฺมา,
 เอวํปญฺญา, เอวํวิหารี, เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อหะสุํ อิติปิติ.
 อยญฺจ หิ^๑ เตสํ ภิกฺขุณฺ อหฺตรากถา วิปฺปกตา โหติ.

^๑ น.,เท.,อ. หิทำ

[๑๔] อถ โข ภควา สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลาณา วุฏฺฐิตฺเต,
 เยน กเรริมณฺทลมาโพ, เตนุปลสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺณตฺเต
 อาสเน นิสีทิ; นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “กาย นุตถ
 ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนนฺนิสนฺนา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา
 วิปฺปกตฺตาติ.

เอวํ วุตฺเต, เต ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจํ “อิธ ภนฺเต
 อมฺหากํ, อจิริปฺกนฺตสฺส ภควโต, อยมนฺตรากถา อุกฺปาทิ ‘อจฺฉริยํ
 อาวุโส อพฺภุตํ อาวุโส, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหानุภาวตา;
 ยตฺร หิ นาม ตถาคโต อตีเต พุทฺธเต ปรีนิพฺพุเต จินฺนปฺปญฺเจ
 จินฺนวาฏฺเฒ ปรียาทินฺนวาฏฺเฒ สพฺพทฺฤทฺธิวตฺเต ชาตีโตปิ
 อนุสฺสรสิสฺสตี, นามโตปิ อนุสฺสรสิสฺสตี, โคตตโตปิ อนุสฺสรสิสฺสตี,
 आयุํปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรสิสฺสตี, สวากยฺคโตปิ อนุสฺสรสิสฺสตี,
 สวากสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรสิสฺสตี ‘เอวํชจฺจา เต ภควนฺโต อเหสฺสุ
 อิตฺติปิ, ๕เปยฺย เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อเหสฺสุ อิตฺติปีติ; กิ นฺ โข
 อาวุโส ตถาคตสฺสว นฺ โข เอสา ฅมฺมชาตฺถุ สุปฺปฏฺวิวิทา, ยสฺสา
 ฅมฺมชาตฺถยา สุปฺปฏฺวิวิทตฺตา ตถาคโต อตีเต พุทฺธเต ปรีนิพฺพุเต
 จินฺนปฺปญฺเจ จินฺนวาฏฺเฒ ปรียาทินฺนวาฏฺเฒ สพฺพทฺฤทฺธิวตฺเต
 ชาตีโตปิ อนุสฺสรตี, นามโตปิ อนุสฺสรตี, โคตตโตปิ อนุสฺสรตี,
 आयุํปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรตี, สวากยฺคโตปิ อนุสฺสรตี,
 สวากสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรตี ‘เอวํชจฺจา เต ภควนฺโต อเหสฺสุ
 อิตฺติปิ, เอวํนามา, เอวํโคตฺตา, เอวํสีลา, เอวํฅมฺมา, เอวํปญฺญา,
 เอวํวิหาริ, เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อเหสฺสุ อิตฺติปีติ อุกฺทาหุ เทวตา
 ตถาคตสฺส เอตมตฺถํ อาโรเจสฺสุ, เยน ตถาคโต อตีเต พุทฺธเต
 ปรีนิพฺพุเต จินฺนปฺปญฺเจ จินฺนวาฏฺเฒ ปรียาทินฺนวาฏฺเฒ สพฺพทฺฤทฺธิวตฺเต

ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ ๕เปยฺ สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ
'เอวํชจจา เต ภควนฺโต อหฺเรสุํ, อิติปิ เอวํนามา ๕เปยฺ เอวํวิมุตฺตา
เต ภควนฺโต อหฺเรสุํ อิติปิตี; อยํ โข โน ภนฺเต อนฺตรากถา
วิปฺปกถา โหติ. อถ ภควา อนุปฺปตฺโตติ.

[๑๕] “ตถาคตฺสเสเวสา ภิกฺขเว ฃมฺมชาตุํ สุปฺปฏฺวิวิทฺธา,
ยสฺสา ฃมฺมชาตุยา สุปฺปฏฺวิวิทฺตฺตา ตถาคโต อตีเต พุทฺธเช
ปริณิพุทฺเต จินฺนปฺปญฺเจ จินฺนวฏฺฐเม ปริยาทินฺนวฏฺฐเ
สพฺพทฺกฺขวีตฺวตฺเต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ อนุสฺสรติ,
โคตฺตโตปิ อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปิ อนุสฺสรติ, สาวกยฺกโตปิ
อนุสฺสรติ, สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ 'เอวํชจจา เต ภควนฺโต
อหฺเรสุํ อิติปิ, เอวํนามา ๕เปยฺ เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อหฺเรสุํ
อิติปิตี. เทวตาปิ ตถาคตฺสสฺส เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ, เยน ตถาคโต
อตีเต พุทฺธเช ปริณิพุทฺเต จินฺนปฺปญฺเจ จินฺนวฏฺฐเม ปริยาทินฺนวฏฺฐเ
สพฺพทฺกฺขวีตฺวตฺเต ชาติโตปิ อนุสฺสรติ, นามโตปิ ๕เปยฺ
สาวกสนฺนิปาตโตปิ อนุสฺสรติ 'เอวํชจจา เต ภควนฺโต อหฺเรสุํ
อิติปิ, เอวํนามา ๕เปยฺ เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อหฺเรสุํ อิติปิตี.

“อิจฺเจยฺยาถ โน ตุมฺहे ภิกฺขเว ภิชฺชโยโส มตฺตตาย
ปุพฺพเพนิวาสปฏิสัมยุตฺตํ ฃมฺมี กถํ โสตฺถนฺติ. “เอตสฺส ภควา กาโล,
เอตสฺส สุกตฺ กาโล, ยํ ภควา ภิชฺชโยโส มตฺตตาย ปุพฺพเพนิวาส-
ปฏิสัมยุตฺตํ ฃมฺมี กถํ กเรยฺย; ภควโต สุตฺวา ภิกฺขุ ฐาเรสฺสนฺตีติ.
“เตนฺहि ภิกฺขเว สุณฺหาถ, สาธุกํ มนสิโกโรถ, ภาสิสฺสสามีติ. “เอวํ
ภนฺเตติ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสโสสุํ. ภควา เอตทวโจ

[๑๖] “อิโต โส ภิกขเว เอกนวุติกปโป,^๑ ยัม วิปสสี ภควา
 อรหัม สมมาสมพุทฺธ โลเก อุทปาติ; วิปสสี ภิกขเว ภควา
 อรหัม สมมาสมพุทฺธ ชตฺติโย ชาติยา อโหสิ, ชตฺติยกุลเ
 อุทปาติ; วิปสสี ภิกขเว ภควา อรหัม สมมาสมพุทฺธ
 โกณฑณฺเฑ โคตฺเตน อโหสิ, วิปสสีสฺส ภิกขเว ภควโต
 อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส อสีติวสฺสสหฺสฺสาणि อายุปฺปมาณํ
 อโหสิ; วิปสสี ภิกขเว ภควา อรหัม สมมาสมพุทฺธ ปาณฺณิยา
 มฺมูเล อภิสมพุทฺธ, วิปสสีสฺส ภิกขเว ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส ชนฺทตฺติสฺส นาม สวากยํ อโหสิ อคฺคํ
 ภาทฺทยํ, วิปสสีสฺส ภิกขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 ตโย สวากานํ สนนฺนิปาตา อเหสฺสุ; เอโก สวากานํ สนนฺนิปาโต
 อโหสิ อฏฺฐจสฺสภิกขุสฺสตสฺสสฺส, เอโก สวากานํ สนนฺนิปาโต
 อโหสิ ภิกขุสฺสตสฺสสฺส, เอโก สวากานํ สนนฺนิปาโต อโหสิ
 อสีติภิกขุสฺสสหฺสฺสาणि; วิปสสีสฺส ภิกขเว ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส อิมเ ตโย สวากานํ สนนฺนิปาตา อเหสฺสุ
 สพุเพสฺสเยว ปิณาสวานํ, วิปสสีสฺส ภิกขเว ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส อโสโก นาม ภิกขุ อุปฺปจฺจาโก อโหสิ
 อคฺคูปฺปจฺจาโก, วิปสสีสฺส ภิกขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา อโหสิ, พนฺธุมฺมตี นาม เทวี มาตา
 อโหสิ ชเนตฺตี, พนฺธุมฺมสฺส รณฺเฑ พนฺธุมฺมตี นาม นคร
 ราชธานี อโหสิ.

^๑ ส.,ฉ.,เท. เอกนวุติกปโป

โพธิสตุตตมมตา

[๑๗] “อถ โข ภิกขเว วิปัสสี โพธิสตุโต ตุสิตา กายา จิตฺวา สโต สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉี โอกุณฺมิ. อยเมตถ ฐมฺมตา. (๑)

[๑๘] “ฐมฺมตา เอสา ภิกขเว, ยทา โพธิสตุโต ตุสิตา กายา จิตฺวา มาตุ กุจฺฉี โอกุณฺมตี, อถ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺรหฺมณฺเญยา ปชาเย สเทวมนุสฺสาย อปฺปมาโณ โอพารโ อภาโส โลเก ปาตุภวตี อติกุณฺเมว^๑ เทวานํ เทวานุภาวํ. ยายี ตา โลกนฺตริกา อฆา อสฺสูตา [^๒] อนฺธการติมิสสา, ยตฺถปิเม จนฺทิมสฺสุริยา เอวํหิทธิกา เอวํหานุภาวา อาภาย นานฺโนนฺติ; ตตฺถปิ อปฺปมาโณ โอพารโ อภาโส ปาตุภวตี อติกุณฺเมว เทวานํ เทวานุภาวํ. ยะปิ ตตฺถ สตุตา อฺปฺปนฺนา, เตปิ เตโนภาเสน อญฺญมญฺญํ สญฺชานนฺติ ‘อญฺญะปิ กิร โภ สนฺติ สตุตา อธิปฺปนฺนาติ; อยญฺจ ทสสฺหสฺสี โลกธาตุ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธตี^๓’ อปฺปมาโณ จ โอพารโ อภาโส โลเก ปาตุภวตี อติกุณฺเมว เทวานํ เทวานุภาวํ. อยเมตถ ฐมฺมตา. (๒)

[๑๙] “ฐมฺมตา เอสา ภิกขเว, ยทา โพธิสตุโต มาตุ กุจฺฉี โอกุณฺโต โหตี, จตฺตารโ [^๔] เทวปฺตฺตา จตฺตฺทิสฺส รกฺขาย อฺปฺคจฺจนฺติ ‘มา นํ โพธิสตุตฺตํ วา โพธิสตุตฺตมาตฺรํ วา มนุสฺสโ ว อมนุสฺสโ ว โกจิ [^๕] วิเหเจสฺสตี. อยเมตถ ฐมฺมตา. (๓)

[๒๐] “ฐมฺมตา เอสา ภิกขเว, ยทา โพธิสตุโต มาตุ กุจฺฉี โอกุณฺโต โหตี, ปกฺติยา สิลวตี โพธิสตุตฺตมาตา โหตี วิรตา

^๑ อ. อติกุณฺม, เอวํปริปี.

^๓ เท., อ. สมฺปเวธตี

^๕ จ., เท., อ. วา

^๒ จ., เท., อ. อนฺธการา

^๔ จ., เท., อ. น

ปาณาติปาตา, วิรตา อทินฺนาทานา, วิรตา กาเมสุมิฉฺฉาจารา,
 วิรตา มุสาวาทา, วิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจานา. อยเมตถ
 ฌมมตา. (๔)

[๒๑] “ฌมมตา เอสา ภิกฺขเว, ยทา โภทิสฺสโต มาตุ กุจฺฉิ
 โอกฺกนฺโต โหติ, น โภทิสฺสโตมาตุ ปุริเสสุ มาณสํ อุปฺปชฺชติ
 กามคฺคญฺอุปสํหิตํ, อนตฺติกฺกมนิยา ว” โภทิสฺสโตมาตา โหติ เกณจิ
 ปุริเสน รตฺตจิตฺเตน. อยเมตถ ฌมมตา. (๕)

[๒๒] “ฌมมตา เอสา ภิกฺขเว, ยทา โภทิสฺสโต มาตุ
 กุจฺฉิ โอกฺกนฺโต โหติ, ลาภินี โภทิสฺสโตมาตา โหติ ปญฺจนํ
 กามคฺคณํ. सा पणजहि कामकुण्हेहि सम्पपिता समञ्जिगुता
 परिजारेति. อยเมตถ ฌมมตา. (๖)

[๒๓] “ฌมมตา เอสา ภิกฺขเว, ยทา โภทิสฺสโต มาตุ กุจฺฉิ
 โอกฺกนฺโต โหติ, น โภทิสฺสโตมาตุ โกจิเทว อาพาโห อุปฺปชฺชติ,
 สุขินี โภทิสฺสโตมาตา โหติ อภิณฺตกาเย, โภทิสฺสโตมฺจ โภทิสฺสโตมาตา
 ตโรกุจฺฉิคตํ ปสฺสติ สพฺพวงฺคปจฺจํคํ” อหีนินฺทริยํ; เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว
 มณฺเฑพฺริโย สุโก ชาติมา อฏฺฐังโส สุปริกมฺมกโต อจฺเณ วิปฺปสนฺโน
 สพฺพาการสมฺปนฺโน, ตตฺตรสฺส” สุตฺตํ อาวูตํ นิลํ วา ปีตํ วา
 โลหิตกํ” วา โอทาตํ วา ปณฺทสฺสุตฺตํ วา, ตเมนํ จกฺขฺมา ปุริโส
 หตฺถेสุ กริตฺวา ปจฺจเวกฺเขยฺย ‘อโย โย มณฺเฑพฺริโย สุโก
 ชาติมา อฏฺฐังโส สุปริกมฺมกโต อจฺเณ วิปฺปสนฺโน สพฺพาการสมฺปนฺโน,

^๑ ฉ.,เท.,อิ. จ

^๓ ฉ.,เท. ตตฺตรสฺส

^๒ อิ. สพฺพวงฺคปจฺจํคํ

^๔ ฉ.,เท.,อิ. โลหิตํ

ตตรสฺส^๑ สุตฺตํ อวฺวตฺตํ นีลํ วา ปิตํ วา โลหิตกํ วา โอทาทํ วา
ปณฺฑิตสฺสุตฺตํ วาติ, เอวเมว โข ภิกฺขเว ยทา โพธิสตุโต มาตุ
กฺขณํ โอกฺกนฺโต โหติ, น โพธิสตุตฺตมาตุ โกจิเทว อาพาโห
อุปฺปชฺชติ, สฺสฺสํ โพธิสตุตฺตมาตา โหติ อภิณฺตกาเย, โพธิสตุตฺตญ
โพธิสตุตฺตมาตา ตโรกฺขณิกตํ ปสฺสตี สพฺพญฺคปจฺจํ^๒ อหิณฺนุหริยํ.
ออยเมตฺถ ฐมฺมตา. (๗)

[๒๔] “ฐมฺมตา เอสา ภิกฺขเว, สตุตฺตาหฺชาเต โพธิสตุเต,
โพธิสตุตฺตมาตา กาลํ กโรตี, ตฺสึตํ กายํ อุปฺปชฺชติ. ออยเมตฺถ
ฐมฺมตา. (๘)

[๒๕] “ฐมฺมตา เอสา ภิกฺขเว, ยถา อญฺเฆ อิตฺถิกา
นว วา ทส วา มาเส คพฺภํ กฺขณินา ปรีหริตฺวา วิชายนฺติ,
น เหวํ โพธิสตุตํ โพธิสตุตฺตมาตา วิชายตี; ทสเว มาसानิ
โพธิสตุตํ โพธิสตุตฺตมาตา กฺขณินา ปรีหริตฺวา วิชายตี. ออยเมตฺถ
ฐมฺมตา. (๙)

[๒๖] “ฐมฺมตา เอสา ภิกฺขเว, ยถา อญฺเฆ อิตฺถิกา
นิสินฺนา วา นิปนฺนา วา วิชายนฺติ, น เหวํ โพธิสตุตํ
โพธิสตุตฺตมาตา วิชายตี, จิตฺตา จ โพธิสตุตํ โพธิสตุตฺตมาตา
วิชายตี. ออยเมตฺถ ฐมฺมตา. (๑๐)

[๒๗] “ฐมฺมตา เอสา ภิกฺขเว, ยทา โพธิสตุโต มาตุ
กฺขณิสฺมา นิภฺษมตี, เทวา ปจฺมํ ปฏฺฐิคฺคณฺหนฺติ, ปจฺจนา มนุสฺสสา.
ออยเมตฺถ ฐมฺมตา. (๑๑)

^๑ ฉ., เท., อ. ตตฺริทำ

^๒ อ. สพฺพญฺคปจฺจํ

[๒๘] “ธมฺมตา เอสา ภิกฺขเว, ยทา โพรสฺสตุโต มาตุ กุจฺฉิสฺมา
 นิภฺขมฺติ, อปฺปตฺโต ว โพรสฺสตุโต จ” ปจฺวี โหติ, จตฺตารอ นํ
 เทวปฺตฺตา ปฏฺิคฺคเหตฺวา มาตุ ปฺรโต จเปฺนฺติ, ‘อตุตฺตมฺนา เทว
 โหหิ มฺหเสภฺโข เต ปฺตฺโต อปฺปนฺโนติ. อยเมตฺถ ธมฺมตา. (๑๒)

[๒๙] “ธมฺมตา เอสา ภิกฺขเว, ยทา โพรสฺสตุโต มาตุ กุจฺฉิสฺมา
 นิภฺขมฺติ, วิสโท ว นิภฺขมฺติ อมกฺขิโต อุเทน อมกฺขิโต เสมฺเห
 น อมกฺขิโต รุหิเรน อมกฺขิโต เกนจิ อสฺสจฺฉินา สฺสทฺธโร วิสฺสทฺธโร.”
 เสยฺยธฺาปี ภิกฺขเว มณฺิรตฺนํ กาสิเก วตฺถเ นิภฺขิตฺตํ เนว
 มณฺิรตฺนํ กาสิกํ วตฺถํ มกฺขเติ, นปี กาสิกํ วตฺถํ มณฺิรตฺนํ
 มกฺขเติ. ตํ กิสฺส เหตุ. อุภินฺนํ สฺสทฺธตฺตา, เอวเมว โข ภิกฺขเว
 ยทา โพรสฺสตุโต มาตุ กุจฺฉิสฺมา นิภฺขมฺติ, วิสโท ว นิภฺขมฺติ
 อมกฺขิโต อุเทน อมกฺขิโต เสมฺเห น อมกฺขิโต รุหิเรน อมกฺขิโต
 เกนจิ อสฺสจฺฉินา สฺสทฺธโร วิสฺสทฺธโร.” อยเมตฺถ ธมฺมตา. (๑๓)

[๓๐] “ธมฺมตา เอสา ภิกฺขเว, ยทา โพรสฺสตุโต มาตุ กุจฺฉิสฺมา
 นิภฺขมฺติ, เทว อุทกสฺส ธารา อนฺตฺลิกฺขา ปาตุภวณฺติ; เอกา
 สีสฺสส, เอกา อุณฺหสฺส, เยน โพรสฺสตุตฺตสฺส, อุทกิกิจฺจํ กโรนฺติ
 มาตุ จ. อยเมตฺถ ธมฺมตา. (๑๔)

[๓๑] “ธมฺมตา เอสา ภิกฺขเว, สมฺปติชาโต โพรสฺสตุโต สเมหิ
 ปาเทหิ ปติฏฺฐหิตฺวา อุตฺตเรนฺาภิมฺโข” สตุตฺตปทวิตีหาเรน คจฺฉติ,
 เสตมฺหิ ฉตฺเต อนฺธาริยาเน,^๔ สพฺพทา จ ทิสฺสา อนฺวิโลเกติ,

^๑ ฉ., เท., อ. ว

^๓ ฉ., เท. อุตฺตเรน มฺโข อ. อุตฺตรภิมฺโข

^๒ ฉ., เท., อ. วิสโท

^๔ อ. อนฺธริยาเน.

อาสภินจ วาจ ภาสติ 'อคโคหมสมิ โลกสส เซฏโหมสมิ โลกสส
เสฏโหมสมิ โลกสส, อยมนตติมา เม ชาติ, นตติทานิ ปุนพุกโวติ.
อยเมตถ ฆมุตตา. (๑๕)

[๓๒] “ฆมุตตา เอสา ภิกขเว, ยทา โพธิสตุโต มาตุ
กุกุณิสมา นิภขมติ, อถ สเทวก โลเก สมารเก สพรหมเก
สสสมณพราหมณียา ปชาย สเทวมนุสสา ย อปปมาโน โอพาโร
โอภาโส ปาตุภวติ อติกกมเมว เทวาน เทวานุภาว. ยปิ ตา
โลกนตริกา อฆา อสสุตา อนุทธารา อนุทธารติมิสสา ยตถปิเม
จนุทิมสุริยา เอวมหิทฺธิกา เอวมหานุภาวา อากาย นานุโกนฺติ
ตตถปิ อปปมาโน โอพาโร โอภาโส ปาตุภวติ อติกกมเมว
เทวาน เทวานุภาว. ยปิ ตตถ สตุตา อุปปนา, เตปิ เตโนภาเสน
อญญมณฺณ สณฺขานนฺติ 'อญญปิ กิร โภ สนฺติ สตุตา
อิฐูปปนาติ. อยญจ ทสสสฺสึ โลกธาคู สงกมฺปติ สมฺปกมฺปติ
สมฺปเวเชติ; อปปมาโน จ โอพาโร โอภาโส โลเก ปาตุภวติ
อติกกมเมว เทวาน เทวานุภาว. อยเมตถ ฆมุตตา. (๑๖)

ทวตตีสมหาปริสทกษณา

[๓๓] “ชาเต โข ปน ภิกขเว วิปสฺสิมฺหิ กุมาร,
พนฺธุมโต รณฺโณ ปฏฺวิเทสฺสุ 'ปฺตโต เต เทว ชาโต, ตํ เทโว
ปสฺสตุติ. อทฺทสา โข ภิกขเว พนฺธุมมา ราชา วิปสฺสิ กุมาร;
ทิสฺวา เนมิตฺเต พราหมณฺเ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ 'ปสฺสนฺตุ
โกนฺโต เนมิตฺตา พราหมณา กุมารนฺติ. อทฺทสฺสุ โข ภิกขเว

นํ เนมิตฺตา พุราหฺมณา วิปสฺสี กุมารํ; ทิสฺวา พนฺธุมนฺตํ ราชานํ
 เอตทวโจ ‘อตุตฺตมโน เทว โหติ, มหเสฏฺโฆ เต เทว ปุตฺโต
 อุปฺปนฺโน, ลาภา เต มหาราช, สฺสทฺธุนฺเต มหาราช, ยสฺส
 เต กุเล เอวรูปุ ปุตฺโต อุปฺปนฺโน, อयํ ทิ เทว กุมารो
 ทวตฺตีสมาหาปริสฺสกุขณฺเหติ สมนฺนาโคโต, เยหิ สมนฺนาคตสฺส
 มหาปริสฺสสฺส เทว ว คติโย ภวนฺติ อนนฺญา;

สเจ อการํ อชฺฌาวสฺติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ฌมฺมิโก
 ฌมฺมราชา จาตุรฺนโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปุตฺโต สตฺตรตน-
 สมนฺนาโคโต, ตสฺสิมานิ สตฺตรตนานิ ภวนฺติ. เสยฺยถิทํ, จกฺกรตฺนํ
 หตฺถิตฺตํ อสฺสรตฺนํ มณฺธิรตฺนํ อิตฺถิตฺตํ คหปตฺติรตฺนํ ปริณายก-
 รตนเมว สตฺตมํ, ปโรสฺสสฺส โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สุรา
 วิรฺงฺคุรา ปฺรเสนปฺปมทฺทนา, โส อิมํ ปจฺวี สาครปริยฺนตํ อทณฺแทน
 อสฺตถฺเนน ฌมฺเมน อภิวิชฺชย อชฺฌาวสฺติ.

สเจ โข ปน อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺติ, อรหํ โหติ
 สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวญฺจนฺโต.

[๓๔] กตเมหิ จายํ เทว กุมาริ ทวตฺตีสมาหาปริสฺสกุขณฺเหติ
 สมนฺนาโคโต, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปริสฺสสฺส เทว ว คติโย
 ภวนฺติ อนนฺญา; สเจ อการํ อชฺฌาวสฺติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ
 ฌมฺมิโก ฌมฺมราชา จาตุรฺนโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปุตฺโต
 สตฺตรตนฺตสฺมนฺนาโคโต, ตสฺสิมานิ สตฺตรตนานิ ภวนฺติ, เสยฺยถิทํ,
 จกฺกรตฺนํ ฯเปฯ อภิวิชฺชย อชฺฌาวสฺติ; สเจ โข ปน อการสฺมา
 อนคาริยํ ปพฺพชฺติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวญฺจนฺโต.

[๓๕] “อัย หิ เทว กุมาโร สุปปติฏฺฐิตปาโท, ยंपายัม
เทว กุมาโร สุปปติฏฺฐิตปาโท; อิทมปิสมสฺส^๑ มหาปริสสส
มหาปริสสภกษณํ ภวติ. (๑)

อิมสฺส เทว กุมารสฺส เหฏฺฐาปาตตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ
สหสฺสสารานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพฺพภาการปริปฺปฺรานิ, ยंपิ เทว
อิมสฺส กุมารสฺส เหฏฺฐาปาตตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ สหสฺสสารานิ
สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพฺพภาการปริปฺปฺรานิ; อิทมปิสมสฺส มหาปริสสส
มหาปริสสภกษณํ ภวติ. (๒)

อัย หิ เทว กุมาโร อายตปณฺหิ ๔เปย (๓)

อัย หิ เทว กุมาโร ทิฆงฺคฺลึ ๔เปย (๔)

อัย หิ เทว กุมาโร มุทุตลนหตฺถปาโท ๔เปย (๕)

อัย หิ เทว กุมาโร ชาลหตฺถปาโท ๔เปย (๖)

อัย หิ เทว กุมาโร อุตฺตงฺขปาโท ๔เปย (๗)

อัย หิ เทว กุมาโร เอณิขงฺโข ๔เปย (๘)

อัย หิ เทว กุมาโร จิตฺโกว อโนนมนฺโต อุมฺภิ ปาณิตเลหิ
ชนฺนุกานิ ปรามสฺติ^๒ ปริมชฺชติ ๔เปย (๙)

อัย หิ เทว กุมาโร โกโสหิตวตฺถคฺคฺยฺโห ๔เปย (๑๐)

อัย หิ เทว กุมาโร สุวณฺณวณฺโณ กายจฺนสนฺนิภตฺโจ^๓
๔เปย (๑๑)

อัย หิ เทว กุมาโร สุขุมจฺฉวี สุขุมตฺตา จวียา รโฆชฺฉลฺล
กาเย น อุปฺลิปฺปติ ๔เปย (๑๒)

^๑ สฺยา. อิทมปิสมสฺ

^๒ สฺยา. ปริมสฺติ

^๓ ฉ.อิ. กายจฺนสนฺนิภตฺโจ

อัย หิ เทว กุมาโร เอเกกโลโม เอเกกานิ โลมานิ
โลมกุเปสฺ ขาตานิ ฯเปฯ (๑๓)

อัย หิ เทว กุมาโร อุทฺธคฺคโลโม อุทฺธคฺคานิ โลมานิ
ขาตานิ นีลานิ อญฺชนวณฺณานิ กุณฺฑลวตฺตานิ ทกฺขิณวตฺตขาตานิ
ฯเปฯ (๑๔)

อัย หิ เทว กุมาโร พุรหฺมุชฺชตฺโต ฯเปฯ (๑๕)

อัย หิ เทว กุมาโร สตฺตฺสฺสโท ฯเปฯ (๑๖)

อัย หิ เทว กุมาโร สีสฺสปุพฺพทฺธกาโย ฯเปฯ (๑๗)

อัย หิ เทว กุมาโร ปิตฺตฺตฺนฺตรโส^๑ ฯเปฯ (๑๘)

อัย หิ เทว กุมาโร นิโครธปริมฺณฺทโล ยาวตฺกฺวสฺส
กาโย, ตาวตฺกฺวสฺส พฺยาโม, ยาวตฺกฺวสฺส พฺยาโม, ตาวตฺกฺวสฺส
กาโย ฯเปฯ (๑๙)

อัย หิ เทว กุมาโร สมวณฺณกฺขนฺโท ฯเปฯ (๒๐)

อัย หิ เทว กุมาโร รสคฺคสคฺคิ ฯเปฯ (๒๑)

อัย หิ เทว กุมาโร สีสฺสหนุ ฯเปฯ (๒๒)

อัย หิ เทว กุมาโร จตฺตาทิสฺสทฺนฺโต ฯเปฯ (๒๓)

อัย หิ เทว กุมาโร สมทฺนฺโต ฯเปฯ (๒๔)

อัย หิ เทว กุมาโร อวิรพฺทฺนฺโต^๒ ฯเปฯ (๒๕)

อัย หิ เทว กุมาโร สฺสฺสฺสทฺทาทฺโจ ฯเปฯ (๒๖)

อัย หิ เทว กุมาโร ปหฺตฺตฺตฺทฺทฺโท ฯเปฯ (๒๗)

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อ. จิตฺตฺนฺตรโส

^๒ ส.,อ. อวิรพฺทฺนฺโต

อัย หิ เทว กุมารโ พุรหมสฺสโร กรวิกภาณิ ฯเปฯ (๒๘)

อัย หิ เทว กุมารโ อภินิลเนตโต ฯเปฯ (๒๙)

อัย หิ เทว กุมารโ โคปขโม ฯเปฯ (๓๐)

อิมสฺส เทว กุมารสฺส อุณฺณา ภมฺกนฺตเร ชาตา โอทาตา
มฺหํ ตูลสนฺนิภา. ยํปี เทว อิมสฺส กุมารสฺส อุณฺณา ภมฺกนฺตเร
ชาตา โอทาตา มฺหํ ตูลสนฺนิภา. อิทมฺปิสมสฺส มหาปริสส
มหาปริสสภณํ ภวติ. (๓๑)

อัย หิ เทว กุมารโ อุณฺหิสฺสโร; ยํปายํ เทว กุมารโ
อุณฺหิสฺสโร, อิทมฺปิสมสฺส มหาปริสส มหาปริสสภณํ ภวติ. (๓๒)

[๓๖] “อิมหิ โข อัย เทว กุมารโ ทวตติสมหาปริสสภณเห
สมนฺนาคโต, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปริสส เทว ว คติโย
ภวนฺติ อนญฺญา; สเจ อการํ อชฺฌาวสฺติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ
ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรฺนโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต
สตุตฺรตนสมนฺนาคโต, ตสฺสิมานิ สตุตฺรตนานิ ภวนฺติ. เสยฺยถิํ,
จกฺกรตํ หตฺถิรตํ อสฺสรตํ มณฺรตํ อิตฺถิรตํ คหปตฺรตํ
ปริณายกรตนเมว สตุตฺมํ. ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปฺตฺตา ภวนฺติ
สุรา วีรจฺรปฺา ปฺเรนปฺมทฺทนา, โส อิมํ ปจฺวี สาครปฺริยนฺตํ
อทณฺแทน อสตุเถน ธมฺเมน สเมน อภิวิชัย อชฺฌาวสฺติ; สเจ โข ปน
อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺติ อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก
วิภูจฺฉโต โหติ.

วิปัสสีสมณญา

[๓๗] อถ โข ภิกขเว พนฺธุมา ราชชา เนมิตฺเต พุราหฺมณเ
 อหเตหิ วตฺเตหิ อจฺฉาเตตฺวา^๑ สพฺพกามะหิ สนฺตปเปสฺสิ. อถ โข
 ภิกขเว พนฺธุมา ราชชา วิปัสสีสฺส กุมารสฺส ธาติโย อุปฏฺฐาเปสฺสิ;
 อณฺเฎา ขีรํ ปาเยนฺติ, อณฺเฎา นฺหาเปนฺติ, อณฺเฎา ธาเรนฺติ,
 อณฺเฎา องฺเกน ปรีหเรนฺติ. ชาตสฺส โข ปน ภิกขเว วิปัสสีสฺส
 กุมารสฺส เสตจฺจตฺตํ ธารยิตฺถ ทิवा เจว รตฺตํ จ ‘มา นํ สีตํ วา
 อุณฺหํ วา ติณฺณํ วา รโซ วา อุสฺสาโว วา พารยิตฺถาติ. ชาโต โข
 ปน ภิกขเว วิปัสสี กุมารโ พฺหุโน ชนสฺส ปิโย อโหสิ มนาโป.
 เสยฺยถาปิ ภิกขเว อุปลลํ วา ปทุมํ วา ปุณฺธุรีกํ วา พฺหุโน
 ชนสฺส ปิยํ มนาปํ, เอวเมว โข ภิกขเว วิปัสสี กุมารโ พฺหุโน
 ชนสฺส ปิโย อโหสิ มนาโป. สฺวาสุสฺสํ องฺเกเนว องฺกํ ปรีหริยติ.

[๓๘] “ชาโต โข ปน ภิกขเว วิปัสสี กุมารโ [๒]
 มณฺฑุสฺสโร จ อโหสิ วคฺคฺสฺสโร จ มธฺรฺสฺสโร จ เปมฺนียสฺสโร จ.
 เสยฺยถาปิ ภิกขเว หิมวฺนฺเต ปพฺพเต กรวิกา นาม สกฺกณชาติ
 มณฺฑุสฺสรา จ วคฺคฺสฺสรา จ มธฺรฺสฺสรา จ เปมฺนียสฺสรา จ,
 เอวเมว โข ภิกขเว วิปัสสี กุมารโ มณฺฑุสฺสโร จ อโหสิ
 วคฺคฺสฺสโร จ มธฺรฺสฺสโร จ เปมฺนียสฺสโร จ.

[๓๙] “ชาตสฺส โข ปน ภิกขเว วิปัสสีสฺส กุมารสฺส
 กมฺมวิปากขํ ทิพฺพจกฺขํ ปาตุรโหสิ, เยน ทูร^๓ สมฺนฺตา โยชนํ
 ปสฺสตี ทิवा เจว รตฺตํ จ.

^๑ ฉ., เท., อ. อจฺฉาตาเปตฺวา

^๒ ฉ., เท. พุราหฺมสฺสโร

^๓ ฉ., เท., อ. สํ

[๔๐] “ชาโต โข ปน ภิกขเว วิปัสสี กุมารโ อนิมิตฺตโน^๑ เปกฺขติ, เสยฺยถาปิ ภิกขเว เทวตา ตาวตีสสา อนิมิตฺตสนฺดา เปกฺขนฺติ, เอวเมว โข ภิกขเว วิปัสสี กุมารโ อนิมิตฺตสนฺโต เปกฺขตฺติ. ชาตสฺส โข ปน ภิกขเว วิปัสสีสฺส กุมารสฺส “วิปัสสี วิปัสสีเตวว สมณฺณา อุทปาที.

[๔๑] “อถ โข ภิกขเว พนฺธุมา ราชา อฏฺฐกรณ^๒ นิสินฺโน วิปัสสี กุมารโ องฺเก นิสินฺทาเปตฺวา อฏฺฐ^๓ อนุสาสติ. ‘ตตฺร สฺมา ภิกขเว วิปัสสี กุมารโ ปิตุ องฺเก นิสินฺโน วิเจยฺย วิเจยฺย อตฺเต ปณายติ ฌาเณน^๔ วิเจยฺย วิเจยฺย กุมารโ อฏฺฐ ปณายติ ฌาเณนาติ. อถ โข ภิกขเว วิปัสสีสฺส กุมารสฺส ภิกฺขโยโส มตฺตตาย วิปัสสี วิปัสสีเตวว สมณฺณา อุทปาที.

[๔๒] “อถ โข ภิกขเว พนฺธุมา ราชา วิปัสสีสฺส กุมารสฺส ตโย ปาสาทะ การาเปสิ; เอกํ วสฺสิกํ, เอกํ เหมนฺติกํ, เอกํ คิมฺหิกํ ปณฺจกามคฺคณานิ อุปฺปจฺจาเปสิ. ตตฺร สฺมา ภิกขเว วิปัสสี กุมารโ วสฺสิกะ ปาสาทะ จตฺตารโ มาเส นิปฺปุริเสหิ ตฺริเยหิ ปริจารยมาโน น เหมจฺจาปาสาทํ โอรหตฺติ.

ปจฺมภาณวาร.

ชิตนุณปุริโส

[๔๓] “อถ โข ภิกขเว วิปัสสี กุมารโ พหฺนุ^๕ วสฺसानํ พหฺนุ^๖ วสฺสสฺตานํ พหฺนุ^๗ วสฺสสทฺสฺสฺสานํ อจฺจเยน สารถิ อามนฺเตสิ

^๑ สยา.,ฉ.,เท. อนิมิตฺตสนฺโต

^๒ ฉ.,เท.,อิ. อตฺถกรณ

^๓ ฉ.,เท.,อิ. อตฺเต

^๔ ฉ.,เท.,อิ. ฌาเณน

^๕ ฉ.,เท. พหฺนุ

‘โยเชหิ สมม สารถิ ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ, อุกฺกยณฺณมฺหิ
 คจฺฉาม สกฺขมฺหิ ทสฺสนาयाติ. ‘เอวํ เทวาติ โข ภิกฺขเว สารถิ
 วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสสฺสวาทา ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ
 โยเชตฺวา วิปสฺสีกุมารสฺส ปฏิวาทสฺส ‘ยุตฺตานิ โข เต เทว
 ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ ยสฺสทานิ กาลํ มณฺณสํตี. อถ โข
 ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารโร ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ อภิวํชฺสวาทา ภทฺเทหิ
 ภทฺเทหิ ยานเหิ อุกฺกยณฺณมฺหิ นิยฺยาสิ.

[๔๔] “อทุทสา โข ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารโร อุกฺกยณฺณมฺหิ
 นิยฺยนโต ปุริสํ ชินฺณํ โคปานสิวํกํ ภคฺคํ” ทณฺทปฺรายนํ
 ปเวธมานํ คจฺฉนฺตํ อาตุรํ คตโยพฺพนํ ทิสฺวา สารถิ อามนฺเตสิ
 ‘อโย ปน สมม สารถิ ปุริโส กิํโกโต, เกสาปิสฺส น ยถา
 อณฺเณสํ, กาโยปิสฺส น ยถา อณฺเณสนฺติ.

‘เอโส โข เทว ชินฺโน นามาติ.

‘เก ปนโส สมม สารถิ ชินฺโน นามาติ.

‘เอโส โข เทว ชินฺโน นาม, นทานิ เตน จิรํ ชีวิตพฺพํ
 ภวิสฺสตีติ.

‘เก ปน สมม สารถิ อหํปิ ชราธมฺโม ชรํ อนตฺตีโตติ.

‘ตฺวณฺจ เทว มยณฺจมฺหา สพฺเพ ชราธมฺมา ชรํ อนตฺตีตาติ.

‘เตนหิ สมม สารถิ อลนฺทานชฺช อุกฺกยณฺณมฺหิยา, อิตฺโต จ
 อนฺเตปฺปํ ปจฺจนินฺยาหิติ.

‘เอวํ เทวาติ โข ภิกฺขเว สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส
 ปฏิสสฺสวาทา ตโต จ อนฺเตปฺปํ ปจฺจนินฺยาสิ. ตตฺร สฺสํ ภิกฺขเว

* น.,เท.,อ. โกคฺค, เอวมฺปฺริ.

วิปัสสี กุมาโร อนนเตปุริ คโต ทุกชี มุมมน โปชฌายติ 'ชิตตถุ กิร
โก ชาติ นาม; ยตฺร หิ นาม ชาติสฺส ชรา ปญญาปิสุสตีติ.

[๔๕] “อถ โข ภิกขเว พนฺธมา ราชา สารถิ อามนฺตาเปตฺวา
เอตทโวจ “กจฺจิ สมฺม สารถิ กุมาโร อุตฺตมโน อหิสีติ,
กจฺจิ สมฺม สารถิ กุมาโร อุตฺตมโน อหิสีติ.

‘น โข เทว กุมาโร อุตฺตมโน อหิสีติ, น โข เทว
กุมาโร อุตฺตมโน อหิสีติ.

‘กั ปน สมฺม สารถิ อทฺทส กุมาโร อุตฺตมโน นียยนฺโตติ.
อทฺทสา โข เทว กุมาโร อุตฺตมโน นียยนฺโต ปุริส
ชิตนุณ โคปานสิวํกั ภคฺคั ทนฺทปรายนํ ปเวชฺชานํ จจฺจนฺตํ
อาตุรํ คตโยพฺพนํ ทิสฺวา มํ เอตทโวจ ‘อัย ปน สมฺม สารถิ
ปุริโส กีกโต, เกสาปิสุส น ยถา อญฺเฆสํ, กาโยปิสุส น ยถา
อญฺเฆสนฺติ.

‘เอโส โข เทว ชิตนุณ นามาติ.

‘กั ปเนโส สมฺม สารถิ ชิตนุณ นามาติ.

‘เอโส โข เทว ชิตนุณ นาม, นทานิ เตน จิรํ ชีวิตพฺพํ
ภาวิสสตีติ.

‘กั ปน สมฺม สารถิ อหํปิ ชราชฺชโม ชรํ อนตฺตีติ.

‘ตวญฺจ เทว มยญจฺมहा สพฺเพ ชราชฺชมา ชรํ อนตฺตีตาติ.

‘เตนหิ สมฺม สารถิ อสนฺทาทนฺช อุตฺตมโน อหิสีติ, จ
อนนเตปุริ ปจฺจนียยาหีติ.

‘เอวံ เทวาติ โข อหิ เทว วิปสสิสส กุมารสส ปภิสสุตฺวา
ตโต จ อนฺเตปรุํ ปจฺจนียาสิ; โส โข เทว กุมารो อนฺเตปรุํ
คโต ทุกฺขี ทุมฺมนิ ปชฺฌายติ ธีรตฺถ กิร โภ ชาติ นาม; ยตฺร หิ
นาม ชาตสฺส ชรา ปณฺณายิสฺสตีติ.

[๔๖] อถ โข ภิกฺขเว พนฺธุสฺส รมฺโฆ เอตทโหสิ ‘มา เหว
โข วิปสฺสี กุมารो น รชฺชํ กาเรสิ, มา เหว วิปสฺสี กุมารो
อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชิ, มา เหว เนมิตฺตานํ พุราหฺมณานํ
สจฺจํ อสฺส วจฺนนฺติ. อถ โข ภิกฺขเว พนฺธุมา ราชา วิปสฺสีสส
กุมารสส ภียโยโส มตฺตาย ปณฺจกามคฺคฺคานิ อฺปฏฺฐาเปสิ, ยถา
วิปสฺสี กุมารो รชฺชํ กาเรยฺย,’ ยถา วิปสฺสี กุมารो น อคารสฺมา
อนคาริยํ ปพฺพชฺชยฺย, ยถา เนมิตฺตานํ พุราหฺมณานํ มิจฺฉา อสฺส
วจฺนํ.^๒

ตตฺร สฺสํ ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารो ปณฺจหิ กามคฺคฺคเห
สมปฺปิโต สมงฺคิฏฺโต ปริจาเรติ. อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารो
พหฺนุํ วสฺसानํ ๔เปย

พฺยชาติปฺริโส

[๔๗] อทุกฺสา โข ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารो อฺยฺยานภฺมมึ
นียฺยนฺโต ปฺริสํ อาพาธกํ ทุกฺขิตํ พาพฺพคิลานํ สเก มุตฺตกริเส
ปฺลিপฺนุํ สยมานํ^๓ อณฺเณหิ วุฏฺฐาปิยมานํ อณฺเณหิ สํเวสียมานํ;
ทิสฺวา สารถิ อามนฺเตสิ ‘อโย ปน สมฺม สารถิ ปฺริโส กิโกโต,
อกฺขิณีปิสฺส น ยถา อณฺเณสํ, สิโรปิสฺส น ยถา อณฺเณสนฺติ.

^๑ ฉ., เท. กเรยฺย

^๒ ฉ., เท. วจฺนนฺติ, เอวมฺปฺริปิ.

^๓ ส., ฉ., เท., อ. เสมานํ, เอวมฺปฺริปิ.

‘เอโส ไช เทว พยาธิโก นามาติ.

‘กั ปเนโส สมม สารถิ พยาธิโก นามาติ.

‘เอโส ไช เทว พยาธิโก นาม, อปฺเปวนาม ตมฺหา อาพาธา
วฺฏฺจเหยยาติ.

‘กั ปน สมม สารถิ อหฺปิ พยาธิธฺโม พยาธิ อนฺตีโตติ.

‘ตวณฺจ เทว มยณฺจมฺหา สพฺเพ พยาธิธฺมา พยาธิ
อนฺตีตาติ.

‘เตนหิ สมม สารถิ อสนฺทานชฺช อฺยุยานญฺมียา, อิตฺโต จ
อนฺเตปฺริ ปจฺจนียาหิตี.

‘เอว เทวาติ ไช ภิกฺขเว สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส
ปฏิสฺสุตฺวา ตโต จ อนฺเตปฺริ ปจฺจนียาสิ. ตตฺร สฺมา ภิกฺขเว
วิปสฺสี กุมารो อนฺเตปฺริ คโต ทุกฺขี ทมฺมนํ ปชฺฌายติ
‘ริตฺตํ กิร โภ ชาติ นาม; ยตฺร หิ นาม ชาติสฺส ชรา
ปณฺณายิสฺสตี, พยาธิ ปณฺณายิสฺสตีติ.

[๔๘] อถ ไช ภิกฺขเว พนฺธฺมา ราชา สารถิ อามนฺตาเปตฺวา
เอตทวโจ “กจฺจิ สมม สารถิ กุมารो อฺยุยานญฺมียา อภิริมิตฺถ,
กจฺจิ สมม สารถิ กุมารो อฺยุยานญฺมียา อตฺตมโน อโหสิตี.

‘น ไช เทว กุมารो อฺยุยานญฺมียา อภิริมิตฺถ, น ไช เทว
กุมารो อฺยุยานญฺมียา อตฺตมโน อโหสิตี.

‘กั ปน สมม สารถิ อทฺทส กุมารो อฺยุยานญฺมียา นิยฺยนโตติ.

‘อทฺทสา ไช เทว กุมารो อฺยุยานญฺมียา นิยฺยนโต ปฺริสฺ
อาพาธิกํ ทุกฺขิตํ พาพฺพหิณานํ สเก มุตฺตกฺริเส ปฺลิปนฺนํ สยมานํ

อณฺเณหิ วุฏฺฐาปิยมานํ อณฺเณหิ สํเวสียมานํ; ทิสฺวา มํ เอตทโวจ
'อัยํ ปน สมฺม สารถิ ปุริโส กีกโต, อกฺขิณีปิสฺส น ยถา
อณฺเณสํ, สิโรปิสฺส น ยถา อณฺเณสนฺติ.

'เอโส โข เทว พยาธิโก นามาติ.

'กึ ปเนโส สมฺม สารถิ พยาธิโก นามาติ.

'เอโส โข เทว พยาธิโก นาม อปฺเปวนาม ตมฺหา
อาพาธา วุฏฺฐเหยฺยาติ.

'กึ ปน สมฺม สารถิ อหํปิ พยาธิธฺมโม พยาธิ อนตฺติโตติ.

'ตุวณฺจ เทว มยณฺจมฺหา สพฺเพ พยาธิธฺมมา พยาธิ
อนตฺติตาติ.

'เตนหิ สมฺม สารถิ อลนฺทานชฺช อุตฺตยานภฺมมียา, อิตฺโต จ
อนฺเตปฺปํ ปจฺจนียยาหิติ.

'เอวํ เทวาทิ โข อหํ เทว วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา
ตโต จ อนฺเตปฺปํ ปจฺจนียยาสิ. เอโส^๑ โข เทว กุมารो อนฺเตปฺปํ
คโต ทุกฺขี ทุมฺมนํ ปชฺฌายติ 'ชิตฺตํ กิร โภ ชาติ นาม;
ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปณฺณายิสฺสตี, พยาธิ ปณฺณายิสฺสตีติ.

[๔๙] อถ โข ภิกฺขเว พนฺธุสมฺมสฺส รณฺโฆ เอตทโหสิ
'มา เหว โข วิปสฺสิ กุมารो น รชฺชํ กาเรสิ, มา เหว วิปสฺสิ
กุมารो อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชิ, มา เหว เนมิตฺตาทนํ
พฺราหฺมณานํ สจฺจํ อสฺส วจฺนฺนติ. อถ โข ภิกฺขเว พนฺธุมา
ราชา วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ภียโยโส มตฺตตาย ปณฺจกามคฺคณานิ
อุปฺภฺจาเปสิ, ยถา วิปสฺสิ กุมารो รชฺชํ กาเรยฺย, ยถา วิปสฺสิ

^๑ น.,เท.,อ. โส โข

กุมารโ น อคารสุมมา อนคาริยัม ปพพเชยฺย, ยถา เนมิตฺตานํ
พฺรหฺมณฺณํ มิจฺฉา อสฺส วจฺนํ.”

ตตฺร สฺสํ ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารโ ปญฺจกามคฺเชนฺทํ สมปฺปิโต
สมมฺกิญฺจโต ปริจาเรติ. อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารโ พหุณฺณํ
วสฺसानํ ๔เปฯ

กาลกตปุรีโส

[๕๐] อทฺทสา โข ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารโ อญฺยานญฺมิมิ
นียฺยนฺโต มหาวชฺชกํ สนนฺิปปติตํ นานารตฺตานญฺจ ทสฺसानํ
วิลาตํ กยิรมาณํ; ทิสฺวา สารถิ อามนฺเตสิ ‘กํ หนุ โข โส สมฺม
สารถิ มหาวชฺชกาโย สนนฺิปปติโต นานารตฺตานญฺจ ทสฺसानํ วิลาตํ
กรียตีติ.

‘เอโส โข เทว กาลกโต นามาติ.

‘เตนฺทํ สมฺม สารถิ, เยน โส กาลกโต, เตน รตํ
เปเสหิตี.

‘เอวํ เทวาติ โข ภิกฺขเว สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส
ปฏิสฺสตุวา, เยน โส กาลกโต, เตน รตํ เปเสสิ.” อทฺทสา โข
ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารโ เปตํ กาลกตํ; ทิสฺวา สารถิ อามนฺเตสิ
‘กํ ปนํยํ สมฺม สารถิ กาลกโต นามาติ.

‘เอโส โข เทว กาลกโต” นาม, นทานิ ตํ ทกฺขณฺติ^๑
มาตา วา ปิตา วา อญฺเฆ วา ฉาติสาลโหิตา, โสปิ น ทกฺขิณฺสฺสตี
มาตริ วา ปิตริ วา อญฺเฆ วา ฉาติสาลโหิตเตติ.

^๑ ฉ., เท. วจฺนฺติ

^๓ ฉ., เท. กาลกฺโต

^๒ อ. เปเสหิตี

^๔ อ. ทกฺขิณฺติ, เอวฺมปฺริปี.

‘กั ปน สมม สारถि ओहिं मरुणमो मरुणं ओनत्तिता, मं पि न त्थनत्ति^१ तेवो वा तेवो वा ओणवे वा णात्तितालोहिता, ओहिं न त्थनत्तिता तेवो वा तेवो वा ओणवे वा णात्तितालोहितेति.

‘त्वणज तेव मयणज महा सप्प पे मरुणมมา मरुणं ओนत्तिता, ตं पि न त्थनत्ति तेवो वा तेवो वा ओणवे वा णาत्तितालोहिता, ตवं पि न त्थนत्तिเต तेवो वा तेवो वा ओणवे वा णात्तितालोहितेति.

‘เตนहि สมม สारถि ओนทานชช อุยยานภูมिया, ओโต จ ओนเตปุริ ปจจนियยาหิตี.

‘เอว เทวติ โข ภิกขเว सारथि विपस्सिस्स गुमारस्स पग्गิสसुत्ता ततो ज ओนเตปุริ ปजจนिययाสิ. तत्तर सुं भिक्खवे विपस्सि गुमारो ओनतेपुरि कोतो त्थนत्ति त्थम्मโน पत्थमायति ‘चित्तदु गिर गो चात्ति नाम; यत्तर हि नाम चात्तस्स चरा पण्णायिस्सत्ति, पुयात्ति पण्णायिस्सत्ति, मरुणं पण्णायिस्सत्ति.

[๕๑] “อถ โข ภิกขเว พนุทมา ราชา सारथि आमन्तापेत्ता ओत्ताओจ “กจจิ สมม सारถि गुमारो อุยยานภูมिया ओกริมิตถ, กจจิ สมม सारถि गुमारो อุยยานภูมिया ओत्तम्मโน ओโหสิตี.

‘น โข เทว गुमारो อุยยานภูมिया ओกริมิตถ, न โข เทว गुमारो อุययानภูมिया ओत्तम्मโน ओโหสิตี.

‘กั ปน สมม सारथि ओत्तส गुमारो อุययानภูมิ नियन्तोติ.

‘ओत्तसा โข เทว गुमारो อุययानภูมิ नियन्तो महाชนกาย สन्नปิติดं นानารत्तทานญจ त्सुसानं विलात्तं गिरमानं; तिसुवा मं ओत्ताओจ ‘กั नุ โข โส สมม सारथि महाชนकाโย สन्नปิติดो नानารत्तทานญจ त्सुसानं विलात्तं गिरत्ति.

^๑ อ. ทกขินติ, เอวมปริปิ.

‘เอโส โข เทว กาลกโต นามาติ.

‘เตนहि สมฺม สารถิ เยน โส กาลกโต, เตน รถํ เปเสหิติ.

‘เอวํ เทวาติ โข อหํ เทว วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปภิสฺสตุวา, เยน โส กาลกโต, เตน รถํ เปเสสี. อทุกฺสา โข เทว กุมาโร ปุริสํ เปตํ กาลกตํ; ทิสฺวา มํ เอตทโวจ ‘กํ ปนํยํ สมฺม สารถิ กาลกโต นามาติ.

‘เอโส โข เทว กาลกโต นาม, นทานิ ตํ ทกฺขณฺติ มาตา วา ปิตา วา อญฺเฆ วา ฌาติสาลโหิตา, โสปิ น ทกฺขิสฺสติ มาตโร วา ปิตโร วา อญฺเฆ วา ฌาติสาลโหิตเตติ.

‘กํ ปน สมฺม สารถิ อหํปิ มรณชฺชโม มรณํ อนตฺตโต, มํปิ น ทกฺขณฺติ เทโว วา เทวี วา อญฺเฆ วา ฌาติสาลโหิตา, อหํปิ น ทกฺขิสฺสามิ เทโว วา เทวี วา อญฺเฆ วา ฌาติสาลโหิตเตติ.

‘ตุวญฺจ เทว มยญฺจมุหา สพฺเพ มรณชฺชมา มรณํ อนตฺตตา, ตํปิ น ทกฺขณฺติ เทโว วา เทวี วา อญฺเฆ วา ฌาติสาลโหิตา, ตวํปิ น ทกฺขิสฺสสิ เทโว วา เทวี วา อญฺเฆ วา ฌาติสาลโหิตเตติ.

‘เตนहि สมฺม สารถิ อลนฺทานชฺช อญฺยานญฺมิยา, อิตโต จ อนฺเตปุริ ปจฺจนียาหิติ.

‘เอวํ เทวาติ โข อหํ เทว วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปภิสฺสตุวา ตโต จ อนฺเตปุริ ปจฺจนียาหี. โส โข เทว กุมาโร อนฺเตปุริ คโต ทกฺขี ทมฺมนํ ปชฺฌายติ ‘ธิตฺถุ กิร โภ ชาติ นาม; ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺณายิสฺสติ, พฺยาธิ ปญฺณายิสฺสติ, มรณํ ปญฺณายิสฺสตีติ.

[๕๒] อถ โข ภิกขเว พนฺธมฺมสฺส รมฺโณ เอตทโหสิ ‘มา เหว
 โข วิปสฺสี กุมารโ น รชฺชํ การสิ, มา เหว โข วิปสฺสี กุมารโ
 อการสฺมา อนการิยํ ปพฺพชฺชิ, มา เหว โข เนมิตฺตานํ พุราหมณานํ
 สจฺจํ อสฺส วจฺนนฺติ. อถ โข ภิกขเว พนฺธมา ราชา วิปสฺสีสฺส
 กุมารสฺส ภียโยโส มตฺตตาย ปณฺจกามคฺคณานิ อุปฏฺฐาเปสิ, ยถา
 วิปสฺสี กุมารโ รชฺชํ การเยย, ยถา วิปสฺสี กุมารโ น อการสฺมา
 อนการิยํ ปพฺพชฺชเยย, ยถา เนมิตฺตานํ พุราหมณานํ มิจฺฉา อสฺส
 วจฺนํ.

ตตฺร สฺกํ ภิกขเว วิปสฺสี กุมารโ ปณฺจหิ กามคฺคณหิ
 สมปฺปิโต สมงฺคิฏฺโตะ ปริจาเรติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปสฺสี กุมารโ พหฺนํ วสฺसानํ พหฺนํ
 วสฺสสฺตานํ พหฺนํ วสฺสสทฺสฺसानํ อจฺเจน สารถิ อามนฺเตสิ
 ‘โยเชหิ สมม สารถิ ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ, อญฺยานญฺมึ
 คจฺฉาม สฺกมึ ทสฺสนาयाติ. ‘เอวํ เทวาติ โข ภิกขเว สारถิ
 วิปสฺสีสฺส กุมารสฺส ปฏฺฐิสฺสุตฺวา ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ
 โยเชตฺวา วิปสฺสีสฺส กุมารสฺส ปฏฺฐิเวเทสิ ‘ยฺตุตฺตานิ โข เทว
 ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ, ยสฺสทฺทานิ กาลํ มณฺณสีติ. อถ โข
 ภิกขเว วิปสฺสี กุมารโ ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ อภิริทฺติวาทิ ภทฺเทหิ
 ภทฺเทหิ ยานเหิ อญฺยานญฺมึ นิยฺยาสิ.

ปพฺพชฺชิตฺ

[๕๓] “อทฺทสา โข ภิกขเว วิปสฺสี กุมารโ อญฺยานญฺมึ
 นิยฺยนฺโต ปุริสํ ภณฺทํ ปพฺพชฺชิตํ กาสายวสนํ; ทิสฺวา สารถิ

อามนฺเตสิ 'อัย ปน สมฺม สารถิ ปุริโส กีกโต, สีสํปัสส น ยถา
อญฺเณสํ, วตฺถานิปัสส น ยถา อญฺเณสนฺหิติ.

'เอโส ไช เทว ปพฺพชิต นามาติ.

'กี ปเนโส สมฺม สารถิ ปพฺพชิต นามาติ.

'เอโส ไช เทว ปพฺพชิต นาม, สาธุ ฐมฺมจริยา, สาธุ
สมฺมจริยา, สาธุ กุสลจริยา,^๑ สาธุ ปุญฺณกิริยา, สาธุ อวิหีสสา,
สาธุ ภูตานุภมฺปาติ. 'สาธุ ไช โส สมฺม สารถิ ปพฺพชิต นาม,
สาธุ [^๒] ฐมฺมจริยา, สาธุ สมฺมจริยา, สาธุ กุสลจริยา, สาธุ
ปุญฺณกิริยา, สาธุ อวิหีสสา, สาธุ ภูตานุภมฺปา, เตนฺหิ สมฺม
สารถิ, เยน โส ปพฺพชิต, เตน รถํ เปเสหิติ.

'เอวํ เทวาทิ ไช ภิกฺขเว สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส
ปฏิสสฺสฺสว, เยน โส ปพฺพชิต, เตน รถํ เปเสสิ. อถ ไช
ภิกฺขเว วิปสฺสี กุมารโธ ตํ ปพฺพชิตํ เอตทวโจ 'ตุวํ ปน สมฺม
กีกโต, สีสํปิ เต น ยถา อญฺเณสํ, วตฺถานิปิ เต น ยถา
อญฺเณสนฺหิติ. 'อหํ ไช เทว ปพฺพชิต นามาติ. 'กี ปน ตวํ สมฺม
ปพฺพชิต นามาติ. 'อหํ ไช เทว ปพฺพชิต นาม, สาธุ
ฐมฺมจริยา, สาธุ สมฺมจริยา, สาธุ กุสลจริยา, สาธุ ปุญฺณกิริยา,
สาธุ อวิหีสสา, สาธุ ภูตานุภมฺปาติ.

'สาธุ ไช ตวํ สมฺม ปพฺพชิต นาม, สาธุ ฐมฺมจริยา,
สาธุ สมฺมจริยา, สาธุ กุสลจริยา, สาธุ ปุญฺณกิริยา, สาธุ อวิหีสสา,
สาธุ ภูตานุภมฺปาติ.

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อ. กุสลกิริยา, เอวมุปริปิ.

^๒ ฉ.,เท. สมฺม สารถิ อ. หิ สมฺม สารถิ.

โพธิสตุตปพพชชา

[๕๔] อถ โข ภิกขเว วิปสฺสี กุมารโ สारถी आमन्तेसि
'เตनहि सम्म सारथि रत्तं आहाय ओत्ता व न्तेप्पुं पจ्जनिययाहि;
अहं पन ओत्ता गेस्मस्सु ओहाเรत्ता कासायानि वत्थानि
अज्जातेत्ता अकारस्मा अन्कारियं पपप्पसिस्सामीति. 'เอว เทวาติ
โฆ ภิกขเว สारथิ วิปสฺสีสสุ กุมารสสุ ปฏิสสุตฺวา รत्तं आहाय
ततो ज अन्तेप्पुं पจ्जनिययासि. วิปสฺสี ปน कुमारो ตत्तเถว
गेस्मस्सु ओहाเรत्ता कासायानि वत्थानि अज्जातेत्ता अकारस्मा
अन्कारियं पपप्पसि.

มหาชนกายนพพชชา

[๕๕] "อสุสสิ โข ภิกขเว พนฺธมฺติยา ราชธานียา มหาชนกาโย
จตุราสีติปาณสหสฺसानิ "วิปสฺสี กิร कुमारो गेस्मस्सु ओहाเรत्ता
कासायानि वत्थानि अज्जातेत्ता अकारस्मा अन्कारियं पपप्पสितฺติ;
सुत्तวาน नेस्स एतेहโหสิ 'न हि नून सो ओरโก ऋम्विनโย न
सा ओरกา" पपप्पชชา, यत्तु विपसฺสี कुमारो गेस्मस्सु ओहाเรत्ता
कासायानि वत्थानि अज्जातेत्ता अकारस्मा अन्कारियं पपप्पสित्ते;
विपसฺสี हि^๒ नाम कुमारो गेस्मस्सु ओहाเรत्ता कासायानि
वत्थानि अज्जातेत्ता अकारस्मा अन्कारियं पपप्पसิสฺसตี; किमจ्जं पन
न^๓ मยฺนติ.

"อถ โข ภิกขเว มหาชนกาโย จตุราสีติปาณสหสฺसानิ
गेस्มस्सु ओहाเรत्ता कासायानิ वत्थानि अज्जातेत्ता วิปสฺสี

^๑ ส.,อ. โอริกา

^๒ ฉ.,เท.,อ. ปี

^๓ ฉ.,เท. นสฺสโท น ทิสฺสตี.

โพธิสตุตฺ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตํ อนุปฺพชิสฺส. ตาย สฺกํ
ภิกฺขเว ปริสาย ปริวฺโต วิปสฺสี โพธิสตุตฺโต คามนิคมชนปทราชาธานีสุ
จาริกํ จรติ.

[๕๖] อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสีสฺส โพธิสตุตฺตสฺส รโหคตสฺส
ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกโก อุทฺปาที ‘น โข ปเนตํ
ปฏฺฐูป, โยหํ อากิณฺโณ วิหฺรามิ; ยนฺนุนาหํ เอโก คณฺมหา
วูปกฺกฺโข วิหเรยฺยนฺติ. อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสี โพธิสตุตฺโต อปเรน
สมเยน เอโก คณฺมหา วูปกฺกฺโข วิหาสิ. อณฺเณเนว ตานิ
จตุราสีติปพฺพชิตสทฺสฺสาณิ อคมฺสฺ. อณฺเณน วิปสฺสี โพธิสตุตฺโต.

โพธิสตุตตอภินิเวโส

[๕๗] อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสีสฺส โพธิสตุตฺตสฺส วาสฺสฺปกตสฺส
รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกโก อุทฺปาที ‘กิจจํ
วตายํ โลโก อาปนฺโน ชายติ จ ชียติ จ มียติ จ จวติ จ
อุปฺปชฺชติ จ; อถ จ ปนิมฺสฺส ทฺกฺขสฺส นิสฺสรณํ นปฺปชานาติ
ชรามรณสฺส; กุทฺสฺส นาม อิมฺสฺส ทฺกฺขสฺส นิสฺสรณํ ปณฺณายิสฺสติ
ชรามรณสฺสาติ.

“อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสีสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทฺโหสิ ‘กิมฺหิ
นุ โข สติ ชรามรณํ โหติ, กิปปจฺจยา ชรามรณนฺติ. “อถ โข
ภิกฺขเว วิปสฺสีสฺส โพธิสตุตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปณฺณาย
อภิสมโย ‘ชาติยา โข สติ ชรามรณํ โหติ, ชาติปปจฺจยา
ชรามรณนฺติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส เอตทโหสิ
 ‘กิมฺหิ นฺุ โข สติ ชาติ โหติ, กิปปจฺจยา ชาตีติ. “อถ โข ภิกขเว
 วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย
 ‘ภาเว โข สติ ชาติ โหติ, ภาวปจฺจยา ชาตีติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส เอตทโหสิ
 ‘กิมฺหิ นฺุ โข สติ ภาโว โหติ, กิปปจฺจยา ภาเวติ. “อถ โข ภิกขเว
 วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมโย
 อุปาทาเน โข สติ ภาโว โหติ, อุปาทานปจฺจยา ภาเวติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส เอตทโหสิ
 ‘กิมฺหิ นฺุ โข สติ อุปาทานํ โหติ, กิปปจฺจยา อุปาทานนฺุติ. อถ โข
 ภิกขเว วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาย
 อภิสมโย ‘ตณฺหาโย โข สติ อุปาทานํ โหติ, ตณฺหาปจฺจยา
 อุปาทานนฺุติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส เอตทโหสิ
 ‘กิมฺหิ นฺุ โข สติ ตณฺหา โหติ, กิปปจฺจยา ตณฺหาติ. อถ โข
 ภิกขเว วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาย
 อภิสมโย ‘เวทนาย โข สติ ตณฺหา โหติ, เวทนาปจฺจยา
 ตณฺหาติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส เอตทโหสิ
 ‘กิมฺหิ นฺุ โข สติ เวทนา โหติ, กิปปจฺจยา เวทนาติ. อถ โข
 ภิกขเว วิปัสสิสฺส พหิสตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาย
 อภิสมโย ‘ผสฺเส โข สติ เวทนา โหติ, ผสฺสปจฺจยา เวทนาติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ ‘กิมฺหิ นุ โข สติ ผสฺโส โหติ, กิปปจฺจยา ผสฺโสติ. อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญา ย อภิสมโย ‘สพายตเน โข สติ ผสฺโส โหติ, สพายตณปจฺจยา ผสฺโสติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ ‘กิมฺหิ นุ โข สติ สพายตณํ โหติ, กิปปจฺจยา สพายตณนฺติ. อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญา ย อภิสมโย ‘นามรูปे โข สติ สพายตณํ โหติ, นามรูปปจฺจยา สพายตณนฺติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ ‘กิมฺหิ นุ โข สติ นามรูปํ โหติ, กิปปจฺจยา นามรูปนฺติ. อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญา ย อภิสมโย ‘วิญฺญาณे โข สติ นามรูปํ โหติ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺติ.

“อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ ‘กิมฺหิ นุ โข สติ วิญฺญาณํ โหติ, กิปปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ. อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญา ย อภิสมโย ‘นามรูปे โข สติ วิญฺญาณํ โหติ, นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ.

[๕๘] อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ ‘ปจฺจุทฺทวตฺตติ โข อิทํ วิญฺญาณํ นามรูปมฺหา, นาปรํ คจฺจติ; เอตฺตาวตา ชาเยถ วา ซีเยถ วา มีเยถ วา จเวถ วา อุปฺปชฺเชถ วา, ยทิทํ นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา

นามรูป, นามรูปปัจจัยา สพายตน, สพายตนปัจจัยา ผลโส,
 ผลสปัจจัยา เวทนา, เวทนาปัจจัยา ตณหา, ตณหาปัจจัยา
 อุปาทาน, อุปาทานปัจจัยา ภโว, ภวปัจจัยาชาติ, ชาติปัจจัยา
 ชรามรณ โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปปายาสา สมภวนฺติ; เอวเมตสส
 เกวลสส ทุกขกฺขนธสส สมฺภโย โหติ.

[๕๙] “สมฺภโย สมฺภโยติ โข ภิกฺขเว วิปสฺสิสฺส โพธิสฺสตฺตสส
 ปุพฺเพ อนนฺตฺตฺเตสฺส ธมฺเมสฺส จกฺขุ อุตฺปาติ, ฌานํ อุตฺปาติ,
 ปญฺญา อุตฺปาติ, วิชฺชา อุตฺปาติ, อาโลโก อุตฺปาติ.

[๖๐] อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสิสฺส โพธิสฺสตฺตสส เอตทโหสิ
 ‘กิมฺหิ นฺ โข อสฺติ ชรามรณํ น โหติ, กิสฺส นิโรธา
 ชรามรณนิโรธฺติ. อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสิสฺส โพธิสฺสตฺตสส
 โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาย อภิสมฺโย ‘ชาติยา โข อสฺติ
 ชรามรณํ น โหติ ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรธฺติ.

อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสิสฺส โพธิสฺสตฺตสส เอตทโหสิ
 ‘กิมฺหิ นฺ โข อสฺติ ชาติ น โหติ, กิสฺส นิโรธา ชาตินิโรธฺติ.
 อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสิสฺส โพธิสฺสตฺตสส โยนิโสมนสิการา อหุ
 ปญฺญาย อภิสมฺโย ‘ภเว โข อสฺติ ชาติ น โหติ, ภวนิโรธา
 ชาตินิโรธฺติ.

อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสิสฺส โพธิสฺสตฺตสส เอตทโหสิ
 ‘กิมฺหิ นฺ โข อสฺติ ภโว น โหติ, กิสฺส นิโรธา ภวนิโรธฺติ.
 อถ โข ภิกฺขเว วิปสฺสิสฺส โพธิสฺสตฺตสส โยนิโสมนสิการา อหุ
 ปญฺญาย อภิสมฺโย ‘อุปาทาเน โข อสฺติ ภโว น โหติ,
 อุปาทานนิโรธา ภวนิโรธฺติ.

อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ
'กิมฺหิ นฺุ โข อสฺติ อุปาทานํ น โหติ, กิสฺส นิโรชา
อุปาทานนิโรชฺติ. อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส
โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญา ย อภิสมโย 'ตณฺหา ย โข อสฺติ
อุปาทานํ น โหติ, ตณฺหานิโรชา อุปาทานนิโรชฺติ.

อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ
'กิมฺหิ นฺุ โข อสฺติ ตณฺหา น โหติ, กิสฺส นิโรชา ตณฺหานิโรชฺติ.
อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ
ปญฺญา ย อภิสมโย 'เวทนาย โข อสฺติ ตณฺหา น โหติ,
เวทนานิโรชา ตณฺหานิโรชฺติ.

อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ
'กิมฺหิ นฺุ โข อสฺติ เวทนา น โหติ, กิสฺส นิโรชา เวทนานิโรชฺติ.
อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ
ปญฺญา ย อภิสมโย 'ผลฺเส โข อสฺติ เวทนา น โหติ,
ผลฺสนิโรชา เวทนานิโรชฺติ.

อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ
'กิมฺหิ นฺุ โข อสฺติ ผลฺโส น โหติ, กิสฺส นิโรชา ผลฺสนิโรชฺติ.
อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ
ปญฺญา ย อภิสมโย 'สพฺพยตเน โข อสฺติ ผลฺโส น โหติ,
สพฺพยตณฺิโรชา ผลฺสนิโรชฺติ.

อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส เอตทโหสิ
'กิมฺหิ นฺุ โข อสฺติ สพฺพยตณฺํ น โหติ, กิสฺส นิโรชา
สพฺพยตณฺิโรชฺติ. อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสตุตฺตสฺส

โยนิโสมนสิการา อหุ ปญญา ย อภิสมโย 'นามรูปเป โข อสติ
สพายตนํ น โหติ, นามรูปนิโรธา สพายตนนิโรโหติ.

อถ โข ภิกขเว วิปสสิสส โพธิสตุตสส เอตทโหสิ
'กิมหิ นุ โข อสติ นามรูปํ น โหติ, กิสส นิโรธา นามรูปนิโรโหติ.
อถ โข ภิกขเว วิปสสิสส โพธิสตุตสส โยนิโสมนสิการา อหุ
ปญญา ย อภิสมโย 'วิญญาณํ โข อสติ นามรูปํ น โหติ,
วิญญาณนิโรธา นามรูปนิโรโหติ.

อถ โข ภิกขเว วิปสสิสส โพธิสตุตสส เอตทโหสิ
'กิมหิ นุ โข อสติ วิญญาณํ น โหติ, กิสส นิโรธา
วิญญาณนิโรโหติ. อถ โข ภิกขเว วิปสสิสส โพธิสตุตสส
โยนิโสมนสิการา อหุ ปญญา ย อภิสมโย 'นามรูปเป โข อสติ
วิญญาณํ น โหติ, นามรูปนิโรธา วิญญาณนิโรโหติ.

[๖๑] อถ โข ภิกขเว วิปสสิสส โพธิสตุตสส เอตทโหสิ
'อริคโต โข มุยายํ มคโค^๑ โพธาย,^๒ ยทิทํ นามรูปนิโรธา
วิญญาณนิโรโ, วิญญาณนิโรธา นามรูปนิโรโ, นามรูปนิโรธา
สพายตนนิโรโ, สพายตนนิโรธา ผสสนิโรโ, ผสสนิโรธา
เวทหานิโรโ, เวทหานิโรธา ตณฺหานิโรโ, ตณฺหานิโรธา
อุปาทานนิโรโ, อุปาทานนิโรธา ภาวนิโรโ, ภาวนิโรธา ชาตนิโรโ,
ชาตนิโรธา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสอุปายาสา นิริชฺฌนฺติ;
เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขทุกฺขนฺธสฺส นิโรโ โหติ.

[๖๒] "นิโรโ นิโรโหติ โข ภิกขเว วิปสสิสส โพธิสตุตสส
ปฺพเพ อนนุสฺสเตสฺส ฐมฺเมสฺส จกฺขุํ อุทปาติ, ภาณํ อุทปาติ,
ปญฺญา อุทปาติ, วิชฺชา อุทปาติ, อาโลโก อุทปาติ.

^๑ อ. วิปสสนามคโค

^๒ ฉ., เท. สมุโพธาย

[๖๓] อถ ไช ภิกขเว วิปัสสี โพธิสโต อปเรน สมเยน
 ปณฺจสุ อูปาทานกฺขนฺธสุ อุกฺกยพฺพยานุปฺปสสี วิหาสิ 'อิตฺติ รูป,
 อิตฺติ รูปสฺส สมฺทโย, อิตฺติ รูปสฺส อตฺตณฺคโม; อิตฺติ เวทนา, อิตฺติ
 เวทนาย สมฺทโย, อิตฺติ เวทนาย อตฺตณฺคโม; อิตฺติ สญฺญา, อิตฺติ
 สญฺญาย สมฺทโย, อิตฺติ สญฺญาย อตฺตณฺคโม; อิตฺติ สงฺขารา, อิตฺติ
 สงฺขารานํ สมฺทโย, อิตฺติ สงฺขารานํ อตฺตณฺคโม; อิตฺติ วิญฺญาณํ, อิตฺติ
 วิญฺญาณสฺส สมฺทโย, อิตฺติ วิญฺญาณสฺส อตฺตณฺคโมติ. ตสฺส ปณฺจสุ
 อูปาทานกฺขนฺธสุ อุกฺกยพฺพยานุปฺปสสีโน วิหโรโต นจิรสฺเสว อนุปาทาย
 อาสเวหิ จิตฺตํ วิมฺบฺบจฺจิติ.

ทุตติยาภาณวารो.

พหุพยางคกถา

[๖๔] อถ ไช ภิกขเว วิปัสสีสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา-
 สมฺพุทฺธสฺส เอตทโหสิ 'ยณฺณนาหํ ฐมฺมํ เทเสยฺยนฺติ. อถ ไช
 ภิกขเว วิปัสสีสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอตทโหสิ
 'อริคโต ไช เม อัย ฐมฺโม คมฺภีโร ทฺวาทสโ สทฺธวโ สทฺธวโ
 ปณฺโฑ อตฺตกาวจโร นิปฺโปณ ปณฺทิตเวทนีโย; อาลยรามา ไช
 ปนํ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุทิตา; อาลยรามาย ไช ปน
 ปชาย อาลยรตาย อาลยสมฺมุทิตาย ทฺวาทสํ อิทํ จานํ, ยทิตํ
 อิทปฺปจฺจยตา ปฏิจฺจสมฺุปปาโต; อิทมฺปิ ไช จานํ ทฺวาทสํ, ยทิตํ
 สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺริยวสนฺนิสฺสคฺโค ตณฺหกฺโข วิราโค นิโรธो
 นิพฺพานํ; อหฺมจฺเว ไช ปน ฐมฺมํ เทเสยฺย, ปเร จ เม
 น อาชาเนยฺย; โส มมสฺส กิลมฺโถ, สา มมสฺส วิเหสาคิ.

[๖๕] อปิสฺสุ^๑ ภิกฺขเว วิปสฺสี ภควนฺตํ อรหฺนํตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ
อิมํ อนจฺจนฺริยา คากา ปฏฺฐิภํสุ ปุพฺเพ อสฺสุตฺตปุพฺพา

‘กิจฺเจน เม อริคตํ หนฺนทานิ ปกาสิตฺตุ
ราคโทสปเรเตหิ นายนํ ฆมฺโม สฺสมฺพุทฺโธ.

ปฏฺฐิสฺตคามี นิปฺถนํ คมภีรํ ทฺวทฺสํ อณฺเฏ
ราครตฺตา น ทกฺขณฺติ ตโมกฺขนฺนฺธเณ อาวุฏฺฐาติ.

“อิติห ภิกฺขเว วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
ปฏฺฐิสฺสจิกฺขโต อปฺโปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมิ, โน ฆมฺมเทสนาย.

[๖๖] อถ โข ภิกฺขเว อญฺญตรสฺส มหาพฺรหฺมโน วิปสฺสิสฺส
ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เจตสา เจโตปริวิตฺตกมฺมญฺญา
เอตทโหสิ ‘นสฺสติ วต โภ โลโก, วินสฺสติ วต โภ โลโก; ยตฺร หิ
นาม วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อปฺโปสฺสุกฺกตาย
จิตฺตํ นมิ,^๒ โน ฆมฺมเทสนายาติ. อถ โข โส ภิกฺขเว มหาพฺรหฺมา,
เสยฺยถาปิ นาม พลฺวา ปุริโส สมฺมิณฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย,
ปสริตํ วา พาหํ สมฺมิณฺชเยยฺย, เอวเมว [^๓] พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต
วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปุโรโต ปาตุรโหสิ.
อถ โข ภิกฺขเว มหาพฺรหฺมา เอกํสํ อุตฺตตราสงฺคํ กิริตฺวา
ทกฺขิณชานุมฺณทลํ ปจฺจยํ นิตฺทหนฺโต, เยเน วิปสฺสี ภควา อรหํ
สมฺมาสมฺพุทฺโธ, เตณฺณชฺลี ปณฺนาเมตฺวา วิปสฺสี ภควนฺตํ อรหฺนํตํ
สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจ ‘เทเสตฺถ ภนฺเต ภควา ฆมฺมํ, เทเสตฺถ
สฺสคโต ฆมฺมํ, สนฺตึธ^๔ สตฺตา อปฺปฺรชกฺขชาติกา, อสฺสวณฺตา
ฆมฺมสฺส ปรีหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ฆมฺมสฺส อญฺญาตาโรติ.

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อ. อปิสฺสุ

^๓ ฉ.,เท. โข

^๒ ฉ.,เท.,อ. นมฺติ

^๔ ฉ.,เท.,อ. สนฺติ, เอวฺมปริปิ.

[๖๗] เอว วุตเต, ภิกขเว วิปัสสี ภควา อรหิ สมมาสมพุทฺธ
 ตํ มหาพหุมา นํ เอตทวโจ ‘มยหิปี โข พหุเม เอตทโหสิ
 ‘ยนฺนุนาหิ ฐมฺมิ เทเสยฺยนฺติ. ตสฺส มยหิ พหุเม เอตทโหสิ
 ‘อริคโต โข เม อโย ฐมฺโม คมฺภีโร ทฺวทฺโส ทฺวณฺโพนฺโต สนฺโต
 ปณฺโตนํ อตทกาวจโร นิปฺโปณํ ปณฺทิตเวทนีโย; อาลยรามา โข
 ปนํ ปชา อาลยรตา อาลยสมมุทิตา, อาลยรามาย โข ปน
 ปชาย อาลยรตาย อาลยสมมุทิตาย ทฺวทฺสํ อิทํ จานํ, ยทิตํ
 อิทปฺปจฺจยตา ปฏิจฺจสมุปฺปาโท; อิทมฺปิ โข จานํ ทฺวทฺสํ, ยทิตํ
 สพุทฺธสงฺฆารสมฺโถ สพุทฺธปฺริยวสนฺตคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรธ
 นิพฺพานํ, อหฺมจฺเวย โข ปน ฐมฺมิ เทเสยฺยํ, ปเร จ เม น
 อาชาเนยฺยํ; โส มมสฺส กิลมฺโถ, सा มมสฺส วิหเสชาติ. อปฺปิสมฺม^๑
 พหุเม อีมา อนจฺฉริยา คาคา ปฏิจฺจํ ปุพฺเพ เม อสฺสุตฺตปุพฺพา

‘กิจฺฉเน เม อริคตํ หลนฺทานิ ปกาสิตุํ
 รากทฺโสปรเตหิ นํ ฐมฺโม สฺสมพุทฺธ.
 ปฏิสฺสอคามิ นิปฺโปณํ คมฺภีโร ทฺวทฺสํ อณฺ
 รากรตฺตา น ทกฺขนฺติ ตโมกฺขนฺเรน อาวุฏาติ.

“อิตฺถิ เม พหุเม ปฏิสฺสอจฺฉริยา อปฺปิสมฺมทุกฺกตํ จิตฺตํ
 นมิ, โน ฐมฺมเทสนายาติ.

[๖๘] ทฺวติยมฺปิ โข ภิกขเว โส มหาพหุมา ยเปย
 ตติยมฺปิ โข ภิกขเว โส มหาพหุมา วิปัสสี ภควนฺตํ อรหฺนํ
 สมมาสมพุทฺธํ เอตทวโจ ‘เทเสตฺถ ภนฺเต ภควา ฐมฺมิ, เทเสตฺถ
 สฺสโต ฐมฺมิ, สนฺตึธ สตฺตา อปฺปฺรชกฺขชาติกา, อสฺสวณฺตา
 ฐมฺมสฺส ปรีหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ฐมฺมสฺส อณฺณตฺวาโรติ.

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อ. อปฺปิสมฺม

[๖๙] อถ โข ภิกขเว วิปัสสี ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ
 พุรหฺมโน อชฺฌေနํ วิทิตฺวา สตฺเตสฺส การุณฺณตํ ปณฺณิจฺจ พุทฺธจกฺขฺนา
 โลกํ โวลเณสฺส. อทฺทสา โข ภิกขเว วิปัสสี ภควา อรหํ
 สมมาสมพุทฺโธ พุทฺธจกฺขฺนา โลกํ โวลเณนฺโต สตฺเต อปฺปรชฺชเช
 มหารชฺชเช ติกฺขิณฺหุริเย มุทฺติณฺหุริเย สุวากาเร ทฺวากาเร สุวิณฺญาปเย
 ทฺวิณฺญาปเย ภพฺเพ^๑ อภพฺเพ^๒ อปฺเปกฺจฺเจ ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน
 วิหรนฺเต, เสยฺยถาปี นาม อูปฺปลีนฺยํ वा ปทฺมินิกฺมํ वा ปุณฺธุริกีนฺยํ वा
 อปฺเปกฺจฺจาณิ อูปฺปลาณิ वा ปทฺมานิ वा ปุณฺธุริกาณิ वा อุกฺเก
 ชาตานิ อุกฺเก สํวทฺธมานิ^๓ อุกฺกานฺนคฺตานิ อนฺโตณิมนฺนคฺตโปสีนํ,
 อปฺเปกฺจฺจาณิ อูปฺปลาณิ वा ปทฺมานิ वा ปุณฺธุริกาณิ वा อุกฺเก
 ชาตานิ อุกฺเก สํวทฺธมานิ สโมทกฺกจิตฺตานิ, อปฺเปกฺจฺจาณิ อูปฺปลาณิ वा
 ปทฺมานิ वा ปุณฺธุริกาณิ वा อุกฺเก ชาตานิ อุกฺเก สํวทฺธมานิ
 อุกฺกา อจฺจุคฺคมฺม ติฏฺฐจฺนฺติ^๔ อนฺนปฺลิตฺตานิ อุกฺเกน; เอวเมว โข
 ภิกขเว วิปัสสี ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ พุทฺธจกฺขฺนา โลกํ
 โวลเณนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชฺชเช มหารชฺชเช ติกฺขิณฺหุริเย
 มุทฺติณฺหุริเย สุวากาเร ทฺวากาเร สุวิณฺญาปเย ทฺวิณฺญาปเย ภพฺเพ
 อภพฺเพ อปฺเปกฺจฺเจ ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต.

[๗๐] อถ โข ภิกขเว มหาพุรหฺมา วิปัสสีสฺส ภควโต
 อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส เจตฺสา เจโตปฺริวิตกฺกมณฺเวยย วิปัสสี
 ภควนฺตํ อรหฺนฺตํ สมมาสมพุทฺธํ คาถาหิ อชฺฌมภาสิ

‘เสเล ยถา ปพฺพตมฺพุทฺธนิฏฺฐิตโต

ยถาปี ปสฺเส ชนตํ สมฺนตโต

^{๑-๔} ฉ., เท., อ. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ “สัพพธานีติปิ ปาโจ.

^๓ ฉ., เท. จิตฺตานิ อ. จนฺติ

ตฤปมัม ฐมมมยัม สุมะธโส
 ปาสาทมารุยห สมนตจกข
 โสกาวิกิณณ^๑ ชนตมเปตโสโก
 อเวกขสสุชาติชราภิกุตัม.
 อญเจहि วีร วิชิตสงคาม
 สตุถวาท อนณ วิวร^๒ โลเก

เทเสตุ^๓ ภควา ฐมัม อญญาตาโร ภวิสสนตีติ.

[๗๑] อถ โข ภิกขเว วิปัสสี ภควา อรหัง สุมาสมพุทฺธโร
 ตัม มหาพฺรหฺมานํ คากาย อชฺฌภาสิ

‘อปารุตา เต อมตสฺส ทวารา,
 เย โสตนโต ปมฺญจนฺตุ สทฺธั;
 วิหีสสญฺญี ปคฺคณํ นภาสี
 ฐมัม ปณฺีตัม มนุเชสฺสุ พฺรหฺเมติ.

“อถ โข [๔] ภิกขเว มหาพฺรหฺมา ‘กตาวกาโส โขมฺหิ
 วิปัสสีนา ภควตา อรหตา สุมาสมพุทฺธเรณ ฐมฺมเทสนายาติ
 วิปัสสี ภควนฺตัม อรหนฺตัม สุมาสมพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ
 กตฺวา ตตฺถเวย อนฺตรธาเย.

^๑ ฉ., เท., อ. โสกาวิกิณณ

^๓ ฉ., เท., อ. เทสสสุ

^๒ ฉ., เท., อ. วิวร

^๔ ฉ., เท., อ. โส

อภคสาวกยัค

[๗๒] อถ โข ภิกขเว วิปสสิสส ภควโต อรหโต สุมมาสมพุทฺธสฺส
เอตทโหสิ 'กสฺส นฺุ โข อหํ ปจฺมํ ฅมฺมํ เทเสยฺย, โก อิมํ ฅมฺมํ
ขิปปเมว อาชานิสฺสตีติ. อถ โข ภิกขเว วิปสสิสส ภควโต
อรหโต สุมมาสมพุทฺธสฺส เอตทโหสิ 'อํ โข ขณฺโฑ จ ราชปฺตฺโต
ติสฺโส จ ปุโรหิตปฺตฺโต พนฺธุตียา ราชชานียา ปฏฺวีสนฺติ ปณฺทิตา
วียตฺตา เมธาวินิ ทิฆมรตฺตํ อปฺปรชกฺขชาติกา, ยนฺนุหนํ ขณฺทสฺส จ
ราชปฺตฺตสฺส ติสฺสสฺส จ ปุโรหิตปฺตฺตสฺส ปจฺมํ ฅมฺมํ เทเสยฺย; เต
อิมํ ฅมฺมํ ขิปปเมว อาชานิสฺสตีติ.

[๗๓] อถ โข ภิกขเว วิปสฺสี ภควา อรหํ สุมมาสมพุทฺโธ,
เสยฺยถาปี นาม พลฺวา ปุริโส สมฺมิมฺขิตํ วา พาทํ ปสาเรยฺย,
ปสาริตํ วา พาทํ สมฺมิมฺขเยยฺย; เอวเมว โพธิรฺกฺขมฺมฺเล อนฺตรหิตो
พนฺธุตียา ราชชานียา เขเม มิคทาเย ปาตุโรหสิ. อถ โข
ภิกขเว วิปสฺสี ภควา อรหํ สุมมาสมพุทฺโธ, ทายปาลํ อามนฺเตสิ
'เอहि ตวํ สมฺม ทายปาล, พนฺธุตึ ราชชานึ ปวิสิตฺวา ขณฺทญฺจ
ราชปฺตํ ติสฺสญฺจ ปุโรหิตปฺตํ เอวํ วเทहि 'วิปสฺสี ภควา อรหํ
สุมมาสมพุทฺโธ พนฺธุตึ ราชชานึ อนฺุปฺตฺโต เขเม มิคทาเย
วิหฺรติ; โส ตุมฺหากํ ทสฺสนกาโมติ. 'เอวํ ภนฺเตติ โข ภิกขเว
ทายปาโล วิปสสิสส ภควโต อรหโต สุมมาสมพุทฺธสฺส ปฏิสฺสุตฺวา
พนฺธุตึ ราชชานึ ปวิสิตฺวา ขณฺทญฺจ ราชปฺตํ ติสฺสญฺจ
ปุโรหิตปฺตํ เอตทโวจ 'วิปสฺสี ภควา อรหํ สุมมาสมพุทฺโธ
พนฺธุตึ ราชชานึ อนฺุปฺตฺโต เขเม มิคทาเย วิหฺรติ; โส
ตุมฺหากํ ทสฺสนกาโมติ.

[๗๔] “อถ โข ภิกขเว ชณฺโท จ ราชปุตฺโต ติสฺโส จ ปุโรหิตปุตฺโต ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺทำ ภทฺทำ ยานํ อภิรุทฺตฺวา ภทฺเทหิ ภทฺเทหิ ยานเหหิ พนฺธมฺติยา ราชธานียา นิยฺยีสฺส^๑” เยน เขโม มิคทาโย, เตน ปายีสฺส; ยาวตฺติกา ยานสฺส ภูมि, ยานเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺจุโรหิตฺตฺวา ปตฺติกา, เยน วิปฺสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, เตนฺอุปสงฺกมียสฺส; อุปสงฺกมิตฺวา วิปฺสฺสี ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสฺสีทิสฺส.

[๗๕] “เตสํ วิปฺสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อนุปฺพุทฺธิกํ กเถสิ. เสยฺยถิํ, ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทินํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสฺสํ ปกาเสสิ. ยทา เต ภควา อณฺณาสิ กลฺลจิตฺเต มุทฺจิตฺเต วินีวรณจิตฺเต อุทฺถคฺคจิตฺเต ปสนฺนจิตฺเต; อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกสิกา รมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ ทุกฺขํ สมฺภุญฺญํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยฺยถาปิ นาม สุกฺขํ วตฺถํ อปคตกาพฺกํ สมฺมเทว ราชนํ ปฏฺิคฺคณฺเหยฺย, เอวเมว ชณฺทสฺส จ ราชปุตฺตสฺส ติสฺสสฺส จ ปุโรหิตปุตฺตสฺส ตสฺมีเยว อาสเน วิวัชํ วีตมลํ รมฺมจกฺขุํ อุทฺปาที “ยงฺกิญฺจิ สมฺภุญฺจมนํ, สพุพฺพนฺตํ นิโรธรมฺมมฺนฺติ.

[๗๖] เต ทิฏฺฐจรมฺมา ปตฺตจรมฺมา วิทิตจรมฺมา ปริโยคาพฺพจรมฺมา ตินฺนณฺวิจิจฺจนา วิคตกถํกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุ สาสเน วิปฺสฺสี ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจํ ‘อภิกฺกนฺตํ ภาเน อภิกฺกนฺตํ ภาเน; เสยฺยถาปิ ภาเน นิกฺกขฺชิตํ วา อุกฺกขฺชเยยฺย, ปฏฺิจฺจนฺนํ วา วิวเรยฺย, มุพฺพหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺขเยยฺย,

^๑ ส.,สุยา.,อิ. นียีส

อนุทธกาเร วา เตลปฺปชฺโชตํ ชาเรยฺย ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขณฺติ;
 เอเวเมว ภควตา อนนฺกปริยาเยน ฐมฺโม ปกาสิโต. เอเต มยฺ
 ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ฐมฺมณฺจ; ลเภยฺยาม มยฺ ภนฺเต
 ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยาม อุปสมฺปทฺนฺติ.

[๗๗] “อลตฺถุํ โข ภิกฺขเว ขณฺโฑ จ ราชปฺตฺโต ติสฺโส จ
 ปุโรหิตปฺตฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก
 ปพฺพชฺชํ, อลตฺถุํ อุปสมฺปทํ. เต วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 ฐมฺมียา กถาย สนฺทสฺเสสิ สฺมาทเปสิ สมฺตฺเตเชสิ สมฺปทฺเสสิ,
 สงฺขารานํ อาทีนํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกขมฺเม^๑ อานิสฺสํ ปกาเสสิ.
 เตสํ วิปสฺสินา ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ฐมฺมียา กถาย
 สนฺทสฺสียมานานํ สฺมาทปฺยมานานํ สมฺตฺเตชียมานานํ สมฺปทฺสียมานานํ
 นจิริสฺเสว อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมฺจุจฺจิสฺสุ.

มหานนกายปพฺพชชา

[๗๘] “อสฺโสสิ โข ภิกฺขเว พนฺธุมฺมิตฺยา ราชธานียา มหานนกาโย
 จตฺตฺราสีติปาณสทฺสฺสานิ ‘วิปสฺสี กิร ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 พนฺธุมฺมิตี ราชธานี อนุปตฺโต เขเม มิคทาเย วิหฺรติ; ขณฺโฑ จ กิร
 ราชปฺตฺโต ติสฺโส จ ปุโรหิตปฺตฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต
 สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก เกสมสฺสํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ
 อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชิตฺติ: สุตฺวาน เนสํ
 เอตทโหสิ ‘น หิ ญฺน โส โอโรโก ฐมฺมวินโย, น สา โอโรกา
 ปพฺพชฺชชา, ยตฺถ ขณฺโฑ จ ราชปฺตฺโต ติสฺโส จ ปุโรหิตปฺตฺโต

^๑ ฉ., เท., อ. นิพฺพาน, เอวฺมปริปี.

เกสมสสุ โอหาเรตวา กาสายานิ วตถานิ อจฉาเทตวา อการสมา
อนคาริยํ ปพพชิตา; ขณฺโท จ หิ นาม ราชปุตฺโต ติสฺโส จ
ปฺโรหิตปุตฺโต เกสมสสุ โอหาเรตวา กาสายานิ วตถานิ อจฉาเทตวา
อการสมา อนคาริยํ ปพพชิสฺสนฺติ, กิมํคํ ปน น^๑ มยฺนฺติ.
อถ โข โส ภิกฺขเว มหาดนกาโย จตุราสีติปาณสหสฺसानิ พนฺธุมติยา
ราชธานียา นิภมิตฺวา, เยน เขโม มิคทาโย, เยน วิปสฺสี
ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, เตนฺอุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา วิปสฺสี
ภควนฺตํ อรหฺนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสิตึสุ.

[๗๙] “เตสํ วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อนุปฺพุทฺธิกํ
กเถสิ. เสยฺยถิทํ, ทานกํ สิลกํ สคฺคกํ กามานํ อาทีนํ
โอการํ สงฺกิเลสํ เนภฺขมฺเม อานิสฺสํ ปกาเสสิ. ยทา เต ภควา
อณฺณาสิ กลฺลจิตฺเต มุทฺตจิตฺเต วินีวรณจิตฺเต อุทฺตจิตฺเต
ปสฺนฺนจิตฺเต, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกกัสิกา ฐมฺมเทสนา, ตํ
ปกาเสสิ ทฺวํ สมฺทํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยฺยถาปิ นาม สฺพุทฺธํ วตถํ
อปคตกาพกํ สมฺมเทว ราชํ ปฏฺิคฺคณฺเหยฺย, เอวเมว เตสํ
จตุราสีติปาณสหสฺसानํ ตสฺมีเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ฐมฺมจกฺขุ
อุทปาที ‘ยงฺกิญฺจิ สมฺทยธฺมมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธฺมมฺนฺติ.

[๘๐] เต ทิฏฺฐธฺมมา ปตฺตธฺมมา วิทิตธฺมมา ปรีโยคาพฺพธฺมมา
ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถํกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุ
สาสเน วิปสฺสี ภควนฺตํ อรหฺนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจํ

^๑ ฉ., เท. นสทโท น ทิสฺสติ.

“อภิกฺขณฺตํ ภนฺเต, อภิกฺขณฺตํ ภนฺเต; เสยฺยถาปี ภนฺเต นิกฺขชฺชิตํ วา
 อุกฺกชฺชชฺชเยย, ปฏฺิจจณฺ्हํ วา วิวเรยฺย, มุพฺพหสฺส วา มคฺคํ
 อาจิกฺขเยย, อนฺธกาเร วา เตลปฺปชฺโชตํ ฐาเรยฺย ‘จกฺขมฺนโต
 ฐาปานิ ทกฺขณฺติ; เอวเมว ภควตา อนฺเภปริยาเยน ฌมฺโม ปกาสิโต.
 เอเต มยฺ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ฌมฺมณฺจ ภิกฺขุสงฺฆณฺจ,
 ลเภยฺยาม มยฺ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยาม
 อุปสมฺปนฺติ.

[๘๑] “อลตฺถุํ โข ภิกฺขเว ตานิ จตุราสีติปาณสหสฺสานิ
 วิปสฺสีสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชํ,
 อลตฺถุํ อุปสมฺปทํ. เต วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 ฌมฺมียา กถาย สนฺทสฺเสสิ สฺมาทเปสิ สมฺุตเตเชสิ สมฺปทฺเสสิ,
 สงฺขารานํ อาทีนํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกขมฺเม อานิสฺสํ ปกาเสสิ.
 เตสํ วิปสฺสีนา ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ฌมฺมียา
 กถาย สนฺทสฺสียมานานํ สฺมาทปฺยมานานํ สมฺุตเตชฺชียมานานํ
 สมฺปทฺสียมานานํ นจิริสฺเสว อนฺุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมฺุจฺจิสฺสุ.

ปริมฺปพฺพชิตานํ ฌมฺมาภิสมโย

[๘๒] “อสฺโสสุํ โข ภิกฺขเว ตานิ [๙] จตุราสีติปพฺพชิตสหสฺสานิ
 ‘วิปสฺสี กิร ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พนฺธุมฺมํ ราชธานี
 อนฺุปรตฺโต เขเม มิคทาเย วิหฺรติ; ฌมฺมณฺจ กิร เทเสตีติ. อถ
 โข ภิกฺขเว ตานิ จตุราสีติปพฺพชิตสหสฺสานิ, เยน พนฺธุมฺมํ ราชธานี,
 เยน เขโม มิคทาโย, เยน วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ,

^๙ ฉ., เท., อ. ปริมาณ

เตนุปลงกมีสุ; อุปสงกมิตวา วิปสฺสี ภควนฺตํ อรหฺนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ
อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสีทึสฺส.

[๘๓] “เตสํ วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธโ อญฺฺพุพฺพิกถํ
กเถสิ. เสยฺยถิํ, ทานกถํ สีลกถํ สกฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ
โองการํ สงฺกิเลสํ เนกขมฺเม อานิสฺสํ ปกาเสสิ. ยทา เต ภควา
อณฺณาสี กลลจิตฺเต มุทฺติจิตฺเต วินีวรนฺจิตฺเต อุทฺคฺคจิตฺเต ปสนฺนจิตฺเต;
อถ ยา พุทฺธานํ สามุกกัสีกา ฐมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ ทฺวํ
สมุทฺยํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยฺยถาปิ นาม สฺพุทฺธํ วตถํ อปคตกาพกํ
สมฺมเทว ราชนํ ปฏฺิคฺคณฺเหยฺย, เอวเมว เตสํ จตฺตฺราสีติปพฺพชิตสฺสสฺสานิ
ตสฺมีเยว อาสเน วิรชํ วิตมลํ ฐมฺมจกฺขุํ อุทฺปาที ‘ยงฺกิณฺจํ สฺมุทฺยฐมฺมํ,
สพฺพพนฺตํ นิโรธฐมฺมนฺติ.

[๘๔] เต ทิฏฺฐฐมฺมา ปตฺตฐมฺมา วิทิตฐมฺมา ปริโยคาพฺพฐมฺมา
ติณฺณวิจิกิจฺจา วิคตกถํกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุ
สาสเน วิปสฺสี ภควนฺตํ อรหฺนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทวโจ ‘อภิกฺกนฺตํ
ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต; เสยฺยถาปิ ภนฺเต นิฏฺฐชฺชิตํ วา อุฏฺฐเชยฺย,
ปฏฺิจฺจนฺนํ วา วิวเรยฺย, มฺุพฺพสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺขเยยฺย, อนฺธกาเร วา
เตลปฺปชฺชิตํ ฐาเรยฺย ‘จกฺขมฺนฺโต รุปานิ ทฺวํนฺตํ; เอวเมว
ภควตา อเนกปริยาเยน ฐมฺโม ปกาสิโต, เอเต มยํ ภนฺเต
ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ฐมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, ลเภยฺยาม มยํ
ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยาม อุปสมฺปทฺนฺติ.

[๘๕] “อลตฺถุํ โข ภิกฺขเว ตานิ จตฺตฺราสีติปพฺพชิตสฺสสฺสานิ
วิปสฺสีสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชํ,
อลตฺถุํ อุปสมฺปทํ. เต วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธโ ฐมฺมียา

กถาย สนฺทสฺเสสิ สมหาทเปสิ สมฺมุตฺเตเชสิ สมฺปหฺสฺเสสิ, สงฺขารานํ
อาทินํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกขมฺเม อาณิสฺสํ ปกาเสสิ. เตสํ
วิปสฺสิณา ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺธเณ ฌมฺมียา กถาย
สนฺทสฺสียมานานํ สมหาทปียมานานํ สมฺมุตฺเตชียมานานํ สมฺปหฺสฺสียมานานํ
นจิรสฺเสว อนฺุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมฺจุจฺจิสฺสุ.

จาริกานุชานนํ

[๘๖] “เตน โข ปน ภิกฺขเว สมเยน พนฺธุมฺมัตติยา ราชธานียา
มหาภิกฺขุสงฺโฆ ปฏฺวิสฺติ อญฺจสภฺภูจิกฺขุสฺตสฺสหฺสฺสํ. อถ โข ภิกฺขเว
วิปสฺสิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส รโหคตสฺส ปฏฺวิสฺสลิณฺสส
เอวํ เจตโส ปริวิตกโก อุทฺปาทิกิ ‘มหา โข เอตฺรหิ ภิกฺขุสงฺโฆ
พนฺธุมฺมัตติยา ราชธานียา ปฏฺวิสฺติ อญฺจสภฺภูจิกฺขุสฺตสฺสหฺสฺสํ; ยนฺนุณฺหาหํ
ภิกฺขุ อนฺุชาเนยฺยํ ‘จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนฺหิตาย พหุชนฺสุชาย
โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ, มา เอเกน
เทว อคมิตฺถ, เทเสถ ภิกฺขเว ฌมฺมํ อาทิกุลฺยาณํ มชฺฌเมกกุลฺยาณํ
ปริโยสานกุลฺยาณํ สาทถํ สพฺพญฺชนํ, เกวลปริปฺถณฺณํ ปริสุทฺธํ
พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถ, สนฺตึชฺ สตฺตา อปฺปรชฺชชชาติกา, อสฺสวณฺตา
ฌมฺมสฺส ปรีหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ฌมฺมสฺส อญฺเฆตาโร; อปฺิจ ฉนฺนํ
ฉนฺนํ วสฺसानํ อจฺจุเยน พนฺธุมฺมตฺติ ราชธานี อฺุปสงฺกมิตพฺพา
ปาติโมกฺขทุทฺเทสายาติ.

[๘๗] “อถ โข ภิกฺขเว อญฺเฆตโร มหาพฺรหฺมา วิปสฺสิสฺส
ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เจตสา เจโตปริวิตกมญฺเฆาย,
เสยฺยถาปี นาม พลฺวา ปริโส สมฺมิณฺชิตํ วา พาทํ ปสาเรยฺย,

ปสาริต์ วา พาทิ สมมิณเชยฺย; เอวเมว พุรุมโลก อนฺตรหิตโต
 วิปสฺสีสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ปุรโต ปาตุรโหสิ.
 อถ ไช โส ภิกฺขเว มหาพุรุมมา เอกังสํ อุตฺตตราสงคํ กริตฺวา,
 เยน วิปสฺสี ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธํ, เตนณฺชลิมนฺนาเมตฺวา
 วิปสฺสี ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมมาสมพุทฺธํ เอตทโวจ ‘เอวเมตํ
 ภควา, เอวเมตํ สุกต, มหา ไช ภนฺเต เอตฺรหิ ภิกฺขุสงฺโฆ
 พนฺธุมติยา ราชธานียา ปฏฺวีสฺติ อญฺจสญฺจิภิกฺขุสฺสทสฺสสํ; อนฺชานาตุ
 ภนฺเต ภควา ภิกฺขุ ‘จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสฺขาย
 โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺขาย เทวมนุสฺसानํ, มา เอเกน
 เทว อคมิตฺถ; เทเสถ ภิกฺขเว ฐมมํ อาทิกุลยาณํ มชฺฌเมกุลยาณํ
 ปริโยสานกุลยาณํ สาทถํ สพฺพณฺชนํ, เกวลปริปฺปณฺณํ ปริสฺสุทฺธํ
 พุรุมจริยํ ปกาเสถ, สนฺตึชฺช สดฺดตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวณฺตา
 ฐมมสฺส ปรีหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ฐมมสฺส อญฺญาตาโร;’ อปิ
 ภนฺเต มยํ ตถา กริสฺสาม, ยถา ภิกฺขุ จนฺนํ จนฺนํ วสฺसानํ
 อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี อุปสงฺกมิสฺสนฺติ ปาติโมกฺขทุทฺเทสยาติ.
 อิทมโวจ ภิกฺขเว โส มหาพุรุมมา, อิทํ วตฺวา วิปสฺสี ภควนฺตํ
 อรหนฺตํ สมมาสมพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺถเอว
 อนฺตรธาเย.

[๘๘] “อถ ไช ภิกฺขเว วิปสฺสี ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธํ
 สายณฺหสมเย” ปฏฺวีสฺสาลานา วุฏฺฐิจิตโต ภิกฺขุ อามนฺเตสิ ‘อิชฺ มยฺหํ
 ภิกฺขเว รโหคตสฺส ปฏฺวีสฺสาลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกโก อุตฺปาที
 ‘มหา ไช เอตฺรหิ ภิกฺขุสงฺโฆ พนฺธุมติยา ราชธานียา ปฏฺวีสฺติ

^๑ ฉ., เท. อญฺญาตาโรติ

^๒ ฉ., เท. สายณฺหสมยํ

อฏฺฐสฏฺฐิจิกิขุสฺสทสฺสสฺส; ยนฺนุนาหิ ภิขุ อนุชาเนยฺย ‘จรธ ภิขุเว
 จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย
 สุขาย เทวมนุสฺसानํ, มา เอเกน เทว อคมิตฺถ; เทเสถ ภิขุเว
 ฌมฺมํ อาทิกุลฺยาณํ มชฺฌเมกกุลฺยาณํ ปริโยสานกุลฺยาณํ สาทถํ
 สพฺพญฺชนํ เกวลปริปฺปณฺณํ ปริสุทฺธํ พุรฺหมจฺริยํ ปกาเสถ; สนฺตึช
 สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวณฺตา ฌมฺมสฺส ปริหายนฺติ,
 ภวิสฺสนฺติ ฌมฺมสฺส อญฺญาตาโร, อปิจ จนฺนํ จนฺนํ วสฺसानํ
 อจฺจุเยน พนฺธุมฺมํ ราชนานิ อฺปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขทุทฺเทสยาติ.

“อถ โข ภิขุเว อญฺญตโร มหาพุรฺพฺพมา มม เจตฺสา
 เจโตปริวิตฺตกมฺมญฺญา, เสยฺยถาปิ นาม พลฺวา ปุริโส สมฺมิณฺชิตํ วา
 พาทํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาทํ สมฺมิณฺชเยยฺย; เอวเมว
 พุรฺหมโลเก อนุตฺตโร มม ปุโรโต ปาตุโรหิ. อถ โข โส
 ภิขุเว มหาพุรฺพฺพมา เอกํสํ อุตฺตฺราสงฺกํ กริตฺวา, เยนาหิ,
 เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา มํ เอตทวโจ ‘เอวเมตํ ภควา, เอวเมตํ
 สุตฺต; มหา โข ภาเนเต เอตฺรหิ ภิขุสงฺโฆ พนฺธุมฺมตฺติยา ราชนานิยา
 ปฏฺวิสฺสตี อฏฺฐสฏฺฐิจิกิขุสฺสทสฺสสฺส; อนุชานาตุ ภาเนเต ภควา ภิขุ
 ‘จรธ ภิขุเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย
 อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ, มา เอเกน เทว อคมิตฺถ;
 เทเสถ ภิขุเว ฌมฺมํ อาทิกุลฺยาณํ มชฺฌเมกกุลฺยาณํ ปริโยสานกุลฺยาณํ
 สาทถํ สพฺพญฺชนํ, เกวลปริปฺปณฺณํ ปริสุทฺธํ พุรฺหมจฺริยํ ปกาเสถ;
 สนฺตึช สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวณฺตา ฌมฺมสฺส ปริหายนฺติ,
 ภวิสฺสนฺติ ฌมฺมสฺส อญฺญาตาโร;” อปิจ ภาเนเต มยฺย ตถา กริสฺสาม,

* อ.เท. อญฺญาตาโรติ

ยถา ภิกขุ จนนํ จนนํ วสฺसानํ อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี
อุปสงฺกมิตฺตพฺพา ปาติโมกฺขทุทฺเทสยาติ. อิทมวโจ ภิกฺขเว โส
มหาพฺรหฺมา, อิทํ วตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺถเวย
อนฺตรธาเย.

“อนฺุชาณามิ ภิกฺขเว จรต จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสฺุขาย
โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺุขาย เทวมนุสฺุसानํ, มา เอเกน
เทว อคมิตฺถ; เทเสถ ภิกฺขเว ฐมมํ อาทิกฺลยาณํ มชฺเฌกฺลยาณํ
ปริโยสานกฺลยาณํ สาคถํ สพฺพญฺชนํ, เกวลปริปฺุณฺณํ ปริสฺุทฺธํ
พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถ; สนฺติธ สุตฺตา อปฺปรชฺกฺษชาติกา, อสฺสวณฺตา
ฐมมสฺส ปรีหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ฐมมสฺส อณฺเฑวตาโร; อปิจ จนนํ
จนนํ วสฺसानํ อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี อุปสงฺกมิตฺตพฺพา
ปาติโมกฺขทุทฺเทสยาติ. อถ โข [°] ภิกฺขเว ภิกฺขุ เยภฺยุเยน
เอกาเหเนว ชนปทจาริกํ ปกุกมิตฺตํ.

[๘๘] “เตน โข ปน สมเยน ชมฺพุทฺธิเป จตฺตราสิตฺติอาวาส-
สทฺธสฺสานิ โหหนฺติ. เอกมฺหิ วสฺเส นิกฺขนฺเต, เทวตา สทฺทมฺนุสฺสาเวสฺสุ
‘นิกฺขนฺตํ โข มาริสสา เอกวสฺสํ, ปณฺจิทานิ วสฺसानิ เสสานิ;
ปณฺจจนนํ วสฺसानํ อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี อุปสงฺกมิตฺตพฺพา
ปาติโมกฺขทุทฺเทสยาติ. ทฺวิสฺ วสฺเสสฺ นิกฺขนฺเตสฺ, เทวตา
สทฺทมฺนุสฺสาเวสฺสุ ‘นิกฺขนฺตานิ โข มาริสสา เทว วสฺसानิ, จตฺตาริทานิ
วสฺसानิ เสสานิ; จตฺนฺนํ วสฺसानํ อจฺจเยน พนฺธุมตี ราชธานี
อุปสงฺกมิตฺตพฺพา ปาติโมกฺขทุทฺเทสยาติ. ตีสฺ วสฺเสสฺ นิกฺขนฺเตสฺ,
เทวตา สทฺทมฺนุสฺสาเวสฺสุ ‘นิกฺขนฺตานิ โข มาริสสา ตีณิ วสฺसानิ,

° อ. เต

ตีณิทานิ วสฺसानิ เสสฺยานิ; ติณฺณํ วสฺसानํ อจฺจเยน พนฺธุมฺตี
 ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขทุทฺเทสํยาติ. จตุสฺส วสฺเสสฺสุ
 นิกฺขนฺเตสฺสุ, เทวตา สทฺทมณฺุสฺสาเวสฺสุ 'นิกฺขนฺตานิ ไช มาริสา
 จตุตตาริ วสฺसानิ, เทวทานิ วสฺसानิ เสสฺยานิ; ทฺวินฺนํ วสฺसानํ
 อจฺจเยน พนฺธุมฺตี ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขทุทฺเทสํยาติ.
 ปณฺจสฺส วสฺเสสฺสุ นิกฺขนฺเตสฺสุ, เทวตา สทฺทมณฺุสฺสาเวสฺสุ 'นิกฺขนฺตานิ
 ไช มาริสา ปณฺจ วสฺसानิ, เอกํทานิ วสฺสํ เสสฺ; เอกสฺส วสฺสสฺส
 อจฺจเยน พนฺธุมฺตี ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขทุทฺเทสํยาติ.
 ฉสฺส วสฺเสสฺสุ นิกฺขนฺเตสฺสุ, เทวตา สทฺทมณฺุสฺสาเวสฺสุ 'นิกฺขนฺตานิ ไช
 มาริสา ฉพฺพสฺसानิ, สมโยทานิ, พนฺธุมฺตี^๑ ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา
 ปาติโมกฺขทุทฺเทสํยาติ. อถ ไช เต ภิกฺขเว ภิกฺขุ อปฺเปกฺจเจ
 สเกน อิทฺธานุภาเวน อปฺเปกฺจเจ เทวตานํ^๒ อิทฺธานุภาเวน
 เอกาเหเนว พนฺธุมฺตี ราชธานี อุปสงฺกมิตพฺพา ปาติโมกฺขทุทฺเทสํยาติ.

ปาฏิโมกฺขทุทฺเทโส

[๙๐] "ตตฺร สฺสํ ภิกฺขเว วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 ภิกฺขุสงฺฆเณ เอวํ ปาติโมกฺขํ อุกฺกิสฺสติ

‘ชนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา

นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา

น हि ปพฺพชิตो ปฺรปฺชาตี

[^๓] สมฺโณ โหติ ปรี วิเหจฺยนฺโต.

^๑ ฉ.,เท.,อ. พนฺธุมฺตี ราชธานี อุปสงฺกมิตฺ.

^๒ อ. เทวานํ

^๓ ฉ.,เท. น

สพพปาปสฺส อกรณํ	กุสลสฺสุปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ	เอตํ พุทฺธานสาสนํ.
อนุปวาโท อนุปมาโต	ปาติโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตตณฺณตา จ ภตฺตสฺมี	ปนฺตณฺจ สยนาสนํ
อริยจิตฺเต จ อาโยโค	เอตํ พุทฺธานสาสนนฺติ.

เทวดาโรจน์

[๕๑] “เอกมิตาหํ ภิกฺขเว สมยํ อุกฺกฏฺจายํ วิหรามิ
 สุกฺวเน^๑ สาลราชมฺULE, ตสฺส มยหํ ภิกฺขเว รโหคตสฺส ปฏิสลฺลินสฺส
 เอวํ เจตโส ปริวิตกโก อุกฺปาทิ “น โข โส สุกฺขาวาโส”
 สุลภวูป, โย มยา อนาวตฺถปฺพุโพ” อิมินา ที่เเมน อทฺธนา
 อณฺเวยตฺร สุกฺขาวาเสหิ เทเวหิ; ยนฺนุนาหํ, เยน สุกฺขาวาสา
 เทวา, เตน อุปสงฺกเมยฺยนฺติ. อถ โขหํ ภิกฺขเว, เสยฺยถาปิ นาม
 พลวา ปุริโส สมฺมิณฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ
 สมฺมิณฺชเยยฺย; เอวเมว อุกฺกฏฺจายํ สุกฺวเน สาลราชมฺULE อนฺตรหิโต
 อวิหเสฺ สุ เทเวสุ ปาตุรโหสี. ตสฺมีเยว โข ภิกฺขเว เทวณิกาเย
 อเนกานิ^๔ เทวตาสตานิ^๕ อเนกานิ เทวตาสหสฺसानิ, เยนาหํ,
 เตนุปสงฺกมียฺสุ; อุปสงฺกमितฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมณฺตํ อฏฺฐังสุ;
 เอกมณฺตํ จิตา โข ภิกฺขเว ตา เทวตา มํ เอตทโวจฺจุ “อิโต
 โส มาริส^๕ เอกนวุโต กปโป, ยํ วิปสฺสีภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ

^๑ ฉ.,อิ. สุกควเน, เอวมฺปริปิ.

^๒ ฉ.,อิ. สุตตาวาโส

^๓ ฉ. อนนฺตาวตฺถปฺพุโพ

^{๔-๕} ฉ.,เท.,อิ. อิมเ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๕ ฉ.,เท. มาริส เอกนวุติกปเป อิ. เอกนวุเต กปเป

โลเก อุทปาติ, วิปสฺสึ มาริส^๑ ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ
 ขตฺติโย ชาตียา อโหสิ, ขตฺติยกุลเ อุทปาติ, วิปสฺสึ มาริส
 ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ โกณฑณฺโณ โคตฺเตน อโหสิ,
 วิปสฺสึสฺส มาริส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 อสํติวสฺสสทฺสฺสํ อายุปฺปมาณํ อโหสิ, วิปสฺสึ มาริส ภควา
 อรหํ สมมาสมพุทฺโธ ปาฏลียา มฺุเล อภิสมพุทฺโธ, วิปสฺสึสฺส
 มาริส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ขณฺฑติสฺสํ นาม
 สาวกยํ อโหสิ อคํ ภาทฺยํ, วิปสฺสึสฺส มาริส ภควโต
 อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ตโย สวากานํ สนนฺิปาตา อหฺสิ; เอโก
 สวากานํ สนนฺิปาโต อโหสิ อฏฺจสฏฺจิกฺขุสทฺสทฺสํ, เอโก สวากานํ
 สนนฺิปาโต อโหสิ กิกฺขุสทฺสทฺสํ, เอโก สวากานํ สนนฺิปาโต
 อโหสิ อสํติกิกฺขุสทฺสทฺสํ,^๒ วิปสฺสึสฺส มาริส ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส อิมเ ตโย สวากานํ สนนฺิปาตา อหฺสิ
 สพุเพสฺสเยว ขีณาสวานํ, วิปสฺสึสฺส มาริส ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส อสโโก นาม กิกฺขุ อุปฺปจฺจโก อโหสิ
 อคฺคูปฺปจฺจโก, วิปสฺสึสฺส มาริส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา อโหสิ, พนฺธุมตี นาม เทวี มาตา
 อโหสิ ขเนตฺตี, พนฺธุมสฺส รณฺโณ พนฺธุมตี นาม นครํ ราชธานี
 อโหสิ, วิปสฺสึสฺส มาริส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส เอวํ
 อภินิภฺขมนํ อโหสิ, เอวํ ปพฺพชฺชา, เอวํ ปชานํ, เอวํ อภิสมฺโพธิ,
 เอวํ ฅมฺมจกฺกปฺปวตฺตณํ; เต มยํ มาริส วิปสฺสิมฺหิ ภควติ
 พุทฺธมจฺริยํ จริตฺวา กาเมสุ กามณฺ्हํ วิราเชตฺวา อิธูปปฺนฺนาติ.

^๑ น.เท. มาริส, เอวฺมปริปิ.

^๒ อ. อสํติกิกฺขุสทฺสทฺสํ

ตสมึเวย โข ภิกขเว เทวนิกาเย อเนกานิ เทวดาสตานิ
อเนกานิ เทวดาสหสฺสานิ, [๑] เยนหํ, เตนฺอุปสงฺกมึสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา
มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐจัสฺสุ; เอกมนฺตํ จิตฺตา โข ภิกขเว ตา
เทวดา มํ เอตทวโจจํ "อิโต" โส มาริส เอกตีสกปฺโป, ยํ สิริ
ภควา ๔เปยฺ เต มยฺ มาริส สิริมฺหิ ภควติ ๔เปยฺ ตสมึเวย โข
มาริส เอกตีสเ กปฺเป เวสฺสภฺญ ภควา ๔เปยฺ เต มยฺ มาริส
เวสฺสภฺมฺหิ ภควติ ๔เปยฺ อิมสมึเวย โข มาริส ภทฺทกปฺเป
กกฺกสนฺโห, โกนาคมโน, กสฺสโป ภควา ๔เปยฺ เต มยฺ มาริส
กกฺกสนฺมฺหิ, โกนาคมนฺมฺหิ, กสฺสปมฺหิ ภควติ พุรฺหมจิริยํ จริตฺวา
กาเมสฺสุ กามฉนฺทํ วิราเชตฺวา อิธูปปฺนฺนาติ.

ตสมึเวย โข ภิกขเว เทวนิกาเย อเนกานิ เทวดาสตานิ,
อเนกานิ เทวดาสหสฺสานิ, เยนหํ, เตนฺอุปสงฺกมึสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา
มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐจัสฺสุ. เอกมนฺตํ จิตฺตา โข ภิกขเว ตา
เทวดา มํ เอตทวโจจํ "อิมสมึเวย โข มาริส ภทฺทกปฺเป ภควา
เอตฺรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุปปฺนฺโน, ภควา มาริส
ขตฺติโย ชาตฺติยา ขตฺติยกุลฺเล อุปปฺนฺโน, ภควา มาริส โคตโม
โคตฺเตน, ภควโต มาริส อปฺปํ อายุปฺปมาณํ ปริตฺตํ ลหุํ;"^๑
โย จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสํ อปฺปํ วา ภิยฺโย; ภควา มาริส
อสฺสตฺถสฺส มฺเเล อภิสมฺพุทฺโธ, ภควโต มาริส สาริปฺพุตฺตโมคฺคฺคฺลฺลานํ^๒
นาม สวากยํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทกฺคํ, ภควโต มาริส เอโก
สวากานํ สนฺนิปาโต อโหสิ อทฺธมฺเตพฺสานิ ภิกฺขุสฺตานิ, ภควโต

^๑ ฉ., เท. อเนกานิ เทวดาสตสหสฺสานิ, เอวมุปริปี.

^๒ ฉ., เท., อ. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๓ อ. ลหุสฺ

^๔ อ. โมคฺคฺคฺลฺลานา

มาริส อัย เอโก สวากานํ สนนฺปิโต อโหสิ สพฺเพสฺสเยว
 ฌีณาสวานํ, ภควโต มาริส อานนฺโท นาม ภิกฺขุ อุပ္ภุจฺจาโก
 อโหสิ อคฺคูปฺภุจฺจาโก, ภควโต มาริส สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส นาม ราชา
 ปิตา, มายา นาม เทวี มาตา ชเนตฺถิ, กปิลวตฺถุนครํ ราชธานี
 อโหสิ; ภควโต มาริส เอวํ อภินิภฺขมณํ อโหสิ, เอวํ ปพฺพชฺชา,
 เอวํ ปธานํ, เอวํ อภิสมฺโพธิ, เอวํ ฌมฺมจกฺกปฺปวตฺตณํ; เต มยํ
 มาริส ภควติ พุรฺหมจฺริยํ จริตฺวา กาเมสฺสุ กามณฺฑปํ วิราเชตฺวา
 อธิฐปฺปนฺนาติ.

[๗๒] “อถ ไชหิ ภิกฺขเว อวิเหติ เทเวหิ สทฺธิ, เยน
 อตฺตปฺปา เทวา, เตนฺอุปสงฺกมึ. อถ ไชหิ ภิกฺขเว อวิเหติ จ เทเวหิ
 อตฺตปฺเปหิ จ เทเวหิ สทฺธิ, เยน สฺสทฺสฺสา เทวา, เตนฺอุปสงฺกมึ. อถ
 ไชหิ ภิกฺขเว อวิเหติ จ เทเวหิ อตฺตปฺเปหิ จ เทเวหิ สฺสทฺสฺเสหิ จ
 เทเวหิ สทฺธิ, เยน สฺสทฺสฺสี เทวา, เตนฺอุปสงฺกมึ.

อถ ไชหิ ภิกฺขเว อวิเหติ จ เทเวหิ อตฺตปฺเปหิ จ เทเวหิ
 สฺสทฺสฺเสหิ จ เทเวหิ สฺสทฺสฺสีหิ จ เทเวหิ สทฺธิ, เยน อภินิภฺจฺจา
 เทวา, เตนฺอุปสงฺกมึ. ตสฺมีเยว ไช ภิกฺขเว เทวณิกาเย อนเภาณิ
 เทวตาสตานิ อนเภาณิ เทวตาสทฺสฺสานิ, เยนานํ, เตนฺอุปสงฺกมึสฺสุ;
 อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมณฺฑํ อฏฺฐจฺจุ.

เอกมณฺฑํ จิตฺตา ไช ภิกฺขเว ตา เทวตา มํ เอตทวโจจฺจุ “อิโต
 โส มาริส เอกนวุตฺติกปฺโป, ยํ วิปสฺสี ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธโ
 โลเก อุทฺปาติ. วิปสฺสี มาริส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธโ
 ขตฺติโย ชาตฺติยา อโหสิ, ขตฺติยกุลฺเล อุทฺปาติ, วิปสฺสี มาริส
 ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธโ โกณฑญฺญโณ โคตเตน อโหสิ;

วิปสสิสสุส มาริส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส อสํติวสฺสสทฺทสฺสานิ
 อายุปปมาณํ อโหสิ; วิปสสิ มาริส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธ
 ปาฎลียา มฺเณ อภิสมพุทฺธ; วิปสสิสสุส มาริส ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส ขณฺฑติสฺสํ นาม สวากยํ อโหสิ อคฺคํ
 ภทฺทยํ; วิปสสิสสุส มาริส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส
 ตโย สวากาณํ สนนฺนิปาตา อหฺลํ; เอโก สวากาณํ สนนฺนิปาโต
 อโหสิ อญฺจสญฺญจิกฺขุสทฺทสฺสํ, เอโก สวากาณํ สนนฺนิปาโต อโหสิ
 จิกฺขุสทฺทสฺสํ, เอโก สวากาณํ สนนฺนิปาโต อโหสิ อสํติจิกฺขุสทฺทสฺสานิ.
 วิปสสิสสุส มาริส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส อิเม ตโย
 สวากาณํ สนนฺนิปาตา อหฺลํ สพฺเพสํเยว ขีณาสวานํ, วิปสสิสสุส
 มาริส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส อโสโก นาม จิกฺขุ
 อุปฺปจฺจาโก อโหสิ อคฺคูปฺปจฺจาโก, วิปสสิสสุส มาริส ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา อโหสิ, พนฺธุมฺมตี
 นาม เทวี มาตา อโหสิ ชเนตฺตี, พนฺธุมฺมสฺส รณฺโณ พนฺธุมฺมตี
 นาม นครํ ราชธานี อโหสิ, วิปสสิสสุส มาริส ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺส เอวํ อภินิภฺขมณํ อโหสิ, เอวํ ปพฺพชฺชา, เอวํ
 ปธานํ,^๑ เอวํ อภิสมฺโพธิ, เอวํ ธรรมจกฺกปฺปวตฺตณํ, เต มยํ มาริส
 วิปสสิมฺหิ ภควติ พุทฺธมฺจจริยํ จริตฺวา กาเมสุ กามฉนฺทํ วิราเชตฺวา
 อิธูปปฺนนาติ. ตสฺมีเยว โข จิกฺขเว เทวนิกาเย อนเณกาณิ
 เทวตาสฺตานิ อนเณกาณิ เทวตาสทฺทสฺสานิ, เยนาหํ, เตณฺอุปสงฺกมฺมีสุ;
 อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนตํ อญฺจํสุ. เอกมฺนตํ จิตา โข
 จิกฺขเว ตา เทวตา มํ เอตทวโจจํ 'อิตโต โส มาริส เอกตฺโตโส
 กปฺโป, ยํ ลีขี ภควา ฅเปยฺ เต มยํ มาริส ลีขิมฺหิ ภควติ ฅเปย

^๑ ทย. ปธาน

ตสฺมีเยว โข มาริส เอกทีเส กปฺเป เวสฺสภู ภควา ๕เปยฺ เต
มยฺ มาริส เวสฺสภุมฺหิ ภควติ ๕เปยฺ อิมสฺมีเยว โข มาริส
ภทฺทกปฺเป กกุสนฺโธ, โกนาคมโน, กสฺสโป ภควา ๕เปยฺ เต มยฺ
มาริส กกุสนฺธมฺหิ, โกนาคมณมฺหิ, กสฺสปมฺหิ ภควติ พุรฺหมจฺริยํ
จริตฺวา กาเมสฺส กามฉนฺทํ วิราเชตฺวา อธิฐปฺปนฺนาติ.

[๙๓] “ตสฺมีเยว โข ภิกฺขเว เทวณิกายเ อเนกานิ
เทวตาสตานิ อเนกานิ เทวตาสหสฺसानิ, เยนํ, เตนุปสงฺกมฺมึสฺ;
อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐังสุ. เอกมนฺตํ จิตา
โข ภิกฺขเว ตา เทวตา มํ เอตทวโจจํ ‘อิมสฺมีเยว โข มาริส
ภทฺทกปฺเป ภควา เอตฺรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน,
ภควา มาริส ขตฺติโย ชาติยา, ขตฺติยกุลเ อุปฺปนฺโน, ภควา
มาริส โคตโม โคตเตน, ภควโต มาริส อปฺปกํ आयุปฺปมาณํ
ปริตตํ ลหุกํ, โย จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสตํ อปฺป วา ภียโย,
ภควา มาริส อสฺสตถสฺส มฺเญ อภิสมฺพุทฺโธ, ภควโต มาริส
สาร์ิปฺพุตฺตโมคฺคฺคฺลลนํ นาม สาวกยฺคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยฺคํ,
ภควโต มาริส เอโก สาวกานํ สนนฺิปาโต อโหสิ อพฺพมฺเตพฺสานิ
ภิกฺขุสฺตานิ, ภควโต มาริส อยํ เอโก สาวกานํ สนนฺิปาโต
อโหสิ สพฺเพสฺสเยว ชีณาสวานํ, ภควโต มาริส อานนฺโท นาม
ภิกฺขุ อุปฏฺฐจาโก อคฺคฺคฺปฏฺฐจาโก, ภควโต มาริส สฺพุทฺธโน นาม
ราชา ปิตา, มายา นาม เทวี มาตา ชเนตฺตี, กปิลวตฺถุํ นาม
นครํ ราชธานี, ภควโต มาริส เอวํ อภินิภฺขมนํ อโหสิ, เอวํ
ปพฺพชฺชา, เอวํ ปธานํ, เอวํ อภิสมฺโพธิ, เอวํ ฐมฺมจกฺกปฺปวตฺตณํ,
เต มยฺ มาริส ภควติ พุรฺหมจฺริยํ จริตฺวา กาเมสฺส กามฉนฺทํ
วิราเชตฺวา อธิฐปฺปนฺนาติ.

[๙๔] “อิตี ไช ภิกขเว ตถาคตสเสเวสา ฌมมชาตุ
 สุปปฏิวิทธา, ยสสา ฌมมชาตุยา สุปปฏิวิทธตตา ตถาคโต อตีเต
 พุทธะ ปริณิพพุเต จินนปปญเจ จินนวงฺกุเม ปริยาทินนวงฺกุเ
 สัพพทกฺขวิธิตฺเต ชาตีโตปี อนุสฺสรติ, นามโตปี อนุสฺสรติ,
 โคตฺตโตปี อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปี อนุสฺสรติ, สากยฺกโตปี
 อนุสฺสรติ, สากสนฺนิปาตโตปี อนุสฺสรติ ‘เอวํชจจา เต ภควนฺโต
 อหฺสิ อิตฺถี, เอวํนามา, เอวํโคตฺตา, เอวํสีลา, เอวํธมฺมา, เอวํปญฺญา,
 เอวํวิหารี, เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อหฺสิ อิตฺถีตี.

“เทวตาปี ตถาคตสเส เอตมตฺถํ อาโรเจสฺสุ, เยน ตถาคโต
 อตีเต พุทธะ ปริณิพพุเต จินนปปญเจ จินนวงฺกุเม ปริยาทินนวงฺกุเ
 สัพพทกฺขวิธิตฺเต ชาตีโตปี อนุสฺสรติ, นามโตปี อนุสฺสรติ, โคตฺตโตปี
 อนุสฺสรติ, อายุปฺปมาณโตปี อนุสฺสรติ, สากยฺกโตปี อนุสฺสรติ,
 สากสนฺนิปาตโตปี อนุสฺสรติ ‘เอวํชจจา เต ภควนฺโต อหฺสิ
 อิตฺถี, เอวํนามา, เอวํโคตฺตา, เอวํสีลา, เอวํธมฺมา, เอวํปญฺญา,
 เอวํวิหารี, เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อหฺสิ อิตฺถีตี.

อิทมวโจ ภควา, อตฺตมฺนา เต ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ
 อภินนฺทฺหติ.

ปจฺม มหาปทานสตฺถํ นิฏฺฐิตํ.

๒. มหานิทานสุดท้าย

ปัจจุจฉมุปปาโท

[๙๕] เอวมเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา กุรุสฺส วิหริติ
กมฺมาสทฺธมมํ นาม กุรุณํ นิคโม. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท,
เยน ภควา, เทนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา
เอกมนฺตํ นิสิตฺติ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท
ภควนฺตํ เอตทวโจ “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, ยาวคมฺภีโร
จายํ ภนฺเต ปฏฺิจจสมุปฺปาโท คมฺภีราวภาโส จ; อถ จ ปน เม
อุตฺตตานกุตฺตตานโก วีย ขายตฺติติ.

“มา เหวํ อานนฺท อวจ, มา เหวํ อานนฺท อวจ; คมฺภีโร
จายํ ปฏฺิจจสมุปฺปาโท คมฺภีราวภาโส จ; เอตสฺส อานนฺท
ธมฺมสฺส อนนฺโพรธา อปฺปฏิเวธา เอวมยํ ปชา ตนฺตาทูลกขาตา
คุณคณฺจิกขาตา” มุณฺชปพฺพชฎา^๒ อปายํ ทฺตุคตฺตี วินิปาตํ สํสารํ
นาตีวตฺตติ.

[๙๖] “อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา ชรามรณนฺติ อิตฺติ ปุณฺณเจน สตา
อานนฺท อตฺถิติสฺส วจนียํ. “กิปฺปจฺจยา ชรามรณนฺติ อิตฺติ เจ
วเทยฺย, “ชาติปฺปจฺจยา ชรามรณนฺติ อิจฺจสฺส วจนียํ.

“อตฺถิ อิทปฺปจฺจยา ชาติตฺติ อิตฺติ ปุณฺณเจน สตา อานนฺท
“อตฺถิติสฺส วจนียํ. “กิปฺปจฺจยา ชาติตฺติ อิตฺติ เจ วเทยฺย, “ภวปฺปจฺจยา
ชาติตฺติ อิจฺจสฺส วจนียํ.

^๑ ฉ.,เท.,อิ. กุลคณฺจิกขาตา

^๒ ส.,เท.,อิ. มุณฺชปพฺพชฎา

“อตุถิ อิทปฺปจฺจยา ภโวติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา อานนฺท
“อตุถิติสฺส วจนียํ. “กิปฺปจฺจยา ภโวติ อิติ เจ วเทยฺย,
“อุปาทานปฺปจฺจยา ภโวติ อิจฺจสฺส วจนียํ.

“อตุถิ อิทปฺปจฺจยา อุปาทานนฺติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา
อานนฺท “อตุถิติสฺส วจนียํ. “กิปฺปจฺจยา อุปาทานนฺติ อิติ เจ
วเทยฺย, “ตณฺหาปฺปจฺจยา อุปาทานนฺติ อิจฺจสฺส วจนียํ.

“อตุถิ อิทปฺปจฺจยา ตณฺหาติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา อานนฺท
“อตุถิติสฺส วจนียํ. “กิปฺปจฺจยา ตณฺหาติ อิติ เจ วเทยฺย,
“เวทนาปฺปจฺจยา ตณฺหาติ อิจฺจสฺส วจนียํ.

“อตุถิ อิทปฺปจฺจยา เวทนาติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา อานนฺท
“อตุถิติสฺส วจนียํ. “กิปฺปจฺจยา เวทนาติ อิติ เจ วเทยฺย,
“ผลสฺสปฺปจฺจยา เวทนาติ อิจฺจสฺส วจนียํ.

“อตุถิ อิทปฺปจฺจยา ผลสฺสอิติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา อานนฺท
“อตุถิติสฺส วจนียํ. “กิปฺปจฺจยา ผลสฺสอิติ อิติ เจ วเทยฺย,
“นามรูปปฺปจฺจยา ผลสฺสอิติ อิจฺจสฺส วจนียํ.

“อตุถิ อิทปฺปจฺจยา นามรูปนฺติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา อานนฺท
“อตุถิติสฺส วจนียํ. “กิปฺปจฺจยา นามรูปนฺติ อิติ เจ วเทยฺย,
“วิญฺญาณปฺปจฺจยา นามรูปนฺติ อิจฺจสฺส วจนียํ.

“อตุถิ อิทปฺปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ อิติ ปุฏฺเฐน สตา
อานนฺท “อตุถิติสฺส วจนียํ. “กิปฺปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ อิติ เจ
วเทยฺย, “นามรูปปฺปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ อิจฺจสฺส วจนียํ.

[๙๗] “อิติ โข อานนฺท นามรูปปฺปจฺจยา วิญฺญาณํ,
วิญฺญาณปฺปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปฺปจฺจยา ผลสฺส, ผลสฺสปฺปจฺจยา

เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ, โสกะปริเทวทุกฺข-
โทมนสฺสุปายาสา สมฺภวณฺติ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส
สมฺภโว โหติ.

[๙๘] “ชาติปจฺจยา ชรามรณณฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ชาติปจฺจยา
ชรามรณํ. ชาติ จ^๑ हि อานนฺท นาภวิสฺส สพฺพเพน สพฺพํ
สพฺพภา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจิ; เสยฺยถิทํ, เทวานํ วา เทวตฺตตาย,
คณฺธพฺพานํ วา คณฺธพฺพตฺตตาย, ยกฺขานํ วา ยกฺขตฺตตาย, ญฺฐานํ วา
ญฺฐตฺตตาย, มนุสฺसानํ วา มนุสฺสตฺตตาย, จตฺตูปฺพานํ วา
จตฺตูปฺพตฺตตาย, ปกฺขีนํ วา ปกฺขิตฺตตาย, สรีสฺปานํ วา สรีสฺปตฺตตาย,
เตสํ เตสญฺจ^๒ हि อานนฺท สตฺตานํ ตถตฺตตาย ชาติ นาภวิสฺส,
สพฺพโส ชาติยา อสฺติ ชาตินิโรธา อปิ นุ โข ชรามรณํ
ปญฺญาเยถาติ.

โน เหนํ ภาณเต.

“ตสฺมาติหานนฺท เอสฺว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺภโว,
เอส ปจฺจโย ชรามรณสฺส, ยทิทํ ชาติ.

[๙๙] “ภวปจฺจยา ชาตีติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท
อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ภวปจฺจยา ชาติ. ภโว จ^๑
हि อานนฺท นาภวิสฺส สพฺพเพน สพฺพํ สพฺพภา สพฺพํ กสฺสจฺจิ
กิมฺหิจิ; เสยฺยถิทํ, กามภโว วา รูปภโว วา อรูปภโว วา,
สพฺพโส ภเว อสฺติ ภวานิโรธา อปิ นุ โข ชาติ ปญฺญาเยถาติ.

^๑ ฉ., เท. สรีสฺปานํ วา สรีสฺปตฺตตาย

^๒ อ. ว

^๓ อ. ว

โน เหตุ ภาณเต.

“ตสมฺมาติหานนฺท เอเสว เหตุ, เอตํ นินฺทามิ, เอส สมฺมทโย,
เอส ปจฺจโย ชาตียา, ยทฺธิทํ ภโว.

[๑๐๐] “อุปาทานปจฺจยา ภโวติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา อุปาทานปจฺจยา
ภโว. อุปาทานญจ ทิ อานนฺท นามวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ
สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ; เสยฺยถิทํ, กามุปาทานํ วา
ทิกฺขจฺจุปาทานํ วา สีสพฺพตฺตูปาทานํ วา อตฺตวาทูปาทานํ วา,
สพฺพโส อุปาทาเน อสฺติ อุปาทานนโรชา อปิ นุ โข ภโว
ปญฺญาเยถาติ.

โน เหตุ ภาณเต.

“ตสมฺมาติหานนฺท เอเสว เหตุ, เอตํ นินฺทามิ, เอส สมฺมทโย,
เอส ปจฺจโย ภวสฺส, ยทฺธิทํ อุปาทานํ.

[๑๐๑] “ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานนฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ตณฺหาปจฺจยา
อุปาทานํ. ตณฺหา จ ทิ อานนฺท นามวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ
สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ; เสยฺยถิทํ, รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา
กนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ชมฺมตณฺหา, สพฺพโส
ตณฺหาเย อสฺติ ตณฺหานโรชา อปิ นุ โข อุปาทานํ ปญฺญาเยถาติ.

โน เหตุ ภาณเต.

“ตสมฺมาติหานนฺท เอเสว เหตุ, เอตํ นินฺทามิ, เอส สมฺมทโย,
เอส ปจฺจโย อุปาทานสฺส, ยทฺธิทํ ตณฺหา.

[๑๐๒] “เวทนาปัจจุยา ตณฺหาติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทानนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา เวทนาปัจจุยา ตณฺหา. เวทนา จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพเน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจจิ กิมฺหิจิ; เสยฺยถิทํ, จกฺขุสมฺมุสฺสชา เวทนา, โสตสมฺมุสฺสชา เวทนา, ฆานสมฺมุสฺสชา เวทนา, ชิวฺหาสมฺมุสฺสชา เวทนา, กายสมฺมุสฺสชา เวทนา, มโนสมฺมุสฺสชา เวทนา. สพฺพโส เวทนาย อสฺสตี เวทนานิโรธา อปี นุ โข ตณฺหา ปญฺญาเยถาติ.

โน เหนฺตํ ภาณเต.

“ตสฺมาติหानนฺท เอสฺว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺมุทโย, เอส ปจฺจโย ตณฺหาเย, ยทิทํ เวทนา.

[๑๐๓] “อิติ โข ปเนตํ อานนฺท เวทนํ ปฏิจฺจ ตณฺหา, ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา, ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภ, ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย, วินิจฺฉยํ ปฏิจฺจ จนฺทราโค, จนฺทราคํ ปฏิจฺจ อชฺโฆสฺสานํ, อชฺโฆสฺสานํ ปฏิจฺจ ปริคฺคโห, ปริคฺคหํ ปฏิจฺจ มจฺฉริยํ, มจฺฉริยํ ปฏิจฺจ อารกฺโข, อารกฺขาธิกรณํ” ทณฺหาทาทนสตฺถาทานกลหวิคฺคห-
วิวาทตฺวํตฺวํเปสฺสุณฺณมุสฺสาวาทา อเนเก ปาปกา อกฺกุสลา ฐมฺมา
สมฺภวานฺติ.

[๑๐๔] ‘อารกฺขาธิกรณํ ทณฺหาทาทนสตฺถาทานกลหวิคฺคห-
วิวาทตฺวํตฺวํเปสฺสุณฺณมุสฺสาวาทา อเนเก ปาปกา อกฺกุสลา ฐมฺมา
สมฺภวานฺตฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน
เวทิตพฺพํ, ยถา อารกฺขาธิกรณํ ทณฺหาทาทนสตฺถาทานกลหวิคฺคห-
วิวาทตฺวํตฺวํเปสฺสุณฺณมุสฺสาวาทา อเนเก ปาปกา อกฺกุสลา ฐมฺมา สมฺภวานฺติ.

^๑ สยฺยา., เท. อารกฺขํ ปฏิจฺจ

อารกฺโข จ หิ อานนฺท นามวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพตา สพฺพํ
กสฺสจฺจิ กิมนฺทิจิ; สพฺพโส อารกฺเข อสฺติ อารกฺขณิโรธา อปี นุ โข
ทณฺหาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตฺวํตฺวํเปสฺสณฺณมุสฺสาวาทา อเนเก
ปาปกา อกฺุสลา ฐมา สมฺภาเวยฺยุนฺติ.

โน เหตุํ ภาณเต.

“ตสฺมาติหानนฺท เอสฺว เหตุ, เอตํ นินฺทามิ, เอส สมฺทโย,
เอส ปจฺจโย, ทณฺหาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตฺวํตฺวํเปสฺสณฺณ-
มุสฺสาวาทานํ อเนกสํ ปาปกาณํ อกฺุสลาณํ ฐมาณํ สมฺภวาย,
ยทฺธิ อารกฺโข.

[๑๐๕] “มจฺฉริยํ ปฏิจฺจ อารกฺโขติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปรียาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา มจฺฉริยํ ปฏิจฺจ
อารกฺโข. มจฺฉริยญฺจ หิ อานนฺท นามวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ
สพฺพตา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมนฺทิจิ; สพฺพโส มจฺฉริเย อสฺติ
มจฺฉริยนิโรธา อปี นุ โข อารกฺโข ปญฺญาเยถาติ.

โน เหตุํ ภาณเต.

“ตสฺมาติหानนฺท เอสฺว เหตุ, เอตํ นินฺทามิ, เอส สมฺทโย,
เอส ปจฺจโย อารกฺขสฺส, ยทฺธิ มจฺฉริยํ.

[๑๐๖] “ปริคฺคหํ ปฏิจฺจ มจฺฉริยนฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปรียาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ปริคฺคหํ ปฏิจฺจ
มจฺฉริยํ. ปริคฺคโ จ หิ อานนฺท นามวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ
สพฺพตา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมนฺทิจิ; สพฺพโส ปริคฺคเห อสฺติ
ปริคฺคหนิโรธา อปี นุ โข มจฺฉริยํ ปญฺญาเยถาติ.

โน เหตุ ภาณเต.

“ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺทโย,
เอส ปจฺจโย มจฺฉริยสฺส, ยทิทํ ปริคฺคโห.

[๑๐๗] “อชฺโฆสํ ปฏฺิจฺจ ปริคฺคโหติ อิติ โข ปเนตํ
วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปรียาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา อชฺโฆสํ
ปฏฺิจฺจ ปริคฺคโห. อชฺโฆसानญฺจ หิ อานนฺท นากวิสฺส สพฺเพน
สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ; สพฺพโส อชฺโฆसानเ อสฺติ
อชฺโฆसानนิโรธา อปี นฺุ โข ปริคฺคโห ปณฺญาเยถาติ.

โน เหตุ ภาณเต.

“ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺทโย,
เอส ปจฺจโย ปริคฺคหสฺส, ยทิทํ อชฺโฆसानํ.

[๑๐๘] “ฉนฺทราคํ ปฏฺิจฺจ อชฺโฆसानนฺติ อิติ โข ปเนตํ
วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปรียาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ฉนฺทราคํ
ปฏฺิจฺจ อชฺโฆसानํ. ฉนฺทราโค จ หิ อานนฺท นากวิสฺส สพฺเพน
สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ; สพฺพโส ฉนฺทราเค อสฺติ,
ฉนฺทราคนิโรธา อปี นฺุ โข อชฺโฆसानํ ปณฺญาเยถาติ.

โน เหตุ ภาณเต.

“ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺทโย,
เอส ปจฺจโย อชฺโฆसानสฺส, ยทิทํ ฉนฺทราโค.

[๑๐๙] “วินิจฺฉยํ ปฏฺิจฺจ ฉนฺทราโคติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปรียาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา วินิจฺฉยํ ปฏฺิจฺจ
ฉนฺทราโค. วินิจฺฉโย จ หิ อานนฺท นากวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา

สพพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ; สพฺพโส วิณฺจณเย อสฺติ วิณฺจณยนีโรธา อปี
นุ โข จนฺทราโค ปญฺญาเยถาคิ.

โน เหตุํ ภาณเต.

“ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺทโย,
เอส ปจฺจโย จนฺทราคสฺส, ยทิตํ วิณฺจณโย.

[๑๑๐] “ลภํ ปฏิจฺจ วิณฺจณโยติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ลภํ ปฏิจฺจ
วิณฺจณโย. ลาโภ จ หิ อานนฺท นามวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ
สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ; สพฺพโส ลาภอ สสฺติ ลภานิโรธา
อปี นุ โข วิณฺจณโย ปญฺญาเยถาคิ.

โน เหตุํ ภาณเต.

“ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺทโย,
เอส ปจฺจโย วิณฺจณยสฺส, ยทิตํ ลาโภ.

[๑๑๑] “ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาภโถติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ปริเยสนํ ปฏิจฺจ
ลาโภ. ปริเยสนา จ หิ อานนฺท นามวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ
สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ; สพฺพโส ปริเยสนาย อสฺติ,
ปริเยสนานิโรธา อปี นุ โข ลาโภ ปญฺญาเยถาคิ.

โน เหตุํ ภาณเต.

“ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺทโย,
เอส ปจฺจโย ลภสฺส, ยทิตํ ปริเยสนา.

[๑๑๒] “ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนาติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา.

ตณฺหา จ หิ อานนฺท นากวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ
 กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ; เสยฺยถิํ, กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา.
 สพฺพโส ตณฺหาเย อสฺติ, ตณฺหานิโรธฺวา อปิ นุ โข ปริเยสนา
 ปญฺญาเยถาติ.

โน เหตุํ ภาณฺเต.

“ตสฺมาติหานนฺท เอสฺว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺภุโย,
 เอส ปจฺจโย ปริเยสนาย, ยทฺธิํ ตณฺหา. อิติ โข อานนฺท อิม
 เทว ฐมา ทวเยน เวทนาย เอกสโมสรณฺา ภวนฺติ.

[๑๑๓] “ผลฺสฺสปจฺจยา เวทนาติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
 ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ผลฺสฺสปจฺจยา
 เวทนา, ผลฺโส จ หิ อานนฺท นากวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา
 สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ; เสยฺยถิํ, จกฺขสมฺผลฺโส สฺตตสมฺผลฺโส
 ฆานสมฺผลฺโส ชิวหาสมฺผลฺโส กายสมฺผลฺโส มโนสมฺผลฺโส. สพฺพโส
 ผลฺเส อสฺติ, ผลฺสนิโรธฺวา อปิ นุ โข เวทนา ปญฺญาเยถาติ.

โน เหตุํ ภาณฺเต.

“ตสฺมาติหานนฺท เอสฺว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺภุโย,
 เอส ปจฺจโย เวทนาย, ยทฺธิํ ผลฺโส.

[๑๑๔] “นามรูปปจฺจยา ผลฺโสติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
 ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา นามรูปปจฺจยา
 ผลฺโส. เยหิ อานนฺท อากาเรหิ เยหิ ลิงฺเกหิ เยหิ นิमितฺเตหิ
 เยหิ อุทฺเทเสหิ นามกายสฺส ปณฺณตฺติ โหติ, เตสฺ อากาเรสฺส เตสฺ
 ลิงฺเกสฺส เตสฺ นิमितฺเตสฺ เตสฺ อุทฺเทเสสฺ อสฺติ, อปิ นุ โข รูปกาเย
 อธิวจนสมฺผลฺโส ปญฺญาเยถาติ.

โน เหตุํ ภนฺเต.

“เยหิ อานนฺท อากาเรหิ เยหิ ลิงฺเกหิ เยหิ นิमितฺเตหิ
เยหิ อุทฺเทเสหิ รูปกายสฺส ปณฺณตฺติ โหติ, เตสฺส อากาเรสฺส เตสฺส
ลิงฺเกสฺส เตสฺส นิमितฺเตสฺส เตสฺส อุทฺเทเสสฺส อสติ, อปี นุ โข
นามกาเย ปฏิจฺจสมฺผลสฺส ปณฺญาเยถาคิ.

โน เหตุํ ภนฺเต.

“เยหิ อานนฺท อากาเรหิ เยหิ ลิงฺเกหิ เยหิ นิमितฺเตหิ
เยหิ อุทฺเทเสหิ นามกายสฺส จ รูปกายสฺส จ ปณฺณตฺติ โหติ,
เตสฺส อากาเรสฺส เตสฺส ลิงฺเกสฺส เตสฺส นิमितฺเตสฺส เตสฺส อุทฺเทเสสฺส อสติ,
อปี นุ โข อธิวจนสมฺผลสฺส วา ปฏิจฺจสมฺผลสฺส วา ปณฺญาเยถาคิ.

โน เหตุํ ภนฺเต.

“เยหิ อานนฺท อากาเรหิ เยหิ ลิงฺเกหิ เยหิ นิमितฺเตหิ
เยหิ อุทฺเทเสหิ นามรูปสฺส ปณฺณตฺติ โหติ, เตสฺส อากาเรสฺส เตสฺส
ลิงฺเกสฺส เตสฺส นิमितฺเตสฺส เตสฺส อุทฺเทเสสฺส อสติ, อปี นุ โข ผลสฺส
ปณฺญาเยถาคิ.

โน เหตุํ ภนฺเต.

“ตสฺมาติหานนฺท เอสฺว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺพุทฺโธ,
เอส ปจฺจโย ผลสฺสสฺส, ยทิทํ นามรูป.

[๑๑๕] “วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา วิญฺญาณปจฺจยา
นามรูป. วิญฺญาณญจ หิ อานนฺท มาตุ กุจฺฉิสฺมี” น โอกุภมิตฺตถ,
อปี นุ โข นามรูป มาตุ กุจฺฉิสฺมี สมฺมจฺฉิตฺตฺตฺตฺตฺต.

* อ. มาตุกุจฉี

โน เหต์ ภนฺเต.

“วิญญานญจ หิ อานนฺท มาตุ กุจฺฉิสมิ โอกุภมิตฺวา
โวกุภมิสฺสธ, อปี นุ โข นามรูปํ อิตฺถตฺตาย อภินิพฺพุตฺติสฺสธาคฺติ.

โน เหต์ ภนฺเต.

“วิญญานญจ หิ อานนฺท ทหรสฺสเว สโต โวจฺฉิขฺชิสฺสธ
กุมารกสฺส วา กุมาริกาย วา, อปี นุ โข นามรูปํ วุฑฺฒิ วิรุพฺหิ
เวปฺปุลลํ อาปชฺชิสฺสธาคฺติ.

โน เหต์ ภนฺเต.

“ตสฺมาตฺติหานนฺท เอสเว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺภโย,
เอส ปจฺจโย นามรูปสฺส, ยทิทํ วิญญานํ.

[๑๑๖] “นามรูปปจฺจยา วิญญานนฺติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ;
ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา นามรูปปจฺจยา
วิญญานํ. วิญญานญจ หิ อานนฺท นามรูปํ ปตฺติจฺ्ञํ น ลภิสฺสธ,
อปี นุ โข อายตฺติ ชาตฺติชราภรณทฺถุขสมฺภยสมฺภโว ปญฺญาเยธาคฺติ.

โน เหต์ ภนฺเต.

“ตสฺมาตฺติหานนฺท เอสเว เหตุ, เอตํ นิทานํ, เอส สมฺภโย,
เอส ปจฺจโย วิญญานสฺส, ยทิทํ นามรูปํ. เอตฺตาวตฺตา โข
อานนฺท ชาเยถ วา ชีเยถ วา มีเยถ วา จเวถ วา อุปฺปชฺเชถ วา.
เอตฺตาวตฺตา โข อธิวจนปโป, เอตฺตาวตฺตา นิรุตฺติปโป, เอตฺตาวตฺตา
ปญฺณตฺติปโป, เอตฺตาวตฺตา ปญฺณาวจรรํ, เอตฺตาวตฺตา วฏฺฐํ วตฺตติ.
อิตฺถตฺตํ ปญฺญาปนาย, ยทิทํ นามรูปํ สห วิญฺญาเณน.
อณฺณมณฺณปจฺจยตา ปวตฺตติ.

อตุตปณฺณตติ

[๑๑๗] “กิตฺตาวตฺตา จ อานนฺทฺ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ,^๑ รุปี วา หิ อานนฺทฺ ปริตฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ ‘รุปี เม ปริตฺโต อตุตฺตาติ. รุปี วา หิ อานนฺทฺ อนนฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ ‘รุปี เม อนนฺโต อตุตฺตาติ. อรุปี วา หิ อานนฺทฺ ปริตฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ ‘อรุปี เม ปริตฺโต อตุตฺตาติ. อรุปี วา หิ อานนฺทฺ อนนฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ ‘อรุปี เม อนนฺโต อตุตฺตาติ.

[๑๑๘] “ตตฺตรานนฺทฺ โย โส รุปี ปริตฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ, เอตฺรหิ วา โส รุปี ปริตฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ, ตตฺถ ภาวึ^๒ วา โส รุปี ปริตฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ, ‘อตถํ วา ปนฺ สนฺตํ ตถตฺตาย อุกฺกปฺเปสฺสามิติ อิติ วา ปนฺสฺส โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺทฺ รุปี ปริตฺตตฺตานุกฺกมฺมิจิ อนฺเสตฺติติ อิจฺจาลํ วจฺนายน.

“ตตฺตรานนฺทฺ โย โส รุปี อนนฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ, เอตฺรหิ วา โส รุปี อนนฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ, ตตฺถ ภาวึ วา โส รุปี อนนฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ, ‘อตถํ วา ปนฺ สนฺตํ ตถตฺตาย อุกฺกปฺเปสฺสามิติ อิติ วา ปนฺสฺส โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺทฺ รุปี อนนฺตตฺตานุกฺกมฺมิจิ อนฺเสตฺติติ อิจฺจาลํ วจฺนายน.

“ตตฺตรานนฺทฺ โย โส อรุปี ปริตฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปติ, เอตฺรหิ วา โส อรุปี ปริตฺตํ อตุตฺตานํ ปณฺณเปฺนฺโต

^๑ “ปณฺณเปฺนฺโต ปณฺณเปตฺติติปิ ปาโธ.

^๒ สฺยา. ตถาภาวึ, เอวมฺปิ.

ปณณเปติ, ตตถ ภาวี วา โส อรูปี ปริตตํ อตฺตานิ ปณณเปนุโต
ปณณเปติ, 'อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสสามีติ อิติ วา
ปนสฺส โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท อรูปี ปริตตตฺตานุกิฏฺฐิ
อนฺุเสตฺติ อิจฺจาลํ วจฺนาย.

“ตตฺตรานนฺท โย โส อรูปี อนนฺตํ อตฺตานิ ปณณเปนุโต
ปณณเปติ, เอตฺรหิ วา โส อรูปี อนนฺตํ อตฺตานิ ปณณเปนุโต
ปณณเปติ, ตตถ ภาวี วา โส อรูปี อนนฺตํ อตฺตานิ ปณณเปนุโต
ปณณเปติ, 'อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสสามีติ อิติ วา
ปนสฺส โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท อรูปี อนนฺตตฺตานุกิฏฺฐิ
อนฺุเสตฺติ อิจฺจาลํ วจฺนาย. เอตฺตาวตฺตา โข อานนฺท อตฺตานิ
ปณณเปนุโต ปณณเปตฺติ.”

น อตฺตปณณตฺติ

[๑๑๙] “กิตฺตาวตฺตา จ อานนฺท อตฺตานิ น ปณณเปนุโต
น ปณณเปติ. รูปี วา หิ อานนฺท ปริตตํ อตฺตานิ น ปณณเปนุโต
น ปณณเปติ ‘รูปี เม ปริตฺโต อตฺตาติ. รูปี วา หิ อานนฺท
อนนฺตํ อตฺตานิ น ปณณเปนุโต น ปณณเปติ ‘รูปี เม อนนฺโต
อตฺตาติ. อรูปี วา หิ อานนฺท ปริตตํ อตฺตานิ น ปณณเปนุโต
น ปณณเปติ ‘อรูปี เม ปริตฺโต อตฺตาติ. อรูปี วา หิ อานนฺท
อนนฺตํ อตฺตานิ น ปณณเปนุโต น ปณณเปติ ‘อรูปี เม อนนฺโต
อตฺตาติ.

[๑๒๐] “ตตฺตรานนฺท โย โส รูปี ปริตตํ อตฺตานิ น
ปณณเปนุโต น ปณณเปติ, เอตฺรหิ วา โส รูปี ปริตตํ อตฺตานิ

^๑ สย. ปณณเปติ

น ปณฺณเปฺนุโต น ปณฺณเปติ, ตตฺถ ภาวี वा सो रुपी प्रित्तं
 อตฺตานํ น ปณฺณเปฺนุโต น ปณฺณเปติ, ‘อตถํ वा ปนฺ สนฺตํ
 ตถตฺตาย อุปกฺกฺเปสฺสามีติ อิติ वा ปนฺสฺส น โหติ. เอวํ สนฺตํ โข
 อานนฺท रुपी प्रित्तत्तत्तानुकिण्णञ्चि नानุเสत्तीति อิจฺจาละ वचनाय.

“ตตฺรานนฺท โย सो रुपी อนนฺตํ อตฺตานํ น ปณฺณเปฺนุโต
 น ปณฺณเปติ, เอตฺรหิ वा सो रुपी อนนฺตํ อตฺตานํ น ปณฺณเปฺนุโต
 น ปณฺณเปติ, ตตฺถ ภาวี वा सो रुपी อนนฺตํ อตฺตานํ
 น ปณฺณเปฺนุโต น ปณฺณเปติ, ‘อตถํ वा ปนฺ สนฺตํ ตถตฺตาย
 อุปกฺกฺเปสฺสามีติ อิติ वा ปนฺสฺส น โหติ. เอวํ สนฺตํ โข
 อานนฺท रुपी อนนฺตत्तत्तानุकिण्णञ्चि นานุเสत्तीติ อิจฺจาละ वचनाय.

“ตตฺรานนฺท โย सो อรูปี प्रित्तं อตฺตานํ น ปณฺณเปฺนุโต
 น ปณฺณเปติ, เอตฺรหิ वा सो อรูปี प्रित्तं อตฺตานํ น ปณฺณเปฺนุโต
 น ปณฺณเปติ, ตตฺถ ภาวี वा सो อรูปี प्रित्तं อตฺตานํ
 น ปณฺณเปฺนุโต น ปณฺณเปติ, ‘อตถํ वा ปนฺ สนฺตํ ตถตฺตาย
 อุปกฺกฺเปสฺสามีติ อิติ वा ปนฺสฺส น โหติ. เอวํ สนฺตํ โข
 อานนฺท อรูปี प्रित्तत्तत्तानุकिण्णञ्चि नानुसेत्तीति अिज्जालं वचनाय.

“ตตฺรานนฺท โย सो อรูปี อนนฺตํ อตฺตานํ น ปณฺณเปฺนุโต
 น ปณฺณเปติ, เอตฺรหิ वा सो อรูปี อนนฺตํ อตฺตานํ น ปณฺณเปฺนุโต
 น ปณฺณเปติ, ตตฺถ ภาวี वा सो อรูปี อนนฺตํ อตฺตานํ
 น ปณฺณเปฺนุโต น ปณฺณเปติ, ‘อตถํ वा ปนฺ สนฺตํ ตถตฺตาย
 อุปกฺกฺเปสฺสามีติ อิติ वा ปนฺสฺส น โหติ. เอวํ สนฺตํ โข
 อานนฺท อรูปี อนนฺตत्तत्तानุकिण्णञ्चि นานุเสत्तीติ อิจฺจาละ वचनाय.
 ऐतत्तावता चो अाननฺท अत्तानํ न पण्णपेनुतो न पण्णपेत्तीति.

อตตสมนุสฺสนา

[๑๒๑] “กิตฺตาวตฺตา จ อานนฺท อตฺตํ สมนุสฺสํ น สมนุสฺสํ สมนุสฺสํ, เวทํ วา หิ อานนฺท อตฺตํ สมนุสฺสํ น สมนุสฺสํ สมนุสฺสํ ‘เวทนา เม อตฺตํ, ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, อปฺปฏิสฺสเวทโน เม อตฺตํ. ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, โนปิ อปฺปฏิสฺสเวทโน เม อตฺตา, อตฺตา เม เวทยติ; เวทนาธมฺโม หิ เม อตฺตํ อิติ วา หิ อานนฺท อตฺตํ สมนุสฺสํ น สมนุสฺสํ.

[๑๒๒] “ตฺตฺตานนฺท โย โส เอวมาห ‘เวทนา เม อตฺตํ, โส เอวมสฺส วจนีโย ‘ติสฺโส โข อิมํ อาวุโส เวทนา; สุขํ เวทนา, ทุกฺขํ เวทนา, อทุกฺขมสฺส เวทนา; อิมํ โข ตํ ติสฺสนํ เวทนํ กตมํ อตฺตํ สมนุสฺสํ. ยสฺมี อานนฺท สมเย สุขํ เวทนํ เวทติ, เหว ตสฺมี สมเย ทุกฺขํ เวทนํ เวทติ, น อทุกฺขมสฺส เวทนํ เวทติ; สุขํ เหว ตสฺมี สมเย เวทนํ เวทติ. ยสฺมี อานนฺท สมเย ทุกฺขํ เวทนํ เวทติ, เหว ตสฺมี สมเย สุขํ เวทนํ เวทติ, น อทุกฺขมสฺส เวทนํ เวทติ; ทุกฺขํ เหว ตสฺมี สมเย เวทนํ เวทติ. ยสฺมี อานนฺท สมเย อทุกฺขมสฺส เวทนํ เวทติ, เหว ตสฺมี สมเย สุขํ เวทนํ เวทติ, น ทุกฺขํ เวทนํ เวทติ; อทุกฺขมสฺส เหว ตสฺมี สมเย เวทนํ เวทติ.

[๑๒๓] “สุขาปี โข อานนฺท เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธฺมา วยธฺมา วิราธฺมา นิโรธธฺมา. ทุกฺขาปี โข อานนฺท เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธฺมา วยธฺมา วิราธฺมา นิโรธธฺมา. อทุกฺขมสฺสขาปี โข

อานนท เวทนา อนิจจา สงขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา
 วยธมฺมา วิราธมฺมา นิโรธธมฺมา. ตสฺส สฺขํ เวทํ เวทยมานสฺส
 ‘เอโส เม อตฺตาคฺติ โหติ, ตสฺสาเยว สฺขาย เวทนาย นิโรธา
 ‘พฺยคฺคา เม อตฺตาคฺติ โหติ. ทฺวํ เวทํ เวทยมานสฺส ‘เอโส เม
 อตฺตาคฺติ โหติ. ตสฺสาเยว ทฺวํ เวทนาย นิโรธา ‘พฺยคฺคา เม
 อตฺตาคฺติ โหติ. อทุกขมสฺสํ เวทํ เวทยมานสฺส ‘เอโส เม อตฺตาคฺติ
 โหติ. ตสฺสาเยว อทุกขมสฺสาย เวทนาย นิโรธา ‘พฺยคฺคา เม
 อตฺตาคฺติ โหติ. อิติ โส ทิฏฺฐเจว ธมฺเม อนิจฺจํ สุขทุกฺขไวภินฺนํ
 อุปฺปาทวธมฺมํ อตฺตํ สมนุสฺสมานํ สมนุสฺสตี, โย โส
 เอวมาห ‘เวทนา เม อตฺตาคฺติ. “ตสฺมาตีหานนฺท เอเตนเปตํ
 นกฺขมตี ‘เวทนา เม อตฺตาคฺติ สมนุสฺสตี.

[๑๒๔] “ตตฺตานนฺท โย โส เอวมาห ‘น เหว โข เม
 เวทนา อตฺตา, อปฺปฏิสฺสเวทโน เม อตฺตาคฺติ, โส เอวมสฺส วจฺนีโย
 ‘ยตฺถ ปนาวุโส สพฺพโส เวทยิตํ นตฺถิ, อปี นฺ โข ตตฺถ
 ‘อยมหฺมสมฺมิตี สียาติ.

โน เหนํ ภาณเต.

“ตสฺมาตีหานนฺท เอเตนเปตํ นกฺขมตี ‘น เหว โข เม
 เวทนา อตฺตา, อปฺปฏิสฺสเวทโน เม อตฺตาคฺติ สมนุสฺสตี.

[๑๒๕] “ตตฺตานนฺท โย โส เอวมาห ‘น เหว โข เม
 เวทนา อตฺตา, โนปี อปฺปฏิสฺสเวทโน เม อตฺตา, อตฺตา เม
 เวทยตี, เวทนาธมฺโม हि เม อตฺตาคฺติ. โส เอวมสฺส วจฺนีโย
 ‘เวทนา จ हि อาวุโส สพฺพเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ อปริเสสา
 นิรุชฺฌเมยฺยํ, สพฺพโส เวทนาย อสตี เวทนานิโรธา อปี นฺ โข
 ตตฺถ ‘อยมหฺมสมฺมิตี สียาติ.

โน เหน้ ภาณุเต.

“ตสฺมาติหานนุท เอเตนเปตํ นกฺขมติ ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, โนปิ อปฺปฏิสฺสเวทโน เม อตฺตา, อตฺตา เม เวทยติ, เวทนาธมฺโม หิ เม อตฺตาติ สมนุสฺสตี.

[๑๒๖] “ยโต โข อานนุท ภิกฺขุ เหว เวทนี อตฺตานํ สมนุสฺสตี, โนปิ อปฺปฏิสฺสเวทนี อตฺตานํ สมนุสฺสตี, โนปิ ‘อตฺตา เม เวทยติ, เวทนาธมฺโม หิ เม อตฺตาติ สมนุสฺสตี. โส เอวํ สมนุสฺสสนฺโต น กิณฺจ โลกํ อูปาทียติ, ออนุปาทียญฺจ น ปริตฺตสฺสตี, อปริตฺตสฺสํ ปจฺจตฺตญฺเอยว ปรินิพฺพายติ, ‘ซีธนา ชาติ, วุสฺสิตํ พุรหฺมจฺริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตยาตฺติ ปชานาติ. เอวํ วิมุตฺตํ โข อานนุท ภิกฺขุ โย เอวํ วเทยฺย ‘โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา อิติ สํ ทิฏฺฐีจิติ,^๑ ตทกฺลลํ. ‘น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา อิติ สํ ทิฏฺฐีจิติ, ตทกฺลลํ. ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา อิติ สํ ทิฏฺฐีจิติ, ตทกฺลลํ. ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา อิติ สํ ทิฏฺฐีจิติ, ตทกฺลลํ. ตํ กิณฺส เหตุ. ยาวตํ นนุท อธิวจฺนํ, ยาวตา อธิวจฺนปโป, ยาวตา นิรุตฺติ, ยาวตา นิรุตฺติปโป, ยาวตา ปณฺณตฺติ, ยาวตา ปณฺณตฺติปโป, ยาวตา ปณฺณว, ยาวตา ปณฺณวจฺร, ยาวตา^๒ วฏฺฐํ วตฺตติ, ตาวตา วฏฺฐํ วตฺตติ, ตทภิกฺขุณา วิมุตฺโต ภิกฺขุ, ตทภิกฺขุณา วิมุตฺตํ ภิกฺขุ น ชานาติ น ปสฺสตี อิติ สํ ทิฏฺฐีจิติ, ตทกฺลลํ.

^๑ “อิตฺถสฺส ทิฏฺฐีจิติป ปาโธ.

^๒ จ., เท., อ. ยาวตา วฏฺฐํ ยาวตา วฏฺฐํ วฏฺฐติ.

สตุตตวิญญาณฐิติ

[๑๒๗] “สตุต ไช อีมา” อานนท วิญญาณฐิติโย, เทว
อายตนาณิ. กตมา สตุต. สนฺตานนฺท สตุตา นานตฺตกายา
นานตฺตสณฺณิโน, เสยฺยถาปี มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ
วิณีปาติกา; อยํ ปจฺมา วิญญาณฐิติ.

สนฺตานนฺท สตุตา นานตฺตกายา เอกตฺตสณฺณิโน, เสยฺยถาปี
เทวา พุรหมกายิกา ปจฺมาภินิพฺพตฺตา จตุปปายิกา สตุตา จ; อยํ
ทฺติยา วิญญาณฐิติ.

สนฺตานนฺท สตุตา เอกตฺตกายา นานตฺตสณฺณิโน, เสยฺยถาปี
เทวา อามสฺสรา; อยํ ตติยา วิญญาณฐิติ.

สนฺตานนฺท สตุตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสณฺณิโน, เสยฺยถาปี
เทวา สุกกิณฺหา; อยํ จตฺตถา วิญญาณฐิติ.

สนฺตานนฺท สตุตา สพฺพโส รุปสณฺณานํ สมตฺติกฺกมา
ปฏฺวิสสณฺณานํ อตฺถจฺจมา นานตฺตสณฺณานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต
อากาโสติ อากาसानญายตฺนุปคา; อยํ ปญฺจมา วิญญาณฐิติ.

สนฺตานนฺท สตุตา สพฺพโส อากาसानญายตฺนํ สมตฺติกฺกมฺม
‘อนนฺตํ วิญญาณนฺติ วิญญาณญายตฺนุปคา; อยํ ฉฺฉจฺจา
วิญญาณฐิติ.

สนฺตานนฺท สตุตา สพฺพโส วิญญาณญายตฺนํ สมตฺติกฺกมฺม
‘นตฺติ กิณฺจิติ อากิณฺจญายตฺนุปคา; อยํ สตุตฺตมา วิญญาณฐิติ.
อสณฺณิสตฺตตายตฺนํ^๒ เวนสณฺณานาสณฺณายตฺนเมว ทฺติยํ.

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ “อสณฺณิสตฺตตายตฺนนฺติปิ ปาโจ.

[๑๒๘] “ตตฺตรานนฺท ยายิ ปจฺมา วิญญาณญฺจิติ นานตฺตกาเย นานตฺตสณฺณิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา, โย นุ โข อานนฺท ตณฺจ ปชานาติ, ตสฺสา จ สมุทฺยํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อตฺถงฺคํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อาทีนํ ปชานาติ, ตสฺสา จ นิสฺสรณํ ปชานาติ; กลลํ นุ เตน ตทภินนํทิตฺตุนฺติ.

โน เหติ ภาณเต. ๕เปย

“ตตฺตรานนฺท ยายิ สตฺตมา วิญญาณญฺจิติ สพฺพโส วิญญาณญฺจายตฺนํ สมตฺติกมฺม “นตฺถิ ภิกฺขุจิติ อากิณฺณญฺจายตฺนูปคา. โย นุ โข อานนฺท ตณฺจ ปชานาติ, ตสฺสา จ สมุทฺยํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อตฺถงฺคํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อาทีนํ ปชานาติ, ตสฺสา จ นิสฺสรณํ ปชานาติ; กลลํ นุ เตน ตทภินนํทิตฺตุนฺติ.

โน เหติ ภาณเต.

“ตตฺตรานนฺท ยมิทํ อสณฺณิสตฺตายตฺนํ. โย นุ โข อานนฺท ตณฺจ ปชานาติ, ตสฺสา จ สมุทฺยํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อตฺถงฺคํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อาทีนํ ปชานาติ, ตสฺสา จ นิสฺสรณํ ปชานาติ; กลลํ นุ เตน ตทภินนํทิตฺตุนฺติ.

โน เหติ ภาณเต.

“ตตฺตรานนฺท ยมิทํ เนวสณฺณานาสณฺณายตฺนํ. โย นุ โข อานนฺท ตณฺจ ปชานาติ, ตสฺสา จ สมุทฺยํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อตฺถงฺคํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺสา จ

อาทึนํ ปชานาติ, ตสฺสา จ นิสฺสรณํ ปชานาติ; กลลํ นฺ เตน ตทณินนํทิตฺตํ.

โน เหนํ ภาเนเต.

“ยโต โข อานนฺท ภิกฺขุ อิมาสญฺจ สตฺตุนํ วิญฺญาณญฺจิตฺตํ อิมสญฺจ ทฺวินํ อายตนาํ สมุทฺตยญฺจ อตฺถกฺมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทึนญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทา วิมุตฺโต โหติ; อयํ วุจฺจตานุท ภิกฺขุ ปญฺญาวิมุตฺโต.

อภฺจวิโมกฺขา

[๑๒๙] “อภฺจ โข อิมํ อานนฺท วิโมกฺขา. กตเม อภฺจ. รุปี รูปานิ ปสฺสติ; อयํ ปจฺโม วิโมกฺโข.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญํ พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ; อयํ ทฺติโย วิโมกฺโข.

สุภนฺเตว อวิมุตฺโต โหติ; อยํ ตฺติโย วิโมกฺโข.

สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมตฺติกมฺม ปฏฺิขสญฺญานํ อตฺถกฺมา นานตฺตสญฺญานํ อมณสิการา ‘อนนฺโต อากาโสติ อากาसानญฺจายตํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ; อยํ จตฺตโถ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากาसानญฺจายตํ สมตฺติกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ; อยํ ปญฺจโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตํ สมตฺติกมฺม ‘นตฺถิ กิณฺจิตฺติ อากิณฺจญฺจายตํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ; อยํ ฉฺฉโจ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากิณฺจญฺจายตํ สมตฺติกมฺม เวนสญฺญานา- สญฺจายตํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ; อยํ สตฺตโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญาตํ สมตฺตักฺกมฺม สญฺญาเวทยิตํ
 นิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อโย อฏฺฐโม วิโมกฺโข. อิเม โข
 อานนฺท อฏฺฐ วิโมกฺขา.

[๑๓๐] “ยโต โข อานนฺท ภิกฺขุ อิเม อฏฺฐ วิโมกฺเข
 อนฺุโลมํปิ สฺมาปชฺชติ, ปฏฺฐิโลมํปิ สฺมาปชฺชติ, อนฺุโลมปฏฺฐิโลมํปิ
 สฺมาปชฺชติ, ยตฺถิจฺจนํ ยทิจฺจนํ ยาวติจฺจนํ สฺมาปชฺชติปิ วุฏฺฐจาทิปี,
 อาสวานญจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตํ ปญฺญาวิมุตฺตํ ทิฏฺฐเจ ว
 ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺจิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อโย
 วุจฺจตานนฺท ภิกฺขุ อุกฺโกตฺถภาควิมุตฺโต. - อิมาย จ อานนฺท
 อุกฺโกตฺถภาควิมุตฺติยา อญฺเฐ อุกฺโกตฺถภาควิมุตฺติ อุตฺตริตฺรา वा
 ปณฺีตตรา वा นตฺถิติ.

อิทมวโจ ภควา; อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต
 ภาสิตํ อภินนฺทิติ.

ทฺูติยํ มหาวคคานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๓. มหาปริณิพพานสูตร^๑

[๑๓๑] เอวเมเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหริติ ชินฺธุญฺเฏ ปพฺพเต. เตन โข ปน สมเยน ราชา มาคโธ อชาตสตุตฺถ เวเทหิปุตฺโต วชฺช^๒ อภียาตุกาโม โหติ. โส เอวมาห “อหํ หิ เม วชฺช^๒ เอวํหิทุทิกเก เอวํหานุภาเว อัจฺเจจฺฉามิ” วชฺช^๒ วินาสสฺสามิ วชฺช^๒, อนนฺยพฺยสนํ อาปาเทสฺสามิ วชฺช^๒ติ.

[๑๓๒] อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตุตฺถ เวเทหิปุตฺโต วสฺสกาโร พุราหฺมณํ มคฺชมฺหามตฺตํ อามนฺเตสิ “เอहि ตวํ พุราหฺมณ, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิริสา วนฺทาหิ, อุปฺปาพาธํ อุปฺปาตงฺกํ ลหฺภูจฺฉานํ พลํ ผาสฺสูวิหารํ ปุจฺฉ ‘ราชา ภาณฺเต มาคโธ อชาตสตุตฺถ เวเทหิปุตฺโต ภควโต ปาเท สิริสา วนฺทติ, อุปฺปาพาธํ อุปฺปาตงฺกํ ลหฺภูจฺฉานํ พลํ ผาสฺสูวิหารํ ปุจฺฉตีติ, เอวญฺจ เวเทหิ “ราชา ภาณฺเต มาคโธ อชาตสตุตฺถ เวเทหิปุตฺโต วชฺช^๒ อภียาตุกาโม; โส เอวมาห ‘อหํ หิ เม วชฺช^๒ เอวํหิทุทิกเก เอวํหานุภาเว อัจฺเจจฺฉามิ วชฺช^๒, วินาสสฺสามิ วชฺช^๒, อนนฺยพฺยสนํ อาปาเทสฺสามิ วชฺช^๒ติ. ยถา จ เต ภควา พฺยากรโรติ, ตํ สาธุกํ อุกฺคเหตฺวา มม อาโรเจยฺยาสิ; น หิ ตถาคตา วิตถํ ภณฺนตีติ.

วสฺสการพุราหฺมโณ

[๑๓๓] “เอวํ โภติ โข วสฺสกาโร พุราหฺมโณ มคฺชมฺหามตฺโต รมฺโณ มาคฺชสฺส อชาตสตุตฺถสฺส เวเทหิปุตฺตสฺส ปฏิสฺสตุวา ภทฺทานิ

^๑ สย. วชฺช^๒

^๒ สย. อัจฺเจจฺฉามิ, เอวมุปริปี.

ภททานิ ยานานิ โยเชตฺวา ภทฺทำ ภทฺทำ ยานํ อภิรฺหิตฺวา
 ภทฺเทหิ ภทฺเทหิ ยาเนหิ ราชคหฺมฺหา นิยฺยาสิ, เยน คิซฺฌกฺกุโฆ
 ปพฺพโต, เตน ปายาสิ; ยาวตฺติกา ยานสุส ภูมि, ยาเนน คนฺตฺวา
 ยานา ปจฺจุโรหิตฺวา ปตฺตติโก ว, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ;
 อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทฺติ; สมฺโมทฺธียํ กถํ สาราณํยํ
 วิตฺติสาเรตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทฺติ; เอกมฺนตํ นิสฺสินฺโน โข วสุสกาโร
 พฺราหฺมโณ มคฺชมฺหามตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ “ราชา โภ โคตม
 มาคโธ อชาตสตฺตฺ เวเทหิปฺตฺโต โภโต โคตมสุส ปาเท ลีรสา
 วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหฺภูจฺฉานํ พลํ ฆาสุวิหารํ ปุจฺจติ,
 ราชา โภ โคตม มาคโธ อชาตสตฺตฺ เวเทหิปฺตฺโต วชฺชํ
 อภิยาตฺตุกาโม; โส เอวมาห ‘อหํ หิ เม วชฺชํ เอวํหิตฺติเก
 เอวํหานุภาเว อฺจุจฺเจจฺฉามิ วชฺชํ วินาสฺเสสุสสามิ วชฺชํ, อนนฺยพฺยสนํ
 อาปาเทสุสสามิ วชฺชํติ.

ราชอธิหานิยธมฺโม

[๑๓๔] เตน โข ปน สมเยน आयสฺมา อานนฺโท ภควโต
 ปิฎฺฐจิตฺโต จิตฺโต โหติ ภควนฺตํ วิชฺชมาโน.^๑ อถ โข ภควา
 आयสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “กิณฺติ เต อานนฺท สุตํ, วชฺชํ
 อภิณฺหสฺสนฺนิปาตา สนฺนิปาตพฺพลาติ.

“สุตํ เมตํ ภนฺเต วชฺชํ อภิณฺหสฺสนฺนิปาตา สนฺนิปาตพฺพลาติ.

“ยาวกัิวงฺจ อานนฺท วชฺชํ อภิณฺหสฺสนฺนิปาตา สนฺนิปาตพฺพลา

^๑ ฉ., เท. พิชฺชมาโน

ภวิสฺสสนฺติ, วุฑฺฒิเยว^๑ อานนฺท วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน
ปริหานิ. (๑)

“กินฺติ เต อานนฺท สฺถํ ‘วชฺชี สมคฺคา สนนฺิปตฺนฺติ,
สมคฺคา วุฏฺฐหฺนฺติ, สมคฺคา วชฺชีกรณฺียานิ กรโณตฺติติ.

“สฺถํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชี สมคฺคา สนนฺิปตฺนฺติ, สมคฺคา
วุฏฺฐหฺนฺติ, สมคฺคา วชฺชีกรณฺียานิ กรโณตฺติติ.

“ยาวกัฏฺฏจ อานนฺท ‘วชฺชี สมคฺคา สนนฺิปตฺสฺสนฺติ, สมคฺคา
วุฏฺฐหฺสฺสนฺติ, สมคฺคา วชฺชีกรณฺียานิ กริสฺสสนฺติ, วุฑฺฒิเยว อานนฺท
วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ. (๒)

“กินฺติ เต อานนฺท สฺถํ ‘วชฺชี อปฺพลวตฺตํ น ปฺพลวเปฺนฺติ,^๒
ปฺพลวตฺตํ น สมฺจุฉินฺทหฺนฺติ, ยถาปฺพลวตฺเต ปฺปราณฺเ วชฺชีรมฺเม
สมาทาย วตฺตตฺนฺตฺติติ.

“สฺถํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชี อปฺพลวตฺตํ น ปฺพลวเปฺนฺติ,
ปฺพลวตฺตํ น สมฺจุฉินฺทหฺนฺติ, ยถาปฺพลวตฺเต ปฺปราณฺเ วชฺชีรมฺเม
สมาทาย วตฺตตฺนฺตฺติติ.

“ยาวกัฏฺฏจ อานนฺท วชฺชี อปฺพลวตฺตํ น ปฺพลวเปสฺสนฺติ,
ปฺพลวตฺตํ น สมฺจุฉินฺทหฺสฺสนฺติ, ยถาปฺพลวตฺเต ปฺปราณฺเ วชฺชีรมฺเม
สมาทาย วตฺตตฺสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว อานนฺท วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน
ปริหานิ. (๓)

“กินฺติ เต อานนฺท สฺถํ ‘วชฺชี เย เต วชฺชีนํ วชฺชีมฺหฺลลกา,
เต สกฺกโรหฺนฺติ ครุโกโรหฺนฺติ^๓ มาเนนฺติ ปฺปุเชนฺติ, เตสฺสจฺจ โสตพฺพํ
มณฺณตฺติติ.

^๑ ฉ., เท., อ. วุฑฺฒิเยว, เอมฺมปริปิ.

^๒ เท., อ. ปฺพลวเปฺนฺติ, เอมฺมปริปิ.

^๓ ฉ., เท. ครุโกโรหฺนฺติ, เอมฺมปริปิ.

“สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชํ ยํ เต วชฺชํ วชฺชํ มหาลลกา, เต
 สกฺกโรนฺติ ครุํโรนฺติ มาเนนฺติ ปุเชนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ
 มณฺณนํตีติ.

“ยวากีวญฺจ อานนฺท ‘วชฺชํ ยํ เต วชฺชํ วชฺชํ มหาลลกา,
 เต สกฺกโรสฺสนฺติ ครุํโรสฺสนฺติ มาเนสฺสนฺติ ปุเชสฺสนฺติ, เตสญฺจ
 โสตพฺพํ มณฺณนิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว อานนฺท วชฺชํ ปาฎิกงฺขา, โน
 ปริหานิ. (๔)

“กิณฺติ เต อานนฺท สุตํ ‘วชฺชํ ยา ตา กุลิตฺติโย
 กุลกุมาริโย, ตา น โอกุสส ปสฺสยห วาเสนํตีติ.

“สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชํ ยา ตา กุลิตฺติโย กุลกุมาริโย, ตา
 น โอกุสส ปสฺสยห วาเสนํตีติ.

“ยวากีวญฺจ อานนฺท ‘วชฺชํ ยา ตา กุลิตฺติโย กุลกุมาริโย,
 ตา น โอกุสส ปสฺสยห วาเสสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว อานนฺท วชฺชํ
 ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ. (๕)

“กิณฺติ เต อานนฺท สุตํ ‘วชฺชํ ยานิ ตานิ วชฺชํ
 วชฺชํเจตฺตานิ อพฺภนฺตรานิ เจว พาหิรานิ จ, ตานิ สกฺกโรนฺติ
 ครุํโรนฺติ มาเนนฺติ ปุเชนฺติ, เตสญฺจ ทิณฺณปฺพํ กตฺตปฺพํ
 ฆมฺมิกํ พลี โน ปริหาเปนํตีติ.

“สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชํ ยานิ ตานิ วชฺชํ วชฺชํเจตฺตานิ
 อพฺภนฺตรานิ เจว พาหิรานิ จ, ตานิ สกฺกโรนฺติ ครุํโรนฺติ
 มาเนนฺติ ปุเชนฺติ, เตสญฺจ ทิณฺณปฺพํ กตฺตปฺพํ ฆมฺมิกํ พลี โน
 ปริหาเปนํตีติ.

“ยาวกัฏฐจ อานนท วชชี ยานิ ตานิ วชชีน วชชีเจตียานิ
อพฺภนฺตฺรานิ เจว พหิรานิ จ, ตานิ สกฺกกริสฺสนฺติ ครุกริสฺสนฺติ
มานะสนฺติ ปุชฺเชสนฺติ, เตสญจ ทินฺนปฺพุพฺพ กตปฺพุพฺพ ฌมฺมิกํ พลี
โน ปรีหาเปสนฺติ, วุฑฺฒิเยว อานนท วชชีน ปาฏิกงฺขา, โน
ปรีหานิ. (๖)

“กีนฺติ เต อานนท สุตํ วชชีน อรหฺนฺเตสฺ ฌมฺมิกา
รทฺทวารณคฺคฺติ สุตฺตวิหิตา ‘กีนฺติ อนาคตา จ อรหฺนฺโต วิชิตํ
อากฺขณฺณํ, อากตา จ อรหฺนฺโต วิชิตะ ผาสฺ’ วิหเรยฺยุนฺติ.

“สุตํ เมตํ ภนฺเต วชชีน อรหฺนฺเตสฺ ฌมฺมิกา รทฺทวารณคฺคฺติ
สุตฺตวิหิตา ‘กีนฺติ อนาคตา จ อรหฺนฺโต วิชิตํ อากฺขณฺณํ, อากตา จ
อรหฺนฺโต วิชิตะ ผาสฺ’ วิหเรยฺยุนฺติ.

“ยาวกัฏฐจ อานนท วชชีน อรหฺนฺเตสฺ ฌมฺมิกา
รทฺทวารณคฺคฺติ สุตฺตวิหิตา ภวิสฺสติ ‘กีนฺติ อนาคตา จ อรหฺนฺโต
วิชิตํ อากฺขณฺณํ, อากตา จ อรหฺนฺโต วิชิตะ ผาสฺ’ วิหเรยฺยุนฺติ.
วุฑฺฒิเยว อานนท วชชีน ปาฏิกงฺขา, โน ปรีหานิ. (๗)

[๑๓๕] อถ โข ภควา วสุสการํ พุราหฺมณํ มคฺชมหาตฺตํ
อามนฺเตสิ “เอกมิทาหํ พุราหฺมณ สมํ เวสาลิยํ วิหรามิ
สารถฺทเท เจตียะ, ตตฺราหํ วชชีน อิมะ สุตฺต อปริหานิเย
ฌมฺเม เทเสสิ. ยาวกัฏฐจ พุราหฺมณ อิมะ สุตฺต อปริหานิยา
ฌมฺมา วชชีสฺ จสฺสนฺติ, อิมะสฺ จ สุตฺตสฺ อปริหานิเยสฺ ฌมฺเมสฺ
วชชี สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว พุราหฺมณ วชชีน ปาฏิกงฺขา,
โน ปรีหานิ.

^๑ ฉ., เท. ผาสฺ

เอวํ วุตฺเต, วสฺสกาโร พุราหฺมณเณ มคฺชมฺหามตฺโต ภควนฺตํ
 เอตทโวจ “เอกเมเกนปิ โภ โก โคตม อปริหานิเยน ฌมฺเมน
 สมนฺนาคตานํ วชฺชีนํ วุตฺตมฺปิเยว ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ. โก
 ปน วาโท สตฺตหิ อปริหานิเยหิ ฌมฺเมหิ. อกรณียา จ” โภ
 โคตม วชฺชี รณฺเณ มาคฺเชน อชาตสตฺตุนา เวเทหิปฺตฺเตน, ยทิตํ
 ยุตฺตสฺส, อณฺเณตฺร อุปลापฺนาย อณฺเณตฺร มิถุเกทาย; หนฺนท
 จทาหิ มยํ โภ โก โคตม คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียาติ.

“ยสฺสทานิ ตฺวํ พุราหฺมณ กาลํ มณฺเณสฺสิติ.

อถ โข วสฺสกาโร พุราหฺมณเณ มคฺชมฺหามตฺโต ภควโต
 ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนฺุมทิตฺวา อุจฺจายาสนา ปฏฺกามิ.

ภิกฺขุอปริหานิยฌมฺโม

[๑๓๖] อถ โข ภควา, อจิรปฏฺกนฺเต วสฺสกาเร พุราหฺมณเณ
 มคฺชมฺหามตฺเต, อายสฺมณฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสฺสิ “คจฺฉ ตฺวํ
 อานนฺท, ยาวตฺติกา ภิกฺขุ ราชคฺห์ อุปนิสฺสาย วิหฺรณฺติ, เต สพฺเพ
 อุปฏฺฏจฺฉานสาละยํ สนฺนิปาเตหฺสิติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา
 อานนฺโท ภควโต ปฏฺฐิสฺสุตฺวา, ยาวตฺติกา ภิกฺขุ ราชคฺห์ อุปนิสฺสาย
 วิหฺรณฺติ, เต สพฺเพ อุปฏฺฏจฺฉานสาละยํ สนฺนิปาเตตฺตฺวา, เยน ภควา,
 เตนุปลสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิเวทิตฺวา เอกมฺนตํ อุจฺจาสิ.
 เอกมฺนตํ จิโต โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ
 “สนฺนิปติโต ภนฺเต ภิกฺขุสงฺโฆ, ยสฺสทานิ ภนฺเต ภควา กาลํ
 มณฺเณสฺสิติ.

^๑ น.,เท.,อ. อกรณียาว

อถ ไช ภควา อุฏฺฐายาสนา, เยน อุปฺปจฺจนสาธา,
เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺณตฺเต อาสเน นิสฺสีทิ; นิสฺซชฺช ไช
ภควา ภิกขุ อามนฺเตสฺสิ “สตุตฺต วอ ภิกฺขเว อปฺริหานิเย ฐมฺเม
เทเสสฺสามิ; ตํ สุณฺหาถ, สาธุกํ มนฺสิกโรถ, ภาสิสฺสามิตี. “เอวํ
ภนฺเตติ ไช เต ภิกขุ ภควโต ปจฺจสฺสโสสุ. ภควา เอตทวโจ

“ยวาทิวญจ ภิกฺขเว ภิกขุ อภินฺนุสฺสนฺนิปาตา สฺสนฺนิปาตพฺพลา
ภวิสฺสสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปฺริหานิ. (๑)

“ยวาทิวญจ ภิกฺขเว ภิกขุ สมคฺคา สฺสนฺนิปตฺติสฺสสนฺติ, สมคฺคา
วุฏฺฐหิสฺสสนฺติ, สมคฺคา สงฺฆกรณียานิ ภวิสฺสสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว
ภิกฺขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปฺริหานิ. (๒)

“ยวาทิวญจ ภิกฺขเว ภิกขุ อปณฺณตฺตํ น ปณฺณเปสฺสสนฺติ,
ปณฺณตฺตํ น สมฺมจฺฉินฺทิสฺสสนฺติ, ยถापณฺณตฺเตสฺสุ สิกฺขาปเทสฺสุ
สมาทาย วตฺติสฺสสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน
ปฺริหานิ. (๓)

“ยวาทิวญจ ภิกฺขเว ภิกขุ, เย เต ภิกขุ เถรา รตฺตฉณฺณ
จิรปฺพพฺพิตา สงฺฆปิตโร สงฺฆปรีนํยาภา, เต สกฺกภวิสฺสสนฺติ
ครุภวิสฺสสนฺติ มาเนสฺสสนฺติ ปุชฺเชสฺสสนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ
มณฺณวิสฺสสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน
ปฺริหานิ. (๔)

“ยวาทิวญจ ภิกฺขเว ภิกขุ อุปฺปนฺนํยา ตณฺหา
โยโนพฺภวีกาย น วสํ คจฺฉิสฺสสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺ
ปาฏิกฺงฺขา, โน ปฺริหานิ. (๕)

“ยวาทิวญจ ภิกฺขเว ภิกขุ อารณฺณเกสฺสุ เสนาสเนสฺสุ สาเปกฺขา
ภวิสฺสสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปฺริหานิ. (๖)

“ยาวกัฏฏจ ภิกขเว ภิกขุ ปจจตตณเณว สตี อูปฏฺฐเปสฺสนฺติ
 ‘กัณฺฐิ อนาคตา จ เปสฺสา สพฺรหฺมจารี อาคจฺเจยฺยํ, อาคตา จ
 เปสฺสา สพฺรหฺมจารี ผาสฺสุ’ วิหเรยฺยุนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุ
 ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๗)

“ยาวกัฏฏจ ภิกขเว อิมเ สตฺต อปริหานิยา ฌมฺมา ภิกขุ
 จสฺสนฺติ, อิมสฺส จ สตฺตสฺส อปริหานิเยสฺส ฌมฺเมสฺส ภิกขุ
 สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุ ปาฏิกฺงฺขา, โน
 ปริหานิ.

[๑๓๗] “อปเรปิ โว” ภิกขเว สตฺต อปริหานิเย ฌมฺเม
 เทเสสฺสามิ; ตํ สฺสณฺณ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามิตี. “เอวํ
 ภนฺเตติ โข เต ภิกขุ ภควโต ปจจสฺสอสฺสุ. ภควา เอตทโวจ

“ยาวกัฏฏจ ภิกขเว ภิกขุ น กมฺมารามา ภวิสฺสนฺติ,
 น กมฺมรตา, น กมฺมารามตํ อนฺยุตฺตา, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุ
 ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๑)

“ยาวกัฏฏจ ภิกขเว ภิกขุ น ภสฺसरามา ภวิสฺสนฺติ,
 น ภสฺสรตา, น ภสฺसरามตํ อนฺยุตฺตา, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว
 ภิกขุ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๒)

“ยาวกัฏฏจ ภิกขเว ภิกขุ น นิทฺหารามา ภวิสฺสนฺติ,
 น นิทฺหารตา, น นิทฺหารามตํ อนฺยุตฺตา, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว
 ภิกขุ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๓)

“ยาวกัฏฏจ ภิกขเว ภิกขุ น สงฺคณิการามา ภวิสฺสนฺติ,
 น สงฺคณิการตา, น สงฺคณิการามตํ อนฺยุตฺตา, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว
 ภิกขุ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๔)

^๑ ฉ., เท. ผาสฺ

^๒ ส., เท., อ. โข, เอวมฺปฺริย.

“ยาวกัณณจ ภิกขเว ภิกขุ น ปาปิจณา ภวิสฺสนฺติ, น ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสํ คตา, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณํ ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ. (๕)

“ยาวกัณณจ ภิกขเว ภิกขุ น ปาปมิตฺตา ภวิสฺสนฺติ, น ปาปสหายา, น ปาปสมฺปวงฺกา, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณํ ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ. (๖)

“ยาวกัณณจ ภิกขเว ภิกขุ น โอรัมตฺตเกน วิเสสาธคเมน อนฺตรา โวसानํ อาปชฺชิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณํ ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ. (๗)

“ยาวกัณณจ ภิกขเว อิเม สตฺต อุปริหานิยา ฐมา ภิกขุสุ จสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อุปริหานิเยสุ ฐมเมสุ ภิกขุ สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณํ ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ.

[๑๓๘] “อปเรปิ โว ภิกขเว สตฺต อุปริหานิเย ฐมเม เทเสสฺสามิ; ตํ สฺสณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามิตี. “เอวํ ภนฺเตติ โข เต ภิกขุ ภควโต ปจฺจสุโสสุ. ภควา เอตทโวจ

“ยาวกัณณจ ภิกขเว ภิกขุ สทฺธา ภวิสฺสนฺติ ๗เป๗ หิริมนา ภวิสฺสนฺติ. โอตตปปี ภวิสฺสนฺติ. พหุสฺสุตา ภวิสฺสนฺติ. อารทฺธวีรียา ภวิสฺสนฺติ. อุปฏฺฐิตสฺสตี ภวิสฺสนฺติ. ปณฺณวณฺโต ภวิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณํ ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ.

“ยาวกัณณจ ภิกขเว อิเม สตฺต อุปริหานิยา ฐมา ภิกขุสุ จสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อุปริหานิเยสุ ฐมเมสุ ภิกขุ สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณํ ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ.

[๑๓๙] “อปเรปิ โว ภิกฺขเว สตฺต อปริหานิเย ฌมฺเม เทเสสฺสามิ; ตํ สฺญาณถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามิตี. “เอวํ ภนฺเตติ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสุสฺสํ. ภควา เอตทโวจ

“ยาวกัฏฺเฐว ภิกฺขเว ภิกฺขุ สติสมฺโพชฺฌนํคํ ภาวะสฺสนฺติ. ฌเปยฺ ฌมฺมวิจยสมฺโพชฺฌนํคํ ภาวะสฺสนฺติ. วิริยสมฺโพชฺฌนํคํ ภาวะสฺสนฺติ. ปีติสมฺโพชฺฌนํคํ ภาวะสฺสนฺติ. ปัสสทฺธิสมฺโพชฺฌนํคํ ภาวะสฺสนฺติ. สมาธิสมฺโพชฺฌนํคํ ภาวะสฺสนฺติ. อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌนํคํ ภาวะสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ.

“ยาวกัฏฺเฐว ภิกฺขเว อิมะ สตฺต อปริหานิยา ฌมฺมา ภิกฺขุสุ จสฺสนฺติ, อิมะสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ฌมฺเมสุ ภิกฺขุ สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ.

[๑๔๐] “อปเรปิ โว ภิกฺขเว สตฺต อปริหานิเย ฌมฺเม เทเสสฺสามิ; ตํ สฺญาณถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามิตี. “เอวํ ภนฺเตติ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสุสฺสํ. ภควา เอตทโวจ

“ยาวกัฏฺเฐว ภิกฺขเว ภิกฺขุ อนิจฺจสณฺณํ ภาวะสฺสนฺติ ฌเปยฺ อนตฺตสณฺณํ ภาวะสฺสนฺติ. อสุภสณฺณํ ภาวะสฺสนฺติ. อาทึนฺวสณฺณํ ภาวะสฺสนฺติ. ปหฺนสณฺณํ ภาวะสฺสนฺติ. วิราคสณฺณํ ภาวะสฺสนฺติ. นิโรธสณฺณํ ภาวะสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ.

“ยาวกัฏฺเฐว ภิกฺขเว อิมะ สตฺต อปริหานิยา ฌมฺมา ภิกฺขุสุ จสฺสนฺติ, อิมะสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ฌมฺเมสุ ภิกฺขุ สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ.

[๑๔๑] อปเรปี^{๑๐} โว ภิกขเว จ อุปหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ;” ตํ สุธนาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามีติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข เต ภิกขุ ภควโต ปจฺจุสฺสอสุ. ภควา เอตทโวจ

“ยาวกั๊วณจ ภิกขเว ภิกขุ เมตตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฺภุจเปสฺสนฺติ สฺพหฺมจารีสุ อาริ เจว รโห จ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๑)

“ยาวกั๊วณจ ภิกขเว ภิกขุ เมตตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฺภุจเปสฺสนฺติ ๗เป๗ เมตตํ มโนกมฺมํ ปจฺจุปฺภุจเปสฺสนฺติ สฺพหฺมจารีสุ อาริ เจว รโห จ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๒-๓)

“ยาวกั๊วณจ ภิกขเว ภิกขุ, เย เต ลาภา ธมฺมิกา ธมฺมลทฺธา อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตํปิ, ตถารูเปหิ ลาภเกหิ น อปฺปฏฺวิภตฺตโกตํ ภวิสฺสนฺติ สีสฺวณเตหิ สฺพหฺมจารีหิ สาธารณโกตํ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๔)

“ยาวกั๊วณจ ภิกขเว ภิกขุ, ยานิ ตานิ สีสฺยานิ ขณฺฑทานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพฺลานิ อกมฺมาसानิ ภูทิสฺसानิ วิญญปฺสฺตถานิ อปฺรามภฺจฺจานิ สฺมาธิสํวตฺตนิกานิ, ตถารูเปสุ สีสฺเสสุ สีสฺสามณฺณคตา วิหริสฺสนฺติ สฺพหฺมจารีหิ อาริ เจว รโห จ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณฺ ปฏฺกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๕)

“ยาวกั๊วณจ ภิกขเว ภิกขุ, ยายํ ทิฏฺฐิ อริยา นิยุยานิกา นิยุยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทฺกฺขกฺขยาย, ตถารูปาย ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิสามณฺณคตา วิหริสฺสนฺติ สฺพหฺมจารีหิ อาริ เจว รโห จ, วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณฺ ปาฏิกฺงฺขา, โน ปริหานิ. (๖)

^{๑๐} จ.,เท.,อ. ภิกขเว อุปหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ.

“ยาวกัฏฐจ ภิกขเว อิมะ จ อปริหานิยา ฐมา ภิกขุสุ
จสฺสนฺติ, อิมะสุ จ จสฺส อปริหานิเยสุ ฐมเมสุ ภิกขุ สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ,
วฺชฺฌิเยว ภิกขเว ภิกขุโน ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานีติ.

[๑๔๒] “ตตฺรปิ สุทํ ภควา ราชคเห วิหรนฺโต คิฑฺฒกุญฺเฏ
ปพฺพเต เอตเทว พหุลํ ภิกขุโน ฐมมํ กถํ กโรติ “อิติ สீลํ, อิติ
สมาธิ, อิติ ปญฺญา, สीलปริภาวิโต สมาธิ มหปฺพลโ ไหติ
มหานิสฺสโส, สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา ไหติ มหานิสฺสา,
ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมฺจุจฺจติ, เสยฺยถิทํ,
กามาสวา ภวาสวา^๑ อวิชฺชาสวาติ.

[๑๔๓] อถ โข ภควา ราชคเห ยถาภิรนต์ํ วิหริตฺวา
อายุสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยเน อมฺพลฏฺฐิกา,
เตนฺอุปสงฺกมิสฺสามาติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายุสฺมา อานนฺโท
ภควโต ปจฺจุสฺสัสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกขุสงฺเขเน สทฺธิ,
เยเน อมฺพลฏฺฐิกา, ตทวสฺริ. ตตฺร สุทํ ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ
วิหริติ ราชาคเร. ตตฺรปิ สุทํ ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ วิหรนฺโต
ราชาคเร เอตเทว พหุลํ ภิกขุโน ฐมมํ กถํ กโรติ “อิติปิ สীลํ,
อิติปิ สมาธิ, อิติปิ ปญฺญา; สीलปริภาวิโต สมาธิ มหปฺพลโ ไหติ
มหานิสฺสโส, สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา ไหติ มหานิสฺสา,
ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมฺจุจฺจติ, เสยฺยถิทํ,
กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวาติ.

[๑๔๔] อถ โข ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ ยถาภิรนต์ํ วิหริตฺวา
อายุสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยเน นาพฺพนฺทา,

^๑ อิตฺ ปรี ปายโต “ทิจฺจาสวาติ ปาโห ทิสฺสติ. สุตฺตตันตนเยเน ปน ตโย อาสวา ฌาตพฺพา.

เตนุปลสงฺกมิสฺสามาติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจุสฺสสฺสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเขเน สทฺธิ, เยเน นาทฺปนฺนา, ตทวสฺริ. ตตฺร สฺสํ ภควา นาทฺปนฺนํ วิหฺรติ ปาวาทิกมฺพวเน.”

สาริปุตตสีหนาท

[๑๔๕] อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต, เยเน ภควา, เตนุปลสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาทิตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสฺสีทิ; เอกมฺนฺตํ นิสฺสินโน โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทวโจ “เอวํ ปสนฺโน อหํ ภนฺเต ภควติ, น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตฺรหิ วิชฺชติ อญฺเฌ สมฺโน วา พุราหฺมณฺ วา ภควตา ภิกฺขุโยภิกฺขณฺวาทโร,^๑ ยทิทํ สมฺโพธิยนฺติ.

“อุพารา โข เต อโย สาริปุตฺต อาสภี วาจา ภาสิตา, เอกํโส คหิโต, สีหนาท นทิตโต, “เอวํปสนฺโน อหํ ภนฺเต ภควติ, น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตฺรหิ วิชฺชติ อญฺเฌ สมฺโน วา พุราหฺมณฺ วา ภควตา ภิกฺขุโยภิกฺขณฺวาทโร, ยทิทํ สมฺโพธิยนฺติ.

“กึ นุ” สาริปุตฺต, เย เต อหฺลํ อตีตมทฺธานํ อรหฺนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สพุเพ เต ภควนฺโต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิตา ‘เอวํสีลา เต ภควนฺโต อหฺลํ อิตฺปิ. เอวํมมา. เอวํปณฺณา. เอวํวิหริ. เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อหฺลํ อิตฺปิติ.

^๑ ทย. ปาวาริกมฺพวเน

^๒ ทย. ภิกฺขุโยภิกฺขณฺวาทโร

^๓ ฉ.,เท. กึ เต

“โน เหติ ฆนเตติ.”

“กั ปน [๒] สาริปุตฺต, เย เต ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหฺนฺโต สมฺมาสมพฺพุตา, สพฺเพ เต ภควนฺโต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิตา ‘เอวํสึลา เต ภควนฺโต ภวิสฺสนฺติ อิติปิ. เอวํมมา. เอวํปญฺญา. เอวํวิหารี. เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต ภวิสฺสนฺติ อิติปิติ.

“โน เหติ ฆนเตติ.

“กั ปน เต สาริปุตฺต, อหํ เอตฺรหิ อรหํ สมฺมาสมพฺพุโฆ เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิตอ ‘เอวํสึโล ภควา อิติปิ. เอวํมโม. เอวํปญฺโฆ. เอวํวิหารี. เอวํวิมุตฺโต ภควา อิติปิติ.

“โน เหติ ฆนเตติ.

“เอตฺถ จ หิ” เต สาริปุตฺต อตีตानาคตปจฺจุปฺปนเนสฺสุ อรหฺนฺเตสฺสุ สมฺมาสมพฺพุเตสฺสุ เจโตปริญฺญาณ ฌานํ^๒ นตฺถิ, อถ กิณฺเณตฺรหิ เต อयํ สาริปุตฺต อุพฺพารา อาสภี วาจา ภาสิตา, เอกํโส คหิตโต, สึหนาทอ นทิตโต ‘เอวํ ปสนฺโน อหํ ฆนเต ภควติ, น จาหุ น จ ภวิสฺสตี น เจตฺรหิ วิชฺชตี อญฺเญ สมฺโน วา พุราหฺมเณ วา ภควตา ภิกฺขุโยภิกฺขุณาตโร, ยทิกํ สมฺโพธิยฺนตี.

[๑๔๖] “น โข เม ฆนเต อตีตानาคตปจฺจุปฺปนเนสฺสุ อรหฺนฺเตสฺสุ สมฺมาสมพฺพุเตสฺสุ เจโตปริญฺญาณ ฌานํ นตฺถิ; อปิ จ ฌมฺมหนฺวโย วิทิตอ; เสยฺยถาปิ ฆนเต รณฺเญ ปจฺจนฺติมํ นครํ ทพฺพหฺวารํ^๔ ทพฺพหฺปาการโตรณํ เอกทฺวารํ, ตตฺตรสฺส โทวาริกอ

^๑ ฉ., เท., อ. อิตฺสทโท น ทิสฺสตี. เอวํมปริปิ.

^๒ ส. เจโตปริญฺญาณ ฉ., เท., อ. เจโตปริยฺญาณ ^๓ ส., ฉ., เท., อ. เอตฺถว หิ

^๔ ฉ., เท., อ. ทลฺลหฺททาป

ปณฺฑิตโต วียตฺโต เมธาวี อญฺเฌตาทนํ นิวาเรตา ฌาตาทนํ ปเวเสตา;
 โส ตสฺส นครสฺส สมฺมุตตา อนฺุจริยายปถํ^๑ อนฺุภุมมาโน น
 ปสฺสเสยฺย ปาการสนฺธิ วา ปาการวิวรํ วา อนฺุตมโส พิพารนิกฺขมณ-
 มตฺตปฺปิ;^๒ ตสฺส เอวมสฺส ‘เย โข เกจิ โอพาริกา ปาณา อิมํ
 นครํ ปวิสฺนติ วา นิกฺขมณฺติ วา, สพฺเพ เต อิมินา ทฺวาเรน
 ปวิสฺนติ วา นิกฺขมณฺติ วาติ; เอวเมว โข เม ภนฺเต ฌมฺมทฺวโย
 วิทิตฺโต; เย เต ภนฺเต อหฺลํ อตฺตมทฺธานํ อรหฺนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา,
 สพฺเพ เต ภควนฺโต ปญฺจ นีวรณํ ปหาย เจตโส อุปกฺกิลเส
 ปญฺญา ยทุพฺพลีกรณํ จตุสฺส สติปฺญฺจาเนสฺส สฺสฺสตีจฺจิตฺตจฺจิตฺตา สตฺต
 โพชฺฌนฺคเ ยถาภฺตํ ภาเวตฺวา อนฺุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิํ อภิสมฺพุทฺธมฺสิ;
 เยปิ เต ภนฺเต ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหฺนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา,
 สพฺเพ เต ภควนฺโต ปญฺจ นีวรณํ ปหาย เจตโส อุปกฺกิลเส
 ปญฺญา ยทุพฺพลีกรณํ จตุสฺส สติปฺญฺจาเนสฺส สฺสฺสตีจฺจิตฺตจฺจิตฺตา สตฺต
 โพชฺฌนฺคเ ยถาภฺตํ ภาเวตฺวา อนฺุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิํ
 อภิสมฺพุทฺธมฺสิสนฺติ; ภควาปิ ภนฺเต เอตฺรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 ปญฺจ นีวรณํ ปหาย เจตโส อุปกฺกิลเส ปญฺญา ยทุพฺพลีกรณํ
 จตุสฺส สติปฺญฺจาเนสฺส สฺสฺสตีจฺจิตฺตจฺจิตฺโต สตฺต โพชฺฌนฺคเ ยถาภฺตํ
 ภาเวตฺวา อนฺุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิํ อภิสมฺพุทฺโธติ.

[๑๔๗] ตตฺรปิ สฺสํ ภควา นาพฺนทายํ วิหรนฺโต
 ปาวาทิกมฺพวเน เอตฺเทว พหุลํ ภิกฺขุณํ ฌมฺมี กถํ กโรติ “อิตฺติ-
 สึลํ, อิตฺติปิ สฺมาธิ, อิตฺติปิ ปญฺญา, สึลปรีภาวิตฺโต สฺมาธิ มหปฺผล-
 โหติ มหานิสฺสํ, สฺมาธิปรีภาวิตฺตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ

^๑ ฉ., เท., อ. อนฺุปริยาย

^๒ ส., ฉ., เท., อ. วิลารนิสฺสฏกณฺมตฺตมฺปิ

มหานิสฺสา, ปญญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมทเว อาสเวหิ วิมฺบุจติ,
 เสยฺยถิํ, กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวาติ.

ทูลลิตอาทินโว

[๑๔๘] อถ โข ภควา นาพฺพทหายํ ยถาภิรฺนํ วิหริตฺวา
 อายสฺมณฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน ปาฏฺฐลิคาโม,
 เตนฺอุปสงฺกมฺิสฺสามาติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา อานนฺโท
 ภควโต ปจฺจุสฺสฺสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเขเน สทฺธิ,
 เยน ปาฏฺฐลิคาโม, ตทวสฺริ. อสฺสฺสํ โข ปาฏฺฐลิคามิกา อุปาสกา
 “ภควา กิร ปาฏฺฐลิคามํ อนฺุปฺปโตติ. อถ โข ปาฏฺฐลิคามิกา
 อุปาสกา, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมฺิสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ
 อภิวาทิตฺวา เอกมณฺตํ นิสฺสีทิสฺสุ. เอกมณฺตํ นิสฺสินฺหา โข ปาฏฺฐลิคามิกา
 อุปาสกา ภควนฺตํ เอตทโวจํ “อริวเสตฺถ โน ภนฺเต ภควา
 อวสฺสาการนฺติ. อริวเสสิ ภควา ตฺถนฺหิภาเวน. อถ โข
 ปาฏฺฐลิคามิกา อุปาสกา ภควโต อริวสณฺ ิวิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา
 ภควนฺตํ อภิวาทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา, เยน อวสฺสาการํ,
 เตนฺอุปสงฺกมฺิสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา สพฺพสฺสณฺธริ^๑ สนฺถตฺ^๒ อวสฺสาการํ
 สนฺถริตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา อุทกมณฺธิ^๓ ปติฏฺฐาเปตฺวา
 เตลปฺปทีปํ อาโรเปตฺวา, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมฺิสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา
 ภควนฺตํ อภิวาทิตฺวา เอกมณฺตํ อญฺฺจิสฺสุ. เอกมณฺตํ จิตฺตา โข
 ปาฏฺฐลิคามิกา อุปาสกา ภควนฺตํ เอตทโวจํ “สพฺพสฺสณฺธริ^๑ สนฺถตฺ^๒
 ภนฺเต อวสฺสาการํ, อาสนานิ ปญฺญตฺตานิ, อุทกมณฺธิโก
 ปติฏฺฐาปิโต, เตลปฺปทีโป อาโรปิโต; ยสฺสทานิ ภนฺเต ภควา

^{๑-๑} สฺยา. สพฺพสฺสณฺธริตํ สนฺถตํ

^๒ อ. อุทกมณฺธิ

กาลัม มณฺณตีสิตฺติ. อถ โข ภควา ปุพฺพพณฺหสมยฺ^๑ นีวาเสตฺวา
 ปตฺตจิวโร อาทาย สหุชฺชํ ภิกฺขุสงฺฆเณ, เยน อาวสธาคารํ,
 เตนุปลงฺกมฺมิ; อุปลงฺกมิตฺวา ปาเท ปกฺขาลेतฺวา อาวสธาคารํ
 ปวิสิตฺวา มชฺฌิมํ ฅมฺภํ นิสฺสาย ปฺรตฺถถาภิมุโข นิสฺสีทึ. ภิกฺขุสงฺโฆปิ
 โข ปาเท ปกฺขาลेतฺวา อาวสธาคารํ ปวิสิตฺวา ปจฺฉิมภิตฺตํ
 นิสฺสาย ปฺรตฺถถาภิมุโข นิสฺสีทึ ภควนฺตณฺเณว ปฺรกฺขตฺวา.
 ปาฏลิกามิกาปิ โข อุปลงฺกมิตฺวา ปาเท ปกฺขาลेतฺวา อาวสธาคารํ
 ปวิสิตฺวา ปฺรตฺถถาภิมิตฺตํ นิสฺสาย ปจฺฉิมภิมุขํ นิสฺสีทิสฺสุ ภควนฺตณฺเณว
 ปฺรกฺขตฺวา.

[๑๔๙] อถ โข ภควา ปาฏลิกามิกเ อุปลงฺกมิตฺวา อามนฺเตสิ
 “ปณฺณจิมเ คหปตโย อาทีนฺวา ทุสฺสีลสฺส สีสฺวิปตฺติยา. กตเม
 ปณฺจ. อีธ คหปตโย ทุสฺสีโล สีสฺวิปนฺโน ปมาทาธิกรณํ มหตฺติ
 โภคชาเน นิคจฺจติ; อयํ ปจฺจโม อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีสฺวิปตฺติยา.

“ปฺน จปรํ คหปตโย ทุสฺสีลสฺส สีสฺวิปนฺนสฺส ปาปโก
 กิตฺติสสฺสโท อพฺภุคฺคจฺจติ; อयํ ทุตติโย อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส
 สีสฺวิปตฺติยา.

“ปฺน จปรํ คหปตโย ทุสฺสีโล สีสฺวิปนฺโน ยณฺณเทว ปริสฺสํ
 อุปลงฺกมฺมิ, ยทึ ขตฺติยปริสฺสํ, ยทึ พฺราหฺมณปริสฺสํ, ยทึ คหปติปริสฺสํ,
 ยทึ สมณปริสฺสํ, อวิสารโท อุปลงฺกมฺมิ มงฺกุฏาโต; อयํ ตตฺติโย
 อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีสฺวิปตฺติยา.

“ปฺน จปรํ คหปตโย ทุสฺสีโล สีสฺวิปนฺโน สมฺมุพฺโท กาลัม
 กโรติ; อยํ จตฺตโต อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีสฺวิปตฺติยา.

^๑ จ.,เท. สายนุหสมย

“ปุณ จปริ คหปตโย ทุสสีโล สีลวิปนฺโน กายสุส เกทา
ปรมมรรณา อปายํ ทุคฺคที วิณีปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ; อयํ ปญฺจโม
อาทีนโว ทุสสีลสุส สีลวิปตฺติยา.

อิเม โข คหปตโย ปญฺจ อาทีนวา ทุสสีลสุส สีลวิปตฺติยา.

สีลนุตวานิสฺโส

[๑๕๐] “ปญฺจิเม คหปตโย อานิสฺสา สีลวโต สีลสมฺปทาย.
กตเม ปญฺจ. อีธ คหปตโย สีลวา สีลสมฺปนฺโน อปฺปมาทาธิกรณํ
มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ อริคจฺจติ; อยํ ปจฺจโม อานิสฺโส สีลวโต
สีลสมฺปทาย.

“ปุณ จปริ คหปตโย สีลวโต สีลสมฺปนฺนสุส กลฺยาณ
กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺจติ; อยํ ทฺติโย อานิสฺโส สีลวโต
สีลสมฺปทาย.

“ปุณ จปริ คหปตโย สีลวา สีลสมฺปนฺโน ยถฺยทฺเวท ปริสฺ
อุปสงฺกมฺติ, ยถิ ขตฺติยปริสฺ, ยถิ พุราหฺมณปริสฺ, ยถิ คหปติปริสฺ,
ยถิ สมณปริสฺ, วิสสารโท อุปสงฺกมฺติ อมฺงฺกุฏโต; อยํ ตติโย
อานิสฺโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

“ปุณ จปริ คหปตโย สีลวา สีลสมฺปนฺโน อสมฺมุพฺโท กาลํ
กโรติ; อยํ จตฺตฺโต อานิสฺโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

“ปุณ จปริ คหปตโย สีลวา สีลสมฺปนฺโน กายสุส เกทา
ปรมมรรณา สุคฺคํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ; อยํ ปญฺจโม อานิสฺโส
สีลวโต สีลสมฺปทาย.

อิเม โข คหปตโย ปญฺจ อานิสฺสา สีลวโต สีลสมฺปทายาติ.

[๑๕๑] อถ โข ภควา ปาฐลิกาไมเก อุปาสเก พหุเทว
 รตตี ฐมมียา กถาย สนทสเสตวา สมหาเปตวา สมุตเตชตวา
 สมปหเสตวา อญโยเชสิ “อภิกกนฺตา โข คหปตโย รตตี, ยสฺสทานิ
 ตุมहे กาลํ มณฺณถาติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข ปาฐลิกาไมกา อุปาสกา
 ภควโต ปฐิสฺสุตวา อญฺจายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตวา ปทกฺขิณํ
 กตวา ปกฺกมีสุ. อถ โข ภควา อจิรปฏกนฺเตสุ ปาฐลิกาไมเกสุ
 อุปาสเกสุ, สญฺญาคารํ ปาวีสิ.

ปาฐลิปุตตนครมาปน์

[๑๕๒] เตน โข ปน สมเยน สุนิธวสฺสการา มคฺชมหาตฺตา
 ปาฐลิกาเม นครํ มาเปนฺติ วชฺชินํ ปฏฺวิพาหยา. เตน โข ปน
 สมเยน สมพฺพุลา เทวตาโย สหสฺสเสว^๑ ปาฐลิกาเม วตฺถุณี
 ปรีคฺคณฺหนฺติ. ยสฺมี ปเทเส มหเสกฺขา เทวตา วตฺถุณี ปรีคฺคณฺหนฺติ,
 มหเสกฺขานํ ตตฺถ รมฺณํ ราชมหาตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ
 นิเวสนานิ มาเปตฺตุ. ยมฺหิ ปเทเส มชฺฌิมา เทวตา วตฺถุณี
 ปรีคฺคณฺหนฺติ, มชฺฌิมานํ ตตฺถ รมฺณํ ราชมหาตฺตานํ จิตฺตานิ
 นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตฺตุ. ยมฺหิ ปเทเส นีจา เทวตา วตฺถุณี
 ปรีคฺคณฺหนฺติ, นีจานํ ตตฺถ รมฺณํ ราชมหาตฺตานํ จิตฺตานิ
 นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตฺตุ. อทฺทสา โข ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนา
 วิสุทฺธเชน อติกฺกนฺตมานุสเกน ता เทวตาโย สหสฺสเสว ปาฐลิกาเม
 วตฺถุณี ปรีคฺคณฺหนฺติโย. อถ โข ภควา รตฺติยา ปจฺจุสสมเย
 ปจฺจุจฺจาย อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “เก นฺ โข อานนฺท
 ปาฐลิกาเม นครํ มาเปนฺตฺติติ.

^๑ ส.,อ. สหสฺสเสว, เอวมฺปิริ.

“สุนิธวสุสการา ภนฺเต มคฺชมหามตฺตา ปาฏลิกาเม นคฺร
มาเปนฺติ วชฺชนํ ปฏฺวิพาหยาติ.

“เสยฺยถาปี อานนฺท เทเวหิ ตาวตีสฺสเหติ สทฺธิ สกโก”
มนฺเตตฺวา, เอวเมว โข อานนฺท สุนิธวสุสการา มคฺชมหามตฺตา
ปาฏลิกาเม นคฺร มาเปนฺติ วชฺชนํ ปฏฺวิพาหยา. อิธาคฺคํ อานนฺท
อทุทสํ ทิพฺเพน จกฺขุณา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสฺสเกน สมฺพหฺรฺสา
เทวตาโย สหสฺสเสว ปาฏลิกาเม วตฺถุณี ปริคฺคณฺหนฺติโย, ยมฺหิ
ปเทสฺส มหฺสกุขา เทวตา วตฺถุณี ปริคฺคณฺหนฺติ, มหฺสกุขานํ
ตตฺถ รมฺณํ ราชมฺหามตฺตานํ จิตฺตานํ นมฺนฺติ นิเวสนานํ มาเปตฺตุ.
ยมฺหิ ปเทสฺส มชฺฌิมา เทวตา วตฺถุณี ปริคฺคณฺหนฺติ, มชฺฌิมานํ
ตตฺถ รมฺณํ ราชมฺหามตฺตานํ จิตฺตานํ นมฺนฺติ นิเวสนานํ มาเปตฺตุ,
ยมฺหิ ปเทสฺส นีจา เทวตา วตฺถุณี ปริคฺคณฺหนฺติ, นีจานํ ตตฺถ
รมฺณํ ราชมฺหามตฺตานํ จิตฺตานํ นมฺนฺติ นิเวสนานํ มาเปตฺตุ.
ยาวตา อานนฺท อริยํ อายตฺนํ, ยาวตา วิณฺปิโป, อิํ อคฺคณฺคํ
ภวิสฺสตี ปาฏฺลิปฺตํ ปุฏฺเฏทํ; ปาฏฺลิปฺตตฺสส โข อานนฺท ตโย
อนฺตรายา ภวิสฺสหนฺติ อคฺคิโต วา อุกฺกโต วา มิฏฺเฏทา วาติ.

[๑๕๓] อถ โข สุนิธวสุสการา มคฺชมหามตฺตา, เยน
ภควา, เตนฺปสฺงกมฺีสุ; อุปสฺงกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทฺีสุ;
สมฺโมทนียํ กถํ สาราณํ วิตฺติสารถฺวา เอกมฺนตํ อฏฺฐจฺจุ. เอกมฺนตํ
จิตฺตา โข สุนิธวสุสการา มคฺชมหามตฺตา ภควนฺตํ เอตทโวจฺจุ
“อริวเสตฺตุ โน ภนฺเต ภวํ โคตโม อชฺชตฺนายน ภตฺตํ สทฺธิ
ภิกฺขุสฺสงฺเขนาติ. อริวเสสิ ภควา ตฺถนฺหิภาเวน. อถ โข สุนิธวสุสการา
มคฺชมหามตฺตา ภควโต อริวสนํ วิทิตฺวา, เยน สโก อาวสโส,

^๑ ฉ., เท., อิ. ยํ ปาโง น ทิสฺสตี.

เตนุปลสงฺกมึสฺ; อุปสงฺกมิตฺวา สเก อวสเถ ปณฺีตํ ขาทนึยํ
โกชนึยํ ปฏฺิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาร๑จาเปสฺสุ “กาโล โภ
โคตม นิฏฺฐิตํ ภตฺตุนฺติ.

อถ โข ภควา ปุพฺพพณฺหสมยํ นึวาเสตฺวา ปตฺตจึวรมาทาย
สทฺธิ ภิกฺขุสงฺฆเณ, เณ สุนิธวสฺสการานํ มคฺชมหามตฺตานํ อวสเถ,
เตนุปลสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺญตฺเต อาสเน นึสึทึ. อถ โข
สุนิธวสฺสการา มคฺชมหามตฺตา พุทฺธปฺปมฺขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณฺีเตน
ขาทนึเณน โกชนึเณน สหตฺถา สนฺตปฺเปสฺสุ สมฺปวาเรสฺสุ. อถ โข
สุนิธวสฺสการา มคฺชมหามตฺตา ภควนฺตํ ภตฺตาวึ โอนึตปตฺตปาณึ
อณฺญตรํ นึจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมฺนตํ นึสึทึสฺ; เอกมฺนตํ
นึสินฺเน โข สุนิธวสฺสการเ มคฺชมหามตฺเต ภควา อึมาหึ คาทาหึ
อนฺุโมทึ

“ยสฺมี ปเทเส กปฺเปติ วาสํ ปณฺฑิตชาติโย”
สึลวณฺเตตฺถ โภเชตฺวา สณฺญเต พุรหฺมจารึโน.^๒
ยา ตตฺถ เทวตา อาสึ^๑ ตาสึ ทกฺขิณมาทึเส
ตา ปุชฺชิตา ปุชฺชนฺติ มานิตา มานยนฺติ น.
ตโต นํ อนฺุภกฺมปฺนฺติ มาตา ปุตฺตํว โอรสํ
เทวตานฺุภกฺมปิตो โปโส สทา ภทฺธานึ ปสฺสตีติ.

อถ โข ภควา สุนิธวสฺสการเ มคฺชมหามตฺเต อึมาหึ
คาทาหึ อนฺุโมทิตฺวา อฺภูจายาสนา ปกฺกามา.

^๑ อ. ปณฺฑิตชาติโก

^๒ ฉ., เท., อ. พุรหฺมจารโย

^๓ อ. อสฺสุ

[๑๕๔] เตน โข ปน สมเยน สุนิธวสุสการา มคธมหามตฺตา ภควนฺตํ ปิฎฺฐิจิโต ปิฎฺฐิจิโต อนุพฺพชา โหนฺติ “เยนชฺช สมโณ โคตโม ทฺวารเณ นิกฺขมิสฺสติ, ตํ โคตมทฺวารํ นาม ภวิสฺสติ; เยน ติตฺถเณณ คฺงคํ นทึ ตริสฺสติ, ตํ โคตมติตฺถํ นาม ภวิสฺสตีติ. อถ โข ภควา, เยน ทฺวารเณ นิกฺขมิ, ตํ โคตมทฺวารํ นาม อโหสิ. อถ โข ภควา, เยน คฺงคา นทึ, เตนฺอุปสงฺกมิ. เตน โข ปน สมเยน คฺงคา นทึ ปุรา โหติ สมติตฺตติกา กากเปยฺยา. อปฺเปกฺกเจ มนุสฺสา นาวํ ปริเยสนฺติ, อปฺเปกฺกเจ อุพฺพปํ ปริเยสนฺติ, อปฺเปกฺกเจ กุลลํ พนฺธนฺติ อปารา ปาริ^๑ คนฺตูกามา. อถ โข ภควา, เสยฺยถาปิ นาม พลฺวา ปุริโส สมฺมิณฺชิตํ วา พาทํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาทํ สมฺมิณฺชเยยฺย; เอวเมว คฺงคาย นทียา โอริเม ตีเร อนฺตรหิโต ปาริเม ตีเร ปจฺจุจฺจาสิ สทฺธิ ภิภฺขุสงฺเขน. อทฺทสา โข ภควา เต มนุสฺเส อปฺเปกฺกเจ นาวํ ปริเยสนฺเต, อปฺเปกฺกเจ อุพฺพปํ ปริเยสนฺเต, อปฺเปกฺกเจ กุลลํ พนฺธนฺเต อปารา ปาริ^๑ คนฺตูกาเม. อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทฺธานํ อุทาเนสิ

“เย ตรฺนฺติ อณฺณวํ สรํ เสตฺถํ กตฺวาน วิสชฺช ปลฺลลานิ
 กุลลํ ชโน ปพฺพตฺติ ตินฺหนา เมธาวินฺ ชนาติ.

ปจฺมภาณวโร.

อริยสจฺจกถา

[๑๕๕] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “आยามานนฺท, เยน โกฏฺฐิกาโม, เตนฺอุปสงฺกมิสฺสามาติ. “เอวํ ภาณฺเตติ

^๑ ส.อ. อปฺราปร. โอรา ปาริ สฺยา., เท. ปารา ปาริ

โฆ อายสฺมา อานนุโท ภควโต ปจฺจสฺสสึ. อถ โฆ ภควา
มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทฺธิ, เยน โกฏฺฐิกาโม, ตทวสฺริ. ตตฺร สฺกํ
ภควา โกฏฺฐิกาเม วิหฺรติ. ตตฺร โฆ ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสึ

“จตุณฺ्हํ ภิกฺขเว อริยสจฺจจํ อนนุโพธา อปฺปฏฺวิเวชา เอวมิทํ
ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. กตเมสํ
จตุณฺ्हํ. ทฺกฺขสฺส ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏฺวิเวชา
เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ.
ทฺกฺขสมุทฺทสฺส ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏฺวิเวชา เอวมิทํ
ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. ทฺกฺขนิโรธสฺส
ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏฺวิเวชา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ
สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. ทฺกฺขนิโรธคามินิยา
ปฏฺธิปทาย ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏฺวิเวชา เอวมิทํ
ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. ตยิทํ ภิกฺขเว
ทฺกฺขํ อริยสจฺจํ อนุพฺพุทฺธํ ปฏฺธิวิทฺธํ, ทฺกฺขสมุทฺทโย^๑ อริยสจฺจํ
อนุพฺพุทฺธํ ปฏฺธิวิทฺธํ, ทฺกฺขนิโรธ^๒ อริยสจฺจํ อนุพฺพุทฺธํ ปฏฺธิวิทฺธํ,
ทฺกฺขนิโรธคามินิ ปฏฺธิปทา อริยสจฺจํ อนุพฺพุทฺธํ ปฏฺธิวิทฺธํ; อจฺฉินฺหา
ภวตณฺหา, ขีณํ ภวเนตฺติ, นตฺถิทานิ ปฺนพฺภวติ.

อิทมวโจ ภควา; อิทํ วตฺวาน สฺกโต อถาปรี เอตทวโจ
สตุถา

“จตุณฺ्हํ อริยสจฺจจํ	ยถาภูตํ อทสฺสนา,
สํสริตํ ^๓ ทีฆมทฺธานํ	ตาสฺส ตาเสวว ชาติสฺสุ.
ตานิ เอตานิ ทิฏฺฐจํ	ภวเนตฺติ สมฺมุตฺตา,
อจฺฉินฺหนํ มฺลํ ทฺกฺขสฺส,	นตฺถิทานิ ปฺนพฺภวติ.

^๑ ฉ.,เท.,อิ. ทฺกฺขสมุทฺทโย

^๒ ฉ.,เท.,อิ. ทฺกฺขนิโรธํ

^๓ ฉ.,เท.,อิ. สํสริตํ

ตตฺรปิ สุทํ ภควา โกฏฐิกาเม วิหรนฺโต เอตเทว พหุลํ
ภิกฺขุณฺ ฌมฺมี กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา;
สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺพลโ ไหติ มหานิสฺสโร, สมาธิปริภาวิตา
ปญฺญา มหปฺพลา ไหติ มหานิสฺสา, ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ
สมฺมเทว อาสเวหิ วิมฺมจฺจติ. เสยฺยถิทํ, กามาสวา ภวาสวา
อวิชฺชาสวาตี.

อนาวตติชมฺมสมฺโพธิปรายนา

[๑๕๖] อถ โข ภควา โกฏฐิกาเม ยถาภินฺทํ วิหริตฺวา
อายุสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายาแมนฺท, เยน นาทิกา,”
เตนุสฺสงฺกมิสฺสามาตี. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายุสฺมา อานนฺโท
ภควโต ปจฺจสุสฺสี. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทฺธิ,
เยน นาทิกา, ตทวสฺริ. ตตฺร สุทํ ภควา นาทิกเก วิหริติ
คิณฺชกาวสเถ. อถ โข อายุสฺมา อานนฺโท, เยน ภควา,
เตนุสฺสงฺกมิ; อุสฺสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสฺสีทิ;
เอกมฺนฺตํ นิสฺสินฺโ โข อายุสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทวโจ
“สาพุโห นาม ภนฺเต ภิกฺขุ นาทิกเก กาลกโต. ตสฺส กา คติ,
โก อภิสมฺปฺราโย. นนฺทา นาม ภนฺเต ภิกฺขุณฺ นาทิกเก กาลกตา.
ตสฺสา กา คติ, โก อภิสมฺปฺราโย. สุทตฺโต นาม ภนฺเต
อุปาสโก นาทิกเก กาลกโต. ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปฺราโย.
สุชาตา นาม ภนฺเต อุปาสิกา นาทิกเก กาลกตา. ตสฺสา กา คติ,

^๑ สี.,ฉ.,เท. นาติกา, เอวมุปริปิ.

โก อภิสมปราโย. กกุโธ^๑ นาม ภนฺเต อุปาสโก นาทิเก
กาลกโต, ตสฺส กา คติ, โก อภิสมปราโย. การพิมพ์โก^๒ นาม
ภนฺเต อุปาสโก ยเปยฺ นิกโก นาม ภนฺเต อุปาสโก ยเปย
กฏิสฺสโห นาม ภนฺเต อุปาสโก ยเปยฺ ตุฏฺโฐ นาม ภนฺเต
อุปาสโก ยเปยฺ สนฺตฺตฺตฺโฐ นาม ภนฺเต อุปาสโก ยเปยฺ ภโฏ^๓
นาม ภนฺเต อุปาสโก ยเปยฺ สุกโก^๔ นาม ภนฺเต อุปาสโก
นาทิเก กาลกโต. ตสฺส กา คติ, โก อภิสมปราโยติ.

[๑๕๗] “สาพฺโห อานนฺท ภิกฺขุ อสวานํ ขยา อนาสวํ
เจโตวิมุตฺตํ ปญฺญาวิมุตฺตํ ทิฏฺฐเจ ว ฐมฺเม สยํ อภินฺญา สจฺจิกตฺวา
อุปสมฺปชฺช วิหาสิ. นนฺทา อานนฺท ภิกฺขุนี้ ปญฺจนํ โอรมภาคิยานํ
สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา โอปปาทิกา ตตฺถ ปรีนิพฺพายินี
อนาวตฺติชมฺมา ตสฺมา โลกา. สุตฺโต อานนฺท อุปาสโก ตินฺถํ
สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา รากโทสโมหานํ ตนฺตฺตา สกทาคามิ
สกีเทว อิมํ โลกํ อาคณฺตฺวา ทุกฺขสฺสหนฺตํ กริสฺสติ. สฺสาตา
อานนฺท อุปาสกา ตินฺถํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา
อวิปาตชฺชมา นียตา สมฺโพธิปราชญา.^๕ กกุโธ อานนฺท อุปาสโก
ปญฺจนํ โอรมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา โอปปาทิก
ตตฺถ ปรีนิพฺพายี อนาวตฺติชมฺโม ตสฺมา โลกา. การพิมพ์โก
อานนฺท อุปาสโก ยเปยฺ นิกโก อานนฺท อุปาสโก ยเปย
กฏิสฺสโห อานนฺท อุปาสโก ยเปยฺ ตุฏฺโฐ อานนฺท อุปาสโก
ยเปยฺ สนฺตฺตฺตฺโฐ อานนฺท อุปาสโก ยเปยฺ ภโฏ อานนฺท อุปาสโก

^๑ จ.,เท. กุกุโฏ

^๓ ส.,จ.,เท.,อ. ภทฺโท

^๕ จ.,เท. สมโพธิปราชญา

^๒ ส.,อ. กาลิงโค จ.,เท. กาพิมพ์โก, เอวมฺปริป.

^๔ ส.,จ.,เท.,อ. สุกโก

ฯเปฯ สุภโฆ อานนท อุปาสโก ปญจนัน โอรมภาคิยานัน
 สญโฆชนานัน ปริกขยา โอปปาติโก ตตถ ปริณิพพายี อนาวตติชฌโม
 ตสฺมา โลกา. ปโรปณฺณาสํ อานนท นาทิกเก อุปาสกา กาลกตา
 ปญจนัน โอรมภาคิยานัน สญโฆชนานัน ปริกขยา โอปปาติกา
 ตตถ ปริณิพพายีโน อนาวตติชฌมา ตสฺมา โลกา. จาธิกา^๑ นวุติ
 อานนท นาทิกเก อุปาสกา กาลกตา ติณฺณํ สญโฆชนานัน ปริกขยา
 ราคโทสโมหานัน ตนฺตุตา สกทาคามิโน สกิทเว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา
 ทุกฺขสฺสหนฺตํ กริสฺสหนฺติ. ทสาติเรกานิ^๒ อานนท ปญจสตานิ นาทิกเก
 อุปาสกา กาลกตา ติณฺณํ สญโฆชนานัน ปริกขยา โสตาปนฺนา
 อวินิปาตชฌมา นียตา สมฺโพธิปรายนา.

ชฌมาทาสชฌมปริยาโย

[๑๕๘] “อนจฺจิริยํ โข ปเนตํ อานนท, ยํ มนุสฺสญฺโต กาลํ
 กเรยฺย, ตสฺมี ตสฺมี โข^๓ กาลกเต, ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา
 เอตมตฺถํ ปุจฺฉิสฺสถ; วิเหสาเวสา^๔ อานนท ตถาคตสฺส;
 ตสฺมาติหานนฺท ชฌมาทาสํ นาม ชฌมปริยาโย เทเสสฺสามิ, เยน
 สมฺนฺนาคโต อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนา ว อตฺตนา
 พฺยากรเยย “ชฺเณนริโยมฺหิ ชฺเณตฺริจฺฉานโยนิ^๕ ชฺเณเปตฺติวิสโย
 ชฺเณปายทุกฺคตฺติวินิปาโต, โสตาปนฺโนหฺมสฺมิ อวินิปาตชฌโม นียโต
 สมฺโพธิปรายโนติ.

[๑๕๙] “กตโม จ โส อานนท ชฌมาทาสो ชฌมปริยาโย,
 เยน สมฺนฺนาคโต อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนา ว อตฺตนา

^๑ ฉ., เท., อี. สาทิกา

^๒ ฉ., เท., อี. สาทิเรกานิ

^๓ ฉ., เท. ตสฺมีเยว กาลํกเต อี. เจ

^๔ ฉ., เท. วิเหสา เหลสา

^๕ อี. ชฺเณตฺริจฺฉานโยนิโย, เอวฺมปริยิ.

พฺยากรเยยฺย ‘ขีณนโรมฺหิ ขีณตฺริจฺจนโยนิ ขีณเปตฺตวิสโย
ขีณาปายทฺถคฺคตฺติวินิปาโต, โสตาปนฺโนหฺมสมฺมิ อวินิปาตธมฺโม นียโต
สมฺโพธิปรายโนติ.

“อิชานนฺท อริยสาวโก พุทฺเธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนฺนาคโต
โหติ “อิตฺปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจฺรณสมฺปนฺโน
สฺสคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानํ
พุทฺโธ ภควาติ.

“ธมฺเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนฺนาคโต โหติ “สฺวากฺขาโต
ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก
ปจฺจจตุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิติ.

“สงฺฆे อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนฺนาคโต โหติ “สุปฏิปนฺโน
ภควโต สวากสงฺໄໝ, อฺชุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺໄໝ,
ฌายปฺปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺໄໝ, สามิจิปปิปนฺโน ภควโต
สวากสงฺໄໝ, ยทฺธิ จตฺตาริ ปุริสยฺคานิ อภฺจ ปุริสປုគុណ, เอส
ภควโต สวากสงฺໄໝ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิณฺเนยฺโย
อํชฺชลิกรณฺเณยฺโย อนุตฺตโร ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ.

อริยกนฺตฺเทหิ สีเลหิ สมฺนฺนาคโต โหติ อชฺฌนฺตฺเทหิ อจฺฉิทฺเทหิ
อสพฺเลหิ อกมฺมาเสหิ ภุชิสฺเสหิ วิญญูปสฺสเถหิ อปฺรามญฺเจหิ
สมฺมาธိสฺสวตฺตนิเกหิ.

“อํ โข โส อานนฺท ธมฺมาทาส ธมฺมปริยาโย, เยน
สมฺนฺนาคโต อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนา ว อตฺตนาํ
พฺยากรเยยฺย “ขีณนโรมฺหิ ขีณตฺริจฺจนโยนิ ขีณเปตฺตวิสโย
ขีณาปายทฺถคฺคตฺติวินิปาโต, โสตาปนฺโนหฺมสมฺมิ อวินิปาตธมฺโม นียโต
สมฺโพธิปรายโนติ.

ตตฺรปิ สุทํ ภควา นาทิเก วิหรนฺโต คิณฺชกาวสเถ
 เอตทเว พหุลํ ภิกฺขุณฺโณ ฐมมํ กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ,
 อิติ ปญฺญา; สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺพลโหติ มหานิสฺสํโส,
 สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺพลา โหติ มหานิสฺสา,
 ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมทเว อาสเวหิ วิมฺบุจฺจติ, เสยฺยถิทํ,
 กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวาติ.

[๑๖๐] อถ โข ภควา นาทิเก ยถาภีรนฺตํ วิหริตฺวา
 อายสฺมนนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยเน เวสาลํ,
 เตนฺอุปสงฺกมฺมิตฺตสามาติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา อานนฺโท
 ภควโต ปจฺจุสฺสํโส. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเขเน สทฺธิ,
 เยเน เวสาลํ, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา เวสาลํ วิหริ
 อมฺพปาลิวน. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ

“สโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน; อโย เต”
 อมฺหากํ อนุสาสนํ. กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สโต โหติ. อิท ภิกฺขเว
 ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหริ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา
 วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี ๔เปย
 จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี ๔เปย ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปสฺสี วิหริ อาตปปี
 สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เอวํ โข
 ภิกฺขเว ภิกฺขุ สโต โหติ.

“กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สมฺปชาโน โหติ. อิท ภิกฺขเว ภิกฺขุ
 อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลเกเต วิโลเกเต
 สมฺปชานการี โหติ, สมฺมิณฺชิตเต ปสาริตเต สมฺปชานการี โหติ,
 สงฺขมาภูิปตฺตจิวรรธารणे สมฺปชานการี โหติ, อสิตเต ปิตเต ขายิตเต

* ฉ., เท., อ. โว, เอวมปริปิ.

สหายเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี
โหติ, คเต จิตฺเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริตฺเต ภาสิตฺเต ตฺถนฺทึภาเว
สมฺปชานการี โหติ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ สมฺปชาน โหติ.
สโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิหเรยฺย สมฺปชาน; อयํ वो อมฺหากํ
อนุสาสนีติ.

อมฺพปาลีคณิกา

[๑๖๑] อสฺสสฺสึ โข อมฺพปาลี คณิกา “ภควา กิร เวสาลี
อนุปฺปตฺโต เวสาลิยํ วิหริติ มยฺหํ อมฺพวเนติ. อถ โข อมฺพปาลี
คณิกา ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺทํ ภทฺทํ
ยานํ อภิรฺุทฺตฺวา ภทฺเทหิ ภทฺเทหิ ยานเหิ เวสาลิยา นิยุยาสิ,
เยน สโก อาราโม, เตน ปายาสิ; ยาวติกา ยานสฺส ภูมि,
ยานเณ คนฺตฺวา ยานา ปจฺจุโรหิตฺวา ปตฺติกา ว, เยน ภควา,
เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทิ.
เอกมฺนตํ นิสฺสินฺ โข อมฺพปาลี คณิกํ ภควา ฐมฺมียา กถาย
สนฺทสฺเสสฺสิ สมหาเปสฺสิ สมฺตฺเตเชสฺสิ สมฺปหํเสสฺสิ. อถ โข อมฺพปาลี
คณิกา ภควตา ฐมฺมียา กถาย สนฺทสฺสิตา สมหาปิตา สมฺตฺเตชิตา
สมฺปหํสิตา ภควนฺตํ เอตทวโจ “อริวเสตฺถ เม ภนฺเต ภควา
สฺวตนาถ ภตฺตํ สทฺธี ภิกฺขุสงฺฆเณนาติ. อริวเสสฺสิ ภควา
ตฺถนฺทึภาเวน. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภควโต อริวสนฺ
วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทฺทฺธิณํ กตฺวา
ปฏกามิ.

อสฺสสฺสึ โข เวสาลิกา ลิจฺฉวี “ภควา กิร เวสาลี
อนุปฺปตฺโต เวสาลิยํ วิหริติ อมฺพปาลิวเนติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี

ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ
 อภิรฺหิตฺวา ภทฺเทหิ ภทฺเทหิ ยาเนหิ เวสาลิยา นิยุยฺสํ. ตตฺร
 เอกจฺเจ ลิจฺฉวี นีลา โหนฺติ นีลวณฺณา นีลวตฺธา นีลาลงฺการา,
 เอกจฺเจ ลิจฺฉวี ปีตา โหนฺติ ปีตวณฺณา ปีตวตฺธา ปีतालงฺการา,
 เอกจฺเจ ลิจฺฉวี โลหิตกา^๑ โหนฺติ โลหิตกวณฺณา โลหิตกวตฺธา
 โลหิตกาลงฺการา, เอกจฺเจ ลิจฺฉวี โอทาตา โหนฺติ โอหาตวณฺณา
 โอหาตวตฺธา โอหาतालงฺการา. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ทหรานํ
 ทหรานํ ลิจฺฉวี^๒นํ อกฺเขน อกฺขํ จกฺเขน จกฺกํ ยฺยูเคน ยฺยูคํ^๓
 ปฏฺวิภูมฺเณสิ. อถ โข เต ลิจฺฉวี อมฺพปาลี คณิกํ เอตทโวจฺจุ “กึ
 เช อมฺพปาลี ทหรานํ ทหรานํ ลิจฺฉวี^๒นํ อกฺเขน อกฺขํ จกฺเขน
 จกฺกํ ยฺยูเคน ยฺยูคํ ปฏฺวิภูมฺเณสีติ.

“ตถา हि ปน เม อยุยปฺตฺตา ภควา นิมนฺตีโต สุวตฺตนาถ
 ภาตฺตํ สทฺธิ วิกฺขุสงฺฆเณนาติ.

“เทหิ เช อมฺพปาลี เอตํ ภาตฺตํ สตสฺสเสนาติ.

“สเจปิ เม อยุยปฺตฺตา เวสาลี สาหารํ ทสฺสธ เหวํปี
 มหนฺตํ^๓ ภาตฺตํ น ทสฺสามีติ.

อถ โข เต ลิจฺฉวี อังคฺลี โปเจสฺสุ^๔ “ชิตมฺห วต โภ
 อมฺพกาย, วณฺจิตมฺห วต โภ อมฺพกายาติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี,
 เยน อมฺพปาลิวนํ, เตน ปายีสุ. อทฺทสา โข ภควา เต ลิจฺฉวี
 ทฺวโรโต ว อาคจฺฉนฺเต; ทิสฺวาน วิกฺขุ อามนฺเตสิ “เยสํ วิกฺขเว
 วิกฺขุ^๒นํ เทวา ตาวตีสสา อภิภูจฺปฺพุพา, โอลฺลเกถ วิกฺขเว ลิจฺฉวีปริสฺ,

^๑ ฉ., เท. โลหิตา ขเปย โลหิตกาลงฺการา

^๒ อีสาย อีสํ จกฺเขน จกฺกํ ยฺยูเคน ยฺยูคํ อกฺเขน อกฺขนฺติ

^๓ ฉ., เท. เอวมหํ ตํ ฉ., เท. โผมฺเณสฺส, เอวมฺปริปี.

อปโลเกถ^๑ ภิกขเว ลิจฺฉวีปริสฺส, อุปสํหรัถ ภิกขเว ลิจฺฉวีปริสฺส
 ตาวตีสสทิสฺสนฺติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี, ยาวติกา ยานสฺส ภูมि,
 ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺจุโรหิตฺวา ปตฺตีกาว, เยน ภควา,
 เตนฺอุปสงฺกมึสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ
 นิสฺสีทิสฺสุ. เอกมนฺตํ นิสฺสินฺเน โข เต ลิจฺฉวี ภควา ฐมฺมียา กถาย
 สนฺทสฺสเสสิ สมากาเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมปหํเสสิ. อถ โข เต ลิจฺฉวี
 ภควตา ฐมฺมียา กถาย สนฺทสฺสสิตา สมากาปีตา สมุตฺเตชิตา
 สมปหํสิตา ภควนฺตํ เอตทวโจ “อชฺวาเสตุ โน ภนฺเต ภควา
 สุวาทนาย ภตฺตํ สทฺธิ ภิกฺขุสงฺฆเณนาติ. [๒] “อชฺวาสิตํ” โข เม
 ลิจฺฉวี สุวาทนาย อมฺพกาย ภตฺตฺนฺติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี อังคุลี
 ไปเจสฺสุ “ชิตมฺห วต โภ อมฺพกาย, วณฺณจิตมฺห วต โภ
 อมฺพกายาติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี ภควโต ภาสิตํ อภินฺนุทิตฺวา
 อนฺุโมทิตฺวา อญฺญาयाสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา
 ปกฺกมึสฺสุ.

[๑๖๒] อถ โข อมฺพปาฬิ คณิกา ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน
 สเก อารามे ปณฺีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏฺิยาทาเปตฺวา ภควโต
 กาลํ อาโรจาเปสิ “กาโล ภนฺเต, นิฏฺฐจิตํ ภตฺตฺนฺติ. อถ โข ภควา
 ปุพฺพณฺุสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจิวโร อาทาย สทฺธิ ภิกฺขุสงฺฆเณ,
 เยน อมฺพปาฬิยา คณิกาย นิเวสนํ,^๔ เตนฺอุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา
 ปณฺุณตฺเต อาสเน นิสฺสีทิ. อถ โข อมฺพปาฬิ คณิกา พุทฺธปฺมุขํ
 ภิกฺขุสงฺฆํ ปณฺีเตน ขาทนียเณ โภชนียเณ สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ

^๑ ส.อ. อวโลเกถ

^๓ ฉ.,เท. อธิวุดฺถ

^๒ ฉ.,เท. อถ โข ภควา เต ลิจฺฉวี เอตทวโจ

^๔ สฺยา. ปรีเวสนํ อ. ปรีเวสนา

สมุปวารสิ. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภควนฺตํ ภูตตาวี
 โอนีตปตฺตปาณี อณฺณตรํ นิจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสีทิ;
 เอกมฺนฺตํ นิสินฺนา โข อมฺพปาลี คณิกา ภควนฺตํ เอตทโวจ
 “อิมํ ภาณเต อารามํ พุทฺธปฺปมฺขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทมฺมิตฺติ.
 ปฏิกฺคเหสิ ภควา อารามํ. อถ โข ภควา อมฺพปาลี คณิกํ
 ฐมฺมียา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมฺมุเตเชตฺวา
 สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ. ตตฺร^๑ สฺกํ ภควา เวสาลียํ
 วิหรนฺโต อมฺพปาลิวเน เอตทว พหุลํ ภิกฺขุณํ ฐมฺมํ กถํ ภโรติ
 “อิติ สีสํ, อิติ สมฺมาชิ, อิติ ปญฺญา; สีสปริภาวิโต สมฺมาชิ มหปฺผล
 โหติ มหานิสฺสโร, สมฺมาชิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ
 มหานิสฺสรา, ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมฺจุจฺจติ;
 เสยฺยถิทํ, กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวาติ.

เวฬุคามวสฺสูปกมณํ

[๑๖๓] อถ โข ภควา อมฺพปาลิวเน ยถาภีรนฺตํ วิหริตฺวา
 आयสฺมณฺตํ อาณนฺทํ อามนฺเตสิ “อายาฆานนฺท, เยเน เวฬุคามโก,^๒
 เตนฺอุปสงฺกมิสฺสามาติ. “เอวํ ภาณเตติ โข आयสฺมา อาณนฺโท
 ภควโต ปจฺจุสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทฺธิ,
 เยเน เวฬุคามโก, ตทวสฺริ. ตตฺร สฺกํ ภควา เวฬุคามเก
 วิหริติ. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “เอถ ตมฺเห ภิกฺขเว,
 สมฺนฺตา เวสาลี ยถามิตฺตํ^๓ ยถาสนฺทิกฺกจํ ยถาสมฺภตฺตํ วสฺสํ
 อุเปถ, อหํ ปน อิเชว เวฬุคามเก วสฺสํ อุปจฺจุจฺจามิตฺติ. “เอวํ

^๑ ฉ., เท., อ. ตตฺรปิ

^๒ ส., อ. เวฬุคามโก, เอมฺปริปิ.

^๓ ส. ยถาขิตฺตํ

ภนฺเตติ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ปฏิสฺสณฺติวฺหา สมฺนฺตา เวสาลี
ยถามิตฺตํ ยถาสนฺทิจฺฉํ ยถาสมฺภตฺตํ วสฺสํ อุปคจฺฉํ.” ภควา ปน
ตตฺถเวย เวฬุคามเก วสฺสํ อุปคจฺฉิ.

[๑๖๔] อถ โข ภควโต วสฺสุปกตสฺส ขโร อาพาโห
อุปฺปชฺชติ พาพฺพา เวทนา วตฺตนฺติ มรณฺนฺติกา.^๒ ตตร” สฺกํ
ภควา สโต สมฺปชาโน อธิวาสสิ” อวิหณฺณมาน. อถ โข
ภควโต เอตทโหสิ “น โข เม ตํ ปฏฺฐูป, โยหํ อนามนฺเตตฺวา
อุปฺภจฺจาเก อนปฺโลเกตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ ปรีนิพฺพายเยยฺย; ยนฺนฺนาหํ
อิมํ อาพาธํ วีริเยน ปฏฺฐิปปณฺนาเมตฺวา ซีวิตสงฺขารํ อธิภฺจาย
วิหเรยฺยนฺติ. อถ โข ภควา ตํ อาพาธํ วีริเยน ปฏฺฐิปปณฺนาเมตฺวา
ซีวิตสงฺขารํ อธิภฺจาย วิหาสิ. อถ โข ภควโต โส อาพาโห
ปฏฺฐิปปสฺสมภิ. อถ โข ภควา คิลานา วุฏฺฐิตอ อจิรวุฏฺฐิตอ
เคลณฺญา วิหารา นิภฺขมฺม วิหารปฺปจฺฉายายํ ปณฺณตฺเต อาสเน
นีสิทิ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ;
อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาทेतฺวา เอกมฺนฺตํ นีสิทิ; เอกมฺนฺตํ
นีสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “ทิจฺฉโ จ เม
ภนฺเต ภควโต ฬาสฺส, ทิจฺฉํ เม ภนฺเต ภควโต ขมนฺนํ; อปิจ เม
ภนฺเต มรฺรทฺชาโต วีย กาโย, ทิสาปิ เม น ปฏฺขายนฺติ,
ธมฺมาปิ มํ น ปฏฺฐิภนฺติ ภควโต เคลณฺณเณ; อปิจ เม ภนฺเต
อโหสิ กาจิเทว อสฺสาสมตฺตา “น ตาว ภควา ปรีนิพฺพายิสฺสติ,
น ยาว ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ อารพฺภ กิณฺณจิเทว อุทาทตฺติติ.

^๑ ส.,ฉ.,เท. อุปคจฺฉิสฺ

^๓ อ. ตา

^๒ ฉ.,เท.,อ. มารณฺนฺติกา.

^๔ อ. อธิวาสติ

[๑๖๕] “ก็ ปนันทุท ภิกขุสงฺฆโม มยิ ปจฺจาสิสฺสติ. เทสิโต
 อานนฺท มยา ธมฺโม อนนฺตรํ อพาหิรํ กริตฺวา; นตฺถานนฺท
 ตถาคตฺสฺส ธมฺเมสุ อจฺริยมฺภุจฺจิ; ยสฺส ญฺหฺน อานนฺท เอวมสฺส
 ‘อหํ ภิกขุสงฺฆํ ปรีหริสฺสามิตี วา ‘มมฺพุเทสิโก ภิกขุสงฺฆโมติ วา,
 โส ญฺหฺน อานนฺท ภิกขุสงฺฆํ อารพฺภ กิณฺจิทฺเว อุทาทเรยฺย;
 ตถาคตฺสฺส โข อานนฺท น เอวํ โหติ ‘อหํ โข ภิกขุสงฺฆํ
 ปรีหริสฺสามิตี วา ‘มมฺพุเทสิโก ภิกขุสงฺฆโมติ วา. สกึ อานนฺท
 ตถาคโต ภิกขุสงฺฆํ อารพฺภ กิณฺจิทฺเว อุทาทริสฺสติ. อหํ โข
 ปนันทุท เอตฺรหิ ชินฺโณ วุฑฺฒ โม มหฺลลโก อทุชฺชโต
 วโยอนุปฺปโต, อสฺสิติโก เม วโย วตฺตติ; เสยฺยถาปิ อานนฺท
 ชฺชชฺรสภฺมํ เวฬุมิสฺสเกน^๑ ยาเปติ, เอวเมว โข อานนฺท
 เวฬุมิสฺสเกน มณฺเฑ ตถาคตฺสฺส กาโย ยาเปติ; ยสฺมี อานนฺท
 สมฺเย ตถาคโต สพฺพนิมิตฺตานํ อมนสิการา เอกจฺจานํ เวทนานํ
 นิโรธา อนิมิตฺตํ เจโตสมาริ อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ, ฬาสฺสโต อานนฺท
 ตสฺมี สมฺเย ตถาคตฺสฺส กาโย โหติ; ตสฺมาติหานนฺท อตฺตทีปา
 วิหฺรต อตฺตสรณฺหา อนณฺณสรณฺหา, ธมฺมทีปา ธมฺมสรณฺหา
 อนณฺณสรณฺหา; กถญฺจ อานนฺท ภิกขุ อตฺตทีโป วิหฺรติ อตฺตสรณฺโณ
 อนณฺณสรณฺโณ, ธมฺมทีโป ธมฺมสรณฺโณ อนณฺณสรณฺโณ. อิทานนฺท
 ภิกขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหฺรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา
 วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, เวทนาสฺสุ ๔เปยฺย จิตฺเต ๔เปยฺย
 ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหฺรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย
 โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เอวํ โข อานนฺท ภิกขุ อตฺตทีโป วิหฺรติ
 อตฺตสรณฺโณ อนณฺณสรณฺโณ, ธมฺมทีโป ธมฺมสรณฺโณ อนณฺณสรณฺโณ;

^๑ น.,เท. เวฬุมิสฺสเกน อ. เวฬุมิสฺสเกน, เอวมฺปริ.ิ.

เย หิ เกจิ อานนฺท เอตฺรหิ วา มม วา อจฺจเยน อตฺตทึปา
 วิหริสฺสณฺติ อตฺตสฺสรณา อนนฺยสฺสรณา, ฐมฺมทึปา ฐมฺมสฺสรณา
 อนนฺยสฺสรณา; ตมตคฺเค เม เต อานนฺท ภิกฺขุ ภวิสฺสณฺติ, เย
 เกจิ ลิกฺขากามาติ.

ทุติยภาณวโร.

นิมิตโตภาสกา

[๑๖๖] อถ โข ภควา ปุพฺพพณฺหสมํ นิวาเสตฺวา
 ปตฺตจีวรมาทาย เวสาลี ปิณฑาย ปาวีสี; เวสาลิยํ ปิณฑาย
 จริตฺวา ปจฺจมาตตํ ปิณฑปาตปฏิกฺกนฺโต อายสฺมนตํ อานนฺทํ
 อามนฺเตสิ “คณฺหาหิ อานนฺท นิสินฺนํ, เยน ปาวาลํ” เจติยํ,
 เตนุปสงฺกมิสฺสาม ทิวาวิหารายาติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา
 อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสณฺติตฺวา นิสินฺนํ อาทาย ภควนฺตํ ปิฏฺฐิจโต
 ปิฏฺฐิจโต อนุพฺนุชฺช. อถ โข ภควา, เยน ปาวาลํ เจติยํ,
 เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺณตฺเต อาสเน นิสิตฺติ. อายสฺมาปิ
 โข อานนฺโท ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมณฺตํ นิสิตฺติ.

[๑๖๗] เอกมณฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนตํ อานนฺทํ ภควา
 เอตทวโจ “รมณฺเีย อานนฺท เวสาลี, รมณฺเีย อุเทนํ เจติยํ,
 รมณฺเีย โคตมกํ เจติยํ, รมณฺเีย สตฺตมฺพํ” เจติยํ, รมณฺเีย พหุปฺตํ
 เจติยํ, รมณฺเีย สารนฺททํ เจติยํ, รมณฺเีย ปาวาลํ เจติยํ; ยสฺส
 กสฺสจฺจิ อานนฺท จตฺตาโร อิทธิปาทา ภาวิตา พหุสฺสีกตา ยานีกตา

^๑ จ., เท., อ. จาปาล, เอมปริปิ.

^๒ อ. สตฺตมฺพก, เอมปริปิ.

วตถุกตา อนุจिता ปริจิตา สฺสมารทฺธา, โส อากฺขมาโน
 อานนฺท กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย, กปฺปาวเสสํ วา; ตถาคตสฺส โข
 อานนฺท จตฺตารอ อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา
 วตถุกตา อนุจिता ปริจิตา สฺสมารทฺธา, โส อากฺขมาโน
 อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาติ. เอวํปิ
 โข อายสฺมา อานนฺโท, ภควตา โอฬาริกะ นิมิตฺเต กยิรมาเน,
 โอฬาริกะ โอภาเส กยิรมาเน, นาสกฺขิ ปฏฺวิชฺฌิตฺตํ, น ภควนฺตํ
 ยาจิ “ติฏฺฐจฺตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐจฺตุ สฺสโต กปฺปํ
 พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย
 เทวมนุสฺसानนฺติ, ยถา ตํ มาเรณ ปริยฺยจฺจิตฺตโต.

ทฺติยมฺปิ โข ภควา ๕เปฯ

ตติยมฺปิ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ
 “รมณียา อานนฺท เวสาลี, รมณียํ อุเทนฺ เจตียํ, รมณียํ โคตมกํ
 เจตียํ, รมณียํ สุตตมพํ เจตียํ, รมณียํ พหุปรตฺตํ เจตียํ, รมณียํ
 สารนฺททํ เจตียํ, รมณียํ ปาวาลํ เจตียํ, ยสฺส กสฺสจิ อานนฺท
 จตฺตารอ อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตถุกตา
 อนุจिता ปริจิตา สฺสมารทฺธา, โส อากฺขมาโน กปฺปํ วา
 ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา, ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตารอ
 อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตถุกตา อนุจिता
 ปริจิตา สฺสมารทฺธา, โส อากฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ
 วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาติ. เอวํปิ โข อายสฺมา อานนฺโท,
 ภควตา โอฬาริกะ นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริกะ โอภาเส กยิรมาเน
 นาสกฺขิ ปฏฺวิชฺฌิตฺตํ, น ภควนฺตํ ยาจิ “ติฏฺฐจฺตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ,
 ติฏฺฐจฺตุ สฺสโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย

อตุถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानนฺติ, ยถา ตํ มาเรน
 ปริยญฺจิตจิตฺโต. อถ โข ภควา อายสฺมนนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ
 “คจฺจนฺตํ อานนฺท, ยสฺสทาทิ กาลํ มณฺเฑสิติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข
 อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสสฺสนฺติว อญฺญาสาสนา ภควนฺตํ
 อภิวาทเตว ปทกฺขิณํ กตฺวา อวิหฺนุเร อณฺเฑตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสิตฺติ.

มารยาจนกถา

[๑๖๘] อถ โข มาโร ปาปิมา, อจิริปุกฺกนฺเต อายสฺมนฺเต
 อานนฺท, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ
 อญฺจาสิ; เอกมนฺตํ จิตฺโต โข มาโร ปาปิมา ภควนฺตํ เอตทโวจ
 “ปริณิพฺพาทฺตาทิ ภนฺเต ภควา, ปริณิพฺพาทฺตํ สฺกโต,
 ปริณิพฺพานกาโลทาทิ ภนฺเต ภควโต; ภาสิตา โข ปเนสา ภนฺเต
 ภควตา วาจา ‘น ตาวาหํ ปาปิมา ปริณิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม
 ภิกฺขุ น สวากา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสตา
 ฐมฺมธฺรา ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺธิปนฺนา สามิจิปปฏฺธิปนฺนา อนุฐมฺมจาริโน,
 สกํ อาจริยกํ อุกฺคเหตฺวา อัจฺฉิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปณฺณเปสฺสนฺติ
 ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวรฺสฺสนฺติ วิภวฺสฺสนฺติ อุตฺตตานิกฺริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ
 พรฺปปวาทํ สหฐมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปปาฏิหาริย์ ฐมฺมํ
 เทเสสฺสนฺตฺติ; เอตฺรหิ โข ปน ภนฺเต ภิกฺขุ ภควโต สวากา
 วิยตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสตา ฐมฺมธฺรา ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺธิปนฺนา
 สามิจิปปฏฺธิปนฺนา อนุฐมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุกฺคเหตฺวา อัจฺฉนฺติ
 เทเสนฺติ ปณฺณเปเนติ ปฏฺฐเปเนติ วิวรฺนฺติ วิภวฺนฺติ อุตฺตตานิกโรนฺติ,
 อุปฺปนฺนํ พรฺปปวาทํ สหฐมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา
 สปปาฏิหาริย์ ฐมฺมํ เทเสนฺติ; ปริณิพฺพาทฺตาทิ ภนฺเต ภควา,
 ปริณิพฺพาทฺตํ สฺกโต, ปริณิพฺพานกาโลทาทิ ภนฺเต ภควโต.

“ภาสิตา โข ปเนสา ภนฺเต ภควตา วาจา ‘น ตาวาหํ
 ปาปิม ปริณิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขุณิโย น สาวิกา
 ภวิสฺสหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสฺสฺสา ฌมฺมธฺรา
 ฌมฺมานุฌมฺมปฺปิปฺนฺนา สามิจิปปฺปิปฺนฺนา อนุฌมฺมจารินิโย, สกํ
 อาจฺริยกํ อุกฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสหนฺติ ปณฺณเปสฺสหนฺติ ปฏฺฐเปสฺสหนฺติ
 วิวริสฺสหนฺติ วิภกฺขิสฺสหนฺติ อุตฺตตานีกริสฺสหนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ
 สหธมฺเมน สฺนิกฺคหิตํ นิกฺคเหตฺวา สปปาฏิหาริยํ ฌมฺมํ เทเสสฺสหนฺตีติ;
 เอตฺรหิ โข ปน ภนฺเต ภิกฺขุณิโย ภควโต สาวิกา วิยตฺตา
 วินีตา วิสารถา พหุสฺสฺสฺสา ฌมฺมธฺรา ฌมฺมานุฌมฺมปฺปิปฺนฺนา
 สามิจิปปฺปิปฺนฺนา อนุฌมฺมจารินิโย, สกํ อาจฺริยกํ อุกฺคเหตฺวา
 อาจิกฺขหนฺติ เทเสนฺติ ปณฺณเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรหนฺติ วิภกฺขหนฺติ
 อุตฺตตานีกริณฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สฺนิกฺคหิตํ
 นิกฺคเหตฺวา สปปาฏิหาริยํ ฌมฺมํ เทเสนฺติ, ปริณิพฺพวตฺตทานิ ภนฺเต
 ภควา, ปริณิพฺพวตฺตํ สฺคโต, ปริณิพฺพพานกาโลทานิ ภนฺเต ภควโต.

“ภาสิตา โข ปเนสา ภนฺเต ภควตา วาจา ‘น ตาวาหํ
 ปาปิม ปริณิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสกา น สาวิกา
 ภวิสฺสหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสฺสฺสา ฌมฺมธฺรา
 ฌมฺมานุฌมฺมปฺปิปฺนฺนา สามิจิปปฺปิปฺนฺนา อนุฌมฺมจาริโน, สกํ อาจฺริยกํ
 อุกฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสหนฺติ เทเสสฺสหนฺติ ปณฺณเปสฺสหนฺติ ปฏฺฐเปสฺสหนฺติ
 วิวริสฺสหนฺติ วิภกฺขิสฺสหนฺติ อุตฺตตานีกริสฺสหนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ
 สหธมฺเมน สฺนิกฺคหิตํ นิกฺคเหตฺวา สปปาฏิหาริยํ ฌมฺมํ เทเสสฺสหนฺตีติ;
 เอตฺรหิ โข ปน ภนฺเต อุปาสกา ภควโต สาวิกา วิยตฺตา วินีตา
 วิสารถา พหุสฺสฺสฺสา ฌมฺมธฺรา ฌมฺมานุฌมฺมปฺปิปฺนฺนา สามิจิปปฺปิปฺนฺนา
 อนุฌมฺมจาริโน, สกํ อาจฺริยกํ อุกฺคเหตฺวา อาจิกฺขหนฺติ เทเสนฺติ

ปณฺณเปนฺติ ปณฺณเปนฺติ วิวรฺนติ วิฆนฺติ อุตฺตานิกรโณติ, อุปฺปนฺนํ
 ปรปฺปวาทํ สหสมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตุว สปปาฏิหาริย์ ฌมฺมํ
 เทเสนฺติ; ปรีนิพฺพาทฺถานิ ฆนฺเต ภาควา, ปรีนิพฺพาทฺ สุคโต,
 ปรีนิพฺพานกาโลทานิ ฆนฺเต ภาควโต.

“ภาสิตา โข ปเนสสา ฆนฺเต ภาควตา วาจา ‘น ตาวาหํ
 ปาปิม ปรีนิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสิกา น สาวิกา
 ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสุตา ฌมฺมธฺรา
 ฌมฺมานุฌมฺมปฺปฏิปนฺนา สามิจิปปฺฏิปนฺนา อนุฌมฺมจารินิโย, สกํ
 อาจริยกํ อุกฺคเหตุว อาจิขฺปิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปณฺณเปสฺสนฺติ
 ปณฺณเปสฺสนฺติ วิวรฺิสฺสนฺติ วิฆนฺิสฺสนฺติ อุตฺตานิกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ
 ปรปฺปวาทํ สหสมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตุว สปปาฏิหาริย์ ฌมฺมํ
 เทเสสฺสนฺตฺติ; เอตฺรหิ โข ปน ฆนฺเต อุปาสิกา ภาควโต สาวิกา
 วิยตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสุตา ฌมฺมธฺรา ฌมฺมานุฌมฺมปฺปฏิปนฺนา
 สามิจิปปฺฏิปนฺนา อนุฌมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุกฺคเหตุว
 อาจิขฺนฺติ เทเสนฺติ ปณฺณเปนฺติ ปณฺณเปนฺติ วิวรฺนติ วิฆนฺติ
 อุตฺตานิกรโณติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหสมฺเมน สุนิคฺคหิตํ
 นิคฺคเหตุว สปปาฏิหาริย์ ฌมฺมํ เทเสนฺติ; ปรีนิพฺพาทฺถานิ ฆนฺเต
 ภาควา, ปรีนิพฺพาทฺ สุคโต, ปรีนิพฺพานกาโลทานิ ฆนฺเต ภาควโต.

“ภาสิตา โข ปเนสสา ฆนฺเต ภาควตา วาจา ‘น ตาวาหํ
 ปาปิม ปรีนิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อิหํ พฺรหฺมจิริยํ น อิหฺธญฺเจว
 ภวิสฺสตี ผิตฺตญฺ วิตฺถาริกํ พหุชฺฌณํ ปุฏฺฏกฺตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ
 สฺสปกาสิตฺนฺติ; เอตฺรหิ โข ปน ฆนฺเต ภาควโต อิหํ พฺรหฺมจิริยํ
 อิหฺธญฺเจว ผิตฺตญฺ วิตฺถาริกํ พหุชฺฌณํ ปุฏฺฏกฺตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ
 สฺสปกาสิตํ; ปรีนิพฺพาทฺถานิ ฆนฺเต ภาควา, ปรีนิพฺพาทฺ สุคโต,
 ปรีนิพฺพานกาโลทานิ ฆนฺเต ภาควโตติ.

เอวํ วุตฺเต, ภควา มารํ ปาปิมนฺตํ เอตทโวจ “อโปสฺสกุโก
ตฺวํ ปาปิม โหหิ, น จิรํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสตี, อิตฺถิ
ติณฺณํ มาसानํ อจฺจุเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตีติ.

อายุสงฆารโอสฺสขชนํ

[๑๖๙] อถ โข ภควา ปาวาลเจติเย^๑ สโต สมฺปชาโน
อายุสงฆารํ โอสฺสขชฺช;^๒ โอสฺสฏฺฐเจ จ ภควตา อายุสงฆาเร, มหาภุมิ-
จาโล อโหสิ ภีสนโก สโลมหํโส,^๓ เทวทฺนทฺธิโย จ ผลิสฺสุ. อถ
โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทธานํ อุทาเนสิ

“ตุลฺมตุลฺมจ สมฺภวํ ภวสงฆารมวสฺสชฺช มฺนิ
อชฺชตฺตรโต สสมาหิตอ อภินฺทิกิ กวจมิวตฺตสมฺภวานฺติ.

มหาภุมิจาลเหตุ

[๑๗๐] อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ “อจฺฉริยํ
วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, มหา วตายํ ภุมิจาโล, สุมหา วตายํ
ภุมิจาโล ภีสนโก สโลมหํโส; เทวทฺนทฺธิโย จ ผลิสฺสุ. โก นฺ โข
เหตุ, โก ปจฺจุโย มหโต ภุมิจาลสฺส ปาตุภาวายาติ.

อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ;
อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ
นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺฉริยํ
ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต; มหา วตายํ ภนฺเต ภุมิจาโล, สุมหา
วตายํ ภนฺเต ภุมิจาโล ภีสนโก สโลมหํโส; เทวทฺนทฺธิโย จ ผลิสฺสุ.
โก นฺ โข ภนฺเต เหตุ, โก ปจฺจุโย มหโต ภุมิจาลสฺส ปาตุภาวายาติ.

^๑ ฉ., เท., อ. จาปาเล เจติเย

^๒ ฉ., เท., อ. โอสฺสชฺช

^๓ สยา. โลมหํโส, เอวมุปริปิ.

[๑๗๑] “อภฺจ โข อิมเ อานนฺท เหตุ, อภฺจ ปจฺจยา มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย. กตเม อภฺจ, อยํ อานนฺท มหาปจฺวี อุทเก ปติฏฺฐิตา, อุทกํ วาเต ปติฏฺฐิตํ, วาโต อากาสภูโจ โหติ. โส โข อานนฺท สมโย, ยํ มหาวาทา วายนฺติ, มหาวาทา วายนฺตา อุทกํ กมฺเปเนติ, อุทกํ กมฺปิโต ปจฺวี กมฺเปติ; อยํ ปจฺโม เหตุ, ปจฺโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

“ปน จปรี อานนฺท สมโณ วา โหติ พุราหฺมโณ วา อิทธิมา เจโตวสิปปตฺโต เทโว วา มหิทธิโก มหานุภาโว, ตสฺส^๑ ปริตฺตา ปจฺวิสญฺญา ภาวิตา โหติ, อปฺปมาณา อาโปสญฺญา. โส อิมํ ปจฺวี กมฺเปติ สงฺกมฺเปติ สมฺปกมฺเปติ สมฺปเวเชติ; อยํ ทฺติโย เหตุ, ทฺติโย ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

“ปน จปรี อานนฺท, ยทา โฬธิสฺสฺสโต ตฺสิตา กายา จิตฺวา สโต สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิ โอกฺกมฺติ, ตทายํ ปจฺวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวเชติ; อยํ ตติโย เหตุ, ตติโย ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

“ปน จปรี อานนฺท, ยทา โฬธิสฺสฺสโต สโต สมฺปชาโน มาตุ กุจฺฉิมฺหา นิกฺขมฺติ, ตทายํ ปจฺวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวเชติ; อยํ จตฺตฺโต เหตุ, จตฺตฺโต ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

“ปน จปรี อานนฺท, ยทา ตถาคโต อนฺตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสฺมพฺพชฺฉติ, ตทายํ ปจฺวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวเชติ; อยํ ปณฺจโม เหตุ, ปณฺจโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

^๑ ส.อ. ยสฺส

“ปุณ จปริ อานนท, ยทา ตถาคโต อนุตฺตริ ฐมมจกั
 ปวตฺเตสิ, ตทายั ปจวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวชติ;
 อัยฺ ญฺโฆ เจตฺ, ญฺโฆ ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

“ปุณ จปริ อานนท, ยทา ตถาคโต สโต สมฺปชาโน
 อายฺสงฺขาริ โอสฺสชฺชติ, ตทายั ปจวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ
 สมฺปเวชติ; อัยฺ สตฺตโม เจตฺ, สตฺตโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส
 ปาตุภาวาย.

“ปุณ จปริ อานนท, ยทา ตถาคโต อนฺุปาทิสฺเสสาย
 นิพฺพานธาคฺคยา ปรินิพฺพายติ, ตทายั ปจวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ
 สมฺปกมฺปติ สมฺปเวชติ; อัยฺ อญฺจโม เจตฺ, อญฺจโม ปจฺจโย มหโต
 ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

อิเม โข อานนท อญฺจ เจตฺ, อญฺจ ปจฺจยา มหโต
 ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายาติ.

อญฺจ ปริสา

[๑๗๒] “อญฺจ โข อิมา อานนท ปริสา. กตมา อญฺจ,
 ขตฺติยปริสา พุราหุมนปริสา คหปติปริสา สมณปริสา
 จาคุมมหาราชิกปริสา ดาวตีสปริสา มารปริสา พุรหมปริสา.
 อภิขานามิ โข ปนาหิ อานนท อเนกสํ ขตฺติยปริสํ อุปสงฺกมิตฺวา.”
 ตตฺรปิ มยา สนฺนิสินฺนปฺพุพฺพญฺเจว สลฺลปิตปฺพุพฺพญฺจ สากจฺฉา จ
 สมาปชฺชิตปฺพุพฺพา. ตตฺถ ยาทิสโก เตสํ วณฺโณ โหติ, ตาทิสโก มยฺหิ
 วณฺโณ โหติ, ยาทิสโก เตสํ สโร โหติ, ตาทิสโก มยฺหิ สโร โหติ.

^๑ ฉ., เท. อุปสงฺกมิตา

ธมฺมียา จ กถาย สนฺทสฺสเสมิ สมากเปมิ สมฺตเตเชมิ สมฺปหํเสมิ;
 ภาสमानญจ มํ น ชานนฺติ 'โก ญฺ ไช อัย ภาสติ เทโว วา
 มนุสฺสโส วาติ. ธมฺมียา จ กถาย สนฺทสฺสเสตฺวา สมากเปตฺวา
 สมฺตเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อนฺตรธายามิ; อนฺตรหิตญจ มํ น
 ชานนฺติ 'โก ญฺ ไช อัย อนฺตรหิต เทโว วา มนุสฺสโส วาติ.
 อภิขานามิ ไช ปนาหํ อานนฺท อนเกสํ พุราหมณปริสํ ๔เปย
 คหปติปริสํ ๔เปย สมณปริสํ ๔เปย จาตุम्मหาราชิกปริสํ ๔เปย
 ดาวตีสปริสํ ๔เปย มารปริสํ ๔เปย พุราหมณปริสํ อุปสงกมิตฺวา.
 ตตฺรปิ มยา สมนิสินฺนปฺพุพฺพญจ สลฺลปิตปฺพุพฺพญจ สากจฺฉา จ
 สมากปชฺชิตปฺพุพฺพา. ตตฺถ ยาทิสโก เตสํ วณฺโณ โหติ, ตาทิสโก
 มยฺหํ วณฺโณ โหติ, ยาทิสโก เตสํ สโร โหติ, ตาทิสโก มยฺหํ
 สโร โหติ. ธมฺมียา จ กถาย สนฺทสฺสเสมิ สมากเปมิ สมฺตเตเชมิ
 สมฺปหํเสมิ; ภาสमानญจ มํ น ชานนฺติ 'โก ญฺ ไช อัย ภาสติ
 เทโว วา มนุสฺสโส วาติ. ธมฺมียา จ กถาย สนฺทสฺสเสตฺวา
 สมากเปตฺวา สมฺตเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อนฺตรธายามิ; อนฺตรหิตญจ
 มํ น ชานนฺติ 'โก ญฺ ไช อัย อนฺตรหิต เทโว วา มนุสฺสโส
 วาติ. อีมา ไช อานนฺท อฏฐ ปริสา.

อฏฐ อภิภายตนาณิ

[๑๗๓] “อฏฐ ไช อีมานิ อานนฺท อภิภายตนาณิ. กตมานิ
 อฏฐ, อชฺฉตฺตํ รูปสณฺณิ เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ
 สุวณฺณทฺพุพฺพนานิ, ตานิ อภิภุญฺย 'ชานามิ ปสฺสามิตี เอวํสณฺณิ
 โหติ; อิหํ ปจฺมํ อภิภายตณฺ.

“อชฺชตตํ รุปสณฺณํ เอโก พหิทฺธา รุปานิ ปสฺสติ
 อปฺปมาณานิ สุวณฺณทพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุญฺญ ‘ชานามิ ปสฺสามีติ
 เอวํสณฺณํ โหติ; อิํ ทฺติยํ อภิภายตํ.

“อชฺชตตํ อรูปสณฺณํ เอโก พหิทฺธา รุปานิ ปสฺสติ
 ปรีตฺตานิ สุวณฺณทพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุญฺญ ‘ชานามิ ปสฺสามีติ
 เอวํสณฺณํ โหติ; อิํ ตติยํ อภิภายตํ.

“อชฺชตตํ อรูปสณฺณํ เอโก พหิทฺธา รุปานิ ปสฺสติ
 อปฺปมาณานิ สุวณฺณทพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุญฺญ ‘ชานามิ ปสฺสามีติ
 เอวํสณฺณํ โหติ; อิํ จตฺตํ อภิภายตํ.

“อชฺชตตํ อรูปสณฺณํ เอโก พหิทฺธา รุปานิ ปสฺสติ นีลานิ
 นีลวณฺณานิ นีลนิตฺสฺสนานิ นีลนิกาสานิ, เสยฺยถาปี นาม
 อุมฺมาปฺปํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิตฺสฺสนํ นีลนิกาสํ, เสยฺยถา” วา
 ปน ตํ วตฺถํ พารานเสยฺยกํ อุกฺโกตฺถภาควิมฺภุจํ นีลํ นีลวณฺณํ
 นีลนิตฺสฺสนํ นีลนิกาสํ, เอวเมว อชฺชตตํ อรูปสณฺณํ เอโก
 พหิทฺธา รุปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิตฺสฺสนานิ
 นีลนิกาสานิ, ตานิ อภิภุญฺญ ‘ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสณฺณํ โหติ;
 อิํ ปณฺจมํ อภิภายตํ.

“อชฺชตตํ อรูปสณฺณํ เอโก พหิทฺธา รุปานิ ปสฺสติ ปีตานิ
 ปีตวณฺณานิ ปีตนิตฺสฺสนานิ ปีตนิกาสานิ, เสยฺยถาปี นาม
 กณฺณการปฺปํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิตฺสฺสนํ ปีตนิกาสํ, เสยฺยถา วา ปน
 ตํ วตฺถํ พารานเสยฺยกํ อุกฺโกตฺถภาควิมฺภุจํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิตฺสฺสนํ

* ส.,ฉ.,เท. เสยฺยถาปี, เอวฺมปริปี.

ปีตนิภาสํ, เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสณฺณิ เอโก พหิทฺธา รูปานิ
ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาसानิ, ตานิ
อภิกุญฺย ‘ชานามิ ปสฺสามิตี เอวสณฺณิ โหติ; อิํ จญฺจํ อภิภายตณฺ.

“อชฺฌตฺตํ อรูปสณฺณิ เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ
โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาसानิ,
เสยฺยถาปี นาม พนฺธุชฺชํ ปุปฺผํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ
โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ, เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ
พารานฺเสยฺยํ อุกฺกโตภาควิมญฺจํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ
โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ, เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสณฺณิ เอโก
พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ
โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาसानิ, ตานิ อภิกุญฺย ‘ชานามิ
ปสฺสามิตี เอวสณฺณิ โหติ; อิํ สตฺตมํ อภิภายตณฺ.

“อชฺฌตฺตํ อรูปสณฺณิ เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ
โอทาทานิ โอทาทวณฺณานิ โอทาทนิทสฺสนานิ โอทาทนิภาसानิ,
เสยฺยถาปี นาม โอสธิตารกา โอทาทา โอทาทวณฺณา
โอทาทนิทสฺสนา โอทาทนิภาสา, เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ
พารานฺเสยฺยํ อุกฺกโตภาควิมญฺจํ โอทาทํ โอทาทวณฺณํ
โอทาทนิทสฺสนํ โอทาทนิภาสํ, เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสณฺณิ เอโก
พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาทานิ โอทาทวณฺณานิ
โอทาทนิทสฺสนานิ, ตานิ อภิกุญฺย ‘ชานามิ ปสฺสามิตี เอวสณฺณิ
โหติ; อิํ อญฺจมํ อภิภายตณฺ. อิมานิ โข อานนฺท อฏฐ
อภิภายตนาณิ.

อภุช วิโมกข

[๑๗๔] อจฺจ ไช อิเม อานนฺท วิโมกฺขา. กตเม อจฺจ,
 ฐปฺปี ฐปานิ ปสฺสติ, อยํ ปจฺจโม วิโมกฺโข. อชฺชตฺตํ อรูปสณฺณํ
 พหิทฺธา ฐปานิ ปสฺสติ, อยํ ทุตฺติโย วิโมกฺโข. สฺกนฺเตว อธิมุตฺโต
 โหติ, อยํ ตตฺติโย วิโมกฺโข. สพฺพโส รุปสณฺณานํ สมตฺติกฺกมา
 ปฏฺวิขสณฺณานํ อตฺถงฺกมา นานตฺตสณฺณานํ อมณสิการา ‘อนนฺโต
 อากาโสติ อากาसानญายตน์ อุปสมปฺพชฺช วิหริติ, อยํ จตฺตฺโต
 วิโมกฺโข. สพฺพโส อากาसानญายตน์ สมตฺติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ
 วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญายตน์ อุปสมปฺพชฺช วิหริติ, อยํ ปญฺจโม
 วิโมกฺโข. สพฺพโส วิญฺญาณญายตน์ สมตฺติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิณฺจิตฺติ
 อากิณฺจญฺญายตน์ อุปสมปฺพชฺช วิหริติ, อยํ ฉจฺจโม วิโมกฺโข.
 สพฺพโส อากิณฺจญฺญายตน์ สมตฺติกฺกมฺม เวนสณฺณานาสณฺณายตน์
 อุปสมปฺพชฺช วิหริติ, อยํ สตฺตโม วิโมกฺโข. สพฺพโส
 เวนสณฺณานาสณฺณายตน์ สมตฺติกฺกมฺม สณฺณาวะทียิตน์โรธํ อุปสมปฺพชฺช
 วิหริติ, อยํ อจฺจโม วิโมกฺโข. อิเม ไช อานนฺท อจฺจ วิโมกฺขา.

[๑๗๕] “เอกมิตาหิ อานนุท สมยํ อรุเวลาयํ วิหรามิ
 นชชชา เนรณฺชราย ตีเร อชปาลนิโครธเ ปจมาภิสมฺพุทฺโธ. อถ โข
 อานนุท มาโร ปาปิมา, เยนาคํ, เตนุปลสงฺกมิ; อุปลสงฺกมิตฺวา
 เอกมนตํ อฏฺฐจาสิ; เอกมนตํ จิตฺโต โข อานนุท มาโร ปาปิมา มํ
 เอตทโวจ ‘ปรีนิพฺพาทุตฺตานิ ภาณเต ภควา, ปรีนิพฺพาทุ สฺสคฺโต,
 ปรีนิพฺพานกาโลทานิ ภาณเต ภควโตติ. เอวํ วุตฺเต, อหํ อานนุท
 มารํ ปาปิมนตํ’ เอตทโวจ ‘น ตาวาหํ ปาปิม ปรีนิพฺพายิสฺสามิ,

^១ ពេ., វិ. បាបិរ្ណំ

ยาว เม ภิกขุ น สาวกา ภวิสฺสณฺติ วียตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสฺตา ฐมฺมธรา ฐมฺมานุฐมฺมปฺปฏิปนฺนา สามิจิปปฺฏิปนฺนา อนุฐมฺมจาริโน, สกํ อจฺริยํ อุกฺคเหตฺวา อจฺจิกฺขิสฺสณฺติ เทเสสฺสณฺติ ปณฺณเปสฺสณฺติ ปญฺจเปสฺสณฺติ วิวริสฺสณฺติ วิภกฺขิสฺสณฺติ อุตฺตานิกิริสฺสณฺติ,^๑ อุปฺปนฺนํ ปฺรปฺปวาทํ สหฐมฺเมน สุนิคฺคหิตํ^๒ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาภฺมิหาริยํ ฐมฺมํ เทเสสฺสณฺติ.

“น ตาวาหํ ปาปิม ปฺรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกขุณิโย น สาวิกา ภวิสฺสณฺติ วียตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสฺตา ฐมฺมธรา ฐมฺมานุฐมฺมปฺฏิปนฺนา สามิจิปปฺฏิปนฺนา อนุฐมฺมจาริณิโย, สกํ อจฺริยํ อุกฺคเหตฺวา อจฺจิกฺขิสฺสณฺติ เทเสสฺสณฺติ ปณฺณเปสฺสณฺติ ปญฺจเปสฺสณฺติ วิวริสฺสณฺติ วิภกฺขิสฺสณฺติ อุตฺตานิกิริสฺสณฺติ, อุปฺปนฺนํ ปฺรปฺปวาทํ สหฐมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาภฺมิหาริยํ ฐมฺมํ เทเสสฺสณฺติ.

“น ตาวาหํ ปาปิม ปฺรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสกา น สาวกา ภวิสฺสณฺติ วียตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสฺตา ฐมฺมธรา ฐมฺมานุฐมฺมปฺฏิปนฺนา สามิจิปปฺฏิปนฺนา อนุฐมฺมจาริโน, สกํ อจฺริยํ อุกฺคเหตฺวา อจฺจิกฺขิสฺสณฺติ เทเสสฺสณฺติ ปณฺณเปสฺสณฺติ ปญฺจเปสฺสณฺติ วิวริสฺสณฺติ วิภกฺขิสฺสณฺติ อุตฺตานิกิริสฺสณฺติ, อุปฺปนฺนํ ปฺรปฺปวาทํ สหฐมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาภฺมิหาริยํ ฐมฺมํ เทเสสฺสณฺติ.

“น ตาวาหํ ปาปิม ปฺรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสิกา น สาวิกา ภวิสฺสณฺติ วียตฺตา วินีตา วิสารถา พหุสฺสฺตา

^๑ อ. อุตฺตานิกิริสฺสณฺติ, เอมฺปฺริปิ. ^๒ อ. สุนิคฺคหิตํ

ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฏฺธิปนฺนา สามิจิปปฏฺธิปนฺนา อนุธมฺมจารินีโย,
 สกั อัจฉริยํ อุกฺคเหตฺวา อาจิขุสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปณฺณเปสฺสนฺติ
 ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภวิสฺสนฺติ อุตฺตานิกริสฺสนฺติ, อุปฺปนํ
 ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมเน สฺนึคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปปาฏิหาริยํ ธมฺมํ
 เทเสสฺสนฺติ.

“น ตาวาหํ ปาปิเม ปริณิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อิหํ
 พุรฺหมจริยํ อิหุชฺชเวย ภาวิสฺสนฺติ ผิตฺตญฺจ วิตุถาริกํ พหุชฺชณฺณํ
 ปุถุภฺภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สฺปปกาสิตนฺติ.

[๑๗๖] “อิทาเนว” โข อานนฺท อชฺช ปาวาเล” เจติเย
 มาโร ปาปิมา, เยนํ, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมฺนตํ
 อญฺจาสิ; เอกมฺนตํ จิตฺโต โข อานนฺท มาโร ปาปิมา มํ เอตทโวจ
 ‘ปริณิพฺพาทฺตฺตานิ ฆนฺเต ภาควา, ปริณิพฺพาทฺตฺ สุกฺโต, ปริณิพฺพาน-
 กาโลทฺตานิ ฆนฺเต ภาควโต, ภาสิตา โข ปเนสา ฆนฺเต ภาควตา
 วาจา ‘น ตาวาหํ ปาปิเม ปริณิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขุ น
 สาวกา ภาวิสฺสนฺติ ฯเปยฺ ยาว เม ภิกฺขุณีโย น สาวิกา
 ภาวิสฺสนฺติ ฯเปยฺ ยาว เม อุปาสกา น สาวกา ภาวิสฺสนฺติ ฯเปยฺ
 ยาว เม อุปาสิกา น สาวิกา ภาวิสฺสนฺติ ฯเปยฺ ยาว เม อิหํ
 พุรฺหมจริยํ น อิหุชฺชเวย ภาวิสฺสนฺติ ผิตฺตญฺจ วิตุถาริกํ พหุชฺชณฺณํ
 ปุถุภฺภูตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สฺปปกาสิตนฺติ; เอตฺรหิ โข ปน
 ฆนฺเต ภาควโต พุรฺหมจริยํ อิหุชฺชเวย ผิตฺตญฺจ วิตุถาริกํ พหุชฺชณฺณํ
 ปุถุภฺภูตํ, ยาว เทวมนุสฺเสหิ สฺปปกาสิตํ; ปริณิพฺพาทฺตฺตานิ ฆนฺเต
 ภาควา, ปริณิพฺพาทฺตฺ สุกฺโต, ปริณิพฺพานกาโลทฺตานิ ฆนฺเต ภาควโตติ.

^๑ อ. อิทานเวย โข

^๒ ฉ., เท., อ. จาปาเล

[๑๗๗] “เอวํ วุตฺเต, อหํ อานนฺท มารํ ปาปิมนฺตํ
เอตทวโจ ‘อปโปสสุโก ตวํ ปาปิโม โหหิ, น จิรํ ตถาคตสฺส
ปริณิพพานํ ภวิสฺสตี, อิตฺโต ติณฺณํ มาसानํ อจฺจุเยน ตถาคโต
ปริณิพพายิสฺสตีติ; อิทาเนว โข อานนฺท อชฺช ปาวาเล เจตียะ
ตถาคเตน สเตน สมปชาเนน อายุสงฺขารो โอสฺสญฺเจติ.

อานนทยาจนกถา

[๑๗๘] เอวํ วุตฺเต, อายุสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทวโจ
“ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สฺสโต กปฺปํ พหุชนหิตาย
พหุชนสฺสขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺสขาย เทวมนุสฺसानนฺติ.

“อลํทานิ อานนฺท, มา ตถาคตํ ยาจิ, อกาโลทานิ อานนฺท
ตถาคตํ ยาจนายาติ. ทุตฺติยมฺปิ โข อายุสฺมา อานนฺโท ๕เปย
ตติยมฺปิ โข อายุสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทวโจ “ติฏฺฐตุ
ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สฺสโต กปฺปํ พหุชนหิตาย
พหุชนสฺสขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺสขาย เทวมนุสฺसानนฺติ.

“สทฺทหสิ ตวํ อานนฺท ตถาคตสฺส โพธิณฺติ.

เอวํ ภนฺเต.

“อถ ภิกฺขวจรหิ ตวํ อานนฺท ตถาคตํ ยาวตตฺติยกํ
อภินิปปิเพสฺสีติ.

“สมมุขา เม ตํ ภนฺเต ภควโต สุตํ, สมมุขา ปฏิกฺคหิตํ
‘ยสฺส กสฺสจฺจิ อานนฺท จตฺตารอ อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุสํกิตา
ยานิกิตา” วตฺถุกิตา อนฺนุจฺจิตา ปริจฺจิตา สฺสสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน

* จ.,เท.,อ. ยานิกิตา, เอวมุปริปี.

กปป์ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา; ตถาคตฺตสฺส โข อานนฺท
 จตฺตารอ อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺตูกตา
 อนุญฺจิตา ปริจิตา สฺสมารทฺธา, อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต
 กปป์ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาติ.

“สทฺทหสิ ตวํ อานนฺทาทิ.

เอวํ ภนฺเต.

“ตสฺมาติหानนฺท ตฺยฺเหเวตํ ทุกฺกภูํ, ตฺยฺเหเวตํ อปรทฺธํ, ยํ
 ตวํ ตถาคเตน เอวํ โอปาริเก นิमितฺเต กยิรมาเน, โอปาริเก
 โอบาเส กยิรมาเน, นาสกฺขิ ปฏฺวิวิธมิตฺตํ, น ตถาคตํ ยาจิ “ติฏฺฐตฺต
 [^๑] ภควา กปป์, ติฏฺฐตฺต สฺคโต กปป์ พหุชนหิตาย พหุชนสฺสขาย
 โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺสขาย เทวมนุสฺसानนฺติ; สเจ ตวํ
 อานนฺท ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทว ว เต วาจา ตถาคโต
 ปฏฺกฺกฺขิเปยฺย, อถ ตตฺติยํ อธิวเสยฺย; ตสฺมาติหานนฺท ตฺยฺเหเวตํ
 ทุกฺกภูํ, ตฺยฺเหเวตํ อปรทฺธํ.

[๑๗๙] “เอกมิตาหํ อานนฺท สมยํ ราชคเเท วิหรามิ
 คิซฺมณฺณ ปพฺพเต. ตตฺตราปิ โข ตาหํ อานนฺท อามนฺเตสึ ‘รมณียํ
 อานนฺท ราชคหํ, รมณียํ [^๒] คิซฺมณฺณ ปพฺพโต, ยสฺส กสฺสจิ
 อานนฺท จตฺตารอ อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา
 วตฺตูกตา อนุญฺจิตา ปริจิตา สฺสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปป์
 วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา; ตถาคตฺตสฺส โข อานนฺท จตฺตารอ
 อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺตูกตา อนุญฺจิตา
 ปริจิตา สฺสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปป์ วา

^๑ ฉ., เท. ภนฺเต

^๒ ฉ., เท. อานนฺท

ติฏฐเจยฺย กปฺปาวเสสํ วาติ; เอวมฺปิ โข ตวํ อานนฺท ตถาคเตน
โอฟาริเก นิमितฺเต กยิรมาเน, โอฟาริเก โอฟาเส กยิรมาเน,
นาสกุขิ ปฏฺวิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ 'ติฏฺฐตุ' [๑] ภควา กปฺป,
ติฏฺฐตุ สฺสโต กปฺป พหุชนหิตาย พหุชนสฺสขาย โลกานุกมฺปาย
อตุถาย หิตาย สฺสขาย เทวมนุสฺसानนฺติ; สเจ ตวํ อานนฺท
ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทว เต วาจา ตถาคโต ปฏฺวิกุขิเปยฺย, อถ
ตตฺยํ อธิวาเสยฺย. ตสฺมาติหานนฺท ตฺยฺเหเวตํ ทุกฺกมฺ, ตฺยฺเหเวตํ
อปฺรหฺ.

[๑๘๐] “เอกมิตาหํ อานนฺท สมยํ ตตฺถเภา ราชคเ
วิหฺรามี โคตมนิโครฺธ ๕เปยฺ ตตฺถเภา ราชคเ วิหฺรามี จอฺรปฺปาเต
๕เปยฺ ตตฺถเภา ราชคเ วิหฺรามี เวการปฺสเส สตฺตปณฺณคฺหา^๑
๕เปยฺ ตตฺถเภา ราชคเ วิหฺรามี อีสฺสิคิลิปฺสเส กภาพฺสลา^๒ ๕เปยฺ
ตตฺถเภา ราชคเ วิหฺรามี สีตวเน สบฺบโสณฺทิกปฺพุภาเร ๕เปยฺ
ตตฺถเภา ราชคเ วิหฺรามี ตโปทาราเม ๕เปยฺ ตตฺถเภา ราชคเ
วิหฺรามี เวพฺพวเน กลนฺทกนิวาเป ๕เปยฺ ตตฺถเภา ราชคเ วิหฺรามี
ชีวกมฺพวเน ๕เปยฺ ตตฺถเภา ราชคเ วิหฺรามี มหฺตทกฺขจฺฉิมิ
มิตฺทาเย. ตตฺราปิ โข ตาหํ อานนฺท อามนฺเตสึ ‘รมณียํ อานนฺท
ราชคหํ, รมณียํ คิชฺฌกุญฺโฏ ปพฺพโต, รมณียํ โคตมนิโครฺธ,
รมณียํ จอฺรปฺปาโต, รมณียา เวการปฺสเส สตฺตปณฺณคฺหา,
รมณียา อีสฺสิคิลิปฺสเส กภาพฺสลา, รมณียํ สีตวเน สบฺบโสณฺทิกปฺพุภาโร,
รมณียํ ตโปทาราโม, รมณียํ เวพฺพวเนกลนฺทกนิวาโป,’ รมณียํ

^๑ ฉ., เท. ภาเน

^๒ ฉ., เท., อ. สตฺตปณฺณคฺหา, เอวมฺปิ.

^๓ ฉ., เท., อ. เวพฺพวเน กลนฺทกนิวาโป

ชีวกมพวนน์, รมณียะ มหัทธกัจฉิมิคทาโย;^๑ ยสฺส กสฺสจฺจ อานนฺท
 จตฺตารโ อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุสฺสีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา
 อนฺนุจฺจिता ปริจฺจिता สฺสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา
 ติฏฺฐเจยฺย กปฺปาวเสสํ วา. ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตารโ
 อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุสฺสีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนฺนุจฺจिता
 ปริจฺจिता สฺสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา
 ติฏฺฐเจยฺย กปฺปาวเสสํ วาติ เอวมปิ โข ตวํ อานนฺท
 ตถาคเตน โอปาริกะ นิमितฺเต กยิรมาเน, โอปาริกะ โอมาสะ
 กยิรมาเน, นาสกฺขิ ปฏฺวิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ “ติฏฺฐจตุ ภควา
 กปฺปํ, ติฏฺฐจตุ สฺสโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสฺสขาย
 โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺสขาย เทวมนุสฺसानนฺติ; สเจ ตวํ
 อานนฺท ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทว ว เต วาจา ตถาคโต
 ปฏฺวิกฺขิเปยฺย, อถ ตตฺติยํ อธิวาเสยฺย; ตสฺมาติหानนฺท ตฺยฺเหเวตํ
 ทุกกฺกํ, ตฺยฺเหเวตํ อปรทฺธํ.

[๑๔๑] “เอกมิทาหํ อานนฺท สมยํ อิธเว เวสาลียํ วิหรามิ
 อุเทน เจติเย. ตตฺตราปิ โข ตาหํ อานนฺท อามนฺเตสึ ‘รมณียา
 อานนฺท เวสาลี, รมณียํ อุเทน เจติยํ; ยสฺส กสฺสจฺจ อานนฺท
 จตฺตารโ อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุสฺสีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา
 อนฺนุจฺจिता ปริจฺจिता สฺสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา
 ติฏฺฐเจยฺย กปฺปาวเสสํ วา. ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตารโ
 อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุสฺสีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนฺนุจฺจिता
 ปริจฺจिता สฺสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา
 ติฏฺฐเจยฺย กปฺปาวเสสํ วาติ; เอวมปิ โข ตวํ อานนฺท, ตถาคเตน

^๑ ฉ., เท., อ. มหัทธกัจฉิมิ มิคทาโย

โอฬาริกะ นิमितฺเต กยิรมาเน, โอฬาริกะ โอภาเส กยิรมาเน,
 นาสกฺขิ ปฏฺวิวิฆฺตํ, น ตถาคตํ ยาจิ ‘ติฏฺฐตุ ภาควา กปฺป,
 ติฏฺฐตุ สฺสโต กปฺป พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย
 อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानนฺติ; สเจ ตวํ อานนฺท
 ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทว ว เต วาจา ตถาคโต ปฏฺกฺกิเปยฺย,
 อถ ตตฺติยกํ อธิวาสเยยฺ; ตสฺมาติหानนฺท ตฺยฺเหเวตํ ทุกกฺกํ,
 ตฺยฺเหเวตํ อปรทฺธํ.

[๑๘๒] “เอกมิทาหํ อานนฺท สมยํ อิเชว เวสาลียํ วิหฺรามี
 โคตมเก เจติเย ฯเปฯ อิเชว เวสาลียํ วิหฺรามี สตฺตมฺเพ เจติเย
 ฯเปฯ อิเชว เวสาลียํ วิหฺรามี พหุปฺตฺเต เจติเย ฯเปฯ อิเชว
 เวสาลียํ วิหฺรามี สารนฺทเท เจติเย ฯเปฯ อิทาเนว โข ตาหํ
 อานนฺท อชฺช ปาวาเล เจติเย อามนฺเตสึ ‘รมณียา อานนฺท
 เวสาลี, รมณียํ อุเทนํ เจติยํ, รมณียํ โคตมกํ เจติยํ, รมณียํ
 สตฺตมฺพํ เจติยํ, รมณียํ พหุปฺตํ เจติยํ, รมณียํ สารนฺททํ เจติยํ,
 รมณียํ ปาวาลํ เจติยํ; ยสฺส กสฺสจิ อานนฺท จตฺตารอ อิทฺธิปาทา
 ภาวิตา พหุสํกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุจฺจิตา ปริจฺจิตา
 สฺสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺป วา ติฏฺฐเยยฺ กปฺปาวเสสํ วา.
 ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตารอ อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุสํกตา
 ยานีกตา วตฺถุกตา อนุจฺจิตา ปริจฺจิตา สฺสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน
 อานนฺท ตถาคโต กปฺป วา ติฏฺฐเยยฺ กปฺปาวเสสํ วาติ; เอวมฺปิ
 โข ตวํ อานนฺท, ตถาคเตน โอฬาริกะ นิमितฺเต กยิรมาเน,
 โอฬาริกะ โอภาเส กยิรมาเน, นาสกฺขิ ปฏฺวิวิฆฺตํ, น ตถาคตํ
 ยาจิ “ติฏฺฐตุ ภาควา กปฺป, ติฏฺฐตุ สฺสโต กปฺป พหุชนหิตาย
 พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानนฺติ;

สเจ ตวั อานนุท ตถาคตัม ยาเจยฺยาสี, เทว ว เต วาจา ตถาคโต
ปฏิภาติเปยฺย, อถ ตตฺติยกัม อธิวาเสยฺย; ตสฺมาติหानนุท ตฺยฺเหเวตํ
ทุกกภู, ตฺยฺเหเวตํ อปรทฺธ.

[๑๘๓] “นฺนุ เอว” อานนุท มยา ปฏิภาจฺเจว^๒ อุกฺขาตัม,
สพฺเพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว,
ตัม กุเตตฺถ อานนุท ลพฺภา, ยนฺตัม ชาตัม ภูตัม สงฺขตัม ปโลกธมฺม
‘ตัม วต มา ปลุชฺชิตี เนตัม จานัน วิชฺชติ; ยัม โข ปเนตัม อานนุท
ตถาคเตน จตฺตัม วนฺตัม มุตฺตัม ปหีนํ ปญฺนิสฺสภูจํ, โอสฺสภูโจ
อายุสงฺขารो, เอกังเสน วาจา [”] ภาสิตา ‘นจิริ ตถาคตสฺส
ปริณิพฺพานํ ภวิสฺสติ อิตฺโต ติณฺณํ มาसानํ อจฺจเยน ตถาคโต
ปริณิพฺพายิสฺสตีติ, ‘ตณฺจ’ ตถาคโต ชีวิตเหตุ ปุณฺ ปจฺจาคมิสฺสตีติ
เนตัม จานัน วิชฺชติ; อายามานนุท, เยน มหาวนํ, เยน^๔
กฺุฏฏาคารศาลา, เตนฺอุปสงฺกมิสฺสามาติ. “เอว ภาเนตติ โข อายสฺมา
อานนุโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ.

อถ โข ภควา อายสฺมา อานนุเทน สทฺธิ, เยน
มหาวนํ, เยน กฺุฏฏาคารศาลา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา
อายสฺมนฺตัม อานนุท อามนฺเตสิ “คจฺจ ตวั อานนุท; ยาวติกา
ภิกฺขุ เวสาลี อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต สพฺเพ อุปฺภูจฺจานศาลายํ
สนฺนิปาเตหิตี. “เอว ภาเนตติ โข อายสฺมา อานนุโท ภควโต
ปฏิสฺสฺสนฺติตฺวา,^๖ ยาวติกา ภิกฺขุ เวสาลี อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต
สพฺเพ อุปฺภูจฺจานศาลายํ สนฺนิปาเตตฺวา, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ;

^๑ ฉ., เท. เอต

^๓ อ. ภควตา

^๔ อ. อโย ปาโง น ทิสฺสติ, เอวมฺปริปิ.

^๒ ส., อ. ปฏิภาจฺเจว

^๕ อ. ตัม จานัน

^๖ ฉ., เท., อ. ปฏิสฺสฺสนฺติตฺวา

อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิเวทเตวฺวา เอกมณฺตํ อฏฺฐาสิ; เอกมณฺตํ จิตฺโต โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “สนฺนิปตฺติโต ภนฺเต ภิกฺขุสงฺโฆ, ยสฺสทาทิ ภนฺเต ภควา กาลํ มณฺณตฺติติ.

[๑๘๔] อถ โข ภควา, เยน อุปฺปจฺจาสาลา, เตหฺนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺณตฺเต อาสเน นิสฺสีทิ; นิสฺซชฺช โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “ตสฺมาติห ภิกฺขเว เย เต” มยา ฐมา อภิญฺญา เทสิตา, เต โว สาธุกํ อุกฺคเหตฺวา อาเสวิตพฺพา ภเวตพฺพา พหฺลิกาตพฺพา, ยถฺยิํ พุรฺหมจฺริยํ อทฺธนียํ อสฺส จิรญฺจิตฺกํ, ตทสฺส พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสฺสาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺสาย เทวมนฺนุสฺसानํ; กตเม จ เต ภิกฺขเว ฐมา มยา อภิญฺญา เทสิตา, เย เต^๑ สาธุกํ อุกฺคเหตฺวา อาเสวิตพฺพา ภเวตพฺพา พหฺลิกาตพฺพา, ยถฺยิํ พุรฺหมจฺริยํ อทฺธนียํ อสฺส จิรญฺจิตฺกํ, ตทสฺส พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสฺสาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺสาย เทวมนฺนุสฺसानํ. เสยฺยถิํ, จตฺตารो สติปฏฺจานา, จตฺตารอ สมนฺนปฺปชานา, จตฺตารอ อิทฺธิปาทา, ปณฺจินฺทริยานิ, ปณฺจ พฺลานิ, สตฺต โพชฺฆงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺกโก มคฺโค; อิมํ โข เต” ภิกฺขเว ฐมา มยา อภิญฺญา เทสิตา, เย^๒ เต สาธุกํ อุกฺคเหตฺวา อาเสวิตพฺพา ภเวตพฺพา พหฺลิกาตพฺพา, ยถฺยิํ พุรฺหมจฺริยํ อทฺธนียํ อสฺส จิรญฺจิตฺกํ, ตทสฺส พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสฺสาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺสาย เทวมนฺนุสฺसानนฺติ.

[๑๘๕] อถ โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “หนฺนทาทิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว; วยฺฐมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมนฺปาเทถ, น

^๑ อ. โว

^๒ อ. อยฺ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ อ., เท., อ. โว

^๔ อ. เต โว อ., เท. เย โว

จิรัง ตถาคตสุส ปรินิพพานัง ภวิสฺสตี, อิตฺโต ติณฺณํ มาसानํ
อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตีติ. อิทมวโจ ภควา, อิทํ
วตฺวาน^๑ สุคโต อถาปรี เอตทวโจ สตุถา

“ทหฺราปี จ เย วุฑฺฒา เย พาลา เย จ ปญฺชิตา
อฑฺฒา เจว ทลิตฺทา จ สพฺเพ มจฺจุปฺรายนา.
ยถาปี กุมฺภการสฺส กตํ มตฺติกภาชนํ
ขุทฺทกญฺจ มหฺนตฺตญฺจ ยญฺจ ปกุกํ ยญฺจ อามกํ
สพฺพํ เกทปฺริยนฺตํ เอวํ มจฺจานชีวิทํ.

อถาปรี เอตทวโจ สตุถา

“ปฺริปกุโก วโย มยฺหํ ปฺริตตํ มม ชีวิทํ
ปฺหาย โว คมิสฺสสามิ กตํ เม สรณมตฺตโน.
อปฺปมตฺตา สตีมนฺโต สุสึลา โหถ ภิกฺขโว
สุสฺมาหิตสงฺกปฺปา สจิตฺตมนุรฺกฺขถ.
โย อิมสฺมี ฌมฺมวินฺเย อปฺปมตฺโต วิหฺริสฺสตี^๒
ปฺหาย ชาติสฺสาร์ ทฺกฺขสฺสนตํ กฺริสฺสตีติ.

ตติยภาณวารो.”

^๑ อ. วตฺวา

^๒ ส. อ. วิหฺริสฺสตี, ฉ., เท. วิหฺริสฺสตี

^๓ อ. ตติยภาณวารํ นิฏฺฐิตํ

นาคาปโลกิตา

[๑๘๖] อถ โข ภควา ปุพฺพพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา
 ปตฺตจີวรมาทาย เวสาลี ปิณฑาย ปาวิสิ; เวสาลิยํ ปิณฑาย
 จริตฺวา ปจฺจนาภตฺตํ ปิณฑปาตปฏฺฐิกฺกนฺโต นาคาปโลกิตํ เวสาลี
 อปฺโลเกตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อิทํ ปจฺจิมกํ
 อานนฺท ตถาคตสฺส เวสาลิยา” ทสฺสนํ ภวิสฺสติ; อายามานนฺท,
 เยน ภณฺฑุคาโม, เตนฺอุปสงฺกมิสฺสามาติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข
 อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสุโสสิ.

อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเขน สทฺธิ, เยน ภณฺฑุคาโม,
 ตทวสฺริ. ตตฺร สทฺ ภควา ภณฺฑุคาเม วิหฺรติ. ตตฺร โข ภควา
 ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “จตุณฺนํ ภิกฺขเว ฆมฺมานํ อนนฺฺโพธา อปฺปฏฺฐิเวธา
 เอวมิทํ ทิฆมทฺธานํ สนฺหาวิตํ สัสมิตํ มมฺญฺเจว ตุมฺหากณฺจ;
 กตเมสํ จตุณฺนํ, อริยสฺส ภิกฺขเว สีลสฺส อนนฺฺโพธา อปฺปฏฺฐิเวธา
 เอวมิทํ ทิฆมทฺธานํ สนฺหาวิตํ สัสมิตํ มมฺญฺเจว ตุมฺหากณฺจ.
 อริยสฺส ภิกฺขเว สมาริสฺส อนนฺฺโพธา อปฺปฏฺฐิเวธา เอวมิทํ
 ทิฆมทฺธานํ สนฺหาวิตํ สัสมิตํ มมฺญฺเจว ตุมฺหากณฺจ. อริยาย
 ภิกฺขเว ปญฺญาย อนนฺฺโพธา อปฺปฏฺฐิเวธา เอวมิทํ ทิฆมทฺธานํ
 สนฺหาวิตํ สัสมิตํ มมฺญฺเจว ตุมฺหากณฺจ. อริยาย ภิกฺขเว วิมุตฺติยา
 อนนฺฺโพธา อปฺปฏฺฐิเวธา เอวมิทํ ทิฆมทฺธานํ สนฺหาวิตํ สัสมิตํ
 มมฺญฺเจว ตุมฺหากณฺจ. ตยิทํ ภิกฺขเว อริยํ สีลํ อณฺฺพุทฺธํ ปฏฺฐิวิทฺธํ,
 อริโย สมาริ อณฺฺพุทฺธो ปฏฺฐิวิทฺธो, อริยา ปญฺญา อณฺฺพุทฺธา
 ปฏฺฐิวิทฺธา, อริยา วิมุตฺติ อณฺฺพุทฺธา ปฏฺฐิวิทฺธา, อฺจุฉินฺนา ภวตณฺหา,

° อ. เวสาลิทสฺสนํ

ชีณ ภวเนตฺติ, นตฺถิทานิ ปฺนพฺภวตฺติ. อิทมวโจ ภควา, อิทํ วตฺวาน
สฺสคโต อถาปรํ เอตทวโจ สตฺถา

“สีลํ สมာธิ ปญฺญา จ วิมุตฺติ จ อนุตฺตรา
อนุปฺพุทฺธา อิมํ ธรรมํ โคตเมน ยสฺสสินฺหา.
อิตฺติ พุทฺโธ อภิญฺญา ย ธรรมมกฺขาสี ภิกฺขุณฺ
ทฺถุขสฺสสนฺตงฺกโร สตฺถา จกฺขมา ปรีนิพฺพุตฺติ.

ตตฺรปิ สฺกํ ภควา ภณฺทคฺคาเม วิหรนฺโต เอตทเว พหุลํ
ภิกฺขุณฺ ธรรมํ กถํ กโรตฺติ “อิตฺติ สีลํ, อิตฺติ สมาธิ, อิตฺติ ปญฺญา,
สีลปรีภาวิตฺโต สมาธิ มหปฺพลโ หิตฺติ มหานิสฺสโร, สมาธิปรีภาวิตฺตา
ปญฺญา มหปฺพลา หิตฺติ มหานิสฺสา, ปญฺญาปรีภาวิตฺตํ จิตฺตํ
สมมเทว อาสเวหิ วิมฺฺจจฺจติ; เสยฺยถิํ, กามาสวา ภวาสวา [๑]
อวิชฺชาสวาติ.

จตุรมาหาปเทสกา

[๑๔๗] อถ โข ภควา ภณฺทคฺคาเม ยถาภีรหฺนํ วิหริตฺวา
อายุสมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายาฆานนฺท, เยเน หตฺถิกคฺคาโม,
อมฺพคฺคาโม, ชมฺพคฺคาโม, เยเน โภคนครํ, เตเนปฺสงฺกมฺิสฺสามาติ.
“เอวํ ภนฺเตติ โข อายุสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺสโร. อถ
โข ภควา มหตฺตา ภิกฺขุสงฺเขเน สทฺธิ, เยเน โภคนครํ, ตทวสฺริ.
ตตฺร สฺกํ ภควา โภคนคฺเร วิหริตฺติ อานนฺเท เจตฺติเย. ตตฺร โข
ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “จตฺตาโรเม ภิกฺขเว มหาปเทเส เทเสสฺสามิ,
ตํ สฺสณฺณ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามิตฺติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข เต
ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสโร. ภควา เอตทวโจ

^๑ อ. ทิมฺมจาสวา

[๑๔๘] “อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวํ วทฺเขยฺย ‘สมมุขฯ เมตํ อวฺวโส ภควโต สุตํ สมมุขฯ ปฏฺยคฺคหิตํ ‘อํ ฌมโม, อํ วินโย, อิํ สตฺถุ สาสนนฺติ, ตสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ นปฺปฏฺยโกสิตพฺพํ; อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏฺยโกสิตฺวา ตานิ ปทพฺยณฺชนานิ สาธุกํ อุกฺคเหตฺวา สุตฺเต โอสาเรตพฺพานิ”^๑ วินฺเย สนฺทสฺเสตพฺพานิ; ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ”^๒ วินฺเย สนฺทสฺสียมานานิ น เจว สุตฺเต โอสรนฺติ,^๓ น จ^๔ วินฺเย สนฺทิสฺสนฺติ; นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิํ น เจว ตสฺส ภควโต วจฺนํ, อิมสฺส จ ภิกฺขุโน ทฺวคฺคหิตนฺติ; อิติ เหนํ ภิกฺขเว จทฺทเทยฺยาถ; ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ วินฺเย สนฺทสฺสียมานานิ สุตฺเต เจว โอสรนฺติ วินฺเย จ สนฺทิสฺสนฺติ; นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิํ ตสฺส ภควโต วจฺนํ, อิมสฺส จ ภิกฺขุโน สฺวคฺคหิตนฺติ; อิํ ภิกฺขเว ปจฺมํ มหาปเทสํ ชาเรยฺยาถ.

อิธ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวํ วทฺเขยฺย ‘อมฺกสฺมี นาม อวฺวเส สงฺโฆ วิหฺรติ สเถโร สปาโมกฺโข, ตสฺส เม สงฺฆสฺส สมมุขฯ สุตํ สมมุขฯ ปฏฺยคฺคหิตํ ‘อํ ฌมโม, อํ วินโย, อิํ สตฺถุสาสนนฺติ, ตสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ นปฺปฏฺยโกสิตพฺพํ. อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏฺยโกสิตฺวา ตานิ ปทพฺยณฺชนานิ สาธุกํ อุกฺคเหตฺวา สุตฺเต โอสาเรตพฺพานิ, วินฺเย สนฺทสฺเสตพฺพานิ, ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ วินฺเย สนฺทสฺสียมานานิ น เจว สุตฺเต โอสรนฺติ, น จ วินฺเย สนฺทิสฺสนฺติ; นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิํ น เจว ตสฺส ภควโต วจฺนํ,

^๑ ส.,อิ. โอตาเรตพฺพานิ

^๓ ส.,อิ. โอตรนฺติ

^๒ ส.,อิ. โอตาริยมานานิ, เอวมฺปริปิ.

^๔ อ. น วินฺเย

ตสฺส จ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทุคฺคหิตนฺติ; อิติ เหนฺตํ ภิกฺขเว จฑฺฑเทยฺยาถ.
 ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ วินฺเย สนฺทสฺสียมานานิ
 สุตฺเต เจว โอสรณฺติ, วินฺเย จ สนฺทิสฺสนฺติ; นิฏฺฐเมตถ คนฺตพฺพํ
 ‘อทุชา อิทํ ตสฺส ภควโต วจัน, ตสฺส จ สงฺฆสฺส สุกฺคหิตนฺติ;
 อิทํ ภิกฺขเว ทฺติยํ มหาปเทสํ ชาเรยฺยาถ.

อิธ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย ‘อมุกสฺมี นาม
 อาวาเส สมฺพหฺลา เถรา ภิกฺขุ วิหรนฺติ พหุสฺสุตา อาคตาคมา
 ฐมฺมธฺรา วินยธฺรา มาติกาธฺรา, เตสํ เม เถรานํ สมฺมุขา สุตํ
 สมฺมุขา ปฏฺิคฺคหิตํ ‘อัยมฺโหม, อัยมฺ โวินโย, อิทํ สตฺถุสสาสนนฺติ,
 ตสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ ๔เปยฺย น จ
 วินฺเย สนฺทิสฺสนฺติ; นิฏฺฐเมตถ คนฺตพฺพํ ‘อทุชา อิทํ น เจว
 ตสฺส ภควโต วจัน, เตสญฺจ เถรานํ ทุคฺคหิตนฺติ; อิติ เหนฺตํ
 ภิกฺขเว จฑฺฑเทยฺยาถ. ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ ๔เปยฺย
 วินฺเย จ สนฺทิสฺสนฺติ; นิฏฺฐเมตถ คนฺตพฺพํ ‘อทุชา อิทํ ตสฺส
 ภควโต วจัน, เตสญฺจ เถรานํ สุกฺคหิตนฺติ; อิทํ ภิกฺขเว ตติยํ
 มหาปเทสํ ชาเรยฺยาถ.

อิธ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย ‘อมุกสฺมี นาม
 อาวาเส เอโก เถโร ภิกฺขุ วิหรติ พหุสฺสุโต อาคตาคโม ฐมฺมธโร
 วินยธโร มาติกาธโร, ตสฺส เม เถรสฺส สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา
 ปฏฺิคฺคหิตํ ‘อัยมฺโหม, อัยมฺ โวินโย, อิทํ สตฺถุสสาสนนฺติ, ตสฺส
 ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ, นปฺปฏฺิโกสิตพฺพํ;
 อนภินนฺทิตวา นปฺปฏฺิโกสิตวา ตานิ ปทพฺพณฺณานิ สาธุกํ
 อุกฺคเหตฺวา สุตฺเต โอสารตพฺพานิ, วินฺเย สนฺทสฺสิตพฺพานิ;^๑

^๑ ฉ., เท., อ. สนฺทสฺสิตพฺพานิ

ตานิ เจ สุตเต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสียมานานิ น เจว
 สุตเต โอสรฺนติ, น จ^๑ วินเย สนฺทิสฺสนฺติ; นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ
 ๕เป๕ “อทุฐา อิทํ ตสฺส ภควโต วจัน, ตสฺส จ เถรสฺส
 สุกฺกิตฺตฺตํ; อิทํ ภิกฺขเว จตฺตฺถํ มหาปเทสฺส ฐาเรยฺยาถ.”^๒ อิม ไช
 ภิกฺขเว จตฺตาโร มหาปเทเส ฐาเรยฺยาถาติ.

ตตฺรปิ สฺสํ ภควา โภคนฺคเร วิหฺรติ” อานนฺเท เจติเย
 เอตทเว พหุลํ ภิกฺขุณฺ ฆมฺมี กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ,
 อิติ ปญฺญา, สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺพลโ ไหติ มหานิสฺสโ,
 สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺพลา ไหติ มหานิสฺสา,
 ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมทเว อาสเวหิ วิมฺจุจฺจติ; เสยฺยถิทํ,
 กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวาติ.

กมมารปุตตจุนทวตถุ

[๑๘๙] อถ ไช ภควา โภคนฺคเร ยถาภิรฺนตํ วิหฺรติว
 อายสฺมณฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน ปาวา,
 เตนฺอุปสงฺกมิสฺสามาติ. “เอวํ ภนฺเตติ ไช อายสฺมา อานนฺโท
 ภควโต ปจฺจุสฺสโสสิ. อถ ไช ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทฺธิ,
 เยน ปาวา, ตทวสฺริ. ตตฺร สฺสํ ภควา ปาวายํ วิหฺรติ จุนฺทสฺส
 กมมารปุตตสฺส อมฺพวเน. อสฺสโสสิ ไช จุนฺโท กมมารปุตโต
 “ภควา กิร ปาวํ อนุปฺปตฺโต ปาวายํ วิหฺรติ มยฺหํ อมฺพวเนติ.
 อถ ไช จุนฺโท กมมารปุตโต, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ;
 อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมณฺตํ นิสฺสีทิ; เอกมณฺตํ

^๑ อ. น วินเย

^๒ อ. ฐาเรยฺยาถาติ

^๓ ฉ.,เท.,อ. วิหฺรนฺโต

นิสินุ่น ไช จุหนท์ กมมารปุตต์ ภควา ฌมฺมียา กถาย สนฺทสฺสเสสิ
 สมากเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมปหฺสเสสิ. อถ ไช จุหนฺโท กมมารปุตฺโต
 ภควตา ฌมฺมียา กถาย สนฺทสฺสสิโต สมากปิโต สมุตฺเตชิตो
 สมปหฺสิตो ภควนฺตํ เอตทวโจ “อริวาสฺสตุ เม ภนฺเต ภควา
 สุวตฺตนาถ ภตฺตํ สทฺธิ ภิกขุสงฺฆนาถิ. อริวาสฺสสิ ภควา
 ตุณฺหิภาเวน. อถ ไช จุหนฺโท กมมารปุตฺโต ภควโต อริวาสนํ
 วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา
 ปกคามิ.

อถ ไช จุนโท กมฺมารปฺตโต ตสฺสา รตฺติยา อจฺเจยน
 สเก นิเวสเน ปณฺีตํ ขาทนํ โภชนํ ปฏฺิยาทาเปตฺวา ปหฺตตฺถ
 สฺสกรมทฺทวํ ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ “กาโล ภนฺเต, นิฏฺฐิตํ
 มตฺตตฺนฺติ. อถ ไช ภควา ปุพฺพพณฺ्हสมํ นีวาเสตฺวา ปตฺตจฺีวรมาทาย
 สทฺธิํ ภิกฺขุสงฺฆเณ, เยน จุนฺทสฺส กมฺมารปฺตตสฺส นิเวสนํ,
 เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺญตฺตาสเน นิสฺสีทิ; นิสฺซชฺ ไช
 ภควา จุนฺทํ กมฺมารปฺตตํ อามนฺเตสิ “ยนฺเต จุนฺท สฺสกรมทฺทวํ
 ปฏฺิยตฺตํ, เตเน มํ ปรีวสิ; ยํ ปนฺญณํ ขาทนํ โภชนํ ปฏฺิยตฺตํ,
 เตเน ภิกฺขุสงฺฆํ ปรีวสีติ. “เอวํ ภนฺเตติ ไช จุนฺโท กมฺมารปฺตโต
 ภควโต ปฏฺิสฺสจฺตฺวา, ยํ อโหสิ สฺสกรมทฺทวํ ปฏฺิยตฺตํ, เตเน
 ภควนฺตํ ปรีวสิ; ยํ ปนฺญณํ ขาทนํ โภชนํ ปฏฺิยตฺตํ, เตเน
 ภิกฺขุสงฺฆํ ปรีวสิ. อถ ไช ภควา จุนฺทํ กมฺมารปฺตตํ อามนฺเตสิ
 “ยนฺเต จุนฺท สฺสกรมทฺทวํ อวสิฏฺฺจํ, ตํ โสพฺเพ นินฺนาหิ;
 นาหนฺตํ จุนฺท ปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก
 สสฺสสมณพฺรหฺมณฺิยา ปชาเย สเทวมนุสฺสาย, ยสฺส ตํ ปรีภฺตตํ
 สมฺมา ปรีณามํ คจฺเจยฺย อณฺฺตฺร ตถาคตสฺสาติ. “เอวํ

ภนฺเตติ โข จุนฺโท กมมารปุตฺโต ภควโต ปฏิสสุตฺวา, ยํ อโหสิ
 สฺสกรมททวํ อวสิฏฺฐํ, ตํ โสพฺเพ นินฺนิตฺวา, เยน ภควา,
 เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนตํ นิสิตฺติ.
 เอกมฺนตํ นิสินฺนํ โข จุนฺทํ กมมารปุตฺตํ ภควา ฐมฺมียา กถาย
 สนฺทสฺสเสตฺวา สมหาเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมปหิเสตฺวา
 อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

[๑๔๐] อถ โข ภควโต จุนฺทสฺส กมมารปุตฺตสฺส ภตฺตํ
 ภุตฺตาวิสฺส ขโร อาพาโธ อุปฺปชฺชติ, โลหิตปฺกฺขนฺทิกา ปพาพฺพา
 เวทนา วตฺตนฺติ มรณฺนฺติกา. ตาปี^๑ สฺสํ ภควา สโต สมฺปชาโน
 อธิวาสสิ อวิหฺญมฺมาโน. อถ โข ภควา อายสฺมฺนตํ อานนฺทํ
 อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน กุสินารา, เตนฺอุปสงฺกมิสฺสามาติ.
 “เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ.

“จุนฺทสฺส ภตฺตํ ภูตฺติตฺวา กมมารสฺสาติ เม สฺสํ,
 อาพาธํ สมฺมุสฺสี ธีโร ปพาพฺพํ มรณฺนฺติกํ.

ภุตฺตสฺส จ สฺสกรมททเวณ
 พฺยาธิปฺพาพฺโพ อุตฺปาที สตฺถโน
 วิเรจฺมาโน^๒ ภควา อโวจ
 “คจฺฉามหิ กุสินารํ นครนฺติ.

(อิมา คาถาโย สงฺคีติกาเล สงฺคีติการเกหิ วุตฺตา)^๓

^๑ ฉ., เท., อ. ตา

^๒ อ. วิริจฺมาโน

^๓ ส., ฉ., เท., อ. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

ปานียาหรณ

[๑๔๑] อถ โข ภควา มคคา โอฏกมม, เยน อณฺณตริ รุกขมฺล, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อิงฺฆ เม ตวํ อานนฺท จตุคฺคณํ สงฺขามิ ปณฺณเปहि; กิลนฺโตสฺมิ อานนฺท, นิสฺสิทิสฺสามิตฺติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสตุวา จตุคฺคณํ สงฺขามิ ปณฺณเปสิ. นิสฺสิทิ ภควา ปณฺณตฺเต อาสเน; นิสฺซชฺช โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อิงฺฆ เม ตวํ อานนฺท ปานียํ อาหาร, ปิปาสิโตสฺมิ อานนฺท, ปิวิสฺสามิตฺติ. เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อิทา นิ ภนฺเต ปณฺจมตฺตานิ สกฺกฺขสตานิ อภิกฺกนฺตานิ, ตํ จกฺกจฺฉินฺนํ อุทกํ ปริตฺตํ ลุพฺพิตํ อาวิลํ สนฺหติ; อयํ ภนฺเต กฺกุชฺชา” นทึ^๑ อวิหฺวเร อจฺเฌทกา^๒ สาโตทกา สีโตทกา เสโตทกา^๓ สุปฺติตฺถา รณณียา; เอตถ ภควา ปานียญจ ปิวิสฺสติ, คตฺตานิ จ สิตฺติกริสฺสตีติ.”

ทฺติยมฺปิ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อิงฺฆ เม ตวํ อานนฺท ปานียํ อาหาร, ปิปาสิโตสฺมิ อานนฺท, ปิวิสฺสามิตฺติ. ทฺติยมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อิทา นิ ภนฺเต ปณฺจมตฺตานิ สกฺกฺขสตานิ อภิกฺกนฺตานิ, ตํ จกฺกจฺฉินฺนํ อุทกํ ปริตฺตํ ลุพฺพิตํ อาวิลํ สนฺหติ; อयํ ภนฺเต กฺกุชฺชา นทึ อวิหฺวเร อจฺเฌทกา สาโตทกา สีโตทกา เสโตทกา สุปฺติตฺถา รณณียา; เอตถ ภควา ปานียญจ ปิวิสฺสติ, คตฺตานิ จ สิตฺติกริสฺสตีติ.

^{๑-๑} ส.,อ. กฺกุชฺชา นทึ ฉ.,เท. กฺกุชฺชานทึ

^{๒-๒} ส.,อ. อจฺเฌทกา สาโตทกา สีโตทกา เสโตทกา

^๓ อ. สิตํ กริสฺสตีติ, เอวมฺปริ.

ตติยมปิ ไช ภควา อายสมนตัม อานนทัม อามนเตสิ “อิงฆ
 เม ตวํ อานนท ปาณีย์ อาหาร; ปิปาสิโตสมิ อานนท, ปิวิสุสามิติ.
 “เอวํ ภนฺเตติ ไช อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสสุตฺวา ปตตํ
 คเหตฺวา, เยน สา นทิกา, เตนุปลสงฺกมิ. อถ ไช สา นทิกา
 จกฺกจฺฉินฺหา ปริตฺตา ลุพิตา อาวילה สนฺทมานา, อายสมนฺเต
 อานนฺเต อุปสงฺกมฺนฺเต, อจฺฉา วิปฺปสนฺหา อนาวิลหา สนฺทติ.”
 อถ ไช อายสมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ “อจฺฉริยํ วต โภ,
 อพฺภุตํ วต โภ, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา; อयํ หิ
 สา นทิกา จกฺกจฺฉินฺหา ปริตฺตา ลุพิตา อาวילה สนฺทมานา, มยิ
 อุปสงฺกมฺนฺเต, อจฺฉา วิปฺปสนฺหา อนาวิลหา สนฺทตฺติ. ปตฺเตน
 ปาณีย์ อาทาย, เยน ภควา, เตนุปลสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ
 เอตทโวจ “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา
 มหานุภาวตา; อิทานิ สา ภนฺเต นทิกา จกฺกจฺฉินฺหา ปริตฺตา
 ลุพิตา อาวילה สนฺทมานา, มยิ อุปสงฺกมฺนฺเต, อจฺฉา วิปฺปสนฺหา
 อนาวิลหา สนฺทิตฺถ; ปิวตุ ภควา ปาณีย์, ปิวตุ สฺสโต ปาณียนฺติ.
 อถ ไช ภควา ปาณีย์ อทปายิ.

ปุกกุสมลลปุตตวตถุ

[๑๔๒] เตน ไช ปน สมเยน ปุกกุโส มลลปุตโต
 อาพารสฺส กาลามสฺส สาวโก กุสินาราย ปาวํ
 อทฺธานมคฺคปฏฺธิปนฺโน โหติ. อทฺทสา ไช ปุกกุโส มลลปุตโต
 ภควนฺตํ อญฺญตรสฺมี รุกฺขมฺมฺเล นิสินฺนํ; ทิสฺวาน, เยน ภควา,
 เตนุปลสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนตํ นิสิตฺติ;

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อ. สนฺทิตถ

เอกมณฺฑํ นิสินฺโน โข ปุกฺกุโส มลฺลปฺตโต ภควนฺตํ เอตทโวจ
 “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, สนฺเตน วต ภนฺเต ปพฺพชิตา
 วิหารเณ วิหรนฺติ; ภูตปฺพฬํ ภนฺเต อาพาโร กาลาโม
 อทฺธานมคฺคปฏฺฏิปนฺโน มคฺคา โอกฺกมฺม อวิหฺมุเร อณฺณตรสฺมึ รุกฺขมฺมูล
 ทิวาวิหารี” นิสีทิ; อถ โข ภนฺเต ปณฺจมตฺตานิ สกฺกสฺตานิ
 อาพาริ กาลามํ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกกฺกมฺมึสุ; อถ โข ภนฺเต
 อณฺณตโร ปุริโส ตสฺส สกฺกสฺสตฺถสฺส ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อาคจฺฉนฺโต,
 เยน อาพาโร กาลาโม, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อาพาริ
 กาลามํ เอตทโวจ ‘อปี ภนฺเต ปณฺจมตฺตานิ สกฺกสฺตานิ
 อติกกฺกนฺตานิ อทฺทสาติ.

‘น โข อหํ อาวุโส อทฺทสนฺติ.

‘กึ ปน ภนฺเต สทฺทํ อสฺโสสีติ.

‘น โข อหํ อาวุโส สทฺทํ อสฺโสสินฺติ.

‘กึ ปน ภนฺเต สุตฺโต อโหสีติ.

‘น โข อหํ อาวุโส สุตฺโต อโหสินฺติ.

‘กึ ปน ภนฺเต สณฺณิ อโหสีติ.

‘เอวมาวุโสติ.

‘โส ตวํ ภนฺเต สณฺณิ สมนโน ชาคโร ปณฺจมตฺตานิ
 สกฺกสฺตานิ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกกฺกนฺตานิ เนว อทฺทส, น ปน
 สทฺทํ อสฺโสสี; อปี หิ เต ภนฺเต สงฺฆาภู รเชน โอกิณฺณาติ.

‘เอวมาวุโสติ.

อถ โข ภนฺเต ตสฺส ปุริสสฺส เอตทโหสิ 'อจฺฉริยํ วต โภ,
อพฺภุตํ วต โภ, สนฺเตน วต โภ ปพฺพชิตา วิหารเณ วิหรนฺติ;
ยตฺร หิ นาม สณฺณิ สฺมาโน ชาคโร ปณฺจมตฺตานิ สกฺกฺสตานิ
นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกนฺตานิ เหนว ทกฺขติ, น ปน สทฺทํ
โสสฺสตีติ. อาพาเร กาลาเม อุพารํ ปสาทํ ปเวเทตฺวา ปฏฺกามิติ.

[๑๕๓] "ตํ กี มณฺณสิ ปฏฺกุส, กตมํ นุ โข ทฺกฺกรตรํ วา
ทฺรภิสมฺภาตฺรํ วา โย วา สณฺณิ สฺมาโน ชาคโร ปณฺจมตฺตานิ
สกฺกฺสตานิ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกนฺตานิ เหนว ปสฺเสยฺย, น ปน
สทฺทํ สฺสณฺเอยฺย, โย วา สณฺณิ สฺมาโน ชาคโร, เทเว" วสฺสฺนฺเต,
เทเว คพฺคพายนฺเต, วิชฺชุตาสฺ^๒ นิจฺฉรณฺทีสฺสุ, อสนฺนิยา ผลนฺติยา,
เหนว ปสฺเสยฺย, น ปน สทฺทํ สฺสณฺเอยฺยาติ.

"กี หิ ภนฺเต ["] กริสฺสนฺติ ปณฺจ วา สกฺกฺสตานิ จ วา
สกฺกฺสตานิ สตฺต วา สกฺกฺสตานิ อณฺฺจ วา สกฺกฺสตานิ นว วา
สกฺกฺสตานิ ทส วา สกฺกฺสตานิ ๗เปยฺย สหสฺสํ วา สกฺกฺสตานิ.^๔
อถ โข เอตเทว ทฺกฺกรตรณฺเจว ทฺรภิสมฺภาตฺรณฺจ, โย สณฺณิ
สฺมาโน ชาคโร, เทเว วสฺสฺนฺเต, เทเว คพฺคพายนฺเต, วิชฺชุตาสฺ
นิจฺฉรณฺทีสฺสุ, อสนฺนิยา ผลนฺติยา, เหนว ปสฺเสยฺย, น ปน สทฺทํ
สฺสณฺเอยฺยาติ.

"เอกมิทาหํ ปฏฺกุส สมยํ อาตุมายํ วิหรามิ ภูสาคาเร;^๕
เตน โข ปน สมเยน เทเว วสฺสฺนฺเต, เทเว คพฺคพายนฺเต,
วิชฺชุตาสฺ นิจฺฉรณฺทีสฺสุ, อสนฺนิยา ผลนฺติยา, อวิทุเร ภูสาคารสฺส

^๑ สฺยา. เทวา

^๓ อี. ตานิ

^๔ สฺยา. ภูสาคาเร

^๒ จ.,เท. วิชฺชุตาสฺ, เอวมฺปริปิ.

^๕ จ.,เท. สกฺกฺสตสหสฺสํ

เทว กสฺสกา ภาตโร หตา จตฺตาโร จ พลฺพิทฺทา; อถ ไช
 ปุกฺกุส อาตุมาโย มหาชนกาโย นิภฺขมิตฺวา, เยเน เต เทว
 กสฺสกา ภาตโร หตา จตฺตาโร จ พลฺพิทฺทา, เตนุปลสงฺกมิ; เตน
 ไช ปนาหํ ปุกฺกุส สมเยเน ภูสาการา นิภฺขมิตฺวา ภูสาการทฺวาเร
 อพฺโปกาสเ จงฺกมามิ; อถ ไช ปุกฺกุส อญฺจตโร ปุริโส ตมฺหา
 มหาชนกาเย, เยนํ, เตนุปลสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภีวาเทตฺวา
 เอกมนฺตํ อญฺจาสิ; เอกมนฺตํ จิตํ ไช อหํ ปุกฺกุส ตํ ปุริสํ
 เอตทวโจจํ 'กินฺนุ ไช โส อาวุโส มหาชนกาโย สนนฺิปปติโตติ.

'อิทานิ ฆนฺเต เทเว วสุสฺสนฺเต, เทเว คพคพายนฺเต,
 วิชฺชุตาสฺส นิจฺฉนฺตีสฺส, อสนฺิยา ผลนฺติยา, เทว กสฺสกา ภาตโร
 หตา จตฺตาโร จ พลฺพิทฺทา; เอตฺเถโส มหาชนกาโย สนนฺิปปติโต;
 ตวํ ปน ฆนฺเต กว อโหสีติ.

'อิเชว ไช อหํ อาวุโส อโหสีนฺติ.

'กึ ปน ฆนฺเต อทฺทสาติ.

'น ไช อหํ อาวุโส อทฺทสนฺติ.

'กึ ปน ฆนฺเต สทฺทํ อสฺโสสีติ.

'น ไช อหํ อาวุโส สทฺทํ อสฺโสสีนฺติ.

'กึ ปน ฆนฺเต สุตฺโต อโหสีติ.

'น ไช อหํ อาวุโส สุตฺโต อโหสีนฺติ.

'กึ ปน ฆนฺเต สณฺณํ อโหสีติ.

'เอวมาวุโสติ.

‘โส ตูว ฆนเต สณณิ สมาน ฆาโคร, เทเว วสสนเต,
เทเว คพคพายนเต, วิชชุตาสุ นิจจรรนตีสสุ, อสนิยา ผลนติยา,
เนว อททส, น ปน สททำ อสโสสีติ.

‘เอวมาวุโสติ.

“อถ โข ปุกกุส ตสส ปุริสสส เอตทโหสิ ‘อจจณิย วัต
โก, อพุกต วัต โก, สนเตน วัต โก ปพพชิตา วิหารน
วิหรนติ; ยตฺร หิ นาม สณณิ สมาน ฆาโคร, เทเว วสสนเต,
เทเว คพคพายนเต, วิชชุตาสุ นิจจรรนตีสสุ, อสนิยา ผลนติยา,
เนว ทกฺขิสฺสติ,^๑ น ปน สททำ สุนิสฺสตีติ; มยิ อุฬาร ปรสาท
ปเวเทตฺวา ปทกฺขิน ภัตฺวา ปกฺกามิตี.

เอว วัฏเต, ปุกกุโส มลลปุตโต ภควนต ेतทโวจ
“เอสาห ฆนเต, โย เม อาพาเร กาลาเม ปสาท, ต ฆาวาเต
วา โอณฺณามิ, สีสสไต วา นทียา ปวาเหมมิ; อภิกฺกนต ฆนเต,
อภิกฺกนต ฆนเต; เสยฺยถาปิ ฆนเต นิกฺกชฺชิต วา อุกฺกชฺชเยย,
ปฏิจฺจนน วา วิวเรยฺย, มฺพหสฺส วา มคฺค อกฺกชฺชเยย,
อนฺธกาเร วา เตลปฺปชฺชิต ฐาเรยฺย ‘จกฺขุมนโต รูปานิ ทกฺขนตีติ,
เอวเมว ภควตา อนेกปริยาเยน ฐมโม ปกาสิต; เอสาห ฆนเต
ภควนต สรณ คุจณามิ ฐมมณฺจ ภิกฺขุสงฺฆณฺจ; อุปาสก ฆ ภควา
ฐาเรตฺถ อชฺชตคฺเค ปาณฺเปต ฺสรณํคตฺนตี.

[๑๕๔] อถ โข ปุกกุโส มลลปุตโต อณฺณตริ ปุริส
อามนฺเตสิ “อิงฺฆ เม ตูว ฆเณ สิงฺคิวนฺณ ญคฺมณฺจ ฐารณีย
อาหฺราติ. “เอว ฆนเตติ โข โส ปุริโส ปุกกุสส มลลปุตตสส ปฏิสฺสตุวา

^๑ น., เท. ทกฺขติ อ. ทกฺขิตี

ตัม สิงฺคิวนฺณํ ยุกฺคภูจํ ธารณียํ อหริ. อถ โข ปฺุกกุโส มลฺลปฺตฺโต
 ตัม สิงฺคิวนฺณํ ยุกฺคภูจํ ธารณียํ ภควโต อุปนาเมสิ “อิทํ ภนฺเต
 สิงฺคิวนฺณํ ยุกฺคภูจํ ธารณียํ, ตัม เม ภนฺเต ภควา ปฏฺิคฺคณฺหาตุ
 อนุกมเป อุปาทายาติ.

“เตนहि ปฺุกกุสฺส เอเกน มํ อจฺฉาเทหิ, เอเกน อานนฺทนฺติ.

“เอวํ ภนฺเตติ โข ปฺุกกุโส มลฺลปฺตฺโต ภควโต ปฏฺิสสฺสวาทา
 เอเกน ภควนฺตํ อจฺฉาเทสิ, เอเกน อายสฺสมนฺตํ อานนฺทํ. อถ โข
 ภควา ปฺุกกุสํ มลฺลปฺตฺตํ ฐมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสเสสิ สฺมาทเปสิ
 สฺมุตฺเตเชสิ สฺมปหํเสสิ. อถ โข ปฺุกกุโส มลฺลปฺตฺโต ภควตา
 ฐมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสสิโต สฺมาทปิโต สฺมุตฺเตชิตฺโต สฺมปหํสิตฺโต
 อฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิเวทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

[๑๕๕] อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, อจิรปฺกนฺเต ปฺุกกุส
 มลฺลปฺตฺเต, ตัม สิงฺคิวนฺณํ ยุกฺคภูจํ ธารณียํ ภควโต กายํ
 อุปนาเมสิ. ตัม ภควโต กายํ อุปนามิตํ หตฺตจฺจิตํ^๑ วีย ขายติ. อถ โข
 อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทวโจ “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ
 ภนฺเต, ยาว ปริสุทฺธํ ภนฺเต ตถาคตสฺส จวิวณฺโณ ปรีโยทาโต;
 อิทํ ภนฺเต สิงฺคิวนฺณํ ยุกฺคภูจํ ธารณียํ ภควโต กายํ อุปนามิตํ
 หตฺตจฺจิตํ^๑ วีย ขายตีติ.

“เอวเมตํ อานนฺท, ทฺวิสฺส โข อานนฺท กาเลสุ อติวีย
 ตถาคตสฺส กาโย ปริสุทฺธํ โหติ จวิวณฺโณ ปรีโยทาโต; กตเมสุ
 ทฺวิสฺส, ยถา อานนฺท รตฺตี ตถาคโต อนุตฺตรํ สฺมมาสมฺโพธิ
 อภิสมฺพุทฺธติ, ยถา รตฺตี อนุปาทิสฺสาย นิพฺพานธาทูยา ปรินิพฺพายติ;

^๑ อ. วิตจฺจิกํ, เอวมฺปริปิ.

อิเมสุ โข อานนุท ทวีสุ กาเลสฺ อติวิย ตถาคตสฺส กาโย
 ปริสุทฺโธ โหติ จวิวัฒนฺโณ ปรีโยทาโต; อชฺช โข ปนानนุท
 รตฺติยา ปจฺฉิเม ยามे กุสินารายํ อุพตฺตเน มลฺลानํ สาถวเน
 อนฺตเร^๑ ยมกสาถานํ ตถาคตสฺส ปรีนิพฺพานํ ภวิสฺสตี;
 อายาฆานนุท, เยเน กกุทฺธา นที, เตนุปลงฺกมิสฺสามาตี.

“เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา อานนุโท ภควโต ปจฺจสฺสสึ.

สิงฺคิวนฺณํ ยุกมฺภุจํ ปุกกุโส อภิหารยิ
 เตเน อจฺฉาทิโต สตฺถา โสฆวณฺโณ อโสภณฺนาตี.

[๑๙๖] อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเขเน สทฺธี, เยเน
 กกุทฺธา นที, เตนุปลงฺกมิ; อุปฺสงฺกมิตฺวา กกุทฺธํ นที อชฺโฆคาเหตฺวา
 นฺหาตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ปจฺจุตฺตริตฺวา, เยเน อมฺพวนํ, เตนุปลงฺกมิ;
 อุปฺสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ จุณฺทกํ อามนฺเตสิ “อิงฺฆ เม ตวํ
 จุณฺทก จตฺถคฺคณํ สงฺฆาภูมึ ปญฺญเปหิ; กิลนฺโตสฺมิ จุณฺทก,
 นิปฺชฺชิสฺสามีตี. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา จุณฺทโก ภควโต
 ปฏิสฺสวฺวา จตฺถคฺคณํ สงฺฆาภูมึ ปญฺญเปสิ. อถ โข ภควา
 ทกฺขิณฺเนเน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปสิ ปาเทเน ปาทํ อจฺจาชาย
 สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐาเนสฺสณฺณํ มนสิกริตฺวา. อายสฺมา ปน
 จุณฺทโก ตตฺถเภา ภควโต ปุโรโต นิสีทิ.

คณฺทวาน พุทฺโธ นทิกํ^๒ กกุทฺธํ
 อจฺฉาทกํ สาโตทกํ วิปฺปสฺสนํ
 โอคาหิ สตฺถา อกิลนฺตฺวโป^๓
 ตถาคโต อปฺปฏฺฐิโม จ โลเก.

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อิ. อนฺตเรเน

^๒ อิ. นทีย

^๓ อิ. สุกิลนฺตฺวโป

นุหาตุวา จ ปิวิตฺวา จุทตาริ สตุถา
 ปฺรภวโต ภิกฺขุคณฺสฺส มชฺฌเ
 วตุตา ปวตุตา ภควา อิทฺ ฐมฺเม
 อุปาคมิ อมฺพวนํ มเหสิ.
 อามนฺตยํ จุณฺทกํ นาม ภิกฺขุ
 “จตุคฺคณฺ สนฺถริ” เม นิปชฺชํ,
 โส โจทิตो” ภาวิตฺตเตน จุณฺโท
 จตุคฺคณฺ สนฺถริ ชีปฺปเมว
 นิปชฺชํ สตุถา อภิณฺตรูป.”
 จุณฺโทปิ ตตฺถ ปมฺุเข นิสํสํติ.

[๑๙๗] อถ โข ภควา อายสฺมนตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ
 “สียา โข ปนฺนนฺท จุณฺทสฺส กมฺมารปฺตตสฺส โกจิ วิปฺปฏิสํารํ
 อุปฺปาเทยฺย ‘ตสฺส เต อาวุโส จุณฺท อลาภา, ตสฺส เต ทูลลทฺธํ
 ยสฺส เต ตถาคโต ปจฺฉิมํ ปิณฺทปาทํ ปริภุญฺชิตฺวา ปรินิพฺพุโตติ;
 จุณฺทสฺส โข อานนฺท กมฺมารปฺตตสฺส เอวํ วิปฺปฏิสํารํ
 ปฏฺวีเนตพฺโพ ‘ตสฺส เต อาวุโส จุณฺท ลาภา, ตสฺส เต สุลทฺธํ,
 ยสฺส เต ตถาคโต ปจฺฉิมํ ปิณฺทปาทํ ปริภุญฺชิตฺวา ปรินิพฺพุโต;
 สมฺมุขา เมตํ อาวุโส จุณฺท ภควโต สุตํ สมฺมุขา ปฏฺิคฺคหิตํ
 เทวเม ปิณฺทปาทา สมสมฺผลา สมสมฺวิปากา อติวิย อณฺเณหิ
 ปิณฺทปาทะหิ มหปฺผลตฺรา จ มหานิสํสตฺรา จ; กตเม เทว,
 ยณฺจ ปิณฺทปาทํ ปริภุญฺชิตฺวา ตถาคโต อนฺุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิํ
 อภิสมฺพุทฺธติ, ยณฺจ ปิณฺทปาทํ ปริภุญฺชิตฺวา ตถาคโต

^๑ อ. ปตฺถริ

^๒ อ. โมทิต

^๓ อ. สุกิลนฺตรูป

อนุปาทิเสสสาย นิพพานธาตุยา ปรินิพพายติ; อิม เทว ปิณฑปาตา
สมสมผลา สมสมวิปากา อติวีย อณฺเณหิ ปิณฑปาเตหิ มหปผลตรา จ
มหานิสฺสตรา จ; อายุสฺวตฺตนิกั อายุสมฺตา จุนฺเทน กมฺมารปฺตฺเตน
กมฺมํ อุปฺจิตํ, วณฺณสฺวตฺตนิกั อายุสมฺตา จุนฺเทน กมฺมารปฺตฺเตน
กมฺมํ อุปฺจิตํ, สุขสฺวตฺตนิกั อายุสมฺตา ฯเปฯ ยสฺสสฺวตฺตนิกั ฯเปฯ
สคฺคสฺวตฺตนิกั ฯเปฯ อธิปเตยฺยสฺวตฺตนิกั อายุสมฺตา จุนฺเทน
กมฺมารปฺตฺเตน กมฺมํ อุปฺจิตนฺติ. จุนฺทสฺส อานนฺท กมฺมารปฺตฺตสฺส
เอวํ วิปฺปฏฺฐิสฺสโร ปฏฺฐิวิเนตพฺโพติ.

อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทानํ
อุทานเนสิ

“ททโต ปุณฺณํ ปวทุตฺติ
สํยมโต เวรํ น จียติ
กุสโล จ ชหาติ ปาปกํ
ราคโทสโมหกุขยา ส นิพพุโตติ.

จตุตฺถภาณวโร.

ยมกสาลา

[๑๕๘] อถ โข ภควา อายุสมฺมุตฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ
“อายาฆานนฺท, เยน หิริณฺณวตฺติยา นทียา ปาริมนฺตีรํ, เยน กุสฺสินาธา
อุปวตฺตตฺถนํ มลฺลนํ สาลวณฺ, เตนฺอุปสงฺกมฺมิตฺตสฺมาติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข
อายุสมฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจุสฺสโสสิ. อถ โข ภควา มหตา
ภิกฺขุสงฺเขเน สทฺธี, เยน หิริณฺณวตฺติยา นทียา ปาริมนฺตีรํ, เยน

กุสินารา อุปวตฺตณํ มลฺลानํ สาถวณํ, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิทฺวา
 ายสฺมนตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อิงฺฆ เม ตวํ อานนฺท อนฺตเรณ
 ยมกสาลานํ อุตฺตรสีสํ มณฺจกํ ปญฺณเปหิ; กิลนฺโตสฺมิ อานนฺท,
 นิปฺชฺชิสฺสามีติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข ายสฺมา อานนฺโท ภควโต
 ปฏิสฺสทฺวา อนฺตเรณ ยมกสาลานํ อุตฺตรสีสํ มณฺจกํ ปญฺณเปสิ.
 อถ โข ภควา ทกฺขิณเณ ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปสิ ปาเทณ
 ปาทํ อจฺจาชาย สโต สมฺปชาโน.

เตน โข ปน สมเยน ยมกสาลา สพฺพผลิผลฺลา โหนฺติ
 อกาลปฺปເພີ; เตะ ตถาคตสฺส สรีรํ โอิกิรฺนฺติ อหฺโหมกิรฺนฺติ
 อภิปฺปกิรฺนฺติ ตถาคตสฺส ปุชฺชาย. ทิพฺพานิปี มนฺทารวปฺปฺมานิ
 อนฺตลิกฺขา ปปฺตฺนฺติ; ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอิกิรฺนฺติ อหฺโหมกิรฺนฺติ
 อภิปฺปกิรฺนฺติ ตถาคตสฺส ปุชฺชาย. ทิพฺพานิปี จนฺทณจฺจนฺณานิ
 อนฺตลิกฺขา สมฺปตฺนฺติ;” ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอิกิรฺนฺติ อหฺโหมกิรฺนฺติ
 อภิปฺปกิรฺนฺติ ตถาคตสฺส ปุชฺชาย. ทิพฺพานิปี ตຸຣີຍານີ อนฺตลิกເບ
 ວຊຸໝຸຕີ^๑ ตถาคตสฺส ปุชฺชาย. ทิพฺพานิปี สงฺคິตฺตานີ อนฺตลิกເບ
 ວຕຸຕນຕີ ตถาคตສຸສ ປູຊາຍ.

[๑๙๙] อถ โข ภควา ายสฺมนตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ
 “สพฺพผลิผลฺลา โข อานนฺท ยมกสาลา อกาลปฺปເພີ; เตะ ตถาคตสฺส
 สรีรํ โอิกิรฺนฺติ อหฺโหมกิรฺนฺติ อภิปฺปกิรฺนฺติ ตถาคตสฺส ปุชฺชาย.
 ทิพฺพานิปี มนฺทารวปฺปฺมานิ อนฺตลิกฺขา ปปฺตฺนฺติ; ตานิ ตถาคตสฺส
 สรีรํ โอิกิรฺนฺติ อหฺโหมกิรฺนฺติ อภิปฺปกิรฺนฺติ ตถาคตสฺส ปุชฺชาย.
 ทิพฺพานิปี จนฺทณจฺจนฺณานิ อนฺตลิกฺขา ปปฺตฺนฺติ; ตานิ ตถาคตสฺส
 สรีรํ โอิกิรฺนฺติ อหฺโหมกิรฺนฺติ อภิปฺปกิรฺนฺติ ตถาคตສຸສ ປູຊາຍ.

^๑ ฉ.,เท.,อิ. ปปตฺนฺติ

^๒ อ. วชฺเชนฺติ

ทิพฺพานิปปิ ตุริยานิ อนฺตลิกฺเข วชฺชนฺติ ตถาคตสฺส ปุชฺชาย. ทิพฺพานิปปิ
สงฺคีตานิ อนฺตลิกฺเข วตฺตนฺติ ตถาคตสฺส ปุชฺชาย. น โข อานนฺท
เอตฺตาวตาว ตถาคโต สกฺกโต วา โหติ ครุฑโต วา มานีโต วา
ปฺมุชฺชิตโต วา อปฺปจฺจิตโต วา; โย โข อานนฺท ภิกฺขุ วา ภิกฺขุณี วา
อุปาสาโก วา อุปาสิกาวา วา ฆมฺมานุฆมฺมปฏฺธิปฺนโน วิหฺรติ สามิฉิปปฏฺธิปฺนโน
อนุฆมฺมจาริ, โส ตถาคตํ สกฺกโรติ ครุฑโรติ มานโรติ ปฺมุชฺชโรติ อปฺปจฺยโรติ
ปรมา ย ปุชฺชาย; ตสฺมาติหานนฺท “ฆมฺมานุฆมฺมปฏฺธิปฺนนา วิหฺริสฺสาม
สามิฉิปปฏฺธิปฺนนา อนุฆมฺมจารินฺติ; เอวญฺหิ โว อานนฺท สิกฺขิตพฺพนฺติ.

อุปวาณตเถโร

[๒๐๐] เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อุปวาณเณ ภควโต
ปุโรโต จิตโต โหติ ภควนฺตํ วิชฺมาโน. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ
อุปวาณํ อปฺสาเทติ^๑ “อเปหิ ภิกฺขุ, มา เม ปุโรโต อฏฺฐจาสิติ. อถ
โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ “อโย โข อายสฺมา
อุปวาณเณ ทิฆมฺมตฺตํ ภควโต อุปฏฺฐจาโก สนฺติกาจโร สมิปจาริ;
อถ จ ปน ภควา ปจฺฉิเม กาเล อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ
อปฺสาเทติ” “อเปหิ ภิกฺขุ, มา เม ปุโรโต อฏฺฐจาสิติ; โก นฺ โข
เหตุ, โก ปจฺจโย, ยํ ภควา อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปฺสาเทติ
‘อเปหิ ภิกฺขุ, มา เม ปุโรโต อฏฺฐจาสิติ. อถ โข อายสฺมา
อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อโย ภนฺเต อายสฺมา อุปวาณเณ
ทิฆมฺมตฺตํ ภควโต อุปฏฺฐจาโก สนฺติกาจโร สมิปจาริ; อถ จ ปน
ภควา ปจฺฉิเม กาเล อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปฺสาเทติ ‘อเปหิ

^๑ ฉ., เท. อปฺสาเรสิ อ. อปฺสาเทสิ, เอวฺมฺปริ.ป.

ภิกขุ, มา เม ปฺรโต อฏฺฐาสีติ; โโก นุ โข ภาณเต เหตุ, โโก
 ปจฺจโย, ยํ ภควา อายสฺมนตํ อุปวาณํ อปฺสาทติ ‘อเปหิ ภิกขุ,
 มา เม ปฺรโต อฏฺฐาสีติ.

“เยภฺยเยน อานนฺท ทสฺสุ โลกธาตฺตฺส เทวตา สนนฺิปปิตฺตา
 ตถาคตํ ทสฺสนาย, ยาวตา อานนฺท กุสินารา อุปวตฺตณํ มลฺลानํ
 สาลวนํ สมนฺโต ทฺวาทส โยชนานิ, นตฺถิ โส ปเทโส
 วาลคฺคโกณินฺตฺตฺททนมตฺโตปิ มหฺสกุขาหิ เทวตาหิ อปฺมุโฏ; เทวตา
 อานนฺท อุชฺฌายนฺติ ‘ทฺวรา วตฺมहा อาคตา ตถาคตํ ทสฺสนาย,
 กทาจิ กรหจิ ตถาคโต’ โลกเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ;^๑
 อชฺเชว รตฺติยา ปจฺฉิมยาเม ตถาคตสฺส ปรีนฺิพฺพานํ ภวิสฺสติ,
 อยณฺจ มหฺสกุโข ภิกขุ ภควโต ปฺรโต จิตฺโต โอวาระนฺโต; น มยํ
 ลภาม ปจฺฉิเม กาเล ตถาคตํ ทสฺสนายาติ. [๒]

[๒๐๑] “กถํภูตา ปน ภาณเต ภควา เทวตา มนสิกรโณตฺติติ.”

“สนฺดานนฺท เทวตา อากาเส ปจฺวิสฺสณฺณินฺโย เกเส ปกริย
 กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, จินฺนปาทำ^๒ วีย ปปตฺนฺติ,
 อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ ‘อติชิปปํ ภควา ปรีนฺิพฺพายิสฺสติ, อติชิปปํ
 สฺสโต ปรีนฺิพฺพายิสฺสติ, อติชิปปํ จกฺขุมา โลกเก^๓ อนฺตรธายิสฺสตีติ.

“สนฺดานนฺท เทวตา ปจฺวิยา ปจฺวิสฺสณฺณินฺโย เกเส ปกริย
 กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, จินฺนปาทำ วีย ปปตฺนฺติ,
 อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ ‘อติชิปปํ ภควา ปรีนฺิพฺพายิสฺสติ, อติชิปปํ
 สฺสโต ปรีนฺิพฺพายิสฺสติ, อติชิปปํ จกฺขุมา โลกเก อนฺตรธายิสฺสตีติ

^{๑-๑} จ.,เท.,อ. ตถาคตา ฯเปฯ สมฺมาสมฺพุทฺธา

^๒ อ. (เทวตา อานนฺท อุชฺฌายนฺตีติ)

^๓ จ.,เท.,อ. มนสิกรโณตฺติติ

^๔ จ.,เท.,อ. จินฺนปาทำ, เอวมุปรีปิ.

^๕ ส.,จ.,เท.,อ. จกฺขุ โลกเก, เอวมุปรีปิ.

ยา ปน ตา เทวตา วีตราคา, ตา สตา สมุปชานา อธิวาเสนติ
'อนิจจา สงขาร่า ตัง กุเตตถ ลพภาติ.

จตุสัณเฑาะว์นิกาย

[๒๐๒] “ปุพเพ ภนเต ทิสาสู วสสั วุตถา ภิกขุ
อาคัจฉนติ ตถาคตัง ทสฺสนาย, เต มยํ ลภาม มโนภาวนีเย ภิกขุ
ทสฺสนาย, ลภาม ปยฺยูปาสนํ, ภควโต ปน มยํ ภนเต
อจฺเจยน น ลภิสฺสาม มโนภาวนีเย ภิกขุ ทสฺสนาย, น
ลภิสฺสาม ปยฺยูปาสนํยาติ.

“จตุตาริมาณี อานนฺท สทฺธสฺส กุลปฺตตสฺส ทสฺสนียานิ
สัณเฑาะว์นียานิ จานานิ. กตมานิ จตุตาริ. ‘อิธ ตถาคโต ชาโตติ
อานนฺท สทฺธสฺส กุลปฺตตสฺส ทสฺสนีเย สัณเฑาะว์นียํ . จานํ. “อิธ
ตถาคเตน อนุตฺตรํ ฆมฺมจกฺกํ ปวตฺติตนฺติ อานนฺท สทฺธสฺส
กุลปฺตตสฺส ทสฺสนีเย สัณเฑาะว์นียํ จานํ. ‘อิธ ตถาคเตน อนุปาทิสฺสาย
นิพฺพานชาตฺถยา ปรีนิพฺพุโตติ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปฺตตสฺส ทสฺสนีเย
สัณเฑาะว์นียํ จานํ. อิมานิ โข อานนฺท จตุตาริ สทฺธสฺส กุลปฺตตสฺส
ทสฺสนียานิ สัณเฑาะว์นียานิ จานานิ.

“อาคมิสฺสนนฺติ โข อานนฺท สทฺธา ภิกขุ ภิกขุณีโย อุปาสิกกา
อุปาสิกานโย ‘อิธ ตถาคโต ชาโตติปิ, ‘อิธ ตถาคโต อนุตฺตรํ
สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธติปิ, ‘อิธ ตถาคเตน อนุตฺตรํ ฆมฺมจกฺกํ
ปวตฺติตนฺติปิ, ‘อิธ ตถาคโต อนุปาทิสฺสาย นิพฺพานชาตฺถยา
ปรีนิพฺพุโตติปิ, เย हि เกจิ อานนฺท เจตียจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา

ปสนนจิตตดา กาลิ กริสฺสนฺติ, สพุเพ เต กายสฺส เกทา
ปรมมรณา สฺคตึ สฺคตํ โลกํ อุปฺปชฺชิสฺสนฺตึติ.

อานนทปัจจกถา

[๒๐๓] “กถิ มยิ ภนฺเต มาตุคามา ปฏิปชฺชามาติ.

“อทสฺสนิ อานนทาติ.

“ทสฺสเน ภควา สติ กถิ ปฏิปชฺชิตพฺพนฺติ.

“อนาลาโป อานนทาติ.

“อาลปนฺเต^๑ ภนฺเต กถิ ปฏิปชฺชิตพฺพนฺติ.

“สติ อานนท อุปฺภูจาเปตพฺพาติ.

[๒๐๔] “กถิ มยิ ภนฺเต ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชามาติ.

“อพฺยาวฐา ตุมฺहे อานนท โหถ ตถาคตสฺส สรีริ ปุชฺชาย;
อิงฺฆ ตุมฺहे อานนท สทฺตเถ ฆญฺญถ, สทฺตเถ^๒ อนฺุญฺจถ, สทฺตเถ
อปฺปมตฺตา อาตปิโน ปหิตตฺตา วิหฺรถ; สนฺตานนฺท ขตฺติยปณฺทิตาปี
พฺรหฺมณฺปนฺทิตาปี คหปติปณฺทิตาปี ตถาคเต อภิปปสนฺนา, เต
ตถาคตสฺส สรีรปฺปชฺช กริสฺสนฺตึติ.

[๒๐๕] “กถิ ปน ภนฺเต ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพนฺติ.

“ยถา โข อานนท รมฺโฆ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ,
เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพนฺติ.

“กถิ ปน ภนฺเต รมฺโฆ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺตึติ.

“รมฺโฆ อานนท จกฺกวตฺติสฺส สรีริ อหเตน วตฺเถน

^๑ จ.,เท.,อิ. อาลปนฺเตน ปน

^๒ อิ. สทฺตถิ

เวเจณฺติ, อหเตน วตฺเถน เวเจตฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเจณฺติ,
 วิหเตน กปฺปาเสน เวเจตฺวา อหเตน วตฺเถน เวเจณฺติ, เอเตน
 อฺปาเยน ปณฺจหิ ยฺยสฺส เตหิ รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส สรีเร^๑ เวเจตฺวา
 อยฺสยา เตลโทยฺณิยา ปกฺขิปิตฺวา อณฺณิสฺสา อยฺสยา โทยฺณิยา
 ปฏิกฺกชฺชิตฺวา สพฺพคนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส
 สรีเร ฌาเปณฺติ, จาตุम्मหาปเถ รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส ญฺปิ กโรณฺติ;
 เอวํ โข อานนฺท รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ; ยถา โข
 อานนฺท รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตฺส
 สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพํ, จาตุम्मหาปเถ ตถาคตฺส ญฺโป กาทพฺโพ,
 ตตฺถ ยเ เต มาลํ วา คนฺธํ วา จฺจนฺณกํ วา อาโรเปสฺสนฺติ วา
 อภิวาเทสฺสนฺติ วา จิตฺตํ วา ปสาเทสฺสนฺติ, เตสฺนํ ภาวิสฺสตี
 ทิสมรตฺตํ หิตาย สุขายาติ.

อุปาหารพคฺคโล

[๒๐๖] “จตฺตารอเม อานนฺท อุปาหารา. กตเม จตฺตารอ.
 ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุปาโร, ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ อุปาโร,
 ตถาคตฺส สวากอ อุปาโร, ราชา จกฺกวัตฺติ อุปาโร.”

“กิญฺจานนฺท” อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 อุปาโร. “อํยํ ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ญฺโปติ
 อานนฺท พหุ^๒ ชนา จิตฺตํ ปสาเทณฺติ,^๓ เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา

^๑ ฉ., เท., อ. สรีเร

^๒ ฉ., เท. อุปาโรติ

^๓ ส. กตมาจานนฺท อ. กตมณฺจานนฺท, เอวมฺปิรีย.

^{๔-๕} อ. พหุชโน ๗ เปยฺ ปสาเทติ, เอวมฺปิรีย.

กายสุส เกทา ปรมมรณา สุคตัสส สคคัม โลกัม อุปปชฺชนฺติ; อิทํ โข
อานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคโต อรหํ สมมาสมพุทฺธो ญฺปารโห.

กิญฺจานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ปจฺเจกสมพุทฺธो ญฺปารโห.
‘อัยํ ตสฺส ปจฺเจกพุทฺธสฺส ญฺโปติ อานนฺท พหุ ชนา จิตฺตํ
ปสาเทนฺติ, เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสุส เกทา ปรมมรณา
สุคตัสส สคคัม โลกัม อุปปชฺชนฺติ; อิทํ โข อานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ
ปจฺเจกสมพุทฺธो ญฺปารโห.

กิญฺจานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคตสฺส สวโก ญฺปารโห.
อัยํ ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส สวกญฺโปติ อานนฺท
พหุ ชนา จิตฺตํ ปสาเทนฺติ, เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสุส
เกทา ปรมมรณา สุคตัสส สคคัม โลกัม อุปปชฺชนฺติ; อิทํ โข อานนฺท
อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคตสฺส สวโก ญฺปารโห.

“กิญฺจานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ราชา จกฺกวตฺติ ญฺปารโห.
“อัยํ ตสฺส ฌมฺมิกสฺส ฌมฺมรณฺเณ ญฺโปติ อานนฺท พหุ ชนา จิตฺตํ
ปสาเทนฺติ, เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสุส เกทา ปรมมรณา
สุคตัสส สคคัม โลกัม อุปปชฺชนฺติ; อิทํ โข อานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ
ราชา จกฺกวตฺติ ญฺปารโห, อิเม โข อานนฺท จตฺตาริ ญฺปารหาติ.

อานนฺทอจฺฉริยธมฺโม

[๒๐๗] อถ โข อายสฺมา อานนฺโท วิหารํ ปวิสิตฺวา
กปิสีสํ อาลมฺพิตฺวา โรธมานิ อฏฺฐาสิ “อหฺมจ วตฺมฺหิ เสฏฺโฆ
สกรณฺเณ, สตฺถุ จ เม ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสตี, โย มม อนฺถกมฺปโกติ.
อถ โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “กหํ ญฺ โข ภิกฺขเว อานนฺโทติ.

“เอโส ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท วิหาริ ปวิสิตฺวา กปิสีลํ
 อาลมฺพิตฺวา โรทมาโน จิตฺโต ‘อหฺมจ วตฺมฺหิ เสกฺโข สกรณฺโณ,
 สตุถุ จ เม ปรีนิพฺพานํ ภวิสฺสตี, โย มม อญฺกรมโปทิตี. อถ โข
 ภควา อณฺณตรํ ภิกฺขุํ อามนฺเตสิ “เอहि ตวํ ภิกฺขุ มม วจเนน
 อานนฺทํ อามนฺเตहि ‘สตุถา ตํ อวฺสุโส อานนฺท อามนฺเตตฺตีติ. “เอวํ
 ภนฺเตติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ปฏฺฐิสฺสุตฺวา, เยนายสฺมา อานนฺโท,
 เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนตํ อานนฺทํ เอตทโวจ “สตุถา
 ตํ อวฺสุโส อานนฺท อามนฺเตตฺตีติ. “เอวมาวฺสุโสติ โข อายสฺมา
 อานนฺโท ตสฺส ภิกฺขุโน ปฏฺฐิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ;
 อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิตฺติ. เอกมนฺตํ
 นิสินฺนํ โข อายสฺมนตํ อานนฺทํ ภควา เอตทโวจ ‘อลํ อานนฺท
 มา โสจิ มา ปรีเทวิ น นุ เอวํ” อานนฺท มยา ปฏิกฺจเจว
 อกฺขาตํ ‘สพฺเพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว
 อณฺณถาภาโว. ตํ กุเตตฺถ [๒] ลพฺภา. ‘ยฺนตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ
 ปโลภธมฺมํ, ตํ วต มา ปลฺลชฺชิตฺติ เนตํ จานํ วิชฺชตี; ทิสมฺมตํ โข
 เต อานนฺท ตถาคโต ปจฺจุปฺภวจิตฺโต เมตฺเตน กายกมฺเมน หิตฺเตน
 สุเขน อทฺวเยน อปฺปมาเณน, เมตฺเตน วจีกมฺเมน หิตฺเตน สุเขน
 อทฺวเยน อปฺปมาเณน, เมตฺเตน มโนกมฺเมน หิตฺเตน สุเขน
 อทฺวเยน อปฺปมาเณน, กตฺถุญฺโณสิ ตวํ อานนฺท, ปชานมนฺนุญฺช,
 ชิปฺปํ โหหิสิ อนาสไวติ.

[๒๐๘] อถ โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “เยปิ เต ภิกฺขเว
 อหฺลํ อตีตมทฺธานํ อรหฺนโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตสมฺปิ ภควนฺตานํ

^๑ ฉ.,เท.,อ. เอตํ

^๒ ฉ.,เท.,อ. อานนฺท

เอตปรมาเยว อุปฏฐากา อหะสุ, เสยฺยถาปิ มยฺหํ อานนฺโท; เยปิ
 เต ภิกฺขเว ภวิสฺสนฺติ อนาคตมพุทฺธานํ อรหฺนฺโต สมฺมาสมพุทฺธา,
 เตสมฺปิ ภควนฺตานํ เอตปรมาเยว อุปฏฐากา ภวิสฺสนฺติ, เสยฺยถาปิ
 มยฺหํ อานนฺโท; ปณฺหิโต [๑] ภิกฺขเว อานนฺโท ชานาติ 'อัย
 กาโล ตถาคตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตฺตํ, อัย กาโล ภิกฺขุณฺ อัย
 กาโล ภิกฺขุณฺ อัย กาโล อุปาสกานํ, อัย กาโล อุปาสิกานํ,
 อัย กาโล รมฺโฆ ราชมฺหามตฺตานํ, อัย กาโล ติตฺถียานํ, อัย
 กาโล ติตฺถียสาวกานนฺติ.

[๒๐๙] “จตุตทาโรเม ภิกฺขเว อจฺฉริยา อพฺภุตา ฐมฺมา
 อานนฺเท. กตเม จตุตทาโร. ‘สเจ ภิกฺขเว ภิกฺขุปริสา อานนฺทํ
 ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตฺติ, ทสฺสเนน सा अत्तमना โหติ; ตตฺตร เจ
 อานนฺโท ฐมฺมํ ภาสติ, ภาสิตेनปิ सा अत्तमना โหติ; อติตฺตาว
 ภิกฺขเว ภิกฺขุปริสา โหติ, อถ อานนฺโท ตฺถเห โหติ; สเจ
 ภิกฺขเว ภิกฺขุณีปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตฺติ, ทสฺสเนน
 सा अत्तमना โหติ; ตตฺตร เจ อานนฺโท ฐมฺมํ ภาสติ, ภาสิตेनปิ
 सा अत्तमना โหติ; อติตฺตาว ภิกฺขเว ภิกฺขุณีปริสา โหติ, อถ^๒
 อานนฺโท ตฺถเห โหติ; สเจ ภิกฺขเว อุปาสกปริสา อานนฺทํ
 ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตฺติ, ทสฺสเนน सा अत्तमना โหติ, ตตฺตร เจ
 อานนฺโท ฐมฺมํ ภาสติ, ภาสิตेनปิ सा अत्तमना โหติ; อติตฺตาว
 ภิกฺขเว อุปาสกปริสา โหติ, อถ^๒ อานนฺโท ตฺถเห โหติ; สเจ
 ภิกฺขเว อุปาสิกปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตฺติ, ทสฺสเนน
 सा अत्तमना โหติ; ตตฺตร เจ อานนฺโท ฐมฺมํ ภาสติ, ภาสิตेनปิ
 सा अत्तमना โหติ; อติตฺตาว ภิกฺขเว อุปาสิกปริสา โหติ, อถ^๒ อานนฺโท

^๑ อ. โข

^๒ ฉ., เท. อถ โข, เอวมฺปิ.

ตุณฺหี โหติ; อีเม โข ภิกฺขเว จตฺตารอ อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา
 อานนฺเต. “จตฺตารอเม ภิกฺขเว อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา รณฺเณ
 จกฺกวตฺติมฺหิ. กตเม จตฺตารอ. สเจ ภิกฺขเว ขตฺติยปริสา ราชานํ
 จกฺกวตฺติ ทสฺสนาย อุปฺสงฺกมฺติ, ทสฺสเนน सा อตฺตมฺนา โหติ;
 ตตฺร เจ ราชา จกฺกวตฺติ ภาสฺติ, ภาสิเตนปิ सा อตฺตมฺนา โหติ;
 อติตฺตาว ภิกฺขเว ขตฺติยปริสา โหติ, อถ ราชา จกฺกวตฺติ ตฺวณฺหี
 โหติ. สเจ ภิกฺขเว พุราหฺมณปริสา ๕เปยฺย คหปติปริสา ๕เปยฺย
 สมณปริสา ราชานํ จกฺกวตฺติ ทสฺสนาย อุปฺสงฺกมฺติ, ทสฺสเนน
 सा อตฺตมฺนา โหติ; ตตฺร เจ ราชา จกฺกวตฺติ ภาสฺติ, ภาสิเตนปิ
 सा อตฺตมฺนา โหติ; อติตฺตาว ภิกฺขเว สมณปริสา โหติ, อถ
 ราชา จกฺกวตฺติ ตฺวณฺหี โหติ, เอวเมว โข ภิกฺขเว จตฺตารอ
 อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเต; สเจ ภิกฺขเว ภิกฺขุปริสา
 อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปฺสงฺกมฺติ, ทสฺสเนน सा อตฺตมฺนา โหติ;
 ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสฺติ, ภาสิเตนปิ सा อตฺตมฺนา
 โหติ; อติตฺตาว ภิกฺขเว ภิกฺขุปริสา โหติ, อถ อานนฺโท ตฺวณฺหี
 โหติ; สเจ ภิกฺขเว ภิกฺขุณีปริสา ๕เปยฺย อุปาสิกปริสา ๕เปยฺย
 อุปาสิกาปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปฺสงฺกมฺติ, ทสฺสเนน सा
 อตฺตมฺนา โหติ; ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสฺติ, ภาสิเตนปิ सा
 อตฺตมฺนา โหติ; อติตฺตาว ภิกฺขเว อุปาสิกาปริสา โหติ, อถ โข
 อานนฺโท ตฺวณฺหี โหติ; อีเม โข ภิกฺขเว จตฺตารอ อจฺฉริยา
 อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเตติ.

^๑ อ. กุฑฺดานฺตรเก, เอวมฺปริปี.

๙. มหาสุทฺถสฺนสุตฺตเทสนา

[๒๑๐] เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ
 “มา ภนฺเต ภควา อิมสฺมี ขุทฺทกนกรเก^๑ อฺขชฺชฺฉลนฺครเก
 สาขานฺครเก ปรินิพฺพายิ^๒ สฺนฺติ [”] ภนฺเต อญฺญานิ มหानฺครานิ,
 เสยฺยถิ^๓, จมฺปา ราชคหํ สวตฺถิ สาเกตํ โกสุมพี พาราณสี,
 เอตฺถ ภควา ปรินิพฺพายตุ; เอตฺถ พหุ ขตฺติยมหาสาลา
 พุราหุมนฺมหาสาลา คหปติมหาสาลา ตถาคเต อภิปฺปสนฺนา, เต
 ตถาคตสฺส สรีรปฺปชฺชํ กริสฺสนฺตํติ.

“มา เหวํ อานนฺท อวจ, มา เหวํ อานนฺท อวจ
 ‘ขุทฺทกนกรกํ อฺขชฺชฺฉลนฺครกํ สาขานฺครกนฺติ; ภูตปฺพุพฺพิ อานนฺท
 ราชา มหาสุทฺถสฺโน นาม อโหสิ จกฺกวตฺติ ฐมฺมิโก ฐมฺมราชา
 จาตฺรฺนโตะ วิชิตาวิ ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมฺมฺนาคโต;
 รณฺเอย อานนฺท มหาสุทฺถสฺนสฺส อัยํ กุสินารา กุสาวตี นาม
 ราชธานี อโหสิ, ปุรตฺถิเมณ จ ปจฺฉิเมณ จ ทฺวาทสโยชนานิ
 อายาเมณ; อุตฺตเรน จ ทกฺขิณฺเณ จ สตฺตโยชนานิ วิตฺถาเรน;
 กุสาวตี อานนฺท ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ พหุชฺชา จ
 อากิณฺณมนุสฺสา จ สุกฺกิชา จ; เสยฺยถาปิ อานนฺท เทวานํ
 อาลกมฺนฺทา นาม ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ พหุชฺชา จ
 อากิณฺณนฺกฺชา จ สุกฺกิชา จ, เอวเมว โข อานนฺท กุสาวตี
 ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ พหุชฺชา จ อากิณฺณมนุสฺสา จ
 สุกฺกิชา จ; กุสาวตี อานนฺท ราชธานี ทสฺสิ สทฺเทหิ อวิวิตฺตา
 อโหสิ ทิวา เจว รตฺติณฺจ, เสยฺยถิ^๓, หตฺถิสทฺเทณ อสฺสสทฺเทณ

^๑ อ. กุทฺทกนกรเก, เหวมฺปริปิ.

^๒ อ. ปรินิพฺพายตุ

^๓ อ. หิ

รถสทเทน เภริสทเทน มุทิงคสทเทน^๑ วิณาสทเทน คีตสทเทน
สงขสทเทน สมมุสทเทน ปาณิตาพสทเทน [๒] อสถ^๒ ปิวถ
ขาทถาติ ทสเมน สทเทน;

“คจจ ตว อานนท, กุสินาราย ปวิสิตวา โกสินารกาน
มลลำน อาโรเจหิ ‘อชช โข วาสัญจา’ รตติยา ปจฉิเม ยามะ
ตถาคตสส ปรีนิพพาน ภวิสสตี อภิกกมถ วาสัญจา, อภิกกมถ
वासัญจา, มา ปจฉา วิปปฏิสารีโน อหุตถ ‘อมหากญจ โน
คามกเขตเต ตถาคตสส ปรีนิพพาน อโหสิ, น มย ลมิมหา
ปจฉิเม กालะ ตถาคตํ ทสสนายาติ.

“เอว ภนเตติ โข อายสมา อานนโท ภควโต ปวิสสตุวา
นิวาเสตุวา ปตตจิวโร อาทาย อทุติโย^๔ กุสินาราย ปาวิส.

๘. มลลำน วรนา

[๒๑๑] เตน โข ปน สมเยน โกสินารกา มลลา
สญจาการะ สนนปิตตา โหนติ เกนจิเทว กรณิเยน. อถ โข
อายสมา อานนโท, เยน โกสินารกาน มลลำน สญจาการ, เตนุ
ปสงกมิ; อุปสงกมิตวา โกสินารกาน มลลำน อาโรเจสิ “อชช
โข วาสัญจา รตติยา ปจฉิเม ยามะ ตถาคตสส ปรีนิพพาน
ภวิสสตี, อภิกกมถ วาสัญจา, อภิกกมถ วาสัญจา, มา ปจฉา
วิปปฏิสารีโน อหุตถ “อมหากญจ โน คามกเขตเต ตถาคตสส

^๑ อ. มุติงคสทเทน

^๒ จ.,เท.,อ. อสณท, เอวมุปริปี.

^๓ ส.,จ.,เท.,อ. อตตทุติโย

^๔ จ.,เท. ปาณิตาลสทเทน

^๕ ส. วาสัญจา, เอวมุปริปี.

ปรินิพพานํ อโหสิ, น มยํ ลภิมหา ปจฺจนิเม กาเล ตถาคตํ
 ทสฺสนายาติ. อิทมายสมฺโต อานนฺทสฺส สุตฺวา มลฺลา จ มลฺลปฺตฺตา จ
 มลฺลสฺสณิสสา จ มลฺลปชาปติโย จ อฆาวิโน ทุมฺมนา เจโตทฺทกฺขสมปฺปิตา
 อปฺเปกฺจเจ เกเส ปกิริย กนฺทนต์, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนต์,
 จินฺนปาทํ วยิ ปปตฺตติ, อวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ “อติชิปปิ ภควา
 ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติชิปปิ สุกฺโต ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติชิปปิ
 จกฺขุมา โลเก อนฺตรธายิสฺสตีติ. อถ โข มลฺลา จ มลฺลปฺตฺตา จ
 มลฺลสฺสณิสสา จ มลฺลปชาปติโย จ อฆาวิโน ทุมฺมนา เจโตทฺทกฺขสมปฺปิตา,
 เยเน อุปตฺตन् มลฺลนํ สาลวณฺ, เยนายสมฺมา อานนฺโท, เตนฺอุปสงฺกมียุ.
 อถ โข อายสมฺโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ “สเจ โข อหํ
 โกสินารเก มลฺเล เอกเมกํ ภควนฺตํ วนฺทาเปสฺสามิ, อวณฺทิตो จ
 ภควา โกสินารเกหิ มลฺเลหิ ภวิสฺสติ, อถายํ รตฺติ วิภายิสฺสติ;
 ‘ยณฺณนาหํ โกสินารเก มลฺเล กุลปฺริวตฺตโส กุลปฺริวตฺตโส จเปตฺวา
 ภควนฺตํ วนฺทาเปยฺยํ ‘อิตฺถนฺนาโม ภนฺเต มลฺโล สปฺตฺโต สกรียो
 สปริโส สามจฺโจ ภควโต ปาเท สิริสา วนฺทตีติ. อถ โข
 อายสมฺมา อานนฺโท โกสินารเก มลฺเล กุลปฺริวตฺตโส กุลปฺริวตฺตโส
 จเปตฺวา ภควนฺตํ วนฺทาเปสิ “อิตฺถนฺนาโม ภนฺเต มลฺโล สปฺตฺโต
 สกรียो สปริโส สามจฺโจ ภควโต ปาเท สิริสา วนฺทตีติ. อถ
 โข อายสมฺมา อานนฺโท เอเตเน อุปาเยเน ปจฺเมเนเว ยาเมเน
 โกสินารเก มลฺเล ภควนฺตํ วนฺทาเปสิ.

๕. สุภทฺทปริพฺพาทกถตุ

[๒๑๒] เตน โข ปน สมเยเน สุภทฺโท นาม ปริพฺพาทโก
 กุสินารายํ ปฏฺวีสตี. อสฺสสสิ โข สุภทฺโท ปริพฺพาทโก “อชฺเชว กิร

รตฺติยา ปจฺฉิเม ยามे สมณสฺส โคตมสฺส ปรีนิพฺพานํ ภวิสฺสตีติ.
 อถ โข สุภทฺทสฺส ปริพฺพชาทกสฺส เอตทโหสิ “สุตํ โข ปน เมตํ
 ปริพฺพชาทกานํ วุฑฺฒานํ มหุลลกานํ อจฺริยปาจฺริยานํ ภาสमानานํ
 ‘กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหฺนฺโต
 สมฺมาสมฺพุทฺธาติ. อชฺเชว รตฺติยา ปจฺฉิเม ยามे สมณสฺส
 โคตมสฺส ปรีนิพฺพานํ ภวิสฺสตี, อตฺถิ จ เม อयํ กงฺขาธมฺโม
 อุปฺปนฺโน, เอมฺปสนฺโน อหํ สมณฺเ คตฺตเม “ปโหติ เม สมณฺ
 คตฺตโม ตถา ฐมํ เทเสตฺถ, ยถา อหํ อิมํ กงฺขาธมํ ปชฺเหยยนฺติ.
 อถ โข สุภทฺโท ปริพฺพชาทโก, เยน อุปวตฺตนํ มลฺลนํ สาถนํ,
 เยนายสฺมา อานนฺโท, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา आयสฺมนตํ
 อานนฺทํ เอตทโวจ “สุตํ เมตํ โภ อานนฺท ปริพฺพชาทกานํ
 วุฑฺฒานํ มหุลลกานํ อจฺริยปาจฺริยานํ ภาสमानานํ ‘กทาจิ กรหจิ
 ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหฺนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธาติ; อชฺเชว
 รตฺติยา ปจฺฉิเม ยามे สมณสฺส โคตมสฺส ปรีนิพฺพานํ ภวิสฺสตี,
 อตฺถิ จ เม อयํ กงฺขาธมฺโม อุปฺปนฺโน; เอมฺปสนฺโน อหํ สมณฺ
 คตฺตเม ‘ปโหติ เม สมณฺ คตฺตโม ตถา ฐมํ เทเสตฺถ, ยถา อหํ
 อิมํ กงฺขาธมํ ปชฺเหยยนฺติ; สาธาหิ” โภ อานนฺท ลภายฺยํ สมณฺ
 คตฺตมํ ทสฺสนายาติ. เอวํ วุตฺเต, आयสฺมา อานนฺโท สุภทฺทํ
 ปริพฺพชาทกํ เอตทโวจ “อลํ อาวุโส สุภทฺท, มา ตถาคตํ วิเหเจสิ,
 กิลนฺโต ภควาติ. ทุตฺติยมฺปิ โข สุภทฺโท ปริพฺพชาทโก ๔เปย
 ตติยมฺปิ โข สุภทฺโท ปริพฺพชาทโก आयสฺมนตํ อานนฺทํ เอตทโวจ
 “สุตํ เมตํ โภ อานนฺท ปริพฺพชาทกานํ วุฑฺฒานํ มหุลลกานํ
 อจฺริยปาจฺริยานํ ภาสमानานํ ‘กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก

* ส.อ. สุวาท, เอมฺปปริปี.

อุปปชชนฺติ อรหันโต สมมาสมพุทฺธาติ; อชฺเชว รตฺติยา ปจฺฉิเม
 ยामे สมณสฺส โคตมสฺส ปรีนิพฺพานํ ภวิสฺสติ, อตฺถิ จ เม
 อยํ กงฺขาธมฺโม อุปปนฺโน; เอวมฺปสนฺโน อหํ สมณฺเ โคตเม
 ‘ปโหติ เม สมณฺเ โคตโม ตถา ฐมฺมํ เทเสตฺถ, ยถา อหํ อิมํ
 กงฺขาธมฺมํ ปชฺเหยยนฺติ;’ สาธาคํ โภ อานนฺท ลภเยยฺยํ สมณฺ
 โคตมํ ทสฺสนายาติ. ตติยมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท สุกฺกทํ
 ปริพฺพาชกํ เอตทวโจ “อลํ อาวุโส สุกฺกท, มา ตถาคตํ วิเหเจสิ,
 กิลนฺโต ภควาติ.

[๒๑๓] อสฺโสสิ โข ภควา อายสฺมา อานนฺทสฺส สุกฺกทฺเทน
 ปริพฺพาชเกน สทฺธิ อิมํ กถาสลฺลาป. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ
 อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อลํ อานนฺท, มา สุกฺกทํ วาเรสิ, ลภตฺถ”
 อานนฺท สุกฺกทโ ตถาคตํ ทสฺสนาย, ยงฺกิญฺจิ มํ สุกฺกทโ
 ปจฺฉิสฺสติ, สพุพฺพตํ อญฺญาเปกฺโข ว มํ ปจฺฉิสฺสติ, โน
 วิเหสาเปกฺโข; ยญฺจสฺสาหํ ปฏฺฐโจ พุยากริสฺสามิ, ตํ ขิปปเมว
 อาชานิสฺสตีติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท สุกฺกทํ ปริพฺพาชกํ
 เอตทวโจ “คจฺฉาวุโส สุกฺกท, กโรติ เต ภควา โอภาสนฺติ. อถ
 โข สุกฺกทโ ปริพฺพาชโก, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา
 ภควตา สทฺธิ สมฺโมเท, สมฺโมทนียํ ภถํ สาราณีนํ วิตฺติสาเรตฺวา
 เอกมนฺตํ นิสฺสีติ. เอกมนฺตํ นิสฺสินฺโน โข สุกฺกทโ ปริพฺพาชโก
 ภควนฺตํ เอตทวโจ “เยเม โภ โคตม สมณพฺรหฺมณฺหา สงฺฆิโน
 คณิโน คณาจริยา ฌาตา ยสฺสสิโน ติตฺถกรรา สารุสมฺมตา
 พหุชนสฺส, เสยฺยถิํ, ปุโรณ กสฺสโป, มกฺขลิ โคสาลो, อชฺโติ
 เกสกมฺพลอ,^๑ ปกฺโข กจฺจายโน, สมฺชโย เวลฺลภฺจิปฺตุโต,^๒ นิคณฺโจ

^๑ สยา. อิตฺติสทฺโท น ทิสฺสติ.

^๓ ส.อ. เกสกมฺพลี

^๒ ฉ.,อ. ลภตํ

^๔ ส.อ. เวลฺลภฺจิปฺตุโต

นาฏปุตุโต, สพฺเพ เต สกาย ปฏินฺณาย อพฺภณณฺีสุ, สพฺเพว ปน
น อพฺภณณฺีสุ, อุทาหุ เอกจฺเจ อพฺภณณฺีสุ เอกจฺเจ น อพฺภณณฺีสุติ.

“อโธ สุภทฺท, ติฏฺฐเตตํ ‘สพฺเพ เต สกาย ปฏินฺณาย
อพฺภณณฺีสุ, สพฺเพว น อพฺภณณฺีสุ, อุทาหุ เอกจฺเจ อพฺภณณฺีสุ
เอกจฺเจ น อพฺภณณฺีสุติ. ฐมฺมฺนฺเต สุภทฺท เทสิสฺสามิ, ตํ สฺสณฺาหิ,
สาธุกํ มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามีติ.

“เอวํ ภนฺเตติ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก ภควโต ปจฺจสฺสสฺสิ.
ภควา เอตทวโจ

[๒๑๔] “ยสฺมี โข สุภทฺท ฐมฺมวินยฺเ อริโย อฏฺฐจฺงฺคโก
มคฺโค น อุปลพฺภติ, สมฺโนปิ ตตฺถ น อุปลพฺภติ, ทฺติโยปิ ตตฺถ
สมฺโน น อุปลพฺภติ, ตติโยปิ ตตฺถ สมฺโนปิ น อุปลพฺภติ,
จตฺตุโถปิ ตตฺถ สมฺโน น อุปลพฺภติ; ยสฺมิณฺจ โข สุภทฺท
ฐมฺมวินยฺเ อริโย อฏฺฐจฺงฺคโก มคฺโค อุปลพฺภติ, สมฺโนปิ ตตฺถ
อุปลพฺภติ, ทฺติโยปิ ตตฺถ สมฺโน อุปลพฺภติ, ตติโยปิ ตตฺถ
สมฺโน อุปลพฺภติ, จตฺตุโถปิ ตตฺถ สมฺโน อุปลพฺภติ; อิมสฺมี โข
สุภทฺท ฐมฺมวินยฺเ อริโย อฏฺฐจฺงฺคโก มคฺโค อุปลพฺภติ, อีเชว
สุภทฺท สมฺโน, อิทฺ ทฺติโย สมฺโน, อิทฺ ตติโย สมฺโน, อิท
จตฺตุโถ สมฺโน; สฺสณฺา ปรปฺปวาทา สมณฺเภ อณฺเณหิ;
อิมเ จ สุภทฺท ภิกฺขุ สมฺมา วิหเรยฺยํ, อสฺสณฺเ โลโก
อรหนฺเตหิ อสฺสาติ.

“เอภฺนฺตฺีโส วยสา สุภทฺท
ยํ ปพฺพชฺี กิ์กฺสลาณฺเอสี
วสฺสาณิ ปณฺณาส สมาริกานิ,
ยโต อหํ ปพฺพชฺิตอ สุภทฺท

ณายสส ฐมมสส ปเทสวตฺติ,

อิโต พหิทฺธา สมโณปิ นตฺถิ,

ทฺถิโยปิ สมโณ นตฺถิ, ตตฺถิโยปิ สมโณ นตฺถิ, จตฺตฺถิโยปิ สมโณ
นตฺถิ; สฺสญฺญา ปรปฺปวาทา สมณฺณิ อญฺเณหิ; อิมํ จ สฺสภทฺท
ภิกฺขุ สมมา วิหเรยฺยํ, อสฺสญฺโณ โลโก อรหฺนเตหิ อสฺสาติ.

[๒๑๕] เอวํ วุตฺเต, สฺสภทฺโท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทวโจ
“อภิกฺกนฺตํ ภาณเต, อภิกฺกนฺตํ ภาณเต; เสยฺยถาปิ ภาณเต นิกฺกฺขชฺชิตํ วา
อฺกฺกฺขชฺชเยย, ปฏฺิจจนฺนํ วา วิวเรยฺย, มุพฺพหสฺส วา มคฺคํ
อาจิกฺกฺขเยย, อนฺธกาเร วา เตลปฺปชฺชิตํ ฐาเรยฺย ‘จกฺขมฺนโต
รूपานิ ทกฺขนฺตํ, เอวเมว ภควตา อนฺเณกปริยาเยน ฐมฺโม
ปกาสสิโต; ‘เอสํ ภาณเต ภควนฺตํ สรรณํ คจฺฉามิ ฐมฺมญฺจ
ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, ลเภยฺยาหํ ภาณเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ,
ลเภยฺยํ อุปสมฺปทนฺติ.

“โย โข สฺสภทฺท อญฺญตฺตติยปฺพฺโพ อิมสฺมี ฐมฺมวินฺเย
อากฺขบฺติ ปพฺพชฺชํ, อากฺขบฺติ อุปสมฺปทํ; โส จตฺตาริ มาเส
ปริวสฺติ, จตฺนํ มาสํ อจฺเจยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขุ ปพฺพาเชนฺติ
อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย. อปิจ เมตฺถ ปุคฺคลเวมตฺตตา วิทิตาติ.

“สเจ ภาณเต อญฺญตฺตติยปฺพฺพา อิมสฺมี ฐมฺมวินฺเย
อากฺขบฺนตา ปพฺพชฺชํ อากฺขบฺนตา อุปสมฺปทํ จตฺตาริ มาเส
ปริวสนฺติ, จตฺนํ มาสํ อจฺเจยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขุ ปพฺพาเชนฺติ
อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย. อหํ จตฺตาริ วสฺसानิ ปริวสฺสสํ,
จตฺนํ วสฺसानํ อจฺเจยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขุ ปพฺพาเชนฺตุ
อุปสมฺปาเทนฺตุ ภิกฺขุภาวายาติ.

อถ โข ภควา อายสฺมุนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “เตนหानนฺท
 สุภทฺทํ ปริพฺพาซกํ ปพฺพาเซถาติ. “เอวํ ภนฺเตติ โข อายสฺมา
 อานนฺโท ภควโต ปจฺจุสฺสสึ. อถ โข สุภทฺโท ปริพฺพาซโก
 อายสฺมุนฺตํ อานนฺทํ เอตทวโจ “ลามา เต” อวฺุโส อานนฺท,
 สฺสทฺธํ เต” อวฺุโส อานนฺท, เย เอตถ สตฺถารา” สมฺมุขา
 อนฺเตวาสิกากิเสเสน อภิสิตฺตาติ. อลฺลทฺธ โข สุภทฺโท ปริพฺพาซโก
 ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺช, อลฺลทฺธ อุปสมฺปทํ. อจิรฺอุปสมฺปนฺโน โข
 ปนายสฺมา สุภทฺโท เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตปฺปี ปหิตฺตฺโต
 วิหรนฺโต นจิรฺสฺเสว, ยสฺสสฺสธาย กุลปฺตฺตา สมฺมเทว อการสฺมา
 อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนฺตฺตรํ พุรฺหมจฺริยปริโยสานํ ทิฏฺฐเจว
 ฌมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ. “ซีณา ชาติ,
 วุสฺสิตํ พุรฺหมจฺริยํ, กตํ กรณิยํ, นาปรํ อิตถตฺตยาติ อพฺภณฺณาสึ.
 อณฺเฏตโร โข ปน อายสฺมา สุภทฺโท อรหฺตํ อโหสิ. โส ภควโต
 ปจฺฉิโม สกฺขิสาวโก อโหสีติ.

ปณฺจมภาณวโร.

ตถาคตปัจฉิมวาจา

[๒๑๖] อถ โข ภควา อายสฺมุนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ
 “สิยา โข ปนानนฺท ตุมฺหากํ เอวมสฺส ‘อติตสฺสตุกํ ปาวจณฺ,
 นตฺถิ โน สตฺถาติ. น โข ปเนตํ อานนฺท เอวํ ทฏฺฐพฺพํ; โย โว
 อานนฺท มยา ฌมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปณฺเฏตฺโต, โส โว
 มมจฺเจเนน สตฺถา; ยถา โข ปนानนฺท เอตฺรหิ ภิกฺขุ อณฺณมณฺณ

^๑ ฉ.,เท.,อ. โว

^๒ ฉ.,เท. สตฺถ

อาวุโสวาเทเน สมุทาจจันตฺติ, น เต มมจฺเจเยน เหวํ สมุทาจจิตพฺพํ,
 เถรตเรเน อานนฺท ภัทฺทฺชา นวคตโร ภัทฺทฺชา นวเมเน วา โคตฺเตเน วา
 อาวุโสวาเทเน วา สมุทาจจิตพฺพโ, นวคตเรเน ภัทฺทฺชา เถรตโร
 ภัทฺทฺชา ‘ภนฺเตติ วา ‘อายสฺมาติ วา สมุทาจจิตพฺพโ; อากฺขมาโน
 อานนฺท สงฺโฆ มมจฺเจเยน ชุทฺทชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชช
 จณฺณสุส อานนฺท ภัทฺทฺชโน มมจฺเจเยน พุรหฺมทณฺโฑ ทาทพฺโพติ.

“กตโม ปน ภนฺเต พุรหฺมทณฺโฑติ.

“จณฺโณ อานนฺท ภัทฺทฺชา ยํ อิจฺเจเยย, ตํ วเทเยย, โส
 ภัทฺทฺชหิ เนว วตฺตพฺพโ น โอวทิตพฺพโ น อนฺนสาสิตพฺพโติ.

[๒๑๗] อถ โข ภควา ภัทฺทฺชา อามนฺเตสิ “สียา โข ปน
 ภัทฺทฺชเว เอกภัทฺทฺชสุสปี กงฺขา วา วิมฺติ วา พุทฺธเช วา ฐมฺเม วา
 สงฺฆเ วา มคฺเค วา ปฏฺธิปทาย วา, ปุจฺจณ ภัทฺทฺชเว, มา ปจฺจนา
 วิปฺปฏฺฐิสาริโน อหฺวตฺถ ‘สมฺมุขีภฺภูโต โน สตฺถา อโหสิ, น มยํ
 สิทธิมฺหา ภควนฺตํ สมฺมุขา ปฏฺธิปฺจฺฉินฺตฺติ. เหวํ วุตฺเต, เต ภัทฺทฺช
 ตฺถนฺทึ อเหสฺสุ. ทฺติยมฺปิ โข ภควา ๕เปยฺย ตติยมฺปิ โข ภควา
 ภัทฺทฺชา อามนฺเตสิ “สียา โข ปน ภัทฺทฺชเว เอกภัทฺทฺชสุสปี กงฺขา วา
 วิมฺติ วา พุทฺธเช วา ฐมฺเม วา สงฺฆเ วา มคฺเค วา ปฏฺธิปทาย วา,
 ปุจฺจณ ภัทฺทฺชเว, มา ปจฺจนา วิปฺปฏฺฐิสาริโน อหฺวตฺถ “สมฺมุขีภฺภูโต
 โน สตฺถา อโหสิ, น มยํ สิทธิมฺหา ภควนฺตํ สมฺมุขา
 ปฏฺธิปฺจฺฉินฺตฺติ. ตติยมฺปิ โข เต ภัทฺทฺช ตฺถนฺทึ อเหสฺสุ. อถ โข
 ภควา ภัทฺทฺชา อามนฺเตสิ “สียา โข ปน ภัทฺทฺชเว สตฺถุ คารเวณปี
 น ปุจฺเจเยยถ, สหાયโกปี ภัทฺทฺชเว สหાયกสฺส อาโรเจตฺตุติ. เหวํ
 วุตฺเต, เต ภัทฺทฺช ตฺถนฺทึ อเหสฺสุ.

อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺฉริยฺ
ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต; เอวํ ปสนฺโน อหํ ภนฺเต อิมสฺมี
ภิกฺขุสงฺฆเ” “นตฺถิ อิมสฺมี ภิกฺขุสงฺฆเ” เอกภิกฺขุสฺสาปี กงฺขา วา
วิมตฺติ วา พุทฺเธ วา ฆมฺเม วา สงฺฆเ วา มคฺเค วา ปฏิปทาย วาติ.

“ปสาทา โข ตูวํ อานนฺท วเทสิ, ฌาณเมว เหตุถ
อานนฺท ตถาคตสฺส ‘นตฺถิ อิมสฺมี ภิกฺขุสงฺฆเ’ เอกภิกฺขุสฺสาปี
กงฺขา วา วิมตฺติ วา พุทฺเธ วา ฆมฺเม วา สงฺฆเ วา มคฺเค วา
ปฏิปทาย วา, อิมสฺสํ หิ อานนฺท ปญฺจนํ ภิกฺขุสฺถานํ โย ปจฺจิมโก
ภิกฺขุ, โส โสตาปนฺโน อวินิปาตฆมฺโม นียโต สมฺโพธิปรายโนติ.

[๒๑๘] อถ โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “หนฺนททานิ
ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว ‘วยฆมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน
สมฺปาเทถาติ. อयํ ตถาคตสฺส ปจฺจิมมา วาจา.

ปรีนิพพุตกถา

[๒๑๙] อถ โข ภควา ปจฺมชฺฌานํ สமாปชฺชิ, ปจฺมชฺฌานา
วฺฏฺฐหิตฺวา ทุตฺติยชฺฌานํ สமாปชฺชิ, ทุตฺติยชฺฌานา วฺฏฺฐหิตฺวา
ตตฺติยชฺฌานํ สமாปชฺชิ, ตตฺติยชฺฌานา วฺฏฺฐหิตฺวา จตฺตถชฺฌานํ
สมาปชฺชิ, จตฺตถชฺฌานา วฺฏฺฐหิตฺวา อากาसानญฺจายตนํ สமாปชฺชิ,
อากาसानญฺจายตนสมาปตฺติยา วฺฏฺฐหิตฺวา วิญฺญาณญฺจายตนํ
สมาปชฺชิ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา วฺฏฺฐหิตฺวา อากิณฺณญฺจายตนํ
สมาปชฺชิ, อากิณฺณญฺจายตนสมาปตฺติยา วฺฏฺฐหิตฺวา เนวสญฺยานาสญฺญาตยณํ
สมาปชฺชิ, เนวสญฺยานาสญฺญาตยตนสมาปตฺติยา วฺฏฺฐหิตฺวา สญฺญา-
เวทยิตนโรธํ สมาปชฺชิ.

อถ โข อายสฺมา อานนฺโท อายสฺมณฺโต อนฺรทฺธํ เอตทโวจ
“ปรินิพฺพุโต ภนฺเต อนฺรทฺธ ภาควาติ.

“นาวิโส อานนฺท ภาควา ปรินิพฺพุโต, สญฺญาเวทยิตนิโรธํ
สมาปนฺโนติ.

อถ โข ภาควา สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา
เนวสญฺญานาสญฺญาตณฺ्हี สมปาชฺชติ, เนวสญฺญานาสญฺญาตณฺ्हี สมปาชฺชติยา
วุฏฺฐหิตฺวา อากิณฺณจฺญายตณฺ्हี สมปาชฺชติ, อากิณฺณจฺญายตณฺ्हี
สมปาชฺชติยา วุฏฺฐหิตฺวา วิญฺญาณจฺญายตณฺ्हี สมปาชฺชติ, วิญฺญาณจฺญายตณฺ्हี
สมปาชฺชติยา วุฏฺฐหิตฺวา อากาสานฺณจฺญายตณฺ्हี สมปาชฺชติ, อากาสานฺณจฺญายตณฺ्हี
สมปาชฺชติยา วุฏฺฐหิตฺวา จตฺตถํ ฌานํ สมปาชฺชติ, จตฺตถา ฌานา
วุฏฺฐหิตฺวา ตตฺถิ ฌานํ สมปาชฺชติ, ตตฺถิยา ฌานา วุฏฺฐหิตฺวา
ทฺถิ ฌานํ สมปาชฺชติ, ทฺถิยา ฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ปจฺจมี ฌานํ
สมปาชฺชติ, ปจฺจมา ฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ทฺถิ ฌานํ สมปาชฺชติ,
ทฺถิยา ฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ตตฺถิ ฌานํ สมปาชฺชติ, ตตฺถิยา ฌานา
วุฏฺฐหิตฺวา จตฺตถํ ฌานํ สมปาชฺชติ. จตฺตถา ฌานา วุฏฺฐหิตฺวา
สมนฺนตฺตรา ภาควา ปรินิพฺพายิ.

[๒๒๐] ปรินิพฺพุเต ภาควาติ, สห ปรินิพฺพานา มหาภุมฺมิจาโล
อโหสิ ภีสนโก โลมหิโส, เทวทฺนทฺทโย จ ผลิสฺสุ.

ปรินิพฺพุเต ภาควาติ, สห ปรินิพฺพานา พุรฺรหฺมา สหฺมปติ
อิมํ คถํ อภาสิ

“สพฺเพ ว นิกฺขิปิสฺสณฺติ	ภฺตฺตา โลเก สมฺมสฺสยํ,
ยตฺถ เอตาทิสฺส สตฺถา	โลเก อปฺปปฏิปฺคฺคโล
ตถาคโต พลปฺปโต	สมฺพุทฺโธ ปรินิพฺพุโตติ.

[๒๒๑] ปรีนิพพุเต ภควติ, สห ปรีนิพพานา สกโก
เทวานมินโท อิมํ คาลํ อภาสี

“อนิจจา วต สงฺขารํ อุปฺปาทวยธมฺมิโน
อุปฺปชฺชิตฺวา นิสฺสํวณฺติ เตสํ วุสโสมํ สุโขติ.

[๒๒๒] ปรีนิพพุเต ภควติ, สห ปรีนิพพานา อายสฺมา
อนุรุทฺโธ อิมํ คาลํ อภาสี

“นาหุ อสฺสาสปฺสสาโส จิตฺตํ จิตฺตํ ตาโท
อเนชฺชํ สนฺติมารพฺภา ยํ กาลมกฺริ มุนี.
อสนฺถึเนน จิตฺเตน เวทนํ อชฺฌวาสยิ
ปชฺชิตฺตํ เสว นินฺพพานํ วิโมกฺโข เจตฺโส อหฺมุติ.

[๒๒๓] ปรีนิพพุเต ภควติ, สห ปรีนิพพานา อายสฺมา
อานนฺโท อิมํ คาลํ อภาสี

“ตทาสี ยํ ภีสนกํ ตทาสี โลมํ หํ สนํ
สพฺพการวฺฐเปเต สมฺพทฺเช ปรีนิพพุเตติ.

[๒๒๔] ปรีนิพพุเต ภควติ, ตตฺถ ยํ เต ภิกฺขุ อวิตราคา,
อปฺเปกฺขเจ พาทา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, จินฺนปาทํ วีย ปปตฺนฺติ,
อวฺภูฏฺณนฺติ วิวฺภูฏฺณนฺติ “อติชิปฺปํ ภควา ปรีนิพพุโต, อติชิปฺปํ
สุคฺโต ปรีนิพพุโต, อติชิปฺปํ จกฺขุมา โลเก อนฺตรหิโตติ. ยํ ปน
เต ภิกฺขุ วิตราคา, เต สตา สมฺปชานา อธิวาสนฺติ “อนิจจา วต
สงฺขารํ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ.

[๒๒๕] อถ โข อายสฺมา อนุรุทฺโธ ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “อลํ
อาวุโส มา โสจิตฺถ, มา ปรีเทวิตฺถ, นนฺ เอตํ อาวุโส ภควตา

ปฏิกจฺเจว อกฺขาตํ ‘สพฺเพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว
 วจนาภาโว อณฺณธมาภาโว. ตํ กุเตตฺถ อวฺสุโส ลพฺภา. ‘ยฺนตํ ชาตํ
 ภูตํ สงฺขตํ ปโลภธมฺมํ, ตํ วต มา ปลฺลชฺชิตฺติ เนตํ จานํ วิชฺชติ,
 เทวตา อวฺสุโส อฺชฺฌายนฺตฺติติ.

“กถํภูตา ปน ภานเต อนฺรุตฺต เทวตา มนสิกรโณตฺติติ.

“สนฺตาวฺสุโส อานนฺท เทวตา อากาเส ปจฺวิสณฺณินิโย เกเส
 ปกิริย กนฺทนฺตฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺตฺติ, จินฺนปาทำ วีย
 ปปตฺตนฺตฺติ, อวณฺณนฺตฺติ วิวณฺณนฺตฺติ ‘อติชิปปิ ภควา ปรินิพฺพุโต,
 อติชิปปิ สฺสคโต ปรินิพฺพุโต, อติชิปปิ จกฺขมา โลเก อนฺตรหิตฺติ.
 “สนฺตาวฺสุโส อานนฺท เทวตา ปจฺวิยา ปจฺวิสณฺณินิโย เกเส ปกิริย
 กนฺทนฺตฺติ, ๔เปยฺย อนฺตรหิตฺติ. “ยา ปน เทวตา วิตราคา, ตา
 สตา สมฺปชานา อธิวาสนฺตฺติ ‘อนิจฺจา สงฺขารา, ตํ กุเตตฺถ
 ลพฺภาติ. อถ โข อายสฺมา จ อนฺรุตฺโต อายสฺมา จ อานนฺโท
 ตํ รตฺตาวเสสํ ฐมฺมียา กถาย วิตฺตินาเมสฺสุ.

[๒๒๖] อถ โข อายสฺมา อนฺรุตฺโต อายสฺมฺนตํ อานนฺทํ
 อามนฺเตสิ “คจฺฉ อวฺสุโส อานนฺท, กุสินารํ ปวิสิตฺวา โกสินารกานํ
 มลฺลนํ อาโรเจหิ “ปรินิพฺพุโต วาสินฺนุจา ภควา, ยสฺสทานิ กาลํ
 มณฺเฑถาติ. “เอวํ ภาณเตติ โข อายสฺมา อานนฺโท อายสฺมโต
 อนฺรุตฺตสฺส ปฏิสสฺสฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจิวริ
 อาทาย อทฺติโย กุสินารํ ปาวิสิ.

เตน โข ปน สมเยน โกสินารกา มลฺลา สณฺจาคาเร
 สนฺนิปตฺตา โหณฺติ เตเนว กรณฺเเยน. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท,
 เยน โกสินารกานํ มลฺลนํ สณฺจาคารํ, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา

โกสินารกานํ มลลानํ อาโรเจสิ “ปรินิพพุโต วาสิฏฺฐา ภควา,
 ยสฺสทานิ กาลํ มณฺเฑธาติ. อิทมายสฺมโต อานนฺทสฺส สุตฺวา
 มลฺลา จ มลฺลปฺตฺตา จ มลฺลสฺสฺสนิสา จ มลฺลปชาปติโย จ
 อฆาวิโน ทุมมนา เจโตทฺทกฺขสมปฺปิตา, อปฺเปกฺจเจ เกเส ปกิริย
 กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาทํ วีย ปฺปตฺนฺติ
 อาวกฺกณฺติ วิวกฺกณฺติ, “อติชิปฺปํ ภควา ปรินิพพุโต, อติชิปฺป
 สฺคโต ปรินิพพุโต, อติชิปฺปํ จกฺขมา โลเก อนฺตรหิตฺติ.

พุทธสรีรปุชา

[๒๒๗] อถ โข โกสินารกา มลฺลา บุริเส อาณาเปสฺสุ
 “เตนฺหิ ภณฺเ กุสินารายํ คณฺฐมาลญฺจ สพฺพญฺจ ตาพาวจํ
 สนนฺิปาเตธาติ. อถ โข โกสินารกา มลฺลา คณฺฐมาลญฺจ สพฺพญฺจ
 ตาพาวจํ ปญฺจ จ ทฺสฺสยฺคสฺตานิ อาทาย, เยน อุปวตฺตณฺ
 มลฺลानํ สาลวนํ, เยน ภควโต สรีรํ, เตนฺอุปสงฺกมฺมิสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา
 ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทีเตหิ มาเลหิ คณฺเฑหิ สกฺกโรนฺดา
 ครุกโรนฺดา มาเนนฺตา ปุเชนฺตา เจลวิตานานิ กโรนฺตา มณฺฑลมาเพ
 ปฏฺิยาเทนฺตา เอวํ ตํ ทิวสํ วิตฺตินาเมสฺสุ.

อถ โข โกสินารกานํ มลฺลानํ เอตทโหสิ “อติวิกาโล โข
 อชฺช ภควโต สรีรํ ฌาเปตฺุ, เสวทานิ มยํ ภควโต สรีรํ
 ฌาเปสฺสามาติ. อถ โข โกสินารกา มลฺลา ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ
 คีเตหิ วาทีเตหิ มาเลหิ คณฺเฑหิ สกฺกโรนฺดา ครุกโรนฺดา มาเนนฺตา
 ปุเชนฺตา เจลวิตานานิ กโรนฺตา มณฺฑลมาเพ ปฏฺิยาเทนฺตา
 ทฺุติยมฺปิ ทิวสํ วิตฺตินาเมสฺสุ, ตติยมฺปิ ทิวสํ วิตฺตินาเมสฺสุ, จตฺตุถมฺปิ

ทิวสํ วิดีนาเมสฺสุ, ปญฺจมมปิ ทิวสํ วิดีนาเมสฺสุ, จญฺจมปิ ทิวสํ
 วิดีนาเมสฺสุ.

อถ โข สุตตมมปิ ทิวสํ โกสินารกานํ มลฺลानํ เอตทโหสิ
 “มยํ ภควโต สรีรํ นจฺเจहि คีเตहि วาทีเตहि มาเลहि คนฺเฑहि
 สกฺกโรนฺตา ครุกโรนฺตา มาเนนฺตา ปุเชนฺตา ทกฺขิณฺเน ทกฺขิณฺ
 นครสฺส หริตฺวา พาหิเรน พาหิรํ ทกฺขิณโต นครสฺส ภควโต
 สรีรํ ฌาเปสฺสามาติ.

[๒๒๘] เตน โข ปน สมเยน อญฺจ มลฺลา ปาโมกฺขา
 สีสนฺหาตา อหฺตานิ วตฺถานิ นีวตฺถา “มยํ ภควโต สรีรํ
 อจฺจาเรสฺสามาติ, น สกฺโกนฺติ อจฺจาเรตุ. อถ โข โกสินารกา
 มลฺลา आयสฺมนฺตํ อนฺรุทฺธํ เอตทโวจฺจุ “โก นฺ โข ฆนฺเต อนฺรุทฺธ
 เหตุ, โก ปจฺจโย, येनिเม อญฺจ มลฺลา ปาโมกฺขา สีสนฺหาตา
 อหฺตานิ วตฺถานิ นีวตฺถา ‘มยํ ภควโต สรีรํ อจฺจาเรสฺสามาติ, น
 สกฺโกนฺติ อจฺจาเรตฺถนฺติ.

“อญฺญถา โข วาสินฺนฺจา ตุมฺหากํ อธิปฺปาโย, อญฺญถา
 เทวตานํ อธิปฺปาโยติ.

“กถํ ปน ฆนฺเต เทวตานํ อธิปฺปาโยติ.

“ตุมฺหากํ โข วาสินฺนฺจา อธิปฺปาโย ‘มยํ ภควโต สรีรํ
 นจฺเจहि คีเตहि วาทีเตहि มาเลहि คนฺเฑहि สกฺกโรนฺตา ครุกโรนฺตา
 มาเนนฺตา ปุเชนฺตา ทกฺขิณฺเน ทกฺขิณฺ นครสฺส หริตฺวา พาหิเรน
 พาหิรํ ทกฺขิณโต นครสฺส ภควโต สรีรํ ฌาเปสฺสามาติ; เทวตานํ โข
 วาสินฺนฺจา อธิปฺปาโย ‘มยํ ภควโต สรีรํ ทิพฺเพहि นจฺเจहि คีเตहि
 วาทีเตहि มาเลहि คนฺเฑहि สกฺกโรนฺตา ครุกโรนฺตา มาเนนฺตา

ปุเชนุตา อุตฺตเรน อุตฺตรํ นครสฺส หริตฺวา อุตฺตเรน ทฺวาเรน
นครํ ปวิสิตฺวา มชฺฌเณน มชฺฌํ นครสฺส หริตฺวา ปฺรตฺถิเมน
ทฺวาเรน นิภฺยमितฺวา, ปฺรตฺถิมโต นครสฺส มกฺกฺกพฺพณฺนํ นาม
มลฺลนํ เจตียํ, เอตฺถ ภควโต สรีรํ ฌาเปสฺสามาติ.

“ยถา ภนฺเต ทเวตานํ อธิปฺปาโย, ตถา โหตุติ.

[๒๒๙] เตน โข ปน สมเยน กุสินารา ยาว สนฺธิสม-
ลสํกฺกัรฺวา ชนฺนํมตฺเตน โอธินา มนฺทารวปฺปເເທີ สณฺจิตา” โหติ.
อถ โข ทฺวา จ โกลิณารกา จ มลฺลํ ภควโต สรีรํ ทิพฺพເເທີ จ
มานุสເເທີ จ นจฺเจหิ คีເເตีหิ วาหิເເตีหิ มาເເเลหิ คนฺເເเชหิ สกฺกโรนฺดา
ครุโณนฺดา มาเนนฺตา ปุเชนุตา อุตฺตเรน อุตฺตรํ นครสฺส หริตฺวา
อุตฺตเรน ทฺวาเรน นครํ ปวิสิตฺวา มชฺฌเณน มชฺฌํ นครสฺส
หริตฺวา ปฺรตฺถิเมน ทฺวาเรน นิภฺยमितฺวา, ปฺรตฺถิมโต นครสฺส
มกฺกฺกพฺพณฺนํ นาม มลฺลนํ เจตียํ, เอตฺถ ภควโต สรีรํ นิภฺยิปฺปํ.

[๒๓๐] อถ โข โกลิณารกา มลฺลํ आयสฺมนํตํ อานนฺทํ
เอตทโวจํ “กถํ มยํ ภนฺเต อานนฺท ตถาคตสฺส สรีเร ปฏฺวิปชฺชามาติ.

“ยถา โข วาสิฏฺฐา รณฺโณ จกฺกวัตฺติสฺส สรีเร ปฏฺวิปชฺชนฺติ,
เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏฺวิปชฺชิตพฺพนฺติ.

“กถํ ปน ภนฺเต อานนฺท รณฺโณ จกฺกวัตฺติสฺส สรีเร
ปฏฺวิปชฺชนฺตိติ.

“रणฺโณ วาสิฏฺฐา จกฺกวัตฺติสฺส สรีรํ อหเตน วตฺถเณ
เวเจนฺติ, อหเตน วตฺถเณ เวเจตฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเจนฺติ,

^๑ ฉ.,เท.,อิ. สณฺจิตา

วิหเตน กปฺปาเสน เวเจตฺวา อหเตน วตฺถเณ เวเจนฺติ; เอเตน
 อุปาเยน ปญฺจหิ ยุคฺสเตหิ รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส สรีริ เวเจตฺวา
 อยสาย^๑ เกลโทณียา ปกฺขิปิตฺวา อณฺณิสฺสา อยสาย^๑ โทณียา
 ปฏิกกฺขุชิตฺวา สพฺพคนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส
 สรีริ ฌาเปนฺติ; จาตุมฺมหาปเถ รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส ญฺปิ กโรนฺติ;
 เอวํ โข วาสินฺนุจ รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ; ยถา โข
 วาสินฺนุจ รมฺโฆ จกฺกวัตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตฺส
 สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพํ, จาตุมฺมหาปเถ ตถาคตฺส ญฺโป กาเรตพฺโพ;^๒
 ตตฺถ เป มาลํ วา คนฺธํ วา จุณฺณกํ วา อาโรเปสฺสนฺติ วา
 อภิวาเทสฺสนฺติ วา จิตฺตํ วา ปสาเทสฺสนฺติ, เตสนฺตํ ภวิสฺสตี
 ทิฆมรตฺตํ หิตาย สุขายาติ.

อถ โข โกสินารกา มลฺลา ปุริเส อาณานิเปสฺสุ “เตนหิ ภณฺเ
 มลฺลानํ วิหตกปฺปาสํ สนนฺธิปาเตถาติ.

อถ โข โกสินารกา มลฺลา ภควโต สรีริ อหเตน วตฺถเณ
 เวเจสฺสุ, อหเตน วตฺถเณ เวเจตฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเจสฺสุ,
 วิหเตน กปฺปาเสน เวเจตฺวา อหเตน วตฺถเณ เวเจสฺสุ; เอเตน
 อุปาเยน ปญฺจหิ ยุคฺสเตหิ ภควโต สรีริ เวเจตฺวา อยสาย
 เกลโทณียา ปกฺขิปิตฺวา อณฺณิสฺสา อยสาย โทณียา ปฏิกกฺขุชิตฺวา
 สพฺพคนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา ภควโต สรีริ จิตกํ อาโรเปสฺสุ.

มหากุสสปตฺตเถรวตฺถุ

[๒๓๑] เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา มหากุสสโป
 ปาวาย กุสินาริ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน โหติ มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ

^๑ น. อายสาย, เอวมุปริปิ.

^๒ น., เท., อ. กาทพฺโพ

สทฺธิ ปณฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺสเทหิ. อถ โข อายสฺมา มหากุสสโป
มคฺคา โอภกมฺม อณฺณตรมฺหิ รุกฺขมฺมูเล นิสฺสีทิ. เตเน โข ปน
สมเยเน อณฺณตโร อาชีวกโ ภุสฺสินารายํ มนุสฺสวปฺปญฺญํ คเหตฺวา
ปาวํ อทฺธานมคฺคปฏฺฐิปนโน โหติ. อทฺทสา โข อายสฺมา
มหากุสสโป ตํ อาชีวกํ ทูรโตว อาคจฺจนฺตํ; ทิสฺวา ตํ อาชีวกํ
เอตทโวจ “อปาธุโส อมฺหากํ สตฺถารํ ชานาสีติ.

“อามาธุโส ชานามิ, อชฺช สตฺถาหํ ปรีนิพฺพุโต สมณเ
โคตโม, ตโต เม อิํ มนุสฺสวปฺปญฺญํ คหิตนฺติ. ตตฺถ เย เต
ภิกฺขุ อวิตราคา, อปฺเปกฺกเจ พาทา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ จินฺนปาทํ
วีย ปตฺตนฺติ, อวณฺณนฺติ วิวณฺณนฺติ “อติชิปปิ ภควา ปรีนิพฺพุโต,
อติชิปปิ สุกโต ปรีนิพฺพุโต, อติชิปปิ จกฺขมา โลเก อนฺตรหิตฺติ.
เย ปน เต ภิกฺขุ วิตราคา, เต สตา สมฺปชานา อริวาสเนติ
“อนิจฺจา สงฺขารา, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภาติ.

[๒๓๒] เตเน โข ปน สมเยเน สุภทฺโท นาม
วฺจฺจปฺพพฺพิโต ตสฺสํ ปรีสายํ นิสฺสินโน โหติ. อถ โข สุภทฺโท
วฺจฺจปฺพพฺพิโต เต ภิกฺขุ เอตทโวจ “อลํ อาวุโส, มา โสจิตฺถ,
มา ปรีเทวิตฺถ; สฺมุตฺตา มยฺ เตเน มหาสมณฺเน, อูปทฺทตา จ
โหม ‘อิํ वो กปฺปติ, อิํ वो น กปฺปตฺตี; อิทานิ ปน มยฺ ยํ
อิจฺฉิสฺสาม, ตํ กริสฺสาม; ยํ น อิจฺฉิสฺสาม, ตํ น กริสฺสามาติ.
อถ โข อายสฺมา มหากุสสโป ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “อลํ อาวุโส,
มา โสจิตฺถ, มา ปรีเทวิตฺถ; นนฺ เหว” อาวุโส ภควตา
ปฏิกจฺเจว อกฺขาตํ ‘สพฺเพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว

วินาภาโว อญญถาภาโว; ตัม กุเตตถ อวูโส ลพฺภา. ‘ยฺนตัม ชาตัม
ภูตัม สงฺขตัม ปโลกธมฺมํ, ตัม วต มา ปลุชฺชิตี เนตัม จานัน วิชฺชตฺตีติ.

[๒๓๓] เตน โข ปน สมเยน จตฺตารโ มลฺลปาโมกฺขา
สีสฺนหาตา^๑ อหตานิ วตฺถานิ นีวตฺถา “มยํ ภควโต จิตกัม
อาพิมฺเปสฺสามาติ น สกฺโกนฺติ อาพิมฺเปตฺตุ. อถ โข โกสินารกา
มลฺลา อายสฺมณฺตํ อนฺรุทฺธํ เอตทวโจ จู โโก นฺุ โข ภนฺเต อนฺรุทฺธ
เหตุ, โก ปจฺจโย, เยนิเม จตฺตารโ มลฺลปาโมกฺขา สีสฺนหาตา
อหตานิ วตฺถานิ นีวตฺถา ‘มยํ ภควโต จิตกัม อาพิมฺเปสฺสามาติ
น สกฺโกนฺติ อาพิมฺเปตฺตุนฺติ.

“อญฺญถา โข วาสิตฺถา เทวตานํ อธิปฺปาโยติ.

“กถํ ปน ภนฺเต เทวตานํ อธิปฺปาโยติ.

“เทวตานํ โข วาสิตฺถา อธิปฺปาโย ‘อຍ် อายสฺมา
มหากสฺสโป ปาวาย กุสินารํ อทฺธานมคฺคปฏฺธิปฺนโน มหตา
ภิกฺขุสงฺเขน สทฺธิ ปณฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺเตหิ; น ตาว ภควโต
จิตโก ปชฺชลิสฺสติ, ยาวายสฺมา มหากสฺสโป ภควโต ปาเท
สทฺถถา^๒ วนฺทิสฺสตีติ.

“ยถา ภนฺเต เทวตานํ อธิปฺปาโย, ตถา โหตฺตุติ.

[๒๓๔] อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป, เยน กุสินาราย
มกฺกฺกพฺพนฺธํ มลฺลนํ เจตียํ, เยน ภควโต จิตโก, เตนฺปสงฺกมิ;
อุปสงฺกมิตฺวา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา อญฺชลิ ปณฺาเมตฺวา ติกฺขตฺตํ
จิตกัม ปทกฺขิณํ กตฺวา ปาทโต วิวริตฺวา ภควโต ปาเท สิริสา
วนฺทิ. ตานิปี โข ปณฺจ ภิกฺขุสฺตานิ เอกํสํ จีวรํ กตฺวา อญฺชลิ

^๑ ส.อ. สีล นหาตา

^๒ พย. สิริสา น

ปณามेतวาทิ กุชชตตํ ปทกฺขิณํ กตวาทิ ภควโต ปาทะ สิริสา
วณฺหิสุ. วณฺหิตะ ปณายสมตาทิ มหากสฺสเปเน เตหิ จ ปณฺจหิ
ภิกฺขุสเทหิ, สยเมว ภควโต จิตฺโก ปชฺชลิ.

[๒๓๕] ฉายมานสฺส โข ปน ภควโต สรีรสฺส ยํ อโหสิ
'ฉวีตติ วา 'จมฺมนุตติ วา 'มฺสนุตติ วา 'นฺหารุตติ วา 'ลสิกาตติ วา
ตสฺส เนว จาริกาทิ ปณฺณายิตฺถ, น มสิ; สรีราเนว อวสิสฺสสิสุ.
เสยฺยธาทิ นาม สปิปีสฺส วา เตสฺส วา ฉายมานสฺส เนว
จาริกาทิ ปณฺณายิตฺติ, น มสิ; เอวเมว ภควโต สรีรสฺส ฉายมานสฺส
ยํ อโหสิ 'ฉวีตติ วา 'จมฺมนุตติ วา 'มฺสนุตติ วา 'นฺหารุตติ วา
'ลสิกาตติ วา ตสฺส เนว จาริกาทิ ปณฺณายิตฺถ, น มสิ; สรีราเนว
อวสิสฺสสิสุ. เตสฺสจ ปณฺจณฺนํ ทสฺสยฺยคฺคตาทิ เทว ว ทสฺसानิ น
ททยฺหิสุ, ยญฺจ สพฺพพพฺพณฺตริมฺ, ยญฺจ พาทิรฺ. ททฺธเม โข ปน
ภควโต สรีเร, อนฺตลิกฺขาทิ อุกทฺทาทิ ปาทกฺกิตฺวาทิ ภควโต จิตกํ
นิพฺพาทเปสิ. อุกทํ สาลโตปิ อพฺพณฺนมิตฺวาทิ ภควโต จิตกํ
นิพฺพาทเปสิ. โกสินารกาทิ มลฺลาทิ สพฺพคณฺโชนฺทเกเน ภควโต จิตกํ
นิพฺพาทเปสิ. อถ โข โกสินารกาทิ มลฺลาทิ ภควโต สรีราเนว สดฺดทาทิ
สณฺจาทาทิ สดฺดติปณฺชริ กตวาทิ ธนฺปาการิ ปริกฺขิปีตวาทิ นจฺเจหิ
ติเตหิ วาทิตะหิ มาเลหิ คณฺเชหิ สกฺกกริสุ คณฺกริสุ มาเนสิ ปุชฺเชสิ.

พุทธสรีรธาตุวิภาษน

[๒๓๖] อสฺสสิ โข ราชา มาคฺโช อชาตสฺสทฺตฺ เวเทหิปฺตฺโต
"ภควาทิ กิริ กุสินารายํ ปรีนิพฺพทฺตติ. อถ โข ราชา มาคฺโช
อชาตสฺสทฺตฺ เวเทหิปฺตฺโต โกสินารกาทิ มลฺลาทิ ทุตฺติ ปาทะ
"ภควาทิ ขตฺติโย, อหฺปิ ขตฺติโย; อหฺ อรหามิ ภควโต สรีราเนว
ภาคํ, 'อหฺปิ ภควโต สรีราเนว ฐปณฺจ มหณฺจ กิริสฺสามิตติ.

อสุโสสุ ไซ เวสาลิกา ลิจฺฉวี “ภควา กิร กุสินารายํ
 ปริณิพพุโตติ. อถ ไซ เวสาลิกา ลิจฺฉวี โกสินารกานํ มลฺลานํ
 ทฺวํ ปาเหสุํ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยฺมปิ ขตฺติยา; มยฺมปิ อรหาม
 ภควโต สรรานํ ภาคํ, มยฺมปิ ภควโต สรรานํ ญฺปญฺจ มหญฺจ
 กริสฺสามาติ.

อสุโสสุ ไซ กาปิลวตฺถวา^๑ สกฺยา “ภควา กิร กุสินารายํ
 ปริณิพพุโตติ. อถ ไซ กาปิลวตฺถวา สกฺยา โกสินารกานํ มลฺลานํ
 ทฺวํ ปาเหสุํ “ภควา อมฺหากํ ฌาติเสฏฺฐโห; มยฺมปิ อรหาม
 ภควโต สรรานํ ภาคํ, มยฺมปิ ภควโต สรรานํ ญฺปญฺจ มหญฺจ
 กริสฺสามาติ.

อสุโสสุ ไซ อลฺลกปฺปกา ฌุลโย^๒ “ภควา กิร กุสินารายํ
 ปริณิพพุโตติ. อถ ไซ อลฺลกปฺปกา ฌุลโย โกสินารกานํ มลฺลานํ
 ทฺวํ ปาเหสุํ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยฺมปิ ขตฺติยา; มยฺมปิ อรหาม
 ภควโต สรรานํ ภาคํ, มยฺมปิ ภควโต สรรานํ ญฺปญฺจ มหญฺจ
 กริสฺสามาติ.

อสุโสสุ ไซ รามคามกา โกฬิยา “ภควา กิร กุสินารายํ
 ปริณิพพุโตติ. อถ ไซ รามคามกา โกฬิยา โกสินารกานํ มลฺลานํ
 ทฺวํ ปาเหสุํ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยฺมปิ ขตฺติยา; มยฺมปิ อรหาม
 ภควโต สรรานํ ภาคํ, มยฺมปิ ภควโต สรรานํ ญฺปญฺจ มหญฺจ
 กริสฺสามาติ.

อสุโสสิ ไซ เวฏฺฐทีปโก พุราหฺมโณ “ภควา กิร กุสินารายํ
 ปริณิพพุโตติ. อถ ไซ เวฏฺฐทีปโก พุราหฺมโณ โกสินารกานํ
 มลฺลานํ ทฺวํ ปาเหสิ “ภควาปิ ขตฺติโย, อหฺมปิ พุราหฺมโณ,

^๑ ฉ., เท. กปิลวตฺถวาสิ

^๒ ฉ., เท. พุโลโย

อหัมปิ อรหามิ ภควโต สรีรานํ ภาคํ, อหัมปิ ภควโต สรีรานํ
 ญฺปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามีติ.

อสุโสสุํ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา “ภควา กิร กุสินารายํ
 ปรีณิพฺพุโตติ. อถ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา โกสินารกานํ มลฺลानํ
 ทฺวํ ปาเหสุํ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยฺมปิ ขตฺติยา; มยฺมปิ อรหาม
 ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยฺมปิ ภควโต สรีรานํ ญฺปญฺจ มหญฺจ
 กริสฺสามาติ.

เอวํ วุตฺเต, โกสินารกา มลฺลา เต สงฺฆे คเณ เอตทวโจ
 “ภควา อมฺหากํ คามกฺขเขตฺเต ปรีณิพฺพุโต, น มยํ ทสฺสาม
 ภควโต สรีรานํ ภาคนฺติ.

[๒๓๗] เอวํ วุตฺเต, โทณํ พุราหฺมณํ เต สงฺฆे คเณ
 เอตทวโจ

“สุณฺนตฺถ โภณโต มม เอกวากุยํ^๑
 อมฺหาก^๒ พุทฺโธ อหุ ขนฺติวาโ,
 น หิ สาธุ ยํ อุตฺตมปฺกฺคฺลสฺส
 สรีรภาเค สีย^๓ สมฺปหาโร.

สพฺเพว โภณโต สหิตา สมคฺคา
 สมโมทมาณา กโรมฺหฺจ ภาเค
 วิตุถาริกา โหณฺตุ ทิสาสฺสุ ญฺปา
 พหุ^๔ ชนา จกฺขมโต ปสนฺนาติ.^๕

^๑ ฉ., เท. เอกวากุ

^๓ ฉ., เท., อ. สียา

^๒ เท., อ. อมฺหาก

^{๔-๕} อ. พหุชฺชน จกฺขมโต ปสนฺนาติ.

[๒๓๘] “เตนहि พุราหมณ ตวญฺเจะ ภควโต สรรีรานิ
อญฺจชา สมํ สุวิมุตตํ วิภาชาหิติ. “เอวํ โภติ โข โทณ
พุราหมโณ เตสํ สงฺฆานํ คณานํ ปฏิสฺสณฺนิตฺวา ภควโต สรรีรานิ
อญฺจชา สมํ สุวิมุตตํ วิภาชิตฺวา เต สงฺฆเณ คณเณ เอตทวโจ “อิมํ
เม โภหนฺโต ตุมพํ เทนฺตุ,^๑” อหํปิ ตุมพสฺส ญฺูปญจ มหญจ
กริสฺสามิหิติ. อหํสุ โข เต โทณสฺส พุราหมณสฺส ตุมพํ.

อสฺสสํ โข ปิปลลฺวินฺยา โมริยา “ภควา กิร กุสินารายํ
ปรินิพฺพุตฺติ. อถ โข ปิปลลฺวินฺยา โมริยา โกสินารากานํ มลฺลานํ
ทฺธํ ปาเหสํ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยฺมปิ ขตฺติยา; มยฺมปิ อรหาม
ภควโต สรรีรานํ ภาคํ, มยฺมปิ ภควโต สรรีรานํ ญฺูปญจ มหญจ
กริสฺสามาติ. “นตฺถิ ภควโต สรรีรานํ ภาคो, วิมุตฺตานิ ภควโต
สรรีรานิ; อิตฺโธ อญฺคารํ หรธาติ. เต ตโต อญฺคารํ อาหริสฺส.

ธาตุอุปฐา

[๒๓๙] อถ โข ราชา มาคฺโช อชาตสตฺตุ เวเทหิปฺพุโต
ราชคฺเห ภควโต สรรีรานํ ญฺูปญจ มหญจ อกาสิ. เวสาลิกาปิ
ลิจฺฉวี เวสาลิยํ ภควโต สรรีรานํ ญฺูปญจ มหญจ อกํสฺ.
กาปิฉตฺถวาทิ^๒ สกฺยา กปิฉตฺถุสฺมี ภควโต สรรีรานํ ญฺูปญจ
มหญจ อกํสฺ. อลฺลภกฺปกาปิ ญฺูลโย อลฺลภกฺปเป ภควโต สรรีรานํ
ญฺูปญจ มหญจ อกํสฺ. รามคಾಮกาปิ โกฬิยา รามคಾಮเ ภควโต
สรรีรานํ ญฺูปญจ มหญจ อกํสฺ. เวฏฺฐทีปโกปิ พุราหมโณ เวฏฺฐทีเป
ภควโต สรรีรานํ ญฺูปญจ มหญจ อกาสิ. ปาเวยฺยกาปิ มลฺลลา

^๑ ฉ., เท., อ. ทนฺตุ

^๒ ฉ., เท. กปิฉตฺถวาสีปี

ปาวายํ ภควโต สรีรानํ ญปนญจ มหญจ อังสุ. โกสินารกาปิ
มลลา กสินารายํ ภควโต สรีรानํ ญปนญจ มหญจ อังสุ.
โทณปิ พุราหมเณ ตุมพสฺส ญปนญจ มหญจ อกาสิ. ปิप्พลินยาปิ
โมรียา ปิप्พลินเณ อังคารานํ ญปนญจ มหญจ อังสุ. อิติ อญฺจ
สรีรญฺปา^๑ นวโม ตุมพญโป ทสโม อังคารญโป; เอวเมตํ
ญตปฺพพฺพนฺติ.

[๒๔๐]

อญฺจโทณํ จกฺขุมโต สรีรํ
สตุตฺโทณํ ชมฺพุทฺธิเป มเหฺนติ,
เอกญจ โทณํ ปุริสวรุตฺตมสฺส
รามคาเม นาคราชา มเหฺติ.^๒

เอกา หิ ทาจา ติทฺธิเวหิ ปุชิตา
เอกา ปน คนฺธารปุเร มหิยฺยติ
กาลิงฺครญฺไวย วิชิตे ปุณฺเก
เอกํ ปน นาคราชา มเหฺติ.^๒

ตสฺสเสว เตเชน อโย วสุทฺธรา
อายากเสฏฺฐเจหิ มหิ อลงฺกตา
เอวํ อิมํ จกฺขุมโต สรีรํ
สุสฺสกตํ สกฺกตสฺสกฺกเตหิ.

เทวินฺทนาคินฺทนรินฺทปฺปชิตโต
มนุสฺสสินฺทเสฏฺฐเจหิ^๓ ตเถว ปุชิตโต

^๑ สรี. อญฺจสรีรตฺตญฺปานญจ อ. อญฺจสรีรตฺตญฺปานญจ

^๒ สฺยา. มเหฺนติ

^๓ อ. มนุสฺสเสฏฺฐเจหิ

ตี^๑ ตัม วณฺหณ^๑ ปณฺชลิกา ภวิตฺวา
 พุทฺธา^๒ หเว กปฺปสเตหิ ทูลลภาติ.^๒

จตุตทาฬีส^๓ สภา ทนฺตา เกสา โลมา จ สพฺพโส
เทวา หรีสุ เอเกกัม จกฺกวาพปรมฺปราชิตี.^๓

ฉกฐมภาณวาร.

ตติยัม มหาปรินิพฺพานสฺส ตํ นิฏฺฐิตํ.

๑-๑ จ.,ท.,อ. ตำ วนุทถ

๒-๒ อ. พุทฺธ ๗ เปฯ ทูลลโมติ.

๓-๓ จ.,ท.,อ. อีเม ปาจา น ทิสสนติ.

๔. มหาสุทสุสนสุตต์

[๒๔๑] เอวมเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา กุสินารายํ วิหริติ
อุปวตฺตเน มลฺลानํ สาถวเน อนฺตเร ยมกศาลานํ ปรีนิพฺพานสมเย.
อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา
ภควนฺตํ อภิวาทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข
อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทวโจ “มา ภนฺเต ภควา อิมสฺมี
ขุทฺทกนฺครเก อุชฺชงฺกนฺครเก สาขานฺครเก ปรีนิพฺพายิ; สนฺติ
ภนฺเต อญฺญานิ มหानฺครานิ; เสยฺยถิทํ, จมฺปา ราชคหํ สวตฺถิ
สาเกตํ โกสุมปี พาราณสี; เอตถ ภควา ปรีนิพฺพายตฺ; เอตถ
พหุ ขตฺติยมหาสาลา พุราหุณฺนมหาสาลา คหปติมหาสาลา ตถาคเต
อภิปฺปสนฺนา, เต ตถาคตสฺส สรีรปฺมุขํ กริสฺสนฺตีดติ.

“มา เหว อานนฺท อวจ ‘ขุทฺทกนฺครกํ อุชฺชงฺกนฺครกํ
สาขานฺครกนฺติ.

กุสาวตีราชธานี

[๒๔๒] “ภูตปฺพุพฺพํ อานนฺท ราชา มหาสุทสุสนโน นาม
อโหสิ ขตฺติโย มุทฺธาวสิตโต จาตุรฺนโต วิชิตาวี
ชนปทตฺถาวริยปฺปโต; ญโย อานนฺท มหาสุทสุสนสฺส อัย
กุสินารา กุสาวตี นาม ราชธานี อโหสิ; [°] ปฺรตฺติเมน จ
ปจฺฉิเมน จ ทฺวาทสโยชนานิ อายาเมน, อุตฺตเรน จ ทกฺขิเณน จ
สทฺตโยชนานิ วิตฺถาเรน; กุสาวตี อานนฺท ราชธานี อิทฺธา เจว
อโหสิ ฝิตา จ พหุชฺชา จ อากิณฺณมนฺุสฺสา จ สุภิกฺขา จ.

° อ. สา โข อานนฺท กุสาวตี ปจฺฉิเมน จ ปฺรตฺติเมน จ

เสยฺยถาปิ อานนฺท เทวานํ อาลกมฺนฺทา นาม ราชธานี อิทฺธา
 เจว อโหสิ^๑ ผีตา จ พหุชฺชา จ อากิณฺณยฺกฺขา จ สุภิกฺขา จ,
 เอวเมว โข อานนฺท กุสาวตี ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ
 พหุชฺชา จ อากิณฺณมฺนุสฺสา จ สุภิกฺขา จ. กุสาวตี อานนฺท
 ราชธานี ทสฺหิ สทฺเทหิ อวิวิตฺตา อโหสิ ทิวา เจว รตฺตี จ;
 เสยฺยถิทํ, หตฺถิสทฺเทน อสฺสสทฺเทน รตสทฺเทน เภริสทฺเทน
 มุกฺกิงฺคสทฺเทน วิณาสทฺเทน คีตสทฺเทน สมฺมสทฺเทน ตาลสทฺเทน
 ‘อสถ, ปิวถ, ขาทถาติ ทสเมน สทฺเทน.

“กุสาวตี อานนฺท ราชธานี สตฺตฺติ ปากาเรหิ ปริกฺขิตฺตา
 อโหสิ; [๒] เอโก ปากาโร โสวณฺณมโย, เอโก รุปฺปมโย,^๒ เอโก
 เวพฺพริยมโย, เอโก ผลิกมโย, เอโก โลหิตงฺกมโย, เอโก
 มสฺสารคฺคูลมโย, เอโก สพฺพพรตฺนมโย; กุสาวติยา อานนฺท
 ราชธานียา จตฺตุนํ วณฺณนํ ทวารานิ อหฺลฺลํ; เอกํ ทวารํ
 โสวณฺณเมยํ, เอกํ รุปฺปมยํ, เอกํ เวพฺพริยมยํ, เอกํ ผลิกมยํ;
 เอกเมกสฺมึ ทฺวาเร สตฺต สตฺต เอสิกา นิชาตา อหฺลฺลํ ติโปริสฺสงฺคา
 ติโปริสํ^๓ นิชาตา^๔ ทฺวาทสโปริสา^๕ อุพฺเพเรน; เอกา เอสิกา
 โสวณฺณมยา, เอกา รุปฺปมยา, เอกา เวพฺพริยมยา, เอกา ผลิกมยา,
 เอกา โลหิตงฺกมยา, เอกา มสฺสารคฺคูลมยา, เอกา สพฺพพรตฺนมยา.

“กุสาวตี อานนฺท ราชธานี สตฺตฺติ ตาลปฺนฺตฺติหิ ปริกฺขิตฺตา
 อโหสิ; เอกา ตาลปฺนฺติ โสวณฺณมยา, เอกา รุปฺปมยา, เอกา
 เวพฺพริยมยา, เอกา ผลิกมยา, เอกา โลหิตงฺกมยา, เอกา มสฺสารคฺคูลมยา,

^๑ ฉ., เท. โหติ

^๓ อ. รูปมโย

^๔ อ. จตุโปริสา

^๒ อ. ตตฺถ

^{๔-๕} อ. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

เอกา สพุพรตนมยา. โสวณณมยสฺส ตาลสฺส โสวณณมโย ขนฺโธ
 อโหสิ, ฐปฺยมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; ฐปฺยมยสฺส ตาลสฺส
 ฐปฺยมโย ขนฺโธ อโหสิ, โสวณณมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ;
 เวพุริยสฺส ตาลสฺส เวพุริยมโย ขนฺโธ อโหสิ, ผลิกมยานิ ปตฺตานิ จ
 ผลานิ จ; ผลิกมยสฺส ตาลสฺส ผลิกมโย ขนฺโธ อโหสิ, เวพุริยมยานิ
 ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; โลหิตงฺกมยสฺส ตาลสฺส โลหิตงฺกมโย
 ขนฺโธ อโหสิ, มสสารคฺคฺลมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ;
 มสสารคฺคฺลมยสฺส ตาลสฺส มสสารคฺคฺลมโย ขนฺโธ อโหสิ,
 โลหิตงฺกมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; สพุพรตนมยสฺส ตาลสฺส
 สพุพรตนมโย ขนฺโธ อโหสิ, สพุพรตนมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ;
 ตาสํ โข ปนํนํท ตาลปฺนตฺตํ วาเทริตํ สทฺโท อโหสิ วคฺคฺ จ
 รชฺนิโย จ กมฺนิโย^๑ จ มทฺนิโย จ; เสยฺยถาปี อานนฺท
 ปญฺจจฺกิกสฺส ตฺริยสฺส สุวีนิตสฺส สุปฺปฏิทาพิตสฺส^๒ กุสเลหิ^๓
 สมณฺนาหตสฺส สทฺโท โหติ วคฺคฺ จ รชฺนิโย จ กมฺนิโย จ
 มทฺนิโย จ, เอวเมว โข อานนฺท ตาสํ ตาลปฺนตฺตํ วาเทริตํ
 สทฺโท อโหสิ, วคฺคฺ จ รชฺนิโย จ กมฺนิโย จ มทฺนิโย จ; เย
 โข ปนํนํท เตน สมเยน กุสาวดียา ราชธานียา ชุตฺตา อหฺลํ
 โสณฺฑา ปิปาสา, เต ตาสํ ตาลปฺนตฺตํ วาเทริตํ สทฺเทน
 ปรึจาเรสุ.

^๑ สยา. กมฺนิโย น.,เท. ขมฺนิโย ^๒ อ. สุปฺปฏิทาพิตสฺส

^๓ น.,เท. สกุสเลหิ

จกกรตน์

[๒๔๓] “ราชา อานนท มหาสุทสนโน สตตติ รตเนหิ
สมนนาโต อโหสิ จตฺติ จ อิทฺธิ; กตเมหิ สตตติ.

อิธานนท รมโย มหาสุทสนนสฺส ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส
สีสนฺหาตสฺส อโปสติกสฺส อปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกกรตน์
ปาตุโรหสิ สหสฺสาร์ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพการปริปฺร; ทิสฺวา
รมโย มหาสุทสนนสฺส เอตทโหสิ ‘สฺสํ โข ปเนตฺ,’^๑ ‘ยสฺส รมโย
ขตฺติยสฺส มุทฺทาวสิตตสฺส ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส สีสนฺหาตสฺส
อโปสติกสฺส อปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกกรตน์ ปาตุภวติ
สหสฺสาร์, สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพการปริปฺร, โส โหติ ราชา
จกกวตฺตติ; อสฺสํ นุ โข อหํ ราชา จกกวตฺตติ.

[๒๔๔] อถ โข อานนท ราชา มหาสุทสนโน อญฺญาสาสนา
เอกํสํ อุตฺตราสงคํ กริตฺวา วาเมน หตฺเถน สุวณฺณภิงคาริ
คเหตฺวา ทกฺขิณฺเนน หตฺเถน จกกรตน์, อพฺภูกิริ, ‘ปวตฺตตุ ภวํ
จกกรตน์, อภิวินาตุ ภวํ จกกรตนนฺติ. อถ โข ตํ อานนท
จกกรตน์ ปฺรตฺติมทิสํ ปวตฺตติ,^๒ อนฺวเทว ราชา มหาสุทสนโน
สทฺธิ จตฺตรุคินิยา เสนาย. ยสฺมี โข ปนानนท ปเทเส จกกรตน์
ปติฏฺฐาสิ, ตตฺถ ราชา มหาสุทสนโน วาสํ อุปคจฺฉิ สทฺธิ
จตฺตรุคินิยา เสนาย; เย โข ปนानนท ปฺรตฺติมาย ทิสาย
ปฏฺฐิราชาน, เต ราชานํ มหาสุทสนนํ อุปสงกมิตฺวา เอวมาหํ
‘เอहि โข มหาราช, สุวาคตํ เต มหาราช, สกํ เต มหาราช,
อนุสาส มหาราชาคิ; ราชา มหาสุทสนโน เอวมาห ปาโณ น หนตฺตพฺโพ,

^๑ ส. ปน เมตํ

^๒ ฉ., เท. ปวตฺติ

อทินัน นาทาทพพ์, กาเมสุ มิจฉา น จริตพพา, มุสา
 น ภาสิตพพา, มชฺช น ปาตพพ์, ยถาภุตตมจ ญชธาติ;
 เย โข ปนันทุท ปุรตติมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต รณโณ
 มหาสทฺสสนสฺส อนฺยุณฺดา^๑ อหสิ์; อถ โข ตํ อานนฺท จกฺกรตน์
 ปุรตติมํ สมฺมทํ อชฺโหมคาเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา ทกฺขิณํ ทิสํ
 ปวตฺตติ,^๒ ะเปย ทกฺขิณํ สมฺมทํ อชฺโหมคาเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา
 ปจฺฉิมํ ทิสํ ปวตฺตติ, ะเปย ปจฺฉิมํ สมฺมทํ อชฺโหมคาเหตฺวา
 ปจฺจุตฺตริตฺวา อุตฺตรํ ทิสํ ปวตฺตติ; อนนฺวเทว ราชฯ มหาสทฺสสนโน
 สทฺธิ จตฺตรงฺคินิยา เสนาย; ยสฺมี โข ปนันทุท ปเทเส จกฺกรตน์
 ปตฺติฏฺจาสิ, ตตฺถ ราชฯ มหาสทฺสสนโน วาสํ อุปฺกจฺฉิ สทฺธิ
 จตฺตรงฺคินิยา เสนาย; เย โข ปนันทุท อุตฺตราย ทิสาย
 ปฏิราชาโน, เต ราชานํ มหาสทฺสสนนํ อุปฺสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ
 ‘เอहि โข มหาราช, สุวาคํ เต มหาราช, สกํ เต มหาราช,
 อนฺุสาส มหาราชฯติ; ราชฯ มหาสทฺสสนโน เอวมาท ‘ปาโณ น
 หนตฺตพฺโพ, อทินัน นาทาทพพ์, กาเมสุ มิจฉา น จริตพพา,
 มุสา น ภาสิตพพา, มชฺช น ปาตพพ์, ยถาภุตตมจ ญชธาติ;
 เย โข ปนันทุท อุตฺตราย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต รณโณ
 มหาสทฺสสนสฺส อนฺยุณฺดา อหสิ์.

[๒๔๕] อถ โข ตํ อานนฺท จกฺกรตน์ สมฺมทฺทปริยณฺตํ ปจฺวี
 อภิวิชฺฉิตฺวา^๓ กุสวาที ราชฯานํ ปจฺจกคฺคฺตฺวา รณโณ
 มหาสทฺสสนสฺส อนฺเตปรุทฺวาเร อตฺถกฺรณปมฺุเข อกฺขฯาหตํ มณฺเณ
 อฏฺฐจาสิ รณโณ มหาสทฺสสนสฺส อนฺเตปรุ อุปฺโสภยมานํ, รณโณ
 อานนฺท มหาสทฺสสนสฺส เอวรูปฺ จกฺกรตน์ ปาตฺรโหสิ. (๑)

^๑ ส.อ. อนฺยุตฺตา

^๒ ฉ.,เท.,อ. ปวตฺติ, เอวมฺปริปิ.

^๓ สฺยา. อภิวิชฺฉิตฺวา

หตุถิรตน

[๒๔๖] “ปุณ จปริ อานนท รมโย มหาสุทสนสูตร
หตุถิรตน ปาตุโรหสิ; สพพเสโต สดตปติฏโจ อิทฐิมา เวหาสงคโม
อุโปสโต นาม นาคราชา; ตัม ทิสวา รมโย มหาสุทสนสูตร
จิตตัม ปัสสิทิ ‘ภททกัม วต โภ หตุถิยานัน, สเจ ทมถัม อุเปยยาติ;
อถ โข ตัม อานนท หตุถิรตน, เสยยถาปิ นาม ภทโท^๑
หตุถาชาณีโย ที่ฆรตตัม สุปริทนต์, เอวเมว ทมถัม อุปคจจิ;
ภุตปุพพัม อานนท ราชา มหาสุทสนโน ตเมว หตุถิรตน วีมัสमान
ปุพพณ्हสมยัม อภิรุทิตวา สมุททปริยนต์ ปจวี อนุยายิตวา^๒
กุสาวตี ราชธานี ปจจาคนตวา ปาตุราสมกาสิ; รมโย อานนท
มหาสุทสนสูตร เอวรูป หตุถิรตน ปาตุโรหสิ. (๒)

อสุตรตน

[๒๔๗] “ปุณ จปริ อานนท รมโย มหาสุทสนสูตร
อสุตรตน ปาตุโรหสิ; สพพเสโต กภาพสสิโส มุณขเกโส อิทฐิมา
เวหาสงคโม วลาหโก นาม อสุตราชา; ตัม ทิสวา รมโย
มหาสุทสนสูตร จิตตัม ปัสสิทิ ‘ภททกัม วต โภ อสุทรยานัน, สเจ
ทมถัม อุเปยยาติ. อถ โข ตัม อานนท อสุตรตน, เสยยถาปิ นาม
ภทโท อสุตราชาณีโย ที่ฆรตตัม สุปริทนต์, เอวเมว ทมถัม อุปคจจิ;
ภุตปุพพัม อานนท ราชา มหาสุทสนโน ตเมว อสุตรตน วีมัสमान
ปุพพณ्हสมยัม อภิรุทิตวา สมุททปริยนต์ ปจวี อนุยายิตวา กุสาวตี
ราชธานี ปจจาคนตวา ปาตุราสมกาสิ; รมโย อานนท
มหาสุทสนสูตร เอวรูป อสุตรตน ปาตุโรหสิ. (๓)

^๑ ฉ. เท. คณธหตุถาชาณีโย

^๒ อ. อนุสสายิตวา, เอวมุปริปิ.

มณิรตน์

[๒๔๘] “ปุ่น จปริ อานนุท รมโย มหาสุทสนสนส
มณิรตน์ ปาตุรโหสิ; [๐] มณิเวพริโย สุโก ชาติมา อฏฺจโส
สุปริกมมกโต อจฺโณ วิปฺปสนฺโน สพฺพการสมฺปนฺโน, ตสฺส โข
ปฺนानนุท มณิรตสนสฺส อากา สมฺนตา โยชนํ ผุฏฺฐา อโหสิ;
ภุตฺตปฺพุพฺพิ อานนุท ราชา มหาสุทสนฺโน ตเมว มณิรตน์ วิมฺสมาโน
จตุรํจินี เสนํ สนนฺยหิตฺวา มณิ ฐชคฺคํ อารोเปตฺวา
รตฺตนุทการติมิสํ ปายาสิ;^๑ เย โข ปฺนानนุท สมฺนตา คามา
อเหสิ, เต^๒ โอภาเสน กมฺมฺนเต ปโยเชสิ ภิวาติ มณฺณมานา;
รมโย อานนุท มหาสุทสนสนสฺส เอวรูปํ มณิรตน์ ปาตุรโหสิ. (๔)

อิติกริรตน์

[๒๔๙] “ปุ่น จปริ อานนุท รมโย มหาสุทสนสนส
อิติกริรตน์ ปาตุรโหสิ; อภิรฺฐปา ทสนฺนียา ปาสาทิกา ปรมาย
วณฺณโปกฺขรตฺตาย สมฺนาคตา นาติทึมา นาติรฺฐสา นาติกิสฺสา
นาติถฺฐา นาติกาฬิกา^๓ นาจฺโจทาตา อติกฺกนฺตา มานุสฺสิวณฺณ^๔
อปฺปตฺตา ทิพฺพวณฺณ; ตสฺส โข ปฺนानนุท อิติกริรตสนสฺส เอวรูปํ
กายสมฺพสฺส โหติ, เสยฺยถาปิ นาม ตูลปิจฺโน วา กปฺปาสปิจฺโน วา,
ตสฺส โข ปฺนानนุท อิติกริรตสนสฺส สีเต อุนฺหานิ คตฺตานิ โหนฺติ,
อุนฺहे สีตานิ; ตสฺส โข ปฺนानนุท อิติกริรตสนสฺส กายโต
จนฺทนคฺนโร วายติ, มุขโต อปฺปคฺนโร, ตํ โข ปฺนानนุท อิติกริรตน์

^๑ ฉ., เท., อ. โส อโหสิ

^๒ อ. ปายาสิ

^๓ ฉ., เท., อ. เต เตโนภาเสน

^๔ อ. นาติกาฬิ

^๕ ฉ., เท. มานุสฺสิวณฺณ, อ. มานุสฺส วณฺณ

รณโณ มหาสัทสนสสุ ปุพฺพภูจายินี อโหสิ ปจฺฉานิปาตินี
 ก็การปฏิสวินี มนาปจารินี ปิยวาทีนี; ตํ โข ปนํนท
 อิตฺถิรตนํ ราชานํ มหาสัทสนํ มนสาปิ โน อติจริ^๑ กุโต ปน
 กาเยน; รณโณ ปนํนท มหาสัทสนสสุ เอวรูปํ อิตฺถิรตนํ
 ปาตุรโหสิ. (๕)

คหปติรตนํ

[๒๕๐] “ปุณ จปรี อานนท รณโณ มหาสัทสนสสุ
 คหปติรตนํ ปาตุรโหสิ; ตสฺส กมฺมวิปากํ ทิพฺพจกฺขํ ปาตุรโหสิ,
 เยน นิธี ปสฺสติ สสฺสามิกมฺปิ อสฺสามิกมฺปิ; โส ราชานํ
 มหาสัทสนํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห ‘อโปปสฺสกุโก ตวํ เทว
 โหหิ, อหํ เต ชเนน ชนกรณียํ กริสฺสามิตี; ภูตปุพฺพํ อานนท
 ราชํ มหาสัทสนโน ตเมว คหปติรตนํ วิมฺสमानํ นาวํ อภิรฺหิตฺวา
 มชฺฌเม คงฺคาย นทียา โสตํ โอคาคหิตฺวา^๒ คหปติรตนํ เอตทโวจ
 ‘อตุโถ เม คหปติ หิรณฺยสฺวณฺณณนาตี; ‘เตนหิ มหาราช เอกตีรี^๓
 นาวํ อุเปตฺติ, ‘อิเชว เม คหปติ อตุโถ ว หิรณฺยสฺวณฺณณนาตี;
 อถ โข ตํ อานนท คหปติรตนํ อุโกหิ หตฺถเอหิ อุทกํ โอมลิตฺวา
 ปูริ หิรณฺยสฺวณฺณณสฺส กุมฺภี อุทฺธริตฺวา ราชานํ มหาสัทสนํ
 เอตทโวจ ‘อลเมตฺตาวตา มหาราช, กตเมตฺตาวตา มหาราชาคี;
 ราชํ มหาสัทสนโน เอวมาห ‘อลเมตฺตาวตา คหปติ, กตเมตฺตาวตา
 คหปติ, ปุชิตเมตฺตาวตา คหปตฺตีตี; รณโณ อานนท มหาสัทสนสสุ
 เอวรูปํ คหปติรตนํ ปาตุรโหสิ. (๖)

^๑ สฺยา., อ. อติจาริ

^๒ อ. โอคาคเหตฺวา

^๓ ฉ. เอกํ ตีรี นาวา เท. เอกํ ตีรี นาวํ, อ. เอกํ ว ตีรี นาวา

ปริณายกถน

[๒๕๑] “ปุณ จปรี อานนท รมโย มหาสุทสนสนุส
 ปริณายกถน ปาตุรโหสิ ปณฺทิตโต วยตโต เมชาวี ปฏีพล
 ราชาน มหาสุทสนสนุ อฺเปยยาเปตพพ^๑ อฺเปยยาเปตฺ อฺเปยยาเปตพพ
 อฺเปยยาเปตฺ จเปตพพ จเปตฺ; โส ราชาน มหาสุทสนสนุ
 อฺปสงฺกมิตฺวา เอวมาห ‘อฺปโปสฺสูกโก ตว เทว โหติ,
 อหฺมฺนุสาลิสฺสาลมิตฺติ; รมโย อานนท มหาสุทสนสนุ เอวรूप
 ปริณายกถน ปาตุรโหสิ.

“ราชา อานนท มหาสุทสนสนุ อิมะหิ สตุตฺติ รตเนหิ
 สมนุภาคโต อโหสิ. (๗)

จตุรพิธสมนุภาคโต

[๒๕๒] [๒] “ราชา อานนท มหาสุทสนสนุ จตุหิ อิทฺธิหิ
 สมนุภาคโต โหติ,^๓ กตมาหิ จตุหิ อิทฺธิหิ.

อิธานนท ราชาน มหาสุทสนสนุ อภิรุโป อโหสิ ทสนฺนํโย
 ปาสาทิกโก ปรมา ยวณฺณโปกฺขรตาย สมนุภาคโต อติวีย อณฺเณหิ
 มนุสฺเสหิ; ราชาน อานนท มหาสุทสนสนุ อิมาย ปจมาย อิทฺธิยา
 สมนุภาคโต อโหสิ.

“ปุณ จปรี อานนท ราชาน มหาสุทสนสนุ ทิฆายโก อโหสิ
 จิรฺภูจติโก อติวีย อณฺเณหิ มนุสฺเสหิ; ราชาน อานนท มหาสุทสนสนุ
 อิมาย ทุตฺติยา อิทฺธิยา สมนุภาคโต อโหสิ.

^๑ สพุโปตฺตเกสุ อฺปยาเปตพพ อฺปยาเปตฺ อฺปยาเปตพพ อฺปยาเปตฺ

^๒ อ. ปุณ จปรี อานนท ราชาน ^๓ ฉ., เท., อ. อโหสิ

“ปุณ จปริ อานนุท ราชา มหาสุทสุสนโ อปฺปาพาโ
 อโหสิ อปฺปาตงโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมณฺนาโคโต นาตีสิตาย
 นาจจุณฺหาย อติวีย อญฺเณหิ มนุสฺเสหิ; ราชา อานนุท
 มหาสุทสุสนโ อิมาย ตติยาย อิทธิยา สมณฺนาโคโต อโหสิ.

“ปุณ จปริ อานนุท ราชา มหาสุทสุสนโ
 พุราหุมนคหปติกาณํ ปิโย อโหสิ มนาโป; เสยฺยถาปิ อานนุท
 ปิตา ปุตฺตานํ ปิโย โหติ มนาโป, เอวเมว โข อานนุท ราชา
 มหาสุทสุสนโ พุราหุมนคหปติกาณํ ปิโย อโหสิ มนาโป; รมฺโณ^๑ ปณ
 อานนุท มหาสุทสุสนสฺส พุราหุมนคหปติกา ปิยา อหฺลํ มนาปา;
 เสยฺยถาปิ อานนุท ปิตุ ปุตฺตา ปิยา โหนฺติ มนาปา, เอวเมว โข
 อานนุท รมฺโณปิ มหาสุทสุสนสฺส พุราหุมนคหปติกา ปิยา
 อหฺลํ มนาปา.

“ภฺตฺตปฺพุพฺพิ อานนุท ราชา มหาสุทสุสนโ จตุรงฺคินิยา
 เสนาย อญฺยานญฺมึ นิยฺยาสิ, อถ โข อานนุท พุราหุมนคหปติกา
 ราชานํ มหาสุทสุสนํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ ‘อตรมาโน เทว
 ยาหิ, ยถา ตํ มยํ จิรตรํ ปสฺสเสยฺยามาติ. ราชานิ อานนุท
 มหาสุทสุสนโ สารถิ อามนฺเตสิ ‘อตรมาโน สารถิ รถํ เปเสหิ,
 ยถา อหํ พุราหุมนคหปติเก จิรตรํ ปสฺสเสยฺยมนฺติ; ราชา อานนุท
 มหาสุทสุสนโ อิมาย จตฺตถาย^๒ อิทธิยา สมณฺนาโคโต อโหสิ.

“ราชา อานนุท มหาสุทสุสนโ อิมานิ จตฺตหิ อิทธิหิ
 สมณฺนาโคโต อโหสิ.

^๑ ฉ.,เท.,อิ. รมฺโณปิ อานนุท

^๒ ฉ.,เท. จตฺตถาย

ธมฺมปาสาทปโกฺขรณิ

[๒๕๓] “อถ โข อานนฺท รณฺโณ มหาสฺสทสฺสนสฺส เอตทโหสิ
“ยณฺฺนนาหิ อิมาสฺส ตาลนฺตริกาสฺส ฌนฺฺสเต ฌนฺฺสเต ปโกฺขรณิโย
มาเปยฺยนฺติ.

“มาเปสิ โข อานนฺท ราชา มหาสฺสทสฺสโน ตาสฺส
तालनन्तरिकासु ऋणस्ते ऋणस्ते पโกखरणिโย. ता โข पनानन्त
पโกखरणिโย, जटुनं वण्णनं विगुण्णकहि जिता ओहेसु; एका
विगुण्णका सोवण्णमया, एका रुपियमया, एका वेपरियमया, एका
फलिकमया.

“ตาสฺส โข ปนानนฺท ปโกฺขรณิสฺส จตฺตาริ จตฺตาริ โสปานานิ
ओहेसु जटुनं वण्णनं; एकं सोपानं सोवण्णमयं, एकं रुपियमयं,
एकं वेपरियमयं, एकं फलिकमयं; सोवण्णमयसु सोपानसु
सोवण्णमया णमणा ओहेसु रुपियमया सुजियो ज उण्हिसण्णज;
रुपियमयसु सोपानसु रुपियमया णमणा ओहेसु सोवण्णमया
सुजियो ज उण्हिसण्णज; वेपरियमयसु सोपानसु वेपरियमया णमणा
ओहेसु फलिकमया सुजियो ज उण्हिसण्णज; फलिकमयसु सोपानसु
फलिकमया णमणा ओहेसु वेपरियमया सुजियो ज उण्हिसण्णज; ता โข
पनानन्त ปโกฺขरณิโย ทวิहि वेทิกากहि ปริกฺขิตฺตตา ओहेसु; एका
वेทिका सोवण्णमया, एका रुपियमया; सोवण्णमयाय वेतिकाय
सोवण्णमया णमणा ओहेसु रुपियमया सुजियो ज उण्हिसण्णज;
रुपियमयाय वेतिकाय रुपियमया णमणा ओहेसु सोवण्णमया सुजियो ज
उण्हिसण्णज; अถ โข อานนฺท रणन्โण महास्सत्तस्सत्त एतत्तโหसि
‘यण्णनाहि อิมาสฺส ปโกฺขรณิสฺส เอวรूपิ मालं रोपापेय्यं; उपुपल

ปทุมํ กุมภํ ปุณฺทรีกํ สฬโฬตฺถํ สฬพชนสฺส อนาวญฺญนฺติ,^๑
โรปาเปสิ โข อานนฺท ราชฯ มหาสุทสฺสโน ตาสฺส โปกฺขรณีสฺส
เอวรูปี มาลํ; อุปลลํ ปทุมํ กุมภํ ปุณฺทรีกํ สฬโฬตฺถํ สฬพชนสฺส
อนาวญฺญิ.^๒

[๒๕๔] “อถ โข อานนฺท รมฺโฆ มหาสุทสฺสนสฺส
เอตทโหสิ ‘ยณฺฺนนาหิ อิมาสํ โปกฺขรณินํ ตีเร นฺหาปเก ปฺริเส
จเปยฺยํ, เย อากตาคตํ ชนํ นฺหาเปสฺสนตฺติติ; จเปสิ” โข อานนฺท
ราชฯ มหาสุทสฺสโน ตาสํ โปกฺขรณินํ ตีเร นฺหาปเก ปฺริเส, เย
อากตาคตํ ชนํ นฺหาเปสฺส.^๔

“อถ โข อานนฺท รมฺโฆ มหาสุทสฺสนสฺส เอตทโหสิ
‘ยณฺฺนนาหิ อิมาสํ โปกฺขรณินํ ตีเร เอวรูปี ทานํ ปญฺจเปยฺยํ;
อนนํ อนนฺตติกสฺส, ปานํ ปานตฺติกสฺส, วตถํ วตถตฺติกสฺส, ยานํ
ยานตฺติกสฺส, สยนํ สยนตฺติกสฺส, อิตฺถิ อิตฺถิตฺติกสฺส, หิรณฺณํ
หิรณฺณตฺติกสฺส, สุวณฺณํ สุวณฺณตฺติกสฺสชาติ. ปญฺจเปสิ โข อานนฺท
ราชฯ มหาสุทสฺสโน ตาสํ โปกฺขรณินํ ตีเร เอวรูปี ทานํ; อนนํ
อนนฺตติกสฺส, ปานํ ปานตฺติกสฺส, วตถํ วตถตฺติกสฺส, ยานํ
ยานตฺติกสฺส, สยนํ สยนตฺติกสฺส, อิตฺถิ อิตฺถิตฺติกสฺส, หิรณฺณํ
หิรณฺณตฺติกสฺส, สุวณฺณํ สุวณฺณตฺติกสฺสชาติ.

[๒๕๕] “อถ โข อานนฺท พุราหุมนคหปติกา ปหฺนตํ
สาปเตยฺยํ อาทาย ราชานํ มหาสุทสฺสนํ อุปสงกมิตฺวา เอวมาหิสฺส

^๑ ฉ., เท. อนาวญฺญนฺติ, อ. อนาจารนฺติ

^๓ ฉ., เท. ปญฺจเปสิ

^๒ ฉ., เท. อนาวญฺญิ, อ. อนาจารย์

^๔ อ. นฺหาเปยฺยํ

“อิทำ เทว ปหุตํ สาปเตยยัง เทวสุเสว” อุททิสฺส อากตํ, ตํ เทโว
 ปฏิคฺคณฺหาตฺตติ. ‘อลํ โภ มมมิตํ’ ปหุตํ สาปเตยยัง ฐมฺมิเกน
 พลินา อภิสงฺขตํ, ตํ โว โหตุ, อิตฺ จ ภิกฺขุโย หรธาติ. เต
 รมฺญา ปฏิภิชิตฺตา เอกมนฺตํ อปฺกมฺม เอวํ สมฺจิณฺเตสฺสุ ‘น ไช
 เอวํ’ อมฺหากํ ปฏิรูป, ยํ [๔] อิมานิ สาปเตยยานิ ปุนเทว
 สกานิ ฆรานิ ปฏิหาเรยยาม; ๕ ยนฺนุน มยํ รมฺโฆ มหาสฺสทฺสสนฺสฺส
 นิเวสนํ มาเปยฺยามาติ. เต ราชานํ มหาสฺสทฺสสนํ อุปสงฺกมิตฺวา
 เอวมาหํสฺสุ ‘นิเวสนํ เต เทว มาเปยฺยามาติ.’ ๖ อธิวาสสิ ไช
 อานนฺท ราชา มหาสฺสทฺสสนํ ตฺถนฺทึภาเวน.

[๒๕๖] “อถ ไช อานนฺท สกฺโก เทวานมฺินฺโท รมฺโฆ
 มหาสฺสทฺสสนฺสฺส เจตฺสา เจโตปริวิตฺตกฺกมฺณฺยาย วิสฺสกมฺม” เทวปฺตฺตํ
 อามนฺเตสิ ‘เอहि ตวํ สมฺม วิสฺสกมฺม, รมฺโฆ มหาสฺสทฺสสนฺสฺส
 นิเวสนํ มาเปหิ ฐมฺมํ นาม ปาสาทนฺติ. ‘เอวํ ภทฺทํ ตวาติ ไช
 อานนฺท วิสฺสกมฺโม เทวปฺตฺโต สกฺกสฺส เทวานมฺินฺทสฺส
 ปฏิสฺสณฺนิตฺวา, เสยฺยถาปิ นาม พลฺวา ปฺริโส สมฺมิณฺชิตํ วา พาทํ
 ปสาเรยฺย, ปสาร์ติ วา พาทํ สมฺมิณฺชเยยฺย; เอวเมว เทเวสุ
 ตาวตีสฺส อุนฺตรหิตฺโต รมฺโฆ มหาสฺสทฺสสนฺสฺส ปฺรโต ปาตุรฺโหสิ.
 อถ ไช อานนฺท วิสฺสกมฺโม เทวปฺตฺโต ราชานํ มหาสฺสทฺสสนํ
 เอตทฺโวจ ‘นิเวสนํ เต เทว มาเปสฺสามิ ฐมฺมํ นาม ปาสาทนฺติ;
 อธิวาสสิ ไช อานนฺท ราชา มหาสฺสทฺสสนํ ตฺถนฺทึภาเวน.

๑ ส. เทวเทว, อ. เทวเยว อุททิสฺส อากตํ

๓ ฉ., เท., อ. เอตํ

๔ อ. ปฏิหาราม

๕ ฉ., เท. วิสฺสกมฺม, เอวมฺปฺริปิ.

๖ ฉ., เท. มมมิตํ, อ. มมปิ

๗ อ. มยํ

๘ ฉ., เท., อ. มาเปสฺสามาติ

“มาเปสิ โข อานนท วิสสกมโม เทวปุตโต รณโณ
มหาสุทสสนสส นิเวสน์ ฌมมํ นาม ปาสาทํ; ฌมโม อานนท
ปาสาทอ ปุรตติเมณ จ ปจจิมเมณ จ โยชนํ อายาเมณ อโหสิ
อุตฺตเรน จ ทกขิเณณ จ อทฺธโยชนํ วิตฺถาเรน; ฌมมสส
อานนท ปาสาทสส ติโปริสํ อุจฺจตเรน^๑ วตฺถํ จิตํ อโหสิ จตฺตุนํ
วณฺณนํ อิกฺกจกาหิ; เอกา อิกฺกจกา โสวณฺณมยา, เอกา รูปมยา,
เอกา เวพฺพริยมยา, เอกา ผลิกมยา.

“ฌมมสส อานนท ปาสาทสส จตฺตวาสิติถมฺภาสทสฺसानิ อเหสฺสุ
จตฺตุนํ วณฺณนํ; เอกอ ฌมโม โสวณฺณมโย, เอกอ รูปมโย,
เอกอ เวพฺพริยมโย, เอกอ ผลิกมโย; ฌมโม อานนท ปาสาท
จตฺตุนํ วณฺณนํ ผลเกหิ สนฺถโต อโหสิ; เอกํ ผลกํ โสวณฺณมยํ,
เอกํ รูปมยํ, เอกํ เวพฺพริยมยํ, เอกํ ผลิกมยํ.

“ฌมมสส อานนท ปาสาทสส จตฺตวาสิติโสปานานิ อเหสฺสุ
จตฺตุนํ วณฺณนํ; เอกํ โสปานํ โสวณฺณมยํ, เอกํ รูปมยํ, เอกํ
เวพฺพริยมยํ, เอกํ ผลิกมยํ; โสวณฺณมยสส โสปานสส โสวณฺณมยา
ถมฺภา อเหสฺสุ, รูปมยา สฺสจฺจิโย จ อุณฺหีสณฺจ; รูปมยสส
โสปานสส รูปมยา ถมฺภา อเหสฺสุ, โสวณฺณมยา สฺสจฺจิโย จ
อุณฺหีสณฺจ; เวพฺพริยมยสส โสปานสส เวพฺพริยมยา ถมฺภา อเหสฺสุ,
ผลิกมยา สฺสจฺจิโย จ อุณฺหีสณฺจ; ผลิกมยสส โสปานสส ผลิกมยา
ถมฺภา อเหสฺสุ, เวพฺพริยมยา สฺสจฺจิโย จ อุณฺหีสณฺจ.

“ฌมเม อานนท ปาสาทอ จตฺตวาสิติภูฏาคารสทสฺसानิ อเหสฺสุ
จตฺตุนํ วณฺณนํ; เอกํ ภูฏาคารํ โสวณฺณมยํ, เอกํ รูปมยํ,

^๑ อ. อุจจตฺตเนน

เอกัม เวพุริยมยัม, เอกัม ผลิกมยัม; โสวณณมเย ภูฏาคารเ รุปิยมโย
 ปลลจโก ปณตโต อโหสิ; รุปิยมเย ภูฏาคารเ โสวณณมโย
 ปลลจโก ปณตโต อโหสิ; เวพุริยมเย ภูฏาคารเ ทนตมโย
 ปลลจโก ปณตโต อโหสิ; ผลิกมเย ภูฏาคารเ มสารคลลมโย^๑
 ปลลจโก ปณตโต อโหสิ; โสวณณมยสฺส ภูฏาคารสฺส ทฺวาระ
 รุปิยมโย ตาโล จิตฺโต อโหสิ, ตสฺส รุปิยมโย ขนฺโธ, โสวณณมยานิ
 ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; รุปิยมยสฺส ภูฏาคารสฺส ทฺวาระ โสวณณมโย
 ตาโล จิตฺโต อโหสิ, ตสฺส โสวณณมโย ขนฺโธ, รุปิยมยานิ
 ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; เวพุริยมยสฺส ภูฏาคารสฺส ทฺวาระ
 ผลิกมโย ตาโล จิตฺโต อโหสิ, ตสฺส ผลิกมโย ขนฺโธ, เวพุริยมยานิ
 ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; ผลิกมยสฺส ภูฏาคารสฺส ทฺวาระ
 เวพุริยมโย ตาโล จิตฺโต อโหสิ, ตสฺส เวพุริยมโย ขนฺโธ,
 ผลิกมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ.

[๒๕๗] “อถ โข อานนฺท รมฺโณ มหาสุทฺตสฺสเนสฺส เอตทโหสิ
 ‘ยณฺฐนาหิ มหาวิญฺญสฺส ภูฏาคารสฺส ทฺวาระ, สพฺพโสวณณมยัม
 ตาลวนํ มาเปยฺยํ, ยตถ ทิวาวิหารํ นิสิติสฺสามีติ; มาเปสิ โข
 อานนฺท ราชฯ มหาสุทฺตสฺสเน มหาวิญฺญสฺส ภูฏาคารสฺส ทฺวาระ
 สพฺพโสวณณมยัม ตาลวนํ, ยตถ ทิวาวิหารํ นิสิติ; ฆมฺโม อานนฺท
 ปาสาโท ทฺวีหิ เวทิกาทิ ปริกฺขิตโต อโหสิ; เอกา เวทิกา
 โสวณณมยา, เอกา รุปิยมยา; โสวณณมยาย เวทิกาย
 โสวณณมยา, ฅมฺภา อเหสฺสุ, รุปิยมยา สฺสจฺจิโย จ อุณฺหีสณฺจ;
 รุปิยมยาย เวทิกาย รุปิยมยา ฅมฺภา อเหสฺสุ, โสวณณมยา
 สฺสจฺจิโย จ อุณฺหีสณฺจ.

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อ. สารมโย

[๒๕๘] “ธมฺโม อานนฺท ปาสาโท ทฺวี่หิ กิงฺกณิกชาเลหิ”
 ปริกฺขิตโต อโหสิ; เอกํ ชาลํ โสวณฺณมยํ, เอกํ [^๒] ฐปฺยมยํ;
 โสวณฺณมยสฺส ชาลสฺส ฐปฺยมยา กิงฺกณิกา” อเหสฺสุ; ฐปฺยมยสฺส
 ชาลสฺส โสวณฺณมยา กิงฺกณิกา อเหสฺสุ; เตสํ โข อานนฺท
 กิงฺกณิกชาลาณํ วาเทริตาณํ สทฺโท อโหสิ, วคฺคฺ จ รชนิโย จ
 กมนิโย จ มทนิโย จ; เสยฺยถาปิ อานนฺท ปณฺจจฺจิกสฺส ตฺริยสฺส
 สฺวีนีตสฺส สฺสปฺปิตาพิตสฺส^๔ สฺกุสเลหิ สมฺนุนาหตสฺส สทฺโท โหติ
 วคฺคฺ จ รชนิโย จ กมนิโย จ มทนิโย จ, เอวเมว โข อานนฺท
 เตสํ กิงฺกณิกชาลาณํ วาเทริตาณํ สทฺโท อโหสิ วคฺคฺ จ รชนิโย จ
 กมนิโย จ มทนิโย จ, เย โข ปนฺนนฺท เตเน สมเยน
 กุสวาติยา ราชธานียา ฐตฺตา อเหสฺสุ โสณฺทา ปิปาสา, เต เตสํ
 กิงฺกณิกชาลาณํ วาเทริตาณํ สทฺเทน ปริจาเรสฺสุ.

“นิฏฺฐิตโต โข อานนฺท ธมฺโม ปาสาโท ทฺวี่หิโกโย อโหสิ
 มุสฺติ จกฺขุณิ; เสยฺยถาปิ อานนฺท วสุสาณํ ปจฺฉิมเ มาเส
 สรทสมเย วิทฺธเร วิคตวลาหเก เทเว อาทิจฺโจ นภํ
 อพฺภุสฺสกุมาโน^๕ ทฺวี่หิโกโย^๖ อโหสิ มุสฺติ จกฺขุณิ, เอวเมว โข
 อานนฺท ธมฺโม ปาสาโท ทฺวี่หิโกโย อโหสิ มุสฺติ จกฺขุณิ.

[๒๕๙] “อถ โข อานนฺท รมฺโฆ มหาสัทสนสฺส เอตทโหสิ
 ‘ยณฺณนาหํ ธมฺมสฺส ปาสาทสฺส ปฺรโต ธมฺมํ นาม ปกฺขรณี
 มาเปยฺยนฺติ; มาเปสิ โข อานนฺท ราชา มหาสัทสนโน ธมฺมสฺส
 ปาสาทสฺส ปฺรโต ธมฺมํ นาม ปกฺขรณี; ธมฺมา อานนฺท ปกฺขรณี

^๑ สฺยา., อ. กิงฺกณิกชาลาหิ

^๓ อ. กิงฺกณิโย

^๔ ฉ., เท. อพฺภุคฺคมาโน อ. อพฺภุสฺสกุมาโน

^๒ อ. ชาลํ

^๕ สฺยา., อ. สฺสปฺปิตาพิตสฺส

^๖ อ. ทฺวี่หิโกโย, เอวมฺปรีป.

ปรตฺถิเมน จ ปจฺฉิเมน จ โยชนํ อายาเมน อโหสิ, อุตฺตเรน จ
ทกฺขิณေန จ อทฺธโยชนํ วิตุถาเรน; ฐมา อานนฺทํ ไปกฺขรณิ
จตฺตุนํ วณฺณนํ อิกฺกจกาหิ จิตา อโหสิ; เอกา อิกฺกจกา
โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยา, เอกา เวพฺพริยมยา, เอกา ผลิกมยา.

“ฐมา ย [°] อานนฺทํ ไปกฺขรณิยา จตฺตวิสติโสปานานิ
อเหตุสฺส จตฺตุนํ วณฺณนํ; เอกํ โสปานํ โสวณฺณมยํ, เอกํ รูปิยมยํ,
เอกํ เวพฺพริยมยํ, เอกํ ผลิกมยํ; โสวณฺณมยสฺส โสปานสฺส
โสวณฺณมยา ฅมฺภา อเหตุสฺส, รูปิยมยา สฺสจฺจิโย จ อฺนุหีสญฺจ;
รูปิยมยสฺส โสปานสฺส รูปิยมยา ฅมฺภา อเหตุสฺส, โสวณฺณมยา
สฺสจฺจิโย จ อฺนุหีสญฺจ; เวพฺพริยมยสฺส โสปานสฺส เวพฺพริยมยา ฅมฺภา
อเหตุสฺส, ผลิกมยา สฺสจฺจิโย จ อฺนุหีสญฺจ; ผลิกมยสฺส โสปานสฺส
ผลิกมยา ฅมฺภา อเหตุสฺส, เวพฺพริยมยา สฺสจฺจิโย จ อฺนุหีสญฺจ.

“ฐมา อานนฺทํ ไปกฺขรณิ ทฺวิหิ เวทิกาทิ ปริกฺขิตฺตา
อโหสิ; เอกา เวทิกา โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยา; โสวณฺณมยาย
เวทิกาย โสวณฺณมยา ฅมฺภา อเหตุสฺส, รูปิยมยา สฺสจฺจิโย จ
อฺนุหีสญฺจ; รูปิยมยาย เวทิกาย รูปิยมยา ฅมฺภา อเหตุสฺส,
โสวณฺณมยา สฺสจฺจิโย จ อฺนุหีสญฺจ.

“ฐมา อานนฺทํ ไปกฺขรณิ สตฺตฺติ ทาลปนฺตีหิ ปริกฺขิตฺตา
อโหสิ; เอกา ทาลปนฺติ โสวณฺณมยา, เอกา รูปิยมยา, เอกา
เวพฺพริยมยา, เอกา ผลิกมยา, เอกา โลหิตงฺกมยา, เอกา มสสารคฺลุมยา,
เอกา สพฺพพรตฺนมยา; โสวณฺณมยสฺส ทาลสฺส โสวณฺณมโย ขนฺโธ
อโหสิ, รูปิยมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; รูปิยมยสฺส ทาลสฺส

รूपิยมโย ขนฺโห อโหสิ, โสวณฺณมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ;
 เวพฺฐิริมยสฺส ตาลสฺส เวพฺฐิริมโย ขนฺโห อโหสิ, ผลิกมยานิ
 ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; ผลิกมยสฺส ตาลสฺส ผลิกมโย ขนฺโห
 อโหสิ, เวพฺฐิริมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; โลหิตงฺกมยสฺส
 ตาลสฺส โลหิตงฺกมโย ขนฺโห อโหสิ, มสสารคลฺลมยานิ ปตฺตานิ จ
 ผลานิ จ; มสสารคลฺลมยสฺส ตาลสฺส มสสารคลฺลมโย ขนฺโห อโหสิ,
 โลหิตงฺกมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ; สพฺพพรตฺนมยสฺส ตาลสฺส
 สพฺพพรตฺนมโย ขนฺโห อโหสิ, สพฺพพรตฺนมยานิ ปตฺตานิ จ ผลานิ จ;
 ตาสํ ไช ปนฺนํนุท ตาลปฺนฺตึนํ วาเตริตํ สทฺโท อโหสิ, วคฺฌ จ
 รชฺนิโย จ กมฺนิโย จ มทฺนิโย จ; เสยฺยถาปิ อานนฺท
 ปญฺจจฺกิกสฺส ตฺริยสฺส สุวีนิตสฺส สุปฺปิตาพิตสฺส สุกฺกุเลหิ
 สมฺมุนาหตสฺส สทฺโท อโหสิ วคฺฌ จ รชฺนิโย จ กมฺนิโย จ
 มทฺนิโย จ; เอวเมว ไช อานนฺท ตาสํ ตาลปฺนฺตึนํ วาเตริตํ
 สทฺโท อโหสิ, วคฺฌ จ รชฺนิโย จ กมฺนิโย จ มทฺนิโย จ; เย ไช
 ปนฺนํนุท เตน สมเยน กุสฺสาวติยา ราชธานียา ฐตฺตา อหฺลํ
 โสณฺฑา ปิปาสา, เต ตาสํ ตาลปฺนฺตึนํ วาเตริตํ สทฺเทน
 ปริจาเรลฺลํ.

“นิฏฺฐิตเ ไช ปนฺนํนุท ฌมฺเม ปาสาเท, นิฏฺฐิตาย จ
 ฌมฺมาย โปกฺขรณฺิยา, ราชา มหาสฺทสฺสน, เย ไช” ปนฺนํนุท”
 เตน สมเยน สมณฺเส วา สมณฺสมฺมตา พุราหฺมณฺเส วา
 พุราหฺมณฺสมฺมตา, เต สพฺพกามาหิ สฺนตฺตปฺเปตฺวา ฌมฺมํ ปาสาทํ
 อภิรํหิตํ.

ปจฺจมาณวโร.

^{๑-๓} ฉ.,เท.,อิ. อิม ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

ฅณสมปตฺติ

[๒๖๐] “อถ โข อานนฺท รณฺโณ มหาสุทฺตฺสนฺตฺส เอตทโหสิ ‘กิสฺส นฺุ โข เม อิทํ กมฺมตฺส ผลํ, กิสฺส กมฺมตฺส วิปาโก, เยนํหิ เอตฺรหิ เอวํมหิทฺธิโก เอวํมหานุภาวตฺติ. อถ โข อานนฺท รณฺโณ มหาสุทฺตฺสนฺตฺส เอตทโหสิ ‘ติณฺณํ โข เม อิทํ กมฺมานํ ผลํ, ติณฺณํ กมฺมานํ วิปาโก, เยนํหิ เอตฺรหิ เอวํมหิทฺธิโก เอวํมหานุภาโว; เสยฺยถิทํ, ทานตฺส ทมตฺส สณฺณมสฺสาตฺติ.

“อถ โข อานนฺท ราชฯ มหาสุทฺตฺสนฺ, เยน มหาวิญฺ्हิ กุฎฺฐาคารํ, เตนฺุปสงฺกมฺ; อุปสงฺกมิตฺวา มหาวิญฺ्हตฺส กุฎฺฐาคารตฺส ทฺวาเร จิตฺโต อุทฺทานํ อุทฺทาเนสิ ‘ติฏฺฐจ กามวิตกฺก, ติฏฺฐจ พฺยาปาทวิตกฺก, ติฏฺฐจ วิหีสาวิตกฺก; เอตฺตาวตฺตา กามวิตกฺก, เอตฺตาวตฺตา พฺยาปาทวิตกฺก, เอตฺตาวตฺตา วิหีสาวิตกฺกาทฺติ.

[๒๖๑] “อถ โข อานนฺท ราชฯ มหาสุทฺตฺสนฺ มหาวิญฺ्हิ กุฎฺฐาคารํ ปวิสิตฺวา โสวณฺณมเย ปลลฺงเก นิสฺสินฺโน, วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกฺขเลหิ ฆมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจาร์ วิเวกขํ ปีตฺติสุขํ ปจฺมชฺฌมานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสิ; วิตกฺกวิจารานํ วูปสมฯ อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิกาวํ อวิตกฺกํ อวิจาร์ สมาริขํ ปีตฺติสุขํ ทฺติยชฺฌมานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสิ; ปีตฺติยา จ วิรํคา อุเปกฺขโก จ วิหาสิ, สโต สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏฺฐิสฺเวเทสิ, ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺตฺติ, ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีตฺติ ตฺติยชฺฌมานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสิ; สุขตฺส จ ปหานา ทฺกฺขตฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนตฺสโทมนตฺสสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมตฺสํ อุเปกฺขาสติปาริสฺสุทฺธิ จตฺตฺตชฺฌมานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสิ.

เหมชาลปฏิจจนุณานิ วลาหกอสุสราชนปมฺขานิ, จตุราสีติรตสหสสาทิ
 อเหสฺ สัททมมปริวารานิ พุคคจมมปริวารานิ ทิปิจมมปริวารานิ
 ปณฺฑกมฺพลปริวารานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธฺขานิ เหมชาล-
 ปฏิจจนุณานิ เวชยนฺตรถปมฺขานิ, จตุราสีติมณิสหสสาทิ อเหสฺ
 มณिरตนปมฺขานิ จตุราสีติอิติตฺติสหสสาทิ อเหสฺ สุกฺกาทาเทวีปมฺขานิ,
 จตุราสีติคหปติสหสสาทิ อเหสฺ คหปติรตนปมฺขานิ, จตุราสีติขตฺติย-
 สหสสาทิ อเหสฺ อนุยฺนตฺตานิ^๑ ปริณายกรตนปมฺขานิ, จตุราสีติเชนฺ-
 สหสสาทิ อเหสฺ ทุหฺสนฺทหนานิ^๒ กัสมฺปฐารณานิ,^๓ จตุราสีติวตฺตโกฏฺฐิ-
 สหสสาทิ อเหสฺ ไชมฺสฺขมฺมานํ กปฺปาสิกสฺขมฺมานํ โกเสยฺยสฺขมฺมานํ
 กมฺพลสฺขมฺมานํ; รมฺโฆ อานนฺท มหาสฺทสฺสนฺสฺส จตุราสีติธาลิปาก-
 สหสสาทิ อเหสฺ สายํ ปาตํ ภตฺตาทิหารโ อภิหริยิตฺถ.^๔

[๒๖๔] “เตน ไช ปนฺนนฺท สมเยน รมฺโฆ มหาสฺทสฺสนฺสฺส
 จตุราสีตินาคสหสสาทิ สายํ ปาตํ อุปฺภุจฺจํ อากจฺจนฺตฺติ; ธถ ไช
 อานนฺท รมฺโฆ มหาสฺทสฺสนฺสฺส เอตทโหสิ “อิมานิ ไช เม
 จตุราสีตินาคสหสสาทิ สายํ ปาตํ อุปฺภุจฺจํ อากจฺจนฺตฺติ; ยนฺนฺน
 วสฺสสฺตสฺส วสฺสสฺตสฺส อจฺจเยน เทวจตฺตาทิฬํ เทวจตฺตาทิฬํ
 นาคสหสสาทิ สกึ สกึ อุปฺภุจฺจํ อากจฺเจยฺยฺนฺตฺติ; ธถ ไช
 อานนฺท ราชา มหาสฺทสฺสโน ปริณายกรตนํ อามนฺเตสิ “อิมานิ
 ไช เม สมฺม ปริณายกรตน จตุราสีตินาคสหสสาทิ สายํ ปาตํ
 อุปฺภุจฺจํ อากจฺจนฺตฺติ; เตนหิ สมฺม ปริณายกรตน วสฺสสฺตสฺส
 วสฺสสฺตสฺส อจฺจเยน เทวจตฺตาทิฬํ เทวจตฺตาทิฬํ นาคสหสสาทิ
 สกึ สกึ อุปฺภุจฺจํ อากจฺจนฺตฺตฺติ; “เอวํ เทวาติ อานนฺท ปริณายกรตนํ

^๑ ส.อ. อนุยฺนตฺตานิ

^๓ ส. กัสมฺปฐารณานิ

^๒ ส.ฉ.เท.อ. ทุหฺสนฺทหนานิ

^๔ สย. อภิหริยิตฺถ

รณโณ มหาสุทฺตสนสุล ปจฺจสฺสโสสิ; อถ โข อานนฺท รณโณ
 มหาสุทฺตสนสุล อปฺเรน สมเยน วสฺสสทฺตสฺส วสฺสสทฺตสฺส
 อจฺจเยน เทวจตฺตทาฬิํ เทวจตฺตทาฬิํ นาคสทฺตสฺสานิ สกิํ สกิํ
 อุปฏฺฐาณํ อาคมฺมิสุ.

สุภทฺทาเทวียอุปสงฺกมณํ

[๒๖๕] “อถ โข อานนฺท สุภทฺทาย เทวีย พหุณฺํ
 วสฺสานํ พหุณฺํ วสฺสสทฺตานํ พหุณฺํ วสฺสสทฺตสฺสานํ อจฺจเยน
 เอตทโหสิ ‘จิริํ ทิฏฺฐโ จ โข เม ราชา มหาสุทฺตสนโน; ยนฺนุนาหํ
 ราชานํ มหาสุทฺตสนนํ ทสฺสนาย อุปสงฺกเมยฺยนฺติ; อถ โข
 อานนฺท สุภทฺทา เทวีย อิตฺถาคารํ อามนฺเตสิ ‘เอถ ตุมฺเห, สีสานิ
 นฺหายถ, ปิตานิ วตฺถานิ ปารุปลถ; จิริํ ทิฏฺฐโ โน ราชา
 มหาสุทฺตสนโน; ราชานํ มหาสุทฺตสนนํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามาติ;
 ‘เอวํ อยฺเยติ โข อานนฺท อิตฺถาคารํ สุภทฺทาย เทวีย
 ปฏฺฐิสฺสณฺติวฺวา สีสานิ นฺหายิตฺวฺวา ปิตานิ วตฺถานิ ปารุปลิตฺวฺวา, เยน
 สุภทฺทา เทวีย, เตนฺอุปสงฺกมิ; อถ โข อานนฺท สุภทฺทา เทวีย
 ปริณายกรตฺนํ อามนฺเตสิ ‘กปฺเปหิ สมฺม ปริณายกรตฺน จตฺตรงฺคิณิ
 เสนํ; จิริํ ทิฏฺฐโ โน ราชา มหาสุทฺตสนโน; ราชานํ มหาสุทฺตสนนํ
 ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามาติ; ‘เอวํ เทวียติ โข อานนฺท
 ปริณายกรตฺนํ สุภทฺทาย เทวีย ปฏฺฐิสฺสณฺติวฺวา จตฺตรงฺคิณิ เสนํ
 กปฺปาเปตฺวฺวา สุภทฺทาย เทวีย ปฏฺฐิเวเทสิ, ‘กปฺปิตา โข เต เทวีย
 จตฺตรงฺคิณิ เสนา; ยสฺสทฺทานิ กาลํ มณฺณสิตี; อถ โข อานนฺท
 สุภทฺทา เทวีย จตฺตรงฺคิณียา เสนาย สทฺธี อิตฺถาคาเรน, เยน
 ฌมฺโม ปาสาทอ, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวฺวา ฌมฺมํ ปาสาทํ

อภิริหิตฺวา, เยน มหาวิยฺหํ ภูฏาคารํ, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา
 มหาวิยฺหสฺส ภูฏาคารสฺส ทฺวารพาหํ อาลมฺพิตฺวา อมฺจุจาสิ; อถ โข
 อานนฺท ราชฯ มหาสฺสทฺสโน สทฺทํ สุตฺวา 'กิณฺหุ โข โส มหโต
 วีย ชนกายสฺส สทฺโทติ มหาวิยฺหา ภูฏาคารา นิภฺขมนฺโต อทฺทส
 สฺสทฺทํ เทวีย ทฺวารพาหํ อาลมฺพิตฺวา จิตฺ; ทิสฺวา สฺสทฺทํ เทวีย
 เอตทวโจ 'เอตฺเถว เทวีย ติฏฺฐจ, มา ปาวีสิตฺ; อถ โข อานนฺท
 ราชฯ มหาสฺสทฺสโน อณฺณตฺรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ 'เอहि ตฺวํ อมฺโ
 ปุริส, มหาวิยฺหา ภูฏาคารา โสวณฺณมยํ ปลลฺงกํ นีหริตฺวา
 สพฺพโสวณฺณมเย ตาลวเน ปณฺณเปหิตฺ; 'เอวํ เทวาทิ โข อานนฺท
 โส ปุริโส รณฺโณ มหาสฺสทฺสสนสฺส ปฏิสฺสุตฺวา มหาวิยฺหา
 ภูฏาคารา โสวณฺณมยํ ปลลฺงกํ นีหริตฺวา สพฺพโสวณฺณมเย
 ตาลวเน ปณฺณเปสิ; อถ โข อานนฺท ราชฯ มหาสฺสทฺสโน
 ทกฺขิณฺเนน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปสิ ปาเทเน ปาทํ อจฺจาชาย
 สโต สมฺปชาโน.

[๒๖๖] "อถ โข อานนฺท สฺสทฺทาย เทวีย เอตทโหสิ
 "วิปฺปสฺนฺหานิ โข รณฺโณ มหาสฺสทฺสสนสฺส อินฺทฺริยานิ, ปริสฺสทฺโ
 จวิวณฺโณ ปรีโยทาโต; มา เหว โข ราชฯ มหาสฺสทฺสโน
 กาลมกาสิตฺ; ราชานํ มหาสฺสทฺสนํ เอตทวโจ

"อิมานิ [*] เต เทว จตฺราสีตินครสทฺสฺสานิ กุสฺวาดีราชธานี-
 ปมฺขานิ, เอตฺถ เทว จณฺทํ ชเนหิ, ชีวเต อเปกฺขํ กโรหิ; อิมานิ
 เต เทว จตฺราสีติปาสาทสทฺสฺสานิ ฐมฺมปาสาทปมฺขานิ, เอตฺถ
 เทว จณฺทํ ชเนหิ, ชีวเต อเปกฺขํ กโรหิ; อิมานิ เต เทว

* อ. โข

จตุราสีติกุฎาคารสหัสสถานิ มหาวิญญูกุฎาคารปมฺขานิ, เอตถ เทว
 ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ กโรหิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีติปลลङ्กสหัสสถานิ โสวณฺณมยานิ ฐูปิยมยานิ ทนฺตมยานิ
 มसारคฺคฺลมยานิ โคณกตฺตตานิ ปฏิกตฺตตานิ ปฏฺฐิกตฺตตานิ
 กทลิมิคปวรปจจตุตฺถรณานิ สอฺตุตฺตรจฺจนานิ อุมโตโลหิตกุปฺพานานิ,
 เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ กโรหิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีตินาคสหัสสถานิ โสวณฺณาลङ्การานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาล-
 ปฏฺฐิจฉนฺนานิ อุโปสถนาคราชปมฺขานิ, เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ,
 ชีวิตะ อเปกฺขํ กโรหิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติอสุสสหัสสถานิ
 โสวณฺณาลङ्การานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏฺฐิจฉนฺนานิ
 วลาหกอสฺสุราชปมฺขานิ, เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ
 กโรหิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติรตสหัสสถานิ สีหจฺมมปรีวารานิ
 พฺยจฺจจฺมมปรีวารานิ ทิปจฺมมปรีวารานิ ปณฺตฺทุกมฺพลปรีวารานิ
 โสวณฺณาลङ्การานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏฺฐิจฉนฺนานิ
 เวชยนฺตรตปมฺขานิ, เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ
 กโรหิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติมณีสหสฺสสถานิ มณฺธิรตนปมฺขานิ,
 เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ กโรหิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีติอิติถิสหสฺสสถานิ อิติถิรตนปมฺขานิ, เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ,
 ชีวิตะ อเปกฺขํ กโรหิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติคหปตีสหสฺสสถานิ
 คหปตฺริตนปมฺขานิ, เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ
 กโรหิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติขตฺติยสหสฺสสถานิ อนฺยุทฺตตานิ
 ปริณายกรตนปมฺขานิ, เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ
 กโรหิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติเชนฺสสหสฺสสถานิ ทุหฺสนฺทนานิ
 กัมฺปฐารณานิ, เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ กโรหิ;

อิมานิ เต เทว จตุราสีติวตถโกฏิสหสฺसानิ โขมสฺซุมานํ
กปฺปาสิกสฺซุมานํ โกเสยฺยสฺซุมานํ กมฺพลสฺซุมานํ, เอตถ เทว
ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ กโรหิ; อิมานิ เต เทว
จตุราสีตติถาลิปากสหสฺसानิ สายํ ปาตํ ภตฺตาทิหาโร อภิริยิตฺถ,
เอตถ เทว ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตะ อเปกฺขํ กโรหิตฺติ.

[๒๖๗] เอวํ วุตฺเต, อานนฺท ราชฯ มหาสฺสทสฺสนิ สุภทฺทํ
เทวี่ เอตทโวจ ‘ทีฆรตฺตํ โข มํ ตฺวํ เทวี่ อญฺเฐหิ กนฺเตหิ
มฺนาเปหิ สมฺทาจริตฺถ;’ อถ จ ปน มํ ตฺวํ ปจฺฉิมะ กาเล
อนญฺเฐหิ อกนฺเตหิ อมฺนาเปหิ สมฺทาจรสฺสิตฺติ.

“กถญฺจ หิ ตํ เทว สมฺทาจรามิตฺติ.

“เอวํ โข มํ ตฺวํ เทวี่ สมฺทาจร;

สพฺเพหะว ปิเยหิ มฺนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญตฺตาภาโว,
มา โข ตฺวํ เทว สฺวาเปกฺโข กาลมกาสิ, ทุกฺขา สฺวาเปกฺขสฺส
กาลกิริยา, ครหิตา จ สฺวาเปกฺขสฺส กาลกิริยา, อิมานิ เต เทว
จตุราสีตตินครสหสฺसानิ กุสาวตීราชธานีปฺมุขานิ, เอตถ เทว
ฉนฺทํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา^๑ อกาสิ; อิมานิ เต เทว
จตุราสีตติปาสาทสหสฺसानิ ๔เปยฺ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว
จตุราสีตติญฺญาคารสหสฺसानิ ๔เปยฺ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว
จตุราสีตติปลลฺงกสหสฺसानิ โสวณฺณมฺยานิ รุปฺปิยมฺยานิ ทนฺตมฺยานิ
มสารคฺคฺลมฺยานิ โคณกตฺถตฺตานิ ปฏิกตฺถตฺตานิ ปฏฺฐิกตฺถตฺตานิ
กทลิมิคปวฺรปจจตฺถตฺถณานิ สอฺตฺตฺรจฺจณานิ อุกฺกโตโลหิตกฺกฺขานานิ,
เอตถ เทว ฉนฺทํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต
เทว จตุราสีตตินาคสหสฺसानิ โสวณฺณลํการานิ โสวณฺณธฺชานิ

^๑ สฺยา. สมฺทาจริตฺวา

^๒ ฉ. มากาสิ, เอวมฺปฺริปิ.

เหมชาลปฏิจจนฺหานิ อุโปสถนาคราชปมฺขานิ, เอตถ เทว จนฺทํ
 ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีตอิสฺสสฺสหานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาล-
 ปฏิจจนฺหานิ วลาหกอสฺสราชนปมฺขานิ, เอตถ เทว จนฺทํ ปชห,
 ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีตริทสฺสหานิ
 สีหจมฺมปริวารานิ พุยฺยจมฺมปริวารานิ ทิปิจมฺมปริวารานิ
 ปณฺตูกมฺพลปริวารานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาล-
 ปฏิจจนฺหานิ เวชยนฺตรถปมฺขานิ, เอตถ เทว จนฺทํ ปชห, ชีวิตะ
 อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติมณิสฺสหานิ
 มณिरตนปมฺขานิ, เอตถ เทว จนฺทํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา
 อกาสิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีตอิติตฺถิสฺสหานิ สุกททาเทวปมฺขานิ,
 เอตถ เทว จนฺทํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต
 เทว จตุราสีตคหปติสฺสหานิ คหปติริตนปมฺขานิ, เอตถ เทว
 จนฺทํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีตชิตฺยสฺสหานิ อนฺนุนฺตานิ ปริณายกฺรตนปมฺขานิ, เอตถ
 เทว จนฺทํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีติเชนฺสฺสหานิ ทฺวสฺสนฺทนานิ กัสมฺปชารณานิ, เอตถ เทว
 จนฺทํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีติวตฺถโกฏฺฐิสฺสหานิ ไชมฺสฺซุขมานํ กปฺปาสิกฺสฺซุขมานํ
 โกเสยฺยสฺซุขมานํ กมฺพลสฺซุขมานํ, เอตถ เทว จนฺทํ ปชห, ชีวิตะ
 อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติตาลิปากสฺสหานิ
 สายํ ปาตํ ภตฺตภาหิโร อภิหริยิตฺถ, เอตถ เทว จนฺทํ ปชห,
 ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิติ.

[๒๖๘] เอวํ วุตเต, อานนฺท สุภททา เทวี ปโรทิตํ อสฺสฺสนิ ปวตฺเตสฺส; อถ โข อานนฺท สุภททา เทวี อสฺสฺสนิ ปุณฺณจิตฺตวราชา นํ มหาสฺสทสฺสนํ เอตทวโจ

‘สพฺเพเหว เทว ปิเยทิตํ มนาเปทิตํ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญตภาโว, มา โข ตวํ เทว สาเปกฺโข กาลมกาสี, ทุกฺขสาเปกฺขสฺส กาลกิริยา, ครหิตา สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา; อิมานิ โข เต เทว จตฺตฺราสีตินิกฺขสทสฺสนานิ กุสลาวิธิตาสา นํ ปมุขานิ, เอตถ เทว จนนํ ปชห, ชีวิทฺเต อเปกฺโข มา อกาสี; อิมานิ เต เทว จตฺตฺราสีตินิกฺขสทสฺสนานิ ฐมฺมปาสาทปมุขานิ, เอตถ เทว จนนํ ปชห, ชีวิทฺเต อเปกฺโข มา อกาสี; อิมานิ เต เทว จตฺตฺราสีตินิกฺขสทสฺสนานิ มหาวิญญูญฺญาคารปมุขานิ, เอตถ เทว จนนํ ปชห, ชีวิทฺเต อเปกฺโข มา อกาสี; อิมานิ เต เทว จตฺตฺราสีตินิกฺขสทสฺสนานิ โสวณฺณมยานิ รูปมยานิ ทนฺตมยานิ มสสารคฺคฺลมยานิ โคณกตฺตตานิ ปฏิกตฺตตานิ ปฏฺฐลิกตฺตตานิ กทลิมิคปวโรจจตฺตตตานิ สอฺตุตฺตรจฺจนานิ อุกฺกโตโลหิตกุปฺพานานิ, เอตถ เทว จนนํ ปชห, ชีวิทฺเต อเปกฺโข มา อกาสี; อิมานิ เต เทว จตฺตฺราสีตินิกฺขสทสฺสนานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏฺฐจฺจนานิ อุโปสถนาคราชปมุขานิ, เอตถ เทว จนนํ ปชห, ชีวิทฺเต อเปกฺโข มา อกาสี ; อิมานิ เต เทว จตฺตฺราสีตินิกฺขสทสฺสนานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏฺฐจฺจนานิ วลาหกอสฺสราชนํ ปมุขานิ, เอตถ เทว จนนํ ปชห, ชีวิทฺเต อเปกฺโข มา อกาสี; อิมานิ เต เทว จตฺตฺราสีตินิกฺขสทสฺสนานิ สีนฺจมฺมปรีวารานิ พุยฺยคฺชมฺมปรีวารานิ ทิปฺจมฺมปรีวารานิ ปณฺทกฺกมฺพลปรีวารานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ เหมชาล-

ปฏิจฺจนฺหานิ เวชยนฺตรณปมฺขานิ, เอตถ เทว จฺนํ ปชห, ชีวิตะ
 อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติมณิสหสฺसानิ
 มณिरตนปมฺขานิ, เอตถ เทว จฺนํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา
 อกาสิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติอิตฺติสหสฺसानิ อิตฺติรตนปมฺขานิ,
 เอตถ เทว จฺนํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต
 เทว จตุราสีติคหปติสหสฺसानิ คหปติรตนปมฺขานิ, เอตถ เทว
 จฺนํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีติขตฺติยสหสฺसानิ อนุยฺนตานิ ปริณายกฺรตนปมฺขานิ, เอตถ
 เทว จฺนํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีติเชนฺสหสฺसानิ ทุสฺสนฺทนานิ กัมปฺชารณฺนานิ, เอตถ เทว
 จฺนํ ปชห, ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว
 จตุราสีติวตฺตโกฏฺฐิสหสฺसानิ โขมฺสฺซุขฺมานํ กปฺปาสิกฺสฺซุขฺมานํ
 โกเสยฺยสฺซุขฺมานํ กมฺพลสฺซุขฺมานํ, เอตถ เทว จฺนํ ปชห, ชีวิตะ
 อเปกฺขํ มา อกาสิ; อิมานิ เต เทว จตุราสีติธาลิปากสหสฺसानิ
 สายํ ปาตํ ภตฺตาทิหาโร อภิหริยิตฺถ, เอตถ เทว จฺนํ ปชห,
 ชีวิตะ อเปกฺขํ มา อกาสิติ.

พฺรหฺมโลกูปกโม

[๒๒๙] “อถ โข อานนฺท ราชฺชา มหาสุทสุสนโน นจิรสฺเสว
 กาลมกาสิ; เสยฺยถาปิ อานนฺท คหปติสฺส วา คหปติปุตฺตสฺส วา
 มนุญฺญํ โภชนํ ภูตฺตาวิสฺส ภตฺตสมฺมโท โหติ, เอวเมว โข
 อานนฺท รณฺโณ มหาสุทสุสนนฺสฺส มรณฺนตฺติกา เวทนา อโหสิ;
 กาลกโต จ อานนฺท ราชฺชา มหาสุทสุสนโน สุกตํ พฺรหฺมโลกํ
 อุปฺปชฺชิ; ราชฺชา อานนฺท มหาสุทสุสนโน จตุราสีติวสฺสสหสฺसानิ

กุมารกีฬ กิฬิ, จตุราสีติวสุสสหัสฐานิ โอปรชช กิเรสิ,
จตุราสีติวสุสสหัสฐานิ รชช กิเรสิ, จตุราสีติวสุสสหัสฐานิ คิฬิภูโต
ธมฺเม ปาสาทะ พหุพจน์จริย จริ; โส จตุตาโร พหุพจน์วิหาเร
ภาเวตวา กายสุส เกทา ปรี มรณา พหุพจน์โลกุปกโค อโหสิ.

[๒๗๐] “สิยา นุ โข ปนันทะ เอวมสุส ‘อณฺโณ นฺน
เตน สมเยน ราชา มหาสุทสุสนโน อโหสีติ; น โข ปนตํ
อานนฺท เอวํ ทญฺจพฺพํ; อหํ เตน สมเยน ราชา มหาสุทสุสนโน
อโหสี; มม ตานิ จตุราสีตินครสสหัสฐานิ กุสาวตีราชธานีปมฺขานิ,
มม ตานิ จตุราสีติปาสาทสสหัสฐานิ ธมฺมปาสาทปมฺขานิ, มม
ตานิ จตุราสีติกุฎาคารสสหัสฐานิ มหาวิญญูกุฎาคารปมฺขานิ, มม
ตานิ จตุราสีติปลงฺกสสหัสฐานิ โสวณฺณมยานิ รุเปยฺมยานิ
ทนฺตมยานิ มสารคฺคฺลมยานิ โคณกตฺตตานิ ปฏิกตฺตตานิ ปฏฺลิ-
กตฺตตานิ กทลิมิกปวรปจฺจตฺตตตฺตานิ สุตฺตตตฺตตตฺตตานิ อุกฺกตฺตโลहित-
กฺกปฺชานานิ, มม ตานิ จตุราสีตินาคสสหัสฐานิ โสวณฺณาลงฺการานิ
โสวณฺณธชานิ เหมชาลปฏิจฺจนฺนานิ อุกฺกปฺสธนาคราชปมฺขานิ, มม
ตานิ จตุราสีติอสุสสสหัสฐานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ
เหมชาลปฏิจฺจนฺนานิ วลาหกอสฺสราชปมฺขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ-
รตสสสหัสฐานิ สีหจมฺมปรีวารานิ พุคฺคจมฺมปรีวารานิ ทิปิจมฺม-
ปรีวารานิ ปณฺตกฺกมฺพลปรีวารานิ โสวณฺณาลงฺการานิ โสวณฺณธชานิ
เหมชาลปฏิจฺจนฺนานิ เวชยนฺตรตปมฺขานิ, มม ตานิ จตุราสีติ-
มณิสสสหัสฐานิ มณิรตนปมฺขานิ, มม ตานิ จตุราสีติอิตฺติสสสหัสฐานิ
สุมฺพทาเทวีปมฺขานิ, มม ตานิ จตุราสีติคหปติสสสหัสฐานิ คหปติ-
รตนปมฺขานิ, มม ตานิ จตุราสีติขตฺติยสสสหัสฐานิ อนฺนยนฺตานิ
ปรีณายกฺรตนปมฺขานิ, มม ตานิ จตุราสีติเชนฺดฺรสสสหัสฐานิ พุทฺธสนฺนทนานิ

กัมพูชารณานิ, มม ตานิ จตุราสีติวตถโกฏิสหสฺसानิ โขมสุขุमानํ
กปฺปาสิกสุขุमानํ โกเสยฺยสุขุमानํ กมฺพลสุขุमानํ, มม ตานิ
จตุราสีตติถาลิปากสหสฺसानิ สายํ ปาตํ ภตฺตาภิหาโร อภิหริยิตถ.

[๒๗๑] “เตสํ โข ปนํนํท จตุราสีตนิครสหสฺसानํ
เอกญฺเวยว ตํ นครํ โหติ, ยํ เตน สมเยน อชฺฐมาวสามิ, ยทิทํ
กฺุสาวตี ราชธานี; เตสํ โข ปนํนํท จตุราสีติปาสาทสหสฺसानํ
เอโกเยว โส ปาสาทโ โหติ, ยํ เตน สมเยน อชฺฐมาวสามิ,
ยทิทํ ฌมฺโม ปาสาท; เตสํ โข ปนํนํท จตุราสีติ-
กฺุฎฏาคารสหสฺसानํ เอกญฺเวยว ตํ กฺุฎฏาคารํ โหติ, ยํ เตน สมเยน
อชฺฐมาวสามิ, ยทิทํ มหาวิญฺหํ กฺุฎฏาคารํ; เตสํ โข ปนํนํท
จตุราสีติปลลฺงกสหสฺसानํ เอโกเยว โส ปลลฺงโก โหติ, ยํ เตน
สมเยน ปริกฺุณฺขามิ, ยทิทํ โสวณฺณมโย วา รูปิมโย วา
ทนต์มโย วา มสารคฺลลมโย วา; เตสํ โข ปนํนํท
จตุราสีตินาคสหสฺसानํ เอโกเยว โส นาคโ โหติ, ยํ เตน
สมเยน อภิรฺุหามิ, ยทิทํ อุโปสโส นาคราชา; เตสํ โข ปนํนํท
จตุราสีติอสุสสหสฺसानํ เอโกเยว โส อสุโส โหติ, ยํ เตน
สมเยน อภิรฺุหามิ, ยทิทํ วลาทโก อสุสราชา; เตสํ โข ปนํนํท
จตุราสีติรตสหสฺसानํ เอโกเยว โส รโ โหติ, ยํ เตน สมเยน
อภิรฺุหามิ, ยทิทํ เวชยนฺตรโ; เตสํ โข ปนํนํท
จตุราสีติอิตฺถิสหสฺसानํ เอกาเยว सा อิตฺถิ โหติ, ยา เตน
สมเยน ปจฺจุปฺกฺุจาทิ ขตฺติยายินิ^๑ วา เวสฺสา Yin^๒ วา;” เตสํ โข
ปนํนํท จตุราสีติวตถโกฏิสหสฺसानํ เอโกเยว ตํ ทฺุสฺสุยฺคํ โหติ,

^๑ ฉ., เท. ขตฺติยานิ วา เวสฺสินิ วา อ. ขตฺติยานิ วา เวลามิกานิ วา

^๒ ส. ขตฺติยายินิ วา เวลานิมิกานิ วา

ยัม เตเน สมเยเน ปริทหามิ โขมสุขุมมัม วา กปุปาสิกสุขุมมัม วา
โกเสยยสุขุมมัม วา กมฺพลสุขุมมัม วา; เตสํ โข ปนฺนํนุท
จตุราสีติถาลิปากสหสฺसानํ เอโกเยว โส ถาลิปาโก โหติ, ยโต
นาฬิโกทนํ ปรมํ ภูณฺชามิ ตพฺปิยญฺจ สฺสเปยฺยํ.

[๒๗๒] “ปสฺसानนุท, สพฺเพ เต สงฺขารํ อตีตา นิรุตฺตา
วิปริณฺตา, เอวํ อนิจฺจา โข อานนฺท สงฺขารํ, เอวํ อรฺหุํ โข
อานนฺท สงฺขารํ, เอวํ อนสฺสาสิกา โข อานนฺท สงฺขารํ;
ยาวญฺจิทํ อานนฺท อลเมว สพฺพสงฺขารेषฺสุ นิพฺพินฺนํติ, อลํ
วิรชฺชิตํ อลํ วิมฺฺจจิตํ.

“ฉกฺขตฺตํ” โข ปนฺนํ อานนฺท อภิชานามิ อิมสฺมี ปเทเส
สรีรํ นิกฺขิปิตํ; ยญฺจ โข ราชํ วสฺมาโน จกฺกวตฺติ ฌมฺมิโก
ฌมฺมราชา จาตุรฺนโต วิชิตาวิ ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺต-
รตนสมฺมณฺฑคโต, อयํ สตฺตโม สรีรํนิกฺขเป; น โข ปนฺนํ
อานนฺท ตํ ปเทสํ สมฺมปฺสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก
สพฺพหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณียา ปชาย สเทวมนุสฺสาย, ยตฺถ
ตถาคโต อญฺจมํ สรีรํ นิกฺขิปเปยฺยาติ.

อิทมฺโวจ ภควา; อิทํ วตฺวาน สฺสโต อถาปรี เอตทฺโวจ
สตฺถา

“อนิจฺจา วต สงฺขารํ อปฺปาทวชฌมฺมิโน
อปฺปชฺชิตฺวา นิรชฺฌนฺติ เตสํ วุปฺสโม สฺสชฺเติ.

จตุตฺถํ มหาสฺวทฺถสฺสจฺจํ นิฏฺฐิตํ.

^๑ สฺยา. ปกฺขิตํ

๕. ขนบสภสวด

นาทิกิยาทียากรรม

[๒๗๓] เอวมเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา นาทิกเก วิหริติ
คิณฑกาเสถ. เตเน โข ปน สมเยเน ภควา ปริโต ปริโต
ชนปะเทสุ ปริจารเก อพุกตึเต กาลกเต อุปปตฺตีสฺ พุยากรโรติ
กาสิกอสเลสุ^๑ วชฺชิมลฺเลสุ^๒ เจติวฺเสสุ^๓ กุรูปญจาเลสุ มจฺจนฺสฺเรเสสุ^๔
“อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน, อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน; ปโรปนญญาสา
นาทิกิยา^๕ ปริจารกา อพุกตึตา กาลกตา ปญฺจนฺโน โอรมภาคิยานํ
สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรีนิพฺพายิน
อนาวตฺติชฺชมา ตสฺมา โลกา; สาธิกา นวฺติ นาทิกิยา ปริจารกา
อพุกตึตา กาลกตา ตินฺณํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ
ตนฺตฺตา สกทาคามินํ สกิทเว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสหนฺติ
กริสฺสหนฺติ; สาติเรกานิ ปญฺจสฺตานิ นาทิกิยา ปริจารกา อพุกตึตา
กาลกตา ตินฺณํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตชฺชมา
นียตา สมฺโพธิปรายนาติ.

[๒๗๔] อสฺสสฺสุ โข นาทิกิยา ปริจารกา “ภควา กิร
ปริโต ปริโต ชนปะเทสุ ปริจารเก อพุกตึเต กาลกเต อุปปตฺตีสฺ
พุยากรโรติ กาสิกอสเลสุ วชฺชิมลฺเลสุ เจติวฺเสสุ กุรูปญจาเลสุ
มจฺจนฺสฺเรเสสุ ‘อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน, อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน;
ปโรปนญญาสา นาทิกิยา ปริจารกา อพุกตึตา กาลกตา ปญฺจนฺโน

^๑ สฺยา. กาสิกอสเลสุ

^๓ ฉ., เท. เจติวฺเสสุ, เอวมฺปริปิ.

^๕ ฉ., เท. ทาติกิยา, เอวมฺปริปิ.

^๒ วชฺชิมลฺเลสุ, เอวมฺปริปิ.

^๔ ฉ., เท. มชฺเชสุ, เอวมฺปริปิ.

โอรมุภาคิยานัน สณฺโฆชนานัน ปริกฺขยา โอปปาทิกา ตตฺถ
 ปรีนิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกา; สาธิกา นวฺติ
 นาทิกิยา ปรีจารกา อพฺภตฺตีตา กาลกตา ตินฺณํ สณฺโฆชนานัน
 ปริกฺขยา รากโทสโมหานัน ตนฺนตฺตา สกทาคามิโน สกิทเว อิมํ
 โลกํ อาคณฺฐวา ทุกฺขสฺสหนฺตํ กริสฺสหนฺติ; สาติเรกานิ ปณฺจสฺตานิ
 นาทิกิยา ปรีจารกา อพฺภตฺตีตา กาลกตา ตินฺณํ สณฺโฆชนานัน
 ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นียตา สมฺโพธิปฺรายนาติ.
 เตน จ นาทิกิยา ปรีจารกา อตฺตมฺนา อหฺลํ ปมฺภิตา
 ปิตฺติโสมนสฺสชาตา ภควโต ปณฺหาเวยฺยากรณํ^๑ สุตฺวา.

[๒๗๕] อสฺสสฺสิ โข อายสฺมา อานนฺโท “ภควา กิร ปรีโต
 ปรีโต ชนปฺเทสฺส ปรีจารเก อพฺภตฺตีเต กาลกเต อุปฺปตฺตีสฺส พฺยากรโรติ
 กาสฺสิโกสเลสฺส วชฺชิมลเลสฺส เจติวฺเสสฺส กุรุปณฺจาเลสฺส มจฺจนฺตฺเรเสเนสฺส
 ‘อสุ อมฺตร อุปฺปนฺโน, อสุ อมฺตร อุปฺปนฺโน; ปโรปณฺณาส
 นาทิกิยา ปรีจารกา อพฺภตฺตีตา กาลกตา ปณฺจหนฺนํ โอรมุภาคิยานัน
 สณฺโฆชนานัน ปริกฺขยา โอปปาทิกา ตตฺถ ปรีนิพฺพายิโน
 อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกา; สาธิกา นวฺติ นาทิกิยา ปรีจารกา
 อพฺภตฺตีตา กาลกตา ตินฺณํ สณฺโฆชนานัน ปริกฺขยา รากโทสโมหานัน
 ตนฺนตฺตา สกทาคามิโน สกิทเว อิมํ โลกํ อาคณฺฐวา ทุกฺขสฺสหนฺตํ
 กริสฺสหนฺติ; สาติเรกานิ ปณฺจสฺตานิ นาทิกิยา ปรีจารกา
 อพฺภตฺตีตา กาลกตา ตินฺณํ สณฺโฆชนานัน ปริกฺขยา โสตาปนฺนา
 อวินิปาตธมฺมา นียตา สมฺโพธิปฺรายนาติ. เตน จ นาทิกิยา
 ปรีจารกา อตฺตมฺนา อหฺลํ ปมฺภิตา ปิตฺติโสมนสฺสชาตา ภควโต
 ปณฺหาเวยฺยากรณํ สุตฺวาติ.

^๑ ฉ., เท., อ. ปณฺหาเวยฺยากรณํ, เอวมฺปรีปิ.

อานนทปริกขา

[๒๗๖] อถ โข อายสฺมโต อานนทสุส เอตทโหสิ "อิเม โข ปนาปิ อหะสิ มาคธิกา" ปริจารกา พหุ เจว รตตณฺณ จ อพฺภตฺติตา กาลกตา; สฺสณฺณ มณฺเณ องคฺมคฺชา มาคธิกเกหิ ปริจารเกหิ อพฺภตฺติเตหิ กาลกเตหิ; เตน โข ปนาปิ อหะสิ พุทฺเธ ปสนฺนา ฌมฺเม ปสนฺนา สงฺฆे ปสนฺนา สีเลสุ ปริปฺปการีโน,^๒ เต อพฺภตฺติตา กาลกตา ภควตา อพฺยากตา; เตสํปิสฺส สาธุ เวยยากรณํ, พหุชฺโณ ปสฺสีเทยฺย, ตโต คจฺเจยฺย สฺสคตฺติ; อयํ โข ปนาปิ อโหสิ ราชา มาคธฺ เสนิโย พิมฺพิสาโร ฌมฺมิโก ฌมฺมราชา หิโต พุราหฺมณคหปติกาณํ เนคมานณฺเจว ชานปทานณฺจ; อปิสฺสํ มนุสฺสา กิตฺติยมานรฺูปา วิหรนฺติ 'เอวํ โส โน ฌมฺมิโก ฌมฺมราชา สุชาเปตฺวา กาลกโต, เอวํ มยํ ตสฺส ฌมฺมิกสฺส ฌมฺมรณฺโณ วิชิตฺเต ผาสฺก'^๓ วิหริมฺหาติ; โส โข ปนาปิ อโหสิ พุทฺเธ ปสนฺโน ฌมฺเม ปสนฺโน สงฺฆे ปสนฺโน สีเลสุ ปริปฺปการี; อปิสฺสํ มนุสฺสา เอวมาหํสุ 'ยาว มรณกาลาปิ ราชา มาคธฺ เสนิโย พิมฺพิสาโร ภควนฺตํ กิตฺติยมานรฺูปํ กาลกโตติ; โส อพฺภตฺติโต กาลกโต ภควตา อพฺยากโต; ตสฺสปิสฺส สาธุ เวยยากรณํ, พหุชฺโณ ปสฺสีเทยฺย, ตโต คจฺเจยฺย สฺสคตฺติ; ภควโต โข ปน สมฺโพธิ มาคเชสุ; ยตถ โข ปน ภควโต สมฺโพธิ มาคเชสุ, กถํ ตตฺตร ภควา มาคธิกเก ปริจารเก อพฺภตฺติเต กาลกเต อุปฺปตฺติสฺส น พฺยากรยฺย. ภควา เจ โข ปน มาคธิกเก ปริจารเก อพฺภตฺติเต

^๑ "มาคธกาทิปี ปาโจ.

^๒ ฉ., เท., อ. ปริปฺปการีโน, เอวมฺปิริ.

^๓ ฉ., เท., อ. ผาสฺ

กาลกเต อุปปตฺตีสฺส น พุยากรเยย, นินฺนมนนา^๑ เตนฺสฺส มาคธิกา
 ปริจารกา เยน โข ปนฺสฺส นินฺนมนนา มาคธิกา ปริจารกา;
 กถนฺเต ภควา น พุยากรเยยฺยาติ.

[๒๗๗] อิทมายสฺมา อานนฺโท มาคธิกเก ปริจารเก อารพฺภ
 เอโก รโห อญฺวิจฺญฺเตตฺวา รตฺติยา ปจฺจุสฺสมยฺม ปจฺจุจฺจุจาย, เยน
 ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ
 นิสฺสีทิ; เอกมฺนฺตํ นิสฺสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ
 เอตทวโจ “สฺสํ เมตํ ภนฺเต ‘ภควา กิร ปรีโต ปรีโต ชนปฺเทสฺส
 ปริจารเก อพฺภตฺตีเต กาลกเต อุปปตฺตีสฺส พุยากรโรติ กาสิกอสฺเสสฺส
 วชฺชิมลฺลเสสฺส เจติวสฺเสสฺส กุรฺรปณฺจาลเสสฺส มจฺฉสฺสรเสเนสฺส ‘อสฺส อมฺตฺร
 อุปปนฺโน, อสฺส อมฺตฺร อุปปนฺโน; ปโรปณฺณาส นาทิกิยา ปริจารกา
 อพฺภตฺตีตา กาลกตา ปณฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สณฺโฆชนานํ ปริกฺขยา
 โอปปาตฺติกา ตตฺถ ปรีนิพฺพายินฺโน อนาวตฺตติธฺมมา ตสฺมา โลกา;
 สาทิกา นฺนุติ นาทิกิยา ปริจารกา อพฺภตฺตีตา กาลกตา ตินฺณํ
 สณฺโฆชนานํ ปริกฺขยา รากโทสโมหานํ ตนฺนุตฺตา สกทาคามินฺโ
 สกิทเว อิมํ โลกํ อาคณฺตฺวา ทุกฺขสฺสสนฺตํ กริสฺสนฺติ; สาทิเรกานิ
 ปณฺจสฺตานิ นาทิกิยา ปริจารกา อพฺภตฺตีตา กาลกตา ตินฺณํ
 สณฺโฆชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธฺมมา นียตา
 สมฺโพธิปฺรายนาติ; เตน จ นาทิกิยา ปริจารกา อตฺตมฺนา อหฺเลสฺสุ
 ปมฺภิตฺตา ปิตฺติโสมนสฺสชาตา ภควโต ปณฺหาเวยฺยาकरणํ สุตฺวา;^๒
 อิเม โข ปนาปี ภนฺเต อหฺเลสฺสุ มาคธิกา ปริจารกา พหุ เจว
 รตฺตตฺถญฺญ จ อพฺภตฺตีตา กาลกตา; สฺสญฺญา มณฺเฆ องฺคมคฺชา
 มาคธิกเกหิ ปริจารเกหิ อพฺภตฺตีเตหิ กาลกเตหิ; เตน โข ปนาปี ภนฺเต

^๑ อ. ทินฺมานา ฉ., เท. ทินฺมนนา, เอวมฺปิริ. ^๒ สฺยา. สุตฺวาติ

อหะสิ์ พุทุเช ปสนุณา ฐมเม ปสนุณา สงฺฆะ ปสนุณา สีเลสุ
 ปรีปฐการีโน, เต อพฐิตา กาลกตา ภควตา อพฺยาภาตา;
 เตสํปิสฺส สาธุ เวยยากรณ์, พหุชโน ปสฺสีเทยฺย, ตโต จจุญฺเอย
 สุกตฺตี; อัย โข ปนาปิ ภาณเต อโหสิ ราชชา มาคโธ เสนิโย
 พิมฺพิสาโร ฐมฺมิโก ฐมฺมราชา หิโต พุราหมณคหปติกาณํ
 เนคมานญฺเจว ชานปทานญฺจ; อปิสฺสุทํ มนุสฺสา กิตฺติยมานรฺูปา
 วิหรนฺติ 'เอวํ โน โส ฐมฺมิโก ฐมฺมราชา สุชาเปตฺวา กาลกโต,
 เอวํ มยฺ ตสฺส ฐมฺมิกสฺส ฐมฺมรณฺโณ วิชิตะ ผาสุกํ วิหริมุหตฺติ;
 โส โข ปนาปิ ภาณเต อโหสิ พุทุเช ปสนุโน ฐมเม ปสนุโน
 สงฺฆะ ปสนุโน สีเลสุ ปรีปฐการี; อปิสฺสุทํ มนุสฺสา เอวมาหํสุ
 'ยาว มรณกาลาปิ ราชชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร ภควนฺตํ
 กิตฺติยมานรฺูปํ กาลกโตติ; โส อพฐิตโต กาลกโต ภควตา
 อพฺยาภาโต; ตสฺสปิสฺส สาธุ เวยยากรณ์, พหุชโน ปสฺสีเทยฺย, ตโต
 จจุญฺเอย สุกตฺตี; ภควโต โข ปน ภาณเต สมฺโพธิ มาคเชสุ; ยตถ
 โข ปน ภาณเต ภควโต สมฺโพธิ มาคเชสุ, กถํ ตตฺถ ภควา
 มาคธิเก ปริจารเก อพฐิตเต กาลกเต อุปปตฺตีสฺส น พฺยากรเยย.
 ภควา เจ โข ปน ภาณเต มาคธิเก ปริจารเก อพฐิตเต กาลกเต
 อุปปตฺตีสฺส น พฺยากรเยย, นินฺนมนฺนา เตนสฺสุ มาคธิกา ปริจารกา;
 เยน โข ปนสฺสุ นินฺนมนฺนา มาคธิกา ปริจารกา, กถํ เต ภควา
 น พฺยากรเยยาคิ.

อิทฺถายสฺมา อานนฺโท มาคธิเก ปริจารเก อารพฺภ ภควโต
 สมฺมุขํ ปรีกถํ กตฺวา อุกฺกจายาสนา ภควนฺตํ อภิเวทิตฺวา
 ปทกฺขิณํ กตฺวา ปฏกามิ.

[๒๗/๘] อถ โข ภควา, อจิริปฏกนฺเต อายสฺมนฺเต อานนฺเต,
 ปุพฺพพณฺหสมยํ นิเวสิตฺวา ปตฺตจิวโร อาทาย นาทิกํ ปิณฺฑทฺทาย

ปาวีสี; นาทิกเก ปิณฑาย จริตวา ปจจมาตตัม ปิณฑปาตปฏิกกนุโต
ปาเท ปกฺขาลेतฺวา คิณฺชกาวสถํ ปวิสิตฺวา มาคฺชิกเก ปริจารเก
อารพฺภ อฏฺฐจิกตฺวา มนสิกตฺวา สพฺพํ เจตโส สมณฺนาหริตฺวา
ปณฺณตฺเต อาสเน นิสีทึ “คตฺตี เนสํ ชานิสฺสามิ อภิสมฺปรายํ,
ยํคตฺติกา เต ภวนฺโต ยํอภิสมฺปรายาติ. อทฺทสา โข ภควา
มาคฺชิกเก ปริจารเก “ยํคตฺติกา เต ภวนฺโต ยํอภิสมฺปรายาติ. อถ โข
ภควา สายณฺหสมยํ ปฏฺฐิสฺสุลานา วุฏฺฐิจิตฺวา คิณฺชกาวสธา นิภฺขมิตฺวา
วิหารจฉายายํ ปณฺณตฺเต อาสเน นิสีทึ.

[๒๗๙] อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยเน ภควา,
เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิเวเตตฺวา เอกมฺนตํ
นิสีทึ; เอกมฺนตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ
เอตทโวจ “อุปสนฺตปตฺติสฺโส” ภาเนเต ภควา, ภาติริว ภควโต
มุขวณฺโณ วิปฺปสนฺนตฺตา อินฺทริยานํ; สนฺเตเน นฺนชฺช ภาเนเต
ภควา วิหารเน วิหารีตี.

“ยเทว โข เม ตวํ อานนฺท มาคฺชิกเก ปริจารเก อารพฺภ
สมฺมุขา ปริกถํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกนฺโต, ตเทวาทํ นาทิกเก
ปิณฑาย จริตฺวา ปจจมาตตัม ปิณฑปาตปฏิกกนฺโต ปาเท
ปกฺขาลेतฺวา คิณฺชกาวสถํ ปวิสิตฺวา มาคฺชิกเก ปริจารเก อารพฺภ
อฏฺฐจิกตฺวา มนสิกตฺวา สพฺพํ เจตโส สมณฺนาหริตฺวา ปณฺณตฺเต
อาสเน นิสีทึ “คตฺตี เนสํ ชานิสฺสามิ อภิมฺปรายํ, ยํคตฺติกา เต
ภวนฺโต ยํอภิสมฺปรายาติ; อทฺทสํ โข อหํ อานนฺท มาคฺชิกเก
ปริจารเก “ยํคตฺติกา เต ภวนฺโต ยํอภิสมฺปรายาติ.

* ส.อ. อุปสนฺตปตฺติสฺโส ฉ.,เท. อุปสนฺตปตฺติสฺโส

ชนวสภยกุโ

[๒๘๐] “อถ โข อานนุท อนฺตรหิโต ยกุโ สทฺทมนุสฺสาเวสิ
‘ชนวสโก อหิ ภควา, ชนวสโก อหิ สุกตาทิ; อภิขานาสิ โน
ตฺว อานนุท “อิโต ปุพฺเพ เอวรูป นามเชยฺยํ สุตํ, ยทิทํ
ชนวสโกติ.

“น โข อหิ ภนฺเต อภิขานามิ “อิโต ปุพฺเพ เอวรูป
นามเชยฺยํ สุตํ, ยทิทํ ชนวสโกติ; อปิจ เม ภนฺเต โลมานิ
หฏฺฐาจิ ‘ชนวสโกติ นามเชยฺยํ สุตฺวา; ตสฺส มยฺหิ ภนฺเต
เอตทโหสิ ‘น หิ ญฺน โส โอโรโก ยกุโ ภวิสฺสติ, ยสฺสิทํ
เอวรูป นามเชยฺยํ สุปณฺณตฺตํ, ยทิทํ ชนวสโกติ.

“อนฺตร^๑ โข อานนุท สทฺทสฺส ปาตุภาโว,^๒ อุพารวณฺเณ
เม ยกุโ สมฺมุเข ปาตุโรหสิ; ทฺติยมฺปิ สทฺทมนุสฺสาเวสิ “พิมฺพิสาโร
อหิ ภควา, พิมฺพิสาโร อหิ สุกตาทิ, อิทํ สตฺตมํ โข อหิ ภนฺเต
เวสฺสวณฺสส มหาราชสฺส สหพฺยตํ อุปปชฺชามิ; โส อิโต จูโต
มนุสฺเสสฺส ราชา ภวิตุํ ปโหมิ;

อิโต สตฺต ตโต สตฺต สัสมิ จตฺตทส
นิวสสมภิขานามิ ยตฺถ เม วุสสิตํ ปุเร.

[๒๘๑] ‘ทีฆรตฺตํ โข อหิ ภนฺเต อวินิปาโต อวินิปาตํ
สณฺขานามิ, อาสา จ ปน เม สนฺติฏฺฐติ สกทาคามิตายาติ.

“อจฺฉริยมิทํ อายสมฺโต ชนวสภสฺส ยกุขสฺส, อพฺภุตมิทํ
อายสมฺโต ชนวสภสฺส ยกุขสฺส, ‘ทีฆรตฺตํ โข อหิ ภนฺเต

^๑ ฉ., เท., อี. อนนฺตร

^๒ ฉ., เท., อี. ปาตุภาวา

อวินิปาโต อวินิปาตัม สยขานามิติ ปเวเทสิ,^๑ “อาสา จ ปน เม
สนฺติภูจติ สกทาคามิตายาติ ปเวเทสิ; กุโตนิทานํ ปนายสฺมา
ชนวสโก ยกฺโข เอวรูปุ อพารวิเสสาธิมํ สยขานาตีติ.

“น อญฺญตร ภควา ตว สาสนา, น อญฺญตร สุตต ตว
สาสนา; ยทคฺเค อหํ ภนฺเต ภควติ เอกนฺตโต^๒” อภิปปสนฺโน,
ตทคฺเค อหํ ภนฺเต ทิฆรตฺตํ อวินิปาโต อวินิปาตัม สยขานามิ,
อาสา จ ปน เม สนฺติภูจติ สกทาคามิตาย; อิธํ ภนฺเต
เวสฺสวณฺณ มหาราเชน เปสิโต วิรูปุหฺกสฺส มหาราชสฺส สนฺติเก
เกนจิเทว กรณิเยน อทฺทสํ ภควนฺตํ อนฺตรามคฺเค คิณฺชกาวสํ
ปวิสิตุวา มาคฺธิเก ปรีจารเก อารพฺภ อภฺจิกตฺวา มนสิกตฺวา
สพฺพํ เจตโส สมณฺนาหริตฺวา นิสินฺนํ ‘คตฺตี เนสํ ชานิสฺสามิ
อภิสมฺปรายํ, ยํคตฺติกา เต ภวฺนฺโต ยํอภิสมฺปรายาติ; อนจฺฉริยํ โข
ปเนตํ ภนฺเต, ยํ เวสฺสวณฺณสฺส มหาราชสฺส ตสฺสํ ปรีสาयํ ภาสโต
สมมุขฯ ปฏิกคฺหิตํ ‘ยํคตฺติกา เต ภวฺนฺโต ยํอภิสมฺปรายาติ; ตสฺส
มยฺหํ ภนฺเต เอตทโหสิ ‘ภควนฺตญฺจ ทกฺขามิ, อิทญฺจ ภควโต
อาโรเจสฺสามิติ; อิเม โข เม ภนฺเต เทว ปจฺจยา ภควนฺตํ
ทสฺสนาย อปสงฺกมิตฺตุ.

เทวสภา

[๒๘๒] “ปริมานิ ภนฺเต ทิวสานิ ปุริมตฺรานิ ตทหุโปสเถ
ปณฺณรเส วสฺสูปนายิกาย ปุณฺณมาย รตฺติยา เกวลกปฺปา จ
เทวา ตาวตีสสา สุรุมฺมายํ สภายํ สนนฺนินฺนา โหนฺติ สนนฺนิปติตา,
มหตฺตี จ ทิพฺพปรีสา สมณฺตโต นิสินฺนา โหนฺติ, จตฺตารอ จ

^๑ ฉ.,เท.,อิ. จ วเทสิ, เอวมฺปรีปิ.

^๒ ส.,อิ. เอกนฺตโต, ฉ.,เท. เอกนฺตติโต

มหาราชาโน จตุททิสา นิสินฺนา โหนฺติ; ปุรตฺติมาย ทิสาย
 ฐตฺถุโจ มหาราชา ปจฺฉิมาภิมุขो นิสินฺโน โหติ เทเวหิ^๑
 ปุรฺกขตฺวา, ทกฺขิณาย ทิสาย วิรูปฺพโก มหาราชา อุตฺตฺราภิมุขो
 นิสินฺโน โหติ เทเวหิ ปุรฺกขตฺวา, ปจฺฉิมาย ทิสาย วิรูปฺโก
 มหาราชา ปุรตฺติมาภิมุขो นิสินฺโน โหติ เทเวหิ ปุรฺกขตฺวา,
 อุตฺตฺราย ทิสาย เวสฺสวโน มหาราชา ทกฺขิณภิมุขो นิสินฺโน
 โหติ เทเวหิ ปุรฺกขตฺวา; ยทา ภนฺเต เกวลกปฺปา จ เทวา
 ดาวตฺติสา สุทฺธมาโย สภายํ นิสินฺนา โหนฺติ สนฺนิปตฺตา, มหตฺติ จ
 ทิพฺพปริสา สมฺมตฺโต นิสินฺนา โหนฺติ, จตฺตารो จ มหาราชาโน
 จตุททิสา นิสินฺนา โหนฺติ; อิทํ เนสํ โหติ อาสนสมฺมํ; อถ ปจฺฉา
 อมฺหากํ อาสนํ โหติ, เป เต ภนฺเต เทวา ภควติ พุรฺหมจฺริยํ
 จริตฺวา อรฺหฺณูปนฺนา ดาวตฺติสกายํ, เต อญฺเฆ เทเว อติวิโรจนฺติ
 วณฺณเณน เจว ยสฺสา จ; เตเน สุกํ ภนฺเต เทวา ดาวตฺติสา
 อตฺตมฺนา โหนฺติ ปมุทิตา ปิตฺติโสมนสุสฺสาตา 'ทิพฺพา วต โภ
 กายา ปริปุเรนฺติ, หายนฺติ อสุรกายาติ; อถ โข ภนฺเต สกโก
 เทวานมินฺโท เทวานํ ดาวตฺติसानํ สมฺปฺสาทํ วิทิตฺวา อิมานิ
 คาถานิ อนุโมทิติ

‘โมทนฺติ วต โภ เทวา	ดาวตฺติสา สหินฺทกา
ตถาคตํ นมฺมสุสนฺตา	ธมฺมสุส จ สุทฺธมมตฺติ.
นเว เทเว จ ปสฺสฺสนฺตา	วณฺณวณฺเต ยสฺสฺสินโน
สุตฺตสฺมึ พุรฺหมจฺริยํ	จริตฺวาน อิธาคเต.
เต อญฺเฆ อติโรจนฺติ	วณฺณเณน ยสฺสายุนา
สาวกา ภูริปญฺญสุส	วิเสสฺสปคตา อิธ.

^๑ ฉ., เท., อ. เทว ปุรฺกขตฺวา, เอวฺมปริปิ.

อิทํ ทิสฺวาน นนฺทนต์ิ ตาวตีสํ สหินฺทกา
ตถาคตํ นมสฺสนฺตา ชมฺมสฺส จ ชฺชมฺมตนต์ิ.

‘เตน สุทํ ภนฺเต เทวํ ตาวตีสํ ภิกฺขุโยสํ มตฺตตาย
อตุตฺตมฺนา โหณฺติ ปมฺภิตา ปิตฺติสฺมนสฺสชาตา ‘ทิวพา วต โภ
กายา ปริปฺพุเรนฺติ, หายนต์ิ อสุรกายาติ; อถ โข ภนฺเต,
เยนตฺเถน เทวํ ตาวตีสํ ชฺชมฺมมํ สภายํ สหฺนฺนินฺนา โหณฺติ
สหฺนฺนปิตฺตา, ตํ อตฺถํ จินฺตยิตฺวา ตํ อตฺถํ มนฺตยิตฺวา วุตฺตวจฺณาปี
ตํ จตฺตาโร มหाराชาโน ตสฺมี อตฺเถ โหณฺติ, ปจฺจจฺนฺสิฏฺฐวจฺณาปี
ตํ จตฺตาโร มหाराชาโน ตสฺมี อตฺเถ โหณฺติ, สเกสฺส สเกสฺส
อาสเนสฺส จิตฺตา อวิปฺกนฺตา,

‘เต วุตฺตวากฺยา ราชานํ ปฏิกฺคยฺหณฺตสฺส
วิปฺปสฺสนมฺมนา สนฺตา อฏฺฐจฺจุ สมหิ อาสเนติ.

[๒๔๓] ‘อถ โข ภนฺเต อุตฺตราย ทิสาย อุพาโร อาโลโก
สญฺชายิ โอภาโส ปาตุรโหสิ อติกฺกมฺเมว เทวานํ เทวานุภาวํ;
อถ ภนฺเต สกโก เทวานมินฺโท เทเว ตาวตีสํ อามนฺเตสิ ‘ยถา โข
มาริสฺสา นิमितฺตา ทิสฺสนฺติ, อาโลโก สญฺชายติ, โอภาโส ปาตุภวติ,
พฺรหฺมา ปาตุภวิสฺสติ; พฺรหฺมโน เหนฺตํ ปุพฺพนิमितฺตํ ปาตุภวาย,
ยทิทํ อาโลโก สญฺชายติ, โอภาโส ปาตุภวตฺติ,

‘ยถา นิमितฺตา ทิสฺสนฺติ พฺรหฺมา ปาตุภวิสฺสติ,
พฺรหฺมโน เหนฺตํ นิमितฺตํ โอภาโส วิปฺโล มหาติ.

สนงุมารกถา

[๒๘๔] อถ โข ภนฺเต เทวาทวตฺตีสสา ยถาสเกสุ
 อาสเนสุ นิสิตฺตีสฺส ‘โสภาสเมตฺตํ ฌสฺสาม, ยํ วิปาโก ภวิสฺสติ,
 สจฺจนิคตฺวา ว นํ คมิสฺสสามาติ. จตฺตาริปี มหาราชานํ ยถาสเกสุ
 อาสเนสุ นิสิตฺตีสฺส ‘โสภาสเมตฺตํ ฌสฺสาม, ยํ วิปาโก ภวิสฺสติ,
 สจฺจนิคตฺวา ว นํ คมิสฺสสามาติ. อิทํ สุตฺวา เทวาทวตฺตีสสา
 เอกคคา สมากฺขชฺชิสฺส ‘โสภาสเมตฺตํ ฌสฺสาม, ยํ วิปาโก ภวิสฺสติ,
 สจฺจนิคตฺวา ว นํ คมิสฺสสามาติ.

‘ยทา ภนฺเต พุรฺพฺมา สนงุมาริ เทวานํ ตาวตฺตีสานํ
 ปาตฺตฺวาติ, โสพาริกํ อตฺตภาวํ อภินิมมินฺตฺวา ปาตฺตฺวาติ; โย โข ปน
 ภนฺเต พุรฺพฺมโน ปกิตฺตวณฺเณ อนภิสมฺภวานิโย, โส เทวานํ
 ตาวตฺตีสานํ จกฺขุปถสฺมี; ยทา ภนฺเต พุรฺพฺมา สนงุมาริ เทวานํ
 ตาวตฺตีสานํ ปาตฺตฺวาติ, โส อญฺเฆ เทเว อติโรจติ วณฺเณน เจว
 ยสฺสา จ; เสยฺยถาปี ภนฺเต โสวณฺณวิคฺคโห มาณสํ วิคฺคหํ
 อติโรจติ, เอวเมว โข ภนฺเต ยทา พุรฺพฺมา สนงุมาริ เทวานํ
 ตาวตฺตีสานํ ปาตฺตฺวาติ, โส อญฺเฆ เทเว อติโรจติ วณฺเณน เจว
 ยสฺสา จ; ยทา ภนฺเต พุรฺพฺมา สนงุมาริ เทวานํ ตาวตฺตีสานํ
 ปาตฺตฺวาติ, น ตสฺสํ ปริสายํ โกจิ เทโว อภิวาเทติ วา,
 ปจฺจุฏฺฐเจติ วา, อาสเนน วา นิมนฺเตติ; สพฺเพ ว ตฺถนํ ภูตา
 ปญฺชลิกา ปลฺลงฺเก นิสิตฺตฺวาติ ‘ยสฺสทานิ เทวสฺส อิจฺฉิสฺสติ
 พุรฺพฺมา สนงุมาริ, ตสฺส เทวสฺส ปลฺลงฺเก นิสิตฺตฺวาติ.

‘ยสฺส โข ปน ภนฺเต เทวสฺส พุรฺพฺมา สนงุมาริ
 ปลฺลงฺเก นิสิตฺตฺวาติ, อุพาริ โส ลภติ เทโว เวทปฏฺฐิลามํ, อุพาริ โส

ลภติ เทโว โสมนสฺสปฏิลาภํ; เสยฺยถาปี ฆนฺเต ราชชา ขตฺติโย
มุกฺขาวาสิตโต อฐฺนาวาสิตโต ราชฺเชน, อุพารํ โส ลภติ เวทปฏิลาภํ,
อุพารํ โส ลภติ โสมนสฺสปฏิลาภํ; เอวเมว โข ฆนฺเต ยสฺส
เทวสฺส พุรหฺมา สนงุมารो ปลฺลงเก นิสฺสิตฺติ, อุพารํ โส ลภติ
เทโว เวทปฏิลาภํ, อุพารํ โส ลภติ เทโว โสมนสฺสปฏิลาภํ;
อถ ฆนฺเต พุรหฺมา สนงุมารो โอพาริกํ อตฺตภาวํ อภินิมฺมินิตฺวา
กุมารวณฺโณ หุตฺวา ปณฺจสิโข เทวานํ ตาวตีสานํ ปาตุรโหสิ;
โส เวหาสํ อพฺภุคฺคณฺตฺวา อากาเส อนฺตลิกฺเข ปลฺลงเกน นิสฺสิตฺติ;
เสยฺยถาปี ฆนฺเต พลฺวา ปุริโส สฺพจฺจตฺถเต วา ปลฺลงเก
สเม วา ภูมิกาคเ ปลฺลงเกน นิสฺสิตฺเตยฺย, เอวเมว โข ฆนฺเต
พุรหฺมา สนงุมารो เวหาสํ อพฺภุคฺคณฺตฺวา อากาเส อนฺตลิกฺเข
ปลฺลงเก นิสฺสิตฺตฺวา เทวานํ ตาวตีสานํ สมฺปสาทํ วิทิตฺวา อิมานิ
คาถาणि อนฺโมทิตฺติ

โมทฺหนฺติ วต โภ เทวา	ตาวตีสานํ สหฺนฺทกา
ตถาคตํ นมสฺสนฺตฺวา	ชมฺมสฺส จ สฺฐมฺมตํ
นเว เทเว จ ปสฺสนฺตฺวา	วณฺณวณฺเต ยสฺสสิโน
สฺกตมฺหิ พุรหฺมจิริยํ	จิริตฺวาน อิทาคเต.
เต อญฺเฆ อติโรจณฺติ	วณฺเณน ยสฺสายนฺนา
สวากา ภูริปณฺณสฺส	วิเสสฺสปคตา อิท.
อิทํ ทิสฺวาน นนฺทหนฺติ	ตาวตีสานํ สหฺนฺทกา
ตถาคตํ นมสฺสนฺตฺวา	ชมฺมสฺส จ สฺฐมฺมตฺนฺติ.

[๒๔๕] “อิมมตฺถํ ฆนฺเต พุรหฺมา สนงุมารो อภาสิตฺถ;
อิมมตฺถํ ฆนฺเต พุรหฺมโน สนงุมารสฺส ภาสโต อญฺจกสมนฺนาคโต

สโร โหติ; วิสสุญฺโจ จ วิญญะโย จ มณฺชฺช จ สวณฺเีย จ พินฺทุ จ
 อวิสารี จ คมฺภีโร จ นินฺนาที จ. ยถาปริสฺส โข ปน ภาฺนเต
 พุรฺพฺมา สนฺงุมารो สเรณ จ วิญญาเปติ, น จสฺส พหิทฺธา
 ปริสาย โฆโส นิจฺจเรติ; ยสฺส โข ปน ภาฺนเต เอวํ
 อฏฺฐจฺงคสมนฺนาโคโต สโร โหติ, โส วุจฺจติ ‘พุรฺพฺมสฺสโรติ.

‘อถ โข ภาฺนเต พุรฺพฺมา สนฺงุมารो เตตฺถีเส อตฺตภาเว
 อภินิมฺมิตฺวา เทวานํ ตาวตฺถีสานํ ปจฺเจกปลฺลงฺเกสฺส ปจฺเจกปลฺลงฺเกน
 นิสิตฺติวาทเเว ตาวตฺถีเส อามนฺเตสิ ‘ตํ ก็ มณฺณนฺติ โภโณโต
 เทวา ตาวตฺถีสา. ยาวณฺเจโส ภควา พุพฺพชนฺหิตาย ปฏิปนฺโน
 พุพฺพชนฺสฺสหาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺสหาย เทวมนฺสฺसानํ;
 เย हि เกจิ โภโณโต พุพฺพํ สเรณํ คตา, ฆมฺมํ สเรณํ คตา, สงฺฆํ
 สเรณํ คตา, สีเลสฺส ปฏิปฺปรีการิโน; เต กายสฺส เกทา ปรี มรณา
 อปฺเปกฺกเจ ปรินิมฺมิตวสวตฺตึนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปฺปชฺชนฺติ,
 อปฺเปกฺกเจ นิมฺมานรตฺตินํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อปฺเปกฺกเจ
 ตฺสึตานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อปฺเปกฺกเจ ยามานํ
 เทวานํ สหพฺยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อปฺเปกฺกเจ ตาวตฺถีสานํ เทวานํ
 สหพฺยตํ อุปฺปชฺชนฺติ; อปฺเปกฺกเจ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ
 สหพฺยตํ อุปฺปชฺชนฺติ; ये สพฺพนิหิณํ กายํ ปฏิปฺปเรณฺติ, เต
 คนฺธพฺพกายํ ปฏิปฺปเรณฺตีติ.

[๒๘๖] ‘อิมมตฺถํ ภาฺนเต พุรฺพฺมา สนฺงุมารो อภาสิตฺถ;
 อิมมตฺถํ ภาฺนเต พุรฺพฺมโน สนฺงุมารสฺส ภาสโต โฆโสเยว เทวา
 มณฺณนฺติ ‘ยวายํ มม ปลฺลงฺเก, สวายํ เอโก จ ภาสตีติ.

‘เอกสุมิ ภาสमानสุมิ สพเพ ภาสนนฺติ นิมมิตตา
เอกสุมิ ตุนฺหิมาสินเ สพเพ ตุนฺหิ ภาวนนฺติ เต.
ตทสฺสุ เทวา มณฺณนฺติ ตาวตีสสา สหิณฺทกา
ยวายํ มม ปลลฺลงกสุมิ สุวายํ เอโก จ ภาสตีติ.

ภาวิตถิทธิปาโท

[๒๔๗] “อถ โข ภนฺเต พุรหฺมา สนงฺกฺมาโร เอกตฺเตน
อตฺตํ อปฺสํหริติ; เอกตฺเตน อตฺตํ อปฺสํหริตฺวา สกฺกสฺส
เทวานมฺินฺทสฺส ปลลฺลงเก ปลลฺลงเกน นิสํหิตฺวา เทว” ตาวตีส
เอามนฺเตสิ

“ตํ กิ มณฺณนฺติ โภโงโต เทวา ตาวตีสสา. ยาว
สฺปญฺญตฺตปิเม^๒ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา
สมฺมาสมฺพุทฺธเตน จตฺตารอ อธิฐิปาทา อธิฐิพหฺลิกตาย^๓ อธิฐิวิเสวิตาย^๔
อธิฐิวิกุพฺพนตาย; กตเม จตฺตารอ. อธิ โภ ภิกฺขุ จนฺทสมฺมาธิปฺชาน-
สงฺขารสมฺนฺนาคตํ อธิฐิปาทํ ภาเวติ, วิริยสมฺมาธิปฺชานสงฺขาร-
สมฺนฺนาคตํ อธิฐิปาทํ ภาเวติ, จิตฺตสมฺมาธิปฺชานสงฺขารสมฺนฺนาคตํ
อธิฐิปาทํ ภาเวติ, วิมฺสาสมฺมาธิปฺชานสงฺขารสมฺนฺนาคตํ อธิฐิปาทํ
ภาเวติ; อิมเ โข โภ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา
สมฺมาสมฺพุทฺธเตน จตฺตารอ อธิฐิปาทา ปญฺญตฺตา อธิฐิพหฺลิกตาย
อธิฐิวิเสวิตาย อธิฐิวิกุพฺพนตาย; เยปิ หิ เกจิ โภ อตีตมทฺธานํ
สมณฺา วา พุร่าหฺมณฺา วา อนेกวิหิตํ อธิฐิวิธํ ปจฺจุณฺโกลํ,
สพเพ เต อิมสญฺเญว จตฺตุนํ อธิฐิปาทานํ ภาวิตตฺตา

^๑ สฺยา. เทวา

^๒ น. อธิฐิปทฺต

^๓ น., เท. สฺปญฺญตฺตปิเม อ. สฺปญฺญตฺตปิเม, เอวํปริปิ.

^๔ น. อธิฐิวิเสวิตาย

พหุลิกตตฺตา; เยปิ หิ เกจิ โภ อนาถมทฺธานํ สมณํ วา
 พฺราหฺมณํ วา อนเภาวิทฺถํ อิทฺธิวํ ปจฺจนุโภสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อิมสฺสญฺเฆว จตฺตุนํ อิทฺธิปาทานํ ภาวิตตฺตา พหุลิกตตฺตา; เยปิ หิ
 เกจิ โภ เอตฺรหิ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา อนเภาวิทฺถํ อิทฺธิวํ
 ปจฺจนุโภนฺติ, สพฺเพ เต อิมสฺสญฺเฆว จตฺตุนํ อิทฺธิปาทานํ
 ภาวิตตฺตา พหุลิกตตฺตา; ปสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส โน โภนฺโต เทวํ ตาวตฺตีเส
 มมปฺปมฺ^๑ เอวรูปํ อิทฺธานุภาวนฺติ.

‘เอวํ มหาพฺรหฺมเจติ.

‘อหํปิ โข โภ อิมสฺสเยว จตฺตุนํ อิทฺธิปาทานํ ภาวิตตฺตา
 พหุลิกตตฺตา เอวํหิทฺธิโก เอวํหานุภาวติ.

ติวธิโสภาสาธคโม

[๒๔๘] “อิมมตฺถํ ภานฺเต พฺรหฺมา สนฺนํภาวโร อภาสิตฺถ;
 อิมมตฺถํ ภานฺเต พฺรหฺมา สนฺนํภาวโร ภาสิตฺวา เทวํ ตาวตฺตีเส
 อามนฺเตสิ

‘ตํ กี มณฺณนฺติ โภนฺโต เทวํ ตาวตฺตีเส. ยาวณฺจิทํ เตน
 ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมพฺพุเทน ตโย
 โสภาสาธคมา อนุปฺพุตา สุขสฺสาธคมา; กตเม ตโย.

อิธ โภ เอกจฺจ สํสฺสฺสฺสฺส วิหฺรติ กาเมหิ, สํสฺสฺสฺส อกุสเลหิ
 ฐมฺเมหิ; โส อปฺเรน สมเยน อริยฐมฺมํ สฺสฺสฺสฺส, โยนิโส มนสิกาโรติ
 ฐมฺมานุฐมฺมํ ปฏฺธิปชฺชติ; โส อริยฐมฺมสฺสฺสวํ อาคมฺม โยนิโส
 มนสิกาโร ฐมฺมานุฐมฺมํ^๒ ปฏฺธิปชฺชติ, อสํสฺสฺสฺส วิหฺรติ กาเมหิ,

^๑ ส.อ. มมปิ น. จ.เท. มมปม ^๒ จ.เท.อ. ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺธิปชฺชติ

อัสสฏฺฐโจ อุกุสเลหิ ฐมเมหิ; ตสฺส อัสสฏฺฐจสฺส กาเมหิ อัสสฏฺฐจสฺส
 อุกุสเลหิ ฐมเมหิ อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา ภียโย โสมนสฺส;
 เสยฺยถาปิ โภ ปมฺหา^{๑๑} ปาโมชฺช^{๑๒} ชาเยถ เอวเมว โข โภ
 อัสสฏฺฐจสฺส กาเมหิ อัสสฏฺฐจสฺส อุกุสเลหิ ฐมเมหิ อุปฺปชฺชติ สุขํ,
 สุขา ภียโย โสมนสฺส; อยํ โข โภ เตน ภควตา ชานตา
 ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปจฺจโม โองการศาสดโม อนุพุทฺโธ
 สุขสฺสศาสดิมา.

“ปุณ จปริ โภ อิเธกจฺจสฺส โอพาริกา กายสงฺขารา
 อปฺปปฏิปฺปสฺสทฺธา โหนฺติ, โอพาริกา วจีสงฺขารา อปฺปปฏิปฺปสฺสทฺธา
 โหนฺติ โอพาริกา จิตฺตสงฺขารา อปฺปปฏิปฺปสฺสทฺธา โหนฺติ; โส
 อปเรน สมเยน อริยธมฺมํ สฺสณฺหาติ, โยนิโส มนสิกรโรติ, ฐมฺมานุธมฺมํ
 ปฏิปชฺชติ; ตสฺส อริยธมฺมสฺสวณฺํ อาคมฺม โยนิโส มนสิการิ
 ฐมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชนฺตสฺส โอพาริกา กายสงฺขารา
 ปฏิปฺปสฺสสมฺภนฺติ, โอพาริกา วจีสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสสมฺภนฺติ, โอพาริกา
 จิตฺตสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสสมฺภนฺติ. ตสฺส โอพาริกานํ กายสงฺขารานํ
 ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา โอพาริกานํ วจีสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา
 โอพาริกานํ จิตฺตสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา
 ภียโย โสมนสฺส; เสยฺยถาปิ โภ ปมฺหา ปาโมชฺช^{๑๒} ชาเยถ,
 เอวเมว โข โภ โอพาริกานํ กายสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา
 โอพาริกานํ วจีสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา โอพาริกานํ
 จิตฺตสงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา ภียโย
 โสมนสฺส; อยํ โข โภ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา
 สมฺมาสมฺพุทฺเธน ทฺติโย โองการศาสดโม อนุพุทฺโธ สุขสฺสศาสดิมา.

^{๑๑} อ. มุทา ปามุชฺช, เอวมุปริ.

“ปุณ จปริ โภ อิเชกจฺโจ ‘อิทํ กุสลนฺติ ยถาภูตํ
 นปฺปชานาติ, ‘อิทํ อกุสลนฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; ‘อิทํ สาวชฺชนฺติ
 ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘อิทํ อนวชฺชนฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ;
 ‘อิทํ เสวิตพฺพนฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘อิทํ น เสวิตพฺพนฺติ
 ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; ‘อิทํ หีนนฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘อิทํ
 ปณฺีตนฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘อิทํ กณฺหสูกฺกสปปฏฺฐิภาคนฺติ^๑
 ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; โส อปเรน สมเยน อริยธมฺมํ สฺสนาติ,
 โยนิโส มนสิกรโติ, ฐมฺมานุฐมฺมํ ปฏิปชฺชติ. โส อริยธมฺมสฺสวณฺ
 อาคมม โยนิโส มนสิการํ ฐมฺมานุฐมฺมปฏิปตฺตี, ‘อิทํ กุสลนฺติ
 ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อิทํ อกุสลนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ; ‘อิทํ
 สาวชฺชนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อิทํ อนวชฺชนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ;
 ‘อิทํ เสวิตพฺพนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อิทํ น เสวิตพฺพนฺติ
 ยถาภูตํ ปชานาติ; ‘อิทํ หีนนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อิทํ
 ปณฺีตนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ; ‘อิทํ กณฺหสูกฺกสปปฏฺฐิภาคนฺติ ยถาภูตํ
 ปชานาติ. ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต อวิชฺชา ปหียติ,
 วิชฺชา อฺปฺปชฺชติ. ตสฺส อวิชฺชาวิราคา วิชฺชูปฺปาทา อฺปฺปชฺชติ
 สฺขํ, สฺขา ภิชฺชโย โสมนสฺสํ; เสยฺยถาปิ โภ ปมฺภา ปาโมชฺช
 ชาเยถ, เอวเมว โข โภ อวิชฺชาวิราคา วิชฺชูปฺปาทา อฺปฺปชฺชติ
 สฺขํ, สฺขา ภิชฺชโย โสมนสฺสํ; อยํ โข โภ เตน ภควตา ชานตา
 ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ตติโย โอภาสาคฺคโม อนฺพุทฺโธ
 สุขสฺสาธคฺคมา. อิเม โข โภ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา

^๑ สยา. กณฺหูกฺกสปปฏฺฐิภาคนฺติ

อรรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเทน ตโย โอภาสสาธิตมา อนฺพุทฺธา
 สุขสฺสาธิตมายาติ.

สติปฏฺฐานกถา

[๒๘๙] อิมมตฺถํ ภาณเต พุรหฺมา สนนฺกุมารโ อภาสิตถ;
 อิมมตฺถํ ภาณเต พุรหฺมา สนนฺกุมารโ ภาสิตวา เทเว ตาวตีสเ
 อามนฺเตสิ

“ตํ ก็ มณฺณนฺติ โภณโต เทวา ตาวตีสสา. ยาว
 สุปฺณตฺตปิเม เตเน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรรหตา
 สมฺมาสมฺพุทฺเทน จตฺตารโ สติปฏฺฐานา กุสลสฺสาธิตมา; กตเม
 จตฺตารโ. อิทฺ ภโ ภิกฺขุ อชฺชตฺตํ กาเย กายานุปสฺสี วิหฺรติ
 อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺส,
 อชฺชตฺตํ กาเย กายานุปสฺสี วิหฺรนฺโต ตตฺถ สมฺมา สมာธิยติ,
 สมฺมา วิปฺปสฺสีทติ; โส ตตฺถ สมฺมาสมาหิโต สมฺมาวิปฺปสนฺโน
 พหิทฺธา ปรรกาเย ฌาณทสฺสนํ อภินิพฺพุตฺเตติ; อชฺชตฺตํ เวทนาสุ
 เวทนานุปสฺสี วิหฺรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก
 อภิชฺฌาโทมนสฺส, อชฺชตฺตํ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหฺรนฺโต
 ตตฺถ สมฺมา สมာธิยติ, สมฺมา วิปฺปสฺสีทติ, โส ตตฺถ สมฺมาสมาหิโต
 สมฺมาวิปฺปสนฺโน พหิทฺธา ปรรเวทนาสุ ฌาณทสฺสนํ อภินิพฺพุตฺเตติ;
 อชฺชตฺตํ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหฺรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา
 วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺส, อชฺชตฺตํ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี
 วิหฺรนฺโต ตตฺถ สมฺมา สมာธิยติ, สมฺมา วิปฺปสฺสีทติ, โส ตตฺถ
 สมฺมาสมาหิโต สมฺมาวิปฺปสนฺโน พหิทฺธา ปรรจิตฺเต ฌาณทสฺสนํ

อภินิพพุตเตติ; อชฺฌตฺตํ ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปสฺสึ วิหฺรติ อาตาปี
 สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, อชฺฌตฺตํ
 ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปสฺสึ วิหฺรนฺโต ตตฺถ สมฺมา สมฺมาธิยติ, สมฺมา
 วิปฺปสฺสิติ, โส ตตฺถ สมฺมาสมาหิตो สมฺมาวิปฺปสนฺโน พหิทฺธา
 ปรฌมฺเมสุ ฌาณทสฺสนํ อภินิพพุตเตติ; อิมํ โข โภ เทน
 ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺธเณ จตฺตารो
 สติปิฎฺจํ ปณฺณตฺตา กุสฺลสฺสชาติคฺมายาติ.

สตุตสมาธิปริกฺขาร

[๒๙๐] “อิมมตฺถํ ภนฺเต พุรฺหฺมา สนฺงกฺมาโร อภาสิตฺถ;
 อิมมตฺถํ ภนฺเต พุรฺหฺมา สนฺงกฺมาโร ภาสิตฺวา เทเว ตาวตฺธีเส
 อามนฺเตสิ

“ตํ กิ มณฺณนฺติ โภนฺโต เทวา ตาวตฺธีสา. ยาว
 สุปฺณณฺตฺตํปีเม เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา
 สมฺมาสมฺพุทฺธเณ สตุตฺต สมาธิปริกฺขารํ สมฺมาสมาธิสฺส ภาวนา^๑
 สมฺมาสมาธิสฺส ปาริปุริยา; กตฺเม สตุตฺต. สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปโป
 สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมฺนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ;
 ยา โข โภ อิมํ สตุตฺตํหํเคหิ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา ปริกฺขตา;
 อยํ วุจฺจติ โภ อริโย สมฺมาสมาธิ สอฺปนฺนิโส อิติปิ สปริกฺขารो
 อิติปิ; สมฺมาทิฏฺฐิสฺส โภ สมฺมาสงฺกปโป ปโหติ, สมฺมาสงฺกปฺปสฺส
 สมฺมาวาจา ปโหติ, สมฺมาวาจสฺส สมฺมากมฺมฺนฺโต ปโหติ,
 สมฺมากมฺมฺนฺตสฺส สมฺมาอาชีโว ปโหติ, สมฺมาอาชีวสฺส สมฺมาวายาโม
 ปโหติ, สมฺมาวายามสฺส สมฺมาสติ ปโหติ, สมฺมาสติสฺส สมฺมาสมาธิ

^๑ ฉ., เท. ปริภวนาย

ปโหติ, สมมาสมาธิสฺส สมมาญาณํ ปโหติ, สมมาญาณสฺส
 สมมาวิมุตติํ ปโหติ; ยถฺเหิ ตํ โภ สมมาวทมาโน วทฺเยย
 ‘สวากุขาโต ภควตา ฐมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก
 โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ, อปารุตา อมตสฺส ทวาราคิ;
 อิทเมว ตํ สมมาสมพุทฺธเช’ อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนฺนาคตํ
 สมมาวทมาโน วทฺเยย; สวากุขาโต หิ ภควตา ฐมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก
 อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ,
 อปารุตา เต อมตสฺส ทวาราคิ. เย หิ เกจิ โภ พุทฺธเช
 อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนฺนาคตา, ฐมฺเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนฺนาคตา,
 สงฺฆเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนฺนาคตา, อริยกนฺตฺเทหิ สีเลหิ
 สมฺนฺนาคตา; เย จิเม โอปปาทิกาคิ ฐมฺเม วินีตา สาติเรกานิ
 จตฺตวิสฺสตีสฺสทสฺสสฺสานิ มาคธิกาคิ ปริจารกาคิ อพฺภทฺตีคาคิ กาลกตาคิ
 ติณฺณํ สญฺญเฆชนานํ ปริกฺขยาคิ โสตาปนฺนาคิ อวินิปาตคฺคมา นียตาคิ
 สมฺโพธิปฺปายนาคิ; อตฺถิ เจเวตฺถ สกทาคามิโน

อถายํ อิตฺรา ปชา ปุณฺณภาคาคิ เม มโน
 สงฺขาทุํ โนปิ สกโกมิ มุสาวาทสฺส โอตฺตปฺปนฺตฺติ.

[๒๔๑] “อิมมตฺถํ ภนฺเต พุรฺหุมา สนฺงกฺกมาโร อภาสิตฺถ;
 อิมมตฺถํ ภนฺเต พุรฺหุมาโน สนฺงกฺกมาโร ภาสโต เวสฺสวณฺสส
 มหาราชสฺส เอวํ เจตฺโส ปริวิตกฺโก อุทฺปาหิ ‘อจฺฉริยํ วต โภ,
 อพฺภุตํ วต โภ; เอวํอุปฺปิ นาม อุพฺพาโร สตฺถา ภวิสฺสตี, เอวํรูป
 อุพฺพารํ ฐมฺมกฺขนํ, เอวํรูปา อุพฺพารา วิเสสาธคฺคา ปญฺญายิสฺสนฺตีติ;
 อถ ภนฺเต พุรฺหุมา สนฺงกฺกมาโร เวสฺสวณฺสส มหาราชสฺส เจตฺสา
 เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เวสฺสวณฺส มหาราชานํ เอตทโวจ ‘ตํ กิ

^{๑-๑} ฉ., เท., อ. อยู่ ปาโร น ทิสฺสติ.

มณฺณติ ภวํ เวสฺสวโน มหाराชา, อตีตมปิ อทฺธานํ เอวฺรโป
 อุพารโ สตถา อโหสิ, เอวฺรโป อุพารํ ฌมฺมกฺขานํ, เอวฺรปา
 อุพารา วิเสสาธคฺมา ปณฺณายีสุ; อนาคตมปิ อทฺธานํ เอวฺรโป
 อุพารโ สตถา ภวิสฺสติ, เอวฺรโป อุพารํ ฌมฺมกฺขานํ, เอวฺรปา
 อุพารา วิเสสาธคฺมา ปณฺณายิสฺสหนฺตีติ.

[๒๔๒] “อิมมตฺถํ ภนฺเต พุรหฺมา สนฺงกฺมาโร เทวานํ
 ตาวตีสานํ อภาสิ; อิมมตฺถํ เวสฺสวโน มหाराชา พุรหฺมโน
 สนฺงกฺมารสฺส เทวานํ ตาวตีสานํ ภาสโต สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา
 ปฏฺิคฺคหิตํ^๑ สายํ ปริสายํ^๒ อาโรเจสิ; อิมมตฺถํ ชนฺวสโก ยกฺโข
 เวสฺสวณฺสฺส มหाराชสฺส สายํ ปริสายํ ภาสโต สมฺมุขา สุตํ
 สมฺมุขา ปฏฺิคฺคหิตํ^๑ ภควโต อาโรเจสิ; อิมมตฺถํ ภควา ชนฺวสกสฺส
 ยกฺขสฺส สมฺมุขา สุตฺวา สมฺมุขา ปฏฺิคฺคเหตฺวา สามณฺจ อภินฺณาย
 อายสฺมโต อานนฺทสฺส อาโรเจสิ; อิมมตฺถํ อายสฺมา อานนฺโท
 ภควโต สมฺมุขา สุตฺวา สมฺมุขา ปฏฺิคฺคเหตฺวา อาโรเจสิ ภิกฺขุณํ
 ภิกฺขุณีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ; ตยิทํ พุรหฺมจริยํ อิทฺถนฺจ
 ผีตยจ วิตฺถาริกํ^๓ พหุชณฺณํ ปุถุญฺจํ ยาว เทวมนุสฺสเสหิ
 สุปฺปกาสิตฺถนฺติ.

ปญฺจมํ ชนฺวสกสฺส ตํ นิฏฺฐิตํ.

^๑ สี., อ. สุตฺวา สมฺมุขา ปฏฺิคฺคเหตฺวา

^๓ อ. วิตฺถาริตํ

^๒ สี., อ. สปริสายํ ฉ., เท. สยํ ปริสายํ

๖. มหาโควินทสูตร^๑

[๒๙๓] เอวมเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหริติ
คิฑุมกุฏเฐ ปพฺพเต. อถ โข ปณฺจสิโข คนฺธพฺพปฺตฺโต, อภิกฺกนฺตยา
รตฺติยา, อภิกฺกนฺตวณฺโณ เกวลกปฺปํ คิฑุมกุฏํ ปพฺพตํ โอบาเสตฺวา,
เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา
เอกมฺนตํ อฏฺฐาสิ; เอกมฺนตํ จิโต โข ปณฺจสิโข คนฺธพฺพปฺตฺโต
ภควนฺตํ เอตทวโจ “ยํ [๑] เม ภาณเต เทวานํ ตาวตีสานํ
สมมุขา สุตํ สมมุขา ปฏฺวิคฺคหิตํ, อาโรเจเมตํ” ภควโตติ. “อาโรเจहि
เม ตวํ ปณฺจสิขาติ ภควา อวโจ.

เทวสภา

[๒๙๔] “ปริมานิ ภาณเต ทิวसानิ ปริมตฺรานิ, ตทหุโปสเถ
ปณฺธนฺรเส ปวารณาย ปุณฺณมาย รตฺติยา เกวลกปฺปา จ เทวา
ตาวตีสานํ สุมฺมายํ สภายํ สนฺนิสินฺนา โหณฺติ สนฺนิปตฺตา, มหตี จ
ทิวพฺพปริสา สมฺนตฺโต นิสินฺนา โหณฺติ, จตฺตารอ จ มหาราชาโน
จตฺตทิสานํ นิสินฺนา โหณฺติ; ปฺรตฺติมาย ทิสาย ฐตฺรฏฺโฐจ มหาราชา
ปจฺฉาภิมุโข นิสินฺโน โหติ เทเว” ปฺรกฺขตฺวา, ทกฺขิณาย ทิสาย
วิรูปฺพโก มหาราชา อุตฺตฺราภิมุโข นิสินฺโน โหติ เทเว ปฺรกฺขตฺวา,
ปจฺฉิมาย ทิสาย วิรูปฺโก มหาราชา ปฺรตฺถาภิมุโข นิสินฺโน
โหติ เทเว ปฺรกฺขตฺวา, อุตฺตฺราย ทิสาย เวสฺสวณฺโณ มหาราชา
ทกฺขิณาภิมุโข นิสินฺโน โหติ เทเว ปฺรกฺขตฺวา, ยทา [๔] ภาณเต

^๑ ฉ., เท. โข

^๓ ทย. เทว, เอวมฺปริปี.

^๒ ฉ., เท. อาโรเจมิ ตํ

^๔ ฉ., เท. ปน

เกวลกปฺปา จ เทวา ดาวตีสสา สุขุมมายํ สภายํ สหฺนินฺนุนา
 โหณฺติ สหฺนินฺปิตฺตา, มหตฺติ จ ทิพฺพปรีสา สมฺนตโต นินฺนุนา
 โหณฺติ, จตฺตารโ จ มหาราชาโน จตฺตทิสสา นินฺนุนา โหณฺติ, อิทํ
 เนสํ โหติ อาสนสฺมึ, อถ ปจฺจนา อมฺหากํ อาสนํ โหติ;

“เย เต ภนฺเต เทวา ภควติ พุรฺหมจฺริยํ จริตฺวา
 อรฺหุปฺปนฺนา ดาวตีสกายํ, เต อญฺเญ เทเว อติโรจนฺติ วณฺณเนน เจว
 ยสฺสา จ; เตน สุกฺกํ ภนฺเต เทวา ดาวตีสสา อตฺตมฺนา โหณฺติ
 ปมฺภิตา ปิตฺติโสมนสฺสชาตา ‘ทิพฺพา วต โภ กายา ปรีปฺพเรณฺติ
 หายนฺติ อสุรกายาติ.

[๒๔๕] อถ โข ภนฺเต สกฺโก เทวานมฺินฺโท เทวานํ
 ดาวตีสานํ สมฺปสาทํ วิทิตฺวา อิมํ คาทาหิ อนุโมทิ

“โมทนฺติ วต โภ เทวา	ดาวตีสสา สหฺนินฺทกา
ตถาคตํ นมสฺสนฺตา	ธมฺมสฺส จ สุขุมมตฺ.
นเว ว เทเว ปสฺสนฺตา	วณฺณวณฺเต ยสฺสสิโน
สฺกตสฺมึ พุรฺหมจฺริยํ	จริตฺวาน อิธาคเต.
เต อญฺเญ อติโรจนฺติ	วณฺณเนน ยสฺสายุนา
สวากา ภูริปญฺญสฺส	วิเสสฺสปคตา อิธ.
อิทํ ทิสฺวาน นนฺทนฺติ	ดาวตีสสา สหฺนินฺทกา
ตถาคตํ นมสฺสนฺตา	ธมฺมสฺส จ สุขุมมตฺนฺติ.

“เตน สุกฺกํ ภนฺเต เทวา ดาวตีสสา ภิกฺขุโยโส มตฺตตาย
 อตฺตมฺนา โหณฺติ ปมฺภิตา ปิตฺติโสมนสฺสชาตา ‘ทิพฺพา วต โภ
 กายา ปรีปฺพเรณฺติ, หายนฺติ อสุรกายาติ.

อภฺยยถาภฺยจวณฺณนา

[๒๔๖] “อถ โข ภนฺเต สกฺโก เทวานมฺินฺโท เทวานํ ตาวตีสานํ สมฺปสํทํ วิทิตฺวา เทเว ตาวตีสเ อามนฺเตสิ “อิจฺเญยถ โน ตุมฺहे มาริสํ ตสฺส ภควโต อภฺย ยถาภฺยจวณฺเณ โสตฺถนฺติ. “อิจฺฉาม มยฺ มาริสํ ตสฺส ภควโต อภฺย ยถาภฺยจวณฺเณ โสตฺถนฺติ. อถ ภนฺเต สกฺโก เทวานมฺินฺโท เทวานํ ตาวตีสานํ ภควโต อภฺย ยถาภฺยจวณฺเณ ปยิริทํหาสิ ‘ตํ กิํ มณฺณนฺติ โภนฺโต เทวา ตาวตีสํ. ยาวณฺเจโส ภควา พหุชนํหิตาย ปฏฺิปปนฺโณ พหุชนํสฺขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺขาย เทวมนฺุสฺसानํ; เอวํ พหุชนํหิตาย ปฏฺิปปนฺนํ พหุชนํสฺขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺขาย เทวมนฺุสฺसानํ อิมินาปงฺเคน สมนฺุณาคตํ สตฺถารํ เหนว อตฺตํเส สมนฺุปสฺสาม, น ปเนตฺรหิ อณฺเวยตฺร เตน ภควตา;

“สฺวากฺขาโต โข ปน ตสฺส ภควโต รมฺโม สนฺหิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญหิ; เอวํ โอปนยิกสฺส รมฺมสฺส เทเสตารํ อิมินาปงฺเคน สมนฺุณาคตํ สตฺถารํ เหนว อตฺตํเส สมนฺุปสฺสาม, น ปเนตฺรหิ อณฺเวยตฺร เตน ภควตา. ‘อิทํ กุสฺลนฺติ โข ปน เตน ภควตา สฺุปณฺณตฺตํ, ‘อิทํ อกุสฺลนฺติ สฺุปณฺณตฺตํ; ‘อิทํ สวาทฺฐํ, อิทํ อนวาทฺฐํ; อิทํ เสวิตพฺพํ, อิทํ น เสวิตพฺพํ; อิทํ หีนํ, อิทํ ปณฺีตํ; ‘อิทํ กณฺุหสฺกุก-สฺปปฏฺิภาคณฺติ สฺุปณฺณตฺตํ; เอวํ กุสฺลากุสฺลสวาทฺฐานวาทฺฐเสวิตพฺพา-เสวิตพฺพหีนปฺปณฺีตกณฺุหสฺกุกสฺปปฏฺิภาคานํ รมฺมานํ ปณฺณเปตารํ”

๑ น.,เท.,อ. ปณฺณเปตารํ, เอวมฺปิริป.

อิมินาปงเคน สมนุณาคตํ สตุถารํ เนว อตตีตเส สมนุปลสสาม,
 น ปเนตฺรหิ อญฺญตฺร เตน ภควตา; สุปญฺญตฺตา โข ปน เตน
 ภควตา สวากานํ นิพฺพานคามินิ ปฏฺฐิปาทา, สํสฺนหติ นิพฺพานญจ
 ปฏฺฐิปาทา จ; เสยฺยถาปิ นาม คงฺโคทกํ ยมฺโนทเกน สํสฺนหติ
 สเมติ, เอวเมว สุปญฺญตฺตา เตน ภควตา สวากานํ นิพฺพานคามินิ
 ปฏฺฐิปาทา, สํสฺนหติ นิพฺพานญจ ปฏฺฐิปาทา จ; เอวํ นิพฺพานคามินิยา
 ปฏฺฐิปาทาย ปญฺญเปตารํ อิมินาปงเคน สมนุณาคตํ สตุถารํ เนว
 อตตีตเส สมนุปลสสาม, น ปเนตฺรหิ อญฺญตฺร เตน ภควตา;
 ลทฺธสหาโย โข ปน โส ภควา เสขานญฺเจว ปฏฺฐิปาทานํ
 ขีณาสวานญจ วุสิตวตํ, เตน ภควา อปฺนุชฺช เอการามตํ อนฺนุยฺยโต
 วิหฺรติ; เอวํ เอการามตํ อนฺนุยฺยตํ อิมินาปงเคน สมนุณาคตํ
 สตุถารํ เนว อตตีตเส สมนุปลสสาม, น ปเนตฺรหิ อญฺญตฺร เตน
 ภควตา; อภินิปฺพนโน โข ปน ตสฺส ภควโต ลาโภ, อภินิปฺพนโน
 สิลโลโก, ยาว มญฺเฆ ขตฺติยา สมฺปิยายมานรฺูปา วิหฺรนฺติ,
 วิคตมโท โข ปน โส ภควา อาหารํ อาหาเรติ; เอวํ วิคตมทํ
 อาหารํ อาหาริยมานํ อิมินาปงเคน สมนุณาคตํ สตุถารํ เนว
 อตตีตเส สมนุปลสสาม, น ปเนตฺรหิ อญฺญตฺร เตน ภควตา;
 ยถาวาที โข ปน โส ภควา ตถาการิ, ยถาการิ ตถาวาที, อิติ
 ยถาวาที ตถาการิ, ยถาการิ ตถาวาที; เอวํ ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺฐิปนํ
 อิมินาปงเคน สมนุณาคตํ สตุถารํ เนว อตตีตเส สมนุปลสสาม, น
 ปเนตฺรหิ อญฺญตฺร เตน ภควตา; ติณฺณวิจิจุจฺโฉ โข ปน โส
 ภควา วิคตกถํโก ปรีโยสิตสงฺกปโป อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจฺริยํ;
 เอวํ ติณฺณวิจิจุจฺฉํ วิคตกถํกถํ ปรีโยสิตสงฺกปโป อชฺฌาสยํ
 อาทิพฺรหฺมจฺริยํ อิมินาปงเคน สมนุณาคตํ สตุถารํ เนว อตตีตเส
 สมนุปลสสาม, น ปเนตฺรหิ อญฺญตฺร เตน ภควตาติ.

[๒๙๗] “อิม โข ภนฺเต สกฺโก เทวานมินฺโท เทวานํ
 ตาวตีสานํ ภควโต อภฺจ ยถาภฺจเ วณฺเณ ปยฺรฐาทาสิ; เตน
 สุกฺมํ ภนฺเต เทวา ตาวตีสํ ภิชฺชโยโส มตฺตตาย อตฺตมฺนา โหณฺติ
 ปมฺภิตา ปิตฺติโสมนสฺสชาติตา ภควโต อภฺจ ยถาภฺจเ วณฺเณ
 สุตฺวา; ตตฺร ภนฺเต เอกจฺเจ เทวา เอวมาหํสุ ‘อโห วต มาริสํ
 จตฺตาริ สมฺมาสมฺพุทฺธา โลเก อุปฺปชฺเชยฺยํ, ฐมฺมณฺจ เทเสยฺยํ,
 ยถริว ภควา; ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสฺสขาย โลกานุกมฺปาย
 อตฺถาย หิตาย สฺสขาย เทวมนุสฺसानนฺติ; เอกจฺเจ เทวา เอวมาหํสุ
 ‘ติฏฺฐจฺนตฺถ มาริสํ จตฺตาริ สมฺมาสมฺพุทฺธา, อโห วต มาริสํ
 ตโย สมฺมาสมฺพุทฺธา โลเก อุปฺปชฺเชยฺยํ, ฐมฺมณฺจ เทเสยฺยํ,
 ยถริว ภควา; ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสฺสขาย โลกานุกมฺปาย
 อตฺถาย หิตาย สฺสขาย เทวมนุสฺसानนฺติ; เอกจฺเจ เทวา เอวมาหํสุ
 ‘ติฏฺฐจฺนตฺถ มาริสํ ตโย สมฺมาสมฺพุทฺธา, อโห วต มาริสํ เทว
 สมฺมาสมฺพุทฺธา โลเก อุปฺปชฺเชยฺยํ, ฐมฺมณฺจ เทเสยฺยํ, ยถริว
 ภควา; ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสฺสขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย
 หิตาย สฺสขาย เทวมนุสฺसानนฺติ.

[๒๙๘] “เอวํ วุตฺเต, ภนฺเต สกฺโก เทวานมินฺโท เทเว
 ตาวตีสเ เอตทโวจ ‘อภฺจจํ โข ปเนตํ มาริสํ อนวกาโส, ยํ
 เอกิสฺสา โลกธาคฺฐา เทว อรหฺนโต สมฺมาสมฺพุทฺธา อุปฺพุพฺพิ
 อจฺริมํ อุปฺปชฺเชยฺยํ, เนตํ จํ วิชฺชติ; อโห วต มาริสํ โส จ
 ภควา อุปฺปาปาโธ อุปฺปาตงฺโก จิรํ ที่มฺมทฺธานํ ติฏฺฐเจยฺย, ตทสฺส
 พหุชนหิตาย พหุชนสฺสขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺสขาย
 เทวมนุสฺसानนฺติ; อถ โข ภนฺเต, เยนตฺเถน เทวา ตาวตีสํ
 สฺฐมฺมายํ สภายํ สนนฺนิสินฺหา โหณฺติ สนนฺนิปิตฺตา, ตํ อตฺถํ

จินตยิตวา ตํ อตุถํ มนตยิตวา วุตตวจนาปิ ตํ จตฺตารโ
 มหาราชาโน ตสฺมี อตุเถ โหนติ, ปจฺจนฺตฺวิจฺจวจนาปิ ตํ จตฺตารโ
 มหาราชาโน ตสฺมี อตุเถ โหนติ, สเกสฺส สเกสฺส อาสเนสฺส จิตฺตา
 อวิปกฺกนฺตา.

เต วุตตวากฺยา ราชานो ปฏิกุคฺคยหาณฺสาสนํ
 วิปฺปสฺสนมฺมนา สนฺตา อฏฺฐจฺจุ สมนฺหิ อาสเนติ.

สนงฺกุมารกถา

[๒๙๙] “อถ โข ภนฺเต อุตฺตราย ทิสาย อุพาโร อาโลโก
 สณฺขายิ, โอภาโส ปาตุโรหิสิ อติกกมฺเมว เทวานํ เทวานุภาวํ;
 อถ โข ภนฺเต สกโก เทวานมินฺโท เทเว ตาวตีสเ อามนฺเตสิ
 ‘ยถา โข มาริสา นิमितฺตา ทิสฺสนฺติ, อุพาโร อาโลโก สณฺขายติ,
 โอภาโส ปาตุภวติ, พุรฺหฺมา ปาตุภวิสฺสติ; พุรฺหฺมโน เหน้
 ปุพฺพนิमितฺตํ ปาตุภวาย, ยทํ อาโลโก สณฺขายติ, โอภาโส
 ปาตุภวตฺติ.

‘ยถา นิमितฺตา ทิสฺสนฺติ พุรฺหฺมา ปาตุภวิสฺสติ,
 พุรฺหฺมโน เหน้ นิमितฺตํ, โอภาโส วิปฺโล มหาติ.

[๓๐๐] “อถ โข ภนฺเต เทวา ตาวตีสสา ยถาสเกสฺส
 อาสเนสฺส นิสฺสีทิสฺส ‘โอภาสเมตํ ฅสฺสาม, ยํ วิปาโก ภวิสฺสติ,
 สจฺจิกตฺวาว นํ คมิสฺสามาติ; จตฺตารปิ มหาราชาโน ยถาสเกสฺส
 อาสเนสฺส นิสฺสีทิสฺส ‘โอภาสเมตํ ฅสฺสาม, ยํ วิปาโก ภวิสฺสติ,
 สจฺจิกตฺวาว นํ คมิสฺสามาติ; อิทํ สุตฺวา เทวา ตาวตีสสา
 เอกคฺคา สมาปชฺชิสฺส ‘โอภาสเมตํ ฅสฺสาม, ยํ วิปาโก ภวิสฺสติ,
 สจฺจิกตฺวาว นํ คมิสฺสามาติ.

“ยथा ภนฺเต พุรหฺมา สนงุมารโ ทฺวานํ ดาวตีสานํ
 ปาตุภวติ, โอปาริกํ อตฺตมารํ อภินิมมินิตฺวา ปาตุภวติ; โย โข ปน
 ภนฺเต พุรหฺมโน ปกตฺวณฺโณ อนภิสสมฺภวานํ โย, โส ทฺวานํ
 ดาวตีสานํ จกฺขุปถสฺมี; ยथा ภนฺเต พุรหฺมา สนงุมารโ ทฺวานํ
 ดาวตีสานํ ปาตุภวติ, โส อญฺเญ เทเว อติวิโรจติ วณฺณเณน เจว
 ยสฺสา จ; เสยฺยถาปิ ภนฺเต โสวณฺโณ วิคฺคฺโห มาณสํ วิคฺคฺหํ
 อติวิโรจติ,^๑ เอวเมว โข ภนฺเต ยथा พุรหฺมา สนงุมารโ ทฺวานํ
 ดาวตีสานํ ปาตุภวติ, โส อญฺเญ เทเว อติวิโรจติ วณฺณเณน เจว
 ยสฺสา จ; ยथा ภนฺเต พุรหฺมา สนงุมารโ ทฺวานํ ดาวตีสานํ
 ปาตุภวติ, น ตสฺสํ ปริสายํ โกจิ เทโว อภิวาเทติ วา,
 ปจฺจุภูเจติ วา, อาสเนน วา นิมนฺเตติ; สพฺเพ ว ตฺถนํ ภูตา
 ปญฺชลิกา ปลฺลงฺเก นิสฺสํหติ, “ยสฺสทานิ เทวสฺส อิจฺฉิสฺสติ
 พุรหฺมา สนงุมารโ, ตสฺส เทวสฺส ปลฺลงฺเก นิสฺสํหิสฺสตีติ. ยสฺส
 โข ปน ภนฺเต เทวสฺส พุรหฺมา สนงุมารโ ปลฺลงฺเก นิสฺสํหติ,
 อุพารํ โส ลภติ เทโว เวทปฏฺฐิลาภํ, อุพารํ โส ลภติ เทโว
 โสมนสฺสปฏฺฐิลาภํ; เสยฺยถาปิ ภนฺเต ราชฯ ขตฺติโย มุทฺธาวาสิตโต
 อธฺนาวาสิตโต รชฺเชน, อุพารํ โส ลภติ เวทปฏฺฐิลาภํ, อุพารํ โส
 ลภติ โสมนสฺสปฏฺฐิลาภํ, เอวเมว โข ภนฺเต ยสฺส เทวสฺส
 พุรหฺมา สนงุมารโ ปลฺลงฺเก นิสฺสํหติ, อุพารํ โส ลภติ เทโว
 เวทปฏฺฐิลาภํ, อุพารํ โส ลภติ เทโว โสมนสฺสปฏฺฐิลาภํ; อถ ภนฺเต
 พุรหฺมา สนงุมารโ ทฺวานํ ดาวตีสานํ สมฺปสาทํ วิทิตฺวา
 อนฺตรหิโต อิมํหิ คากาหิ อนฺนํโมหิ

^๑ ฉ., เท., อ. อติโรจติ, เอวมุปริปิ.

‘โมทนติ วต โภ เทวา ดาวตีสสา สหินทกา
 ตถาคตํ นมสฺสนฺดา ฐมฺมสฺส จ สุฐมฺมตํ.
 นเวว เทเว ปสฺสนฺดา วณฺณวณฺเต ยสฺสสิโน
 สุกตสฺมี พุรหฺมจริยํ จริตฺวาน อิธาคเต.
 เต อญฺเฆ อติโรจนฺติ วณฺณเณน ยสฺสายุนา
 สาวกา ฐริปณฺณสฺส วิเสสฺสปคตา อิธ.
 อิํ ทิสฺวาน นนฺทนฺติ ดาวตีสสา สหินทกา
 ตถาคตํ นมสฺสนฺดา ฐมฺมสฺส จ สุฐมฺมตนฺติ.

[๓๐๑] “อิมมตฺถํ ภนฺเต พุรหฺมา สนงฺกุมารโ อภาสิตถ;
 อิมมตฺถํ ภนฺเต พุรหฺมโน สนงฺกุมารสฺส ภาสโต อฏฺฐจฺจนฺนาคโต
 สโร โหติ; วิสสฺสฺสจฺจ จ วิญญฺเยยฺโย จ มณฺชฺช จ สวณฺโณ จ พินฺทุ จ
 อวิสารี จ คมฺภีโร จ นินฺนาที จ; ยถาปริสํ ไช ปน ภนฺเต
 พุรหฺมา สนงฺกุมารโ สเรณ วิญญาเปติ, น จสฺส พหิทฺธา
 ปริสาย โฆโส นิจฺจรติ; ยสฺส ไช ปน ภนฺเต เอวํ
 อฏฺฐจฺจนฺนาคโต สโร โหติ, โส วุจฺจติ “พุรหฺมสฺสโรติ. อถ ไช
 ภนฺเต เทวา ดาวตีสสา พุรหฺมานํ สนงฺกุมารํ เอตทโวจํ “สาธุ
 มหาพุรหฺเม เอตเทว มยํ สงฺขาย โมทาม, อตฺถิ จ สกฺเกน
 เทวานมินฺเทน ตสฺส ภควโต อฏฺฐ ยถาภุจฺจา วณฺณา ภาสิตา,
 เต จ มยํ สงฺขาย โมทามาติ.

[๓๐๒] “อถ ไช ภนฺเต พุรหฺมา สนงฺกุมารโ สกฺกํ
 เทวานมินฺทํ เอตทโวจ ‘สาธุ เทวานมินฺท มยํปิ ตสฺส ภควโต
 อฏฺฐ ยถาภุจฺเจ วณฺเณ สฺสณฺเณยฺยามาติ. ‘เอวํ มหาพุรหฺเมติ ไช

ภนฺเต สกฺโก เทวานมฺินฺโท พุรฺหมฺโน สนงุมารสฺเสว ปฏิสฺสุตฺวา^๑
ภควโต อญฺจ ยถาภุจฺเจ วณฺเณ ปิรฺรทาหาสิ.

‘ตํ ก็ มณฺณติ ภวํ มหาพุรฺหม. ยาวณฺเจโส ภควา
พหุชนหิตาย ปฏฺวิปฺนโน พหุชนสฺุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย
หิตาย สฺุขาย เทวมนุสฺุสํ, เอวํ พหุชนหิตาย ปฏฺวิปฺนโน พหุชนสฺุขาย
โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺุขาย เทวมนุสฺุสํ อิมินาปฺงเคน
สมนฺนาคตํ สตฺถารํ เหนว อตฺตํเส สมนฺุปสฺุสาม, น ปเนตรหิ อณฺณตฺร
เตน ภควตา. (๑)

‘สฺวากฺขาโต โข ปน ตสฺส ภควโต ชฺมโม สนฺทิฏฺฐิโก
อกาลิโก เอหิปสฺุสิโก โอปนยิโก ปจฺจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญหิ;
เอวํ โอปนยิกสฺุส ชฺมมสฺุส เทเสตารํ อิมินาปฺงเคน สมนฺนาคตํ
สตฺถารํ เหนว อตฺตํเส สมนฺุปสฺุสาม, น ปเนตรหิ อณฺณตฺร เตน
ภควตา. (๒)

‘อิทํ กุสฺลนฺติ โข ปน เตน ภควตา สฺุปณฺณตฺตํ, ‘อิทํ
อกุสฺลนฺติ สฺุปณฺณตฺตํ; ‘อิทํ สาวชฺชํ, อิทํ อนวชฺชํ; อิทํ เสวิตพฺพํ;
อิทํ น เสวิตพฺพํ; อิทํ หีนํ, อิทํ ปณฺีตํ; อิทํ กณฺหสฺุกฺกสฺุปฏฺวิภาคนฺติ
สฺุปณฺณตฺตํ; เอวํ กุสฺลากุสฺลสาวชฺชานวชฺชเสวิตพฺพาเสวิตพฺพหีนปฺณีต-
กณฺหสฺุกฺกสฺุปฏฺวิภาคานํ ชฺมมานํ ปณฺณเปตารํ อิมินาปฺงเคน สมนฺนาคตํ
สตฺถารํ เหนว อตฺตํเส สมนฺุปสฺุสาม, น ปเนตรหิ อณฺณตฺร เตน
ภควตา. (๓)

‘สฺุปณฺณตฺตา โข ปน เตน ภควตา สวากานํ นิพฺพานคามินิ
ปฏฺวิปทา, สฺุสนฺทติ นิพฺพานญฺจ ปฏฺวิปทา จ; เสยฺยถาปี นาม

^๑ ฉ.,เท.,อิ. อยู่ ปาโร น ทิสฺสติ.

คงโคทกัม ยมฺโนทเกน สัสนฺทติ สเมติ, เอวเมว สุปณฺณตฺตา
เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา, สัสนฺทติ
นิพฺพานญจ ปฏิปทา จ; เอวํ นิพฺพานคามินิยา ปฏิปทาย
ปณฺณเปตาริ อิมินาปงฺเคน สมณฺณาคตํ สตุถาริ เหนว อตีตํเส
สมนุปฺสสาม, น ปเนตฺรหิ อณฺณตฺร เตน ภควตา. (๔)

‘ลทฺธสหาโย โข ปน โส ภควา เสขานญฺเจว ปฏิปทานํ
ปิณาสวานญจ วุสิตวตํ, เต ภควา อปฺนุชฺช เอการามตํ อนฺยุตฺโต
วิหฺรติ; เอวํ เอการามตํ อนฺยุตฺตํ อิมินาปงฺเคน สมณฺณาคตํ
สตุถาริ เหนว อตีตํเส สมนุปฺสสาม น ปเนตฺรหิ อณฺณตฺร เตน
ภควตา. (๕)

‘อภินิพฺพนโน โข ปน ตสฺส ภควโต ลาโภ อภินิพฺพนโน
สิโลโภ, ยาว มณฺเฑ ชตฺติยา สมฺปิยายมานรฺฐปา วิหฺรติ;
วิคตมโท โข ปน โส ภควา อาหาริ อาหาเรติ; เอวํ วิคตมทํ
อาหาริ อาหารยมานิ อิมินาปงฺเคน สมณฺณาคตํ สตุถาริ เหนว
อตีตํเส สมนุปฺสสาม, น ปเนตฺรหิ อณฺณตฺร เตน ภควตา. (๖)

‘ยถาวาที โข ปน โส ภควา ตถาการิ, ยถาการิ
ตถาวาที, อิติ ยถาวาที ตถาการิ, ยถาการิ ตถาวาที; เอวํ
ธมฺมานุธมฺมปฏิปन्नํ อิมินาปงฺเคน สมณฺณาคตํ สตุถาริ เหนว
อตีตํเส สมนุปฺสสาม, น ปเนตฺรหิ อณฺณตฺร เตน ภควตา. (๗)

‘ติณฺณวิจิกิจฺจโน โข ปน โส ภควา วิคตกถฺกโก ปริโยสิต-
สงฺกปโป อชฺชมาสยํ อาทิจฺจหฺมจฺริยํ; เอวํ ติณฺณวิจิกิจฺจํ วิคตกถฺกํ
ปริโยสิตสงฺกปโป อชฺชมาสยํ อาทิจฺจหฺมจฺริยํ อิมินาปงฺเคน สมณฺณาคตํ
สตุถาริ เหนว อตีตํเส สมนุปฺสสาม, น ปเนตฺรหิ อณฺณตฺร เตน
ภควตาติ. (๘)

[๓๐๓] “อิมะ ไช ภนเต สกโก เทวานมินโท พุรหุมนโน
 สนนกุมารสฺส ภควโต อฏฺฐ ยถาภุจฺเจ วณฺเณ ปยิริทาหาสิ. เตเน
 สฺสํ ภนเต พุรหุมา สนนกุมารโ อตฺตมโน โหติ ปมฺพติโต
 ปิติสมนสฺสชาโต ภควโต อฏฺฐ ยถาภุจฺเจ วณฺเณ สุตฺวา; อถ
 ภนเต พุรหุมา สนนกุมารโ โอพาริกํ อตฺตภาวํ อภินิมฺมินิตฺวา
 กุมารวณฺเณ” หุตฺวา ปณฺจสิไช เทวานํ ตาวตีสานํ ปาตุรโหสิ.
 โส เวหาสํ อพฺภุคฺคณฺตฺวา อากาเส อนฺตลิกฺเข ปลฺลงฺเกน นิสฺสีทิ;
 เสยฺยถาปี ภนเต พลฺวา ปุริโส สฺสฺพจฺจตุตฺเต วา ปลฺลงฺเก สเม วา
 ภูมิกาคเ ปลฺลงฺเกน นิสฺสีเทยฺย, เอวเมว ไช ภนเต พุรหุมา
 สนนกุมารโ เวหาสํ อพฺภุคฺคณฺตฺวา อากาเส อนฺตลิกฺเข ปลฺลงฺเกน
 นิสฺสีทิตฺวา เทเว ตาวตีสเ อามนฺเตสิ.

โควินทพราหมณวัตถุ

[๓๐๔] ‘ตํ ก็ มณฺณนฺติ โภนโต เทวา ตาวตีสํ, ยาว
 ทิฆรตฺตํ มหาปณฺโณ ว โส ภควา อโหสิ.

‘ภูตปฺพฬํ โภ ราชฯ ทิสฺมปฺติ นาม อโหสิ, ทิสฺมปฺติสฺส
 รณฺโณ โควินฺโท นาม พุรหุมนฺโ ปุริหิตฺโต อโหสิ, ทิสฺมปฺติสฺส
 รณฺโณ เรณฺุ นาม กุมารโ ปุตฺโต อโหสิ, โควินฺทสฺส พุรหุมนฺสฺส
 ไซติปาโล นาม มาณโว ปุตฺโต อโหสิ; อิติ เรณฺุ จ ราชปุตฺโต
 ไซติปาโล จ มาณโว อญฺเเย จ ฉ ขตฺติยา อิจฺเจเต อฏฺฐ
 สหายา อเหสฺสุ; อถ ไช โภ อโหฺรตฺตานํ อจฺจเยน โควินฺโท
 พุรหุมนฺโ กาลมกาสิ; โควินฺเท พุรหุมนฺ กาลกเต, ราชฯ

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อิ. กุมารวณฺเณ

ทิสมฺปติ ปริเทเวสิ 'ยสฺมี วต โภ มยฺ สมเย โควินฺเท
 พุราหฺมณฺเ สพฺพกิจฺจํนิ สฺมมวสฺสชฺชิตฺวา^๑ ปญฺจหิ กามคฺคณฺหิ
 สฺมปฺปิตา สฺมจฺติภูตา ปรีจาเรม, ตสฺมี โข ปน สมเย โควินฺโท
 พุราหฺมณฺเ กาลกโตติ; เอวํ วุตฺเต, โภ เรณฺุ ราชปฺตุโต ราชานํ
 ทิสมฺปติ เอตทวโจ 'มา โข ตวํ เทว, โควินฺเท พุราหฺมณฺเ
 กาลกเต, อติพาพฺหํ ปริเทเวสิ อตฺถิ เทว โควินฺทสฺส พุราหฺมณฺสส
 ไชติปาโล นาม มาณโว ปฺตุโต ปณฺหิตตโร เจว ปิตรา,
 อลฺมตฺถทสฺสโร เจว ปิตรา; เยปิสฺส ปิตา อตฺถเ อนฺุสาสิ, เตปิ
 ไชติปาลสฺสเว มาณวสฺส อนฺุสาสนียาติ.

'เอวํ กุมาราคิ.

'เอวํ เทวาคิ.

มหาโควินทวตฺถุ

[๓๐๕] 'อถ โข โภ ราชา ทิสมฺปติ อญฺญตรํ ปุริสํ
 อามนฺเตสิ 'เอหิ ตวํ อมฺโภ ปุริส, เยน ไชติปาโล นาม มาณโว,
 เตนฺุปลงฺกม; อุปลงฺกมิตฺวา ไชติปาลํ มาณวํ เอวํ วเทหิ ภวตฺถุ
 ภวนฺตํ ไชติปาลํ มาณวํ; ราชา ทิสมฺปติ ภวนฺตํ ไชติปาลํ มาณวํ
 อามนฺตยติ, ราชา ทิสมฺปติ โภโต ไชติปาลสฺส มาณวสฺส
 ทสฺสทกาโมติ; 'เอวํ เทวาคิ โข โภ โส ปุริโส ทิสมฺปติสฺส
 รณฺเ ปฏิสฺสตุวา, เยน ไชติปาโล มาณโว, เตนฺุปลงฺกม;
 อุปลงฺกมิตฺวา ไชติปาลํ มาณวํ เอตทวโจ 'ภวตฺถุ ภวนฺตํ
 ไชติปาลํ มาณวํ, ราชา ทิสมฺปติ ภวนฺตํ ไชติปาลํ มาณวํ

^๑ ฉ., เท. สฺมมาวสฺสชฺชิตฺวา อ. สฺมวสฺสชฺชิตฺวา

อามนุชยติ, ราชา ทิสมปติ โภโต ไชติपालสฺส มาณวสฺส
ทสฺสนกาโมติ; 'เอวํ โภติ ไช โภ' ไชติปาโล มาณโว ตสฺส
ปฺริสสฺส ปฏิสสุตฺวา, เยน ราชา ทิสมปติ เตนุปสงฺกมิ;
อุปสงฺกมิตฺวา ทิสมปตินา รณฺเณ สทฺธี สมฺโมทิ, สมฺโมทนียํ
กถํ สาราณียํ^๒ วิตฺสารถฺวา เอกมนฺตํ นิสฺสีทิ; เอกมนฺตํ นิสฺสินํ
ไช โภ ไชติपालํ มาณวํ ราชา ทิสมปติ เอตทวโจ 'อนุสาสตุ
โน ภวํ ไชติปาโล มาณโว, มา โน ภวํ ไชติปาโล
माणโว อนุสาสนีเย ปจฺจพฺยาหาสิ; เปตฺติเก ตํ จานํ จเปสฺสามิ
โควินฺทึเย อภิสสิญฺจิสฺสามิติ; 'เอวํ โภติ ไช [^๓] ไชติปาโล
माणโว ทิสมปติสฺส รณเณ ปจฺจสฺโสสิ; อถ ไช โภ ราชา
ทิสมปติ ไชติपालํ มาณวํ โควินฺทึเย อภิสสิญฺจิ [^๔] เปตฺติเก
จาเน จเปสิ; อภิสิตฺโต ไชติปาโล มาณโว โควินฺทึเย เปตฺติเก
จาเน จปิโต, เยปิสฺส ปิตา อตฺถเณ อนุสาสิ, เตปิ อตฺถเณ
อนุสาสติ, เยปิสฺส ปิตา อตฺถเณ นานุสาสิ, เตปิ อตฺถเณ
นานุสาสติ,^๕ เยปิสฺส ปิตา กมฺมนฺเต อภิสมฺโมทิติ, เตปิ
กมฺมนฺเต อภิสมฺโมทิติ, เยปิสฺส ปิตา กมฺมนฺเต นาภิสมฺโมทิติ,
เตปิ กมฺมนฺเต นาภิสมฺโมทิติ,^๖ ตเมเน มนุสฺสา เอวมาหํสุ
'โควินฺโท วต โภ พุราหุมนเณ, มหาโควินฺโท วต โภ
พุราหุมนเณติ; อิมินา ไช เอวํ โภ ปรียาเยน ไชติपालสฺส
माणวสฺส มหาโควินฺโทเตวว สมณฺเณ อุทฺปาทิติ.

^๑ น. โส

^๓ น. โภ โส

^๕ น. อนุสาสติ

^๒ น.,ทย. สารณียํ, เอวมฺปรีติ.

^๔ น. ตํ

^๖ น. อภิสมฺโมทิติ

ราชธัมมิกชน

[๓๐๖] อถ โข โภ มหาโควินุโท พุราหมณเณ, เยน เต จ ขตติยา, เตनुปสงกมิ; อุปสงกมิตวา เต จ ขตติเย เอตทโวจ 'ทิสมฺปติ โข โภ ราชา ชินฺณเณ วุฑฺฒเณ มหฺลลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต; โก นุ โข ปน โภ ชานาติ ชีวิตံ. จานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ ทิสมฺปติมฺหิ รณฺเณ กาลกเต, ราชกตฺตาโร เรณฺุ ราชปฺตฺตํ ราชเช อภิสินฺนเจยฺยํ; อายนฺตุ โภนฺโต, เยน เรณฺุ ราชปฺตฺโต, เตनुปสงกมถ; อุปสงกมิตวา เรณฺุ ราชปฺตฺตํ เอวํ วเทถ 'มยํ โข โภโต เรณฺุสฺส สหายา ปิยา มนาปา อปฺปฏิกฺกุลา; ยํสุโข ภวํ, ตํสุขา มยํ; ยํทุกฺโข ภวํ, ตํทุกฺขา มยํ; ทิสมฺปติ โข โภ ราชา ชินฺณเณ วุฑฺฒเณ มหฺลลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต; โก นุ โข ปน โภ ชานาติ ชีวิตံ. จานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ ทิสมฺปติมฺหิ รณฺเณ กาลกเต, ราชกตฺตาโร ภวนฺตํ เรณฺุ ราชเช อภิสินฺนเจยฺยํ; สเจ ภวํ เรณฺุ ราชชํ ลเภถ, สํวิภเชถ โน ราชเชนาติ. "เอวํ โภติ โข เต จ ขตติยา มหาโควินุทสฺส พุราหมณฺสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน เรณฺุ ราชปฺตฺโต, เตनुปสงกมึสฺส; อุปสงกมิตวา เรณฺุ ราชปฺตฺตํ เอตทโวจ 'มยํ โข โภโต เรณฺุสฺส สหายา ปิยา มนาปา อปฺปฏิกฺกุลา; ยํสุโข ภวํ, ตํสุขา มยํ; ยํทุกฺโข ภวํ, ตํทุกฺขา มยํ; ทิสมฺปติ โข โภ ราชา ชินฺณเณ วุฑฺฒเณ มหฺลลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต; โก นุ โข ปน โภ ชานาติ ชีวิตံ. จานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ ทิสมฺปติมฺหิ รณฺเณ กาลกเต, ราชกตฺตาโร ภวนฺตํ เรณฺุ ราชเช อภิสินฺนเจยฺยํ, สเจ ภวํ เรณฺุ ราชชํ ลเภถ, สํวิภเชถ โน ราชเชนาติ.

“โก หนู ไช โภ อญโณ มม วิชิตะ สุโข ภเวถ” อญญตร
ภวนฺเตหิ. สจหา โภ ราชํ ลภิสฺสามิ, สัวิภชิสฺสามิ โว ราชเณนาติ.

[๓๐๗] อถ ไช โภ อโหระตฺตานํ อจฺจเยน ราชา ทิสฺมปติ
กาลมกาสิ. ทิสฺมปติมฺหิ รมฺเยว กาลกเต, ราชกตฺตาโร เรณฺ
ราชปฺตํ ราชเช อภิสิตฺตํ. อภิสิตฺโต เรณฺ ราชเณน ปญฺจหิ
กามคฺเชนทิสฺมปติ สมนฺปิโต สมนฺคิฏฺโต ปริจาเรติ. อถ ไช โภ
มหาโควินฺโท พฺราหฺมณ, เยน เต จ ขตฺติยา, เตนฺอุปสงฺกมิ;
อุปสงฺกมิตฺวา เต จ ขตฺติเย เอตทวโจ “ทิสฺมปติ ไช โภ ราช
กาลกโต, อภิสิตฺโต [๒] เรณฺ ราชเณน ปญฺจหิ กามคฺเชนทิสฺม
สมนฺปิโต สมนฺคิฏฺโต ปริจาเรติ; โภ หนู ไช ปน โภ ชานาติ.
มทฺธิยา กามา; อายนฺตุ โภนโต, เยน เรณฺ ราช, เตนฺอุปสงฺกมต;
อุปสงฺกมิตฺวา เรณฺ ราชานํ เอวํ วเทถ “ทิสฺมปติ โว โภ ราช
กาลกโต; อภิสิตฺโต ภวํ เรณฺ ราชเณน, สรติ ภวํ ตํ วจฺนนฺติ.

[๓๐๘] “เอวํ โภติ ไช เต จ ขตฺติยา มหาโควินฺทสฺส
พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน เรณฺ ราช, เตนฺอุปสงฺกมิตฺ;
อุปสงฺกมิตฺวา เรณฺ ราชานํ เอตทวโจ “ทิสฺมปติ ไช โภ ราช
กาลกโต, อภิสิตฺโต ภวํ เรณฺ ราชเณน, สรติ ภวํ ตํ วจฺนนฺติ.

“สราหมํ โภ ตํ วจฺนํ; โภ หนู ไช โภ ปโหติ อิมํ
มหาปจฺวี อุตฺตเรน อายตํ ทกฺขิณฺเนน สกณฺมุขํ สตฺตธา สมนํ
สัวิภตฺตํ วิภชิตฺตํ.

“โก หนู ไช โภ อญโณ ปโหติ, อญญตร มหาโควินฺเทน
พฺราหฺมณเณนาติ.

๑ ส. สุมเขยยาถ อ. สุมเขยยาถ

๒ อ. ภวํ

อถ โข โภ เรณู ราชชา อญญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ “เอहि
 ตวํ อมฺโภ ปุริส, เยน มหาโควินโท พุราหุมนฺ, เตนฺอุปสงฺกม;
 อุปสงฺกมิตฺวา มหาโควินทํ พุราหุมนฺ เอวํ วเทหิ ‘ราชา ตํ
 ภาณฺเต เรณู อามนฺเตตฺตีติ. “เอวํ เทวาทิ โข โภ โส ปุริโส
 เรณุสฺส รณฺโณ ปฏิสฺสุตฺวา, เยน มหาโควินโท พุราหุมนฺ,
 เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มหาโควินทํ พุราหุมนฺ เอตทโวจ
 ‘ราชา ตํ ภาณฺเต เรณู อามนฺเตตฺตีติ. ‘เอวํ โภติ โข โภ โส
 มหาโควินโท พุราหุมนฺ ตสฺส ปุริสสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน เรณู
 ราชชา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณฺนา รณฺณา สทฺธิํ สมฺโมทิ;
 สมฺโมทนียํ กถํ สาราณียํ วิตฺติสาเรตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทิ. เอกมฺนตํ
 นิสฺสินฺ โข โภ มหาโควินทํ พุราหุมนฺ เรณู ราชชา เอตทโวจ
 “เอตฺถ ภวํ โควินโท, อิมํ มหาปจฺวี อุตฺตเรน อายตํ ทกฺขิณฺเณ
 สกฺกมุขํ สตฺตธา สมํ สุวิภตฺตํ วิภชฺชติ. “เอวํ โภติ โข โภ โส
 มหาโควินโท พุราหุมนฺ เรณุสฺส รณฺโณ ปฏิสฺสุตฺวา อิมํ
 มหาปจฺวี อุตฺตเรน อายตํ ทกฺขิณฺเณ สกฺกมุขํ สตฺตธา สมํ
 สุวิภตฺตํ วิภชิ, สพฺพานิ สกฺกมุขานิ ปฏฺจเปสิ.” ตตฺร สุทํ มชฺเฌ
 เรณุสฺส รณฺโณ ชนฺปโท โหติ.

[๓๐๙]	ทนต์ปุริ	กลิงฺคานํ	อสุสฺสกาณญจ	โปตนํ
	มาหิสฺสติ ^๑	อวฺนตฺตํ	โสจฺจิราณญจ ^๒	โรรูกํ
	มิถิลา จ	วิเทหानํ	จมฺปา องฺเคสุ	มาปิตา
	พาราณสี จ	กาสินํ	เอเต	โควินทมาปิตาติ.

^๑ ส.,อ. อฏฺฐเปสิ

^๒ ฉ.,เท. มหฺสยํ

^๓ ฉ.,เท.,อ. โสจฺจิราณญจ

[๓๑๐] อถ ไช โภ เต จ ขตติยา ยถาสเกน ลาเภน
 อตตมนา อหสิ์ ปริปฺณณสงกปฺปา “ยํ วต โน อโหสิ อิจฺฉิตํ, ยํ
 อากงฺขิตํ, ยํ อธิปฺเปตํ, ยํ อภิปตฺติตํ; ตํ โน ลทฺธนฺติ.

สตุตฺถํ พุรหฺมทโต จ เวสฺสฏฺฐ ภารโต สห
 เรณฺฑุ เทว ฐตฺตฏฺฐา จ ตทาสิ์ สตุต ภารวาทิ.”

ปรมภาณวโร นิฏฺฐิต.

กิตติศัพท์อภุคคณ

[๓๑๑] อถ ไช โภ เต จ ขตติยา, เยน มหาโควินฺโท
 พุราหฺมณ, เทนฺอุปสงฺกมึสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา มหาโควินฺทํ พุราหฺมณํ
 เอตทโวจฺจุ “ยถา ไช ภวํ โภ โควินฺโท เรณฺฑุสฺส รณฺโณ สหาโย
 ปิโย มนาโป อปฺปฏิกฺขโล, เอวเมว ไช ภวํ โควินฺโท พุราหฺมณ
 อมฺหากํปิ สหาโย ปิโย มนาโป อปฺปฏิกฺขโล; อนฺุสาสตฺถ โน ภวํ
 โควินฺโท พุราหฺมณ, มา โน ภวํ โควินฺโท พุราหฺมณ
 อนฺุสาสนียา ปจฺจุพฺยาหาสิตฺติ. “เอวํ โภติ ไช โภ” มหาโควินฺโท
 พุราหฺมณ เตสํ จนนํ ขตฺติยานํ มุฑฺธาภิสิตฺตานํ” ปจฺจุสฺสโสสิ.
 อถ ไช โภ มหาโควินฺโท พุราหฺมณ อนฺุสาสนียา^๑ สตุต จ
 ราชานอ ขตฺติเย มุฑฺธาภิสิตฺเต^๒ รชเชน^๓ อนฺุสาสิ, สตุต จ
 พุราหฺมณมหาสาเล สตุต จ นฺุหตกสตานิ มนฺุเต วาเจสิ.

[๓๑๒] อถ ไช โภ มหาโควินฺทสฺส พุราหฺมณสฺส อปเรน
 สมเยน เอวํกลยาณ กิตติสทฺโท อภุคฺคจฺฉิ “สกฺขิ มหาโควินฺโท

^๑ จ. ภารวาทิ, เท.,อิ. ภารวาทิ
^{๓,๔} จ.,เท.,อิ. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๒ จ.,เท. โส
^{๔-๕} จ.,เท.,อิ. มุฑฺธาภิสิตฺเต รชเช

พฺรหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, สกฺขิ มหาโควินฺโท พฺรหฺมโณ
 พฺรหฺมณา สากฺจเจติ สลฺลปติ มนฺเตตฺตีติ. อถ โข โภ มหาโควินฺทสฺส
 พฺรหฺมณสฺส เอตทโหสิ “มยุห์ โข เอวํกลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท
 อพฺภุคฺคโต ‘สกฺขิ มหาโควินฺโท พฺรหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ,
 สกฺขิ มหาโควินฺโท พฺรหฺมโณ พฺรหฺมณา สากฺจเจติ สลฺลปติ
 มนฺเตตฺตีติ; น โข ปนํ พฺรหฺมานํ ปสฺสามิ, น พฺรหฺมณา
 สากฺจเจมิ, น พฺรหฺมณา สลฺลเปมิ,^๑ น พฺรหฺมณา มนฺเตมิ; สุตํ
 โข ปน เมตํ พฺรหฺมณานํ วุฑฺฒานํ มหฺลลกานํ อจฺจริยปาจิริยานํ
 ภาสमानานํ ‘โย วสฺสึเก จตฺตารอ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียติ, กรุณฺ ฌานํ
 ฌายติ; โส พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, พฺรหฺมณา สากฺจเจติ สลฺลปติ
 มนฺเตตฺตีติ; ยนฺนุนาหํ วสฺสึเก จตฺตารอ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียะยํ, กรุณฺ
 ฌานํ ฌายะยนฺติ.

[๓๑๓] อถ โข มหาโควินฺโท พฺรหฺมโณ, เยน เรณู
 ราชา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณู ราชานํ เอตทโวจ “มยุห์
 โข โภ เอวํกลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต ‘สกฺขิ มหาโควินฺโท
 พฺรหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ; สกฺขิ มหาโควินฺโท พฺรหฺมโณ
 พฺรหฺมณา สากฺจเจติ สลฺลปติ มนฺเตตฺตีติ, น โข ปนํ โภ
 พฺรหฺมานํ ปสฺสามิ, น พฺรหฺมณา สากฺจเจมิ, น พฺรหฺมณา
 สลฺลเปมิ, น พฺรหฺมณา มนฺเตมิ; สุตํ โข ปน เมตํ พฺรหฺมณานํ
 วุฑฺฒานํ มหฺลลกานํ อจฺจริยปาจิริยานํ ภาสमानานํ ‘โย วสฺสึเก
 จตฺตารอ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียติ, กรุณฺ ฌานํ ฌายติ, โส พฺรหฺมานํ
 ปสฺสติ, พฺรหฺมณา สากฺจเจติ สลฺลปติ มนฺเตตฺตีติ; อิจฺฉามหํ โภ
 วสฺสึเก จตฺตารอ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียิตฺถํ, กรุณฺ ฌานํ ฌายิตฺถํ; นมฺหิ
 เกณจิ อุปสงฺกมิตพฺโพ อญฺญตฺร เอเกน ภตฺตาทาหาเรนาติ.”^๒

^๑ ฉ., เท., อ. สลฺลปามิ, เอวมฺปริปี.

^๒ ฉ., เท., อ. ภตฺตาทาหาเรนาติ, เอวมฺปริปี.

“ยสฺสทานิ ภวํ โควินฺโท กาลํ มณฺเฑตฺติ.

[๓๑๔] อถ โข มหาโควินฺโท พุราหฺมณฺ, เยน เต จ ขตฺติยา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต จ ขตฺติเย เอตทโวจ “มยฺหํ โข โภ เอวํกลฺยาณํ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต ‘สกุขิ มหาโควินฺโท พุราหฺมณฺ พุทฺธมานํ ปสฺสตี, สกุขิ มหาโควินฺโท พุราหฺมณฺ พุทฺธมฺนา สากฺจเจตฺติ สลฺลปตี มนฺเตตฺติ; น โข โภ ปนาหํ พุทฺธมานํ ปสฺสามิ, น พุทฺธมฺนา สากฺจเจมิ, น พุทฺธมฺนา สลฺลเปมิ, น พุทฺธมฺนา มนฺเตมิ; สุตํ โข ปน เมตํ พุราหฺมณานํ วุฑฺฒานํ มหฺลลกาณํ อัจฉริยปาจิรียานํ ภาสฺमानานํ ‘โย วสฺสึเก จตฺตารอ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียตี, กรุณฺ ฌานํ ฌายตี, โส พุทฺธมานํ ปสฺสตี, พุทฺธมฺนา สากฺจเจตฺติ สลฺลปตี มนฺเตตฺติ; อิจฺฉามหํ โภ วสฺสึเก จตฺตารอ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียตี, กรุณฺ ฌานํ ฌายตี; นมฺหิ เกนจิ อุปสงฺกมิตพฺโพ อณฺเฑตฺร เอเกน ภตฺตาทาหาเรนาตี.

“ยสฺสทานิ ภวํ โควินฺโท กาลํ มณฺเฑตฺติ.

[๓๑๕] อถ โข โภ มหาโควินฺโท พุราหฺมณฺ, เยน สตฺต จ พุราหฺมณฺมหาสาลา สตฺต จ นฺหาตกสฺตานิ, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา สตฺต จ พุราหฺมณฺมหาสาเล สตฺต จ นฺหาตกสฺตานิ เอตทโวจ “มยฺหํ โข โภ เอวํกลฺยาณํ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต ‘สกุขิ มหาโควินฺโท พุราหฺมณฺ พุทฺธมานํ ปสฺสตี, สกุขิ มหาโควินฺโท พุราหฺมณฺ พุทฺธมฺนา สากฺจเจตฺติ สลฺลปตี มนฺเตตฺติ; น โข ปนาหํ โภ พุทฺธมานํ ปสฺสามิ, น พุทฺธมฺนา สากฺจเจมิ, น พุทฺธมฺนา สลฺลเปมิ, น พุทฺธมฺนา มนฺเตมิ; สุตํ โข ปน เมตํ พุราหฺมณานํ วุฑฺฒานํ มหฺลลกาณํ อัจฉริยปาจิรียานํ ภาสฺमानานํ

‘โย วสฺสึเก จตฺตารโ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียติ, กรุณฺ ฌานํ ฌายติ, โส พุทฺหมานํ ปสฺสติ, พุทฺหมุณา สากจฺเจติ สลฺลปติ มนฺเตตฺตีติ; เตนฺหิ โภ ยถาสฺส เต ยถาปริยตฺเต มนฺเต วิตุถาเรน สชฺฌายํ กโรถ, อญฺญมญฺญญจ มนฺเต วาเจถ, อิจฺฉามหํ โภ วสฺสึเก จตฺตารโ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียตุํ, กรุณฺ ฌานํ ฌายิตุํ, นมฺหิ เกนจิ อุปสงฺกमितพุโ อญฺญตฺร เอเกน ภตฺตาทาหาเรนาติ.

“ยสฺสทานิ ภวํ โควินฺโท กาลํ มญฺญตฺตีติ.

[๓๑๖] อถ โข โภ มหาโควินฺโท พุราหฺมโณ, เยน จตฺตาริสฺสา ภริยา สาทิสฺสโย, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา จตฺตาริสฺสา ภริยา สาทิสฺสโย เอตทโวจ “มยฺหํ โข โภติ เอวํกลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต ‘สภฺชิ มหาโควินฺโท พุราหฺมโณ พุทฺหมานํ ปสฺสติ, สภฺชิ มหาโควินฺโท พุราหฺมโณ พุทฺหมุณา สากจฺเจติ สลฺลปติ มนฺเตตฺตีติ; น โข ปนาหํ โภติ พุทฺหมานํ ปสฺสามิ, น พุทฺหมุณา สากจฺเจมิ, น พุทฺหมุณา สลฺลเปมิ, น พุทฺหมุณา มนฺเตมิ; สุตํ โข ปน เมตํ พุราหฺมณานํ วุฑฺฒานํ มหฺลลกาณํ อจฺริยปาจฺริยานํ ภาสमानานํ ‘โย วสฺสึเก จตฺตารโ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียติ, กรุณฺ ฌานํ ฌายติ, โส พุทฺหมานํ ปสฺสติ, พุทฺหมุณา สากจฺเจติ [^๑] สลฺลปติ [^๒] มนฺเตตฺตีติ; อิจฺฉามหํ โภติ วสฺสึเก จตฺตารโ มาเส ปฏฺฐิสลฺลียิตุํ, กรุณฺ ฌานํ ฌายิตุํ; นมฺหิ เกนจิ อุปสงฺกमितพุโ อญฺญตฺร เอเกน ภตฺตาทาหาเรนาติ.

“ยสฺสทานิ ภวํ โควินฺโท กาลํ มญฺญตฺตีติ.

^{๑,๒} ฉ.,เท. พุทฺหมุณา

[๓๑๗] อถ โข โภ มหาโควินโท พุราหมโณ ปุรตฺถิเมน
นคฺรสุเสว นวํ สณฺหาการํ^๑ การาเปตฺวา วสฺสึเก จตฺตาโร มาเส
ปฏิสลฺลียิ, กรุณฺ ฌานํ ฌายิ; นาสฺส^๒ โกจิ อุปสงฺกมิ อญฺญตฺร
เอเกน ภตฺตาหาเรน. อถ โข โภ มหาโควินทสฺส พุราหมณสฺส
จตฺตุนํ มาसानํ อจฺจเยน อหุทเว อุกฺกณฺจนา อหุ ปริตสฺสนา
“สุตฺติ โข ปเนตํ พุราหมณานํ วุฑฺฒานํ มหฺลลฺกานํ อาจริยปาจิริยานํ
ภาสमानานํ ‘โย วสฺสึเก จตฺตาโร มาเส ปฏิสลฺลียติ, กรุณฺ ฌานํ
ฌายติ, โส พุทฺธมานํ ปสฺสติ, พุทฺธมฺนา สากฺจเณติ สลฺลปติ
มนฺเตตฺตีติ; น โข ปนาหํ พุทฺธมานํ ปสฺสामी, น พุทฺธมฺนา
สากฺจเณมิ, น พุทฺธมฺนา สลฺลเปมิ, น พุทฺธมฺนา มนฺเตมฺมีติ.

พุทธมุนีนาถกัจจนา

[๓๑๘] อถ โข โภ พุทฺธมา สนฺงุมารो มหาโควินทสฺส
พุราหมณสฺส เจตฺสา เจโตปรีวิตกฺกมญฺญาย, เสยฺยถาปี นาม
พลฺวา ปุริโส สมฺมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ
สมฺมิญฺชเยยฺย, เอวเมว พุทฺธมโลเก อนฺตรหิโต มหาโควินทสฺส
พุราหมณสฺส สมฺมุখে ปาตุรโหสิ. อถ โข โภ มหาโควินทสฺส
พุราหมณสฺส อหุทเว ภยํ อหุ จมฺภิตตฺตํ อหุ โลมหฺโส
ยถาตํ อทิจฺจปฺพุพฺพิ รุปํ ทิสฺวา. อถ โข โภ มหาโควินโท
พุราหมโณ ภีโต สํวึโค โลมฺหฏฺฐาโต พุทฺธมานํ สนฺงุมารํ
คาถาย อชฺฌณฺภาสิ

^๑ ฉ., เท. สหาคารํ

^๒ ส. นสฺส จ ฉ., เท. นาสฺส อ. นาสฺส

“วณฺณวา ยสวา สิริมา โโก ญฺ ตวมสิ มาริส,
 อชานนฺตา ตํ ปุจฺฉาม กถํ ชาเนมุ ตํ มยฺนติ.
 มํ เว กุมารํ ชานนฺติ พุรฺหมโลเก สนนฺตนํ
 สพุเพ ชานนฺติ มํ เทวา เอวํ โควินฺท ชานฺติ.
 อาสนํ อุทกํ ปชฺชํ มรฺฐปาทนจ^๑ พุรฺหมโน
 อคฺเช ภวณฺตํ ปุจฺฉาม อคฺฉํ กุรฺตฺว โน ภวํ.
 ปฏิคฺคณฺหาม เต อคฺฉํ ยํ ตวํ โควินฺท ภาสสิ
 ทิฏฺฐเจ ฐมฺเม หิตตถาย สมฺปฺรายนฺตฺวา จ
 กตาวกาโส ปุจฺฉสฺสุ ยงฺกิญฺจิ อภิปตฺติตนฺติ.

[๓๑๙] อถ โข โภ มหาโควินฺทสฺส พุราหฺมณสฺส เอตทโหสิ
 “กตาวกาโส โขมฺหิ พุรฺหมฺนา สนนฺกุมารเณ, กิณฺณุ โข อหํ
 พุรฺหมานํ สนนฺกุมารํ ปุจฺเจยฺยํ ทิฏฺฐฐมฺมิกํ วา อตฺถํ สมฺปฺรยายิกํ วาติ.
 อถ โข โภ มหาโควินฺทสฺส พุราหฺมณสฺส เอตทโหสิ “กุสโล โข
 อหํ ทิฏฺฐฐมฺมิกานํ อตฺถานํ, อณฺเฎปิ มํ ทิฏฺฐฐมฺมิกํ อตฺถํ ปุจฺฉนฺติ,
 ยนฺนฺนาหํ พุรฺหมานํ สนนฺกุมารํ สมฺปฺรยายิกณฺเฎว อตฺถํ ปุจฺเจยฺยนฺติ.
 อถ โข โภ มหาโควินฺโท พุราหฺมณเณ พุรฺหมานํ สนนฺกุมารํ
 คากาย อชฺฌภาสิ

“ปุจฺฉามิ พุรฺหมานํ สนนฺกุมารํ
 กงฺขี อกงฺขี ปฺรเวทียสฺสุ
 กตถภูจฺจิโต กิเมหิ จ สิขฺขมาโน
 ปปโปติ มจฺโจ อมตํ พุรฺหมโลกนฺติ.

^๑ น. มรฺฐปาทนจ

“หิตฺวา มมตฺตํ มนุเชสฺสุ พฺรหฺเม
 เอโกทิกฺกโต กรุณณิมฺมุตฺโต”
 นีรามคฺนฺโธ วิรโต เมถุนสฺมา
 เอตฺถจฺฉิตฺโต เอตฺถ จ สิกฺขมาโน
 ปปฺโปติ มจฺโจ อมตํ พฺรหฺมโลกนฺติ.

[๓๒๐] ‘หิตฺวา มมตฺตนฺติ อหํ โภโต อาชานามิ. อิธกจฺโจ
 อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย,
 อปฺปํ วา ฌาติปริวฺณฺณํ ปหาย มหนฺตํ วา ฌาติปริวฺณฺณํ ปหาย,
 เกสมสฺสํ โอบาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา
 อนคาริยํ ปพฺพชฺติ, อิติ ‘หิตฺวา มมตฺตนฺติ อหํ โภโต’ อาชานามิ.

‘เอโกทิกฺกโตติ อหํ โภโต อาชานามิ. อิธกจฺโจ วิวิตฺตํ
 เสนาสนํ ภาชติ อรณฺธํ รุกฺขมฺลํ ปพฺพตํ กนฺทํ คิริคูหํ สฺसानํ
 วนปตฺตํ อพฺโปกาสํ ปลาลปฺณชฺชํ ปฏิสลลียติ อิติ เอโกทิกฺกโตติ
 อหํ โภโต อาชานามิ.

“กรุณณิมฺมุตฺโตติ อหํ โภโต อาชานามิ. อิธกจฺโจ กรุณาสหคเตน
 เจตฺสา เอกํ ทิสฺสํ ฝริตฺวา วิหฺรติ. ตถา ทฺตยํ, ตถา ตตฺตยํ, ตถา
 จตฺตณฺทํ; อิติ อุทฺธมฺโธ ติริยํ สพฺพชฺติ สพฺพตฺตตฺตาย สพฺพาวนฺตํ
 โลกํ กรุณาสหคเตน เจตฺสา วิปฺปเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน
 อเวเรน อพฺยาปชฺฌเณน ฝริตฺวา วิหฺรติ, อิติ กรุณณิมฺมุตฺโตติ อหํ
 โภโต อาชานามิ. อามคฺนฺธ จ โช อหํ โภโต ภาสमानสฺสน
 น อาชานามิ

“เก อามคฺนฺธา มนุเชสฺสุ พฺรหฺเม
 เอเต อวิทฺวา อิท พฺรหฺมิ ธีร

^๑ ฉ., เท. กรุณณิมฺมุตฺโต, เอวมฺปฺริปี.

^๒ สย. โภโค

เกณาวุฏา^๑ วาติ ปชา กุรุ^๒
 อาปายิกา นิวุตพฺรหฺมโลกาติ.^๓

“โกโร โมสวชฺช นิกติ จ โทพโก^๔
 กทริยตา อติมานุ อุตฺตยา^๕
 อิจฺฉา วิจิกิจฺฉา พรเหจนา^๖ จ
 โลโก จ โทโส จ มโต จ โมโห
 เอเตสฺส ยุตฺตา อนิรามคฺคชา
 อาปายิกา นิวุตพฺรหฺมโลกาติ.

“ยถา โข อหิ โภโต อามคฺคเช ภาสมานสุส อาชานามิ,
 เต น สุนิมมทยา อการํ อชฺฉาวสตา, ปพฺพชิสฺสามหิ โภ
 อการมฺหา อนคาริยนฺติ.

“ยสฺสทานิ ภวํ โควินฺโท กาลํ มณฺณตฺติติ.

เรณฺวราชอามนฺตนา

[๓๒๑] อถ โข โภ มหาโควินฺโท พฺรหฺมโณ, เยน เรณฺ
 ราชา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เรณฺ ราชานํ เอตทโวจ
 “อณฺเฑทานิ ภวํ ปโรหิตํ ปริเยสฺสุ, โย โภโต รชฺชํ อนฺุสาสิสฺสติ,
 อิจฺฉามหิ โภ อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺตุ; ยถา โข ปน เม สุตํ
 พฺรหฺมโน อามคฺคเช ภาสมานสุส, เต น สุนิมมทยา อการํ
 อชฺฉาวสตา, ปพฺพชิสฺสามหิ โภ อการสฺมา อนคาริยนฺติ.

^๑ ฉ.,เท.,อิ. เกณาวุฏา

^๓ สฺยา. นิวุตพฺรหฺมโลกาติ

^๕ ฉ.,เท. อุตฺตยา อิ. อุตฺตยา

^๒ ฉ.,เท. กุรุเต อิ. กุรุจฺจุ

^๔ ฉ.,เท. ทฺพโก อิ. โทโก

^๖ ส. ปริวิเหจนา

“อามนฺตยา มิ ราชานํ	เรณฺรํ ภูมิปตี อหํ
ตฺวํ ปชานสฺส รชเชน	นาหํ โปโรหิจฺเจ รเม.
สเจ ตํ อุนกาเมหิ	อหํ ปริปรุยามิ เต
โย ตํ ^๑ หีสติ วาเรมิ	ภูมิเสนาปตี อหํ
ตฺวํ ปิตา อหํ ปุตฺโต	มา โน โควินฺท ปาซหิ.
น มตฺถิ อุนกาเมหิ	หีสิตอ เม น วิชฺชติ
อมนฺตสฺสวโจ สุตฺวา	ตสฺมาหํ น คเห รเม.
อมนฺตสฺสอ กถํวณฺโณ	กนฺเต ^๒ อตฺถํ อภาสถ
ยณฺจ สุตฺวา ชหาสิ โน	เคเห อมฺเห จ เกวเล. ^๓
อุปฺปตฺตสฺส เม ปุพฺเพ	ยิฎฺฐจฺจกามสฺส เม สโต
อคฺคิ ปชฺชลิโต อาสิ	กุสปตฺตตฺตปริตฺตโต.
ตโต เม พุรฺหมา ปาตุรหุ	พุรฺหมโลกา สนนฺตโน
โส เม ปณฺหํ วิทยาการิ	ตํ สุตฺวา น คเห รเม.
สทฺทหามิ อหํ โภโต	ยํ ตฺวํ โควินฺท ภาสสิ
อมนฺตสฺสวโจ สุตฺวา	กถํ วตฺเตถ อณฺณถา
เต ตํ อนฺวตฺติสสาม	สตุถา โควินฺท โน ภวํ. ^๔
มณิ ยถา เวพฺพริโย	อกาโส ^๕ วิมโล สุภ
เอวํ สุทฺธา จริสสาม	โควินฺทสุสานุสาสนเถติ.

^๑ สุยา. ตี

^๓ ฉ., เท. เกวลี

^๕ ฉ., เท., อ. อกาโจ

^๒ ฉ., เท. กิ เต

^๔ อ. ภว

“สเจ ภวํ โควินุโท อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติ,
มยฺมปี^๑ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม;^๒ อถ ยา เต คติ,
สา โน คติ ภวิสฺสตีติ.

นขตฺติยอามนฺตนา

[๓๒๒] อถ โข โภ มหาโควินุโท พุราหฺมณฺ, เยน เต
จ ขตฺติยา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต จ ขตฺติเย เอตทโวจ
‘อญฺญทานิ โภ’ ภวฺนฺโต ปุโรหิตํ ปริเยสนฺตุ; โย ภวฺนฺตานํ
รชฺเช อนุสาสิสฺสติ; อิจฺฉามหํ โภ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺตุ.
ยถา โข ปน เม สุตํ พุรหฺมโน อามคฺนฺเช ภาสฺมานสฺส, เต น
สฺนิมฺมทยา อการํ อชฺฉาวสตา; ปพฺพชิสฺสามหํ โภ อคารสฺมา
อนคาริยนฺติ. อถ โข โภ เต จ ขตฺติยา เอกมฺนตํ อปฺกมฺม^๓
เอวํ สมจิเนเตสฺสุ ‘อิมे โข โภ’ พุราหฺมณา นาม ชนฺลฺลทฺธา;
ยนฺนุน มยํ มหาโควินุทํ พุราหฺมณํ ฐเนน สีกุเขยฺยามาติ. เต
มหาโควินุทํ พุราหฺมณํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหฺสฺสุ “สํวิชฺขติ โข โภ
อิมेषฺสุ สตฺตสฺสุ รชฺเชสฺสุ ปหฺนุตํ สาปเตยฺยํ, ตโต โภโต ยาวตเกน
อตฺถิ, ตาวตกํ อาหริยตฺนติ.”^๔

“อลํ โภ มมปีทํ ปหฺนุตํ สาปเตยฺยํ ภวฺนฺตานํเยว ตถา
สาปเตยฺยํ อหํ^๕ สพฺพ^๖ ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามิ.
ยถา โข ปน เม สุตํ พุรหฺมโน อามคฺนฺเช ภาสฺมานสฺส, เต
น สฺนิมฺมทยา อการํ อชฺฉาวสตา; ปพฺพชิสฺสามหํ โภ อคารสฺมา
อนคาริยนฺติ.

^{๑-๒} อ. อหํปี ๔เปฯ ปพฺพชิสฺสามิ

^๓ จ., เท., อ. โภสทฺโท น ทิสฺสติ.

^๓ สฺยา. อปฺกมฺม

^๔ ส. อาหริยตํ อ. อาหเรยฺยตฺนติ

^{๕-๕} จ., เท. วาหสา ตมหํ สพฺพํ อ. วาหสา ตมหํ ยสํ

อถ ไช โภ เต จ ขตติยา เอกมณฺห์ อปุกกมฺม เอวํ
สมจินฺเตสฺส ‘อิเม ไช โภ’ พุราหฺมณา นาม อิตฺถิลุทฺธา; ยนฺนุน
มยํ มหาโควินฺทํ พุราหฺมณํ อิตฺถิหิ สิฏฺเฆยฺยามาติ. เต มหาโควินฺทํ
พุราหฺมณํ อุปสงกมิตฺวา เอวมาหํสฺส ‘สํวิชฺชนติ ไช โภ อิเมสฺส
สตุตฺสฺส ราชฺเชสฺส ปุทฺธา อิตฺถิโย, ตโต โภโต ยาวติกาหิ อตฺถ,
ดาวติกา อานียตฺนติ.

อลํ โภ มมปฺปมา^๑ จตฺตาริสา ภริยา สาทิสฺสิโย, ตาวาหํ^๒
สพฺพา ปหาย อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสสามิ. ยถา ไช ปน
เม สุตํ พุรหฺมโน อามคฺนฺเช ภาสฺมานสฺส, เต น สุนิมฺมทฺยา
อการํ อชฺฌาวสตา; ปพฺพชิสฺสสามหํ โภ อการสฺมา อนคาริยนฺติ.

[๓๒๓] สเจ ภวํ โควินฺโท อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติ,
มยฺมปิ อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม; อถ ยา เต คติ, सा
โน คติ ภวิสฺสตีติ.

“สเจ ปชฺหถ กามานิ	ยตฺถ สตุโต ปุณฺณชฺโช
อารมฺภโวห ทพฺพา โหถ	ชนฺติพลสฺมาหิตา.
เอส มคฺโค อชฺฌมคฺโค	เอส มคฺโค อนุตฺตโร
สทฺธมฺโม สพฺภา รกฺขิโต	พุรหฺมโลกุปฺปตฺติยาติ.

“เตนहि ภวํ มหาโควินฺโท สตุต วสฺसानิ อากเมตฺส สตุตฺตนํ
วสฺसानํ อจฺจเยน มยฺมปิ อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ
ยา เต คติ, सा โน คติ ภวิสฺสตีติ.

^๑ ฉ.,เท.,อิ. โภสฺสโต น ทิสฺสติ.

^๒ ส. ตาปํ ฉ.,เท.,อิ. ตาปํ

^๓ ฉ.,เท. มมปิตา

“อติจิริ โข โภ สตุต วสุธานี นาคี สกโกมิ ภวนเต
 สตุต วสุธานี อาคเมตฺ; โภ ญ โข ปน โภ ชานาติ ชีวิตานัน
 คมนีโย สมปราโย มนฺตาย โวฏฺฐพฺพ^๑ กตุตพฺพ กุสลํ จริตพฺพ
 พุรหฺมจิริยํ นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํ ยถา โข ปน เม สุตํ
 พุรหฺมโน อามคฺชนฺเต ภาสमानสฺส, เต น สุนิมมทยา อการํ
 อชฺฌาวสตา ปพฺพชิสฺสามหํ โภ อการสฺมา อนคาริยนฺติ.

‘เตนहि ภวํ โควินุโท จ วสุธานี อาคเมตฺ ๕เป๕ ปญจ
 วสุธานี อาคเมตฺ, จตฺตาริ วสุธานี อาคเมตฺ, ตีณิ วสุธานี
 อาคเมตฺ, เทว วสุธานี อาคเมตฺ, เอกํ วสุสํ อาคเมตฺ; เอกสฺส
 วสุสฺส อจฺจเยน มยฺมปิ อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม, อถ
 ยา เต คติ, सा โน คติ ภวิสฺสตีติ.

‘อติจิริ โข โภ เอกํ วสุสํ, นาคี สกโกมิ ภวนเต เอกํ
 วสุสํ อาคเมตฺ; โภ ญ โข ปน โภ ชานาติ ชีวิตานัน. คมนีโย
 สมปราโย, มนฺตาย โวฏฺฐพฺพ, กตุตพฺพ กุสลํ, จริตพฺพ พุรหฺมจิริยํ,
 นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํ. ยถา โข ปน เม สุตํ พุรหฺมโน
 อามคฺชนฺเต ภาสमानสฺส, เต น สุนิมมทยา อการํ อชฺฌาวสตา;
 ปพฺพชิสฺสามหํ โภ อการสฺมา อนคาริยนฺติ.

‘เตนहि ภวํ โควินุโท สตุต มาธานี อาคเมตฺ, สตุตฺถนํ
 มาธานี อจฺจเยน มยฺมปิ อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม; อถ
 ยา เต คติ, सा โน คติ ภวิสฺสตีติ.

‘อติจิริ โข โภ สตุต มาธานี, นาคี สกโกมิ ภวนเต
 สตุต มาธานี อาคเมตฺ; โภ ญ โข ปน โภ ชานาติ ชีวิตานัน.

^๑ จ.เท. มนฺตายํ โพทพฺพ อ. โพทพฺพ, เอวมฺปริปิ.

คมนีโย สมปราโย, มนุทาย ไวภูจพพ์; กตตพพ์ กุสล, จริตพพ์
พฺรหมจิริย, นตฺธิ ขาตสฺส อมรณ. ยถา ไช ปน เม สุตํ
พฺรหมุโน อามคฺนฺธ ภาสमानสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อการํ
อชฺฌาวสตา; ปพฺพชิสฺสามหํ โภ อการสฺมา อนคาริยนฺติ.

‘เตนหิ ภวํ โควินฺโท จ มาसानิ อาคเมตฺตุ ๕เป๕ ปญฺจ
มาसानิ อาคเมตฺตุ. จตฺตาริ มาसानิ อาคเมตฺตุ. ตีณิ มาसानิ
อาคเมตฺตุ. เทว มาसानิ อาคเมตฺตุ. เอกํ มาสํ อาคเมตฺตุ. อทฺธมาสํ
อาคเมตฺตุ อทฺธมาสสฺส อจฺจเยน มยฺมปี อการสฺมา อนคาริยํ
ปพฺพชิสฺสาม; อถ ยา เต คติ, สา โน คติ ภวิสฺสตีติ.

‘อติจิริ ไช โภ อทฺธมาโส, นาหํ สกฺโกมิ ภวนฺเต
อทฺธมาสํ อาคเมตฺตุ; โภ นุ ไช ปน โภ ขานาติ ชีวิตํ. คมนีโย
สมปราโย, มนุทาย ไวภูจพพ์, กตตพพ์ กุสล, จริตพพ์ พฺรหมจิริย,
นตฺธิ ขาตสฺส อมรณ, ยถา ไช ปน เม สุตํ พฺรหมุโน
อามคฺนฺธ ภาสमानสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อการํ อชฺฌาวสตา;
ปพฺพชิสฺสามหํ โภ อการสฺมา อนคาริยนฺติ.

‘เตนหิ ภวํ โควินฺโท สตฺတာหํ อาคเมตฺตุ, ยาว มยํ สเก
ปฺตุตฺถาตโร รชฺเช อนุสาสิสฺสาม, สตฺตาหสฺส อจฺจเยน มยฺมปี
อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม; อถ ยา เต คติ, สา โน คติ
ภวิสฺสตีติ.

‘น จิริ ไช โภ สตฺတာหํ, อาคมิสฺสามหํ ภวนฺเต สตฺตาหนฺติ.

พราหมณ์มหาศาลาที่นี้ อามนุตนา

[๓๒๔] อถ ไช โภ มหาโควินฺโท พฺราหมโณ, เยน เต
สตฺต จ พฺราหมณ์มหาศาลา สตฺต จ นฺหาตกสฺตานิ, เตนฺปสงฺกมิ;

อุปสงฺกมิตฺวา สุตฺต จ พุราหุมนมหาสาเล สุตฺต จ นฺหตกสตานิ
เอตทโวจ 'อญฺญทานิ ภวนฺโต อาจริยํ ปริเยสนฺตุ, โย ภวนฺตานํ
มนฺเต วาเจสุสฺสตี; อิจฺฉามหํ โภ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺตํ.
ยถา โข ปน เม สุตฺตํ พุรหฺมโน อามคฺนฺเช ภาสฺมานสุส, เต น
สุณฺนิมฺมทยา อการํ อชฺฉวาสตา; ปพฺพชิสฺสามหํ โภ อคารสฺมา
อนคาริยนฺติ.

'มา ภวํ โควินฺโท อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺ; ปพฺพชฺชา
โภ อปฺเปสฺสกา จ อปฺปลาภา จ, พุรหฺมณฺญํ มหฺสภฺชณฺจ
มหาลาภญฺจาติ.

'มา ภวนฺโต เอวํ อวจฺจุตฺถ, มา ภวนฺโต เอวํ อวจฺจุตฺถ
'ปพฺพชฺชา อปฺเปสฺสกา จ อปฺปลาภา จ, พุรหฺมณฺญํ มหฺสภฺชณฺจ
มหาลาภญฺจาติ; โภ นฺุ โข โภ อญฺญตฺร" มยา มหฺสภฺชตโร วา
มหาลาภตโร วา; อหํ โว วา^๒ เอตฺรหิ ราชาว" รณฺญํ
พุรหฺมว^๓ พุราหฺมณฺนํ เทวตาว^๔ คหปตฺติกาณํ; ตมหํ สพฺพํ
ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามิ. ยถา โข ปน เม สุตฺตํ
พุรหฺมโน อามคฺนฺเช ภาสฺมานสุส, เต น สุณฺนิมฺมทยา อการํ
อชฺฉวาสตา; ปพฺพชิสฺสามหํ โภ อคารสฺมา อนคาริยนฺติ.

'สเจ ภวํ โควินฺโท อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสตี,
มยฺมปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม; อถ ยา เต คติ, สา
โน คติ ภวิสฺสตีติ.

^๑ ส. อญฺญิตี

^๓ อ. จ

^๒ ส., ฉ., เท., อ. อหํ หิ โภ

^๔ อ. จ

ภரியานํ อามนฺตนา

[๓๒๕] อถ โข โภ มหาโควินโท พุราหฺมณเณ, เยน จตฺตาริสสา ภริยา สาทิสฺสโย, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา จตฺตาริสสา ภริยา สาทิสฺสโย เอตทโวจ ‘ยา โภตึนํ อิจฺจติ, สกานิ วา ฌาติกุลานิ คจฺฉนฺตุ, อญฺญํ วา ภตฺตาริ ปริเยสตุ; อิจฺฉามหํ โภตึ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺุ, ยถา โข ปน เม สุตํ พุราหฺมโน อามคฺนฺเช ภาสฺมานสฺส, เต น สุนิมฺมทยา อการิ อชฺชฌาวสตา; ปพฺพชิสฺสสามหํ โภตึ อคารสฺมา อนคาริยนฺติ.

‘ตฺวญฺเฌว โน ฌาติ ฌาติคามานํ, ตฺวํ ปน ภตฺตา ภตฺตูกามานํ; สเจ ภวํ โควินโท อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติ, มยฺมปิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสาม; อถ ยา เต คติ, सा โน คติ ภวิสฺสตีติ.

มหาโควินทปพพชชา

[๓๒๖] อถ โข โภ มหาโควินโท พุราหฺมณเณ ตสฺส สุตฺตาหสฺส อจฺจเยน เกสมสฺสํ โหหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ. ปพฺพชิตฺถจ ปน มหาโควินทํ พุราหฺมณํ สตฺต จ ราชานเณ ขตฺติยา มุทฺทาวาสิตฺตา สตฺต จ พุราหฺมณมหาสาลา สตฺต จ นฺหาตกสฺตานิ จตฺตาริสสา จ ภริยา สาทิสฺสโย อนเณกานิ จ ขตฺติยสฺสสฺสานิ อนเณกานิ จ พุราหฺมณสฺสสฺสานิ อนเณกานิ จ คหปติสฺสสฺสานิ อนเภา^๑ จ อิตฺถาคารา^๒ อิตฺถิโย เกสมสฺสํ โหหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ

^{๑-๒} ฉ.,เท. อนเณกํ อิตฺถาคารเณ

อจฺจนาทเตวาทา มหาโควินทํ พุราหุมนํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตํ
 อนุปพฺพชิสฺส. ตาย สฺสํ โภ ปริสาย ปริวฺโต มหาโควินโท พุราหุมนโณ
 คามนิกมราชธานิสฺส จาริกํ จรติ. ยํ โข ปน โภ เตน สมเยน
 มหาโควินโท พุราหุมนโณ คามํ วา นิคมํ วา อุปสงฺกมติ, ตตฺถ
 ราชาว โหติ รมณฺญํ พุราหุมาว พุราหุมนานํ เทวตาว คหปติกาณํ.
 เย^๑ โข ปน โภ^๒ เตน สมเยน มนุสฺสสา ขิปนฺติ วา อุปกฺขลนฺติ วา,
 เต เอวมาหิสฺส ‘นมตถุ มหาโควินทสฺส พุราหุมนสฺส นมตถุ
 สตฺตปฺปโรหิตสฺสชาติ.

[๓๒๗] มหาโควินโท โภ พุราหุมนโณ เมตฺตาสหคเตน
 เจตฺสา อเวเรน อพฺยาปชฺฌเมน เอกํ ทิสฺสํ ฝริตฺวา วิหาสิ, ตถา
 ทฺวติยํ, ตถา ตติยํ, ตถา จตุตฺถํ; อิติ อุกฺกมฺโห ติริยํ สพฺพทฺธิ
 สพฺพตฺตตฺตาย สพฺพพานฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตฺสา วิปฺลเนน
 มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺฌเมน ฝริตฺวา วิหาสิ.
 กฺรณฺณสหคเตน เจตฺสา ๔เปยฺย มุทิตาสหคเตน เจตฺสา ๔เปยฺย
 อุเปกฺขาสหคเตน เจตฺสา ๔เปยฺย สาวกานญจ พุราหุมนโลกสพฺพตฺตาย
 มคฺคํ เทเสสิ.

[๓๒๘] เย โข ปน โภ เตน สมเยน มหาโควินทสฺส
 พุราหุมนสฺส สาวกา สพฺพเพน สพฺพํ สาสนํ อาชานิสฺส, เต
 กายสฺส เกทา ปรี มรณํ สุกฺคํ พุราหุมนโลกํ อุปปชฺชิสฺส; เย น
 สพฺพเพน สพฺพํ สาสนํ อาชานิสฺส, เต กายสฺส เกทา ปรี มรณํ
 อุปเปกฺกจฺเจ ปฺรนิมฺมิตฺวสวตฺตํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิสฺส;
 อุปเปกฺกจฺเจ นิมฺมานรตฺตํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิสฺส, อุปเปกฺกจฺเจ

^{๑-๒} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. อ. เย จ โข ปน

ตุสิตานัน เทวานัน สหพยุตัง อุปปชชิสฺสุ, อุปเปกจฺเจ ยามานัน เทวานัน
 สหพยุตัง อุปปชชิสฺสุ, อุปเปกจฺเจ ตาวตีสานัน เทวานัน สหพยุตัง
 อุปปชชิสฺสุ, อุปเปกจฺเจ จาตุम्मหาราชิกานัน เทวานัน สหพยุตัง
 อุปปชชิสฺสุ; เย [๑] สพฺพนินฺทิกายํ ปริปฺพุเรสฺสุ, เต คณฺฐพฺพกายํ
 ปริปฺพุเรสฺสุ. อิติ โข ปน โภ สพฺเพสฺสเยว เตสฺส กุลปฺตฺตานัน อโมฆา
 ปพฺพชฺชา อโหสิ อวณฺณา^๒ สผลา สอฺทฺรยาติ.^๓

[๓๒๙] 'สรติ ตัง ภควาติ. สรามหํ โภ ปณฺจสิข 'อหนฺเตน
 สมเยน มหาโควินโท พฺรหฺมโณ อโหสิ; อหํ เตสฺส สวากานัน
 พฺรหฺมโลกสหพฺพตฺยา มคฺคํ เทเสสิ, ตัง โข ปน ปณฺจสิข
 พฺรหฺมจฺริยํ น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น
 อภินฺทาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติ, ยาวเทว
 พฺรหฺมโลกูปปตฺติยา. อิทํ โข ปน เม ปณฺจสิข พฺรหฺมจฺริยํ
 เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภินฺทาย สมฺโพธาย
 นิพฺพานาย สํวตฺตติ. กตมณฺจ^๔ ตัง ปณฺจสิข พฺรหฺมจฺริยํ
 เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภินฺทาย สมฺโพธาย
 นิพฺพานาย สํวตฺตติ.^๕ อยเมว อริโย อฏฺฐจฺจิกโก มคฺโค. เสยฺยถิทํ.
 สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมฺนโต สมฺมาอาชีโว
 สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ. อิทํ โข ตัง ปน ปณฺจสิข
 พฺรหฺมจฺริยํ เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย
 อภินฺทาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ.

[๓๓๐] เย โข ปน เม ปณฺจสิข สวากา สพฺเพน สพฺพิ
 สาสนํ อาชานนฺติ, เต อาสวานัน ขยา อนาสวํ เจโตวิมฺุตฺติ

^๑ อ. สพฺเพ

^๓ อ. สอฺทฺรยาสติ.

^๒ สุยา. อาชชา

^{๔-๕} อ. อิมํ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

ปณณาวิมุตตี ภิฏฺเฐว ฐมเม สยํ อภิญญา สจฺจิกตฺวา อุปสมปชฺช
 วิหรนฺติ. เย น สพฺเพน สพฺพํ สาสนํ อาชานนฺติ, เต^๑ ปณฺจนํ
 โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา โหนฺติ ตตฺถ
 ปรีนิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกา. เย น สพฺเพน
 สพฺพํ สาสนํ อาชานนฺติ, อปฺเปกฺจเจ ติณฺณํ สญฺโฆชนานํ
 ปริกฺขยา รากโทสโมหานํ ตนฺตฺตา สกทาคามิโน โหนฺติ สกิทเว
 อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนตํ กริสฺสนตฺติ.^๒ เย น สพฺเพน
 สพฺพํ สาสนํ อาชานนฺติ, อปฺเปกฺจเจ ติณฺณํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา
 โสตาปนฺนา โหนฺติ อวินิปาทธมฺมา นียตา สมฺโพธิปฺรายนา. อิติ
 โข ปณฺจสิข สพฺเพสญฺเฆว อิมํสํ กุลปฺตฺตานํ อโมฆา ปพฺพชฺชา
 อวณฺณา^๓ สผลา สอุทฺรยาติ.^๔

อิทมวโจ ภควา. อตฺตมโน ปณฺจสิโข คณฺฐพฺพปฺตฺโต
 ภควโต ภาสิตํ อภินฺนุทิตฺวา อนฺโมทิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาทิตฺวา
 ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺถวณฺตรธายีติ.

ฉนฺนํ มหาโควินฺทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

^๑ อ. อปฺเปกฺจเจ

^๓ สฺยา. อวชฺชา

^๒ อ. กโรนฺติ

^๔ อ. สอุทฺทิสฺสาคิ

๗. มหาสมยสูตร^๑

[๓๓๑] เอวมเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา สกฺเกสุ วิหริติ
กปิลวตฺถุสฺมี มหาวเน มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทฺธิ^๒ ปณฺจมตฺเตหิ
ภิกฺขุสฺเตหิ สพฺเพเหว อรหฺนฺเตหิ, ทสฺหิ จ โลกธาคูหิ เทวตา
เยภฺยเยน สนนฺิปตฺติตา โหนฺติ ภควนฺตํ ทสฺสนาย ภิกฺขุสงฺฆมฺวจ.
อถ โข จตฺถุนํ สุกฺขาวาสกายิกานํ เทวานํ^๓ เอตทโหสิ “อโย โข
ภควา สกฺเกสุ วิหริติ กปิลวตฺถุสฺมี มหาวเน มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ
สทฺธิ^๒ ปณฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺเตหิ สพฺเพเหว อรหฺนฺเตหิ, ทสฺหิ จ
โลกธาคูหิ เทวตา เยภฺยเยน สนนฺิปตฺติตา โหนฺติ ภควนฺตํ
ทสฺสนาย ภิกฺขุสงฺฆมฺวจ; ยนฺนฺน มยฺมปิ, เยน ภควา,
เตนุปสงฺกเมยฺยาม; อุปสงฺกมิตฺวา ภควโต สนฺติเก ปจฺเจกคาคํ^๔
ภาเสยฺยามาติ.

เทวตาสนนฺิปาโต

[๓๓๒] อถ โข ตา เทวตา เสยฺยถาปี นาม พลฺวา ปุริโส
สมฺมิณฺชิตํ วา พหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พหํ สมฺมิณฺชเยย;
เอวเมว^๕ สุกฺขาวาสสุ เทวสุ อนฺตรหิตา ภควโต ปุริโต ปาตุรหํสุ,
อถ โข ตา เทวตา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนตํ อฏฺฐจํสุ.
เอกมฺนตํ จิตา โข เอกา เทวตา ภควโต สนฺติเก อิมํ คาคํ อภาสิ

^๑ ฉ. เทวตานํ

^๒ ฉ., เท. ปจฺเจกํ คาคํ

^๓ อ. เอวเมว

“มหาสมโย ปวนสุมี
 เทวกายา สมาคตา
 อาคตมฺห อิมํ ฐมฺมสมยํ
 ทกฺขิตาเยว^๑ อปฺราชิตสงฺฆนฺติ.

อถ โข อปฺรา เทวตา ภควโต สนฺติเก อิมํ คถํ อภาสิ

“ตตฺร ภิกฺขโว สมาทหฺสฺสุ,^๒
 จิตฺตํ อตฺตโน อุกฺกมกํสุ;
 สารถีว เนตฺตานิ คเหตฺวา,
 อินฺทริยานิ รกฺขนฺติ ปณฺทิตาติ.

อถ โข อปฺรา เทวตา ภควโต สนฺติเก อิมํ คถํ อภาสิ

“เฉตฺวา ขีลํ เจตฺวา ปลิฆํ
 อินฺทขีลํ โอหจฺจมนฺชา”^๓
 เต จรฺนฺติ สุทฺธา วิมลา
 จกฺขุมตา สฺสทฺตา สฺสฺสนาคาติ.^๔

อถ โข อปฺรา เทวตา ภควโต สนฺติเก อิมํ คถํ อภาสิ

“เย เกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เส
 น เต คมิสฺสนฺติ อปายญฺมี^๕
 ปหาย มานุสฺสํ เทหํ
 เทวกายํ ปริปุเรสฺสนฺตฺติ.

^๑ ฉ.,เท.,อิ. ทกฺขิตาเย

^๓ ฉ.,เท.,อิ. อุหจฺจมนฺชา

^๕ “อปายนฺติปิ ปาโง.

^๒ อิ. สมาทหฺสฺสุ

^๔ ฉ.,เท.,อิ. สฺสฺสนาคาติ

[๓๓๓] อถ โข ภควา ภิกขุ อามนฺเตสิ เปภุญฺเยน
 ภิกฺขเว ทสฺสุ โลกาตฺตสฺสุ เทวตา สนฺนิปตฺติตา โหนฺติ ตถาคตํ
 ทสฺสนาย ภิกฺขุสงฺฆมฺหจ; เยปิ เต ภิกฺขเว อเหสฺสุ อติตมทฺธานํ
 อรหฺนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตสมฺปิ ภควนฺตานํ เอตํปรมาเยว
 เทวตา สนฺนิปตฺติตา อเหสฺสุ; เสยฺยถาปิ มยฺหํ เอตฺรหิ, เยปิ เต
 ภิกฺขเว ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหฺนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา,
 เตสมฺปิ ภควนฺตานํ เอตํปรมาเยว เทวตา สนฺนิปตฺติตา ภวิสฺสนฺติ;
 เสยฺยถาปิ มยฺหํ เอตฺรหิ, อาจิกฺขิสฺสามิ ภิกฺขเว เทวกายานํ
 นามานิ, กิตฺตยิสฺสามิ ภิกฺขเว เทวกายานํ นามานิ, เทสิสฺสามิ
 ภิกฺขเว เทวกายานํ นามานิ; ตํ สฺสณาท, สาธุกํ มนสิกโรถ,
 ภาสิสฺสามิตี. “เอวมฺภนฺเตติ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจุสฺสสฺสุ.
 ภควา เอตทโวจ

[๓๓๔] “สิโลกมฺนุสฺสามิ,	ยตุถ ภูมฺมา ตทสฺสิตา
เย สิตา คิริคพฺภรํ	ปหิตตฺตา สมาหิตา.
“ปฺปญฺญ สีสฺหาว สลฺลีนฺา	โลมฺหํสาภิสฺมฺภโน
โอทาตมฺนสา สุทฺธา	วิปฺปสนฺนมนาวิลา.”
“ภิกฺขุโย ปณฺจสฺเต ฌตฺวา	วเน กาปิลวตฺถเว
ตโต อามนฺตยิ สตฺถา	สาวเก สาสเน รเต.
“เทวกายา อภิกฺกนฺตา	เต วิชานาท ภิกฺขโว
เต จ อาตปฺปมกรํ	สุตฺวา พุทฺธสฺส สาสนํ.
เตสมฺปาตฺรหุ ฌาณํ	อมฺนุสฺसान ทสฺสนํ
อปฺเปเก สตมทฺทกฺขํ	สทฺสฺสํ อถ สตฺตริ.

๑ ส.อ. วิปฺปสนฺนา อนาวิลา

“สตํ เอเก สหสฺसानํ อมนุสฺसानมททสฺสุ
 อปฺเปเกนฺนตมททกฺขํ ทิสฺสา สพฺพา ฌุฏฺฐา อหํ.
 “ตถจฺจ สพฺพํ อภิญฺญาย ววกฺขิตฺวาน” จกฺขุมา
 ตโต อามนฺตยิ สตฺถา สาวเก สาสเน รเต.
 เทวกาเย อภิกฺกนฺตา เต วิชานาถ ภิกฺขโว
 เย โวหํ กิตฺตยิสฺสามิ คิราหิ อนุปฺพุทฺโส.
 [๓๓๕] “สตตฺตสหสฺสา ว” ยกฺขา ภุมฺมา กาปิลวตฺถวา
 อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต” วณฺณวณฺโต ยสฺสสฺสิโน
 โมทมานา อภิกฺกามํ ภิกฺขุณฺํ สมิตี วณฺ.
 “ฉสหสฺสา เหมวตา ยกฺขา นานตฺตวณฺณโน
 อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต วณฺณวณฺโต ยสฺสสฺสิโน
 โมทมานา อภิกฺกามํ ภิกฺขุณฺํ สมิตี วณฺ.
 “สาตาคิรา ติสหสฺสา ยกฺขา นานตฺตวณฺณโน
 อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต วณฺณวณฺโต ยสฺสสฺสิโน
 โมทมานา อภิกฺกามํ ภิกฺขุณฺํ สมิตี วณฺ.
 “อิจฺเจเต โสฬสสหสฺสา ยกฺขา นานตฺตวณฺณโน
 อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต วณฺณวณฺโต ยสฺสสฺสิโน
 โมทมานา อภิกฺกามํ ภิกฺขุณฺํ สมิตี วณฺ.
 “เวสฺสามิตฺตฺตา ปญฺจสตา ยกฺขา นานตฺตวณฺณโน
 อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต วณฺณวณฺโต ยสฺสสฺสิโน
 โมทมานา อภิกฺกามํ ภิกฺขุณฺํ สมิตี วณฺ.

^๑ อ. อเวกขิตฺวาน

^๒ ฉ., เท. เต

^๓ อ. ชุตฺติมนฺโต, เอมฺปริปิ. เท. ชุตฺติมนฺโต

“กมุภีโร^๑ ราชคหิโก
ภียโย^๒ น สตสหสฺสํ
กมุภีโร ราชคหิโก

เวปุลลสฺส นีเวสนํ
ยกฺขานํ ปยิริปาสติ,
โสปาคา สมิตี วนํ.

[๓๓๖] “ปฺริมณฺจ ทิสฺส ราชา
คณฺธพฺพหานํ อาธิปติ^๓”

ชตฺตริยฺโง ปสาสติ
มหาราชา ยสฺสสฺสิ โส.

“ปฺตุตฺตาปี ตสฺส พหโว
อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต
โมทมานา อภิกฺกามุ

อินฺทนามา มหพฺพลา
วณฺณวนฺโต ยสฺสสฺสิโน
ภิกฺขุณํ สมิตี วนํ.

“ทกฺขิณณฺจ ทิสฺส ราชา
กมุภณฺฑทานํ อาธิปติ

วิรฺูปุโห ตํ ปสาสติ
มหาราชา ยสฺสสฺสิ โส.

“ปฺตุตฺตาปี ตสฺส พหโว
อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต
โมทมานา อภิกฺกามุ

อินฺทนามา มหพฺพลา
วณฺณวนฺโต ยสฺสสฺสิโน
ภิกฺขุณํ สมิตี วนํ.

“ปฺจจิมณฺจ ทิสฺส ราชา
นาคานํ อาธิปติ

วิรฺูปกฺโข ปสาสติ
มหาราชา ยสฺสสฺสิ โส.

“ปฺตุตฺตาปี ตสฺส พหโว
อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต
โมทมานา อภิกฺกามุ

อินฺทนามา มหพฺพลา
วณฺณวนฺโต ยสฺสสฺสิโน
ภิกฺขุณํ สมิตี วนํ.

^๑ ส. กมุภีโร

^๒ “ภียโยติปิ ปาโง.

^๓ ฉ., เท. อธิปติ

“อุตฺตรญจ ทิสฺ ราชชา	กฺเวโร ตํ ปสาสติ
ยภฺขานํ อาธิปติ	มหาราชชา ยสฺสสิ โส.
“ปฺตุตฺตาปี ตสฺส พหโว	อินฺทนามา มหพฺพลา
อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต	วณฺณวนฺโต ยสฺสสิโน
โมทนามา อภิกฺกามํ	ภิกฺขุณฺ สมิติ วณฺ.
“ปฺริมทิสฺ ฐตฺตญฺโจะ	ทกฺขิณฺน วิฐพฺพโก
ปจฺฉิเมน วิฐปฺกฺโข	กฺเวโร อุตฺตรํ ทิสฺ
จตฺตารो เต มหาราชชา	สมนฺตา จตฺโร ทิสา
ททฺทลฺลมานา” อญฺจิสฺ	วเน กาปิลวตฺตเว.

[๓๓๗] “เตสํ มายาวิโน ทาสา อาคฺฐ^๒ วณฺจนิกา สจฺจา
 มายา กฺุณฺณนฺทฺ เวณฺณนฺทฺ^๓ วิฐฺ^๔ จ วิฐฺโก^๕ สห.
 “จหนฺทโน กามเสณฺโจะ จ กิณฺนุณฺณนฺทฺ^๖ นิณฺณนฺทฺ จ
 ปนาโท โอปมณฺโณ จ เทวสุโต จ มาตลิ.
 “จิตฺตเสโน จ คนฺธพฺโพ นโพรราชา ชโนสโก”
 อาคฺฐ^๗ ปณฺจสิโข เจว ติมฺพรุ สฺริยวจฺจสา.^๘
 “เอเต จณฺเณ จ ราชานอ คนฺธพฺพา สห ราชฺภิ
 โมทมานา อภิกฺกามํ ภิกฺขุณฺ สมิติ วณฺ.

^๑ “ททพฺพมานาติปิ ปาโจ.

^๓ ฉ., เท. วิณฺณนฺทฺ

^๔ อ. วิฐฺจฺ

^๗ ฉ., เท., อ. ชเนสฺสโก

^๘ ส., อ. สฺริยวจฺจสา

^๒ ส., ฉ., เท., อ. อาคฺฐ, เอวมฺปฺริ.

^๔ ฉ., เท., อ. วิฐฺจ

^๖ ฉ., เท. กิณฺนุณฺณนฺทฺ

^๘ ฉ., เท. อาคา อ. อาค

[๓๓๘] “อถาคู^๑ นามสา นาคา เวสาลา สห ตจจนกา
 กมฺพลสฺสตรรา อากู ปายาคา สห ฌาติภิ.
 “ยามฺนา ฆตฺตฏฺฐา^๒ จ อากู นาคา ยสฺสสิโน
 เอรรวโน^๓” มหานาโค โสปาคา สมิตี วณ.

เย นาคราเช สหสา หรณฺติ
 ทิพฺพา ทิชา ปกฺขิ วิสฺสุทฺตจกฺขุ
 เวหายสา^๔ เต วณฺมชฺฌปฺตฺตา
 จิตฺตรา สฺปณฺณา อิติ เตส-นามิ.

“อภยนฺตทา นาคราชานมาสี
 สฺปณฺณโต เขมมกาสิ พุทฺโธ
 สณฺหาหิ วาจาหิ อุปฺวหฺยนฺตา
 นาคา สฺปณฺณา สรรณมกํสุ พุทฺธิ.

[๓๓๙] “ชิตา วชรหตฺถเณ สมฺพุทฺโธ อสุรา สีตา
 ภาตโร วาสวสฺสเสเต อิทฺธิมฺนโต ยสฺสสิโน.
 “กาลกณฺฐา^๕ มหาภิสฺมา^๖ อสุรา ทานเวมสา
 เวปจิตฺติ สฺวจิตฺติ จ ปหาราโท นมฺจี้ สห.
 “สตนฺจ พลิปฺตฺตานํ สพฺเพ เวโรจนามกา
 สนฺนยฺหิตฺวา พลี เสนํ ราชุภฺยาทมฺปาคมุ
 สมโยทานิ ภทฺทนฺเต ภิกฺขุณํ สมิตี วณ.

^๑ ฉ.,เท. อถาคู อ. อถาคู

^๓ อ. เอรรวโน

^๕ ฉ.,เท. กาลกณฺฐา

^๒ ส. ฆตฺตฏฺฐา

^๔ ส.,อ. เวหายสา

^๖ ส.,อ. มหาภิสฺมา

[๓๔๐] “อาโป จ เทวา ปจวี จ เตโช วาโย ตทาคมฺ
 วรฺณา วารฺณา” เทวา โสโม จ ยสสา สห,
 เมตฺตากรุณาภายิกา อาคฺช เทวา ยสฺสสินโน.
 “ทเสเต ทสฺสา กายา สพฺเพ นานตฺตวณฺณินโน
 อิหิมฺนโต ชุติมฺนโต วณฺณวนฺโต ยสฺสสินโน
 โมทมานา อภิกฺกามํ ภิกฺขุณฺโณ สมิตี วณฺ.

“เวณฺช^๒ จ เทวา สหสิ จ อสฺมา จ ทฺเว ยมา
 จนฺทสฺสฺสนิสา เทวา จนฺทมาคฺช ปฺรภฺชิตา.
 “สุริยสฺสฺสนิสา เทวา สุริยมาคฺช ปฺรภฺชิตา
 นกฺขตฺตานิ ปฺรภฺชิตวา อาคฺช มนฺทวลาหกา
 วสฺสโน วาสโว เสฏฺโฐ สกฺโกปาค^๓” ปฺรินฺทโท.
 “ทเสเต ทสฺสา กายา สพฺเพ นานตฺตวณฺณินโน
 อิหิมฺนโต ชุติมฺนโต วณฺณวนฺโต ยสฺสสินโน
 โมทมานา อภิกฺกามํ ภิกฺขุณฺโณ สมิตี วณฺ.

“อถาคฺช สหฺภฺ เทวา ชลฺมคฺคิสิขาริว
 อริฏฺฐกา จ โรชา จ อุมฺมาปฺปฺพนิกาสินโน.
 “วรฺณา สหฺชฺมา จ อจฺจุตา จ อเนชกา
 สฺสฺสเยยฺยจฺจุรา อาคฺช อาคฺช วาสวเนสินโน.
 “ทเสเต ทสฺสา กายา สพฺเพ นานตฺตวณฺณินโน
 อิหิมฺนโต ชุติมฺนโต วณฺณวนฺโต ยสฺสสินโน
 โมทมานา อภิกฺกามํ ภิกฺขุณฺโณ สมิตี วณฺ.

^๑ ฉ.,เท. วรฺณา วารฺณา เทวา^๒ ฉ.,เท. เวณฺชฺ เทวา สหสิ จ^๓ ฉ.,เท. สกฺโกปาคา

“สมานา มหาสมานา	มานุสา มานุสสุตตมา
ขิตฺตทาปทฺธิกา” อาคฺ	อาคฺ มโนปทฺธิกา.”
“อถาคฺ หรโย เทวา	เย จ โลหิตวาสิโน
ปารคา มหาปารคา	อาคฺ เทวา ยสฺสสิโน.
“ทเสเต ทสฺสา กายา	สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโน
อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต	วณฺณวนฺโต ยสฺสสิโน
โมทมานา อภิกฺกามุ	ภิกฺขุณฺ สมิตี วณฺ.
“สุกฺกา กรุมฺหา” อรุณา	อาคฺ เวณฺนสา สห.
โอทาทคยฺหา ปาโมกฺขา	อาคฺ เทวา วิภกฺษณา.
“สทามตฺตา หารคฺชา	มิสฺสกา จ ยสฺสสิโน
ถนยฺ อาคา ^๔ ปชฺชุนฺโน	โย ทิสฺสา อภิวสฺสติ.
“ทเสเต ทสฺสา กายา	สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโน
อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต	วณฺณวนฺโต ยสฺสสิโน
โมทมานา อภิกฺกามุ	ภิกฺขุณฺ สมิตี วณฺ.
“เขมิยา ตฺสิตฺตา ยามา	กฺกุจฺกา จ ยสฺสสิโน
ลฺมพิตฺตา ^๕ ลามเสฏฺฐา	โชติณามฺา จ อาสวา
นิมฺมานรติโน อาคฺ	อถาคฺฺ ปณฺนิมฺมิตา.
“ทเสเต ทสฺสา กายา	สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโน
อิทฺธิมนฺโต ชุตฺติมนฺโต	วณฺณวนฺโต ยสฺสสิโน
โมทมานา อภิกฺกามุ	ภิกฺขุณฺ สมิตี วณฺ.

^๑ ฉ., เท. ขิตฺตทาปทฺธิกา

^๓ ฉ., เท. กรุมฺหา

^๕ ฉ., เท., อ. ลมฺพิตฺตา

^๒ ฉ., เท. มโนปทฺธิกา

^๔ เบญฺยุเยน “อาคฺติ ปาโจ ทิสฺสติ.

“สภูเจเต เทวนิกายา
นามนฺวเณ อาคณฺฐุ
ปฏฺฐจชาติมฺขิล”^๑
ทกฺเขโมฆตรํ นาคํ

สพฺเพ นานตฺตวณฺณิโน
เย จญฺเณ สทิสสา สห.
โอฆตฺถนฺนมนาสวํ
จหนํว อสิตาติตํ.”^๒

[๓๔๑] “สุพฺรหฺมา ปรมตฺโต จ
สนงฺกฺมาโร ติสฺโส จ
“สหสฺสพฺรหฺมโลกานํ
อุปฺปนฺโน ชฺฐติมนฺโต
“ทเสตฺถ อีสฺสรา อาคฺ
เตสญฺจ มชฺฌตฺโต อาคา”^๓

ปฺตฺตา อิทธิมฺโต สห
โสปาคา สมิตี วณฺ.
มหาพฺรหฺมาภิตฺถจฺติ
ภิสฺมากาโย ยสฺสสิ โส.
ปจฺเจกฺวสวตฺติโน
หาริโต ปริวาโต.

[๓๔๒] “เต จ สพฺเพ อภิกฺกนฺเต
มารเสนา อภิกฺกามิ
“เอถ คณฺหถ พนฺธถ
สมนฺตา ปริวารถ
“อิติ ตตฺถ มหาเสโน
ปาณินา ตลมาหจฺจ
“ยถา ปาวุสฺสโก เมโฆ
ตทา โส ปจฺจุทาวตฺติ

สินฺเท”^๔ เทเว สพฺรหฺมเก
ปสฺส กณฺหสฺส มนฺทียํ.
ราเคน พนฺธมตฺถ ว
มา ว มุญฺจิตฺถ โกจิ น.
กณฺหเสนํ อเปสยิ
สรํ กตฺวาน เภรวํ.
ถนฺยนฺโต สวฺชฺชโก
สงฺกฺทฺโต อสยฺวเส.”^๕

^๑ ส.,อ. ปฏฺฐจชาตี

^๓ ปายโต “อาคฺติ ปาโจ ทิสฺสติ.

^๔ ส.,อ. วสี

^๒ ฉ.,เท. อสิตาติตํ อ. อสิตาติกํ

^๕ ฉ.,เท. สอินฺเท อ. สอินฺทเทเว

[๓๔๓] “ตมฺห จ สพฺพํ อภิญฺญา ย ววฺกฺขิตฺวาน^๑ จกฺขมา
 ตโต อามนฺตยิ สตฺถา สวเก สาสเน รเต.
 “มารเสนา อภิกฺกนฺตา เต วิชานาถ ภิกฺขโว
 เต จ อาตปฺปมกรฺรํ สุตฺวา พุทฺธสฺส สาสนํ,
 วีตฺราเคหิ ปกฺกามํ เนสํ โลมาปิ^๒ อิญฺชยฺม.
 “สพฺเพ วิชิตฺสงฺคามา ภยาตีตา ยสฺสสิโน
 โมหนฺติ สห ภูเตหิ สวกา เต ชเนสฺสตาคิ.

สตุตฺมํ มหาสมยสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

^๑ จ., เท. ววตฺถิตฺวาน

^๒ สยา., อ. โลมปิ

๘. สกุกปญฺหสุตฺตํ

ปญฺจสิขคณฺฐพฺพุตฺตวตฺถุ

[๓๔๔] เอวมเม สุตฺติ:- เอกํ สมยํ ภควา มคเชสฺส วิหริติ, ปาจิโนโต ราชคหสฺส อมพสณฺโตะ^๑ นาม พุราหฺมณคาโม, ตสฺสสุตฺตรโต เวทียเก ปพฺพเต อินฺทสาลคฺคหํ. เตเน โข ปน สมเยเน สกุกสฺส เทวานมินฺทสฺส อุตฺตํ อุตฺตํ อุตฺตํ ภาวนนํ ทสฺสนาย. อถ โข สกุกสฺส เทวานมินฺทสฺส เอตทโหสิ “กํ หนุ โข ภควา เอตฺรหิ วิหริติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธติ. อทฺทสา โข สกโก เทวานมินฺโท ภควนฺตํ มคเชสฺส วิหรนฺตํ, ปาจิโนโต ราชคหสฺส อมพสณฺโตะ นาม พุราหฺมณคาโม, ตสฺสสุตฺตรโต เวทียเก ปพฺพเต อินฺทสาลคฺคหํ; ทิสฺวาน เทเว ตาวดีเส อามนฺเตสิ “อํ มารีสา ภควา มคเชสฺส วิหริติ, ปาจิโนโต ราชคหสฺส อมพสณฺโตะ นาม พุราหฺมณคาโม, ตสฺสสุตฺตรโต เวทียเก ปพฺพเต อินฺทสาลคฺคหํ, ยถิ ปน มารีสา มยฺนํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุตฺตํ อุตฺตํ อุตฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ. “เอวํ ภทฺทนฺตวาทิ โข เทวา ตาวดีสา สกุกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปญฺจสฺสอสุ.

[๓๔๕] อถ โข สกโก เทวานมินฺโท ปญฺจสิขํ คณฺฐพฺพุตฺตํ^๒ อามนฺเตสิ “อํ ตาต ปญฺจสิข ภควา มคเชสฺส วิหริติ, ปาจิโนโต ราชคหสฺส อมพสณฺโตะ นาม พุราหฺมณคาโม, ตสฺสสุตฺตรโต เวทียเก ปพฺพเต อินฺทสาลคฺคหํ ยถิ หิ” ปน ตาต ปญฺจสิข มยฺนํ ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุตฺตํ อุตฺตํ อุตฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ.

^๑ ฉ., เท., อ. อมพสณฺหา, เอวมปริปี.

^๒ ฉ., เท., อ. ทิสฺวา น ทิสฺวา.

^๓ ฉ. คณฺฐพฺพเทวตฺตํ

“เอวํ ภทฺททฺตวาทิ โข ปณจสิโข คณฺหพฺพุตฺโต” สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปฏิสสฺสวาทา เพลฺลวปณฺฑิวิธํ^๒ อาทาย สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส อนฺจริยํ อุปาคามิ.

[๓๔๖] อถ โข สกฺโก เทวานมินฺโท เทเวหิ ตาวตีสฺสสิ ปริวฺโต ปณจสิเชน คณฺหพฺพุตฺเตน ปฺรกุขโต, เสยฺยถาปิ นาม พลฺลา ปฺริโส สมฺมิณฺชิตํ วา พาทํ ปสาเรยฺย, ปสํริตํ วา พาทํ สมฺมิณฺชเชยฺย, เอวเมว โข เทเวสฺส ตาวตีสฺส อนฺตรหิตो, มคฺเชสฺส ปาจิโนโต ราชคฺคสฺส อมฺพสณฺโฑ นาม พุราหฺมณคฺคาโม, ตสฺสตุตฺตรโต เวทียเก ปพฺพเต ปจฺจุจฺจุจาสิ. เตन โข ปน สมเยน เวทียโก ปพฺพโต อติริว โอภาสชาโต โหติ อมฺพสณฺโฑ จ พุราหฺมณคฺคาโม, ยถา ตํ เทวานํ เทวานุภาเวน. อปิสฺสํ ปฺริโต คามสฺส มนุสฺสสา เอวมาหํสฺส “อาทิตฺตสฺส นามชฺช เวทียโก ปพฺพโต, ฉายตสฺส” นามชฺช เวทียโก ปพฺพโต, ชลตสฺส^๔ นามชฺช เวทียโก; กิํ สฺส นามชฺช เวทียโก ปพฺพโต อติริว โอภาสชาโต อมฺพสณฺโฑ จ พุราหฺมณคฺคาโมติ. สํวิคฺคา โลมหจฺจุจาทา อหสิ.

[๓๔๗] อถ โข สกฺโก เทวานมินฺโท ปณจสิขํ คณฺหพฺพุตฺตํ อามนฺเตสิ. “ทฺรฺปสํกมา โข ตาท ปณจสิข ตถาคตา มาทิสฺเสน; ฉายี ฉานรตา, ตทนนฺตรํ^๕ ปฏิสลฺลีนา; ยทิ ปน ตวํ ตาท ปณจสิข ภควนฺตํ ปจฺมํ ปสาเทยฺยาสิ, ตยา ตาท ปจฺมํ ปสาทิตํ ปจฺฉา มยํ ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสํกเมยฺยาม อรหฺนํตํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ. “เอวํ ภทฺททฺตวาทิ โข ปณจสิโข คณฺหพฺพุตฺโต

^๑ ฉ., เท. คณฺหพฺพเทวปฺตโต

^๓ ฉ., เท. ฉายตฺส

^๕ ฉ., เท. ตทนนฺตรํ

^๒ สฺยา. เวฬุวปณฺฑิวิธํ, เอวมฺปฺริปิ.

^๔ ส., ย. ชลตฺสฺส ฉ., เท. ชลตฺส

สกุกสุส เทวานมินุทสุส ปฏิสสุตฺวา เพลฺลวปณฺฑูวีนํ อาทาย, เยน
อินุทสาลคฺคา, เตนุสสงฺกมิ; อุสสงฺกมิตฺวา “เอตฺตาวตฺตา เม ภควา
เนว อวิทฺฐเร” โข วสตี” นาจฺจาสนฺเน สทฺทณฺจ เม โสสุสตีติ
เอกมฺนตํ อญฺจาสิ.

ปญฺจสิขีคิตฺกถา

[๓๔๘] เอกมฺนตํ จิโต โข ปญฺจสิขี ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
เพลฺลวปณฺฑูวีนํ อาทาย” ๑ อสฺสาเวสิ, ๒ อิมํ จ ๓ คากาโย ๔ อภาสิ
พฺพุทฺฐปสณฺหิตา ๕ ฐมฺมุปสณฺหิตา ๖ สงฺฆุปสณฺหิตา” ๗ อรหณฺตฺวปสณฺหิตา
๘ กามปสณฺหิตา

“วณฺเฑ เต ปิตริ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐	๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐	๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐

๑-๑๐ ๑๑. เท. อวิทฺฐเร ภวิสฺสตี

๑๑ ๑๒. อโย ปาโง น ทิสฺสตี.

๑๓ ๑๔. เท. อังคิรสี อ. อังคิรสี

๑๕ ๑๖. เท. อ. ปรินิพฺพปาย ม

๒๑ ๒๒. เท. อ. อโย ปาโง น ทิสฺสตี.

๒๓ ๒๔. อ. อ. สฺริยวจฺเจ

๒๕ ๒๖. เท. อรหณฺตม

“ตยิ เคธิตจิตโตสุมิ”	จิตตัม วิปริณามิตัม
ปฏิกคณตัม น สกโกมิ	วงกขสโตว” อมฺพุชเ.
“วามฺรุ สช มํ ภทฺเท	สช มํ มนฺทโลจเน
ปลิสฺสช มํ กลฺยาณิ	เอตัม เม อภิปตฺติตัม.
“อปฺปโก วต เม สนฺโต	กาโม เวลฺลิตเกสียา
อนเนกภาโว” สมฺปาที	อรหฺนฺเตว ทกฺขิณา.
“ยํ เม อตฺถิ กตัม ปุณฺณัม	อรหฺนฺเตสุ ตาทิสฺสุ
ตัม เม สพฺพวงฺกกลฺยาณิ	ตยา สทฺธิ วิปฺจจตัม.
“ยํ เม อตฺถิ กตัม ปุณฺณัม	อสมฺมึ ปจฺจิมณฺฑเล
ตัม เม สพฺพวงฺกกลฺยาณิ	ตยา สทฺธิ วิปฺจจตัม.
“สกุยฺยปฺตฺโตว ฌาเนน	เอโกทิ นิปโก สโต
อมตัม มุนิ ชิตฺติสาโน”	ตมฺหํ สุริยวจฺจนเส.
“ยถาปิ มุนิ นนฺทยุยฺย	ปตฺวา สมฺโพธิมฺตฺตมัม
เอวํ นนฺทยุยฺย กลฺยาณิ	มิสฺสึสฺสํว” คโต ตยา.
“สกุโก เจ เม วรํ ทชฺชา	ดาวตฺตีสานมิสฺสโร
ตาทํ ภทฺเท วเรยฺยาเห	เอวํ กาโม ทพฺโพ มม.
“สาลัม น จิรํ ผุสฺสํ	ปีตรํ เต สุขเมธเส
วณฺทมาโน นมสฺสสามิ	ยสฺสสาเสตาทิสึ ปชาติ.

^๑ สฺยา. คธิตจิตโตสุมิ

^๓ อ. อนเนกภาโว

^๔ น., เท. ชิตฺติสาโน

^๒ สฺยา. วงกขสโตว

^๔ สฺยา. สมปาที

^๖ สฺยา. มิสฺสํว

[๓๔๙] เอวํ วุตฺเต, ภควา ปณฺจสิขํ คณฺฐพฺพปฺตํ เอตทวโจ
 “สํสํหติ โข เต ปณฺจสิข ตณฺหิติสฺสโร คีตสฺสเรณ, คีตสฺสโร จ
 ตณฺหิติสฺสเรณ; เหนว^๑ ปน เต ปณฺจสิข ตณฺหิติสฺสโร คีตสฺสรํ
 อติวตฺตติ, น^๒ คีตสฺสโร จ ตณฺหิติสฺสรํ. กทา สํยฺยพฺพา ปน เต
 ปณฺจสิข อีมา คาคา พุทฺฐปสฺสยฺหิตา ฐมฺมุปสฺสยฺหิตา สงฺฆุปสฺสยฺหิตา
 อรหณฺตุปสฺสยฺหิตา กามุปสฺสยฺหิตาติ.

“เอกมิตาหํ” ภนฺเต สมยํ ภควา อรุเวลาโย วิหริติ นชฺชา
 เหนรณฺชราย ตีเร อชปาลนิโครเช ปจฺมาภิสมฺพุทฺโธ; เตน โข
 ปนาหํ ภนฺเต สมเยน ภทฺทา นาม สฺตรียวจฺจเส ติมฺพฺรโน
 คณฺฐพฺพรณฺโณ ธีตา, ตมาภิกงฺขามิ; सा โข ปน ภนฺเต ภคินี
 ปฺรคามินี โหติ, สิขณฺที^๓ นาม มาตลิสฺส สงฺคาหกสฺส ปฺตโต,
 ตมาภิกงฺขติ; ยโต โข อหํ ภนฺเต ตํ ภคินี นาลตฺถํ เกนจิ
 ปรียาเยน, อถาหํ เพลวปณฺฑูวีนํ อาทาย, येन ติมฺพฺรโน
 คณฺฐพฺพรณฺโณ นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมํ; อุปสงฺกมิตฺวา เพลวปณฺฑูวีนํ
 อสฺสาเวสี, อีมา [^๔] คาคา^๕ อภาสี พุทฺฐปสฺสยฺหิตา ฐมฺมุปสฺสยฺหิตา
 สงฺฆุปสฺสยฺหิตา อรหณฺตุปสฺสยฺหิตา กามุปสฺสยฺหิตา

วณฺเท เต ปิตฺรํ ภทฺเท ติมฺพฺรํ สฺตรียวจฺจเส
 येन ชาตาสี กลยาณี อานนฺทชนนี มม ๕เปย
 सालํ น จิรํ ผุลล์ ปิตฺรํ เต สฺมุเมชเส
 วณฺทมานो นมสฺสามิ ยสฺสาเสตาทิสี ปชาติ.

^๑ ฉ.,เท.,อิ. น จ ปน

^๓ เท. เอกมิตํ

^{๔-๕} ฉ.,เท.,อิ. จ คาคาโย

^๒ ฉ.,เท.,อิ. นสฺสโท น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ.,เท. สิขณฺที

เอวํ วุตเต, ภนฺเต ภทฺทา สุริยวจฺจสา มํ เอตทโวจ
 “น โข เม มาริส โส ภควา สมมุขา ทิฏฺฐโจ; อปิจ สุตฺเตยว เม
 โส ภควา เทวานํ ตาวตีสานํ สุทฺธมฺมาย สภาย อุปนจฺจนฺตียา;
 ยโต โข ตวํ มาริส ตํ ภควนฺตํ กิตฺเตสฺสิ, โหตุ โน อชฺช
 สมากโมติ. โสเยว โน ภนฺเต ตสฺสา ภคินียา สทฺธิ สมากโม
 อโหสิ, น^๑ วทามิ ตโต ปจฺจนาติ.

สกุပ္สกุโม

[๓๕๐] อถ โข สกุပ္สกุ เทวานมฺินุทฺสฺส เอตทโหสิ
 “ปฏฺฐิสฺสโมทติ โข” ปณฺจสิโข คณฺฐพฺพปฺุตโต ภควตา, ภควา จ
 ปณฺจสิเขนาติ. อถ โข สกุโก เทวานมฺินุโท ปณฺจสิโข คณฺฐพฺพปฺุตตํ
 อามนฺเตสิ “อภิวาเทหิ เม ตวํ ตาต ปณฺจสิข ภควนฺตํ ‘สกุโก
 ภนฺเต เทวานมฺินุโท สามจฺโจ สปริชโน ภควโต ปาเท สิริสา
 วนฺทตฺติ. “เอวํ ภทฺทนฺตวาทิ โข ปณฺจสิโข คณฺฐพฺพปฺุตโต
 สกุပ္สกุ เทวานมฺินุทฺสฺส ปฏฺฐิสฺสตุวา ภควนฺตํ อภิวาเทสิ” “สกุโก
 ภนฺเต เทวานมฺินุโท สามจฺโจ สปริชโน ภควโต ปาเท สิริสา
 วนฺทตฺติ.

“เอวํ สุขี โหตุ ปณฺจสิข สกุโก เทวานมฺินุโท สามจฺโจ
 สปริชโน; สุขกามา หิ เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คณฺฐพฺพา,
 เย จญฺเณ สนฺติ ปุฏฺฏกยาติ.

[๓๕๑] เอวญจ ปน ตถาคตา เอวฺรฺุเป มหฺสกุเข ยกุเข
 อภิวทฺตติ. อภิวทฺโต สกุโก เทวานมฺินุโท ภควโต อินฺทสาลคฺุหํ

^๑ ฉ., เท., อ. น จทานิ

^๒ ฉ., เท. โขสกุโท น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. อภิวาเทติ

ปวิสิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ อญฺจาสิ. เทวาปิ
 ตาวตีสํ อินฺทสาลคฺคํ ปวิสิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ
 อญฺจุสฺส. ปณฺจสิโขปี คนฺธพฺพตฺโต อินฺทสาลคฺคํ ปวิสิตฺวา ภควนฺตํ
 อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ อญฺจาสิ.

เตน โข ปน สมเยน อินฺทสาลคฺคา วิสมา สนฺติ สฺมา
 สมปาติ, สมฺพาธา สนฺติ อรุทฺธา^๑ สมปาติ, อนฺธกาโร คฺหายํ
 อนฺตรธาโย, อาโลโก อุกฺปาทิ; ยถา ตํ เทวานํ เทวานุภาเวน.

[๓๕๒] อถ โข ภควา สกุกํ เทวานมฺิหนํ เอตทโวจ
 “อจฺฉริยมิํ आयสฺมโต โกสิยสฺส, อพฺภุตมิํ आयสฺมโต โกสิยสฺส
 ตว พหุกิจฺจสฺส พหุภณฺเญสฺส, ยทิํ อิธาคมนฺนติ.

“จิรปฏิกาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตฺกามา;
 อปิจ เทวานํ ตาวตีสานํ เกหิจิ กิจฺจภณฺเญยฺหิ พุยาโว; เอวามํ
 นาสกฺขี ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตฺ. เอกมิํ ภนฺเต สมยํ
 ภควา สวตฺถิยํ วิหริติ สลพาการเก. อถ โขหํ ภนฺเต สวตฺถิ
 อคมาสี ภควนฺตํ ทสฺสนาย. เตน โข ปน ภนฺเต สมเยน ภควา
 อญฺยตเรน สฺมาธินา นิสินฺโน โหติ; ภูชคฺิ^๒ นาม เวสฺสวณฺสส
 มหาราชสฺส ปรีจาริกา ภควนฺตํ ปจฺจุปฺภุจिता โหติ, ปณฺชลิกา
 นมสฺสมานา ติฏฺฐติ. อถ โขหํ ภนฺเต ภูชคฺิ เอตทโวจ “อภิวาเทหิ
 เม ตวํ ภคินิ ภควนฺตํ ‘สกโก ภนฺเต เทวานมฺิหนโ สามจฺโจ
 สปริชโน ภควโต ปาเท สिरสา วนฺทตฺติ. เอวํ วุตฺเต, ภนฺเต ส
 ภูชคฺิ มํ เอตทโวจ ‘อกาโล โข มาริส ภควนฺตํ ทสฺสนาย,
 ปฏิสฺสลิโน ภควาติ.

^๑ ส.อิ. อรุทฺทา ฉ.,เท. อรุทฺทา

^๒ ส.อิ. ภูชคฺิ จ นาม ฉ.,เท. ภูชติ จ นาม

‘เตนหิ ภคินี, ยथा ภควา ตมฺหา สมาธิมา วุญฺจิโต
โหติ, อถ มม วจเนน ภควนฺตํ อภิวาเทหิ ‘สกุโก ภนฺเต
เทวานมินฺโท สามจฺโจ สปริชโน ภควโต ปาเท สिरसा वनฺततीति.
“กจฺจิ เม सा ภนฺเต ภคินี ภควนฺตํ อภิวาเทสิ, สรติ ภควา
ตสฺสา ภคินียา วจเนนติ.

“อภิวาเทสิ มํ सा เทวานมินฺท ภคินี, สราหมํ ตสฺสา
ภคินียา วจเน; อปิจาหํ आयสฺมโต จกฺกเนมิสสุเทเน” ตมฺหา
สมาธิมา วุญฺจิโตติ.

“เย เต ภนฺเต เทวา อมฺเหหิ ปจฺมตฺรํ ตาวตีสกાયํ
อุปฺปนฺนา, เตสํ เม สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏฺิคฺคหิตํ ‘ยथा
ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหฺนโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, ทิพฺพา
กายา ปริปุเรนฺติ, หายนฺติ อสุรกายาติ. ตํ เม อิหํ ภนฺเต
สกุขิทิฏฺฐจํ; ยโต ตถาคโต โลเก อุปฺปนฺโน อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ,
ทิพฺพา กายา ปริปุเรนฺติ, หายนฺติ อสุรกายาติ.

โคปกวตฤ

[๓๕๓] อิธ ภนฺเต กปิลวตฺถุสฺมี โคปิกา นาม สกุยธิดา
อโหสิ พุทฺธะ ปสนฺนา ฐมฺเม ปสนฺนา สงฺฆะ ปสนฺนา สีเลสุ
ปริปฺปกริณี,^๒ सा इतिजित्तु^๓ विराचेत्ता प्रसिजित्तु^๔ भावेत्ता
กายสฺส เปทา ปรมฺมรณฺา สุตฺตี สคฺคํ โลกํ อุปฺปนฺนา, เทวานํ
ตาวตีสานํ สหพฺยตํ อมฺหากํ ปุตฺตตตฺตํ อชฺฌุปคตา; ตตฺตราปิ นํ เอว

^๑ ฉ.,เท. เนมิสสุเทเน

^๒ ฉ.,เท. อิตฺติจิตฺ

^๓ ฉ.,เท.,อิ. ปริปฺปกริณี, เอวมฺปริปิ.

^๔ ฉ.,เท. ปริสฺตตฺ, เอวมฺปริปิ.

ชานนฺติ ‘โคปโก เทวปฺตฺโต, โคปโก เทวปฺตฺโตติ. อณฺเณปิ ฆนฺเต
 ดโย ภิกฺขุ ภควติ พุรฺหมจฺริยํ จริตฺวา หีนํ คนฺธพฺพกายํ
 อุปฺปนฺนา, เต ปณฺจหิ กามคฺเณหิ สมปฺปิตา สมงฺคิภูตา
 ปรีจายมานา อมฺหากํ อุปฺภูจัน อากจฺจนฺติ อมฺหากํ ปารีจริยํ.
 เต อมฺหากํ อุปฺภูจัน อากเต อมฺหากํ ปารีจริยํ โคปโก
 เทวปฺตฺโต ปฏฺวิจฺเทสิ ‘กุโตมุขา นาม ตุมฺहे มาริสสา ตสฺส
 ภควโต ฐมฺมํ อายฺยหิตฺถ.’^๑ อหํ หิ นาม อิตฺถิกา สมานา พุทฺเธ
 ปสนฺนา ฐมฺเม ปสนฺนา สงฺฆे ปสนฺนา สีลสฺส ปรีปฺริการินี,
 อิตฺถิจิตฺตํ วิราเชตฺวา ปรีสจฺจิตฺตํ ภาเวตฺวา กายสฺส ภาทา ปรมฺมรณฺา
 สุกตฺตี สคฺคํ โลกํ อุปฺปนฺนา, เทวานํ ตาวตีสานํ สหพฺยตํ สกุกสฺส
 เทวานมฺินฺทสฺส ปฺตฺตตตฺตํ อชฺฌปคฺตา; อิทาปิ มํ เอวํ ชานนฺติ
 ‘โคปโก เทวปฺตฺโต, โคปโก เทวปฺตฺโตติ. ตุมฺहे ปน มาริสสา
 ภควติ พุรฺหมจฺริยํ จริตฺวา หีนํ คนฺธพฺพกายํ อุปฺปนฺนา; พุทฺธิภูจฺฐปฺ
 วต โภ อทฺทสาม, เย มยํ อทฺทสาม สหฐมฺมิเก หีนํ คนฺธพฺพกายํ
 อุปฺปนฺเนติ. เตสํ ฆนฺเต โคปเกน เทวปฺตฺเตน ปฏฺวิจฺทิตานํ เทว
 เทวา ทิฏฺฐเจ ว ฐมฺเม สตฺถี ปฏฺฐิลภีสุ กายํ พุรฺหมปฺโรหิตํ. เอโก ปน
 เทโว กาเม อชฺฌาวสิ.

[๓๕๔] อุปาสิกา จกฺขุมโต อโหสิ
 นามฺปิ มยฺหํ อหุ “โคปิกาคติ
 พุทฺเธ จ ฐมฺเม จ อภิปฺปสนฺนา
 สงฺฆณฺจฺอุปฺภูจาสี ปสนฺนจิตฺตา.

^๑ ฉ., เท. อสฺสจฺจตฺถ อ. อสฺสจฺจวา

ตสเสว พุทฺธสฺส สฺฐมฺมตาย
 สกฺกสฺส ปุตุโตมฺหิ มหानุภาโว
 มหาชุตฺติโก ติทิฏฺฐปฺปนฺโน
 ชานนฺติ มํ อิทาปิ “โคปโกติ.

อทฺทสํ ภิกฺขโว ทิฏฺฐปฺปเพ
 คนฺธพฺพกายฺยปคเต วสฺสเณ
 อิเม หิ เต โคตมสวากาเส
 เย จ มยํ ปุพฺเพ มนุสฺสภฺฏตา.

อนฺเนเน ปาเนเน อุปฺภุจฺจิมฺหา
 ปาทูปสงฺคยฺห สเก นีเวสเน
 กุโตมฺขา นาม อิเม ภวฺนฺโต
 พุทฺธสฺส ฐมฺม^๑ น ปฏฺิคฺคเหสฺสุ^๑

ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ หิ ฐมฺโม
 สฺสเทสฺสโต จกฺขุมตานุพุทฺโธ,
 อหฺปี ตุมฺเหว อุปาสมานา^๒
 สุตฺวาน อริยานํ สุภาสิตานิ.

สกฺกสฺส ปุตุโตมฺหิ มหानุภาโว
 มหาชุตฺติโก ติทิฏฺฐปฺปนฺโน
 ตุมฺहे ปน เสฏฺฐมฺุปาสมานา
 อนฺตฺตเร^๓ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา.

^{๑-๑} ฉ.,เท. ฐมฺมานิ ปฏฺิคฺคเหสฺสุ

^๒ ฉ.,เท. อุปาสมาน

^๓ ฉ.,เท. อนฺตฺตริ

หีนกายํ อุปปนฺนา ภวนฺโต
 อนานูลोมา ภวตฺตปตฺติ
 ทฺวทฺวิจฺจรูปํ วต อทฺทสาม
 สหฺมมิกเก หีนกายุปปนฺเน.

คณฺฐพฺพกายุปคตา ภวนฺโต
 เทวานมาคจฺจถ ปาริจริยํ

อคาเร วสโต มยฺหิ อิมํ ปสฺส วิเสสํ.

อิตฺถิ หุตฺวา สุวชฺช^๑ ปุโมมฺหิ เทโว
 ทิพฺเพหิ กาเมหิ สมฺภคฺกุโต
 เต จิตฺตา โคตมสวเกน
 สํเวคมาปาหุ สเมจฺจ โคปกํ.

หนฺท วิคายาม^๒ วิทยาาม
 มา โน มยฺ ปเรสฺสา อหุมฺหา
 เตสํ ทฺเว วีริยมารภีสุ
 อนฺุสฺสรํ โคตมสาสนานิ.

อิเชว จิตฺตานิ วิราชยิตฺวา
 กาเมสุ อาทีนวมทฺทสีสุ
 เต กามสญฺโฆชนพฺนุรณานิ
 ปาปิมโยคานิ ทฺรจฺจยานิ.

นาโคว สนฺตานิ^๓ คฺคณานิ เจตฺวา^๔
 เทเว ตาวตีสเ อติกฺกมီสุ

^๑ ฉ.,เท.,อิ. สุวชฺช

^๓ ฉ.,เท. สนฺตานิ

^๒ ฉ.,เท. วิทยาาม พุยายาม, อิ. วิคายาม

^๔ สี.,อิ. เกตฺวา

สนิทเทวา สปชาปตีกา
 สพเพ สุธมมาย สภายูปวิมฺหา.
 เตสนุนิสินฺนา^๑ น อติกกมฺมฺส^๒
 วีรา วีราคา วีรช กโรนฺตา
 เต ทิสฺวา สํเวคมกาสิ วาสโว
 เทวาทิภู เทวคณฺสฺส มชฺฌเ.
 อิมะ หิ เต หีนกาญฺปนฺนา
 เทเว ตาวตีสเ อติกกมฺนฺติ
 สํเวคชาตสว^๓ เต นิสมฺม
 [^๔] โคปโก วาสว อชฺฌภาสิ.
 พุทฺโธ ชนินฺทตฺถิ มนฺสฺสโลเก
 กามาภิภู สกฺยมนฺติ ฌายติ
 ตสฺสเว เต ปฺตฺตา สติยา วิหิงา
 โจทิตา มยา เต สติ ปจฺจลตฺถุ.
 ตินฺนํ เตสํ อวสิเนตฺถ เอโก
 คนฺธพฺพกาญฺปคโต วสิโน
 เทว ว^๕ สมฺโพธิททาณฺสาริโน
 เทเวปิ หิเพนฺติ สมหิตตฺตา.
 เอตาทิสี ฌมฺมปกาสนเตถ
 น ตตฺถ กิ กงฺขติ โกจิ สาวโก

^{๑-๒} ฉ., เท. เตสํ นิสินฺนํ อติกกมฺมฺส อ. เต สนฺนินฺนํ น อติกกมฺมฺส

^๓ ฉ., เท., อ. สํเวคชาตสฺส วโจ นิสมฺม ^๔ ฉ., เท., อ. โส

^๕ ฉ., เท. จ, อ. เจว

นิตฺตติณฺณโณฬํ วิจิกิจฺจณฺนิณฺ

พทุฐํ นมสฺสาม ชินํ ชนินฺทํ.

ยํ เต ฐมฺมํ อิธญฺฌาย วิเสสํ อชฺฌมคํสุ เต
 กายํ พุรหฺมปุโรหิตํ ทุเว เตสํ วิเสสญฺ.
 ตสฺส ฐมฺมสฺส ปตฺติยา อาคตฺมหาปิ^๑ มาริส
 กตาวกาสา^๒ ภควตา ปณฺทํ ปุจฺเจมุ มาริสาติ.

[๓๕๕] อถ โข ภควโต เอตทโหสิ “ทีฆรตฺตํ วิสุทฺโธ โข
 อโย ยกฺโข^๓ ยงฺกิญฺจิ มํ ปณฺทํ ปุจฺจิสฺสติ, สพฺพนฺตํ อตฺถสญฺหิตํเยว
 ปุจฺจิสฺสติ, โน อนตฺถสญฺหิตํ; ยญฺจสฺสาหํ ปุณฺโณ พุยากริสฺสามิ,
 ตํ ชิปฺปเมว อาชานิสฺสตีติ.

[๓๕๖] อถ โข ภควา สกุกํ เทวานมินฺทํ คากาย
 อชฺฌมภาสิ

ปุจฺจ วาสว มํ ปณฺทํ ยงฺกิญฺจิ มนฺสิจฺจสิ
 ตสฺส ตสฺสเว ปณฺทสฺส อหํ อนฺตํ กโรมิ เตติ.

ปจฺมภาณวารो.

ภควโต ปญฺหาเวยฺยาकरणํ

[๓๕๗] กตาวกาโส สกุกํ เทวานมินฺโท ภควตา^๔ อิมํ
 ภควนฺตํ ปจฺมํ ปณฺทํ อปุจฺจิ “กีสญฺโฆชนา นุ โข มาริส เทวา
 มนฺุสฺสา อสุรา นาคา คณฺฐพฺพา, เย จญฺเฆ สนฺติ ปุถุกายา,

^๑ จ., เท. อาคตฺมหาสิ, อ. อาคตฺมหาเส

^๓ สฺยา., อ. สกุกํ

^๒ อ. กโตกาสา

^๔ อ. อโย ปาโจ น ทิสฺสติ.

เต ‘อเวรา อทณฺหา อสปตฺตา อพฺยาปชฺฌา วิหเรมุ อเวรีไนติ, อิติ จ เนสํ โหติ, อถ จ ปน สเวรา สทณฺหา สสปตฺตา สพฺยาปชฺฌา วิหรนฺติ สเวรีไนติ. อิตถํ สกฺโก เทวานมินฺโท ภควนฺตํ [๑] ปณฺหํ อปฺจุฉิ. ตสฺส ภควา ปณฺหํ ปุณฺโณ พฺยาภาสิ

“อิสฺสามจฺจริยสญฺโฆชนา โข เทวานมินฺท เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพา, เย จญฺเฆ สนฺติ ปุถุกายา, เต ‘อเวรา อทณฺหา อสปตฺตา อพฺยาปชฺฌา วิหเรมุ อเวรีไนติ, อิติ จ เนสํ โหติ, อถ จ ปน สเวรา สทณฺหา สสปตฺตา สพฺยาปชฺฌา วิหรนฺตา สเวรีไนติ. อิตถํ ภควา สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปณฺหํ ปุณฺโณ พฺยาภาสิ.

อตุตมโน สกฺโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินฺนุทฺติ อนฺโมทิตี “เอวเมตํ ภควา, เอวเมตํ สุกต, ตินฺดนา เมตฺถ กงฺขา, วิคตา กถฺกถา, ภควโต ปณฺหาเวยยาकरणํ สุตฺวาติ.

[๓๕๕] อิติห สกฺโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินฺนุทิตฺวา อนฺโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตริ ปณฺหํ อปฺจุฉิ

“อิสฺสามจฺจริยํ ปน มาริส กีนฺทานํ กีสฺมทฺยํ กิชาตํ กิปปาวํ; กิสฺมี หิ สติ อิสฺสามจฺจริยํ โหติ, กิสฺมี หิ อสติ อิสฺสามจฺจริยํ น โหตีติ.

“อิสฺสามจฺจริยํ โข เทวานมินฺท ปิยาปฺปิยนฺทานํ ปิยาปฺปิยสฺมทฺยํ ปิยาปฺปิยชาติกํ ปิยาปฺปิยปาวํ ปิยาปฺปิเย สติ อิสฺสามจฺจริยํ โหติ ปิยาปฺปิเย อสติ อิสฺสามจฺจริยํ น โหตีติ.

^๑ ส.อ. อิมํ ปจฺม

“ปิยาปปิยํ ปน มาริส กีนินทานํ กีสุมุทโย กีชาติกํ กิปภวํ.
กิสฺมี สติ ปิยาปปิยํ โหติ. กิสฺมี อสติ ปิยาปปิยํ น โหติติ.

“ปิยาปปิยํ โข เทวานมินฺท จนฺทนิทานํ จนฺทสมุทโย
จนฺทชาติกํ จนฺทปภวํ; จนฺทเต สติ ปิยาปปิยํ โหติ; จนฺทเต อสติ
ปิยาปปิยํ น โหติติ. “จฺนฺโท ปน มาริส กีนินทาโน กีสุมุทโย
กีชาติกโก กิปภโว. กิสฺมี สติ จฺนฺโท โหติ. กิสฺมี อสติ จฺนฺโท
น โหติติ. “จฺนฺโท โข เทวานมินฺท วิตกฺกนิทานโน วิตกฺกสมุทโย
วิตกฺกชาติกโก วิตกฺกปภโว วิตกฺเก สติ จฺนฺโท โหติ, วิตกฺเก
อสติ จฺนฺโท น โหติติ. “วิตกฺโก ปน มาริส กีนินทาโน กีสุมุทโย
กีชาติกโก กิปภโว. กิสฺมี สติ วิตกฺโก โหติ. กิสฺมี อสติ วิตกฺโก
น โหติติ. “วิตกฺโก โข เทวานมินฺท ปปญฺจสญฺญาสงฺขานิทาโน
ปปญฺจสญฺญาสงฺขาสุมุทโย ปปญฺจสญฺญาสงฺขาชาติกโก ปปญฺจสญฺญา-
สงฺขาปภโว ปปญฺจสญฺญาสงฺขาย สติ วิตกฺโก โหติ
ปปญฺจสญฺญาสงฺขาย อสติ วิตกฺโก น โหติติ.

“กถํปฏิปนฺโน ปน มาริส ภิกฺขุ ปปญฺจสญฺญาสงฺขานิโรธ-
สารูปคามีนิปฏิปทํ ปฏิปนฺโน โหติติ.

เวทนากมฺมฏฺฐานํ

[๓๕๙] “โสมนสฺสํ จาหํ” เทวานมินฺท ทฺวิเชน วทามิ
เสวิตพฺพปิ อเสวิตพฺพปิ; โทมนสฺสํ จาหํ เทวานมินฺท ทฺวิเชน
วทามิ เสวิตพฺพปิ อเสวิตพฺพปิ; อุเปกฺขํ จาหํ เทวานมินฺท
ทฺวิเชน วทามิ เสวิตพฺพปิ อเสวิตพฺพปิ.

๑ ส.อ. ปห. เอมฺปิริ. จ.เท. ปาห

[๓๖๐] 'โสมนสฺส จาหํ เทวานมินฺท ทฺวิเชน วทามิ 'เสวิตพฺพปิ อเสวิตพฺพปิตฺติ. อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิณฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ. ตตฺถ ยํ ชณฺเฎา โสมนสฺส 'อิมํ โข เม โสมนสฺส เสวโต อกฺขลา ฐมฺมา อภิวทฺถณฺตฺติ, กุสลา ฐมฺมา ปรีหายนฺตฺติ, เอวรูปํ โสมนสฺส น เสวิตพฺพ. ตตฺถ ยํ ชณฺเฎา โสมนสฺส 'อิมํ โข เม โสมนสฺส เสวโต อกฺขลา ฐมฺมา ปรีหายนฺตฺติ, กุสลา ฐมฺมา อภิวทฺถณฺตฺติ, เอวรูปํ โสมนสฺส เสวิตพฺพ. ตตฺถ ยณฺเฎ สวิตกํ สวิจาร์, ยณฺเฎ อวิตกํ อวิจาร์, เย อวิตกฺเก อวิจาเร, เต ปณฺีตตเร; 'โสมนสฺส จาหํ เทวานมินฺท ทฺวิเชน วทามิ 'เสวิตพฺพปิ อเสวิตพฺพปิตฺติ; อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๓๖๑] 'โทมนสฺส จาหํ เทวานมินฺท ทฺวิเชน วทามิ 'เสวิตพฺพปิ อเสวิตพฺพปิตฺติ; อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิณฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ. ตตฺถ ยํ ชณฺเฎา โทมนสฺส 'อิมํ โข เม โทมนสฺส เสวโต อกฺขลา ฐมฺมา อภิวทฺถณฺตฺติ, กุสลา ฐมฺมา ปรีหายนฺตฺติ, เอวรูปํ โทมนสฺส น เสวิตพฺพ. ตตฺถ ยํ ชณฺเฎา โทมนสฺส 'อิมํ โข เม โทมนสฺส เสวโต อกฺขลา ฐมฺมา ปรีหายนฺตฺติ, กุสลา ฐมฺมา อภิวทฺถณฺตฺติ, เอวรูปํ โทมนสฺส เสวิตพฺพ. ตตฺถ ยณฺเฎ สวิตกํ สวิจาร์, ยณฺเฎ อวิตกํ อวิจาร์, เย อวิตกฺเก อวิจาเร, เต ปณฺีตตเร. 'โทมนสฺส จาหํ เทวานมินฺท ทฺวิเชน วทามิ 'เสวิตพฺพปิ อเสวิตพฺพปิตฺติ; อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๓๖๒] 'อุเปกฺขํ จาหํ เทวานมินฺท ทฺวิเชน วทามิ 'เสวิตพฺพปิ อเสวิตพฺพปิตฺติ. อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ. กิณฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ. ตตฺถ ยํ ชณฺเฎา อุเปกฺขํ 'อิมํ โข เม อุเปกฺขํ เสวโต อกฺขลา ฐมฺมา อภิวทฺถณฺตฺติ, กุสลา ฐมฺมา ปรีหายนฺตฺติ, เอวรูปา

อุเปกฺขา น เสวิตพฺพา. ตตฺถ ยํ ชณฺณา อุเปกฺขํ ‘อิมํ โข เม
 อุเปกฺขํ เสวโต อุกฺกุสลา ฌมฺมา ปรีหายนฺติ, กุสลา ฌมฺมา
 อภิวทฺตมนฺตํ, เอวฺรฺฐา อุเปกฺขา เสวิตพฺพา, ตตฺถ ยณฺเจ
 สวิตกํ สวิจาร์, ยณฺเจ อวิตกํ อวิจาร์, เย อวิตกฺเก อวิจาเร,
 เต ปณฺีตตเร. ‘อุเปกฺขํ จาหํ เทวานมฺินฺท ทฺวิเชน วทามิ ‘เสวิตพฺพํปิ
 อเสวิตพฺพํปิตี; อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๓๖๓] “เอวํปฏิปนฺโน โข เทวานมฺินฺท ภิกฺขุ ปปญฺจสณฺณหา-
 สขฺยานิโรธสํวโรปคามีเนปฏิปทํ ปฏิปนฺโน โหตฺติติ.

อิตฺถํ ภควา สกุกสฺส เทวานมฺินฺทสฺส ปณฺหํ ปุณฺโณ
 พฺยาภาสิ. อตฺตมโน สกโก เทวานมฺินฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินฺนุทฺติ
 อนฺโมทิ “เอวเมตํ ภควา, เอวเมตํ สุตฺตํ; ตินฺหนา เมตฺถ กงฺขา,
 วิคตา กถฺกถา, ภควโต ปณฺหาพฺยาकरणํ สุตฺวาติ..

ปาติโมกฺขสํวโร

[๓๖๔] อิติห สกโก เทวานมฺินฺโท ภควโต ภาสิตํ
 อภินฺนุทฺติวา อนฺโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตริ^๑ ปณฺหํ อปฺจุจฺฉิ

“กถํ ปฏิปนฺโน ปน มาริส ภิกฺขุ ปาติโมกฺขสํวราย
 ปฏิปนฺโน โหตฺติติ.

“กายสมาจาร์ จาหํ เทวานมฺินฺท ทฺวิเชน วทามิ เสวิตพฺพํปิ
 อเสวิตพฺพํปิ; วจีสมาจาร์ จาหํ เทวานมฺินฺท ทฺวิเชน วทามิ
 เสวิตพฺพํปิ อเสวิตพฺพํปิ; ปรีเยสนํ จาหํ เทวานมฺินฺท ทฺวิเชน
 วทามิ เสวิตพฺพํปิ อเสวิตพฺพํปิ;

^๑ น.,เท. อุตฺตริ

“กายสมาจารี จาห์ เทวานมินุท ทูริเชน วทามิ ‘เสวิตพุพปี
 อเสวิตพุพปีติ; อิติ โข ปเนตํ วุตตํ, กิณเจตํ ปฏิจจ วุตตํ. ตตถ
 ยํ ชญฉา กายสมาจารี ‘อิมํ โข เม กายสมาจารี เสวโต
 อกุสลา ฐมา อภิวัฏฏณนุติ, กุสลา ฐมา ปริหานนุติ, เอวรูป
 กายสมาจาโร น เสวิตพุโพ. ตตถ ยํ ชญฉา กายสมาจารี ‘อิมํ
 โข เม กายสมาจารี เสวโต อกุสลา ฐมา ปริหานนุติ, กุสลา
 ฐมา อภิวัฏฏณนุติ, เอวรูป กายสมาจาโร เสวิตพุโพ.
 “กายสมาจารี จาห์ เทวานมินุท ทูริเชน วทามิ ‘เสวิตพุพปี
 อเสวิตพุพปีติ; อิติ ยนตํ วุตตํ, อิทเมตํ ปฏิจจ วุตตํ.

“วจีสมาจารี จาห์ เทวานมินุท ทูริเชน วทามิ ‘เสวิตพุพปี
 อเสวิตพุพปีติ; อิติ โข ปเนตํ วุตตํ, กิณเจตํ ปฏิจจ วุตตํ. ตตถ
 ยํ ชญฉา วจีสมาจารี ‘อิมํ โข เม วจีสมาจารี เสวโต อกุสลา
 ฐมา อภิวัฏฏณนุติ, กุสลา ฐมา ปริหานนุติ, เอวรูป
 วจีสมาจาโร น เสวิตพุโพ. ตตถ ยํ ชญฉา วจีสมาจารี ‘อิมํ โข
 เม วจีสมาจารี เสวโต อกุสลา ฐมา ปริหานนุติ, กุสลา ฐมา
 อภิวัฏฏณนุติ, เอวรูป วจีสมาจาโร เสวิตพุโพ. ‘วจีสมาจารี
 จาห์ เทวานมินุท ทูริเชน วทามิ ‘เสวิตพุพปี อเสวิตพุพปีติ; อิติ
 ยนตํ วุตตํ, อิทเมตํ ปฏิจจ วุตตํ.

“ปริเยสนํ จาห์ เทวานมินุท ทูริเชน วทามิ ‘เสวิตพุพปี
 อเสวิตพุพปีติ; อิติ โข ปเนตํ วุตตํ, กิณเจตํ ปฏิจจ วุตตํ. ตตถ
 ยํ ชญฉา ปริเยสนํ ‘อิมํ โข เม ปริเยสนํ เสวโต อกุสลา
 ฐมา อภิวัฏฏณนุติ, กุสลา ฐมา ปริหานนุติ, เอวรูปา ปริเยสนา
 น เสวิตพุพา. ตตถ ยํ ชญฉา ปริเยสนํ ‘อิมํ โข เม ปริเยสนํ
 เสวโต อกุสลา ฐมา ปริหานนุติ, กุสลา ฐมา อภิวัฏฏณนุติ,

เอวรฐปา ปริเยสนา เสวิตพุพา. ‘ปริเยสนํ จาหํ เทวานมินฺท
ทฺวิเชน วทามิ ‘เสวิตพุพฺปิ อเสวิตพุพฺปิติ; อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ,
อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

เอวํปฏิปนฺโน โข เทวานมินฺท ภิกฺขุ ปาติโมกฺขสํวราย
ปฏิปนฺโน โหตฺติติ. อิตถํ ภควา สกุกสุส เทวานมินฺทสุส ปณฺหํ
ปฏฺฐโจ พยาภาสิ. อตฺตมโน สกโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ
อภินนฺทิตฺวา อนฺโมทิตฺวา “เอวเมตํ ภควา, เอวเมตํ สุคต; ติณฺณนา เมตฺถ
กนฺธา, วิคตกถํกถา, ภควโต ปณฺหเวยฺยาकरणํ สุตฺวาติ.

อินทฺริยสํวโร

[๓๖๕] อติท สกโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ
อภินนฺทิตฺวา อนฺโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตริํ ปณฺหํ อปฺจจิ

“กถํปฏิปนฺโน ปน มาริส ภิกฺขุ อินทฺริยสํวราย ปฏิปนฺโน
โหตฺติติ.

“จกฺขุวิญญฺเอยฺยํ ฐปํ จาหํ เทวานมินฺท ทฺวิเชน วทามิ
‘เสวิตพุพฺปิ อเสวิตพุพฺปิ; โสตฺวิญญฺเอยฺยํ สทฺทํ จาหํ เทวานมินฺท
ทฺวิเชน วทามิ ‘เสวิตพุพฺปิ อเสวิตพุพฺปิ; จ्ञานวิญญฺเอยฺยํ คนฺธํ
จาหํ เทวานมินฺท ทฺวิเชน วทามิ ‘เสวิตพุพฺปิ อเสวิตพุพฺปิ;
ชีวหาวิญญฺเอยฺยํ รสํ จาหํ เทวานมินฺท ๕เปยฺย กายวิญญฺเอยฺยํ
โผฏฺฐพฺพํ จาหํ เทวานมินฺท ๕เปยฺย มโนวิญญฺเอยฺยํ ธมฺมํ จาหํ
เทวานมินฺท ทฺวิเชน วทามิ ‘เสวิตพุพฺปิ อเสวิตพุพฺปิติ.

เอวํ วุตฺเต, สกโก เทวานมินฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ
“อิมสุส โข อหํ ภนฺเต ภควตา สงฺขิตฺเตน ภาสิตสุส เอวํ

วิตุถาเรน อตุถํ อาชานามิ, ยถารूपํ ภาณเต จกขุวิญญेยุยํ รูปํ
 เสวโต อकुสลา ฐมา อภิวาฏณนติ, กุสลา ฐมา ปริหาณนติ;
 เอวรूपํ จกขุวิญญेยุยํ รูปํ น เสวิตัพพํ. ยถารูปญจ โข ภาณเต
 จกขุวิญญेยุยํ รูปํ เสวโต อकुสลา ฐมา ปริหาณนติ, กุสลา
 ฐมา อภิวาฏณนติ; เอวรूपํ จกขุวิญญेยุยํ รูปํ เสวิตัพพํ.
 ยถารูปญจ โข ภาณเต โสตวิญญेยุยํ สทฺทํ เสวโต ๔เปย
 ฆานวิญญेยุยํ คนฺธํ เสวโต ๔เปย ชิวหาวิญญेยุยํ รสํ เสวโต
 ๔เปย กายวิญญेยุยํ โผฏฐัพพํ เสวโต ๔เปย มโนวิญญेยุยํ ฐมํ
 เสวโต อकुสลา ฐมา อภิวาฏณนติ, กุสลา ฐมา ปริหาณนติ;
 เอวรूपํ มโนวิญญेยุยํ ฐมํ น เสวิตัพพํ. ยถารูปญจ โข
 ภาณเต มโนวิญญेยุยํ ฐมํ เสวโต อकुสลา ฐมา ปริหาณนติ,
 กุสลา ฐมา อภิวาฏณนติ; เอวรूपํ มโนวิญญेยุยํ ฐมํ
 เสวิตัพพํ. อิมสฺส^๑ โข เม ภาณเต ภควตา สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส
 เอวํ วิตุถาเรน อตุถํ อาชานโต^๒ ตินฺนุณา เมตฺถ กงฺขา, วิคตา
 กถํกถา, ภควโต ปญหาเวยยาकरणํ สุตฺวาติ.

[๓๖๖] อิติห สกโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ
 อภินนฺทิตฺวา อนฺโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตริ ปญฺหํ อปฺปจฺฉิ

“สพฺเพ ว นฺุ โข มาริส สมณพฺรหฺมณา เอกนฺตวาทา
 เอกนฺตสีลา เอกนฺตจฺจนฺทา เอกนฺตอหฺโฆसानาติ.

“น โข เทวานมินฺท สพฺเพ สมณพฺรหฺมณา เอกนฺตวาทา
 เอกนฺตสีลา เอกนฺตจฺจนฺทา เอกนฺตอหฺโฆसानาติ.

“กสฺมา ปน มาริส น สพฺเพ สมณพฺรหฺมณา เอกนฺตวาทา
 เอกนฺตสีลา เอกนฺตจฺจนฺทา เอกนฺตอหฺโฆसानาติ.

^{๑-๒} สยา. อหํ ภาณเต ๔เปย อาชานนโต

“อเนกธาตุ นานาธาตุ โข เทวานมินฺท โลเก; ตสฺมี อเนกธาตุมฺหิ นานาธาตุมฺหิ โลเก ยํ ยเทว สตฺตา ธาตุํ อภินิวิสนฺติ, ตํ ตเทว ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส วโหรนฺติ ‘อิทเมว สจฺจํ, โมชมณฺณนฺติ; ตสฺมา น สพฺเพ สมณพฺราหฺมณา เอกนฺตวาทา เอกนฺตสีลา เอกนฺตจฺจนฺทา เอกนฺตอชฺโฆसानาติ.

“สพฺเพ น โข มาริส สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคกฺเขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยसानาติ.

“น โข เทวานมินฺท สพฺเพ สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคกฺเขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยसानาติ.

“กสฺมา ปน มาริส น สพฺเพ สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคกฺเขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยसानาติ.

“เย โข เต เทวานมินฺท ภิกฺขุ ตณฺหาสงฺขยวิมฺุตตา เต อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคกฺเขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยसानา ตสฺมา น สพฺเพ สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตนิฏฺฐา อจฺจนฺตโยคกฺเขมี อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี อจฺจนฺตปริโยसानาติ.

“อิตถํ ภควา สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปณฺหํ ปุณฺโณ พฺยาภาสิ. อตฺตมโน สกฺโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิ อนุโมทิตฺวา ‘เอวเมตํ ภควา, เอวเมตํ สฺคต; ติณฺณา เมตฺถ กงฺขา, วิคฺตา กถํกถา, ภควโต ปณฺหาเวยฺยาकरणํ สุตฺวาติ.

[๓๖๗] อิติห สกฺโก เทวานมินฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ เอตทวโจ

“เอชา ภนฺเต โรโค, เอชา คณฺโฑ, เอชา สลฺลํ, เอชา อิมํ ปริสํ ปริกขฺมุตติ ตสฺส ตสฺเสว ภวสฺส อภินิพฺพตฺติยา;” ตสฺมา อัย

“อภินิพฺพตฺติยาติปิ ปาโธ.

ปุริโส อัจฉาจรมาปชชติ. เยสาห์ ภนฺเต ปญฺหานํ อิตฺโต พหิทฺธา
อณฺเณสุ สมณพฺรหฺมณฺเณสุ โอบาสกมมํปิ นาลตฺถํ, เต เม
ภควตา พุยาเกตา ทีฆรตฺตานุสฺสตา^๑ ยญฺจ^๒ ปน เม
วิจิกิจฺจนาถกถาสลฺลํ, ตญฺจ ภควตา อพฺพุพฺพหฺนติ.

“อภิชานาสี โน ตวํ เทวานมินฺท อิเม ปญฺहे อณฺเณ
สมณพฺรหฺมณฺเณ ปุจฺฉิตฺติ.”

“อภิชานามหิ ภนฺเต อิเม ปญฺहे อณฺเณ สมณพฺรหฺมณฺเณ
ปุจฺฉิตฺติ.”

“ยถากถิ ปน เต เทวานมินฺท พุยากรึสุ^๔; สเจ เต อครุ
ภาสสฺสฺสูติ.

“น โข เม ภนฺเต ครุ, ยตฺถสฺส ภควา นิสินฺโน
ภควนฺตรูปํ จาติ.

“เตนหิ เทวานมินฺท ภาสสฺสฺสูติ.

“เยสาห์^๕ ภนฺเต มณฺณวามี ‘สมณพฺรหฺมณฺณา อารญฺญกา
ปนฺตเสนาสนาติ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา อิเม ปญฺहे ปุจฺฉามิ; เต
มยา ปุฏฺฐา น สมฺปายนฺติ, อสมฺปายนฺตา มมฺเวยว ปฏฺฐิปุจฺฉนฺติ
‘โกนาโม อายสฺมาติ; เตสาห์ ปุฏฺฐโจ พุยากรโอมิ ‘อหิ โข มาริส
สกุโก เทวานมินฺโทติ. เต มมฺเวยว อุตฺตริ ปฏฺฐิปุจฺฉนฺติ ‘กี
ปนายสฺมา เทวานมินฺท^๖ กมมํ กตฺวา อิมํ จานํ ปตฺโตติ; เตสาห์
ยถาสฺสํ ยถาปริยตฺตํ ฐมฺมํ เทเสมิ. เต ตาวตเกเนว อตฺตมนา

^๑ ส.,อ. ทีฆรตฺตานุสฺสยิโน ยญฺจ ปน ฉ.,เท. ทีฆรตฺตานุสฺสยิตญฺจ ปน เม

^๒ “ตญฺจจาติปิ ปาโจ.

^๓ ฉ.,เท. ปุจฺฉิตฺตา

^๔ ฉ.,เท.,อ. พุยากรึสุ

^๕ ฉ.,เท. เยสวาทิ

^๖ ส.,อ. เทวานมินฺโท

โหนติ 'สกุโก จ โน เทวานมินฺโท ทิฏฺฐโจ, ยณฺจ โน อปฺจุจิมฺหา,
ตณฺจ โน พฺยาภาสํติ. เต อณฺณทตฺถํ มมฺเวย สาวกา สมฺปชฺชนฺติ,
น จาหํ เตสํ; อหํ โข ปน ภาเนเต ภควโต สวโก โสตาปนโน
อวิเนปาทธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโนติ.

๕. โสมนสฺสปฏิลาภกถา

[๓๖๘] "อภิชานาสิ โน ตวํ เทวานมินฺโท อิตฺโต ปุพฺเพ
เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภนฺติ.

"อภิชานามหํ ภาเนเต อิตฺโต ปุพฺเพ เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ
โสมนสฺสปฏิลาภนฺติ.

"ยถากถํ ปน ตวํ เทวานมินฺโท อภิชานาสิ อิตฺโต ปุพฺเพ
เอวรูปํ เวทปฏิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภนฺติ.

"ภฺตปุพฺพํ ภาเนเต เทวาสฺสสงฺคาโม สมฺปพฺยุพฺโพ" อโหสิ.
ตสฺมี โข ปน ภาเนเต สงฺคาเม เทวา ชินฺนํ อสุรา ว ปราชญฺส.
ตสฺส มยฺหํ ภาเนเต ตํ สงฺคามํ อภิวินฺนิตฺวา อภิวินฺนิตสงฺคามสฺส
เอตทโหสิ 'ยา เจวทานิ ทิพฺพา โอชา, ยา จ อสุรา โอชา;
อุภยเมตฺถ^๒ เทวา ปริภุญฺชิสฺสนฺตํติ; โส โข ปน เม ภาเนเต
เวทปฏิลาภो โสมนสฺสปฏิลาภो สทณฺฑาวจโร สสฺตถาวจโร น
นิพฺพิทาย น วิราคายน น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺฌาย
น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติ; โย โข ปน เม อโย
ภาเนเต ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เวทปฏิลาภो โสมนสฺสปฏิลาภो, โส
อทณฺฑาวจโร อสฺสทถาวจโร เอกนตฺตนิพฺพิทาย วิราคายน นิโรธาย
อุปสมาย อภิญฺฌาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ.

^๑ ส.,อ. สมฺปพฺยุพฺโพ

^๒ ส.,จ. อุภยเมตฺ

[๓๖๙] “กถิ^๑ ปน ตวํ เทวานมินฺท อตฺถวสํ สมฺปสฺสมานโน
เอวรูป เวทปฏฺิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวทสีติ.

“ณ โข อหํ ภนฺเต อตฺถวเส สมฺปสฺสมานโน เอวรูป
เวทปฏฺิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิ

“อิเชว ติฏฺฐมานสฺส เทวภูตสฺส เม สโต
ปุณฺเวายุ^๒ จ เม ลหุโร เอวํ ชานาหิ มาริสาติ.

“อิมํ โข อหํ ภนฺเต ปจฺมํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมานโน เอวรูป
เวทปฏฺิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิ

“จตุทาหํ ทิวิยา กายา आयํ หิตฺวา อมานุสํ
อมฺพุโห คพฺภเมสุสสามิ^๓ ยตฺถ เม ตมตี มโนติ.

“อิมํ โข อหํ ภนฺเต ทฺติยํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมานโน เอวรูป
เวทปฏฺิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิ

“สฺวหาหํ อมฺพุทฺทปณฺหสฺส วิหริํ สาสเน รโต
ฌาเยน วิหริสุสสามิ สมฺปชาโน ปฏฺิสฺสโตติ.

“อิมํ โข อหํ ภนฺเต ตติยํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมานโน เอวรูป
เวทปฏฺิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิ

“ฌาเยน จ เม ปฺรโต สมฺโพธิ เจ ภวิสฺสตี
อณฺเฑาตา วิหริสุสสามิ เสวว อนฺโต ภวิสฺสตีติ.

“อิมํ โข อหํ ภนฺเต จตฺตตฺถํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมานโน เอวรูป
เวทปฏฺิลาภํ โสมนสฺสปฏิลาภํ ปเวเทมิ

^๑ ฉ.,เท.,อิ. กิ

^๒ ฉ.,เท.,อิ. ปุณฺเวายุ จ

^๓ อิ. คพฺภมิสุสสามิ

“จุตาคัม มาณุสา กายา อายุมฺ หิตฺวาน มาณุสํ
ปฺน เทโว ภวิสฺสามิ เทวโลกสมิมุตฺตโมติ.

“อิมํ โข อหํ ภนฺเต ปญฺจมํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมานโน
เอวรूपํ เวทปฏฺฐิลากํ โสมนสฺสปฏฺฐิลากํ ปเวเทมิ

“เต ปณฺีตตรา เทวา อกนิฏฺฐจา ยสฺสฺสินโน
อนฺติเม วตฺตมานมฺหิ โส นินาโส ภวิสฺสตีติ.

“อิมํ โข อหํ ภนฺเต จญฺจํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมานโน เอวรूपํ
เวทปฏฺฐิลากํ โสมนสฺสปฏฺฐิลากํ ปเวเทมิ

“อิมํ โข อหํ ภนฺเต จ อตฺถวเส สมฺปสฺสมานโน เอวรूपํ
เวทปฏฺฐิลากํ โสมนสฺสปฏฺฐิลากํ ปเวเทมิ

[๓๗๐] “อปฺริโยสิตฺตสํกปโป วิจิกิจฺจจากถํถิ
วิจรี^๑ ทิพฺพมทฺธานํ อเนวฺสหนฺโต ตถาคถํ.
ยสฺส^๒ มณฺณวามิ สมณฺ ปวิวิตฺตวิหาริโน
สมฺพุทฺธา อิติ มณฺณวามาโน คจฺฉามิ เต^๓ อุปาสิตุํ.
กถํ อาราชฺนา โหติ กถํ โหติ วิราชฺนา
อิติ ปุณฺณจา น สมฺภอนฺติ^๔ มคฺเค ปฏฺฐิปทาสุ จ.
ตฺยสฺส^๕ ยทา มํ ชานนฺติ สกฺโก เทวานมาคโต
ตฺยสฺส^๖ มเมว ปุจฺจนฺติ ก็ กตฺวา ปาปุณฺี อิทํ.
เตสํ ยถาสฺสํ ฐมมํ เทสยามิ ชเน สุตํ^๗
เตน อตฺตมณา โหณฺติ ทิฏฺฐโจ โน วาสโวติ จ.

^๑ ฉ., เท. วิจรี อ. วิจรี

^๓ ส. โน

^๔ ฉ., เท. ตฺยสฺส

^๗ ฉ., เท. ชเนสฺส

^๒ ฉ., เท., อ. ยสฺส

^๔ ฉ., เท. น สมฺปายนฺติ

^๖ ฉ., เท. ตฺยาสฺส

ยทา จ สมพุทฺธมทุกขี	วิจิจฺจนาวิตารณ
โสมฺหิ วีตภโย อชฺช	สมพุทฺธ ปิยฺรปาสยี ^๑
ตณฺหาสลลสฺส หนตาร	พุทฺธ อปฺปปฏิปฺคคฺล
อหิ วนฺเท มหาวีริ	พุทฺธมาทิจฺจพฺนฺธฺน
ยํ กโรมฺ เส ^๒ พุรฺหมโน	สมํ เทเวหิ มาริส
ตทชฺช ตฺยหิ ทสฺสามิ	หนฺท สามํ กโรมฺ เต.
ตฺวเมว สิวิ ^๓ สมพุทฺโธ	ตฺวํ สตฺถา อนตฺตโร
สเทวกสมิ โลกสมิ	นตฺถิ เต ปฏฺิปปคฺคโลติ.

[๓๗๑] อถ โข สกฺโก เทวานมินฺโท ปณฺจสิขิ คุนฺธพฺพตฺตํ
 อามนฺเตสิ “พฺพปกาโร โข เมสิ ตฺวํ ตาต ปณฺจสิขิ, ยํ ตฺวํ
 ภควนฺตํ ปจฺมํ ปสาเทสิ; ตยา ตาต ปจฺมํ ปสาทิตํ ปจฺจนา มยํ
 ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิมฺหา อรหฺนฺตํ สมฺมาสมพุทฺธํ;
 เปตฺติเก วา จาเน จปิยฺสสามิ; คุนฺธพฺพวราชา ภวิสฺสสิ, ภทฺทณฺจ
 เต สฺริยวจฺจสํ ทมฺมิ; सा हि ते อภิปตฺติตาติ.

อถ โข สกฺโก เทวานมินฺโท ปาณินา ปจฺวี ปรามสิตฺวา
 ติกฺขตฺตํ อุทानํ อุทาเนสิ

“นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมพุทฺธสฺส.
 นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมพุทฺธสฺส.
 นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมพุทฺธสฺสาติ.

อิมสฺมิณฺจ ปน เวยฺยาकरणสมิ ภาณฺวมาเน สกฺกสฺส
 เทวานมินฺทสฺส วิรชํ วีตมลํ ฐมฺมจกฺขุ อุทปาติ “ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ,

^๑ ฉ.,เท.,อิ. ปิยฺรปาสีย
 ฉ.,เท. อสิ

^๒ ฉ.,เท. กโรมสิ

๓๑๖ สุตตฺตณฺตปิฎกเก ทีฆนิกายสฺส มหาวคฺคปาลิ

สพฺพพฺนตํ นิโรธธมฺมมฺนฺติ, อญฺเฌสญฺจ อสီติยา เทวตาสหสฺसानํ.
อิติ เย สกฺเกน เทวานมฺินฺเทน อชฺฌมฺิฏฺฐปญฺหา ปุฏฺฐา, เต
ภควตา พฺยากตา. ตสฺมา อิมสฺส เวยฺยาकरणสฺส “สกุปฺปญฺโหเตว
อริวจนฺนฺติ.

อญฺจมํ สกุปฺปญฺหสฺสฺสฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๕. มหาสติปัฏฐานสูตร^๑

[๓๗๒] เอวมุเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา กุรุสุ วิหริติ
กมฺมาสทมฺม^๒ นาม กุรฺนํ นิคโม. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขุ
อามนฺเตสิ “ภิกฺขโวติ. “ภทฺนฺเตติ” เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสสํ.
ภควา เอตทโวจ

อุทฺเทโส

[๓๗๓] “เอกายโน อयํ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา
โสภปริเทวาน^๓” สมตฺถิกมฺยา ทฺภวโทมนสฺสํ อตฺถกมฺยา^๔
ฌายสฺส อธิคมฺยา นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย, ยทฺทํ จตฺตารโ
สตีปฺฏจฺานา.

กตเม จตฺตารโ. อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี
วิหริติ อาตปฺปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ,
เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหริติ อาตปฺปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย
โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหริติ อาตปฺปี
สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, ฐมฺเมสุ
ฐมฺมานุปสฺสี วิหริติ อาตปฺปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก
อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

อุทฺเทโส นิฏฺฐิตโ.

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อิ. กมฺมาสทมฺม

^๓ อ. โสภปริเทวาน

^๒ ฉ. ภทฺนฺเต

^๔ อ. อตฺถกมฺยา

กายนุปลัสสนา อานาปานปพฺพ

[๓๗๔] “กถณฺจ [°] ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายนุปลัสสี วิหรติ. อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อรณฺณคโต วา รุกฺขมฺูลคโต วา สฺถวนาคารคโต วา นิสิตฺติ ปลฺลํกํ อาภุชิตฺวา อุชฺฐํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตี อฺปฏฺฐเปตฺวา. โส สโต ว อสฺสสฺสตี, สโต^๑ ปลฺลสฺสสฺสตี; ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต “ทีฆํ อสฺสสํมิตฺติ ปชานาติ, ทีฆํ วา ปลฺลสฺสสนฺโต “ทีฆํ ปลฺลสฺสสํมิตฺติ ปชานาติ; รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต “รสฺสํ อสฺสสํมิตฺติ ปชานาติ, รสฺสํ วา ปลฺลสฺสสนฺโต “รสฺสํ ปลฺลสฺสสํมิตฺติ ปชานาติ; “สพฺพกายปฏฺฐิเสวที อสฺสสิสฺสสํมิตฺติ ลิกฺขติ, “สพฺพกายปฏฺฐิเสวที ปลฺลสฺสสิสฺสสํมิตฺติ ลิกฺขติ; “ปลฺลสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสสํมิตฺติ ลิกฺขติ, “ปลฺลสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปลฺลสฺสสิสฺสสํมิตฺติ ลิกฺขติ.

“เสยฺยถาปี ภิกฺขเว ทกฺโข ฆมฺภาโร วา ฆมฺการณฺเตวาสี วา ทีฆํ วา อณฺณคโต” “ทีฆํ อณฺณคํมิตฺติ ปชานาติ, รสฺสํ วา อณฺณคโต “รสฺสํ อณฺณคํมิตฺติ ปชานาติ, เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต “ทีฆํ อสฺสสํมิตฺติ ปชานาติ, ทีฆํ วา ปลฺลสฺสสนฺโต “ทีฆํ ปลฺลสฺสสํมิตฺติ ปชานาติ, รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต “รสฺสํ อสฺสสํมิตฺติ ปชานาติ, รสฺสํ วา ปลฺลสฺสสนฺโต “รสฺสํ ปลฺลสฺสสํมิตฺติ ปชานาติ, “สพฺพกายปฏฺฐิเสวที อสฺสสิสฺสสํมิตฺติ ลิกฺขติ, “สพฺพกายปฏฺฐิเสวที ปลฺลสฺสสิสฺสสํมิตฺติ ลิกฺขติ, “ปลฺลสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสสํมิตฺติ ลิกฺขติ, “ปลฺลสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปลฺลสฺสสิสฺสสํมิตฺติ ลิกฺขติ. อิติ อชฺชตฺตํ วา กาเย กายนุปลัสสี วิหรติ, พหิทฺธา วา

^๑ ฉ., เท. ปน

^๒ ฉ., เท. สโต ว

^๓ “อณฺณคโตติปิ “อณฺณคโตติปิ ปาโจ.

กาเย กายานุปัสสี วิหริติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ; สมุทฺยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ, วยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ, สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ. “อตุถิ กาโยติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภวจิตฺตา โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตฺตยา ปฏิสฺสตีตมตฺตตฺตยา. อนิสฺสึโต จ วิหริติ, น จ กิณฺณจึ โลเก อุปาทียติ. เอวมฺปิ [๑] ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปัสสี วิหริติ.

อานาปานปพพ์ นิฏฺฐิตํ.

กายานุปัสสนา อริยาปถปพพ์

[๓๗๕] “ปุณ จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ คจฺจนฺโต วา ‘คจฺจนามีติ ปชานาติ, จิตฺโต วา ‘จิตฺตมฺหีติ ปชานาติ, นิสฺสินโน วา ‘นิสฺสินโนมฺหีติ ปชานาติ, สยาโน วา ‘สยาโนมฺหีติ ปชานาติ. ยถา ยถา วา ปนสฺส กาโย ปณฺหิโต โหติ, ตถา ตถา น ปชานาติ. อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ, พหิทฺธา วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ; สมุทฺยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ, วยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ, สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ. ‘อตุถิ กาโยติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภวจิตฺตา โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตฺตยา ปฏิสฺสตีตมตฺตตฺตยา.” อนิสฺสึโต จ วิหริติ, น จ กิณฺณจึ โลเก อุปาทียติ. เอวมฺปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปัสสี วิหริติ.

อริยาปถปพพ์ นิฏฺฐิตํ.

^๑ ฉ., เท. โข, เอวมฺปิ.

^๒ ส., อ. ปตฺสตีตมตฺตตฺตยา

กายานุปัสสนา สมุပ္ขณฺณปพฺพ

[๓๗๖] “ปุณ จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมุปฺขานการี โหติ, อาโลกิตะ วิโลกิตะ สมุปฺขานการี โหติ, สมฺมิณฺชิตะ ปสาริตะ สมุปฺขานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจิวรรณณ สมุปฺขานการี โหติ, อสิตะ ปิตะ ขายิตะ สายิตะ สมุปฺขานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมุปฺขานการี โหติ, คเต จิตะ นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริตะ ภาสิตะ ตฺถุหีภาเว สมุปฺขานการี โหติ, อิติ อชฺชตฺตํ วา กายะ กายานุปัสสี วิหริติ, พหิทฺธา วา กายะ กายานุปัสสี วิหริติ, อชฺชตฺตพหิทฺธา วา กายะ กายานุปัสสี วิหริติ; สมุทฺยธมฺมานุปัสสี วา กายสมิ วิหริติ, วยธมฺมานุปัสสี วา กายสมิ วิหริติ, สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี วา กายสมิ วิหริติ. ‘อตุถิ กาโยติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภุจिता โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย. อนิสฺสโต จ วิหริติ, น จ กิณฺจ โลกะ อุปาทิยติ. เอวมฺปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กายะ กายานุปัสสี วิหริติ.

สมุပ္ขณฺณปพฺพ นิฏฺฐิตํ.

กายานุปัสสนา ปฏิกฺกมณฺธิการปพฺพ

[๓๗๗] “ปุณ จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ อุทฺธิ ปาพตฺตา อโธ เกสมตฺถกา ตจฺปรियนฺตํ ปุณฺณานปฺปการสฺส อสฺสจฺโหน ปจฺจเวกฺขติ ‘อตุถิ อิมสมิ กายะ เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ, มํสํ นหารู อฏฺฐิ อฏฺฐิมิณฺช^๑ วกกํ, ททฺยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหํ ปปฺผาสํ, อนฺตํ อนฺตคฺคณํ อุทฺธิยํ กรีสํ, ปิตตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ โลหิตํ เสโท เมโท, อสฺสุ วสา เขโพ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มตฺตุนฺติ.

^๑ อ. อฏฺฐิมิณฺชา

“เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว อุมฺโตมุขํ มูโตพี” ปุรา นานาวิหิตสฺส
 ฌณฺณสฺส; เสยฺยถิทํ, สาลีนํ วีหีนํ มุคฺคานํ มาसानํ ติลานํ
 ตณฺฑุลานํ, ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส มุณฺจิจิตฺวา ปจฺจเวกฺเขยฺย ‘อิม
 สาลี, อิม วีหี, อิม มุคฺคา, อิม มาสา, อิม ติลา, อิม
 ตณฺฑุลาติ เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ อุกฺก
 ปาทตลา อโธ เกสฺมตฺถกา ตจฺปรียนฺตํ ปุรณฺณานุปฺการสฺส อสฺสจฺฉิน
 ปจฺจเวกฺขติ ‘อตุถิ อิมสฺมี กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ,
 มंसํ นหารู อมฺมจิ อมฺมจิมิณฺขํ วกฺกํ, หทยํ ยกนํ กิโถมกํ ปิฬกํ
 ปปฺผาสํ, อนฺตํ อนฺตคฺคณํ อุกฺกริยํ กรีสํ, ปิตตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ
 โลหิตํ เสโท เมโท, อสฺสุ วสา เขโพ สิงฺฆาณิกา ลสิกา
 มุตฺตนฺติ. อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ, พหิทฺธา วา
 กาเย กายานุปัสสี วิหริติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปัสสี
 วิหริติ; สมุทฺยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ, วยธมฺมานุปัสสี วา
 กายสฺมี วิหริติ, สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ. ‘อตุถิ
 กาโยติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภุจिता โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตาย
 ปฏิสฺสติมตฺตตาย. อนิสฺสโร จ วิหริติ, น จ กิณฺจ โลก
 อูปาทิยติ. เอวเมปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปัสสี วิหริติ.

ปฏิกูลมนสิการปพพ นิฏฺฐิตํ.

กายานุปัสสนา ชาติมนสิการปพพ

[๓๗๘] “ปุณ จปรี ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ยถาจิตํ
 ยถาปณฺหิตํ ชาติโส ปจฺจเวกฺขติ ‘อตุถิ อิมสฺมี กาเย ปจฺวิชาตุ
 อาโปชาตุ เตโชชาตุ วาโยชาตุติ.

* “มูโตพีติปิ ปาโจ, ฉ., เท. มูโตพี อ. มูโตลี

“เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ทกฺโข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺตฺเวาสี วา
 คาวี วธิตฺวา จาตุมฺมหาปเถ วิลโล ปฏฺวิวิธิตฺวา นิสินฺโน อสฺส,
 เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ยถาจิตํ ยถาปณฺหิตํ
 ธาตุโล ปจฺจเวกฺขติ ‘อตุถิ อิมสฺมี กายเ ปจฺจวิธิตุ อาโปธาคู
 เตโชธาคู วาโยธาคูติ. อิติ อชฺฌตฺตํ วา ๔เปฯ วิหฺรติ.

ธาตุมนสิการปพพํ นิฏฺฐิตํ.

กายานุปัสสนา นวสัทธิกาปพพํ

[๓๗๙] “ปฺน จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปสฺเสยฺย
 สรีริ สัทธิกาย^๑ ฉทฺทิตํ เอกาหมตํ วา ทฺวิหฺมตํ วา ตีหฺมตํ วา
 อุทฺธมาตกํ วินิลกํ วิปฺพพกชาตํ. โล อิมเมว กายํ อุปสํหฺรติ
 ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวึ เอวํอนตฺติโตติ. อิติ อชฺฌตฺตํ วา
 ๔เปฯ วิหฺรติ.

ปฺน จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปสฺเสยฺย สรีริ
 สัทธิกาย ฉทฺทิตํ กาเกหิ วา ขชฺชมานํ กุลเลหิ วา ขชฺชมานํ
 คิชฺฌเมหิ วา ขชฺชมานํ [^๒] สุวเนหิ วา ขชฺชมานํ สีคาเลหิ วา
 ขชฺชมานํ วิวิธฺเหหิ วา ปาณกฺขาเตหิ ขชฺชมานํ. โล อิมเมว กายํ
 อุปสํหฺรติ ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวึ เอวํอนตฺติโตติ.
 อิติ อชฺฌตฺตํ วา กายเ กายานุปัสสี วิหฺรติ, พหิทฺธา วา กายเ
 กายานุปัสสี วิหฺรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กายเ กายานุปัสสี
 วิหฺรติ; สมุทฺยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหฺรติ, วยธมฺมานุปัสสี วา
 กายสฺมี วิหฺรติ, สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหฺรติ. ‘อตุถิ

^๑ จ.,เท. สัทธิกาย, เอวมฺปรี.ิ.

^๒ จ.,เท. กงเกหิ วา ขชฺชมานํ สุนฺเชหิ วา ขชฺชมานํ พฺยคฺคเมหิ วา ขชฺชมานํ
 ทิปฺปิ วา ขชฺชมานํ

กาโยติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภวจิตฺตา โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตาย
ปฏิสฺสติมตฺตตาย. อนิสฺสโต จ วิหริติ, น จ กิณฺณจิ โลเก อฺปาทียติ.
เอวมฺปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปัสสี วิหริติ.

“ปุณ จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปสฺเสยฺย สวีริ
สีวธิกาย ฉนฺทิตํ อภฺจิสฺสขลิกํ” สมฺมสโลหิตํ นหารุสมฺพนฺธํ ๔เปย

อภฺจิสฺสขลิกํ นิมฺมสโลหิตมกฺขิตํ นหารุสมฺพนฺธํ ๔เปย

อภฺจิสฺสขลิกํ อปคตมฺสโลหิตํ นหารุสมฺพนฺธํ ๔เปย

อภฺจิกานิ อปคตนหารุสมฺพนฺธานิ^๒ ทิสาวิทิสาวิกฺขิตฺตานิ,
อณฺเณน หตฺถกฺกํ, อณฺเณน ปาทกฺกํ, อณฺเณน โคปฺผกฺกํ,
อณฺเณน ชงฺฆกฺกํ, อณฺเณน อูรฺกฺกํ, อณฺเณน กณฺณกฺกํ, อณฺเณน
ปิณฺณกฺกํ, อณฺเณน กณฺณกฺกํ, อณฺเณน ผาสฺสกฺกํ,^๓ อณฺเณน
อูรฺกฺกํ, อณฺเณน อํสฺสกฺกํ, อณฺเณน พาหุกฺกํ, อณฺเณน คีวฺกฺกํ,
อณฺเณน หนฺกฺกํ, อณฺเณน ทนฺตกฺกํ, อณฺเณน สีสกฺกํ. โส
อิมเมว กายํ อฺปสฺสหริติ ‘ออยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวี
เอวํอนตฺโตติ. อิติ อชฺฉตฺตํ วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ,
พหิทฺธา วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ, อชฺฉตฺตพหิทฺธา วา
กาเย กายานุปัสสี วิหริติ; สมุทฺยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ,
วยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ, สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี วา
กายสฺมี วิหริติ. ‘อตุถิ กาโยติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภวจิตฺตา
โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตาย ปฏิสฺสติมตฺตตาย. อนิสฺสโต จ

^๑ ฉ. เท. อภฺจิสฺสขลิกํ, เอวมฺปริปิ.

^๒ ส. “อปคตสมฺพนฺธานิ อิมสฺมิณฺจ ปพฺเพ หตฺถกฺกํ ปาทกฺกํ ชงฺฆกฺกํ อูรฺกฺกํ
กณฺณกฺกํ ปิณฺณกณฺณกฺกํ เอวํ ปาฐกฺกํ ทิสฺสติ.

^๓ ฉ. เท. ผาสฺสกฺกํ ปิณฺณกฺกํ ๔เปย ขนฺธกฺกํ ๔เปย อณฺเณน คีวฺกฺกํ ๔เปย

วิหริติ, น จ กิณฺจ โลกํ อูปาทิยติ. เอวมปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปัสสี วิหริติ.

“ปุณ จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปสฺเสยฺย สรีรํ สีวิทิกาย ฉทฺทิตํ ‘อภฺยจิกานิ เสตานิ สงฺขวณฺณสนฺนิภาณิ’” ๕เปฯ

อภฺยจิกานิ ปุณฺชกิตานิ เตโรวสฺสิกานิ ๕เปฯ

อภฺยจิกานิ ปุตฺตีนิ จุณฺณกชาตานิ. โส อิมเมว กายํ อุปสฺสหริติ ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวํ เอวอนฺตํโถติ. อิติ อชฺชตฺตํ วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ, พหิทฺธา วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ, อชฺชตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปัสสี วิหริติ; สมุทฺยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ, วยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ, สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี วา กายสฺมี วิหริติ. ‘อตุถิ กาโยติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภุจिता โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตาย ปฏิสสฺสติมตฺตตาย. อนิสฺสํโตะ จ วิหริติ, น จ กิณฺจ โลกํ อูปาทิยติ. เอวมปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปัสสี วิหริติ.

นวสีวิทิกาปพฺพํ นิภฺยจิตํ.

จุทฺทส กายานุปัสสนา นิภฺยจिता.

เวทนานุปัสสนา

[๓๘๐] กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปัสสี วิหริติ. อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สุขํ วา เวทณํ เวทยมาโน ‘สุขํ เวทณํ เวทยามิติ ปชานาติ, ทุกฺขํ วา เวทณํ เวทยมาโน ‘ทุกฺขํ เวทณํ

* ส.,อ. สงฺขวณฺณปนิภาณิ ฉ.,เท. สงฺขวณฺณปฏิกาคานิ

เวทยามีติ ปชานาติ, อทุกขมสุขं वा वेทนं वेทयमानो 'อทุกขมสุขं
 เวทนं เวทยามีติ ปชานาติ; สามีสं वा สุขं वेทนं वेทयमानो
 'समीसं सुखं वेदनं वेद्यमीति पचानाति, निरामीसं वा सुखं वेदनं
 वेद्यमानो 'निरामीसं सुखं वेदनं वेद्यमीति पचानाति, समीसं वा
 तृषुषं वेदनं वेद्यमानो 'समीसं तृषुषं वेदनं वेद्यमीति
 पचानाति, निरामीसं वा तृषुषं वेदनं वेद्यमानो 'निरामीसं तृषुषं
 वेदनं वेद्यमीति पचानाति, समीसं वा अतृषुषमसुखं वेदनं
 वेद्यमानो 'समीसं अतृषुषमसुखं वेदनं वेद्यमीति पचानाति,
 निरामीसं वा अतृषुषमसुखं वेदनं वेद्यमानो 'निरामीसं अतृषुषमसुखं
 वेदनं वेद्यमीति पचानाति. อิติ अध्वत्तुतं वा वेतनासु
 वेतनानुपसुसि विवर्ति, पथितृषा वा वेतनासु वेतनानुपसुसि
 विवर्ति, अध्वत्तुतपथितृषा वा वेतनासु वेतनानुपसुसि विवर्ति;
 समुत्थत्तमानुपसुसि वा वेतनासु विवर्ति, वयत्तमानुपसुसि वा
 वेतनासु विवर्ति, समुत्थवयत्तमानुपसुसि वा वेतनासु विवर्ति.
 'अतृषु वेतनाति वा पनसुसु सति पञ्चपञ्चजिता होति यवत्वे
 णाढनढत्तया पञ्चसुसुतिढत्तया. अनसुसुतो ज विवर्ति, न ज गिणु
 लोके अपाथियति. आवे च गिणुवे गिणु वेतनासु वेतनानुपसुसि
 विवर्ति.

เวทนานุปัสสนา นิภูจิตา.

จิตตานุปัสสนา

[๓๘๑] กถณจ กิณุเว กิณุ จิตเต จิตตานุปสึ วิवर्ติ.
 อธิ กิณุเว กิณุ สราคं वा จิต्तं 'สราคं จิตฺตุนฺติ ปชานาติ,

วิตราคัม วา จิตฺตํ 'วิตราคัม จิตฺตณฺติ ปชานาติ; สโทสํ วา จิตฺตํ
 'สโทสํ จิตฺตณฺติ ปชานาติ, วิตโทสํ วา จิตฺตํ 'วิตโทสํ จิตฺตณฺติ
 ปชานาติ; สโมหํ วา จิตฺตํ 'สโมหํ จิตฺตณฺติ ปชานาติ, วิตโมหํ วา
 จิตฺตํ 'วิตโมหํ จิตฺตณฺติ ปชานาติ; สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ 'สงฺขิตฺตํ
 จิตฺตณฺติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ 'วิกฺขิตฺตํ จิตฺตณฺติ ปชานาติ;
 มหคฺคตํ วา จิตฺตํ 'มหคฺคตํ จิตฺตณฺติ ปชานาติ, อมหคฺคตํ วา
 จิตฺตํ 'อมหคฺคตํ จิตฺตณฺติ ปชานาติ; สอฺตุตฺตรํ วา จิตฺตํ 'สอฺตุตฺตรํ
 จิตฺตณฺติ ปชานาติ, อนฺตุตฺตรํ วา จิตฺตํ 'อนฺตุตฺตรํ จิตฺตณฺติ
 ปชานาติ, สมหิตฺตํ วา จิตฺตํ 'สมมหิตฺตํ จิตฺตณฺติ ปชานาติ,
 อสมมหิตฺตํ วา จิตฺตํ 'อสมมหิตฺตํ จิตฺตณฺติ ปชานาติ, วิมฺุตฺตํ วา
 จิตฺตํ 'วิมฺุตฺตํ จิตฺตณฺติ ปชานาติ, อวิมฺุตฺตํ วา จิตฺตํ 'อวิมฺุตฺตํ
 จิตฺตณฺติ ปชานาติ. อิติ อชฺฌตฺตํ วา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหฺรติ.
 พหิทฺธา วา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหฺรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา
 จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหฺรติ; สมุทฺยทฺมมานุปสฺสี วา จิตฺตสฺมี
 วิหฺรติ, วยทฺมมานุปสฺสี วา จิตฺตสฺมี วิหฺรติ, สมุทฺยวยทฺมมานุปสฺสี วา
 จิตฺตสฺมี วิหฺรติ. 'อตุถิ จิตฺตณฺติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภวจิตฺตา
 โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตฺตาย ปภฺวิสฺสตีมตฺตตฺตาย. อนิสฺสโต จ วิหฺรติ,
 น จ กิณฺณจิ โลเก อฺปาทียติ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ จิตฺเต
 จิตฺตานุปสฺสี วิหฺรติ.

จิตตานุปัสสนา นิภฺจิตา.

ธมฺมานุสฺสนา นีวรณปฺพทํ

[๓๘๒] กถญจ [๑] ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุสฺสสี วิหริติ. อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุสฺสสี วิหริติ ปญฺจสุ นีวรณेषฺ. กถญจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุสฺสสี วิหริติ ปญฺจสุ นีวรณेषฺ.

“อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สนฺตํ วา อชฺชตฺตํ กามจฺจนํ ‘อตุถิ เม อชฺชตฺตํ กามจฺจนํ โทติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺชตฺตํ กามจฺจนํ ‘นตุถิ เม อชฺชตฺตํ กามจฺจนํ โทติ ปชานาติ; ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺจนํ โทติ, ตญฺจ ปชานาติ; ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺจนํ ปหานํ โทติ, ตญฺจ ปชานาติ; ยถา จ ปหีนสฺส กามจฺจนํ อายตี อนุปฺปาโท โทติ, ตญฺจ ปชานาติ.

“สนฺตํ วา อชฺชตฺตํ พฺยาปาํ ‘อตุถิ เม อชฺชตฺตํ พฺยาปาโทติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺชตฺตํ พฺยาปาํ ‘นตุถิ เม อชฺชตฺตํ พฺยาปาโทติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส พฺยาปาทสฺส อนุปฺปาโท โทติ, ตญฺจ ปชานาติ; ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส พฺยาปาทสฺส ปหานํ โทติ, ตญฺจ ปชานาติ; ยถา จ ปหีนสฺส พฺยาปาทสฺส อายตี อนุปฺปาโท โทติ, ตญฺจ ปชานาติ.

“สนฺตํ วา อชฺชตฺตํ ถีนมิทฺฐํ ‘อตุถิ เม อชฺชตฺตํ ถีนมิทฺฐนฺติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺชตฺตํ ถีนมิทฺฐํ ‘นตุถิ เม อชฺชตฺตํ ถีนมิทฺฐนฺติ ปชานาติ; ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ถีนมิทฺฐสฺส อนุปฺปาโท โทติ, ตญฺจ ปชานาติ; ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ถีนมิทฺฐสฺส

^๑ ฉ., เท. ปน, เอวมฺปริปิ.

^๒ ฉ., เท. ถีนมิทฺฐํ, เอวมฺปริปิ.

ปหานํ โหติ, ตณฺจ ปชานาติ; ยถา จ ปหีนสฺส ถีนมิตฺตสฺส
อายตฺถิ อนุปฺปาโท โหติ, ตณฺจ ปชานาติ.

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจุกฺกุจฺจุจํ ‘อตุถิ เม อชฺฌตฺตํ
อุทฺธจฺจุกฺกุจฺจุจนฺติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจุกฺกุจฺจุจํ
‘นตุถิ เม อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจุกฺกุจฺจุจนฺติ ปชานาติ; ยถา จ
อนุปฺปนฺนสฺส อุทฺธจฺจุกฺกุจฺจุจสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตณฺจ ปชานาติ;
ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส อุทฺธจฺจุกฺกุจฺจุจสฺส ปหานํ โหติ, ตณฺจ
ปชานาติ; ยถา จ ปหีนสฺส อุทฺธจฺจุกฺกุจฺจุจสฺส อายตฺถิ อนุปฺปาโท
โหติ, ตณฺจ ปชานาติ.

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกิฉนํ ‘อตุถิ เม อชฺฌตฺตํ วิจิกิฉนาติ
ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกิฉนํ ‘นตุถิ เม อชฺฌตฺตํ
วิจิกิฉนาติ ปชานาติ; ยถา จ อนุปฺปนฺนาย วิจิกิฉนาย อุปฺปาโท
โหติ, ตณฺจ ปชานาติ; ยถา จ อุปฺปนฺนาย วิจิกิฉนาย ปหานํ
โหติ, ตณฺจ ปชานาติ; ยถา จ ปหีนาย วิจิกิฉนาย อายตฺถิ
อนุปฺปาโท โหติ, ตณฺจ ปชานาติ.

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปฺสฺสี วิหฺรติ, พหิทฺธา วา
ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปฺสฺสี วิหฺรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ฐมฺเมสุ
ฐมฺมานุปฺสฺสี วิหฺรติ; สมฺมทฺยฐมฺมานุปฺสฺสี วา ฐมฺเมสุ วิหฺรติ,
วยฐมฺมานุปฺสฺสี วา ฐมฺเมสุ วิหฺรติ, สมฺมทฺยวยฐมฺมานุปฺสฺสี วา
ฐมฺเมสุ วิหฺรติ. ‘อตุถิ ฐมฺมาติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภุจฺจिता โหติ
ยาวทฺเว ฌาณมฺมตฺตาย ปฏิสฺสตีมฺมตฺตาย. อนิสฺสตีโต จ วิหฺรติ, น จ
กิณฺณิ โลเก อุปาทิยติ. เอวฺมปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฐมฺเมสุ
ฐมฺมานุปฺสฺสี วิหฺรติ ปณฺจสุ นีวรเณสุ.

นీวรณพพํ นิฏฺฐิตํ.

ธมฺมานุปัสสนา ขนฺธปพฺพ

[๓๘๓] “ปฺน จปรี ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหฺรติ ปญฺจสุ อฺปาทานกฺขนฺธेषฺ. กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหฺรติ ปญฺจสุ อฺปาทานกฺขนฺธेषฺ. อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ‘อิตฺติ รูปํ, อิตฺติ รูปสฺส สมฺทโย, อิตฺติ รูปสฺส อตฺตณฺคโม; อิตฺติ เวทนา, อิตฺติ เวทนาย สมฺทโย, อิตฺติ เวทนาย อตฺตณฺคโม; อิตฺติ สญฺญา, อิตฺติ สญฺญาย สมฺทโย, อิตฺติ สญฺญาย อตฺตณฺคโม; อิตฺติ สงฺขารํ, อิตฺติ สงฺขารานํ สมฺทโย, อิตฺติ สงฺขารานํ อตฺตณฺคโม; อิตฺติ วิญฺญาณํ, อิตฺติ วิญฺญาณสฺส สมฺทโย, อิตฺติ วิญฺญาณสฺส อตฺตณฺคโมติ. อิตฺติ อชฺชตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหฺรติ, พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหฺรติ, อชฺชตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหฺรติ; สมฺทยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหฺรติ, วยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหฺรติ, สมฺทยวยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหฺรติ. ‘อตฺถิ ธมฺมาติ วา ปนฺสฺส สติ ปจฺจุปฺภุจิตา โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตาย ปภฺวิสฺสติมตฺตตาย. อนิสฺสโต จ วิหฺรติ, น จ กิณฺจิ โลเก อฺปาทียติ. เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหฺรติ ปญฺจสุ อฺปาทานกฺขนฺธेषฺ.

ขนฺธปพฺพ นิฏฺฐิตํ.

ธมฺมานุปัสสนา อายตนปพฺพ

[๓๘๔] “ปฺน จปรี ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหฺรติ จฺสุ อชฺชตฺตติกพาหิเรสุ อายตเนสุ. กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหฺรติ จฺสุ อชฺชตฺตติกพาหิเรสุ อายตเนสุ.

“อิธ ภิกขเว ภิกขุ จกขุญจ ปชานาติ, รูเป จ ปชานาติ, ยญจ ตทุภยं ปฏิจจ อุปปชชติ สญโฆชน^๑,” ตญจ ปชานาติ; ยถา จ อนุปปนฺนสฺส สญโฆชนสฺส อุปปาโท โหติ, ตญจ ปชานาติ; ยถา จ อุปปนฺนสฺส สญโฆชนสฺส ปหานं โหติ ตญจ ปชานาติ; ยถา จ ปหีนสฺส สญโฆชนสฺส อายตී อนุปปาโท โหติ, ตญจ ปชานาติ.

“โสตญจ ปชานาติ, สทฺเท จ ปชานาติ ฯเปฯ

“ฆานญจ ปชานาติ, คนฺเฑ จ ปชานาติ ฯเปฯ

“ชีวญญจ ปชานาติ, รเส จ ปชานาติ ฯเปฯ

“กายญจ ปชานาติ, โผฏฺฐพฺเพ จ ปชานาติ ฯเปฯ

“มนญจ ปชานาติ, ฐมฺเม จ ปชานาติ, ยญจ ตทุภยं ปฏิจจ อุปปชชติ สญโฆชน, ตญจ ปชานาติ; ยถา จ อนุปปนฺนสฺส สญโฆชนสฺส อุปปาโท โหติ, ตญจ ปชานาติ; ยถา จ อุปปนฺนสฺส สญโฆชนสฺส ปหานं โหติ, ตญจ ปชานาติ; ยถา จ ปหีนสฺส สญโฆชนสฺส อายตී อนุปปาโท โหติ, ตญจ ปชานาติ.

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปสฺสี วิหริติ, พหิทฺธา วา ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปสฺสี วิหริติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปสฺสี วิหริติ; สมุทฺยฐมฺมานุปสฺสี วา ฐมฺเมสุ วิหริติ, วยฐมฺมานุปสฺสี วา ฐมฺเมสุ วิหริติ, สมุทฺยวยฐมฺมานุปสฺสี วา ฐมฺเมสุ วิหริติ. ‘อตุถิ ฐมฺมาติ วา ปนฺนสฺส สติ ปจฺจุปฺภุจิตา โหติ ยาวทเว ฌาณมตฺตตาย ปภฺบิสฺสติมตฺตตาย. อนิสฺสิตो จ วิหริติ,

^๑ จ., เท. สโฆชน, เอมุปริปิ.

น จ กิณฺจิ โลเก อุปาทิยติ. เอวมปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ
ธมฺมานุปัสสี วิหริติ จสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ.

อายตนปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

ธมฺมานุปัสสนา โพชฌงคปพฺพ

[๓๘๕] ปุณ จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี
วิหริติ สตฺตตฺสุ โพชฌงฺเกสุ. กถญจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ
ธมฺมานุปัสสี วิหริติ สตฺตตฺสุ โพชฌงฺเกสุ. อิท ภิกฺขเว ภิกฺขุ สนฺตํ วา
อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฌงฺกํ ‘อตุถิ เม อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฌงฺโกติ
ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฌงฺกํ ‘นตุถิ เม
อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฌงฺโกติ ปชานาติ; ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส
สติสมฺโพชฌงฺกสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตถญจ ปชานาติ; ยถา จ
อุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฌงฺกสฺส ภาวนาปาริปุริ^๑ โหติ, ตถญจ
ปชานาติ.

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฌงฺกํ ยเปยฺย สนฺตํ วา
อชฺฌตฺตํ วิริยสมฺโพชฌงฺกํ ยเปยฺย

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปีติสมฺโพชฌงฺกํ ยเปยฺย

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฌงฺกํ ยเปยฺย

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สมาธิสมฺโพชฌงฺกํ ยเปยฺย

“สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสมฺโพชฌงฺกํ ‘อตุถิ เม
อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสมฺโพชฌงฺโกติ ปชานาติ.

^๑ จ., เท. ภาวนาย ปาริปุริ, เอวมฺปิ.

“อสนฺตํ วา อชฺชตฺตํ อุกฺเขฯฯสมโพชฺฌนํคํ ‘นตฺถิ เม
 อชฺชตฺตํ อุกฺเขฯฯสมโพชฺฌนํคตฺติ ปชานาติ; ยถา จ อนฺุปนฺนสฺส
 อุกฺเขฯฯสมโพชฺฌนํคสฺส อฺุปปาโท โหติ, ตณฺจ ปชานาติ; ยถา จ
 อฺุปนฺนสฺส อุกฺเขฯฯสมโพชฺฌนํคสฺส ภาวนาปาริปุริ โหติ, ตณฺจ
 ปชานาติ.

“อิตฺติ อชฺชตฺตํ วา ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปฺสฺสี วิหริติ, พหิทฺธา วา
 ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปฺสฺสี วิหริติ, อชฺชตฺตพหิทฺธา วา ฐมฺเมสุ
 ฐมฺมานุปฺสฺสี วิหริติ; สมฺมทยฐมฺมานุปฺสฺสี วา ฐมฺเมสุ วิหริติ,
 วยฐมฺมานุปฺสฺสี วา ฐมฺเมสุ วิหริติ, สมฺมทยวยฐมฺมานุปฺสฺสี วา
 ฐมฺเมสุ วิหริติ. ‘อตฺถิ ฐมฺมาติ วา ปนฺนสฺส สติ ปจฺจุปฺภฺจิตา โหติ
 ยาวเทว ฌาณมตฺตาย ปภฺิสฺสตีมตฺตาย. อนิสฺสตีโต จ วิหริติ, น จ
 กิณฺณจํ โลเก อฺุปาทียติ. เอวเมปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฐมฺเมสุ
 ฐมฺมานุปฺสฺสี วิหริติ สตฺตสฺส โพชฺฌนํคสฺส.

โพชฌนคฺคปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

ปจฺจภาณวาโร.

ฐมฺมานุปฺสฺสนา สจฺจปพฺพํ

[๓๙๖] “ปฺน จปรี ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปฺสฺสี
 วิหริติ จตฺตสฺส อริยสจฺจเจสฺส. กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฐมฺเมสุ ฐมฺมานุปฺสฺสี
 วิหริติ จตฺตสฺส อริยสจฺจเจสฺส. อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ‘อิทํ ทุกฺขนฺตํ
 ยถาภฺุตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขสมฺมทโยติ ยถาภฺุตํ ปชานาติ, ‘อยํ
 ทุกฺขนิโรธติ ยถาภฺุตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปภฺิปปทาติ
 ยถาภฺุตํ ปชานาติ.

ทุกขสัจจนิทฺเทโส

[๓๘๗] “กตมญจ ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสัจจํ. ชาตีปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, มรณมฺปิ ทุกฺขํ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปิ ทุกฺขา, อปฺปิเยหิ สมฺปโยโคปิ ทุกฺโข, ปิเยหิ วิปฺปโยโคปิ ทุกฺโข, ยมฺปิ จจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ, สงฺขิตฺเตน ปณฺจูปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา.

[๓๘๘] “กตมา จ ภิกฺขเว ชาตี. ยา เตสํ เตสํ สत्ตทานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สत्ตตฺตนิกาเย ชาตี สณฺชาตี, โอกฺกนฺตํ นิพฺพตฺติ” อภินิพฺพตฺติ, ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตฺตนาํ ปฏฺฐิลาโก; อयํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ชาตี.

[๓๘๙] “กตมา จ ภิกฺขเว ชรา. ยา เตสํ เตสํ สत्ตทานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สत्ตตฺตนิกาเย ชรา ชีรณตา, ขณฺตฺติจจฺฉํ ปาลิจจํ วลิตฺตจฺจตา อายฺโก สํหาณิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก, อयํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ชรา.

[๓๙๐] “กตมญจ ภิกฺขเว มรณํ. ยา^๑ เตสํ เตสํ สत्ตทานํ ตมฺหา ตมฺหา สत्ตตฺตนิกาเย จุตฺติ จวนตา เกโท อนฺตรธานํ, มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา, ขนฺธานํ เกโท กเพวรสฺส นิกฺเขโป ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปฺจฺเจโท; อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว มรณํ.

[๓๙๑] “กตโม จ ภิกฺขเว โสโก. โย โข ภิกฺขเว อณฺฏตฺตรณฺตเรณ พฺยสเนน สมฺนฺนาคตสฺส อณฺฏตฺตรณฺตเรณ ทุกฺขทฺมเมว ณฺณจฺสส โสโก โสจนา โสจิตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก; อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว โสโก.

^๑ จ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ. ^๒ จ., เท. ยํ

[๓๙๒] “กตโม จ ภิกขเว ปรีเทโว. โย โข ภิกขเว
อภยตรณณตเรน พยสเนน สมนนาคตสฺส อภยตรณณตเรน
ทุกฺขขมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปรีเทโว, อาเทวนา ปรีเทวนา,
อาเทเวตตํ ปรีเทเวตตํ; อयํ วุจฺจติ ภิกขเว ปรีเทโว.

[๓๙๓] “กตมญฺจ ภิกขเว ทุกฺขํ. ยํ โข ภิกขเว กายิกํ
ทุกฺขํ กายิกํ อสํตํ, กายสมฺมสฺสขํ ทุกฺขํ อสํตํ เวทียํ; อิทํ
วุจฺจติ ภิกขเว ทุกฺขํ.

[๓๙๔] “กตมญฺจ ภิกขเว โทมนสฺสํ. ยํ โข ภิกขเว
เจตสิกํ ทุกฺขํ เจตสิกํ อสํตํ, มโนสมฺมสฺสขํ^๑ ทุกฺขํ อสํตํ
เวทียํ; อิทํ วุจฺจติ ภิกขเว โทมนสฺสํ.

[๓๙๕] “กตโม จ ภิกขเว อุปายาโส. โย โข ภิกขเว
อภยตรณณตเรน พยสเนน สมนนาคตสฺส อภยตรณณตเรน
ทุกฺขขมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อายาโส อุปายาโส, อายาสิตตํ
อุปายาสิตตํ; อยํ วุจฺจติ ภิกขเว อุปายาโส.

[๓๙๖] “กตโม จ ภิกขเว อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข.
อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อนิฏฺฐา กนฺตา มนฺปา รุปา สทฺทา
คณฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา ขมฺมา, เย วา ปนฺสฺส โหนฺติ
อนตฺถกามา อหิตกามา อผาสูกามา อโยคกฺเขมกามา, ยา
เตหิ สทฺธี สงฺคติ สมฺมาโม สโมธานํ มิสฺสีภาโว; อยํ วุจฺจติ
ภิกขเว อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข.

[๓๙๗] “กตโม จ ภิกขเว ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข. อิธ
ยสฺส เต โหนฺติ อิฏฺฐา กนฺตา มนฺปา รุปา สทฺทา คณฺธา รสา

^๑ “เจโตสมฺมสฺสขนฺติปิ ปาโธ.

โผฏฐัพพา ชมฺมา, เย วา ปนสฺส โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา
ผาสฺสกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภاتا วา
ภคินี วา มิตฺตา วา อมฺจุจา วา ฌาติสาลโหิตา วา, ยา เตหิ
สทฺธี อสงฺคติ อสมาคโม อสโมธานํ อมิสฺสึภาโว; อयํ วุจฺจติ
ภิกฺขเว ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข.

[๓๙๘] “กตมณฺจ ภิกฺขเว ยมฺปิ จันฺถํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ.
ชาติชฺชมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ ‘อโห วต
มยํ น ชาติชฺชมา อสฺสาม, น จ วต โน ชาติ อาคฺคฺเขยฺยาติ;
น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ; อิทมฺปิ ยมฺปิ จันฺถํ น ลภติ ตมฺปิ
ทุกฺขํ. ชฺรชฺชมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตฺตานํ ๔เปยฺย พฺยาธิชฺชมฺมานํ ภิกฺขเว
สตฺตฺตานํ ๔เปยฺย มรณชฺชมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตฺตานํ ๔เปยฺย โสภปริเทว-
ทุกฺขโทมนสฺสฺสา ยาสชฺชมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา ‘อุปฺปชฺชติ
อโห วต มยํ น โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสฺสา ยาสชฺชมา อสฺสาม,
น จ วต โน โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสฺสา ยาส อาคฺคฺเขยฺยฺยาติ;
น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ; อิทมฺปิ ยมฺปิ จันฺถํ น ลภติ ตมฺปิ
ทุกฺขํ.

[๓๙๙] “กตเม จ ภิกฺขเว สงฺขิตฺเตน ปณฺจฺปาทานกฺขนฺธา
ทุกฺขา. เสยฺยถิํ, ฐูปาทานกฺขนฺโ,“ เวทฺฐูปาทานกฺขนฺโ,
สณฺณูปาทานกฺขนฺโ, สงฺขารูปาทานกฺขนฺโ, วิณฺณณูปาทานกฺขนฺโ;“
อิเม วุจฺจนฺติ ภิกฺขเว สงฺขิตฺเตน ปณฺจฺปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา. อิํ
วุจฺจติ ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ.

^{๑-๓} ฉ., เท. ฐูปาทานกฺขนฺโ ๔เปยฺย วิณฺณณูปาทานกฺขนฺโ

สมุทฺยสจฺจนิทฺเทโส

[๔๐๐] “กตมณฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขสมฺภโย อริยสจฺจํ. ยายํ ตณฺหา โปโนพฺภวิกา นนฺทิราศสหคตา ตตฺตรตฺตราภินฺนํทึนฺ. เสยฺยถึทํ, กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา.

“สา โข ปเนสา ภิกฺขเว ตณฺหา กตฺถ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ. กตฺถ นวิสมานา นวิสติ. ยํ โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ เอตฺถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นวิสมานา นวิสติ.

“กิณฺจ โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ. จกฺขุํ โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ, เอตฺถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นวิสมานา นวิสติ. โสตํ โลเก ยเปยฺ ยมานํ โลเก ยเปยฺ ชิวฺหา โลเก ยเปยฺ กาโย โลเก ยเปยฺ มโน โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ, เอตฺถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นวิสมานา นวิสติ.

“รูปา โลเก ยเปยฺ สทฺทา โลเก ยเปยฺ คนฺธา โลเก ยเปยฺ รสา โลเก ยเปยฺ โผฏฺฐพฺพา โลเก ยเปยฺ ฐมา โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ, เอตฺถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นวิสมานา นวิสติ.

“จกฺขุวิญฺญาณํ โลเก ยเปยฺ โสตฺวิญฺญาณํ โลเก ยเปยฺ ยานวิญฺญาณํ โลเก ยเปยฺ ชิวฺหาวิญฺญาณํ โลเก ยเปยฺ กายวิญฺญาณํ โลเก ยเปยฺ มโนวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ, เอตฺถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นวิสมานา นวิสติ.

“จกฺขุสมฺผสฺโส โลเก ยเปยฺ โสตสมฺผสฺโส โลเก ยเปยฺ ยานสมฺผสฺโส โลเก ยเปยฺ ชิวฺหาสมฺผสฺโส โลเก ยเปยฺ

กายสมมุสสโส โลเก ยเปย มโนสมมุสสโส โลเก ปิยรูปี สาตรูปี,
เอตถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตถ นินฺวิสฺमानา
นินฺวิสฺติ.

“จกฺขุสมมุสฺสชา เวทนา โลเก ยเปย สไตสมมุสฺสชา เวทนา
โลเก ยเปย ฆานสมมุสฺสชา เวทนา โลเก ยเปย ชิวฺหาสมมุสฺสชา
เวทนา โลเก ยเปย กายสมมุสฺสชา เวทนา โลเก ยเปย
มโนสมมุสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปี สาตรูปี, เอตถเสสา ตณฺหา
อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตถ นินฺวิสฺमानา นินฺวิสฺติ.

“รูปสณฺณชา โลเก ยเปย สทฺทสณฺณชา โลเก ยเปย คนฺธสณฺณชา
โลเก ยเปย รสสณฺณชา โลเก ยเปย โผฏฺฐพฺพสณฺณชา โลเก ยเปย
ธมฺมสณฺณชา โลเก ปิยรูปี สาตรูปี, เอตถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา
อุปฺปชฺชติ, เอตถ นินฺวิสฺमानา นินฺวิสฺติ.

“รูปสณฺเจตนา โลเก ยเปย สทฺทสณฺเจตนา โลเก ยเปย
คนฺธสณฺเจตนา โลเก ยเปย รสสณฺเจตนา โลเก ยเปย
โผฏฺฐพฺพสณฺเจตนา โลเก ยเปย ธมฺมสณฺเจตนา โลเก ปิยรูปี
สาตรูปี, เอตถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตถ
นินฺวิสฺमानา นินฺวิสฺติ.

“รูปตณฺหา โลเก ยเปย สทฺทตณฺหา โลเก ยเปย คนฺธตณฺหา
โลเก ยเปย รสตณฺหา โลเก ยเปย โผฏฺฐพฺพตณฺหา โลเก ยเปย
ธมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูปี สาตรูปี, เอตถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา
อุปฺปชฺชติ, เอตถ นินฺวิสฺमानา นินฺวิสฺติ.

“รูปวิตกฺโก โลเก ยเปย สทฺทวิตกฺโก โลเก ยเปย คนฺธวิตกฺโก
โลเก ยเปย รสวิตกฺโก โลเก ยเปย โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก โลเก ยเปย

ธมมวิตกโก โลเก ปิยรูปี สาตรूपี, เอตฺถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา
อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นีวีสมานา นีวีสติ.

“รूपวิจาร์ โลเก ยเปยฺย สทฺทวิจาร์ โลเก ยเปยฺย คนฺธวิจาร์
โลเก ยเปยฺย รสวิจาร์ โลเก ยเปยฺย โผฏฺฐพฺพวิจาร์ โลเก ยเปยฺย
ธมมวิจาร์ โลเก ปิยรูปี สาตรूपี, เอตฺถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา
อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นีวีสมานา นีวีสติ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว
ทุกฺขสมฺภโว อริยสจฺจํ.

นิโรธสจฺจนิกุเทโส

[๔๐๑] “กตมญฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธ^๑ อริยสจฺจํ. โย
ตสฺสาเยว ตณฺหาเยว อเสสวिरาคนิโรธ จาโค ปญฺนิสฺสคฺโค มุตฺติ
อนาลโย. สา โข ปเนสสา ภิกฺขเว ตณฺหา กตฺถ ปหฺยมานา
ปหฺยติ. กตฺถ นีรฺุชฺฌมานา นีรฺุชฺฌติ. ยํ โลเก ปิยรูปี สาตรूपี,
เอตฺถเสสา ตณฺหา ปหฺยมานา ปหฺยติ, เอตฺถ นีรฺุชฺฌมานา นีรฺุชฺฌติ.

“กิลฺมฺจ โลเก ปิยรูปี สาตรूपี. จกฺขํ โลเก ปิยรูปี สาตรूपี,
เอตฺถเสสา ตณฺหา ปหฺยมานา ปหฺยติ, เอตฺถ นีรฺุชฺฌมานา นีรฺุชฺฌติ.

“โสถํ โลเก ยเปยฺย ฆานํ โลเก ยเปยฺย ชิวฺหา โลเก ยเปยฺย
กาโย โลเก ยเปยฺย มโน โลเก ปิยรูปี สาตรूपี, เอตฺถเสสา ตณฺหา
ปหฺยมานา ปหฺยติ, เอตฺถ นีรฺุชฺฌมานา นีรฺุชฺฌติ.

“รูปา โลเก ยเปยฺย สทฺทา โลเก ยเปยฺย คนฺธา โลเก ยเปยฺย
รสสา โลเก ยเปยฺย โผฏฺฐพฺพา โลเก ยเปยฺย ธมฺมา โลเก ปิยรูปี
สาตรूपี, เอตฺถเสสา ตณฺหา ปหฺยมานา ปหฺยติ, เอตฺถ นีรฺุชฺฌมานา
นีรฺุชฺฌติ.

^๑ ฉ., เท. ทุกฺขนิโรธ

“จกฺขุวิญญาณํ โลกเก อเปยฺย โสตวิญญาณํ โลกเก อเปยฺย
ฆานวิญญาณํ โลกเก อเปยฺย ชิวฺหาวิญญาณํ โลกเก อเปยฺย
กายวิญญาณํ โลกเก อเปยฺย มโนวิญญาณํ โลกเก ปิยรูปํ สาตฺตฺรูปํ,
เอตฺตฺเถสา ตณฺหา ปหิยฺมานา ปหิยฺติ, เอตฺถ นีรุชฺฌมฺมานา นีรุชฺฌติ.

“จกฺขุสมฺมุสฺโส โลกเก อเปยฺย โสตสมฺมุสฺโส โลกเก อเปยฺย
ฆานสมฺมุสฺโส โลกเก อเปยฺย ชิวฺหาสมฺมุสฺโส โลกเก อเปยฺย กายสมฺมุสฺโส
โลกเก อเปยฺย มโนสมฺมุสฺโส โลกเก ปิยรูปํ สาตฺตฺรูปํ, เอตฺตฺเถสา
ตณฺหา ปหิยฺมานา ปหิยฺติ, เอตฺถ นีรุชฺฌมฺมานา นีรุชฺฌติ.

“จกฺขุสมฺมุสฺสชา เวทนา โลกเก อเปยฺย โสตสมฺมุสฺสชา เวทนา
โลกเก อเปยฺย ฆานสมฺมุสฺสชา เวทนา โลกเก อเปยฺย ชิวฺหาสมฺมุสฺสชา
เวทนา โลกเก อเปยฺย กายสมฺมุสฺสชา เวทนา โลกเก อเปยฺย
มโนสมฺมุสฺสชา เวทนา โลกเก ปิยรูปํ สาตฺตฺรูปํ, เอตฺตฺเถสา ตณฺหา
ปหิยฺมานา ปหิยฺติ, เอตฺถ นีรุชฺฌมฺมานา นีรุชฺฌติ.

“รูปสญฺญา โลกเก อเปยฺย สทฺทสญฺญา โลกเก อเปยฺย คนฺธสญฺญา
โลกเก อเปยฺย รสสญฺญา โลกเก อเปยฺย โผฏฺฐพฺพสญฺญา โลกเก อเปยฺย
ทฺมมสญฺญา โลกเก ปิยรูปํ สาตฺตฺรูปํ, เอตฺตฺเถสา ตณฺหา ปหิยฺมานา
ปหิยฺติ, เอตฺถ นีรุชฺฌมฺมานา นีรุชฺฌติ.

“รูปสญฺญเจตนา โลกเก อเปยฺย สทฺทสญฺเจตนา โลกเก อเปยฺย
คนฺธสญฺเจตนา โลกเก อเปยฺย รสสญฺเจตนา โลกเก อเปยฺย
โผฏฺฐพฺพสญฺเจตนา โลกเก อเปยฺย ทฺมมสญฺเจตนา โลกเก ปิยรูปํ
สาตฺตฺรูปํ, เอตฺตฺเถสา ตณฺหา ปหิยฺมานา ปหิยฺติ, เอตฺถ นีรุชฺฌมฺมานา
นีรุชฺฌติ.

“รูปตณฺหา โลเก ๕เปยฺย สทฺทตณฺหา โลเก ๕เปยฺย คนฺธตณฺหา โลเก ๕เปยฺย รสตณฺหา โลเก ๕เปยฺย โผฏฺฐพฺพตณฺหา โลเก ๕เปยฺย ฐมฺมตณฺหา โลเก ปิยรूपํ สาทรรูปํ, เอตฺถเสสา ตณฺหา ปหิยฺมานา ปหิยฺติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมํ นานา นิรุชฺฌติ.

“รูปวิตกโก โลเก ๕เปยฺย สทฺทวิตกโก โลเก ๕เปยฺย คนฺธวิตกโก โลเก ๕เปยฺย รสวิตกโก โลเก ๕เปยฺย โผฏฺฐพฺพวิตกโก โลเก ๕เปยฺย ฐมฺมวิตกโก โลเก ปิยรूपํ สาทรรูปํ, เอตฺถเสสา ตณฺหา ปหิยฺมานา ปหิยฺติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมํ นานา นิรุชฺฌติ.

“รูปวิจาร์ โลเก ๕เปยฺย สทฺทวิจาร์ โลเก ๕เปยฺย คนฺธวิจาร์ โลเก ๕เปยฺย รสวิจาร์ โลเก ๕เปยฺย โผฏฺฐพฺพวิจาร์ โลเก ๕เปยฺย ฐมฺมวิจาร์ โลเก ปิยรूपํ สาทรรูปํ, เอตฺถเสสา ตณฺหา ปหิยฺมานา ปหิยฺติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมํ นานา นิรุชฺฌติ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ.

มกฺกสจฺจนิกฺขเทโส

[๔๐๒] “กตมญฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธคามินิํ ปฏฺฐิพา อริยสจฺจํ. อยฺเมว อริโย อญฺจํคิโก มคฺโค. เสยฺยถิทํ, สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนโตะ สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

“กตมา จ ภิกฺขเว สมฺมาทิฏฺฐิ. ยํ โข ภิกฺขเว ทุกฺขเฌ ฌาณํ, ทุกฺขสมฺมุทเย ฌาณํ, ทุกฺขนิโรธเฌ ฌาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏฺฐิพาย ฌาณํ; อयํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาทิฏฺฐิ.

“กตโม จ ภิกฺขเว สมนาสกฺกโป. เนกฺขมฺมสฺกกโป
อพฺยาปาทสฺกกโป อวิหีสาสกฺกโป; อโย วุจฺจติ ภิกฺขเว
สมนาสกฺกโป.

“กตมา จ ภิกฺขเว สมนาวาจา. มุสฺสาวาทา เวรมณฺี,
ปิสุณาย วาจาเย เวรมณฺี, ผรุสฺสาย วาจาเย เวรมณฺี, สมนฺพฺปลาปา
เวรมณฺี; อโย วุจฺจติ ภิกฺขเว สมนาวาจา.

“กตโม จ ภิกฺขเว สมนากมฺมฺนโต. ปาณาดิปาตา เวรมณฺี,
อทินฺนาทานา เวรมณฺี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณฺี; อโย วุจฺจติ
ภิกฺขเว สมนากมฺมฺนโต.

“กตโม จ ภิกฺขเว สมนาอาชีโว. อิทฺ ภิกฺขเว อริยสวโก
มิจฺฉาอาชีโว ปหาเย สมนาอาชีเวเน ชีวิกํ กปฺเปติ; อโย วุจฺจติ
ภิกฺขเว สมนาอาชีโว.

“กตโม จ ภิกฺขเว สมนาวายาโม. อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ
อนฺุปฺปนฺนํ ปาปกํ อกฺุสลํ ฐมฺมํ อนฺุปฺปาทาย ฉนฺทํ
ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ,
อนฺุปฺปนฺนํ ปาปกํ อกฺุสลํ ฐมฺมํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ
วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนฺุปฺปนฺนํ
กฺุสลํ ฐมฺมํ อนฺุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ
จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนฺุปฺปนฺนํ กฺุสลํ ฐมฺมํ จิตฺตํ
อสมฺโมสาย ภิกฺขุโยภาวาย เวปฺปุลลาเย ภาวนาย ปาริปุริยา ฉนฺทํ
ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; อโย
วุจฺจติ ภิกฺขเว สมนาวายาโม.

“กตมา จ ภิกขเว สมมาสติ. อึธ ภิกขเว ภิกขุ กาเย กายานุปสสิ วิหริติ อาตาปี สมปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฌาโทมนสสํ, เวทนาสุ เวทนานุปสสิ วิหริติ ๕เปยฺ จิตฺเต ๕เปยฺ ฌมเมสุ ฌมมานุปสสิ วิหริติ อาตาปี สมปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฌาโทมนสสํ; อญํ วุจฺจติ ภิกขเว สมมาสติ.

“กตโม จ ภิกขเว สมมาสมาธิ. อึธ ภิกขเว ภิกขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ฌมเมหิ สวิตกํ สวิจาร์ วิเวกขํ ปัตติสฺสํ ปจฺมํ ฌานํ อุปสมปชฺช วิหริติ; วิตกฺกวิจารานํ วุปสมมา อชฺฌตฺตํ สมปสาทนํ เจตโส เอโกทึภาวํ อวิตกํ อวิจาร์ สมาธิขํ ปัตติสฺสํ ทุตฺติยํ ฌานํ ๕เปยฺ ตตฺติยํ ฌานํ อุปสมปชฺช วิหริติ, สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพ ว โสมนสฺสโทมนสฺसानํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสฺสํ อุเปกฺขาสติปาริสฺสทฺธี จตฺตถํ ฌานํ อุปสมปชฺช วิหริติ; อญํ วุจฺจติ ภิกขเว สมมาสมาธิ. อึทํ วุจฺจติ ภิกขเว ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏฺิปปทา อริยสจฺจํ.

[๔๐๓] อิติ อชฺฌตฺตํ วา ฌมเมสุ ฌมมานุปสสิ วิหริติ, พหิทฺฐา วา ฌมเมสุ ฌมมานุปสสิ วิหริติ, อชฺฌตฺตพหิทฺฐา วา ฌมเมสุ ฌมมานุปสสิ วิหริติ; สมุทฺยฌมมานุปสสิ วา ฌมเมสุ วิหริติ, วยฌมมานุปสสิ วา ฌมเมสุ วิหริติ, สมุทฺยวยฌมมานุปสสิ วา ฌมเมสุ วิหริติ. ‘อตฺถิ ฌมมาติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺิจิตา โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตาย ปฏฺิสสตีมตฺตาย. อนิสฺสโต จ วิหริติ, น จ กิณฺณิ โลเก อุปาทียติ. เอวเมปิ โข ภิกขเว ภิกขุ ฌมเมสุ ฌมมานุปสสิ วิหริติ จตฺตสุ อริยสจฺจเจสุ.

สจฺจปพฺพํ นิฏฺิจิตํ.

ฌมมานุปสฺสนา นิฏฺิจิตา.

สติปัญญาภาวนานิสส

[๔๐๔] “โย หิ โกจิ ภิกขเว อิมะ จตฺตารโ สติปัญญาเน
เอวํ ภาเวยฺย สตฺต วสฺसानิ, ตสฺส ทฺวินฺนํ ผลานํ อณฺณตฺรํ ผลํ
ปภาวีกงฺขํ; ทิฏฺฐเจ ว ฆมฺเม อณฺณมา, สติ วา อูปาทิสเส อนาคามิตา.

“ติฏฺฐจฺจุ ภิกขเว สตฺต วสฺसानิ, โย หิ โกจิ ภิกขเว อิมะ
จตฺตารโ สติปัญญาเน เอวํ ภาเวยฺย ฉ วสฺसानิ, ๔เปยฺ ปณฺจ
วสฺसानิ, จตฺตาริ วสฺसानิ, ตีณิ วสฺसानิ, เทว วสฺसानิ, เอกํ วสฺสํ
๔เปยฺ ติฏฺฐจฺจุ ภิกขเว เอกํ วสฺสํ. โย หิ โกจิ ภิกขเว อิมะ
จตฺตารโ สติปัญญาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺต มาसानิ, ตสฺส ทฺวินฺนํ
ผลานํ อณฺณตฺรํ ผลํ ปภาวีกงฺขํ; ทิฏฺฐเจ ว ฆมฺเม อณฺณมา, สติ วา
อูปาทิสเส อนาคามิตา.

“ติฏฺฐจฺจุ ภิกขเว สตฺต มาसानิ, โย หิ โกจิ ภิกขเว อิมะ
จตฺตารโ สติปัญญาเน เอวํ ภาเวยฺย ฉ มาसानิ ๔เปยฺ ปณฺจ
มาसानิ, จตฺตาริ มาसानิ, ตีณิ มาसानิ, เทว มาसानิ, เอกํ มาสํ,
อหฺมมาสํ ๔เปยฺ ติฏฺฐจฺจุ ภิกขเว อหฺมมาโส. โย หิ โกจิ
ภิกขเว อิมะ จตฺตารโ สติปัญญาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺตาทํ, ตสฺส
ทฺวินฺนํ ผลานํ อณฺณตฺรํ ผลํ ปภาวีกงฺขํ; ทิฏฺฐเจ ว ฆมฺเม อณฺณมา,
สติ วา อูปาทิสเส อนาคามิตาติ.

[๔๐๕] “เอกายโน อโย ภิกขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา
โสภปริเทวานํ สมตฺติกฺกมา ยทุกฺขโทมนสฺसानํ อตฺถงฺคมา ยฌายสฺส
อริคมา ยนิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยา ย, ยทิตํ จตฺตารโ สติปัญญาเนติ.
อิตติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจจ วุตฺตนฺติ.

๓๔๔ สุตตนต์ปิฎก ทีฆนิกายสุส มหาวคฺคปาฬิ

อิทมโวจ ภควา; อตฺตมนา เต ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ
อภินนฺทนต์.

นวมํ มหาสตีปฏฺฐานสฺสฺสฺสํ นิฏฺฐิตํ.

๑๐. ปายาสีราชญ์ลุตุค^๑

[๔๐๖] เอวมเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ อายสฺมา กุมารกสฺสโป
โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกขุสงฺเขน สหฺวรี ปณฺจมตฺเตหิ
ภิกขุสฺเตหิ, เยน เสตพฺยา นาม โกสลานํ นครํ, ตทวสริ. ตตฺร
สุทํ อายสฺมา กุมารกสฺสโป เสตพฺยายํ วิหริติ อุตฺตเรน เสตพฺยํ
สีสฺปาวเน.^๒ เตน โข ปน สมเยน ปายาสี ราชญโณ เสตพฺยํ
อชฺฌาวสตี สตฺตฺสสุทํ สติณกฺกุโจทกํ สหญญํ ราชโกคฺคํ รณฺณา
ปเสนทินา โกสเลน ทินนํ ราชทายํ พุรหฺมเทยฺย.

ปายาสีราชญ์ลุตุค

[๔๐๗] เตน โข ปน สมเยน ปายาสิสฺส ราชญ์ลุตฺส
เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ “อิตฺติ นตฺถิ ปโร โลโก,
นตฺถิ สตฺตา โอปปาดิกา, นตฺถิ สุกตทฺทุกฺกฺกฺกาน” กมฺมานํ ผลํ
วิปาโกติ. อสฺสึสุ โข เสตพฺยกา พุราหฺมณคหปติกา “สมโณ ขลฺ
โก กุมารกสฺสโป สมณสฺส โคตมสฺส สาวโก โกสเลสุ จาริกํ
จรมาโน มหตา ภิกขุสงฺเขน สหฺวรี ปณฺจมตฺเตหิ ภิกขุสฺเตหิ
เสตพฺยํ อนุปฺปตฺโต เสตพฺยายํ วิหริติ อุตฺตเรน เสตพฺยํ สีสฺปาวเน.
ตํ โข ปน ภวนฺตํ กุมารกสฺสโป เอวํกลยาโณ กิตฺติสทฺโท
อพฺภุคฺคโต ‘ปณฺหิตโต พฺยตฺโต เมชาวี พหุสฺสุโต จิตฺตกถิ
กลยาณปฏฺิภาโณ พุทฺโธ’ เจว อรหา จ, สาธุ โข ปน
ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตีติ. อถ โข เสตพฺยกา

^๑ ฉ.,อิ. ปายาสีลุตฺค

^๒ ส.,อิ. สุกทฺกฺกาน

^๓ ฉ.,เท.,อิ. สีสฺปาวเน, เอวฺมปริปิ.

^๔ ฉ.,เท. วุทฺโธ อิ. วุฑฺฒ, เอวฺมปริปิ.

พราหมณคหปติกา เสตพยาย นิภขมิตวา สงฺฆสงฺฆีคณีนฺภูตา^๑
 อุตฺตเรนฺมุขา คจฺจนฺติ, เยน สีสฺปาวน^๒”

[๔๐๘] เตน โข ปน สมเณ ปายาสี ราชญโณ
 อุปฺปาสาเท ทิวาเสยฺยํ อุปฺคโต โหติ. อทฺทสา โข ปายาสี
 ราชญโณ เสตพฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก เสตพฺยาย นิภขมิตวา
 สงฺฆสงฺฆีคณีนฺภูเต อุตฺตเรนฺมุขเ คจฺจนฺเต;” เยน สีสฺปาวนํ, ทิสฺวา
 ขตฺตํ อามนฺเตสิ “กึ นฺุ โข โภ ขตฺเต เสตพฺยกา
 พฺราหฺมณคหปติกา เสตพฺยาย นิภขมิตวา สงฺฆสงฺฆีคณีนฺภูตา
 อุตฺตเรนฺมุขา คจฺจนฺติ, เยน สีสฺปาวนฺนฺติ.”

“อตุถิ โข โภ สมโณ กุมารกสฺสโป สมณสฺส โคตมสฺส
 สาวโก โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทฺธิ
 ปณฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺเตหิ เสตพฺยํ อนุปฺปตฺโต เสตพฺยายํ วิหฺรติ
 อุตฺตเรน เสตพฺยํ สีสฺปาวเน; ตํ โข ปน ภวนฺตํ กุมารกสฺสโป
 เอวํกลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต ‘ปณฺหิตโต วียตฺโต เมธาวิ
 พฺหุสฺสโต จิตฺตกถิ กลฺยาณปฏฺิภาโณ พุทฺโธ เจว อรหา จาติ
 ตเมเต ภวนฺตํ กุมารกสฺสโป ทสฺสนาย อุปฺสงฺกมิสฺสนฺตฺติ.” “เตนหิ
 โภ ขตฺเต, เยน เสตพฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา, เตนฺอุปฺสงฺกม;
 อุปฺสงฺกมิตฺวา เสตพฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก เอวํ วเทหิ ‘ปายาสี
 โภ ราชญโณ เอวมาห ‘อาคเมนฺตุ กิร ภวนฺโต ปายาสี’
 ราชญโณ สมณํ กุมารกสฺสโป ทสฺสนาย อุปฺสงฺกมิสฺสนฺตฺติ,” ปฺรา
 สมโณ กุมารกสฺสโป เสตพฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก พาเล อพฺยตฺเต

^๑ ส. สงฆาสงฆีคณีนฺภูตา

^๒ ส.,อ. อโต ปรี “เตนฺอุปฺสงฺกมฺนฺตฺติ ปาโจ ทิสฺสติ.

^๓ ส.,อ. อโต ปรี “เตนฺอุปฺสงฺกมฺนฺตฺติ ปาโจ ทิสฺสติ. ^๔ ฉ.,เท. สีสฺปาวน

^๕ ฉ.,เท.,อ. อุปฺสงฺกมฺนฺตฺติ.

^๖ ฉ.,เท.,อ. ปายาสิป

^๗ ฉ.,เท. อิตฺติสทฺโท น ทิสฺสติ.

สญญาเปติ 'อติปิ อตฺถิ ปโร' โลโก, อตฺถิ สตุตา โอปปาติกา,
 อตฺถิ สุกตทุกกฺกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ; นตฺถิ หิ โภ ขตฺเต
 ปโร โลโก, นตฺถิ สตุตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกกฺกานํ
 กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ. "เอวํ โภติ โข โส ขตฺตา ปายาสิสฺส
 ราชญฺญสฺส ปฏฺฐิสฺสตุวา, เยเน เสตพฺยกา พุราหฺมณคหปติกา,
 เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เสตพฺยกเ พุราหฺมณคหปติเก เอตทวโจ
 "ปายาสี โภ ราชญฺเวย เอวมาห 'อาคเมณฺตุ กิร ภวณฺโต;
 ปายาสี^๒ ราชญฺเวย สมณํ กุมารกสฺสปี ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตีติ.

[๔๐๙] อถ โข ปายาสี ราชญฺเวย เสตพฺยกเกหิ
 พุราหฺมณคหปติเกหิ ปริวฺโต, เยเน สีสฺสาวนํ, เยนายสฺมา
 กุมารกสฺสโป, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา กุมารกสฺสเปน
 สทฺธิ^๑ สมฺโมเท; สมฺโมทนียํ กถํ สาราณียํ^๓ วิตฺติสาเรตฺวา เอกมฺนตํ
 นิสฺสีเท. เสตพฺยกาปิ โข พุราหฺมณคหปติกา อปฺเปกฺจเจ อายสฺมตํ
 กุมารกสฺสปี อภิวาเทตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีเท; อปฺเปกฺจเจ อายสฺมตา
 กุมารกสฺสเปน สทฺธิ^๑ สมฺโมเท; สมฺโมทนียํ กถํ สาราณียํ
 วิตฺติสาเรตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีเท; อปฺเปกฺจเจ เยนายสฺมา กุมารกสฺสโป
 เตนญฺชลี ปณาเมตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีเท; อปฺเปกฺจเจ นามโคตฺตํ
 สาเวตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีเท; อปฺเปกฺจเจ ตฺถนฺทิจฺฐตา เอกมฺนตํ
 นิสฺสีเท.

^๑ อ. ปโรโลโก

^๒ ฉ., เท. ปายาสี

^๓ ฉ., เท. สารณีย, เอวมาปริ.

นตฺถิกวาทโ

[๔๑๐] เอกมณฺห์ นิสินฺโน โข ปายาสี ราชณฺณ อายสฺมณฺห์ กุมารกสฺสปี เอตทวโจ “อหณฺหิ โภ กสฺสป เอวํวาทิ เอวํทิกฺขจี้ ‘อิตฺติปี นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ. “โสหํ” ราชณฺณ เอวํวาทิ เอวํทิกฺขจี้ อทฺทสํ วา อสฺโสสี วา, กถณฺหิ นาม เอวํ วทเยย ‘อิตฺติปี นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

จณฺทิมสฺสุริยาปมา

[๔๑๑] “เตนหิ ราชณฺณ ตณฺเณเวตฺถ ปฏฺฐิจฺฉินฺทาสามิ; ยถา เต ชเมยฺย, ตถา นํ พุยากรเยยาสิ, ตํ กิ มณฺณสิ ราชณฺณ อิเม จณฺทิมสฺสุริยา อิมสฺมี วา โลเก ปรสฺมี วา เทวา วา [๒] มนุสฺสา วาติ.

“อิเม โภ กสฺสป จณฺทิมสฺสุริยา ปรสฺมี โลเก, น อิมสฺมี, เทวา เต น มนุสฺสาติ.

“อิมินาปี โข เต ราชณฺณ ปริยาเยน เอวํ โหตุ ‘อิตฺติปี อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

[๔๑๒] “กิญจาปี ภวํ กสฺสโป เอวมาห; อถ โข เอวเม เอตฺถ โหติ ‘อิตฺติปี นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ. ‘อตฺถิ ปน ราชณฺณ

^๑ ฉ.,เท.,อ. นาน

^๒ ฉ.,เท.,อ. เต

ปริยาโย, เยน เต ปริยาเยน เอว โหติ 'อิตปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

“อตฺถิ โภ กสฺสป ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอว โหติ 'อิตปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

“ยถากถํ วีย ราชญฺณาติ. “อิธ เม โภ กสฺสป มิตฺตามจฺจ ณาติสาโลหิตา ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสฺสมิฉฺฉาจารี มุสสาวาที ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาปී อภิชฺฌาลู พยาปนฺนจิตฺตา มิฉฺฉาทิฏฺฐี, เต อปเรน สมเยน อาพาธิกา ्हันฺติ ทุกฺขิตา พาพฺพหิลาณา; ยทาหํ ชานามิ ‘นทานิเม อิมมฺหา อาพาธา วุฏฺฐหิสฺสนฺตํ, ตฺยาหํ อุปสงฺกमितฺวา เอว วทามิ ‘สนฺติ โข โภ เอเก สมณพฺรหฺมณา เอวฺวาทิโน เอวฺวาทิโน ‘เย เต ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสฺสมิฉฺฉาจารี มุสสาวาที ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาปี้ อภิชฺฌาลู พยาปนฺนจิตฺตา มิฉฺฉาทิฏฺฐี, เต กายสฺส เกทา ปรมฺมรณา อปายํ ทฺถคฺคตี วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชนฺตํ. ภวนฺโต โข ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสฺสมิฉฺฉาจารี มุสสาวาที ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาปี้ อภิชฺฌาลู พยาปนฺนจิตฺตา มิฉฺฉาทิฏฺฐี; สเจ เตสํ ภวตี” สมณพฺรหฺมณานํ สจฺจํ วจฺนํ, ภวนฺโต กายสฺส เกทา ปรมฺมรณา อปายํ ทฺถคฺคตี วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ; สเจ โภ กายสฺส เกทา ปรมฺมรณา อปายํ ทฺถคฺคตี วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺเชยฺยาถ, เยน เม อาคณฺตุวา อาโรเจยฺยาถ ‘อิตปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา,

^๑ ฉ.,เท.,ธ. ภวตี, เอวมฺปริปิ.

อตฺถิ สุกตทุกกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ, ภวนฺโต ไช
 ปน เม สทฺธายิกา ปจฺจยิกา; ยํ ภวนฺเตภิ ทิฏฺฐํ, ยถา สามํ
 ทิฏฺฐํ, เอวเมตํ ภวิสฺสตีติ. เต เม ‘สาธฺมฺมิ ปฏิสฺสตุวา เนว
 อาคนฺตุวา อาโรเจนฺติ, น ปน ทฺตํ ปหิณฺนฺติ. อยมฺปิ ไช โภ
 กสฺสป ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ ‘อิตฺติปิ นตฺถิ ปโร
 โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาทิกา, นตฺถิ สุกตทุกกฏานํ กมฺมานํ
 ผลํ วิปาโกติ.

โจรูปมา

[๔๑๓] “เตนฺหิ ราชณณ ตณฺเฎเวตฺถ ปฏฺฐิจฺฉิสฺสามิ; ยถา
 เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากรเยยฺยาสิ; ตํ กิํ มณฺณสิ ราชณณ. อิท
 เต ปุริสา โจโร อาคฺจาริ คเหตฺวา ทสฺสเยยฺยํ ‘อยนฺเต ภาณเต โจโร
 อาคฺจาริ, อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ, ตํ ทณฺฑํ ปณฺหิติ เต ตวํ เอวํ
 วเทยฺยาสิ ‘เตนฺหิ โภ อิมํ ปุริสํ ทพฺพหาย รชฺชฺยา ปจฺฉาพาหํ
 คาพฺพพนฺธํ พนฺธิตฺวา ขรฺมณฺฑํ กริตฺวา ขรฺสฺสเรน ปณฺเวน
 รติกาย รติกํ สิงฺฆาฏฺเณน สิงฺฆาฏฺกํ ปรีเนตฺวา ทกฺขิณฺเนน
 ทฺวาเรน นิภฺมิตฺวา ทกฺขิณฺโต นครสฺส อาฆาตเน สีสํ จินฺทถาติ
 เต เต ‘สาธฺมฺมิ ปฏิสฺสตุวา ตํ ปุริสํ ทพฺพหาย รชฺชฺยา ปจฺฉาพาหํ
 คาพฺพพนฺธํ พนฺธิตฺวา ขรฺมณฺฑํ กริตฺวา ขรฺสฺสเรน ปณฺเวน
 รติกาย รติกํ สิงฺฆาฏฺเณน สิงฺฆาฏฺกํ ปรีเนตฺวา ทกฺขิณฺเนน
 ทฺวาเรน นิภฺมิตฺวา ทกฺขิณฺโต นครสฺส อาฆาตเน นิสิตาเปยฺยํ.
 ลเภยฺย นุ ไช โส โจโร โจรฺมาเตสฺ ‘อาคเมนฺตุ ตาว ภวนฺโต
 โจรฺมาตา อมฺกสฺมี [๑] คาเม วา นิคเม วา มิตฺตามจฺจา

๑ ฉ., เท., อ. เม, เอวมฺปริปิ.

ฌาติสาโลหิตา, ยาวาห์ เตสั อุกุทิสิตวา^๑ อากจณามิตี, อุทาหุ
วิปปลปนตสเสว โจรฆาตา สีสั ฉินฺทเยยฺยุนฺติ.

“น หิ โส โภ กสฺสป โจโร ลเภยฺย โจรฆาเตสฺ
‘อากเมนฺตุ ตาว ภวนฺโต โจรฆาตา อมุกฺขมึ คามะ วา นิคเม วา
มิตฺตามจฺจา ฌาติสาโลหิตา, ยาวาห์ เตสั อุกุทิสิตวา อากจณามิตี;
อถ โข น วิปปลปนตสเสว โจรฆาตา สีสั ฉินฺทเยยฺยุนฺติ.

“โส หิ นาม ราชญญ โจโร มนุสฺโส มนุสฺสญฺเตสฺ
โจรฆาเตสฺ น ลภิสฺสติ ‘อากเมนฺตุ ตาว ภวนฺโต โจรฆาตา
อมุกฺขมึ คามะ วา นิคเม วา มิตฺตามจฺจา ฌาติสาโลหิตา,
ยาวาห์ เตสั อุกุทิสิตวา อากจณามิตี. ก็ ปน เต มิตฺตามจฺจา
ฌาติสาโลหิตา ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺจาจารี มุสาวาที
ปิสุณาวาจา ผรุสฺวาจา สมุพฺพลาปี อภิขฌาลู พยาปนฺนจิตฺตา
มิจฺจาทิฏฺฐี, เต กายสฺส เกทา ปรมมรณา อปายํ ทุคฺคตํ วินิปาตํ
นिरยํ อุปฺปन्นา ลภิสฺสนฺติ นิริยปาเลสฺ ‘อากเมนฺตุ ตาว ภวนฺโต
นิริยปาเล, ยาว มยฺ ปายาสิสฺส ราชญญสฺส คนฺตวา อาโรเจม
‘อิตฺปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ
สฺกตทฺทุกฺกฺกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ. อิมินาปิ โข เต ราชญญ
ปริยาเยน เอวํ โหตุ ‘อิตฺปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา
โอปปาติกา, อตฺถิ สฺกตทฺทุกฺกฺกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

[๔๑๔] “กิญฺจาปี ภวํ กสฺสโป เอวมาห; อถ โข เอวเม
เอตถ โหติ ‘อิตฺปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา,
นตฺถิ สฺกตทฺทุกฺกฺกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

^๑ อ. อุกุทิสิตวา, เอวมฺปิริ.

“อตุถิ ปน ราชณณ ปรียาโย, เยน เต ปรียาเณน เอวํ
โหติ ‘อิตปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ
สฺกตทกฺกฏฺณํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

“อตุถิ โภ กสฺสป ปรียาโย, เยน เม ปรียาเณน เอวํ
โหติ ‘อิตปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ
สฺกตทกฺกฏฺณํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

“ยถากถํ วีย ราชณณชาติ.

“อิธ เม โภ กสฺสป มิตฺตามจฺจา ฌาตีสาลโหิตา
ปาณาติปาตา ปฏฺวิริตา อทินฺนาทานา ปฏฺวิริตา กาเมสฺมิจฺฉาจารา
ปฏฺวิริตา มุสาวาหา ปฏฺวิริตา ปิสฺสนวาจา” ปฏฺวิริตา ผรุสวาจา”
ปฏฺวิริตา สมฺมปฺปลาปา ปฏฺวิริตา อนภิชฺฌาลู อพฺยาปนฺนจิตฺตา
สมมาทิกฺกุจฺจํ, เต อปเรน สมเณน อาพาธิกา โหนฺติ ทกฺขิตา
พาพฺพหิกลานา. ยทาหํ ชานามิ ‘นทานิเม อิมมฺหา อาพาธา
วฺฏฺฐหิสฺสนตฺตีติ, ตยาหํ อุปสงฺกमितฺวา เอวํ วทามิ ‘สนฺติ โข โภ
เอเก สมณพฺรหฺมณฺหา เอวํวาทีโน เอวํทิกฺกุจฺจโน ‘เย เต
ปาณาติปาตา ปฏฺวิริตา อทินฺนาทานา ปฏฺวิริตา กาเมสฺมิจฺฉาจารา
ปฏฺวิริตา มุสาวาหา ปฏฺวิริตา ปิสฺสนวาจา ปฏฺวิริตา ผรุสวาจา
ปฏฺวิริตา สมฺมปฺปลาปา ปฏฺวิริตา อนภิชฺฌาลู อพฺยาปนฺนจิตฺตา
สมมาทิกฺกุจฺจํ, เต กายสฺส เกพา ปรมมรณา สฺสคฺคํ สคฺคํ โลกํ
อุปปชฺชนตฺตีติ; ภวนฺโต โข ปาณาติปาตา ปฏฺวิริตา อทินฺนาทานา
ปฏฺวิริตา กาเมสฺมิจฺฉาจารา ปฏฺวิริตา มุสาวาหา ปฏฺวิริตา
ปิสฺสนวาจา ปฏฺวิริตา ผรุสวาจา ปฏฺวิริตา สมฺมปฺปลาปา ปฏฺวิริตา

^{๑-๑} ฉ.,เท.,อิ. ปิสฺสนาย วาจา ย ปฏฺวิริตา ผรุสาย วาจา, เอวมฺปปริ.

อนภิขุฉาลู อพฺยาปนฺนจิตฺตา สมฺมาทิกฺขิ; สเจ เตสํ ภวติ
 สมณพราหมณานํ สจฺจํ วจฺนํ, ภวนฺโต กายสฺส เกทา ปรมฺมรณ
 สฺสคฺคํ สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ; สเจ โภ กายสฺส เกทา
 ปรมฺมรณ สฺสคฺคํ สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชเยยฺยาถ, เยน เม อากนฺตฺวา
 อาริเจยฺยาถ ‘อิตฺปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา,
 อตฺถิ สุกตทฺกฺกฺกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ; ภวนฺโต โข ปน เม
 สทฺธาเยกา ปจฺจยิกา, ยํ ภวนฺเตภิ ทิกฺขจํ, ยถา สามํ ทิกฺขจํ,
 เอวเมตํ ภวิสฺสคฺคํ; เต เม ‘สาธฺวติ ปฏิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อาริเจนฺติ, น ปน ทฺวํ ปิณฺณติ. อยมฺปิ โข โภ กสฺสป
 ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ ‘อิตฺปิ นตฺถิ ปโร
 โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทฺกฺกฺกานํ กมฺมานํ
 ผลํ วิปาโกติ.

คุณูปการอุปมา

[๔๑๕] “เตนฺหิ ราชญฺญ อุปมฺนเต กริสฺสามิ;
 อุปฺมายปิเชกฺขเจ^๑ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติ,
 เสยฺยธาปิ ราชญฺญ ปุริโส คุณฺนเป สลีสโก^๒ นิมฺมุคฺโค^๓ อสฺส; อถ
 ตวํ ปุริเส อาณาเปยฺยาสิ ‘เตนฺหิ โภ ตํ ปุริสํ ตมฺหา คุณฺนปา
 อทฺธธธาติ; เต^๔ เต ‘สาธฺวติ ปฏิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อทฺธธเรยฺยํ. เต ตวํ เอวํ วเทยฺยาสิ ‘เตนฺหิ โภ ตสฺส ปุริสสฺส
 กายา เวพฺเพสิกาหิ คุณํ สฺนนิมฺมชฺชิตํ นิมฺมชฺชธธาติ เต เต ‘สาธฺวติ
 ปฏิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส กายา เวพฺเพสิกาหิ คุณํ สฺนนิมฺมชฺชิตํ

^๑ ฉ., เท. อุปมายมิเทกขเจ, เอวมุปริปิ.

^๓ ฉ., เท., อิ. นิมฺมุคฺโค

^๒ ฉ., เท. สลีสโก

^๔ ฉ., เท., อิ. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

นิมฺมุชฺชชยฺยํ. เต ตวํ เอวํ วทฺเขยยาสี 'เตนฺหิ โภ ตสฺส ปุริสสฺส
 กายํ ปณฺฑมฺมตฺติกายํ ติกฺขตฺตํ อุพฺพทฺธิ' อุพฺพทฺเฏธาคฺติ."^๑ เต เต
 'สํวฺชฺชิตํ ปฏฺฐิสฺสทฺวา'^๒ ตสฺส ปุริสสฺส กายํ ปณฺฑมฺมตฺติกายํ ติกฺขตฺตํ
 อุพฺพทฺธิ' อุพฺพทฺเฏยฺยํ. เต ตวํ เอวํ วทฺเขยยาสี 'เตนฺหิ โภ ตํ
 ปุริสํ เตเลนฺน อุพฺภกฺขิตฺวา สุขฺเมน จุณฺเณน ติกฺขตฺตํ สุปฺปโรตํ
 กโรธาคฺติ เต ตํ ปุริสํ เตเลนฺน อุพฺภกฺขิตฺวา สุขฺเมน จุณฺเณน
 ติกฺขตฺตํ สุปฺปโรตํ กรเญยฺยํ. เต ตวํ เอวํ วทฺเขยยาสี 'เตนฺหิ โภ
 ตสฺส ปุริสสฺส เกสมสฺสํ กปฺเปธาคฺติ. เต ตสฺส ปุริสสฺส เกสมสฺสํ
 กปฺเปยฺยํ. [^๓] ตวํ เอวํ วทฺเขยยาสี 'เตนฺหิ [^๔] ตสฺส ปุริสสฺส
 มหคฺคณฺจ มํลํ มหคฺคณฺจ วิเลปนํ มหคฺคณฺจ จ วตฺถานิ
 อุปฺพรธาคฺติ. เต ตสฺส ปุริสสฺส มหคฺคณฺจ มํลํ มหคฺคณฺจ
 วิเลปนํ มหคฺคณฺจ จ วตฺถานิ อุปฺพรเญยฺยํ. เต ตวํ เอวํ วทฺเขยยาสี
 'เตนฺหิ โภ ตํ ปุริสํ ปาสาทํ อารोเปตฺวา ปณฺจ กามคฺคณฺหิ
 อุปฺปฏฺฐเปธาคฺติ.'^๕ เต ตํ ปุริสํ ปาสาทํ อารोเปตฺวา ปณฺจ กามคฺคณฺหิ
 อุปฺปฏฺฐเปยฺยํ.'^๖

"ตํ ก็ มณฺณสิ ราชฌณ, อปี นุ ตสฺส ปุริสสฺส
 สฺนุหาคฺคสฺส"^๗ สุวฺลิตฺตสฺส"^๘ กปฺปิตเกสมสฺสสฺส"^๙ อามุตฺตมณฺนิภารณสฺส"^{๑๐}
 โอทาทวตฺถวสนสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ปณฺจหิ กามคฺคณฺหิ
 สมปฺปิตสฺส สมงฺคิฏฺฐตสฺส ปริจารยมาณสฺส ปุณฺทเว ตสฺมี คฺคณฺเฏ
 นิมฺมุชฺชชิตุกามยตา อสฺสาติ.

^{๑-๑} ฉ.,เท.,อิ. สุพฺพทฺธิ' อุพฺพทฺเฏธาคฺติ.

^๒ ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ, เอวฺมุปริปิ.

^๓ ฉ.,เท.,อิ. เต

^๔ ฉ.,เท.,อิ. โภ

^๕ ฉ.,เท. อุปฺปฏฺฐาเปยฺยํ

^๖ ฉ.,เท. อุปฺปฏฺฐาเปธาคฺติ.

^๗ "สฺนุหาคฺคสฺสาคฺปิ ปาโจ.

^๘ ฉ.,เท.,อิ. สุวฺลิตฺตสฺส

^๙ ฉ.,เท. สฺกปฺปิตเกสมสฺสสฺส

^{๑๐} ฉ.,เท. อามุทฺตมกฺกาลาภารณสฺส

“อตุถิ ปน [๑] ราชณณ ปรียาโย ๔เปย อตุถิ โภ กสฺสป
ปรียาโย ๔เปย ยถากถํ วิย ราชณณชาติ.

“อิธ เม โภ กสฺสป มิตฺตามจฺจา ฌาตีสาลิหิตา
ปาณาติปาตา ปฏีวริตา อทินฺนาทานา ปฏีวริตา กาเมสฺมิจฺฉาจารา
ปฏีวริตา มุสาวาทา ปฏีวริตา สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจानา ปฏีวริตา
เต อปเรน สมเยน อาพาธิกา โหหนฺติ ทุกฺขिता พาพฺพหิลานา.
ยทาหํ ชานามิ ‘นทานิเม อิมมฺหา อาพาธา วุฏฺฐหิสฺสนฺตีติ,
ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ ‘สนฺติ โข โภ เอเก
สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิจฺฉิโน ‘เย เต ปาณาติปาตา
ปฏีวริตา อทินฺนาทานา ปฏีวริตา กาเมสฺมิจฺฉาจารา ปฏีวริตา
มุสาวาทา ปฏีวริตา สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจानา ปฏีวริตา, เต
กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา สุกฺตํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ เทวานํ
ตาวตีสานํ สหพฺยตฺนฺติ. ภวนฺโต โข ปาณาติปาตา ปฏีวริตา
อทินฺนาทานา ปฏีวริตา กาเมสฺมิจฺฉาจารา ปฏีวริตา มุสาวาทา
ปฏีวริตา สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจानา ปฏีวริตา; สเจ เตสํ ภวติ
สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจฺนํ, ภวนฺโต กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา
สุคฺตํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสนฺติ เทวานํ ตาวตีสานํ สหพฺยตํ;
สเจ โข โภ กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา สุกฺตํ สคฺคํ โลกํ
อุปปชฺชเยยฺยาถ เทวานํ ตาวตีสานํ สหพฺยตํ, เยเน เม อาคนฺตุวา
อาโรเจยฺยาถ ‘อิตฺปิ อตุถิ ปโร โลโก, อตุถิ สตฺตา โอปปาติกา,
อตุถิ สุกตทุกกฺกฺขานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ ภวนฺโต โข ปน เม
สทฺธาเยกา ปจฺจยิกา; ยํ ภวนฺเตภิ ทิจฺฉํ, ยถา สามํ ทิจฺฉํ,
เอเวเมตํ ภวิสฺสตีติ; เต เม ‘สาธฺฐติ ปฏิสฺสตุวา เนว อาคนฺตุวา

อาโรเจนฺติ, น ปน ฑุตํ ปหิณฺนติ. อยมปิ โข โภ กสฺสป
ปรียาโย, เยน เม ปรียาเยน เอวํ โหติ ‘อิตฺติปิ นตฺติ ปโร
โลโก, นตฺติ สตฺตา โอปปาทิกา, นตฺติ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ
ผลํ วิปาโกติ.

ดาวตีสเทวปมา

[๔๑๗] “เตนहि ราชญญ ตณฺเณเวตฺถ ปฏฺิพฺจุณิสฺสามิ; ยถา
เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากรเยยฺยาสิ, ยํ โข ปน ราชญญ
มานุสํ วสฺสสํ เทวานํ ดาวตีสานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิว.
ตาย รตฺติยา ตีส รตฺติโย มาโส. เตन มาเสน ทฺวาทสฺมาสิโย
สํวจฺจโร, เตน สํวจฺจเรณ ทิพฺพํ วสฺสสทฺสํ เทวานํ ดาวตีสานํ
อายุปฺปมาณํ; ยเ เต มิตฺตามจฺจา ฉาตีสาลोหิตา ปาณาติปาตา
ปฏฺิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏฺิวิรตา กาเมสฺมิจฺฉาจารา ปฏฺิวิรตา
มฺสาวาหา ปฏฺิวิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทญฺ्ञานา ปฏฺิวิรตา, เต
กายสฺส เปทา ปรมฺมรณฺา สฺคตํ สฺคตํ โลกํ อุปนฺนํ เทวานํ
ดาวตีสานํ สหพฺยตํ. สเจ ปน เตสํ เอวํ ภวิสฺสตี ‘ยาว มยํ
เทว วา ตีณิ วา รตฺตินฺทิวานิ ทิพฺเพहि ปญฺจहि กามคฺเชนฺนิ
สมปฺปิตา สมงฺคิภูตา ปรีจาเรม, อถ มยํ ปายาสิสฺส ราชญญสฺส
คนฺตฺวา อาโรเจยฺยาม ‘อิตฺติปิ อตฺติ ปโร โลโก, อตฺติ สตฺตา
โอปปาติกา, อตฺติ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ. อปิ น
เต อาคนฺตฺวา อาโรเจยฺยํ ‘อิตฺติปิ อตฺติ ปโร โลโก, อตฺติ สตฺตา
โอปปาติกา, อตฺติ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

“โน หิํ โภ กสฺสป; อปิ หิ มยํ โภ กสฺสป
จิรกาลกตาปิ ภเวยฺยาม, โภ ปเนตํ โภโต กสฺสปสฺส อาโรเจติ

‘อตุถิ เทวาทาวตีสาทิ วา ‘เอวํทีฆายุกา เทวาทาวตีสาทิ วา,
น มยํ โภโต กสฺสปสฺส สทฺทหาม ‘อตุถิ เทวาทาวตีสาทิ วา
‘เอวํทีฆายุกา เทวาทาวตีสาทิ วาติ.

ขจฺจนรूपมา

[๔๑๘] “เสยฺยถาปี ราชฌณ ขจฺจนโร ปุริโส น ปสฺเสยฺย
กณฺหสฺสูกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย นีลกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย
ปิตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย โลหิตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย
มณฺฑชฺฌกานิ” รูปานิ, น ปสฺเสยฺย สมวิสम्मํ, น ปสฺเสยฺย
ตารกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย จนฺทิมสฺสุริเย; โส เอวํ วเทยฺย
‘นตุถิ กณฺหสฺสูกานิ รูปานิ, นตุถิ กณฺหสฺสูกานํ รูปานํ ทสฺสาวิ;
นตุถิ นีลกานิ รูปานิ, นตุถิ นีลกานํ รูปานํ ทสฺสาวิ; นตุถิ
ปิตกานิ รูปานิ, นตุถิ ปิตกานํ รูปานํ ทสฺสาวิ; นตุถิ โลหิตกานิ
รูปานิ, นตุถิ โลหิตกานํ รูปานํ ทสฺสาวิ; นตุถิ มณฺฑชฺฌกานิ
รูปานิ, นตุถิ มณฺฑชฺฌกานํ รูปานํ ทสฺสาวิ; นตุถิ สมวิสम्मํ นตุถิ
สมวิสम्मสฺส ทสฺสาวิ; นตุถิ ตารกานิ รูปานิ นตุถิ ตารกานํ
รูปานํ ทสฺสาวิ; นตุถิ จนฺทิมสฺสุริยา; นตุถิ จนฺทิมสฺสุริยานํ ทสฺสาวิ.
“อหเมตํ น ชานามิ, อหเมตํ น ปสฺสามิ; ตสฺมา ตํ นตุถิตี.
สมมา นุ โข โภ” ราชฌณ วทมาโน วเทยฺยาติ.

“โน ธีทำ โภ กสฺสป; อตุถิ กณฺหสฺสูกานิ รูปานิ, อตุถิ
กณฺหสฺสูกานํ รูปานํ ทสฺสาวิ; อตุถิ นีลกานิ รูปานิ, อตุถิ
นีลกานํ รูปานํ ทสฺสาวิ ฯเปฯ อตุถิ สมวิสम्मํ อตุถิ สมวิสम्मสฺส

^๑ ฉ.,เท.,อิ. มณฺฑชฺฌกานิ, เอวมุปริปี.

^๒ ฉ.,เท.,อิ. โส

ทสฺสาวิ; อตฺถิ ตารกานิ รุปานิ, อตฺถิ ตารกานํ รูปานํ ทสฺสาวิ;
 อตฺถิ จนฺทิมสฺริยา, อตฺถิ จนฺทิมสฺริยานํ ทสฺสาวิ. 'อหเมตํ น
 ชานามิ, อหเมตํ น ปสฺสามิ; ตสฺมา ตํ นตฺถิติ. น หิ โส โภ
 กสฺสป สมฺมา วทฺมานโน วทฺเยยฺยาติ.

"เอวเมว โข ตํ ราชญญ ขจจนรูปโม มณฺเณ ปฏฺฐิภาสิ,
 ยเมตํ" เอวํ วทฺสิ.

"โภ ปเนตํ โภโต กสฺสปสฺส อาโรเจติ 'อตฺถิ เทว
 ดาวตฺติสาติ วา 'เอวํทึมายุกา เทว ดาวตฺติสาติ วา, น มยํ โภโต
 กสฺสปสฺส สทฺทหาม 'อตฺถิ เทว ดาวตฺติสาติ วา 'เอวํทึมายุกา
 เทว ดาวตฺติสาติ วาติ.

"น โข ราชญญ เอวํ ปโร โลโก ทฏฺฐพฺโพ, ยถา ตํ
 มณฺณสิ อิมินา มํสจฺกขฺนา. เย โข เต ราชญญ สมณพฺรหฺมณา
 อรญฺฆวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิเสวนฺติ,"^๒ เต ตตฺถ
 อปฺปมตฺตา อาตปิโน ปหิตตฺตา วิหรนฺตา ทิพฺพจฺกขุ วิโสเชนฺติ,
 เต ทิพฺเพน จฺกขฺนา วิสฺสุเชน อติกฺกนฺตมานุสฺเสน อิมญฺเจว โลกํ
 ปสฺสนฺติ, ปรณฺจ สตฺเต จ โอปปาติเก, เอวญฺจ โข ราชญญ
 ปโร โลโก ทฏฺฐพฺโพ, น เตว, ยถา ตํ มณฺณสิ อิมินา
 มํสจฺกขฺนา. อิมินาปิ โข เต ราชญญ ปริยาเยน เอวํ โหตุ 'อิตฺปิ
 อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทฺกุกฺกานํ
 กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

[๔๑๙] "กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห; อถ โข เอวเม
 เอตฺถ โหติ 'อิตฺปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา,
 นตฺถิ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

^๑ ฉ., เท., อ. ยํ มํ ตํ ^๒ ส., อ. อโต ปโร "อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิกฺโขสนนฺติ อิมเ ปจฺจา ทิสฺสนฺติ.

“อตุถิ ปน ราชณฺณ ปรียาโย ๕เปยฺ อตุถิ โภ กสฺสป
ปรียาโย ๕เปยฺ ยถากถํ วีย ราชณฺณาคิ.

“อิธาคํ โภ กสฺสป ปสฺสามิ สมณพฺรหฺมณฺเ สีสฺวณฺเต
กฺลฺยาณธมฺเม ชีวิตฺตกาเม อมริตฺตกาเม สุขกาเม ทุกฺขปฏิกฺขเล, ตสฺส
มยฺหํ โภ กสฺสป เอวํ โหติ; สเจ โข อิมํ โภนฺโต
สมณพฺรหฺมณฺหา สีสฺวณฺโต กฺลฺยาณธมฺมา เอวํ ชาเนยฺยํ ‘อิโต โน
มตํ สยโย ภวิสฺสตีติ. อิธานิเม โภนฺโต สมณพฺรหฺมณฺหา
sisฺวณฺโต กฺลฺยาณธมฺมา วิสํ วา ชาเทยฺยํ, สตถํ วา อาหเรยฺยํ,
อุพฺพนฺธิตฺวา วา กาลํ กรเยยฺยํ, ปปาเต วา ปปเตยฺยํ; ยสฺมา จ
โข อิมํ โภนฺโต สมณพฺรหฺมณฺหา สีสฺวณฺโต กฺลฺยาณธมฺมา น
เอวํ ชานนฺติ ‘อิโต โน มตํ สยโย ภวิสฺสตีติ, ตสฺมา อิมํ
ภอนฺโต สมณพฺรหฺมณฺหา สีสฺวณฺโต กฺลฺยาณธมฺมา ชีวิตฺตกา
อมริตฺตกาเม สุขกาเม ทุกฺขปฏิกฺขลา. อยมปิ โข โภ กสฺสป
ปรียาโย, เยน เม ปรียาเยน เอวํ โหติ ‘อิติปิ นตฺถิ ปโร
โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ
ผลํ วิปาโกติ.

คพฺภินีอุปมา

[๔๒๐] “เตนหิ ราชณฺณ อุปมนฺเต กริสฺสามิ;
อุปมาเยปีเชกฺขเจ วิญญู บุริสา ภาสิตสฺส อตถํ อาชานนฺติ

‘ภูตปฺพุพฺพิ ราชณฺณ อณฺณตฺรสฺส พฺรหฺมณฺสส เทว
ปชาปติโย อหะสุ; เอกิสฺสา ปฺตฺโต อโหสิ ทสฺวสฺสทฺเทสิโก วา
ทฺวาทสฺวสฺสทฺเทสิโก วา, เอกา คพฺภินี อุปฺวิชณฺวา; อถ โข โส

พฺราหฺมณํ กาลมกาสิ. อถ โข โส มาณวกโก มาตุสฺปตี^๑
 เอตทโวจ ‘ยมิทํ โภติ ฐนํ วา ฐณฺณํ วา ราชํ วา ชาตฺรุปํ วา,
 สพฺพพฺนตํ มยฺหํ; นตฺถิ ตฺยฺเหเวตฺถ กิณฺจิ; ปิตุ เม สนฺตโก’^๒ โภติ,
 ทายชฺชํ นิยุยาเทหิตฺติ. เอวํ วุตฺเต, สา พฺราหฺมณิํ ตํ มาณวกํ
 เอตทโวจ ‘อาคเมหิ ตาว ตาต, ยาว วิชายามิ; สเจ กุมารโก
 ภวิสฺสติ, ตสฺสปิ เอกเทโส ภวิสฺสติ; สเจ กุมาริกา ภวิสฺสติ,
 สปิ เต อุปฺภอกฺคา’^๓ ภวิสฺสตีติ, ทฺติยมฺปิ โข โส มาณวกโก
 มาตุสฺปตี เอตทโวจ ‘ยมิทํ โภติ ฐนํ วา ฐณฺณํ วา ราชํ วา
 ชาตฺรุปํ วา, สพฺพพฺนตํ มยฺหํ; นตฺถิ ตฺยฺเหเวตฺถ กิณฺจิ; ปิตุ เม
 สนฺตโก’^๒ โภติ, ทายชฺชํ นิยุยาเทหิตฺติ. ทฺติยมฺปิ โข สา พฺราหฺมณิํ
 ตํ มาณวกํ เอตทโวจ ‘อาคเมหิ ตาว ตาต, ยาว วิชายามิ; สเจ
 กุมารโก ภวิสฺสติ, ตสฺสปิ เอกเทโส ภวิสฺสติ; สเจ กุมาริกา
 ภวิสฺสติ, สปิ เต อุปฺภอกฺคา ภวิสฺสตีติ. ทฺติยมฺปิ โข โส
 มาณวกโก มาตุสฺปตี เอตทโวจ ‘ยมิทํ โภติ ฐนํ วา ฐณฺณํ วา
 ราชํ วา ชาตฺรุปํ วา, สพฺพพฺนตํ มยฺหํ, นตฺถิ ตฺยฺเหเวตฺถ กิณฺจิ;
 ปิตุ เม สนฺตโก โภติ, ทายชฺชํ นิยุยาเทหิตฺติ.

อถ โข สา พฺราหฺมณิํ สตฺถิํ คเหตฺวา โอรกํ ปวิสิตฺวา
 อุทฺธํ อุปฺปาเตติ^๔ ‘ยาว วิชานามิ ยถิ วา กุมารโก ยถิ วา
 กุมาริกาติ. สา อตฺตานญฺเจว ชีวิตฺตญฺจ คพฺภญฺจ สาปเตยฺยญฺจ
 วินาสสิ.

“ยถา ตํ พาลา อพฺยตฺตา อนฺยพฺยสนํ อาปนฺนา อโยนิโส
 ทายชฺชํ คเวสนตี, เอวเมว โข ตวํ ราชญญ พาลो อพฺยตฺโต

^๑ “มาตุสฺปตฺตินติปิ ปาโง.

^๓ จ., เท., อ. โอปภอกฺคา, เอวมฺปริปิ.

^๒ ส., จ., อ. อโย ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ จ., เท., อ. โอปาเทสิ

อนนพยสนํ อาปชชิสฺสสิ อโยนิโส ปรโลกํ คเวสนฺโต; เสยฺยถาปิ^๑
 พุราหุณฺณี พาลา อพฺยตฺตา อนนพยสนํ อาปนฺนา อโยนิโส
 ทายชฺชํ คเวสนฺตํ. น โข ราชญณ สมณพุราหุณฺณา สีสฺวณฺโต
 กลฺยาณธมฺมา อปกํ ปริปาเจนฺติ; อปิ จ ปริปากํ อากเมนฺติ
 ปณฺทิตานํ อตฺถโต ราชญณ สมณพุราหุณฺณํ สีสฺวณฺตานํ
 กลฺยาณธมฺมานํ ชีวฺเตน; ยถา^๒ ราชญณ สมณพุราหุณฺณา สีสฺวณฺโต
 กลฺยาณธมฺมา จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฏฺฐจฺจนฺติ, ตถา^๓ พหุပ္พณฺณํ ปสฺวณฺติ,
 พหุชนหิตาย จ ปฏฺวิปชฺชนฺติ พหุชนสฺสขาย โลกานุกมฺปาย^๔ อตฺถาย
 หิตาย สฺสขาย เทวมนุสฺसानํ. อิมินาปิ โข เต ราชญณ ปริยาเยน
 เอวํ โหตุ ‘อิตฺติปิ อตฺถิ ปโร โลโก อเปยฺ ผลํ วิปาโกติ.

[๔๒๑] “กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห; อถ โข เอวมเม
 เอตถ โหติ ‘อิตฺติปิ นตฺถิ ปโร โลโก อเปยฺ ผลํ วิปาโกติ.

“อตฺถิ ปน ราชญณ ปริยาโย อเปยฺ อตฺถิ โภ กสฺสป
 ปริยาโย อเปยฺ ยถากถํ วีย ราชญฺณาติ.

“อิธ เม โภ กสฺสป ปุริสา จิรํ อากุจาริ คเหตุวา
 ทสฺสเนนฺติ ‘อยนฺเต ฆนฺเต จิโร อากุจาริ อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ ตํ
 ทนฺทํ วเทหิตี.^๕ ตฺยาคํ เอวํ วทามิ ‘เตนहि โภ อิมํ ปุริสํ
 ชีวนฺตํเยว กุมฺภิยา ปกฺขิปปิตฺวา มุขํ ปิพฺพิตฺวา อลฺเลน จมฺเมน
 โอนทฺธิตฺวา อลฺลาย มตฺติกาย พหฺลวิเลปนํ^๖ กริตฺวา อุทฺธนํ
 อโรเปตฺวา อคฺคิ เทถาติ. เต เม ‘สาธฺวติ ปฏฺิสสฺสฺสฺวา ตํ ปุริสํ
 ชีวนฺตํเยว กุมฺภิยา ปกฺขิปปิตฺวา มุขํ ปิพฺพิตฺวา อลฺเลน จมฺเมน

^๑ สฺยา. เสยฺยถา

^๓ ฉ.,เท.,อิ. ตถา ตถา

^๕ ฉ.,เท.,อิ. ปเทหิตี, เอวมฺปรีปิ.

^๒ ฉ.,เท.,อิ. ยถา ยถา โข

^๔ ฉ.,เท.,อิ. โลกานุกมฺปาย

^๖ ส.,ฉ.,เท.,อิ. พหฺลวเลปนํ, เอวมฺปรีปิ.

โอรุทิตฺวา อลฺลย มตฺติกาย พหฺลวิเลปนํ กริตฺวา อุทฺธํ
 อโรเปตฺวา อคฺคิ เทนฺติ. ยทา มยฺ ชานาม ‘กาลกโต โส
 ปุริโสติ, อถ ตํ กุมฺภี อโรเปตฺวา อุพฺภินฺทิตฺวา มุขํ วิวริตฺวา
 สณฺฑิกํ วิโลเกม^๑ ‘อปฺเปวณามสฺส ชีวํ นิภฺขมนฺตํ ปสฺเสยฺยามาติ.
 เวนสฺส มยฺ ชีวํ นิภฺขมนฺตํ ปสฺสาม. อยมฺปิ โข โภ กสฺสป
 ปริยาโย, เยน เม ปริยาเยน เอวํ โหติ ‘อิตฺปิ นตฺถิ ปโร
 โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทฺทุกฺกฺกฺกานํ กมฺมานํ
 ผลํ วิปาโกติ.

สุปินกุปมา

[๔๒๒] “เตนฺหิ ราชญฺญ ตณฺเณเวตฺถ ปฏฺิปปุจฺจิสฺสามิ; ยถา
 เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากรเยยฺยาสิ. อภิชานาสิ โน ตวํ
 ราชญฺญ ทิวาเสยฺยํ อุปกโต สฺปิณฺกํ ปสฺสิตฺวา^๒ อารามรามณฺเอยฺยกํ
 วณรามณฺเอยฺยกํ ญฺมิรามณฺเอยฺยกํ โปกฺขรณฺเอยฺยกนฺติ.
 ‘อภิชานามหํ โภ กสฺสป ทิวาเสยฺยํ อุปกโต สฺปิณฺกํ ปสฺสิตฺวา
 อารามรามณฺเอยฺยกํ วณรามณฺเอยฺยกํ ญฺมิรามณฺเอยฺยกํ โปกฺขรณฺเอยฺยก-
 ณฺเอยฺยกนฺติ.

“รทฺขนฺติ ตํ ตมฺหิ สมเย ชุชฺชวาปิ วามนกาปิ^๓ เจลาวิกาปิ^๔
 โกมาริกาปิติ. ‘เอว^๕ โภ กสฺสป รทฺขนฺติ มํ ตมฺหิ สมเย ชุชฺชวาปิ
 วามนกาปิ เจลาวิกาปิ โกมาริกาปิติ.

“อปี นุ ตา ตฺยหํ ชีวํ ปสฺสนฺติ ปวิสนฺตํ วา นิภฺขมนฺตํ วาติ.

^๑ ฉ., เท., อ. นิลโลเกม

^๓ อ. วามนิกาปิ

^๕ อ. เอวมฺปิ

^๒ ฉ., เท. ปสฺสิตา, เอวมฺปิ.

^๔ ฉ., เท. เวลลิกาปิ อ. เวลลิกาปิ, เอวมฺปิ.

โน หิทำ โภ กสฺสป.

“ตา หิ นาม ราชณณ ตฺยหํ ชีวนตฺสส ชีวนตฺติโย ชีว
น ปสฺสิสฺสสนฺติ ปวิสฺนตํ วา นิภฺขมนฺตํ วา; ก็ ปน ตวํ
กาลกตฺสส ชีว ปสฺสิสฺสสนฺติ ปวิสฺนตํ วา นิภฺขมนฺตํ วา. อิมินาปิ โข
เต ราชณณ ปรียาเยน เหวํ โหตุ ‘อิตฺติปิ นตฺติ ปโร โลโก, นตฺติ
สตุตา โอปปาติกา, นตฺติ สุกตทฺทุกฺกฏฺฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

[๔๒๓] “กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห; นตฺติ โข เอวเม
เอตฺถ โหติ ‘อิตฺติปิ นตฺติ ปโร โลโก, นตฺติ สตุตา โอปปาติกา,
นตฺติ สุกตทฺทุกฺกฏฺฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

“นตฺติ ปน ราชณณ ปรียาโย อเปย นตฺติ โภ กสฺสป
ปรียาโย อเปย ยถากถํ วีย ราชณณาคิ.

“อิธ เม โภ กสฺสป ปุริสา จอร์ อากุจาร์ คเหตุวา
ทสฺสเสนฺติ ‘อยนฺเต ภาเนเต จอร์ อากุจาร์, อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ, ตํ
ทณฺฑํ วเทหิตี. ตฺยหา เหวํ วทามิ ‘เตนหิ โภ อิมํ ปุริสํ
ชีวนตฺติเยว ตฺลวย ตฺเลตฺวา ชียาย อนสฺสาสกํ มาเรตฺวา ปฺนเทว
ตฺลวย ตฺเลถาติ. เต เม ‘สาธฺตฺติ ปฏฺฐิสฺสตุวา ตํ ปุริสํ ชีวนตฺติเยว
ตฺลวย ตฺเลตฺวา ชียาย อนสฺสาสกํ มาเรตฺวา ปฺนเทว ตฺลวย
ตฺเลนฺติ. ยทา สโ ชีวติ, ตทา ลหฺตโร จ โหติ มุทฺตโร จ
กมฺมณฺณตโร จ; ยทา ปน สโ กาลกโต โหติ, ตทา ครุทฺตโร จ
โหติ ปตฺติณฺนตโร จ อกมฺมณฺณตโร จ. อยมฺปิ โข โภ กสฺสป
ปรียาโย, เยน เม ปรียาเยน เหวํ โหติ ‘อิตฺติปิ นตฺติ ปโร
โลโก, นตฺติ สตุตา โอปปาติกา, นตฺติ สุกตทฺทุกฺกฏฺฏานํ กมฺมานํ
ผลํ วิปาโกติ.

สนทนาคถาโอโยคูปมา

[๔๒๔] “เตนहि ราชญญ อูปมนเต กริสฺสามิ; อูปมายปีเรกจฺเจ วิญญู ปริสา ภาสิตสฺส อตฺถิ อาชานนฺติ. เสยฺยถาปิ ราชญญ ปริโส ทิวสนฺตตฺถิ อโยคฺพุ อาทิตฺถิ สมปฺชฺชลิตฺถิ สณฺชิตฺถิ ตฺถาย ตฺถาย;” ตเมเน อปเรน สมเยเน สีตํ นิพฺพุตฺถิ ตฺถาย ตฺถาย. กทา นุ ไช โส อโยคฺพุ ลหฺตโร วา โหติ มุทฺตโร วา กมฺมณฺณตโร วา. ยทา วา อาทิตฺโต สมปฺชฺชลิโต สณฺชิตฺถิโต, ยทา วา สีโต นิพฺพุโตติ.

“ยทา โส โภ กสฺสโป อโยคฺพุ เตชฺสสฺสคโต จ โหติ วาโยสฺสคโต จ อาทิตฺโต สมปฺชฺชลิโต สณฺชิตฺถิโต, ตทา ลหฺตโร จ โหติ มุทฺตโร จ กมฺมณฺณตโร จ; ยทา ปน โส อโยคฺพุ เนว เตชฺสสฺสคโต โหติ น วาโยสฺสคโต สีโต นิพฺพุโต, ตทา ครุทโร จ โหติ ปตฺถินนฺตโร จ อกมฺมณฺณตโร จาติ.

“เอวเมว ไช ราชญญ ยทา อัย กาโย आयสฺสคโต จ โหติ อฺสฺมาสฺสคโต จ วิญญานสฺสคโต จ, ตทา ลหฺตโร จ โหติ มุทฺตโร จ กมฺมณฺณตโร จ; ยทา ปนํ กาโย เนว आयสฺสคโต จ โหติ น อฺสฺมาสฺสคโต จ น วิญญานสฺสคโต จ, ตทา ครุทโร จ โหติ ปตฺถินนฺตโร จ อกมฺมณฺณตโร จ. อิมินาปิ ไช เต ราชญญ ปริยาเยเน เอวํ โหตุ ‘อิตฺติปิ อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

[๔๒๕] “กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห; อถ ไช เอวเมว เอตฺถ โหติ ‘อิตฺติปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทฺกุกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

* อ. โตเลเยย, เอวมฺปริปิ.

“อตุถิ ปน ราชฌณ ปริยาโย ะเปย อตุถิ โภ กสฺสป
ปริยาโย ะเปย ยถากถํ วิย ราชฌณาติ.

“อิธ เม โภ กสฺสป ปุริสา โจโร อาคฺจาริ คเหตฺวา
ทสฺเสนฺติ ‘อยนฺเต ภาเนเต โจโร อาคฺจาริ; อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ, ตํ
ทณฺห์ วเทหิตฺติ. ตฺยาหํ เอวํ วทามิ ‘เตนहि โภ อิมํ ปุริสํ
อนฺุพหจฺจ จวิณฺจ จมฺมณฺจ มํสณฺจ นหารุณฺจ อฏฺฐจिณฺจ อฏฺฐจิมิณฺชณฺจ
ชีวิตา โวโรเปถ, อปฺเปวณามสฺส ชีวํ นิกุมมนฺตํ ปสฺเสยฺยามาติ
เต เม ‘สาธฺตฺติ ปฏฺฐิสฺสตุวา ตํ ปุริสํ อนฺุพหจฺจ จวิณฺจ จมฺมณฺจ
มํสณฺจ นหารุณฺจ อฏฺฐจิณฺจ อฏฺฐจิมิณฺชณฺจ ชีวิตา โวโรเปเนติ. ยทา
โส อทฺธมโต โหติ. ตฺยาหํ เอวํ วทามิ ‘เตนहि โภ อิมํ ปุริสํ
อตุตฺตานํ นิปาเตถ, อปฺเปวณามสฺส ชีวํ นิกุมมนฺตํ ปสฺเสยฺยามาติ.
เต ตํ ปุริสํ อตุตฺตานํ นิปาเตเนติ. เนวสฺส มยํ ชีวํ นิกุมมนฺตํ
ปสฺสาม. ตฺยาหํ เอวํ วทามิ ‘เตนहि โภ อิมํ ปุริสํ อวฺกฺขชฺ
นิปาเตถ, ปสฺเสน นิปาเตถ, ทฺติเยน ปสฺเสน นิปาเตถ, อฺทฺธํ
จเปถ, โอมฺพุทฺทํ จเปถ, ปาณินา อาโกเฏถ, เลณฺฑนฺนา^๑ อาโกเฏถ,
ทณฺฑเนน อาโกเฏถ, สตฺเถน อาโกเฏถ, โอธฺนาถ สนฺธฺนาถ
นิทฺธฺนาถ; อปฺเปวณามสฺส ชีวํ นิกุมมนฺตํ ปสฺเสยฺยามาติ. เต ตํ
ปุริสํ โอธฺนนฺติ สนฺธฺนนฺติ นิทฺธฺนนฺติ. เนวสฺส มยํ ชีวํ นิกุมมนฺตํ
ปสฺเสยฺยาม;^๒ ตสฺส ตทฺเว จกฺขุํ โหติ เต รุปา, ตณฺจายตณฺ
นปฺปฏฺฐิสฺสเวเทติ; ตทฺเว สอตํ โหติ เต สทฺทา, ตณฺจายตณฺ
นปฺปฏฺฐิสฺสเวเทติ; ตทฺเว ฆานํ โหติ เต คนฺธา, ตณฺจายตณฺ
นปฺปฏฺฐิสฺสเวเทติ; สาเยว^๓ ชีวฺหา โหติ เต รสา, ตณฺจายตณฺ

^๑ “เลฑฺฑนาติปิ ปาโฐ.

^๒ ฉ.,เท. ปสฺสาม

^๓ ฉ.,เท. สวา

นปฺปฏิสฺสเวเทติ; เสวว กาโย โหติ เต โผฏฺฐพฺพา, ตณฺญาตนํ
 นปฺปฏิสฺสเวเทติ; อยมฺปิ โข โภ กสฺสป ปริยาโย, เยน เม
 ปริยาเยน เอวํ โหติ 'อิตฺปิ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา
 โอปปาติกา, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏฺฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ.

สงขรฐมุปมา

[๔๒๖] “เตนฺหิ ราชณฺณ อุปมนฺเต กิรฺสสามิ; อุปมายปีเรกฺจเจ
 วิณฺญฺ ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติ

“ภฺตฺตปฺพุพฺพิ ราชณฺณ อณฺณตโร สงฺขรโม สงฺขมาทาย
 ปจฺจนฺติมํ ชนฺปํ อคฺมาสิ. โส, เยน อณฺณตโร คาโม, เตนฺอุปสงฺกมิ;
 อุปสงฺกมิตฺวา มชฺเฌ คามสฺส จิตฺโต ติกฺขตฺตํ สงฺขํ อุปฺพาเสตฺวา
 สงฺขํ ภูมียํ นิภฺชิปปิตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทิ. อถ โข ราชณฺณ เตสํ
 ปจฺจนฺตชนฺปทานํ^๑ มนุสฺसानํ^๒ เอตทโหสิ ‘อมฺโภ กสฺส’ นุ โข
 เอโส สทฺโท เอวฺรชนิโย เอวํกมฺมนิโย เอวํมทนิโย เอวํพนฺธนิโย
 เอวํมฺญจนิโยติ. สนฺนิปตฺติตฺวา ตํ สงฺขรํ เอตทวโจ ‘อมฺโภ กสฺส
 นุ โข เอโส สทฺโท เอวฺรชนิโย เอวํกมฺมนิโย เอวํมทนิโย
 เอวํพนฺธนิโย เอวํมฺญจนิโยติ.

‘เอโส โข โภ สงฺโฆ นาม, ยสฺส โส สทฺโท เอวฺรชนิโย
 เอวํกมฺมนิโย เอวํมทนิโย เอวํพนฺธนิโย เอวํมฺญจนิโยติ.

“เต ตํ สงฺขํ อุตฺตทานํ นิปาเตสฺสุ ‘วเทหิ โภ สงฺข, วเทหิ
 โภ สงฺขาติ. เหว โส สงฺโฆ สทฺทมกาสิ. เต ตํ สงฺขํ อวฺกฺขชฺ

^๑ อ. ปจฺจนฺตชานํ มนุสฺसानํ ฉ., เท. ปจฺจนฺตชนปทมนุสฺसानํ

^๒ อ. กิรฺส นุ โข, เอวฺมฺปริปิ.

นิปาเตสฺสุ ๔เปยฺ ปสฺสเสน นิปาเตสฺสุ ๔เปยฺ ทฺติเยน ปสฺสเสน
 นิปาเตสฺสุ ๔เปยฺ อุทฺธํ จเปสฺสุ ๔เปยฺ โอมุทฺธกํ จเปสฺสุ ๔เปยฺ
 ปาณินา อาโกเณสฺสุ ๔เปยฺ เลณฺฑนา อาโกเณสฺสุ ๔เปยฺ ทณฺเตน
 อาโกเณสฺสุ ๔เปยฺ สตฺเถน อาโกเณสฺสุ ๔เปยฺ โอธฺนีสฺสุ สนฺธฺนีสฺสุ
 นิทฺธฺนีสฺสุ 'วเทหิ โภ สงฺข, วเทหิ โภ สงฺขาติ. เนว โส สงฺโข
 สทฺทมกาสิ. อถ โข ราชฌณ ตสฺส สงฺขธมสฺส เอตทโหสิ 'ยาว
 โข' พาลา อิเม ปจฺจนตฺชนปทา มนุสฺสา; กถฺยหิ นาม อโยนิโส
 สงฺขสทฺทํ คเวสิสฺสนฺตํ. เตสํ เปกฺขมานานํ สงฺขํ คเหตุว
 ติกฺขตฺตํ สงฺขํ อุปฺพาเสตฺวา สงฺขํ อาทาย ปกฺกามิ. อถ โข
 ราชฌณ เตสํ ปจฺจนตฺชนปทานํ มนุสฺसानํ เอตทโหสิ 'ยทา กิร
 โภ อโย สงฺโข นาม ปุริสสทฺโต จ โหติ วายามสทฺโต จ
 วาโยสทฺโต' จ ตทายํ สงฺโข สทฺทํ กโรติ; ยทา ปนายํ สงฺโข
 เนว ปุริสสทฺโต โหติ น วายามสทฺโต น วาโยสทฺโต, นายํ
 สงฺโข สทฺทํ กโรตํ. เอวเมว โข ราชฌณ ยทายํ กาโย
 आयสทฺโต จ โหติ อสฺมาสทฺโต จ วิญฺญานสทฺโต จ, ตทา
 อภิกฺกมตฺติปิ ปฏิกฺกมตฺติปิ ติจฺจตฺติปิ นิสิตฺติปิ เสยฺยํปิ กปฺเปติ,
 จกฺขนาปิ ฐปํ ปสฺสติ, โสเตนํปิ สทฺทํ สฺสณฺาติ, ฌาเนนํปิ คณฺฺ
 ฌายติ, ชิวฺหายํปิ รสํ สายติ, กาเยนํปิ โผฏฺฐพฺพํ ผุสฺติ, มนฺสาปิ
 ธมฺมํ วิชานาติ; ยทา ปนายํ กาโย เนว आयสทฺโต จ โหติ
 น อสฺมาสทฺโต จ น วิญฺญานสทฺโต จ, ตทา เนว อภิกฺกมตฺติ
 น ปฏิกฺกมตฺติ น ติจฺจตฺติ น นิสิตฺติ น เสยฺยํ กปฺเปติ; จกฺขนาปิ
 ฐปํ น ปสฺสติ, โสเตนํปิ สทฺทํ น สฺสณฺาติ, ฌาเนนํปิ คณฺฺ น ฌายติ,

^๑ ฉ.,เท.,อ. โขสทฺโท น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ.,เท. วายสทฺโต, เอวมฺปิริ.

ชีวหายปี รลั น สายติ, กาเยนปี โผฏจพพ์ น ผุสติ, มนสาปี
 ฌมมึ น วิชานาติ. อิมินาปี โข เต ราชฌณ ปริยาเยน เอว
 โหตุ 'อิตปิ อตติ ปโร โลโก, อตติ สตุตา โอปปาติกา, อตติ
 สุกตทุกกฏานั กมฺมานั ผลั วิปาโกติ.

ปจฺมภาณวโร.

[๔๒๗] "กิญจาปี ภว กสฺสโป เอวมาห; อถ โข เอวมฺเม
 เอตถ โหติ 'อิตปิ นตติ ปโร โลโก, นตติ สตุตา โอปปาติกา,
 นตติ สุกตทุกกฏานั กมฺมานั ผลั วิปาโกติ.

"อตติ ปน ราชฌณ ปริยาโย ๔เปย อตติ โภ กสฺสป
 ปริยาโย ๔เปย ยถากถั วีย ราชฌณาติ.

"อิธ เม โภ กสฺสป ปุริสา โจรั อาคุจารี คเหตุวา
 ทสฺเสนนฺติ 'อยั เต ภนฺเต โจโร อาคุจารี, อิมสฺส ยั อิจฺฉนฺติ, ตั
 ทนฺตํ วเทหีติ. ตยาหึ เอว วทามิ 'เตนหิ โภ อิมสฺส ปุริสสฺส
 จวี จินฺทถ, อปฺเปวณามสฺส ชีว ปสฺเสยฺยามาติ. เต ตสฺส
 ปุริสสฺส จวี จินฺทนฺติ. เวนสฺส มยั ชีว ปสฺสาม. ตยาหึ เอว
 วทามิ 'เตนหิ โภ อิมสฺส ปุริสสฺส จมฺมึ จินฺทถ มัสสึ จินฺทถ
 นหารุ จินฺทถ อฏฺฐี จินฺทถ อฏฺฐิมิณฺขั จินฺทถ; อปฺเปวณามสฺส
 ชีว ปสฺเสยฺยามาติ. เต ตสฺส ปุริสสฺส อฏฺฐิมิณฺขั จินฺทนฺติ.
 เวนสฺส มยั ชีว ปสฺสาม." อยมปิ โข โภ กสฺสป ปริยาโย,
 เยน เม ปริยาเยน เอว โหติ 'อิตปิ นตติ ปโร โลโก, นตติ
 สตุตา โอปปาติกา, นตติ สุกตทุกกฏานั กมฺมานั ผลั วิปาโกติ.

* ฉ.,เท. ปสฺเสยฺยาม

ອກຸຕິກະຊີຄູປມາ

[๔๒๘] “เตนหิ ราชญญ อุปมนฺเต กริสฺสามิ; อุปมายปีเชกฺขเจ
วิญญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติ

“ภุตบุพพ์ ราชณณ อณณตโร อคฺคิโก ชฺหิโโล อรณณายตเน
 ปณฺณกฺกุณฺเณ สมนฺนํติ.” อถ โข ราชณณ อณณตโร ชนฺปโท
 สตถวาโส” วุฏฺฐาสิ. อถ โข โส” สตถวาโส” ตสฺส อคฺคิกสฺส
 ชฺหิณฺสสฺส อสฺสสมสฺส สามนฺตนา เอกเรตฺตํ วสิตฺวา ปกุกามิ. อถ โข
 ราชณณ ตสฺส อคฺคิกสฺส ชฺหิณฺสสฺส เอตทโหสิ ‘ยนฺนุนาหํ, เยน
 โส สตถวาโส, เทนฺอุปสงฺกเมยฺยํ, อปฺเปวณฺนาเมตถ กิณฺนิจิ อูปกรณํ
 อธิคฺจฺเจยฺยนฺติ. อถ โข โส อคฺคิโก ชฺหิโโล กาลสฺเสว วุฏฺฐาย,
 เยน โส สตถวาโส, เทนฺอุปสงฺกมํ; อุปสงฺกมิตฺวา อทฺทสฺส ตสฺมํ
 สตถวาเส ทหรํ กุมารํ มณฺทํ อุตฺตนาณเสยฺยํ จกฺกตํ. ทิสฺวานสฺส
 เอตทโหสิ ‘น โข เม ตํ ปฏฺฐิรूपํ, ยํ เม เปกฺขมานสฺส
 มนุสฺสสฺสญฺโต กาลํ กรายฺย, ยนฺนุนาหํ อิมํ ทารกํ อสฺสมํ เนตฺวา
 อาปาเทยฺยํ โปเสยฺยํ วทฺทเมยฺยนฺติ. อถ โข โส อคฺคิโก ชฺหิโโล
 ตํ ทารกํ อสฺสมํ เนตฺวา อาปาเทสิ โปเสสิ วทฺทเมสิ; ยทา โส
 ทารโก ทสฺวสฺสทฺทเทสิโก วา โหติ ทฺวาทสฺวสฺสทฺทเทสิโก วา, อถ
 โข ตสฺส อคฺคิกสฺส ชฺหิณฺสสฺส ชนฺปเท กิณฺนิจิเทว กรณํ ยํ อูปปชฺชิ.
 อถ โข โส อคฺคิโก ชฺหิโโล ตํ ทารกํ เอตทโวจ “อิจฺจามหํ ตาต
 ชนฺปทํ คนฺตุํ, อคฺคิํ ตาต ปริจเรยฺยาสิ, มา จ เต อคฺคิ
 นิพฺพายิ, สเจ ว” เต อคฺคิ นิพฺพายเยยฺย, อयํ วาสี อิมานิ
 กฺกุณฺณานิ อิหํ อรณฺนิสํหิตํ อคฺคิํ นิพฺพตฺเตตฺวา อคฺคิํ ปริจเรยฺยาสิตฺติ.

๔ จ.,เท. จ, เอมูปริปี.

อถ โข โส อคฺคิโก ชฺหิโโล ตํ ทารกํ เอวํ อนุสาสีตฺวา ชนปทํ
 อคฺคมาสี. ตสฺส ชิตฺตทปสฺสํ อคฺคิ นินฺพพายิ. อถ โข ตสฺส
 ทารกสฺส เอตทโหสิ 'ปีตา โข มํ เอวํ อวจ 'อคฺคิ ตาต
 ปริจเรยฺยาสิ, มา จ เต อคฺคิ นินฺพพายิ, สเจ ว เต อคฺคิ
 นินฺพพาเยยฺย, อयํ วาสี อิมานิ กญฺจานิ อิทํ อรณฺสีหิตํ อคฺคิ
 นินฺพพตฺเตตฺวา อคฺคิ ปริจเรยฺยาสีติ. ยนฺนุนาหํ อคฺคิ นินฺพพตฺเตตฺวา
 อคฺคิ ปริจเรยฺยนฺติ. อถ โข โส ทารโก อรณฺสีหิตํ วาสียา ตจฺฉิ
 'อปฺเปวณาม อคฺคิ อธิจฺเจยฺยนฺติ. เนว โส อคฺคิ อธิจฺฉิ,
 อรณฺสีหิตํ ทฺวิธา ผาเลสิ, ติธา ผาเลสิ, จตฺตธา ผาเลสิ, ปณฺจธา
 ผาเลสิ, ทสฺธา ผาเลสิ, 'วีสติธา' ผาเลสิ; สกฺกิกํ สกฺกิกํ อกาสิ,
 สกฺกิกํ สกฺกิกํ กริตฺวา อุกฺกขเล โกณฺเณสิ, อุกฺกขเล โกณฺเณตฺวา
 มหาวาเต โอณฺณิ,^๑ อปฺเปวณาม อคฺคิ อธิจฺเจยฺยนฺติ. เนว โส
 อคฺคิ อธิจฺฉิ. อถ โข โส อคฺคิโก ชฺหิโโล ชนปทํ ตํ กรณฺเณ
 ตีเรตฺวา, เยน สโก อสฺสโม, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ
 ทารกํ เอตทโวจ 'กจฺฉิ เต ตาต อคฺคิ นินฺพพุตฺติ. 'อิธ เม ตาต
 ชิตฺตทปสฺสํ อคฺคิ นินฺพพายิ, ตสฺส เม เอตทโหสิ 'ปีตา โข มํ
 เอวํ อวจ 'อคฺคิ ตาต ปริจเรยฺยาสิ, มา จ เต ตาต อคฺคิ
 นินฺพพายิ, สเจ ว เต อคฺคิ นินฺพพาเยยฺย, อยํ วาสี อิมานิ
 กญฺจานิ อิทํ อรณฺสีหิตํ อคฺคิ นินฺพพตฺเตตฺวา อคฺคิ ปริจเรยฺยาสีติ
 ยนฺนุนาหํ อคฺคิ นินฺพพตฺเตตฺวา อคฺคิ ปริจเรยฺยนฺติ. อถ โข
 ตาต อรณฺสีหิตํ วาสียา ตจฺฉิ, อปฺเปวณาม อคฺคิ อธิจฺเจยฺยนฺติ.
 เนวาทํ อคฺคิ อธิจฺฉิ, อรณฺสีหิตํ ทฺวิธา ผาเลสิ, ติธา ผาเลสิ,

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อ. สตธา

^๒ ฉ.,อ. โอปฺนิ

จตุธา ฆาเลสี, ปญจธา ฆาเลสี, ทสธา ฆาเลสี, วิสติธา^๑ ฆาเลสี;
 สกิลกัม สกิลกัม อากาสี, สกิลกัม สกิลกัม กริตฺวา อุกฺกขเล โกญฺเฐสี,
 อุกฺกขเล โกญฺเฐตฺวา มหาวาเต โอปฺนึ,^๒ อปฺเปวนาม อคฺคิ
 อธิคฺจเจยฺยนฺติ. เนวหิ อคฺคิ อธิคฺจจฺฉินฺติ. อถ โข ตสฺส
 อคฺคิกสฺส ชฏฺฐิสฺส เอตทโหสิ ‘ยว พาลอ อยํ ทารโก อพฺยตฺโต,
 กถณฺหิ นาม อโยนิโส อคฺคิ คเวสสิสฺสตีติ. ตสฺส เปกฺขมานสฺส
 อรณฺสีหิตํ คเหตฺวา อคฺคิ นิพฺพตฺเตตฺวา ตํ ทารกํ เอตทโวจ ‘เอวํ โข
 ตาต อคฺคิ นิพฺพตฺเตตฺตพฺโป, น เตวว ยถา ตวํ พาลอ อพฺยตฺโต
 อโยนิโส อคฺคิ คเวสสิสฺสตีติ.”

“เอวเมว โข ตวํ ราชฌณ พาลอ อพฺยตฺโต อโยนิโส
 ปรโลกํ คเวสสิสฺสสิ; ปฏฺฐินิสฺสชฺเชตํ ราชฌณ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ,
 ปฏฺฐินิสฺสชฺเชตํ ราชฌณ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ, มา เต อโหสิ ทิฆมฺมตฺตํ
 อหิตาย ทุกฺขายาติ.

[๔๒๙] “กิญฺจาปี ภวํ กสฺสโป เอวมาห; อถ โข เนวหิ
 สกโกมิ อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ ปฏฺฐินิสฺสชฺชิตฺตํ. ราชปิ มํ ปเสนหิ
 โกสโล ชานาติ, ติโรราชาโนปิ ‘ปายาสี ราชฌณเ เอวฺวาทิ
 เอวํทิสฺสํ ‘อิตฺธิปี นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาทิกา,
 นตฺถิ สุกตทุกฺกฏฺฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ. สจฺจํ โภ กสฺสโป
 อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ ปฏฺฐินิสฺสชฺชิสฺสํ. ภวิสฺสนฺติ เม วตฺตาโร
 ‘ยว พาลอ ปายาสี ราชฌณเ อพฺยตฺโต ทฺวคฺคหิตคาคีติ โกเปนปิ
 นํ หริสฺสํ, มกฺขณปิ นํ หริสฺสํ, ปพฺพาเสนปิ นํ หริสฺสํตีติ.

^๑ ส.,ฉ.,เท.,อ. สตธา

^๒ ฉ.,เท.,อ. โอปฺนึ

^๓ ฉ.,เท. คเวสสีติ.

เทวสตุถาวาหุปมา

[๔๓๐] “เตนหิ ราชฌณ อูปมนุเต กริสฺสามิ;
อูปมายปีเชกจเจ วิญญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติ

“ภูตปุพฺพํ ราชฌณ มหาสกฺกสฺสโต สกฺกสฺสสฺสํ ปุริตฺติมา
ชนปทา ปจฺฉิมํ ชนปทํ อคฺมาสิ. โสเยว^๑ จจฺฉติ, ขิปปิเยว
ปริยาทียติ ติณํ กฺกฺโขทกํ หริตกปณฺณ^๒.” ตสฺมี โข ปน สตุเถ
เทว สตุถาวาหา อหฺลฺลํ; เอโก ปณฺจณฺโณ สกฺกสฺสตาณํ, เอโก
ปณฺจณฺโณ สกฺกสฺสตาณํ. อถ โข เตสํ สตุถาวาหํ เอตทโหสิ
‘อโย โข มหาสกฺกสฺสโต สกฺกสฺสสฺสํ, เต มโย เยน เยน
จจฺฉาม, ขิปปิเมว ปริยาทียติ ติณํ กฺกฺโขทกํ หริตกปณฺณ;
ยณฺณน มโย อิมํ สตุถํ ทูริชา วิภเชยฺยาม. เอกโต ปณฺจ
สกฺกสฺสตาณิ เอกโต ปณฺจ สกฺกสฺสตาณิตฺติ. เต ตํ สตุถํ ทูริชา
วิภชีสุ เอกโต ปณฺจ สกฺกสฺสตาณิ เอกโต ปณฺจ สกฺกสฺสตาณิ.
เอโก ตาว สตุถาวาโห พหุํ ติณญจ กฺกฺจญจ อุกกญจ
อาโรเปตฺวา สตุถํ ปยาเปสิ.” ทูริหตีหยาโต^๓ โข ปน โส
สตุเถ อทฺทส ปุริสํ กาฬํ โลหิตกฺขี^๔ อาสนนฺนทฺทกฺลาป
กฺกฺทมาล^๕ อลฺลวตฺถํ อลฺลเกสํ กทฺทมมกฺขิตฺเตหิ จกฺเกหิ ภทฺเรน
รเถน ปฏฺฐิปถํ อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวา เอตทโวจ ‘กุโต โภ อาคจฺฉสฺสิตฺติ.

“อมุกฺกมหา ชนปทาติ.

‘กุหิ คมิสฺสสฺสิตฺติ.

‘อมุกํ นาม ชนปทนฺติ.

^๑ ฉ., เท. โส เยน เยน

^๓ ส., อ. ปายาเปสิ

^๔ ฉ., เท. โลหิตกฺขี สนฺนทฺทกฺลาป

^๒ ส., อ. หริตกวนฺตํ

^๔ ส., อ. ปายาโต

^๕ ฉ., เท. กฺกฺทมาล, เอวมุปริป.

‘กจฺจิ โภ ปุรโต กนฺตาระ มหามะโฆ อภิปฺปวฺภูจฺติ.

‘เอวํ โภ ปุรโต กนฺตาระ มหามะโฆ อภิปฺปวฺภูจฺ, อาสิตฺโตทกานิ วฏฺฐมานิ; พหุํ ติณณฺจ กฏฺฐณฺจ อุทกณฺจ, จทฺเทถ โภ ปุราณานิ ติณฺณานิ กฏฺฐจฺจานิ อุทกานิ; ลหุภาเรหิ สกฺกฺเขหิ สีนํ สีนํ คจฺฉณ, มา โยคฺคานิ กิลมิตฺถาติ.

อถ โข โส สตฺถวาโห สตฺถิกะ อามนฺเตสิ ‘อํ โภ ปฺริโส เอวมาห ‘ปุรโต กนฺตาระ มหามะโฆ อภิปฺปวฺภูจฺ, อาสิตฺโตทกานิ วฏฺฐมานิ; พหุํ ติณณฺจ กฏฺฐณฺจ อุทกณฺจ, จทฺเทถ โภ ปุราณานิ ติณฺณานิ กฏฺฐจฺจานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกฺกฺเขหิ สีนํ คจฺฉณ; มา โยคฺคานิ กิลมิตฺถาติ. จทฺเทถ โภ ปุราณานิ ติณฺณานิ กฏฺฐจฺจานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกฺกฺเขหิ สตฺถํ ปยาเปถาติ. ‘เอวํ โภติ โข เต สตฺถิกา ตสฺส สตฺถวาทสฺส ปฏฺฐิสฺสุตฺวา จทฺเทตฺวา ปุราณานิ ติณฺณานิ กฏฺฐจฺจานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกฺกฺเขหิ สตฺถํ ปยาเปสุ. เต ปจฺเมปิ สตฺถวาเส น อทฺทสฺสุ ติณํ วา กฏฺฐํ วา อุทกํ วา; ทฺติเยปิ สตฺถวาเส. ตติเยปิ สตฺถวาเส. จตฺตฺเถปิ สตฺถวาเส. ปณฺจเมปิ สตฺถวาเส. ฉฉฺเชปิ สตฺถวาเส. สตฺตเมปิ สตฺถวาเส น อทฺทสฺสุ ติณํ วา กฏฺฐํ วา อุทกํ วา; สพฺเพ ว อนยพฺยสนํ อาปชฺชิสฺสุ. เย จ ตสฺมี สตฺถเ อหฺสิ มนุสฺสา วา ปสฺสุ วา. สพฺเพ ว โส ยกฺโข อมนุสฺโส ภกฺเขสิ. อฏฺฐิกาเนว เสสานิ.”

“ยทา อณฺณาสิ ทฺติโย สตฺถวาโห ‘พฺพนิกฺขนฺตโร โขทานิ โส สตฺถิเกติ, พหุํ ติณณฺจ กฏฺฐณฺจ อุทกณฺจ อาโรเปตฺวา สตฺถํ ปยาเปสิ. ทฺวิหตีหปยาโต โข ปน โส สตฺถิเก อทฺทส ปฺริสํ กาทฺ

โลหิตกฐี อาสนนทฐกลาปี กุมุทมาล์ อลลวตถ์ อลลเกส
กทหมมกฐีเตหิ จกเกหิ ภทเรน รเถน ปฏิปถ์ อาคจจณต; ทิสวา
เอตทวโจ “กูโต โภ อาคจจสีติ.

“อมกมหา ชนปทาติ.

“กูหิ คมิสสสีติ.

“อมกั นาม ชนปทนต์.

“กจจิ โภ ปุโรโต กนฺตาระ มหาเมโฆ อภิปฺปวฺภูโจติ.

“เอวํ โภ ปุโรโต กนฺตาระ มหาเมโฆ อภิปฺปวฺภูโจ,
อาสิตฺโตทกานิ วฏฺฐมานิ; พหุํ ติณญจ กฏฺฐญจ อุทกญจ, จฑฺฑเทถ
โภ ปุราณานิ ติณฺณานิ กฏฺฐจานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกฺกฺเขหิ สีฆํ
สีฆํ คจฺจน, มา โยคฺคานิ กิลมิตฺถาติ.

อตฺต โข โส สตุถวาทสสุ สตุติเก อามนฺเตสิ ‘อัย โภ ปุริโส
เอวมาห ‘ปุโรโต กนฺตาระ มหาเมโฆ อภิปฺปวฺภูโจ, อาสิตฺโตทกานิ
วฏฺฐมานิ; พหุํ ติณญจ กฏฺฐญจ อุทกญจ, จฑฺฑเทถ โภ ปุราณานิ
ติณฺณานิ กฏฺฐจานิ อุทกานิ, ลหุภาเรหิ สกฺกฺเขหิ สีฆํ สีฆํ คจฺจน
มา โยคฺคานิ กิลมิตฺถาติ. อัย โภ ปุริโส เนว อมฺหากํ มิตฺโต,
น ฉาติสาลโหิต; กถํ มัย อิมสฺส สทฺธาย คมิสฺสาม. น โว
จฑฺฑเทตพฺพานิ ปุราณานิ ติณฺณานิ กฏฺฐจานิ อุทกานิ. ยถาภเตน^๑
ภณฺเทน สตุถํ ปยาเปถ; น โน ปุราณํ จฑฺฑเทสฺสามาติ. ‘เอวํ
โภติ โข เต สตุติกา ตสฺส สตุถวาทสฺส ปฏิสฺสตุวา ยถาภเตน
ภณฺเทน สตุถํ ปยาเปสฺสุ. เต ปจฺเมปิ สตุถวาเส น อทฺทสฺส ติณํ วา
กฏฺฐจํ วา อุทกํ วา; ทฺติเยปิ สตุถวาเส, ตติเยปิ สตุถวาเส,

^๑ ฉ., เท., อ. ยถาภเตน, เอวมฺปริปี.

จตุตถเปปี สตุถวาเส, ปญจเมปี สตุถวาเส, ฉฎฐเปปี สตุถวาเส.
 สตุตถเมปี สตุถวาเส น อททสัสสุ ติณฺเฏ วา กญฺจ วา อุทกํ วา;
 ตณฺจ สตุถํ อททสัสสุ อนนฺยพฺยสนํ อาปนฺนํ. เย จ ตสฺมี สตุเถ
 อเหสิํ มนุสฺสา วา ปสฺสุ วา, เตสญฺจ อญฺจิกาเนว อททสัสสุ. เตน
 ยกฺเขน อมนุสฺเสน ภกฺขิตา.”

อถ โข โส สตุถวาโห สตุถิกเก อามนฺเตสิ ‘อัย โข โภ
 สตุเถ อนนฺยพฺยสนํ อาปนฺโน, ยถา ตํ เตน พาเลน สตุถวาเห
 ปรีณายเกน. เตนहि โภ ยานมฺหากํ สตุเถ อปฺปसारานิ ปณฺยานิ,
 ตานิ จทฺเทตฺวา, ยานิ อิมสฺมี สตุเถ มหาสารานิ ปณฺยานิ, ตานิ
 อาทียถาติ. ‘เอวํ โภติ โข เต สตุถิกา ตสฺส สตุถวาหสฺส
 ปฏฺฐิสฺสตุวา, ยานิ สกสฺมี สตุเถ อปฺปसारานิ ปณฺยานิ, ตานิ
 จทฺเทตฺวา, ยานิ ตสฺมี สตุเถ มหาสารานิ ปณฺยานิ, ตานิ
 อาทียิตฺวา โสตุถินา ตํ กนฺตารํ นิตฺถริสฺสุ, ยถา ตํ ปณฺทิตฺเตน
 สตุถวาเห ปรีณายเกน.

“เอวเมว โข ตวํ ราชญฺญ พาลโห อพฺยตฺโต อนนฺยพฺยสนํ
 อาปชฺชิสฺสสิ อโยนิโส ปโรลกํ คเวสนฺโต, เสยฺยถาปิ โส ปุริโส
 สตุถวาโห; เยปิ ตว โสตพฺพํ สทฺธาตพฺพํ” มณฺณิสฺสนฺติ, เตปิ
 อนนฺยพฺยสนํ อาปชฺชิสฺสนฺติ, เสยฺยถาปิ เต สตุถิกา, ปฏฺฐินิสฺสชฺเชตํ
 ราชญฺญ ปาปกํ ทิฏฺฐิจตํ, ปฏฺฐินิสฺสชฺเชตํ ราชญฺญ ปาปกํ ทิฏฺฐิจตํ;
 มา เต อโหสิ ทิฆมฺรตํ อหิตาย ทุกฺขาयाติ.

[๔๓๑] “กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห; อถ โข เนวาทํ
 สกโกมิ อิทํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจตํ ปฏฺฐินิสฺสชฺชิตํ. ราชายิ มํ ปเสนทิ
 โกสโล ชานาติ, ติโรราชาโนปิ ‘ปายาสี ราชญฺโฆ เอวํวาทิ

^๑ ฉ., เท., อ. ภกฺขิตานํ

^๒ อ. สทฺธาตพฺพํ

เอวทิฏฐิ ‘อติปิ นตฺติ ปโร โลโก, นตฺติ สดฺดา โอปปาติกา, นตฺติ สุกตทุกกฺขานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ. สจฺหาํ โภ กสฺสป อิมํ ปาปํ ทิฏฺฐิจตํ ปฏฺนิสฺสชฺชิสฺสามิ. ภวิสฺสนฺติ เม วตฺตาโร ‘ยาว พาโล ปายาสี ราชญโย อพฺยตฺโต ทุคฺคหิตคาคีติ. โกเปเนปิ นํ หริสฺสามิ, มกฺเขเนปิ นํ หริสฺสามิ, ปพาเสนปิ นํ หริสฺสามีติ.

คุณภาวิฑูรย์

[๔๓๒] “เตนฺหิ ราชญโย อุปมนฺเต กริสฺสามิ; อุปมาเยปีเชกฺขเจ วิญญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติ

“ภูตปุพฺพํ ราชญโย อณฺเฏโร สฺฐกรโปสโก ปุริโส สกมฺหาคามา อณฺเฏ คามํ อคฺมาสิ; ตตฺถ อทฺทส ปฺหุตํ สุกฺขํ คุณฺถจฺจุทิตํ, ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ ‘อโย โข ปฺหุโต’ สุกฺขคุโธ จฺจุทิตฺโต มม จ สฺฐกรภตฺตํ” ยนฺนุนาหํ อิตฺโต สุกฺขคุณฺถํ หเรยฺยนฺติ. โส อุตฺตราสงฺคํ ปตฺถริตฺวา ปฺหุตํ สุกฺขคุณฺถํ อากิริตฺวา ภณฺทิกํ พนฺธิตฺวา สีเส อุจฺจาโรเปตฺวา” อคฺมาสิ. ตสฺส อนฺตรามคฺเค มหอกาลเมโฆ ปาวสฺสิ. โส อุกฺขรณฺตํ ปคฺขรณฺตํ ยาว อคฺคนขา คุเถน มกฺขิโต คุถมารํ อาทาย อคฺมาสิ. ตเมเน มนุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหํสุ ‘กจฺจิ โน ตวํ ภณฺเฏ อุมฺมตฺโต. กจฺจิ นุ^๑ วิเจโต.’ กถณฺทิ นาม อุกฺขรณฺตํ ปคฺขรณฺตํ ยาว อคฺคนขา คุเถน มกฺขิโต คุถมารํ หริสฺสสีติ.

^๑ จ.,เท.,อ. พหุโก

^๒ ส. มมญฺจ สฺฐกรภตฺโต อ. มมญฺจ สฺฐกรภตฺตํ

^๓ ส.,อ. อุพฺพาเหตฺวา จ.,เท. อจฺจาโรเปตฺวา

^๔ จ.,เท.,อ. นุสฺสทโท น ทิสฺสสีติ.

^๕ อ. เวเจโต

“ตุเมเห เขวตถ ภณณ อุมมตตดา, ตุมเห วิเจตา;” ตถา หิ ปน
เม สุกรมตตนต์.

“เอวเมว โข ตวํ ราชณณ คุถมาริกูปโม มณเณ ปฏิกาสี,
ปฏินิสสชเชตํ ราชณณ ปาปกํ ทิฏฐิจิตตํ; ปฏินิสสชเชตํ ราชณณ
ปาปกํ ทิฏฐิจิตตํ, มา เต อโหสิ ทิฆมรตตํ อหิตาย ทุกขายาติ.

[๔๓๓] “กิญจาปี ภวํ กสฺสโป เอวมาห; อถ โข เนวาทํ
สกุโกมิ อิทํ ปาปกํ ทิฏฐิจิตตํ ปฏินิสสชชิตฺตํ, ราชาปี มํ ปเสนทิ
โกสโล ชานาติ, ติโรราชาโนปี ‘ปายาสี ราชณณเณ เอวาทํ
เอวํทิสฺสํ ‘อิตปิ นตติ ปโร โลโก, นตติ สตตดา โอปปาติกา,
นตติ สุกตทุกกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ. สจาทํ โภ กสฺสโป
อิทํ ปาปกํ ทิฏฐิจิตตํ ปฏินิสสชชิสฺสามิ, ภวิสฺสนตติ เม วตฺตารो
‘ยาว พาโล ปายาสี ราชณณเณ อพฺยตฺโต ทุคฺคหิตคาคีติ. โกเปเนปี
นํ หริสฺสามิ, มกฺขเนปี นํ หริสฺสามิ, ปพฺพาเสนปี นํ หริสฺสามิติ.

อกฺขชฺตตฺตูปมา

[๔๓๔] “เตนหิ ราชณณ อุปมนตเต กริสฺสามิ; อุปมายปีเชกจเจ
วิญญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนตติ

“ภูตปุพฺพํ ราชณณ เทว อกฺขชฺตตดา อกฺขเขหิ ทิพฺพีสฺส; เอโก
อกฺขชฺตโต อาคตาคตํ กลี คิลติ, อทฺทสา โข ทฺตโย อกฺขชฺตโต
ตํ อกฺขชฺตตํ อาคตาคตํ กลี คิลนตํ; ทิสฺวา ตํ อกฺขชฺตตํ
เอตทโวจ ‘ตวํ โข สมฺม เอกนตฺติเกน ชินาสี, เทหิ เม สมฺม
อกฺขเข ปชฺชิสฺสามิติ. ‘เอวํ สมฺมาติ โข โส อกฺขชฺตโต ตสฺส

^๑ อ. เวเจตา

อภฺษรุตฺตสฺส อภฺเช ปาทาสี. อถ โข โส อภฺษรุตฺโต อภฺเช
วิเสน ปริภาเวตฺวา ตํ อภฺษรุตฺตํ เอตทวโจ ‘เอहि โข สมฺม
อภฺเชหิ ทิพฺพิสฺสามาติ. ‘เอวํ สมฺมาติ โข โส อภฺษรุตฺโต ตสฺส
อภฺษรุตฺตสฺส ปจฺจสฺโสสิ. ทฺติยมฺปิ โข เต อภฺษรุตฺตา อภฺเชหิ
ทิพฺพิสฺ. ทฺติยมฺปิ โข โส อภฺษรุตฺโต อาคตาคตํ กลี คิลติ,
อทฺทสา โข ทฺติโย อภฺษรุตฺโต ตํ อภฺษรุตฺตํ ทฺติยมฺปิ อาคตาคตํ
กลี คิลนฺตํ; ทิสฺวา ตํ อภฺษรุตฺตํ เอตทวโจ

“ลิตฺตํ ปรมฺเณ เตชสา

คิลมกฺขํ ปฺริโส น พุชฺฌติ,

คิล เร คิล ปาปฺรุตฺตก-

ปจฺฉา เต กญฺจํ ภาวิสฺสตีติ.

“เอวเมว โข ตวํ ราชญฺณ อภฺษรุตฺตกุปฺโม” มณฺเณ
ปฏฺฐิภาสิ, ปฏฺฐินิสฺสชฺเชตํ ราชญฺณ ปาปํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ, ปฏฺฐินิสฺสชฺเชตํ
ราชญฺณ ปาปํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ; มา เต อโหสิ ทิฆรตฺตํ อหิตาย
ทฺทฺชายาติ.

[๔๓๕] “กิญฺจาปิ ภวํ กสฺสโป เอวมาห; อถ โข เนวาทํ
สกุโกมิ อิทํ ปาปํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ ปฏฺฐินิสฺสชฺชิตฺตํ, ราชปิ มํ ปเสนทิ
โกสโล ชานาติ, ติโรราชาโนปิ ‘ปายาสี ราชญฺเณ เอวาทิ
เอวาทิฏฺฐี ‘อิตฺติ นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ สุตฺตา โอปปาทิกา,
นตฺถิ สุกตทฺทกฺกฺวานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ สจาทํ โภ กสฺสโป
อิทํ ปาปํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ ปฏฺฐินิสฺสชฺชิสฺสามิ, ภาวิสฺสนฺติ เม วตฺตาโร
‘ยาว พาโล ปายาสี ราชญฺเณ อพฺยตฺโต ทฺทฺคหิตคาหิติ. โกเปณปิ
นํ หริสฺสามิ, มกฺเขณปิ นํ หริสฺสามิ, ปพาเสนปิ นํ หริสฺสามิตี.

* อ. อภฺษรุตฺตกุปฺโม

สาณภาริฎปมา

[๔๓๖] “เตนหิ ราชณณ อุปนนุเต กริสฺสามิ;
อุปมายปีเชกฺขเจ วิณฺญ ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถิ อาชานนฺติ

“ภูตปุพฺพํ ราชณณ อณฺณตโร ชนปเท^๑ วุฏฺฐาสิ. อถ โข
สหายโก สหายกํ อามนฺเตสิ ‘อายาม สมฺม, เยน โส ชนปโท,
เตนุปลงฺกมฺิสฺสาม; อปฺเปวนาเมตฺถ กิณฺจิ ฐนํ อธิคฺจเจยฺยามาติ.
‘เอวํ สมฺมาติ โข สหายโก สหายกสฺส ปจฺจุสฺโสสิ. เต, เยน
โส ชนปโท, เยน อณฺณตโร คามปชฺช^๒, เตนุปลงฺกมฺิสฺ; ตตฺถ
อทุทสฺสํ ปหฺนุตํ สาณํ จญฺหิตํ; ทิสฺวา สหายโก สหายกํ
อามนฺเตสิ ‘อิทํ โข สมฺม ปหฺนุตํ สาณํ จญฺหิตํ, เตนหิ สมฺม
ตฺวณฺจ สาณภาริ พนฺธ, อหณฺจ สาณภาริ พนฺธิสฺสามิ; อุโป
สาณภาริ อาทาย คมฺิสฺสามาติ.

‘เอวํ สมฺมาติ โข สหายโก สหายกสฺส ปฏฺิสฺสุตฺวา
สาณภาริ พนฺธิ. เต อุโป สาณภาริ อาทาย, เยน อณฺณตโร
คามปชฺช, เตนุปลงฺกมฺิสฺ, ตตฺถ อทุทสฺสํ ปหฺนุตํ สาณสฺสุตํ;
จญฺหิตํ; ทิสฺวา สหายโก สหายกํ อามนฺเตสิ ‘ยสฺส โข สมฺม
อตฺถาย อิจฺเจยฺยาม สาณํ, อิทํ ปหฺนุตํ สาณสฺสุตํ จญฺหิตํ; เตนหิ
สมฺม ตฺวณฺจ สาณภาริ จญฺเหหิ. อหณฺจ สาณภาริ จญฺเหสฺสามิ;
อุโป สาณสฺสุตภาริ อาทาย คมฺิสฺสามาติ.

‘อຍံ โข เม สมฺม สาณภาริ ทฺวาคโต^๓ จ สฺสုนฺนทฺໂ໑ จ;
อลံ เม, ตຸໂ໑ ปຊານາທິຕິ.

^๑ ฉ., เท., อี. ชนปโท ^๒ ส. คามปตฺต ฉ., เท. คามปฏฺฐิ อี. คามปทฺชน, เอวฺมปริปี.

^๓ ฉ., เท., อี. ทฺวาคโต, เอวฺมปริปี.

อถ ไช โส สหายโก สาณนาริ จฏเทตวา สาณสตุตถนาริ
 อาทียิ; เต, เยน อณนตริ คามปชชั, เตณุปสงกมัสสุ; ตตถ
 อททสัสสุ ปหุตตา สาณนโย จฏทิตตา, ทิสวา สหายโก สหายกั
 อามนุเตสิ 'ยสฺส ไช สมม อตถาย อิจฺเจยยาม สาณั วา
 สาณสตุตถั วา; อิมา ปหุตตา สาณนโย จฏทิตตา, เตณหิ สมม
 ตวณจ สาณนาริ จฏเททหิ, อหณจ สาณสตุตถนาริ จฏเทสฺสามิ,
 อุโก สาณนาริ อาทาย คมิสฺสามาติ. 'อัย ไช เม สมม
 สาณนาริ ทุราคโต จ สฺสนนทฺโร จ, อลั เม, ตวํ ปชานาหิติ.
 อถ ไช โส สหายโก สาณสตุตถนาริ จฏเทตวา สาณนาริ
 อาทียิ. เต, เยน อณนตริ คามปชชั, เตณุปสงกมัสสุ; ตตถ
 อททสัสสุ ปหุตติ ไชม จฏทิตติ, ทิสวา ปหุตติ ไชมสตุตถั จฏทิตติ,
 ทิสวา ปหุตติ ไชมทฺสส จฏทิตติ, ทิสวา ปหุตติ กปฺปาส จฏทิตติ,
 ทิสวา ปหุตติ กปฺปาสิกสตุตถั จฏทิตติ, ทิสวา ปหุตติ กปฺปาสิกทฺสส
 จฏทิตติ, ทิสวา ปหุตติ อยส จฏทิตติ, ทิสวา ปหุตติ โลห จฏทิตติ,
 ทิสวา ปหุตติ ติปฺป จฏทิตติ, ทิสวา ปหุตติ สีส จฏทิตติ, ทิสวา
 ปหุตติ สชฺฌ^๑ จฏทิตติ, ทิสวา ปหุตติ สุวณณ จฏทิตติ; ทิสวา
 สหายโก สหายกั อามนุเตสิ 'ยสฺส ไช สมม อตถาย อิจฺเจยยาม
 สาณั วา สาณสตุตถั วา สาณนโย วา ไชม วา ไชมสตุตถั วา
 ไชมทฺสส วา กปฺปาส วา กปฺปาสิกสตุตถั วา กปฺปาสิกทฺสส วา
 อยส วา โลห วา ติปฺป วา สีส วา สชฺฌ วา; อิทํ ปหุตติ
 สุวณณ จฏทิตติ, เตณหิ สมม ตวณจ สาณนาริ จฏเททหิ, อหณจ
 สชฺฌนาริ จฏเทสฺสามิ, อุโก สุวณณนาริ อาทาย คมิสฺสามาติ.

^๑ จ.,เท. สชฌ, เอมุปริปิ.

“อัย โข เม สมมุ สาณณาโร ทูราคโต จ สฺสณฺนทฺโร จ,
อลํ เม, ตวํ ปชานาหิติ.

อถ โข โส สหายโก สขุณฺณการํ จทฺเทตฺวา สฺวณฺณการํ
อาทียิ. เต, เยน สโก คาโม, เตนฺอุปสงฺกมียฺ; ตตฺถ โย โส
สหายโก สาณฺณการํ อาทาย อคมาสิ, ตสฺส เนว มาตาปิตโร
อภินฺนทียฺ, น ปุตฺตทารา อภินฺนทียฺ, น มิตฺตามจฺจา อภินฺนทียฺ;
น จ ตโตนิทานํ สฺขํ โสมนสฺสํ อธิคจฺฉิ. โย ปน โส สหายโก
สฺวณฺณการํ อาทาย อคมาสิ, ตสฺส มาตาปิตโรปิ อภินฺนทียฺ,
ปุตฺตทาราปิ อภินฺนทียฺ, มิตฺตามจฺจาปิ อภินฺนทียฺ; ตโตนิทานญจ
สฺขํ โสมนสฺสํ อธิคจฺฉิ.

“เอวเมว โข ตวํ ราชญญ สาณฺณการิกูปโม มณฺเณ ปฏฺฐาสิ,
ปฏฺฐินิสฺสชฺเชตํ ราชญญ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ, ปฏฺฐินิสฺสชฺเชตํ ราชญญ
ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ; มา เต อโหสิ ทิฆรตฺตํ อหิตาย ทฺกฺขายาติ.

สรณกมนํ

[๔๓๗] “ปริเมณ^๑ จาหํ โอปมฺเมเน โภโต กสฺสปสฺส
อตุตฺตมโน อภิรทฺโร; อปิจาหํ อิมานิ วิจิตฺตานิ ปญฺหาปฏฺฐิภาณานิ
โสตุกามो, เอวาทํ ภวนฺตํ กสฺสปํ ปจฺจนิกํ กาดพฺพํ อวมณฺณิสฺสํ;
อภิกฺกนฺตํ โภ กสฺสป, อภิกฺกนฺตํ โภ กสฺสป; เสยฺยถาปิ โภ
กสฺสป นิภฺกฺขชิตํ วา อุกฺกฺชเชยฺย, ปฏฺฐิจนฺหนํ วา วิวเรยฺย,
มฺพฺพหฺสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺขเยยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปฺปชฺโชตํ
ธาเรยฺย ‘จกฺขมนฺโต รੂปานิ ทกฺขณฺติตฺติ; เอวเมว โภตา กสฺสเปเน

^๑ ฉ., เท. ปริเมเนว อหํ อ. ปริเมเนวาทํ

อนเกปริยาเยน ฐมโม ปกาสิโต; เอสาหิ โภ กสฺสโป ภควนฺตํ
โคตมํ สรณํ จจฺฉามิ ฐมฺมมฺจ ภิกฺขุสงฺฆมฺจ, อุปาสกํ มํ ภวํ
กสฺสโป ฐาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณฺนเปตํ สรณํ คตํ, อิจฺฉามิ จาหิ
โภ กสฺสโป มหાયณฺณํ ยชิตํ, อนุสาสตุ มํ ภวํ กสฺสโป, ยํ มม
อสฺส ทิฆรตฺตํ หิตาย สุขายาติ.

ยถุณกถา

[๔๓๘] “ยถารูเป โข ราชญญ ยถฺเย คาโว วา
หญฺณนฺติ, อเชพกา วา หญฺณนฺติ, กุกฺกุฏฺฐสฺสกา วา หญฺณนฺติ,
วิวิธา วา ปาณา สงฺฆาตํ อาปชฺชนฺติ; ปฏฺฐิตาคาหกา จ โหณฺติ
มิจฺฉาทิฏฺฐิํ มิจฺฉาสงฺกปฺปา มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมมฺหตา มิจฺฉาอาชีวา
มิจฺฉาวายามา มิจฺฉาสตี มิจฺฉาสมาธี. เอวฺรูปโป โข ราชญญ
ยถฺโย น มหปฺพลโ หิติ, น มหานิสฺโส, น มหาชฺฐติโก, น
มหาวิปฺผาโร. เสยฺยถาปิ ราชญญ กสฺสโก พิชฺชนฺคัลลํ อาทาย วณํ
ปวิเสยฺย, โส ตตฺถ ทฺวเกเตเต ทฺวพฺภุมฺเม” อวิหตฺตาณฺณกณฺณเก
พิชานิ ปติฏฺฐาเปยฺย ขณฺฑานิ ปฺปตีนิ วาตาตปฺหตานิ อสารถานิ
อสุขสยิตานิ; เทโว จ น กาเลน กาลํ สมฺมาธาริ อนุปฺปเวจฺเจยฺย.
อปิ นฺ ตานิ พิชานิ รุชฺฌี วิรุพฺพี เวปฺปุลลํ อาปชฺเชยฺย; กสฺสโก วา
วิปฺปลํ ผลํ อธิคฺจเจยฺยาติ.

น^๑ เอว^๒ โภ กสฺสโป.

“เอวเมว โข ราชญญ ยถารูเป ยถฺเย คาโว วา
หญฺณนฺติ, อเชพกา วา หญฺณนฺติ, กุกฺกุฏฺฐสฺสกา วา หญฺณนฺติ,
วิวิธา วา ปาณา สงฺฆาตํ อาปชฺชนฺติ; ปฏฺฐิตาคาหกา จ โหณฺติ

^๑ “ทพฺพเมติปิ ปาโร.

^{๒-๒} ฉ.,เท.,อิ. โน หิ

มิจจนาทิกุจิ มิจจนาสงกปปา มิจจนาวาจา มิจจนามมุนตา มิจจนาอาชีวา
มิจจนาวายามา มิจจนาสตี มิจจนาสมาธิ. เอวรूपไป ไช ราชญณ
ยณโณ น มหปผลโล โหติ, น มหานิสส์โส, น มหาชุตติโก, น
มหาวิปผาโร.

“ยถารूपเป จ ไช ราชญณ ยณณเ เนว คาโว หนณนุติ,
น อเชพกา หนณนุติ, น กุกกุฏฐุกรรา หนณนุติ, น วิวิธา วา
ปาณา สงฆาตัม อาปชชนติ; ปฏิกคากกา จ โหนติ สมมาทิกุจิ
สมมาสงกปปา สมมาวาจา สมมากมมุนตา สมมาอาชีวา
สมมาวายามา สมมาสตี สมมาสมาธิ. เอวรूपไป ไช ราชญณ
ยณโณ มหปผลโล โหติ มหานิสส์โส มหาชุตติโก มหาวิปผาโร.
เสยยถาปิ ราชญณ กสสโก พินนงคัลล อาทาย วณฺเ ปวิเสยย,
โส ตตถ สุกเขตเต สุกุมเม สิวิตทาณุกณญเก พินานิ
ปติฏฐาเปยฺย อชณฺทานิ อปฺปตีนิ อวาตตปหทานิ สารทานิ
สุขสยิตานิ; เทโว จ กาเลน กาลัม สมมาธารี อนุปฺปเวจฺเจยฺย. อปี
นุ ตานิ พินานิ วุฑฺฒี วิรุพฺพี เวปุลลัม อาปชเชยฺย, กสสโก วา
วิปุลลัม ผลัม อธิจฺเจยฺยติ.

เอวํ โภ กสฺสป.

“เอวเมว ไช ราชญณ ยถารूपเป ยณณเ เนว คาโว
หนณนุติ, น อเชพกา หนณนุติ, น กุกกุฏฐุกรรา หนณนุติ,
น วิวิธา วา ปาณา สงฆาตัม อาปชชนติ; ปฏิกคากกา จ
โหนติ สมมาทิกุจิ สมมาสงกปปา สมมาวาจา สมมากมมุนตา
สมมาอาชีวา สมมาวายามา สมมาสตี สมมาสมาธิ. เอวรूपไป ไช
ราชญณ ยณโณ มหปผลโล โหติ มหานิสส์โส มหาชุตติโก
มหาวิปผาโรติ.

อุตฺตรมาณวตฺต

[๔๓๙] “อถ โข ปายาสี ราชญโณ ทานํ ปฏฺฐเปสิ สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกฺวณิพฺพกฺยาจกานํ; ตสฺมี โข ปน ทาเน เอวรูปํ โภชนํ ทียติ กาณฺหาชํ”^๑ พิลฺลํคหฺมุติยํ, โจรกาณิ”^๒ จ วตฺถาณิ คุพฺพาลกาณิ, ตสฺมี โข ปน ทาเน อุตฺตโร นาม มาณโว วาวโณ”^๓ อโหสิ; โส ทานํ ทตฺวา เอวมนุทฺทิสฺติ “อิมินาหํ ทาเนน ปายาสี ราชญเมว อิมสฺมี โลเก สมากจฺฉิ, มา ปฺรสุมฺมิณฺติ. อสฺโสสิ โข ปายาสี ราชญโณ “อุตฺตโร กิร มาณโว ทานํ ทตฺวา เอวมนุทฺทิสฺติ ‘อิมินาหํ ทาเนน ปายาสี ราชญเมว อิมสฺมี โลเก สมากจฺฉิ, มา ปฺรสุมฺมิณฺติ. อถ โข ปายาสี ราชญโณ อุตฺตรํ มาณวํ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ ‘สจฺจํ กิร ตวํ ตาต อุตฺตร ทานํ ทตฺวา เอวมนุทฺทิสฺติ ‘อิมินาหํ ทาเนน ปายาสี ราชญเมว อิมสฺมี โลเก สมากจฺฉิ, มา ปฺรสุมฺมิณฺติ.

เอวํ โภ.

“กสฺมา ปน ตวํ ตาต อุตฺตร ทานํ ทตฺวา เอวมนุทฺทิสฺติ ‘อิมินาหํ ทาเนน ฯเปฯ มา ปฺรสุมฺมิณฺติ

“น นุ มยํ ตาต อุตฺตร ปุณฺณตฺติกา ทานสฺสเสว ผลํ ปาฏิทฺตํปิโนติ.

“โภโต โข ทาเน เอวรูปํ โภชนํ ทียติ ‘กาณฺหาชํ พิลฺลํคหฺมุติยํ, ยํ ภวํ ปาทาปิ น อิจฺเจยฺย สมฺมุสฺสิตุํ, กุโต ภุญฺชิตุํ.

^๑ “กาณฺหาชกฺคตฺติปิ ปาโธ.

^๒ ส.,อ. เกรกาณิ จ.,เท. โชรกาณิ, เอวมฺปริปิ.

^๓ ส.,อ. วายาวโณ

โจรกาณิ จ วตฺถาณิ คุพฺพาลกาณิ, ภวํ ปาทาปิ น อิจฺเจยฺย
สมฺมุสฺสีตํ, กุโธ ปรีทิตํ, ภวํ โข ปนฺนํหํ ปิโย มนาโป, กถํ
มยํ ปิยํ มนาปํ อมฺนาเปณ สํโยเชมาติ.

“เตนहि ตวํ ตาต อุตฺตร ยาทิสํหํ โภชนํ ภูณฺชามิ,
ตาทิสํ โภชนํ ปฏฺจเปหิ; ยาทิสานิ จาหํ วตฺถาณิ ปรีทามิ,
ตาทิสานิ จ วตฺถาณิ ปฏฺจเปหิติ.

“เอวํ โภติ โข อุตฺตรโร มาณโว ปายาสีสฺส ราชฌณฺสส
ปฏฺิสสฺสฺสวํ, ยาทิสํ โภชนํ ปายาสี ราชฌณฺโฆ ภูณฺชติ, ตาทิสํ
โภชนํ ปฏฺจเปสิ, ยาทิสานิ จ วตฺถาณิ ปายาสี ราชฌณฺโฆ
ปรีทติ, ตาทิสานิ จ วตฺถาณิ ปฏฺจเปสิ.

[๔๔๐] อถ โข ปายาสี ราชฌณฺโฆ อสกกจํ ทานํ ทตฺวา
อสหตฺถา ทานํ ทตฺวา อจิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อปวิหุํ ทานํ
ทตฺวา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา จาตุมฺหาราชิกาณํ เทวานํ
สหพฺยตํ อุปฺปชฺชิ สฺสณฺณํ เสรีสฺสกวิมานํ. โย ปเนตฺสส ทาเน
วาวโณ อโหสิ อุตฺตรโร นาม มาณโว, โส สกกจํ ทานํ ทตฺวา
อสหตฺถา ทานํ ทตฺวา จิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อนปวิหุํ ทานํ
ทตฺวา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา สุกฺคํ สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชิ
เทวานํ ตาวตฺตีสานํ สหพฺยตํ.

ปายาสีเทวปฺตโต

[๔๔๑] “เตน โข ปนฺ สมเยน อายสฺมา ความฺปติ อภิกฺขณํ
สฺสณฺณํ เสรีสฺสกวิมานํ ทิวาวิหารํ คจฺฉติ. อถ โข ปายาสี
เทวปฺตโต, เยนายสฺมา ความฺปติ, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา

อายสมนฺตํ ความปติ อภิเวทเตวา เอกมฺนตํ อญฺจาสี. เอกมฺนตํ
จิตํ โข ปายาสีเทวปุตฺตํ อายสฺมา ความปติ เอตทวโจ “โกสิ
ตฺวํ อวฺโสติ.

“อหํ ภนฺเต ปายาสี ราชญฺโณติ.

“นनु ตวํ อวฺโส เอวํทิจฺจโก อโหสิ ‘อิตฺปิ นตฺถิ ปโร
โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาทิกา, นตฺถิ สุกตทกฺกญฺานํ กมฺมานํ
ผลํ วิปาโกติ.

“สจฺจํ ภาเน เอวํทิจฺจโก อโหสิ ‘อิตฺปิ นตฺถิ ปโร
โลโก, นตฺถิ สตฺตา โอปปาทิกา, นตฺถิ สุกตทกฺกญฺานํ กมฺมานํ
ผลํ วิปาโกติ; อปิจํ อญฺเณ กุมารกสฺสเปนฺ เอตสฺมา ปาปกา
ทิจฺจคฺคา วิเวจฺโณติ.

“โย ปน เต อวฺโส ทาเน วาวญฺเ อโหสิ อุตฺตโร นาม
มาณโว, โส กุหิ อุปฺปนฺโนติ.

“โย เม ภนฺเต ทาเน วาวญฺเ อโหสิ อุตฺตโร นาม
มาณโว, โส สกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา, สหตฺถา ทานํ ทตฺวา,
จิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา, อนปฺวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา, กายสฺส เภทา
ปรมฺมรณฺา สุกตฺตี สคฺคํ โลกํ อุปฺปนฺโน เทวานํ ตาวตฺตีสานํ
สหพฺยตํ; อหํ ปน ภนฺเต อสกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา อสหตฺถา ทานํ
ทตฺวา อจิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อปฺวิทฺธํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส
ภทา ปรมฺมรณฺา จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปฺปนฺโน
สฺสญฺญํ เสรีสฺสกฺกิมานํ; เตนฺหิ ภนฺเต ความปติ มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา
เอวมาโรเจหิ ‘สกฺกจฺจํ ทานํ เทถ, สหตฺถา ทานํ เทถ, จิตฺตีกตํ
ทานํ เทถ, อนปฺวิทฺธํ ทานํ เทถ; ปายาสี ราชญฺโณ อสกฺกจฺจํ

ทานํ ทตฺวา อสฺสทฺธตา ทานํ ทตฺวา อจิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา
 อปฺปวิหฺรํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา จาตุम्मหาราชิกานํ
 เทวานํ สหฺพฺยตํ อุปฺปนฺโน สฺสญฺญํ เสรีสฺสกวิมานํ; โย ปน ตสฺส
 ทาเน วาวญฺเฏ อโหสิ อุตฺตโร นาม มาณโว, โส สกฺกจฺจํ ทานํ
 ทตฺวา สหฺทฺธตา ทานํ ทตฺวา จิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อนฺนปฺปวิหฺรํ
 ทานํ ทตฺวา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา สฺสคฺคํ สคฺคํ โลกํ
 อุปฺปนฺโน เทวานํ ตาวตฺตีสานํ สหฺพฺยตฺนฺติ.

อถ โข อายสฺมา ความฺปติ มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา
 เอวมาโรเจสิ “สกฺกจฺจํ ทานํ เทถ, สหฺทฺธตา ทานํ เทถ, จิตฺตีกตํ
 ทานํ เทถ, อนฺนปฺปวิหฺรํ ทานํ เทถ; ปายาสี ราชณฺโณ อสกฺกจฺจํ
 ทานํ ทตฺวา อสฺสทฺธตา ทานํ ทตฺวา อจิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา
 อปฺปวิหฺรํ ทานํ ทตฺวา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา จาตุम्मหาราชิกานํ
 เทวานํ สหฺพฺยตํ อุปฺปนฺโน สฺสญฺญํ เสรีสฺสกวิมานํ; โย ปน ตสฺส
 ทาเน วาวญฺเฏ อโหสิ อุตฺตโร นาม มาณโว, โส สกฺกจฺจํ ทานํ
 ทตฺวา สหฺทฺธตา ทานํ ทตฺวา จิตฺตีกตํ ทานํ ทตฺวา อนฺนปฺปวิหฺรํ
 ทานํ ทตฺวา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา สฺสคฺคํ สคฺคํ โลกํ
 อุปฺปนฺโน เทวานํ ตาวตฺตีสานํ สหฺพฺยตฺนฺติ.

ทสมํ ปายาสีราชณฺณสฺสคฺคํ นิฏฺฐิตํ.

มหาวคฺโค นิฏฺฐิตो.

ตสฺสุทฺทหานํ

“มหาปทาน” นิทาน^๑ นิพพานญจ สุตสฺสนํ
 ชนวสภโควินท์ สมย์ สกุกปญท์^๒
 สติปฏฺฐานปายาสี^๓ ‘มหาวคฺโคติ วุจฺจตีติ.’^๓

มหาวคฺคปาติ นิฏฺฐิตา.

^{๑-๑} สยา. อปทาน นิตานญจ

^{๓-๓} จ.,เท. มหาสติปฏฺฐานญจ ปายาสิตสมํ ภเว

^๒ ส.,อิ. สกุกเมว จ

สุตตันตปิฎก ทีฆนิกายสุล มหาวคคปาติยา ปทานุกโม

ปทานุกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกโม	ปพเพ/องฺเก
[๑]		อครุ	๓๖๗/๓๑๑
อกรุ	๓๑๙/๒๖๖	อการสุมา	๓๓/๑๘
อกริฏฐ	๓๖๙/๓๑๔	อกรินขา	๔๓๒/๓๗๗
อกรมมณฺตโร	๔๒๓/๓๖๔	อกรินคริ	๑๕๒/๑๐๔
อกรมฺมาสนิ	๑๔๑/๙๕	อกริ	๑๖/๑๒
อกรณ	๙๐/๕๗	อกริโก	๔๒๘/๓๗๐
อกรุ	๓๔๓/๒๘๙	อกริกิสฺส	๔๒๘/๓๗๐
อกริโก	๑๕๙/๑๑๑	อกริโต	๑๕๒/๑๐๔
อกริโส	๓๒๑/๒๖๙	อกริ	๔๒๑/๓๖๒
อกรินฺตกาเย	๒๓/๑๔	อกรุปฺปจฺจาโก	๑๑/๖
อกรุสํ	๒๔๐/๓๙๕	อกริโหมสฺมิ	๓๑/๑๗
อกรุสฺสานิ	๑๐๔/๖๙	อกรุมิ	๓๑๘/๒๖๖
อกรุสฺเลหิ	๒๖๑/๒๑๑	อกรุ	๑๘/๑๓
อกรุขรุตฺตา	๔๓๔/๓๗๘	อกรุวิโน	๒๑๑/๑๗๐
อกรุ	๑๖๑/๑๑๔	อกรุการิ	๒๓๘/๑๙๐
อกรุขาทิ	๑๘๓/๑๓๘	อกรุคิริสฺสิ	๓๔๘/๒๙๒
อกรุขาทิ	๒๔๕/๑๙๗	อกรุคฺคิ	๑๖๑/๑๑๔
อกรุเข	๔๓๔/๓๗๘	อกรุเกสฺสุ	๓๐๙/๒๖๐
อกรุณฺทานิ	๑๔๑/๙๕	อกรุวิมิ	๒๙๘/๒๔๙
อกรุมิสฺสุ	๕๖/๓๕	อกรุติตฺติกํ	๔๔๐/๓๘๖
อกรุมิตฺถ	๘๖/๕๒	อกรุปฺกนฺเต	๑๓๖/๙๐

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
อจจกุกุโส	๓๔๘/๒๙๒	อชฌาวาสติ	๓๓/๑๘
อจจนุตติฏฐา	๓๖๖/๓๑๐	อชฌาวาสี	๓๕๓/๒๙๘
อจจนุตปริโยสานา	๓๖๖/๓๑๐	อชฌาสยิ	๒๙๖/๒๔๘
อจจนุตพรมหารี	๓๖๖/๓๑๐	อชฌิฏฐปญหา	๓๗๑/๓๑๖
อจจนุตโยคกุกเขมี	๓๖๖/๓๑๐	อชฌุปคตา	๓๕๓/๒๙๗
อจจเยน	๔๒/๒๓	อชฌเมสนิ	๖๙/๔๔
อจจธาย	๑๙๖/๑๕๕	อชฌโมกิริณติ	๑๙๘/๑๕๘
อจจจุคคุมม	๖๙/๔๔	อชฌโมคาเหตวา	๑๙๖/๑๕๕
อจจจุตา	๓๔๐/๒๘๖	อชฌโมสถานนิโรธา	๑๐๗/๗๐
อจจจริยิ	๒๑๗/๑๗๗	อชฌโมสถานิ	๑๐๗/๗๐
อจจจริยา (อพพฏฐาตมมา)	๒๐๙/๑๖๖	อญจโนโต	๓๗๔/๓๑๘
อจจจริยา (อพพฏฐาตมมา)	๒๐๙/๑๖๗	อญจนวนณณานิ	๓๕/๒๐
อจจนาเทตวา	๓๗/๒๒	อญจลลิตี	๒๓๔/๑๘๖
อจจนิททานิ	๑๔๑/๙๕	อญจลลิตกรณิโย	๑๕๙/๑๑๑
อจจนิทเทหิ	๑๕๙/๑๑๑	อญจตตตตตตตต	๓๙๑/๓๓๓
อจจโน	๒๓/๑๔	อญจตตตตตตตต	๒๑๕/๑๗๔
อจจโนทกา	๑๙๑/๑๔๘	อญจตต	๙๑/๕๗
อชานนุตตา	๓๑๘/๒๖๖	อญจตตตต	๒๐๗/๑๖๕
อชเชพกา	๔๓๘/๓๘๓	อญจตตตตตต	๑๑๖/๗๔
อชชตตคเค	๔๓๗/๓๘๓	อญจต	๒๕/๑๕
อชชตตนาย ภาตติ	๑๕๓/๑๐๔	อญจตต	๓๖๙/๓๑๓
อชชตตตตตตต	๓๘๑/๓๒๖	อญจตตต	๑๔๖/๙๙
อชชตตตตต	๑๖๙/๑๒๔	อญจตต	๘๘/๕๔
อชชตตต	๑๒๙/๘๓	อญจต	๒๑๐/๑๖๘
อชชตตต	๗๐/๔๔	อญจต	๒๑๑/๑๗๒
อชชตตต	๒๒๒/๑๗๙	อญจต	๗๕/๔๗

ปทานุกรกโม

๓๙๓

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
อฏฏกรณ	๔๑/๒๓	อติมาน	๓๒๐/๒๖๘
อฏฏจกสมนฺนาคโต	๒๘๕/๒๓๖	อติวตฺตติ	๓๔๙/๒๙๔
อฏฏจกโก	๑๘๔/๑๓๙	อติวีย	๑๙๕/๑๕๔
อฏฏจกจิภิกขุสทสฺส	๑๐/๕	อติวิโรจติ	๓๐๐/๒๕๑
อฏฏจฺสุ	๙๑/๕๗	อติตมทฺธาน	๑๔๕/๙๗
อฏฏจฺโส	๒๓/๑๔	อติตสฺสตุก	๒๑๖/๑๗๕
อฏฏจฺน	๒๙๘/๒๔๙	อติตฺโส	๒๙๖/๒๔๗
อฏฏจาส	๑๓๖/๙๐	อติตํานาคตปจฺจุปฺปนฺเนสุ	๑๔๕/๙๘
อฏฏจิกตฺวา	๒๗๘/๒๒๙	อตฺตาทุติโย	๒๑๐/๑๖๙
อฏฏจิมิณฺข	๓๗๗/๓๒๐	อตฺตทฺธิปา	๑๖๕/๑๑๘
อฏฏจิสงฺขลิก	๓๗๙/๓๒๓	อตฺตมฺนา	๒๐๙/๑๖๖
อฏฏจ	๓๗๗/๓๒๐	อตฺตมโน	๓๓/๑๘
อฏฏเตพฺสานิ	๙๑/๕๙	อตฺตมว	๒๘๔/๒๓๔
อณ	๖๕/๔๒	อตฺตวาทุปาทาน	๑๐๐/๖๗
อณฺณว	๑๕๔/๑๐๖	อตฺตสมมว	๑๖๙/๑๒๔
อตฺตการจโร	๖๔/๔๑	อตฺตสฺรณ	๑๖๕/๑๑๘
อตฺตรมาน	๒๕๒/๒๐๒	อตฺตปญฺญตฺติ	๑๑๗/๗๕
อติกกนฺตมานุสฺสณ	๔๑๘/๓๕๙	อตฺตสมมฺปสฺสณ	๑๒๑/๗๘
อติกกนฺตมานุสฺสิกาย	๒/๑	อตฺตถกรณปฺมฺเว	๒๔๕/๑๙๗
อติกกมฺนฺติ	๓๕๔/๓๐๑	อตฺตถกฺมา	๑๒๗/๘๑
อติกกมฺม	๑๘/๑๓	อตฺตถกฺมาย	๓๗๓/๓๑๗
อติขิปป	๒๐๑/๑๖๐	อตฺตถกโม	๓๘๓/๓๒๙
อติจริ	๒๔๙/๒๐๐	อตฺตถวส	๒๐๖/๑๖๓
อติจิริ	๓๒๓/๒๗๒	อตฺตถสณฺหิต	๓๕๕/๓๐๒
อติตฺต	๒๐๙/๑๖๖	อตฺตถ	๒๘๒/๒๓๓
อติพาพฺห	๓๐๔/๒๕๖	อตฺตถาย	๘๒/๕๒

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
อทณฐา	๓๕๗/๓๐๓	อริวจนปโถ	๑๑๖/๗๔
อทสสนั	๒๐๓/๑๖๒	อริวจนสมุผลโส	๑๑๔/๗๒
อทสสนา	๑๕๕/๑๐๗	อริจิตเต	๙๐/๕๗
อทิฏฐปุพพ์	๓๑๘/๒๖๕	อริวาสโน	๑๔๘/๑๐๐
อทินัน	๒๔๔/๑๙๗	อริวาเสตุ	๑๔๘/๑๐๐
อทินนทานา	๔๐๒/๓๔๑	อริวาเสยุย	๑๗๘/๑๓๔
อทินนทาฬ	๔๑๒/๓๔๙	อริวาเสสิ	๑๔๘/๑๐๐
อทุกขมสฺขิ	๑๒๒/๗๘	อรุณาวาสิตโต	๒๘๔/๒๓๕
อทุกขมสฺวา	๑๒๒/๗๘	อรุณูปปนฺนา	๒๘๒/๒๓๒
อทุทสฺส	๔๓๐/๓๗๔	อนคาริย	๓๓/๑๘
อทุทสา	๓๓/๑๗	อนจฺฉริยา	๖๕/๔๒
อทุทสฺ	๔๑๐/๓๔๘	อนญญา	๓๓/๑๘
อทุทมาสฺ, อทุทมาว	๓๒๓/๓๗๓	อนญญสรวณา	๑๖๕/๑๑๘
อทุทคโต	๑๖๕/๑๑๘	อนณ	๗๐/๔๕
อทุทานมคคปฏิปนโน	๑๙๒/๑๔๙	อนติกกมเนยา	๒๑/๑๔
อทุเวณ	๒๐๗/๑๖๕	อนตีโต	๔๔/๒๔
อริคจฺฉิ	๔๓๖/๓๘๒	อนตฺตสญญ	๑๔๐/๙๔
อริคจฺฉติ	๑๕๐/๑๐๒	อนตฺตกามา	๓๙๖/๓๓๔
อริคจฺฉเยยุย	๔๒๘/๓๗๐	อนตฺตสญฺหิต	๓๕๕/๓๐๒
อริคต	๖๕/๔๒	อนนุโพธา	๙๕/๖๔
อริคโต	๖๑/๔๐	อนนตฺตตฺตานุกิฏฺฐิ	๑๑๘/๗๕
อริคมาย	๓๗๓/๓๑๗	อนนฺต	๑๑๗/๗๕
อริฏฺฐาย	๑๖๔/๑๑๗	อนนฺโต	๑๑๗/๗๕
อริปปาโย	๒๒๘/๑๘๒	อนนฺตฺตฺเตสฺ	๕๙/๓๘
อริปปेत	๓๑๐/๒๖๑	อนนฺตฺตฺต	๔๔๐/๓๘๖
อริมฺตฺโต	๑๒๙/๘๓	อนนฺตฺตฺตฺต	๒๘๔/๒๓๔

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
อนนพยุสนัน	๔๒๐/๓๖๒	อนนุจิตา	๑๖๗/๑๒๐
อนนวกาโส	๒๙๘/๒๔๙	อนนุตตริ	๑๔๖/๙๙
อนนพฐิ	๒๙๖/๒๔๗	อนนุกิสิติ	๔๓๙/๓๙๕
อนนุสสาสกา	๔๒๓/๓๖๔	อนนุหมมจาริโน	๑๖๘/๑๒๑
อนนุสสาสิกาน	๒๗๒/๒๒๓	อนนุหมมจารี	๑๙๙/๑๕๙
อนนาคตมทฐานัน	๑๔๕/๙๘	อนนุพพพฐิสู	๕๕/๓๕
อนนาคตา	๑๓๔/๘๙	อนนุปริยายปถิ	๑๔๙/๙๙
อนนาคามิตา	๔๐๔/๓๔๓	อนนุปลิตุตานิ	๖๙/๔๔
อนนานุโลมา	๓๕๕/๓๐๐	อนนุปรหจ	๔๒๕/๓๖๖
อนนาลโย	๔๐๑/๓๓๘	อนนุปราทาย	๖๓/๔๑
อนนาลาโป	๒๐๓/๑๖๒	อนนุปราทิย	๑๒๖/๘๐
อนนาวุ	๒๕๓/๒๐๘	อนนุปราทิเสสสาย	๑๗๑/๑๒๖
อนนาวตติธมมา	๑๕๗/๑๐๙	อนนุปรพพโส	๓๓๔/๒๘๒
อนนาวตตพพุโพ	๙๑/๕๗	อนนุปรตโต	๗๓/๔๖
อนนาลว	๑๓๐/๘๔	อนนุปรปาทาย	๔๐๒/๓๔๑
อนนิจจสญญ	๑๔๐/๙๔	อนนุปรปาโท	๓๙๒/๓๒๗
อนนิจจา	๑๒๓/๗๘	อนนุปรปาโท	๓๙๒/๓๒๗
อนนิจจา	๓๙๖/๓๓๔	อนนุปรปนนุสส	๓๙๒/๓๒๗
อนนิมิตต	๑๖๕/๑๑๘	อนนุปรปนนาน	๔๐๒/๓๔๑
อนนิมิสนโต	๔๐/๒๓	อนนุพฐิ	๑๕๕/๑๐๗
อนนिरามกนฐา	๓๒๐/๒๙๘	อนนุพฐา	๑๙๖/๑๔๑
อนนิสสิโต	๓๗๔/๓๑๙	อนนุโมกิ	๒๙๒/๓๒๓
อนนุกมโปโก	๒๐๗/๑๖๔	อนนุโมกิตวา	๑๓๕/๙๐
อนนุกมปนุติ	๑๕๓/๑๐๕	อนนุยนุตา	๒๔๔/๑๙๗
อนนุชานาตุ	๘๗/๕๓	อนนุยายิตวา	๒๔๖/๑๙๘
อนนุชานะยัย	๘๖/๕๒	อนนุญญชถ	๒๐๔/๑๖๒

ปทานุยกโม	ปทุเพ/องุเก	ปทานุยกโม	ปทุเพ/องุเก
อนุยุตตะ	๑๓๗/๙๒	อนุตระโวลานัน	๑๓๗/๙๓
อนุยุตตะโต	๒๙๖/๒๔๘	อนุตระรามกุเก	๒๙๑/๒๓๑
อนุโลมปฏิโลม	๑๓๐/๘๔	อนุตระยา	๑๕๒/๑๐๔
อนุโลม	๑๓๐/๘๔	อนุตระธายามิ	๑๗๒/๑๒๗
อนวตฺตติสสาม	๓๒๑/๒๖๙	อนตฺตลิกฺขา	๑๙๘/๑๕๘
อนฺวิโลเกติ	๓๑/๑๖	อนตฺตลิกฺเข	๑๙๘/๑๕๘
อนฺสุสฺรติ	๙๔/๖๓	อนฺตํ	๓๕๖/๓๐๒
อนฺสาส	๒๔๔/๑๙๖	อนฺโตปุริ	๔๔/๒๔
อนฺสาสตุ	๓๐๕/๒๕๗	อนฺเตวาสิกามิเสเคน	๒๑๕/๑๗๕
อนฺสาสนี	๑๖๐/๑๑๒	อนฺโตนิมฺมุคโปสีน	๖๙/๔๔
อนฺสาสิ	๓๐๔/๒๕๖	อนฺโตปริโสโก	๓๙๑/๓๓๓
อนฺสาสิสฺสฺติ	๓๒๑/๒๖๘	อนฺโตโสโก	๓๙๑/๓๓๓
อนฺเสติ	๑๑๘/๗๕	อนฺธการตมิสา	๑๘/๑๓
อนฺฐปมาโต	๙๐/๕๗	อนฺธการา	๑๘/๑๓
อนฺฐวาโท	๙๐/๕๗	อนฺนํ	๒๕๔/๒๐๔
อนฺเณกธาตุ	๓๖๖/๓๑๐	อนฺยพฺยสนํ	๑๓๑/๘๕
อนฺเณกปริยาเยน	๗๖/๔๘	อนฺวชฺชํ	๒๙๖/๒๔๗
อนฺเณกานิ	๙๑/๕๗	อนฺวเทว	๒๔๔/๑๙๖
อนฺเณกกา	๓๔๐/๒๘๖	อนฺเวสนฺโต	๓๗๐/๓๑๔
อนฺเณชฺโช	๒๒๒/๑๗๙	อปกฺกมฺม	๒๕๕/๒๐๕
อนฺโนมนฺนฺโต	๓๕/๑๙	อปคตกาพกํ	๗๕/๔๗
อนฺโนมํ	๑๒/๗	อปคตมํสโลหิตํ	๓๗๙/๓๒๓
อนฺตคฺคณํ	๓๗๗/๓๒๐	อปญฺณตฺตํ น ปญฺณเปนฺติ	๑๓๔/๘๗
อนฺตฺรธาปิ	๗๑/๔๕	อปนฺชช	๒๙๖/๒๔๘
อนฺตฺรธานํ	๓๙๐/๓๓๓	อปฺรทฺธํ	๑๗๘/๑๓๘
อนฺตฺรทฺธิโต	๖๖/๔๒	อปฺรปฺปจฺจยา	๗๖/๔๗

ปทานุกรกโม

๓๙๗

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
อปราชิตสงฆ์	๓๓๒/๒๘๐	อปปรชกษชาติกา	๖๖/๔๒
อปรามภูจاني	๑๔๑/๙๕	อปปรชกฺเข	๖๙/๔๔
อปริตสฺส	๑๒๖/๘๐	อปปฺลามา	๓๒๔/๒๗๔
อปรามภูจاني	๑๔๑/๙๖	อปปฺลารานิ	๔๓๐/๓๗๖
อปริตสฺส	๑๒๖/๘๑	อปปฺลาดงกั	๑๓๒/๙๕
อปริโยสิตสงกปโป	๓๗๐/๓๑๔	อปปฺลาดงโก	๒๕๒/๒๐๒
อปริหานิยาธมฺมา	๑๓๕/๙๙	อปปฺปาพารั	๑๓๒/๙๕
อปวิทุ	๔๔๐/๓๘๖	อปปฺปาพาโร	๒๕๒/๒๐๒
อปสาเทติ	๒๐๐/๑๕๙	อปปิเยหิ	๓๘๗/๓๓๓
อปายมุมิ	๓๓๒/๒๘๐	อปเปกฺจเจ	๖๙/๔๔
อปาโย	๔๑๒/๓๔๙	อปเปสฺสกา	๓๒๔/๒๗๔
อปารุตา	๗๑/๔๕	อปโปสฺสสุกตาย	๖๕/๔๒
อปฺจุณิ	๓๕๗/๓๐๒	อปโปสฺสสุโก	๑๖๘/๑๒๔
อปฺพุพฺ	๒๙๘/๒๔๙	อผาสฺสกามา	๓๖๙/๓๓๔
อเปยยาเปตพฺ	๒๕๑/๒๐๑	อพฺพุพฺ	๓๖๗/๓๑๑
อปฺปกั	๗/๔	อพฺภณฺชิตฺวา	๔๑๕/๓๕๔
อปฺปฏิกฺกุลา	๓๐๖/๒๕๒	อพฺภณฺณิสฺ	๒๑๓/๑๗๓
อปฺปฏิกฺกุคฺคโล	๒๒๐/๑๗๘	อพฺภตฺตีเต	๒๗๓/๒๒๔
อปฺปฏิกฺกวธา	๙๕/๖๔	อพฺภกฺกิริ	๒๔๔/๑๙๖
อปฺปฏิกฺกัสนฺ	๑๒๑/๗๘	อพฺภกฺคฺคโต	๓๑๒/๒๖๒
อปฺปมตฺตา	๑๘๕/๑๔๐	อพฺภกฺคฺคจฺฉติ	๑๔๙/๑๐๑
อปฺปมาณา	๑๗๑/๑๒๕	อพฺภกฺคฺคจฺฉินิ	๓๑๒/๒๖๑
อปฺปมาเนน	๒๐๗/๑๖๕	อพฺภกฺคฺคณฺตฺวา	๒๘๘/๒๓๕
อปฺปมาโน	๑๘/๑๓	อพฺภกฺคฺคสฺสกาโน	๒๕๘/๒๐๘
อปฺปมาทาทิกรณ	๑๕๐/๑๐๒	อพฺภกฺคฺคมิท	๒๘๑/๒๓๐
อปฺปมาเทน	๑๘๕/๑๓๙	อพฺภกฺคฺค	๒๙๑/๒๔๓

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
อพฺภุตา	๒๐๙/๑๖๖	อภิณหุ	๙๔/๖๓
อพฺโภกาส	๓๒๐/๒๖๗	อภิณีขมณ	๙๑/๕๘
อพฺยตเต	๔๐๘/๓๔๖	อภิณีปฺเปสสิ	๑๗๘/๑๓๓
อพฺยาปฺชฌ	๓๒๐/๒๖๗	อภิณีปฺพนโน	๒๙๖/๒๔๘
อพฺยาปาทสงฺกปโป	๔๐๒/๓๔๑	อภิณีพฺพตฺติ	๓๘๘/๓๓๓
อพฺยวรา	๒๐๔/๑๖๒	อภิณีพฺพตฺติสฺส	๑๑๕/๗๔
อถฺพเพ	๖๙/๔๔	อภิณฺมิณิฏฺวา	๒๘๔/๒๓๔
อภวิสฺส	๙๘/๖๖	อภิณฺวิสฺส	๓๖๖/๓๑๐
อภาสถ	๓๒๑/๒๖๙	อภิณฺเณตฺโต	๓๕/๒๑
อภาสิตฺถ	๒๘๕/๒๓๕	อภิปฺตฺติ	๓๑๐/๒๖๑
อภิฏฺกนฺต	๗๖/๔๗	อภิปฺกิรฺนฺติ	๑๙๘/๑๕๘
อภิฏฺกนฺตา	๑๕๑/๑๐๓	อภิปฺปวฺจฺโจ	๔๓๐/๓๗๔
อภิฏฺกนฺเต	๑๖๐/๑๑๒	อภิปฺปสฺสนา	๒๐๔/๑๖๒
อภิฏฺกมถ	๒๑๐/๑๖๙	อภิภายตฺตานิ	๑๗๓/๑๒๗
อภิฏฺกามิ	๓๔๒/๒๘๘	อภิภฺย	๑๗๓/๑๒๗
อภิฏฺกามุ	๓๓๕/๒๘๒	อภิภฺสฺมว	๙/๔
อภิฏฺกณ	๔๔๑/๓๘๑	อภิยาตฺกาโม	๑๓๑/๘๕
อภิฆานามิ	๑๗๒/๑๒๖	อภิรฺมิตฺถ	๔๕/๒๕
อภิฆฺมาโทมนสฺส	๑๖๐/๑๑๒	อภิรฺฐา	๒๔๙/๑๙๙
อภิฆฺมาล	๔๑๒/๓๔๙	อภิวสฺส	๓๔๐/๒๘๗
อภิณฺญา	๑๓๐/๘๔	อภิวทฺตฺต	๓๖๐/๓๐๕
อภิณฺญา	๑๘๖/๑๔๒	อภิวาเทติ	๓๐๐/๒๕๑
อภิณฺหสนฺนิปาตา	๑๓๔/๘๖	อภิวาเทตฺวา	๗๑/๔๕
อภินฺนุ	๑๕๗/๓๐๓	อภิวาเทสฺสนฺติ	๒๐๕/๑๖๓
อภินฺนุทิตฺตพฺ	๑๘๘/๑๔๓	อภิวาเทหิ	๒๕๐/๒๙๕
อภินฺนุทิสฺ	๔๓๖/๓๘๒	อภิวินฺนาต	๒๔๔/๑๙๖

ปทานุกรกโม

๓๙๙

ปทานุกรกโม	ปพฺพ/องฺก	ปทานุกรกโม	ปพฺพ/องฺก
อภิวชิย	๓๓/๑๘	อยมนฺติม	๓๑/๑๗
อภิสมโย	๕๗/๓๕	อยสั	๔๓๖/๓๘๑
อภิสมปราย	๒๗๘/๒๒๙	อโยคกฺเขมกามา	๓๙๖/๓๓๔
อภิสมปราโย	๑๕๖/๑๐๘	อโยคฺพ	๔๒๔/๓๖๕
อภิสมพฺพชฺชติ	๑๗๑/๑๒๕	อโยนิโส	๔๒๐/๓๖๑
อภิสมพฺพชฺชิสฺส	๑๕๖/๙๙	อรณฺณวนปตฺตานิ	๔๑๘/๓๕๙
อภิสมพฺพทฺโร	๘/๔	อรณฺณายตเน	๔๒๘/๓๗๐
อภิสมโพธิ	๙๑/๕๘	อรณฺณสิหิํ	๔๒๘/๓๗๐
อภิสมโภสิ	๓๐๕/๒๕๗	อรหนฺตฺอุปสณฺหิตา	๓๔๘/๒๙๒
อภิสณฺจิสฺสามิ	๓๐๕/๒๕๗	อรหนฺเตหิ	๒๑๔/๑๗๓
อภิสิตฺโต	๓๐๕/๒๕๗	อรหนฺโต	๑๓๔/๘๙
อมกฺขิโต	๒๙/๑๖	อรหิ	๔/๒
อมงฺกุฏโต	๑๕๐/๑๐๒	อรหา	๔๐๗/๓๔๕
อมจฺจา	๓๙๗/๓๓๕	อรหาม	๒๓๖/๑๘๘
อมตํ	๓๑๙/๒๖๖	อริฏฺฐกา	๓๔๐/๒๘๖
อมนสิการา	๑๒๗/๘๑	อริย	๑๔๑/๙๕
อมนาปา	๓๙๖/๓๓๔	อริยกนฺเตหิ	๑๕๙/๑๑๑
อมนุสฺสวโจ	๓๒๑/๒๖๙	อริยสจฺจํ	๑๕๕/๑๐๗
อมรณํ	๓๒๓/๒๗๒	อริยสจฺจกถา	๑๕๕/๑๐๖
อมริตฺตกาเม	๔๑๙/๓๖๐	อริยสวโก	๑๕๘/๑๑๐
อมหคฺคตํ	๓๘๑/๓๒๖	อรฺฐปภาโว	๙๙/๖๖
อมิสฺสึภาโว	๓๙๗/๓๓๕	อรฺฐปสณฺณิ	๑๒๙/๘๓
อโมฆา	๓๒๘/๒๗๗	อรฺฐป	๑๑๗/๗๕
อมพสณฺโตะ	๓๔๔/๒๙๐	อลงฺกตา	๒๔๐/๑๙๑
อมพฺพทฺโร	๓๔๘/๒๙๓	อลตฺถุ	๗๗/๔๘
อยมนฺตรกถา	๑๓/๘	อลนฺทานชฺช	๔๔/๒๔

ปทานุกรโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรโม	ปพเพ/องเก
อลมตฤทสตร	๓๐๔/๒๕๖	อเวร	๓๕๗/๓๐๓
อลั	๒๐๗/๑๖๕	อไวจุมุ	๙๑/๕๗
อลุลเกส	๔๓๐/๓๗๓	อสิกกุจจัม	๔๔๐/๓๘๖
อลุลวตุถัม	๔๓๐/๓๗๓	อสงุคติ	๓๙๗/๓๓๕
อลุเลน	๔๒๑/๓๖๒	อสนมณิสตตายตณัม	๑๒๗/๙๑
อวจ	๙๕/๖๔	อสนธิ	๖๐/๓๘
อวนตัม	๓๐๙/๒๖๐	อสนถ	๒๑๐/๑๖๙
อวมณณิสส	๔๓๗/๓๘๒	อสนินิยา	๑๙๓/๑๕๑
อวสิสสิส	๒๓๕/๑๘๗	อสนปตฺตา	๓๕๗/๓๐๓
อวิจารย์	๔๖๑/๒๑๑	อสนพล	๑๔๑/๙๕
อวิชฺชาสวา	๑๔๒/๙๖	อสนมาคโม	๓๙๗/๓๓๕
อวิตกัม	๒๖๑/๒๑๑	อสนมาหิตัม	๓๘๑/๓๒๖
อวิทฺวา	๓๒๐/๒๖๗	อสนโมธานัม	๓๙๗/๓๓๕
อวินิปาตธมฺมา	๑๕๗/๑๐๙	อสนมฺปายนฺตา	๓๖๗/๓๑๑
อวิปกฺกนฺตา	๒๙๘/๒๕๐	อสนมฺมุพฺโห	๑๕๐/๑๐๒
อวิมฺตํ	๓๘๑/๓๒๖	อสนมฺโมสยา	๔๐๒/๓๔๑
อวิรพฺพนฺโต	๓๕/๒๐	อสนยวฺเส	๓๔๒/๒๒๒
อวิสาร์โท	๑๔๙/๑๐๑	อสนลลีนน	๒๒๒/๑๗๙
อวิสาร์	๒๘๕/๒๓๖	อสนหตฺถา	๔๔๐/๓๘๖
อวิหณฺณมาโน	๑๖๔/๑๗๗	อสนํวฺตา	๑๘/๑๓
อวิหตฺตชาณฺณนฺนฺน	๔๓๘/๓๘๓	อสนาถัม	๓๙๓/๓๓๔
อวิหีสฺสา	๕๓/๓๓	อสนารทานิ	๔๓๘/๓๘๓
อวิหีสฺสาสงฺกปโป	๔๐๒/๓๔๑	อสนิตาติถัม	๓๔๐/๒๘๘
อวิตราคา	๒๒๔/๑๗๙	อสนิตะ	๑๖๐/๑๑๒
อเวกฺขสฺสุ	๗๐/๔๕	อสนิตฺติภิกฺขุสฺสสฺสาณิ	๑๐/๕
อเวจฺจปฺปสาเทณ	๑๕๙/๑๑๑	อสนิตฺตวฺสสฺสสฺสาณิ	๗/๓

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
อสุบสยิตานิ	๔๓๘/๓๘๓	อสุโสสุ	๘๒/๕๐
อสุจิ	๔๑๕/๓๕๕	อหีนินุทริย	๒๓/๑๔
อสุจิโน	๓๗๗/๓๒๐	อหิตาย	๔๒๘/๓๗๒
อสุจิตสงขาโต	๔๑๕/๓๕๕	อหิตกามา	๓๙๖/๓๓๔
อสุภสณณ	๑๔๐/๙๔	อหเตน	๒๐๕/๑๖๒
อสุรกายา	๒๘๒/๒๓๒	อहतานิ	๒๒๘/๑๘๒
อเสวิตพหิ	๓๕๙/๓๐๔	อโห	๓๙๘/๓๓๕
อเสสวिरาคนิโรธ	๔๐๑/๓๓๘	อัสฏจิก	๓๗๙/๓๒๓
อสุสกาน	๓๐๙/๒๖๐		
อสุสสติ	๓๗๔/๓๑๘	[๑๑]	
อสุสม	๔๒๘/๓๗๒	อากงขมาโน	๑๕๘/๑๑๐
อสุสยาน	๒๔๗/๑๙๘	อากงขิต	๓๑๐/๒๖๑
อสุสรตนิ	๓๓/๑๘	อากาเรหิ	๑๑๔/๗๒
อสุสราชา	๒๔๗/๑๙๘	อากาสฏโจ	๑๗๑/๑๒๕
อสุสวต	๖๖/๔๒	อากาสานญายตนิ	๑๒๗/๘๑
อสุสสพเพน	๒๑๐/๑๖๘	อากาสานญายตญูปคา	๑๒๗/๘๑
อสุสาขานีย	๒๔๗/๑๙๘	อากาโส	๑๒๗/๘๑
อสุสาทำ	๑๒๘/๘๒	อากิณญญายตนิ	๑๒๘/๘๓
อสุสาม	๓๙๘/๓๓๕	อากิณญญายตญูปคา	๑๒๗/๘๑
อสุสามิก	๒๕๐/๒๐๐	อากิณญญมนุสสา	๒๑๐/๑๖๘
อสุสาเวสิ	๓๔๘/๒๙๒	อากิณญญกขา	๒๑๐/๑๖๘
อสุสาปสสาโส	๒๒๒/๑๗๙	อากิณญ	๕๖/๓๕
อสุสาสมตต	๑๖๔/๑๑๗	อากิริตวา	๔๓๒/๓๗๗
อสุสุ	๓๗๗/๓๒๐	อากิณญ	๔๒๕/๓๖๖
อสุสุตปพพา	๖๕/๔๒	อากจุเจยย	๑๓๔/๘๙
อสุโสสิ	๒/๑	อากตา	๑๓๔/๘๙

ปทานุกรโม	ปพเพ/องฺก	ปทานุกรโม	ปพเพ/องฺก
อาคมิสฺสนฺติ	๒๐๒/๑๖๑	อาเทวิตตฺตํ	๓๙๒/๓๓๔
อาคมเมตฺ	๓๒๓/๒๗๑	อาเทโว	๓๙๒/๓๓๔
อาคฺจาริ	๔๑๓/๓๕๐	อาธิปเตยฺยํสํวตฺตนิกํ	๑๙๗/๑๕๗
อาคฺ	๓๓๗/๒๘๔	อาณนฺทชนนี	๓๔๘/๒๙๒
อาฆาตเน	๔๑๓/๓๕๐	อาณิสฺสา	๑๕๐/๑๐๒
อาจริยกํ	๑๖๘/๑๒๑	อาเนยฺยํ	๓๒๒/๒๗๑
อาจริยปาจริยานํ	๒๑๒/๑๗๑	อาปชฺชนฺติ	๔๓๘/๓๓๓
อาจริยมฺภุจิ	๑๖๕/๑๑๘	อาปนฺนา	๔๒๐/๓๖๑
อาจิกุเขยฺย	๗๖/๔๗	อาปาเทสฺสามิ	๑๓๑/๘๕
อาชานโต	๓๖๕/๓๐๙	อาปายิกา	๓๒๐/๒๖๘
อาชานิสฺสติ	๗๒/๔๖	อาโปธาคฺ	๓๗๘/๓๒๑
อาชานเญยฺ	๗๔/๔๑	อาโปสณฺณา	๑๗๑/๑๒๕
อาชีวกโ	๒๓๑/๑๘๔	อาพาธา	๔๒/๒๗
อาณนาเปยฺยาสิ	๔๑๕/๓๕๓	อาภตํ	๒๕๕/๒๐๕
อาตปฺป	๓๓๔/๒๘๑	อาภา	๒๔๘/๑๙๙
อาตปิ	๑๖๐/๑๑๒	อาภุชิตฺวา	๓๗๔/๓๑๘
อาตุมายํ	๑๙๓/๑๕๑	อามกนฺธ	๓๒๐/๒๖๗
อาทิกฺลยาณํ	๘๖/๕๒	อามนฺตยามิ	๑๘๕/๑๓๙
อาทิจฺโจ	๒๕๘/๒๐๘	อามนฺเตสิ	๒/๑
อาทิตฺตํ	๔๒๔/๓๖๕	อายตฺตานนิ	๑๒๗/๘๑
อาทิตฺตสฺสุ	๓๔๖/๒๙๑	อายตฺตปณฺหิ	๓๕/๑๙
อาทิพฺรหฺมจิริยํ	๒๙๖/๒๔๘	อายตี	๑๑๖/๗๔
อาทียถ	๔๓๐/๓๗๖	อายตํ	๓๐๘/๒๕๙
อาทินวสณฺณํ	๑๔๐/๙๔	อายนฺตุ	๓๐๗/๒๕๙
อาทินวํ	๗๕/๔๗	อายสาຍ	๒๓๐/๑๘๔
อาเทวนา	๓๙๒/๓๓๔	อายสฺมา	๙๕/๖๔

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
อายาคเสฏฺฐเจหิ	๒๔๐/๑๙๑	อาโลโก	๒๘๓/๒๓๓
อายาม	๔๓๖/๓๘๐	อาวกฺกุนฺติ	๒๐๑/๑๖๑
อายาเมน	๒๑๐/๑๖๘	อาวสธาคาริ	๑๔๘/๑๐๐
อายาสิตตตุตํ	๓๙๕/๓๓๔	อาวสโถ	๑๕๓/๑๐๔
อายาโส	๓๙๕/๓๓๔	อาวิ	๑๔๑/๙๕
อายุโน	๓๘๙/๓๓๓	อาวิลํ	๑๙๑/๑๔๘
อายุปฺปมาณํ	๗/๓	อาวฺกฺกา	๖๕/๔๒
อายุสฺสทโคโต	๔๒๔/๓๖๕	อาวฺโสวาทเน	๒๑๖/๑๗๖
อายุสฺสขาริ	๑๖๙/๑๒๔	อาสนานิ	๑๔๘/๑๐๐
อายุสฺสํตตฺตนิกํ	๑๙๗/๑๕๗	อาสนนทฺรทฺกลาปํ	๔๓๐/๓๗๓
อาโยโค	๙๐/๕๗	อาสภิมฺภ	๓๑/๑๗
อารกฺขาทิกรณํ	๑๐๓/๖๘	อาสว	๑๔๒/๘๔
อารกฺโข	๑๐๓/๖๘	อาสา	๒๘๑/๒๓๐
อารณฺณเกสุ	๑๓๖/๙๑	อาสิ	๓๒๑/๒๖๙
อารทฺรจิตฺตา	๒๑๕/๑๗๔	อาสิตฺตฺโตทฺทกานิ	๔๓๐/๓๗๔
อารทฺรวิริยา	๑๓๘/๙๓	อาสํ	๑๕๓/๑๐๕
อารภติ	๔๐๒/๓๔๑	อาหเรยฺยํ	๔๑๙/๓๖๐
อารมฺภโวห	๓๒๓/๒๗๑	อาหาเรติ	๓๐๒/๒๔๘
อาราธนา	๓๗๐/๓๑๔	อาหิณฺสทฺนตา	๒๐๒/๑๖๑
อารามรามณฺเญยฺยกํ	๔๒๒/๓๖๓	อาหุเนยฺโย	๑๕๙/๑๑๑
อาราโม	๑๖๑/๑๑๓	อาพิมฺเปสฺสสาม	๒๓๓/๑๘๖
อาโรเปสฺสนฺติ	๒๐๕/๑๖๓	[อิ]	
อาลยรตา	๖๔/๔๑	อิจฺฉา	๓๒๐/๒๔๗
อาลยรามา	๖๔/๔๑	อิจฺฉามิ	๔๒๘/๓๘๓
อาลยสฺสมทฺทิตา	๖๔/๔๑	อิจฺฉินฺสฺสติ	๒๘๔/๒๓๔
อาโลเกเต	๑๖๐/๑๑๒	อิตฺถตฺตํ	๑๑๖/๗๔

ปทานุกรโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรโม	ปพเพ/องเก
อิตถาคารี	๒๖๕/๒๑๔	อุจฺเจจฺจามิ	๑๓๑/๘๕
อิตถี	๒๕๔/๒๐๔	อุชฺฐปฏฺิปนโน	๑๕๙/๑๑๑
อิตถีรตนั	๒๔๙/๑๘	อุชฺฐมคฺโค	๓๒๓/๒๗๑
อิทปฺปจฺยตา	๖๔/๔๑	อุชฺฐงฺกณฺนครเก	๒๑๐/๑๖๘
อิทปฺปจฺยยา	๙๖/๖๔	อุชฺฐฌายนฺติ	๒๐๐/๑๖๐
อิทฺธา	๒๑๐/๕๖	อุชฺฐาณสญฺญั	๑๙๖/๑๕๕
อิทฺธานุภาเวน	๘๙/๕๖	อุชฺฐเจหิ	๗๐/๔๕
อิทฺธิปาทา	๑๖๗/๑๑๙	อุณฺหาณี	๒๔๙/๑๙๙
อิทฺธิพหฺลิกตายน	๒๘๗/๒๓๗	อุณฺหิสีสโส	๓๕/๒๑
อิทฺธิมนฺโต	๓๓๕/๒๘๒	อุณฺเห	๓๐/๑๖
อิทฺธิมา	๑๗๑/๑๒๕	อุตฺตมปฺกฺกสฺส	๒๓๗/๑๘๙
อิทฺธิยา	๒๕๒/๒๐๑	อุตฺตรสีสํ	๑๙๘/๑๕๘
อิทฺธิวิภูพฺพนตายน	๒๘๗/๒๓๗	อุตฺตรั	๒๒๘/๑๘๓
อิทฺธิวิเสวิตายน	๒๘๗/๒๓๗	อุตฺตราสงฺกั	๖๖/๔๒
อิธฌฌาย	๓๕๔/๓๐๒	อุตฺตริตฺตรา	๑๓๐/๘๔
อินฺทขีลั	๓๓๒/๒๘๐	อุตฺตรเรน	๒๑๐/๑๖๘
อินฺทริย	๓๘๙/๓๐๘	อุตฺตทานกฺกุตฺตานโก	๙๕/๖๔
อิสฺสามจฺฉริยั	๓๕๘/๓๐๓	อุตฺตทานเสยฺยกั	๔๒๘/๓๗๐
อิสฺสามจฺฉริยสญฺโฆชนา	๓๕๗/๓๐๓	อุตฺตทานั	๔๒๕/๓๖๖
[อุ]		อุตฺตทานิกริสฺสนฺติ	๑๖๘/๑๒๑
		อุทกโต	๑๕๒/๑๐๔
อุกฺกชฺเชยฺย	๔๓๗/๓๘๒	อุทกธारा	๒๓๕/๑๘๗
อุกฺขรณฺตั	๔๓๒/๓๗๗	อุทกมณฺโโก	๑๔๘/๑๐๐
อุจฺจารปฺสฺสาวกมฺเม	๑๖๐/๑๑๓	อุทกั	๑๗๑/๑๒๕
อุจฺจาเรสฺสาม	๒๒๘/๑๘๒	อุทกานุกฺตานิ	๖๙/๔๔
อุจฺจาวจมาปชฺชติ	๓๖๗/๓๑๑	อุทเก	๖๙/๔๔
อุจฺฉินฺนา	๑๕๕/๑๐๗		

ปทานุกรกโม

๔๐๕

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
อุทกคจิจิตเต	๗๕/๔๗	อุปนจจนติยา	๓๔๙/๒๕๙
อุทปาที	๔/๒	อุปนาเมสิ	๑๙๔/๑๕๔
อุทพพยานุปลัสสี	๖๓/๔๑	อุปปชชติ	๕๗/๓๕
อุทานิ	๑๕๔/๑๐๖	อุปปชชชถ	๕๙/๓๗
อุทาหุ	๔๑๓/๓๕๐	อุปปชชชติ	๒๐๖/๑๖๓
อุทกขเล	๔๒๘/๓๗๑	อุปปชชชชชติ	๔๑๒/๓๔๙
อุทุมพรสสุ	๘/๔	อุปปชชชช	๓๒๘/๒๗๖
อุททิสติ	๙๐/๕๖	อุปปนนา	๑๘/๑๓
อุททิสติว	๔๑๓/๓๕๑	อุปปโกคคา	๔๒๐/๓๖๑
อุทเทเสหิ	๑๑๔/๗๒	อุปริปาสาทวคตสสุ	๒๔๓/๑๙๖
อุททคคโลโม	๓๕/๒๐	อุปริปาสาเท	๔๐๘/๓๔๖
อุททคคานิ	๓๕/๒๐	อุปลาปนาย	๑๓๕/๙๐
อุททจจกุกุกุจจ	๓๘๒/๓๒๘	อุปวตตนิ	๒๑๑/๑๗๐
อุททนิ	๔๒๑/๓๖๒	อุปวตตเน	๒๔๑/๑๙๓
อุททมโร	๓๒๐/๒๖๗	อุปวิชฌณา	๔๒๐/๓๖๐
อุททมาตกำ	๓๗๙/๓๒๒	อุปวุตถสสุ	๓๒๑/๒๖๙
อุปกกิลเส	๑๔๖/๙๙	อุปวุทยนุต	๓๓๘/๒๘๕
อุปกขลนุติ	๓๒๖/๒๗๖	อุปสงกมติ	๒๐๙/๑๑๖
อุปกจจิ	๑๖๓/๑๑๗	อุปสงกมิตพพา	๙๖/๕๒
อุปกโต	๔๒๒/๓๖๓	อุปสงกมิตพโพ	๓๑๓/๒๖๒
อุปกจเจโท	๓๙๐/๓๓๓	อุปสงกมิจุ	๒๐๘/๑๖๖
อุปฏจาเก	๑๖๔/๑๑๗	อุปสงกมิตสนนติ	๙๘/๕๕
อุปฏจาโก	๒๐๐/๑๕๙	อุปสนนตปทิสโส	๒๗๙/๒๒๙
อุปฏจันสาธา	๑๓๖/๙๐	อุปสนนโต	๑๑/๗
อุปฏจาเปสิ	๔๙/๒๘	อุปสมาย	๓๒๙/๒๗๗
อุปททุต	๒๓๒/๑๘๕	อุปสมปชช	๑๒๙/๙๓

ปทานุทฺทโม	ปพฺพเพ/องฺเก	ปทานุทฺทโม	ปพฺพเพ/องฺเก
อุปสัหฺรณ	๑๖๑/๑๑๕	อุปปทฺชติ	๓๘๔/๓๓๐
อุปพาเสตฺวา	๔๒๖/๓๖๗	อุปปทฺชฆาณา	๔๐๐/๓๓๖
อุปาทานกฺขนฺธสฺส	๖๓/๔๑	อุปปทฺชเชยฺยํ	๒๙๘/๒๔๙
อุปาทานนิโรธา	๖๐/๓๘	อุปปนฺนานิ	๔๐๒/๓๔๑
อุปาทานปจฺจยา	๕๗/๓๖	อุปปนฺโน	๕/๓
อุปาทานํ	๕๗/๓๖	อุปปลคฺคนุโร	๒๔๙/๑๙๙
อุปาทียติ	๑๒๖/๘๐	อุปปลํ	๒๕๓/๒๐๔
อุปาทิสเส	๔๐๔/๓๔๓	อุปปลิตินิยํ	๖๙/๔๔
อุปายาสิตตฺตํ	๓๙๕/๓๓๔	อุปปาโท	๓๘๔/๓๓๐
อุปายาโส	๓๙๕/๓๓๔	อุพฺพนฺธิตฺวา	๔๑๙/๓๖๐
อุปาเยน	๒๐๕/๑๖๓	อุพฺพาหติ	๔๑๕/๓๕๕
อุปาสกปริสา	๒๐๙/๑๖๖	อุพฺภินฺหิตฺวา	๔๒๑/๓๖๓
อุปาสกํ	๔๓๗/๓๘๓	อุภโตภาควิมฺภุจํ	๑๗๓/๑๒๘
อุปาสกา	๑๔๘/๑๐๐	อุภโตภาควิมฺตฺโต	๑๓๐/๘๔
อุปาสกานํ	๒๐๘/๑๖๖	อุภโตมุขา	๓๗๗/๓๒๑
อุปาสิกา	๑๖๘/๑๒๓	อุมฺมตฺโต	๔๓๒/๓๗๗
อุปาสิกานํ	๒๐๘/๑๖๖	อุยฺยานภุมิํ	๔๓/๒๔
อุปาสิกาปริสา	๒๐๙/๑๖๖	อุยฺโยเชสิ	๑๕๑/๑๐๓
อุปาสิกาย	๒๐๒/๑๖๑	อุรฺกฺกํ	๓๗๙/๓๒๓
อุเปกฺขโก	๒๖๑/๒๑๑	อุรฺกฺธา	๓๕๑/๒๙๖
อุเปกฺขาสติปาริสฺสฺส	๒๖๑/๒๑๑	อุสฺสสงฺฆปาโท	๓๕/๑๙
อุเปกฺขาสหคเตน	๒๖๒/๒๑๒	อุสฺสฺสูกํ	๓๔๔/๒๙๐
อุเปยฺยาเปตพฺพํ	๒๕๑/๒๐๑	อุพารวิเสสวริคฺม	๒๘๑/๒๓๑
อุโปสถนาคราชปมฺขานิ	๒๖๓/๒๑๒	อุพารว	๑๔๕/๙๗
อุโปสถิกสฺส	๔๑๕/๑๙๖	อุพมฺป	๑๕๔/๑๐๖
อุโปสโก	๒๔๖/๑๙๘	เอกคฺคา	๓๐๐/๒๕๐

ปทานุกรกโม

๔๐๗

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
เอกทีเส	๔/๒	เอตถญฺจโต	๓๑๙/๒๖๗
เอกตฺตสณฺณิโน	๑๒๗/๙๑	เอวํอนฺตีโต	๓๗๙/๓๒๒
เอกตฺเตน	๒๙๗/๒๓๗	เอวํ โคตฺตา	๑๓/๙
เอกเทโส	๔๒๐/๓๖๑	เอวํชฺจุจา	๑๓/๙
เอกทวาริ	๑๔๖/๙๘	เอวํทิกฺขุจี้	๔๑๐/๓๔๘
เอกนวุตฺติกปโป	๔/๒	เอวํทิกฺขายุกา	๔๑๗/๓๕๘
เอกนฺตอชฺฐโมสํนา	๓๖๖/๓๐๙	เอวํธมฺมา	๑๓/๙
เอกนฺตจฺจนฺทา	๓๖๖/๓๐๙	เอวํนามา	๑๓/๙
เอกนฺตนิพฺพิทาย	๓๖๘/๓๑๒	เอวํปญฺญา	๙๔/๖๓
เอกนฺตวาทา	๓๖๖/๓๐๙	เอวํมหานฺดูภาว	๑๘/๑๓
เอกนฺตสีลา	๓๖๖/๓๐๙	เอวํมหิพฺพุทฺธิกา	๑๘/๑๓
เอกนฺติเกน	๔๓๔/๓๗๘	เอวํภาวี้	๓๗๙/๓๒๒
เอกมนฺตํ	๔๐๙/๓๔๗	เอวํวาที	๔๑๐/๓๔๘
เอกวากุຍံ	๒๓๗/๑๘๙	เอวํวิมฺุตฺตา	๑๓/๙
เอกัส	๖๖/๔๒	เอวํวิหารี้	๑๓/๙
เอกายโน	๓๗๓/๓๑๗	เอวํสณฺณิ	๑๗๓/๑๒๗
เอการามตํ	๓๐๒/๒๕๔	เอวํสีลา	๑๓/๙
เอกาหมตํ	๓๗๙/๓๒๒	เอหิปฺสฺสิโก	๑๕๙/๑๑๑
เอเกกโลโม	๓๕/๒๐	โอภิณฺณา	๑๙๒/๑๕๐
เอโกทิ	๒๖๑/๒๑๑	โอภิรณฺติ	๑๙๘/๑๕๘
เอโกทิภาวํ	๔๐๒/๓๔๒	โอภฺกนฺติ	๓๘๘/๓๓๓
เอโกทิภูโต	๓๑๙/๒๖๗	โอภฺกมฺติ	๑๗๑/๑๒๕
เอชา	๓๖๗/๓๑๐	โอภฺกมิ	๑๗/๑๓
เอตปฺรมาเยว	๒๐๘/๑๖๖	โอภฺกมิตฺวา	๑๑๕/๗๔
เอตุ	๓๐๘/๒๖๐	โอภฺกสฺส	๑๓๔/๘๘
เอตฺตาวตฺตา	๕๘/๓๗	โอคาหิตฺวา	๒๕๐/๒๐๐

ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก
โอชา	๓๖๘/๓๑๒	โอวาเรนฺโต	๒๐๐/๑๖๐
โอธุนาถ	๔๒๕/๓๖๖	โอสรนฺติ	๑๘๘/๑๔๓
โอตตปปี	๑๓๘/๙๓	โอสาริยมานานิ	๑๘๘/๑๔๓
โอทาทคยหา	๓๔๐/๒๘๗	โอสาเรตพฺพานิ	๑๘๘/๑๔๓
โอทาทนุทสฺสนานิ	๑๗๓/๑๒๙	โอสฺสชฺชติ	๑๗๑/๑๒๖
โอทาทนิภาสานิ	๑๗๓/๑๒๙	โอสฺสชฺชิ	๑๖๙/๑๒๔
โอทาทวณฺณานิ	๑๗๓/๑๒๙	โอสฺสญฺโจ	๑๗๗/๑๓๓
โอทาทมนสา	๓๓๔/๒๘๑	อหาเรตฺวา	๕๔/๓๔
โอทาทวตฺถวสนสฺส	๔๑๕/๓๕๔	โอพาริเก	๑๖๗/๑๒๐
โอทาทา	๑๖๑/๑๑๔	โอพาโร	๑๘/๑๓
โอทาทานิ	๑๗๓/๑๒๙	[ก]	
โอธินา	๒๒๙/๑๘๓	กฺขชติ	๓๕๔/๓๐๑
โอณฑริตฺวา	๔๒๑/๓๖๒	กฺขชา	๒๑๗/๑๗๖
โอเนตปตฺตปาณี	๑๕๓/๑๐๕	กฺขชาธมฺโม	๒๑๒/๑๗๑
โอปนยโก	๑๕๙/๑๑๑	กฺขจี	๓๑๙/๒๖๖
โอปปาติกา	๑๕๗/๑๐๙	กจฺจิ	๕๑/๓๐
โอปมณฺโณ	๓๓๗/๒๘๔	กฺกฺกฺกจิกิ	๓๗๙/๓๒๓
โอปรชฺช	๒๖๙/๒๒๑	กฺกฺก	๔๓๔/๓๗๙
โอพฺพนาถิ	๑๙๓/๑๕๓	กฺกฺกจกา	๓๔๐/๒๘๗
โอภาโส	๑๘/๑๓	กฺกฺกจานิ	๔๒๘/๓๗๐
โอภาสชาโต	๓๔๖/๒๙๑	กณฺหสฺสูกานิ	๔๑๘/๓๕๘
โอมุทฺทก	๔๒๕/๓๖๖	กณฺหเสณิ	๓๔๒/๒๘๘
โอรมตฺตเกน	๑๓๗/๙๓	กณฺหสฺส	๓๔๒/๒๘๘
โอรัมภาคิยานิ	๑๕๗/๑๐๙	กตปฺพพ	๑๓๔/๘๘
โอโรโก	๕๕/๓๔	กตาวกาโส	๓๑๘/๒๖๖
โอริเม	๑๕๔/๑๐๖	กถิกถา	๓๕๗/๓๐๓

ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก
กามา	๓๐๗/๒๕๙	กิจฺเจเน	๖๕/๔๒
กามานิ	๓๒๓/๒๗๑	กิญฺจรหิ	๑๗๘/๑๓๓
กามาภิภู	๓๕๔/๓๐๑	กิญฺชกฺขเรณฺหา	๓๔๘/๒๙๒
กามาสวา	๑๔๒/๙๖	กิตฺตาวตฺตา	๑๑๙/๗๖
กามุปาทานํ	๑๐๐/๖๗	กิตฺตีสทฺโท	๑๔๙/๑๐๑
กามุปสณฺหิตา	๓๔๘/๒๙๒	กิตฺเตสิ	๓๔๙/๒๙๕
กามะสุมิจฺจอาจารย์	๒๐/๑๔	กิณฺณมณฺฑลํ	๓๓๗/๒๘๔
กามะหิ	๔๐๒/๓๔๒	กิมฺภุคํ	๕๕/๓๔
กายกมฺมํ	๑๔๑/๙๕	กิมฺหิจิ	๙๘/๖๖
กายวิมฺยูณํ	๔๐๐/๓๓๖	กิลฺนฺโตสฺมิ	๑๙๑/๑๔๘
กายวิมฺเอยยํ	๓๖๕/๓๐๘	กิลฺมโถ	๖๔/๔๑
กายสงฺขารา	๒๘๘/๒๓๙	กิลฺมิตฺถ	๔๓๐/๓๗๔
กายสมฺมาจารย์	๓๖๔/๓๐๖	กิโสมกํ	๓๗๗/๓๒๐
กายสมฺผลสุตฺตา	๑๐๒/๖๘	กิกโถ	๔๔/๒๔
กายสมฺผลสุโส	๑๑๓/๗๒	กีกการปฏิสาวินิ	๒๔๙/๒๐๐
กายสุส เภทา	๑๔๙/๑๔๒	กีกาติกํ	๓๕๘/๓๐๓
กายา	๑๗/๑๓	กีนินฺทานํ	๓๕๘/๓๐๓
กายานุปสฺสี	๑๖๐/๑๑๒	กิปฺจฺจยา	๕๗/๓๕
กายิกํ	๓๙๓/๓๓๔	กิปฺภาวํ	๓๕๘/๓๐๓
การาเปตฺวา	๓๑๗/๒๖๕	กีสณฺโณชนา	๓๕๗/๓๐๒
กาลกโถ	๕๐/๒๙	กีสมฺพยํ	๓๕๘/๓๐๓
กาลกิริยา	๓๙๐/๓๓๓	กุมารโก	๔๒๐/๓๖๑
กาลํ	๑๔๙/๑๐๑	กุมารกัปปํ	๒๖๙/๒๒๐
กาสายานิ	๕๔/๓๔	กุมารวณฺโณ	๒๘๔/๒๓๕
กิงฺกนิทฺทาลา	๒๕๘/๒๐๘	กุมาริกา	๔๒๐/๓๖๑
กิงฺกนิทฺทา	๒๕๘/๒๐๘	กุมฺพมัลลํ	๔๓๐/๓๗๓

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
กมุภี	๓๓๕/๒๘๓	[ข]	
กมุภีโร	๓๓๕/๒๘๓		
กมุฑ	๓๑๘/๒๖๖	ขณฺฑทานิ	๔๓๘/๓๘๓
กมุฑมาริโย	๑๓๔/๘๘	ขณฺฑชฺฌมานิ	๓๗๙/๓๒๒
กมุฑปริวตฺตโส	๒๑๑/๑๗๐	ขณฺฑจฺจิ	๔๐๘/๓๔๖
กมุฑเลหิ	๓๗๙/๓๒๒	ขณฺฑติยกุล	๕/๓
กมุฑติโย	๑๓๔/๘๘	ขณฺฑติยปณฺฑิตา	๒๐๔/๑๖๒
กมุฑลั	๑๕๔/๑๐๖	ขณฺฑติยปริสั	๑๔๙/๑๐๑
กมุฑตฺตปริวตฺตโต	๓๒๑/๒๖๙	ขณฺฑติยมหาสาลา	๒๔๑/๑๙๓
กมุฑลกิริยา	๕๓/๓๓	ขณฺฑติยสทฺสธานี	๓๒๖/๒๗๕
กมุฑลั	๒๘๘/๒๗๒	ขณฺฑติโย	๕/๓
กมุฑลสฺสชาติคฺมาย	๒๘๙/๒๔๑	ขณฺฑิตวาโท	๒๓๗/๑๘๙
กมุฑลสฺสสุปสมฺปทา	๙๐/๕๗	ขณฺฑิตี	๙๐/๕๖
กมุฑลา กมุฑลสวชฺชานวชฺชเสวิตพฺพา-		ขณฺธโร	๓๘๘/๓๓๓
เสวิตพฺพหีนปฺปณีตกณฺหสฺสกุณฺสป-		ขณฺธนียั	๒๔๒/๑๙๔
ปฏิกากานั	๓๐๒/๒๕๓	ขณฺธนียั	๑๖๔/๑๑๗
กมุฑการั	๒๕๖/๒๐๖	ขณฺธมฺมา	๑๒๓/๗๘
เกวลปริปฺพุณฺณั	๘๖/๕๒	ขโร	๑๖๔/๑๑๗
เกวลสฺส	๕๘/๓๘	ขลุ	๔๐๗/๓๔๕
เกสมตฺตกกา	๓๗๗/๓๒๐	ขาทถ	๒๑๐/๑๖๘
เกสมสฺสสุ	๕๔/๓๔	ขาทนียั	๑๖๒/๑๑๕
เกสา	๒๔๐/๑๙๒	ขาเทยฺยั	๔๑๙/๓๖๐
โกโร	๓๒๐/๒๖๘	ขายติ	๑๙๕/๑๕๔
โกนาโม	๓๖๗/๓๑๑	ขายิเต	๑๖๐/๑๑๒
โกมาริกา	๔๒๒/๓๖๓	ขิฑฺฑาปทฺฐิกา	๓๔๐/๒๘๗
โกเสยฺยสฺสชฺฌมานั	๒๖๓/๒๑๓	ขิฑฺฑาปสฺสทฺส	๔๒๘/๓๗๑
		ขิณฺฑิรจฺฌานโยนิ	๑๕๘/๑๑๐

ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก
ขีณนโร	๑๕๘/๑๑๐	คณฺฐตณฺหา	๑๐๑/๖๗
ขีณเปตฺติวิสโย	๑๕๘/๑๑๐	คณฺฐพฺพกายิ	๒๘๕/๒๓๖
ขีณา	๑๕๕/๑๐๗	คณฺฐพฺพราชา	๓๗/๑/๓๑๕
ขีณาปายทฺถคตฺติวินิปาโต	๑๕๘/๑๑๐	คณฺฐพฺพหานิ	๙๘/๖๖
ขีณาสวานิ	๑๐/๕	คณฺฐวิจาโร	๔๐๐/๓๓๘
ขุชฺชา	๔๒๒/๓๖๓	คณฺฐสญฺเจตนา	๔๐๐/๓๓๗
ขุทฺทกนกรเก	๒๑๐/๑๖๘	คณฺฐสญฺญา	๔๐๐/๓๓๗
ขุรุมฺมทฺ	๔๑๓/๓๕๐	คณฺฐา	๓๙๖/๓๓๔
เขมจฺกโร	๑๑/๖	คณฺเฑหิ	๒๒๗/๑๘๑
โขมฺ	๔๓๖/๓๘๑	คพฺพิณี	๔๒๐/๓๖๐
เขมียา	๓๔๐/๒๘๗	คมนีโย	๓๒๓/๒๗๒
เขโม	๑๒/๘	คมฺภีรวาภาโส	๙๕/๖๔
เขโ	๓๗๗/๓๒๐	คมฺภีโร	๖๔/๔๑
โขมทฺสฺ	๔๓๖/๓๘๑	ครุฑริสฺสนฺติ	๑๓๖/๙๑
โขมสฺสฺ	๔๓๖/๓๘๑	ครุฑริสฺ	๒๓๕/๑๘๗
		ครุฑโรติ	๑๙๙/๑๕๙
		ครุฑโรนฺตา	๒๒๗/๑๘๑
		ครุฑโร	๔๒๔/๓๖๕
		คเวสนฺตี	๔๒๐/๓๖๑
		คเวสิสฺสนฺติ	๔๒๖/๓๖๘
		คหณียา	๒๕๒/๒๐๒
		คหปตโย	๑๔๙/๑๐๑
		คหปตีกานิ	๓๒๕/๒๗๔
		คหปติปณฺธิตา	๒๐๔/๑๖๒
		คหปติปริสา	๑๗๒/๑๒๖
		คหปติมหาสาสา	๒๔๑/๑๙๓
[ค]			
คณฺาจริยา	๒๑๓/๑๗๒		
คณฺิโน	๒๑๓/๑๗๒		
คณเณ	๒๓๖/๑๘๙		
คณฺุโ	๓๖๗/๓๑๐		
คตโยพฺพนํ	๔๔/๒๔		
คตฺติ	๑๕๖/๑๐๘		
คเต	๑๖๐/๑๑๓		
คตฺตานิ	๒๔๙/๑๙๙		
คตฺติจิตฺโต	๓๔๘/๒๙๓		

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
คหปติรัตน	๒๕๐/๒๐๐	เคลมณฺวา	๑๖๕/๑๑๗
คหปติสทฺสธานี	๓๒๖/๒๗๕	โคฆาตกนฺเตวาสี	๓๗๘/๓๒๒
คพคพายนฺเต	๑๙๓/๑๕๑	โคฆาตโก	๓๗๘/๓๒๒
คาม	๒๔๘/๑๙๙	โคตฺตโต	๑๓/๙
คามกฺเขตฺเต	๒๑๐/๑๖๙	โคปฺขุโม	๓๕/๒๑
คามนิคมราชธานีสุ	๓๒๖/๒๗๖	โคปานสิวงฺก	๔๔/๒๔
การเวน	๒๑๗/๑๖๗	โควิณฺทมาปิตา	๓๐๙/๒๖๐
กาวิ	๓๗๘/๓๒๒		
กาโว	๔๓๘/๓๘๓	[ข]	
กาพฺพนพฺพณฺ	๔๑๓/๓๕๐	ฆมฺมาภิตฺตโต	๓๔๘/๒๙๒
กิชฺฌเมหิ	๓๗๙/๓๒๒	ฆฎฺฐ	๒๐๔/๑๖๒
กิมฺหิก	๔๒/๒๓	ฆานวิญฺญาน	๔๐๐/๓๓๖
กิริคพฺภาร	๓๓๔/๒๘๑	ฆานวิญฺญเมยฺย	๓๖๕/๓๐๘
กิริคุห	๓๒๐/๒๖๗	ฆานสมฺพสฺสชา	๑๐๒/๖๘
กิลติ	๔๓๔/๓๗๘	ฆานสมฺพสฺสโส	๑๑๓/๗๒
กิลานา	๑๖๔/๑๑๗	ฆาน	๒๓๘/๑๙๐
กิตฺตสทฺเทน	๒๑๐/๑๖๙	[จ]	
กิตฺตสฺสโร	๓๔๙/๒๙๔	จกฺกจฺฉินฺ	๑๙๑/๑๔๘
กิตฺเตหิ	๒๒๗/๑๘๑	จกฺกเนมิสทฺเทน	๓๕๒/๒๙๗
กัฏฺฐจิก	๓๗๙/๓๒๓	จกฺกรตฺน	๒๔๓/๑๙๖
คุณคณฺธุจิกขาตา	๙๕/๖๔	จกฺกวตฺติ	๒๐๖/๑๖๔
คุพฺพาลกานิ	๔๓๙/๓๘๕	จกฺกวาพฺปรมฺปรา	๒๔๐/๑๙๒
คุฏฏเป	๔๑๕/๓๕๓	จกฺก	๑๖๑/๑๑๔
คุฏฏาร	๔๓๒/๓๗๗	จกฺขุนา	๑๕๒/๑๐๓
คุฏฏาริกฺขุโม	๔๓๒/๓๗๘	จกฺขุปฺถสฺมี	๓๐๐/๒๕๑
คุถ	๔๑๕/๓๕๓	จกฺขุมตา	๓๓๒/๒๘๐

ปทานุภุโกโม	ปพฺพเองฺเก	ปทานุภุโกโม	ปพฺพเองฺเก
จกฺขุมตานุพฺพุโร	๓๕๕/๒๙๙	จวติ	๕๗/๓๕
จกฺขุมโต	๒๓๗/๑๘๙	จวนตา	๓๙๐/๓๓๓
จกฺขุมมา	๓๓๕/๒๘๒	จาโค	๔๐๑/๓๓๘
จกฺขุวิญฺญาณํ	๔๐๐/๓๓๖	จาตุम्मหาปเถ	๒๐๕/๑๖๓
จกฺขุวิญญฺเยยฺยํ	๓๖๕/๓๐๘	จาตุम्मหาราชิกปรีสา	๑๗๒/๑๒๖
จกฺขุสมฺผลสฺสชา	๑๐๒/๖๘	จาตุम्मหาราชิกานํ	๓๒๘/๒๗๗
จกฺขุสมฺผลโส	๑๑๓/๗๒	จาตุรฺนโต	๓๓/๑๘
จตุปปายิกา	๑๒๗/๘๑	จาริกํ	๔๐๖/๓๔๕
จตุปฺปทตฺตาย	๙๘/๖๖	จิตกํ	๒๐๕/๑๖๓
จตุปฺปทานํ	๙๘/๖๖	จิตา	๒๕๓/๒๐๓
จตุรฺกคินียา เสนาย	๒๔๔/๑๙๖	จิตฺติ	๓๓๙/๒๘๕
จตุราสีติถาลิปากสฺสสฺถานิ	๒๖๖/๒๑๗	จิตฺตกถิ	๔๐๗/๓๔๕
จตุราสีติเชนฺดฺสสฺสสฺถานิ	๒๖๖/๒๑๖	จิตฺตสงฺขารา	๒๘๘/๒๓๙
จตุราสีตินาคสฺสสฺถานิ	๓๖๖/๒๑๖	จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมฺนฺนาถํ	
จตุราสีติปาณสฺสสฺถานิ	๗๘/๔๘		๒๘๗/๒๓๗
จตุราสีติวตฺถโกฏิสฺสสฺถานิ	๒๖๖/๒๑๗	จิตฺตานุปสฺสี	๑๖๐/๑๑๒
จตุตาฬีสวสฺสสฺสสฺถานิ	๗/๔	จิตฺตีกถํ	๔๔๐/๓๘๖
จนฺทนคฺคนุโร	๒๔๙/๑๙๙	จิตรา	๓๓๘/๒๘๕
จนฺทนจฺจนฺณานิ	๑๙๘/๑๕๘	จิรกาลกตา	๔๑๗/๓๕๗
จนฺทโน	๓๓๗/๒๘๔	จิรฺภูจิติโก	๒๕๒/๒๐๒
จนฺทสฺสฺสนินฺสา	๓๔๐/๒๘๖	จิรปฏิกาหํ	๓๕๒/๒๙๖
จนฺทิมสฺสุริยา	๑๘/๑๓	จิรปพฺพชิตา	๑๓๖/๙๑
จมฺมํ	๓๒๕/๓๖๙	จิรํ	๗/๔
จรถ	๘๘/๕๔	จิรวรํ	๒๓๔/๑๘๖
จรมาโน	๔๐๖/๓๔๕	จฺจนฺณกชาตานิ	๓๗๙/๓๒๔
จริตพฺพํ	๓๒๓/๒๗๒	จฺจนฺณกํ	๒๓๐/๑๘๓

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องุเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องุเก
จุติ	๓๙๐/๓๓๓	ฉนุทราโค	๑๐๓/๖๘
เจตสา	๖๖/๔๒	ฉนุท	๔๐๒/๓๔๑
เจตสิก	๓๙๔/๓๓๔	ฉนุโท	๓๕๘/๓๐๔
เจตโส	๕๖/๓๕	ฉนุพสุทานิ	๘๙/๕๖
เจตติยจาริก	๒๐๒/๑๖๑	ฉนุภิตตุด	๓๑๘/๒๖๕
เจโต	๑๔๕/๙๘	ฉนุวิ	๒๓๕/๓๔๖
เจโตทุกขสมปปีตา	๒๑๑/๑๗๐	ฉนุวิญญ	๑๙๕/๑๕๕
เจโตปริยฉาณ	๑๔๕/๙๘	ฉนุวี	๔๒๗/๓๖๙
เจโตปริวิตก	๖๖/๔๒	ฉนุวิกา	๑๕๗/๑๑๐
เจโตวิสิปปีโต	๑๗๑/๑๒๕	ฉนุวิกา	๒๓๕/๑๘๗
เจโตวิมุตติ	๑๓๐/๘๔	ฉนุวิท	๔๑๓/๓๕๐
เจโตสมาริ	๑๖๕/๑๑๘	ฉนุนปปีญเจ	๑๓/๘
เจตวิตานานิ	๒๒๗/๑๘๑	ฉนุนปาท	๒๐๑/๑๖๐
โจรกาณิ	๔๓๙/๓๘๕	ฉนุนพญเม	๑๓/๙
โจรปปีปาเต	๑๘๐/๑๓๕		
โจโร	๔๑๓/๓๕๐		
			[ข]
		ฉนุฉนุฉนุ	๓๗๙/๓๒๓
		ฉนุฉนุฉนุ	๔๑๘/๓๕๙
		ฉนุฉนุฉนุ	๔๑๘/๓๕๘
		ฉนุฉนุ	๔๑๙/๓๖๐
		ฉนุฉนุ	๔๒๘/๓๗๐
		ฉนุฉนุ	๔๒๖/๓๖๗
		ฉนุฉนุ	๗๐/๔๕
		ฉนุฉนุ	๒๑๐/๑๖๘
		ฉนุฉนุ	๓๕๔/๓๐๑
		ฉนุฉนุ	๓๕๔/๓๐๒

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
ชินีสุ	๓๖๘/๓๑๒	ชาเนมุ	๓๑๘/๒๖๖
ชเนติ	๔๐๒/๓๔๑	ชาเนยฺยํ	๔๑๘/๓๖๐
ชเนตฺติ	๑๒/๗	ชายติ	๕๗/๓๕
ชเนสฺส	๓๔๓/๒๘๙	ชาเยถ	๕๘/๓๗
ชนฺนุมนตฺเตน	๒๒๙/๑๘๓	ชาลหตฺถปาโท	๓๕/๑๙
ชรสกฺกํ	๑๖๕/๑๑๘	ชาลํ	๒๕๘/๒๐๘
ชรา	๓๘๗/๓๓๓	ชฺชิสฺสโน	๓๔๘/๒๙๓
ชราธมฺโม	๔๔/๒๔	ชฺชิจฺจนฺโต	๓๔๘/๒๙๒
ชราธมฺมํ	๕๗/๓๕	ชฺชินฺโณ	๔๕/๒๕
ชลตฺสสุ	๓๔๖/๒๙๑	ชิตมฺห	๑๖๑/๑๑๔
ชลมกฺกิสฺสชาริว	๓๔๐/๒๘๖	ชิตา	๓๓๙/๒๘๕
ชหาสิ	๓๒๑/๒๖๙	ชินํ	๓๕๔/๓๐๒
ชาคริเต	๑๖๐/๑๑๓	ชินาสิ	๔๓๔/๓๗๘
ชาโคร	๑๙๒/๑๕๐	ชฺจุหาสมฺมสฺโส	๑๑๓/๗๒
ชาตฺรูป	๔๒๐/๓๖๑	ชฺชัยติ	๕๗/๓๕
ชาตานิ	๖๙/๔๔	ชฺชียถ	๕๘/๓๗
ชาตฺสสุ	๓๒๓/๒๗๒	ชฺชรณฺตา	๓๘๙/๓๓๓
ชาติ	๑๕๕/๑๐๗	ชฺชิวติ	๗/๔
ชาติชราภิกฺขุํ	๗๐/๔๕	ชฺชิวํ	๔๐๒/๓๔๑
ชาติโต	๙๔/๖๓	ชฺชิตพฺพ	๔๔/๒๔
ชาติธมฺมานํ	๓๙๘/๓๓๕	ชฺชิตสฺงขารํ	๑๖๔/๑๑๗
ชาตินิโรธ	๖๐/๓๘	ชฺชิตํ	๑๘๕/๑๔๐
ชาติปจฺจยา	๕๘/๓๘	ชฺชิตฺตกาเม	๔๑๙/๓๖๐
ชาติมา	๒๔๘/๑๙๙	ชฺชุตฺติมนฺโต	๓๓๕/๒๘๒
ชาติยา	๕/๓	เช	๑๖๑/๑๑๓
ชานาติ	๓๐๖/๒๕๘	เชจฺจุจฺจนฺสขฺปาโต	๔๑๕/๓๕๕

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องุเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องุเก
เชรจุโน	๔๑๕/๓๕๕	จเปตพพ	๒๕๑/๒๐๑
เชรฐโหมสมิ	๓๑/๑๗	จเปสสามิ	๓๐๕/๒๕๗
		จัน	๙๒/๖๐
[ฉ]		จิตจิตตส	๒๒๒/๑๗๙
ฉานรตา	๓๔๗/๒๙๑	จิต	๒๕๙/๒๑๐
ฉาน	๒๑๙/๑๗๘		
ฉาเปนติ	๒๐๕/๑๘๔	[ต]	
ฉาเปสสาม	๒๒๗/๑๘๑	ตจปริยนต์	๓๗๗/๓๒๐
ฉายตส	๓๔๖/๒๙๑	ตโจ	๓๗๗/๓๒๐
ฉาย	๓๔๗/๒๙๑	ตจนิ	๔๒๘/๓๗๑
ฉาเยย	๓๑๒/๒๖๒	ตณทุลน	๓๗๗/๓๒๑
[ฌ]		ตณทุขโย	๖๔/๔๑
ฌสสาม	๓๐๐/๒๕๐	ตณหา	๕๗/๓๖
ฌาน	๑๒๗/๘๑	ตณหานโรธา	๖๐/๓๙
ฌาณมตฺตยา	๓๘๐/๓๒๕	ตณหาปจฺจยา	๕๗/๓๖
ฌาตา	๖๖/๔๒	ตณหาสขยวิมุตฺตา	๓๖๖/๓๑๐
ฌาตาน	๑๔๖/๙๙	ตณหาสลุส	๓๗๐/๓๑๕
ฌาติกามาน	๓๒๕/๒๗๕	ตตรตฺตราภินนุทนี	๔๐๐/๓๓๖
ฌาติกุลาน	๓๒๕/๒๗๕	ตถตฺตยา	๙๘/๖๖
ฌาติปริวฏฺฐ	๓๒๐/๒๖๗	ตถาการิ	๓๐๒/๒๔๕
ฌาติสาลหิต	๔๑๒/๓๔๙	ตถาคตา	๑๓๒/๘๕
ฌายปฏฺฐโน	๑๕๙/๑๑๑	ตถาคโต	๑๖๗/๑๒๐
ฌายส	๒๑๔/๑๗๔	ตถารูปาน	๔๐๗/๓๔๕
		ตถาวาที	๓๐๒/๒๕๔
[ฐ]		ตทกลล	๑๒๖/๘๐
ฐปิโต	๓๐๕/๒๕๗	ตทสฺสิตา	๓๓๔/๒๘๑

ปทานุกรโม	ปพเพ/องฺก	ปทานุกรโม	ปพเพ/องฺก
ตนฺตฺตา	๑๕๗/๑๐๙	ติณฺณ	๑๕๔/๑๐๖
ตนฺตาทูลกชาตา	๙๕/๖๔	ติตฺถกฺกา	๒๑๓/๑๗๒
ตมตฺเต	๑๖๕/๑๑๙	ติตฺถิยสวากานํ	๒๐๘/๑๑๖
ตโมกฺขนฺนฺธ	๖๕/๔๒	ติตฺถิยานํ	๒๐๘/๑๑๖
ตฺรณฺติ	๑๕๔/๑๐๖	ติทิวูปปฺโน	๓๕๔/๒๙๙
ตสฺสฺสฺสฺสฺสฺส	๓๔๔/๒๙๐	ติทิวเวหิ	๒๔๐/๑๙๑
ตํกฺขา	๓๐๖/๒๕๘	ติปฺ	๔๓๖/๓๘๑
ตํสฺวา	๓๐๖/๒๕๘	ติมฺพฺร	๓๓๗/๒๘๔
ตาทิโน	๒๒๒/๑๗๙	ติริยํ	๓๒๐/๒๖๗
ตาทิสโก	๑๗๒/๑๒๖	ติโรราชาโน	๔๒๙/๓๗๒
ตารกานิ	๔๑๘/๓๕๘	ติลนํ	๓๗๗/๓๒๑
ตาลนฺตฺริกาสุ	๒๕๓/๒๐๓	ติสฺสฺสฺส	๓๓๕/๒๘๒
ตาลนํ	๒๕๗/๒๐๗	ติตฺติกา	๙๐/๕๖
ตาสฺสฺสฺส	๒๔๒/๑๙๔	ติรํ	๒๕๐/๒๐๐
ตาสฺส	๒๕๙/๒๐๙	ติเร	๑๕๔/๑๐๖
ตาลี	๒๕๖/๒๐๗	ติหมตํ	๓๗๙/๓๒๒
ตาวตฺติกา	๓๒๒/๒๗๑	ติสฺสภิกฺขุสฺสฺสฺส	๑๐/๖
ตาวตฺติสฺสปริสา	๑๗๒/๑๒๖	ติสฺสสฺสสฺส	๗/๔
ตาสฺสฺส	๒๑๐/๑๖๙	ตฺถุจฺ	๑๕๖/๑๐๙
ตาสฺส	๒๒๗/๑๘๑	ตฺถุหิมาเว	๑๖๐/๑๑๓
ติกฺขตฺตํ	๔๒๖/๓๖๗	ตฺถุหิมาเว	๓๐๑/๒๕๑
ติกฺขินฺนฺทฺริเย	๖๙/๔๔	ตฺตฺตฺตฺต	๓๔๘/๒๙๒
ติกฺขจฺ	๑๖๗/๑๒๐	ตฺตฺตฺต	๒๔๒/๑๙๕
ติณฺณกฺกฺก	๔๐๖/๓๔๕	ตฺตฺต	๑๙๘/๑๕๘
ติณฺณกฺก	๗๖/๔๗	ตฺต	๔๒๓/๓๖๔
ติณฺณกฺก	๒๙๖/๒๔๘	ตฺต	๔๒๓/๓๖๔

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
เตโชธาตุ	๓๗๘/๓๒๑	ทณฺฑาทานสตุถาทานกลหวิคฺคหวิวาท-	
เตโชสหคโต	๔๒๔/๓๖๕	ตุํวํตุํวํเปสฺสณฺณมฺมุสฺสาวาทา	๑๐๓/๖๘
เตเลน	๔๑๕/๓๕๔	ทณฺฑทปฺรายนํ	๔๕/๒๕
		ทณฺฑํ	๔๑๓/๓๕๐
[ถ]		ททฺทลฺลมานา	๓๓๖/๒๘๔
ถมฺภ	๑๔๘/๑๐๑	ทณฺฑฏฺฐิกํ	๓๗๙/๓๒๓
ถมฺภา	๒๕๓/๒๐๓	ทณฺฑปฺปรี	๓๐๙/๒๖๐
ถนฺยนฺโต	๓๔๒/๒๘๘	ทณฺฑมโย	๒๕๖/๒๐๗
ถามสา	๓๖๖/๓๑๐	ทณฺฑา	๒๔๐/๑๙๒
ถีนมิทฺฐ	๓๘๒/๓๒๗	ทมถิ	๒๔๖/๑๙๘
ถูป	๒๓๐/๑๘๔	ทมสฺส	๒๖๐/๒๑๑
ถูปา	๒๓๗/๑๘๙	ทสวสฺสทฺทเทสิโก	๔๒๐/๓๖๐
ถูปารโห	๒๐๖/๑๖๓	ทสาติเรกานิ	๑๕๗/๑๑๐
ถูป	๒๐๕/๑๖๓	ทสฺสนกาโม	๗๓/๔๖
เถรา	๑๓๖/๙๑	ทสฺสนาย	๒๐๙/๑๖๗
		ทสฺสนียา	๒๔๙/๑๙๙
[ท]		ทสฺสนียานิ	๒๐๒/๑๖๑
ทกฺขณฺติ	๕๐/๒๙	ทสฺสนีย	๒๕๒/๒๐๑
ทกฺขิณฺมาทิส	๑๕๓/๑๐๕	ทสฺสาวี	๔๑๘/๓๕๘
ทกฺขิณ	๒๒๗/๑๘๒	ทสฺสเยยฺย	๔๑๓/๓๕๐
ทกฺขิณฺน	๒๑๐/๑๖๘	ทหฺรสฺสเสว	๑๑๕/๗๔
ทกฺขิณฺนโย	๑๕๙/๑๑๑	ทพฺพปาการโตรณ	๑๔๖/๙๘
ทกฺขิสฺสติ	๕๐/๒๙	ทพฺพทวาร	๑๔๖/๙๘
ทกฺโข	๓๗๔/๓๑๘	ทพฺพหยา	๔๑๓/๓๕๐
ทกฺขพฺโพ	๔๑๘/๓๕๙	ทากา	๒๔๐/๑๙๑
ทกฺกฺก	๒๓๕/๑๘๗	ทานเวณฺสา	๓๓๙/๒๘๕

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
ทานัน	๒๕๔/๒๐๔	ทุกุกฏี	๑๗๘/๑๓๔
ทิชา	๓๓๘/๒๘๕	ทุกุกกรตริ	๑๙๓/๑๕๑
ทิกฺขจรมมา	๗๖/๔๗	ทุกุกขกขนฺธสส	๕๘/๓๘
ทิกฺขจรมมิกำ	๓๑๙/๒๖๖	ทุกุกขกขยาย	๑๔๑/๙๕
ทิกฺขจิ	๑๔๑/๙๕	ทุกุกขโหมนสฺสทานัน	๔๐๕/๓๔๓
ทิกฺขจิตถัม	๔๐๗/๓๔๕	ทุกุกขมฺเม	๓๙๑/๓๓๓
ทิกฺขจุปาทานัน	๑๐๐/๖๗	ทุกุกขนิโรธคามินัน	๑๕๕/๑๐๗
ทินฺนปฺพพิ	๑๓๔/๘๘	ทุกุกขนิโร	๑๕๕/๑๐๗
ทิกฺขพจกขุ	๒๕๐/๒๐๐	ทุกุกขปฏิกฺขเล	๔๑๙/๓๖๐
ทิกฺขพวณฺณ	๒๔๙/๑๙๙	ทุกุกขสมุทฺยสมฺภาโว	๑๑๖/๗๔
ทิกฺขพปริสา	๒๘๒/๒๓๑	ทุกุกขสมุทฺโย	๑๕๕/๑๐๗
ทิกฺขพานัน	๑๙๙/๑๕๘	ทุกุกขิ	๑๕๕/๑๐๗
ทิกฺขพิสฺสาม	๔๓๔/๓๗๙	ทุกุกขิตา	๔๑๒/๓๔๙
ทิกฺขเพหิ	๒๒๘/๑๘๒	ทุกุกขี	๔๕/๒๖
ทิวา	๒๑๐/๑๖๘	ทุกุกคตฺตี	๙๕/๖๔
ทิวาวิหารัน	๑๙๒/๑๕๐	ทุกุกคณฺธสงฺฆาตา	๔๑๕/๓๓๕
ทิวาเสยฺย	๔๐๘/๓๔๖	ทุกุกคณฺโ	๔๑๕/๓๓๕
ทิวียา	๓๖๙/๓๑๓	ทุกุกคิยภาณวโร	๑๖๕/๑๑๕
ทิสา	๓๑/๑๖	ทุกุกทสฺ	๖๔/๔๑
ทิสฺสนฺติ	๗๐/๔๔	ทุกุกทโส	๖๔/๔๑
ทิมฺงคฺลีส	๓๕/๑๙	ทุกุกทิกฺโข	๒๕๘/๒๐๘
ทิมฺมทฺธานัน	๑๕๕/๑๐๗	ทุกุกทิกฺขจฺรูป	๓๕๓/๒๙๘
ทิมฺรตฺถ	๒๐๐/๑๕๙	ทุกุกพฬกฺกิรณ	๑๔๖/๙๙
ทิมฺชาโยโก	๒๕๒/๒๐๑	ทุกุกพฺภุเม	๔๓๘/๓๘๓
ทิมฺจมฺมปริวารานัน	๒๖๓/๒๑๓	ทุกุกมฺโน	๔๕/๒๖
ทียติ	๔๓๙/๓๘๕	ทุกุกนฺโ	๖๔/๔๑

ปทานุกรกโม

๔๒๑

ปทานุกรกโม	ปพเพ/อุงเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/อุงเก
ทุรภิสุมภวตริ	๑๓๓/๑๕๑	เทเสยฺย	๖๔/๔๑
ทุรุปลสงฺกมา	๓๔๗/๒๙๑	เทเสสฺสนฺตฺติ	๑๖๘/๑๒๑
ทูลลทฐิ	๑๙๗/๑๕๖	เทหิ	๓๓๒/๒๘๐
ทูลลภา	๒๔๐/๑๙๒	โทพฺพโม	๓๒๐/๒๖๘
ทฺวิณฺณปาเย	๖๙/๔๔	โทมนสฺส	๓๕๙/๓๐๔
ทฺสุสึลลสฺส	๑๔๙/๑๐๑	โทวาริโก	๑๔๖/๙๘
ทฺสุสึโล	๑๔๙/๑๐๑	โทโส	๓๒๐/๒๖๘
เทวกายา	๓๓๒/๒๘๐	ทฺวตฺตีสมหาปฺริสฺสทฺทฺทฺทฺ	๓๓/๑๘
เทวทฺทฺทฺทฺทฺ	๑๖๙/๑๒๔	ทฺวากาเร	๖๙/๔๔
เทวนิกายะ	๙๑/๕๗	ทฺวีหฺมตฺ	๓๗/๙/๓๒๒
เทวตาโย	๑๕๒/๑๐๓		
เทวตาสตานิ	๙๑/๕๗	[๕]	
เทวตาสทฺสฺสฺสฺสฺ	๙๑/๕๗	ทฺชคฺคิ	๒๔๘/๑๙๙
เทวตฺตฺตฺ	๘๙/๖๖	ทฺณณิ	๔๒๐/๓๖๑
เทวปฺตฺตฺ	๑๙/๑๓	ทฺนกรณิณิ	๒๕๐/๒๐๐
เทวมณฺสฺสฺสฺ	๑๕๙/๑๑๑	ทฺนลฺกฺทฺ	๓๒๒/๒๗๐
เทวา	๑๖๑/๑๑๔	ทฺนวตฺ	๑๒/๘
เทวานมฺนิโท	๒๙๘/๒๔๙	ทฺน	๔๒๐/๓๖๑
เทวาทิฏฺ	๓๕๔/๓๐๑	ทฺนฺสฺเต	๒๕๓/๒๐๓
เทवासฺสฺสฺสฺ	๓๖๘/๓๑๒	ทฺมมจกฺกปฺปวตฺตฺ	๙๑/๕๕
เทวินฺท	๒๔๐/๑๙๑	ทฺมมจกฺก	๒๐๒/๑๖๑
เทวี	๑๒/๗	ทฺมมจกฺก	๗๕/๔๗
เทเว	๒๕๘/๒๐๘	ทฺมมจริยา	๕๓/๓๓๓
เทโว	๑๗๑/๑๒๕	ทฺมมตฺถฺ	๑๐๑/๖๗
เทสิโต	๑๖๕/๑๑๘	ทฺมมทฺปา	๑๖๕/๑๖๘
เทเสตฺ	๖๘/๔๓	ทฺมมทฺธา	๑๖๘/๑๒๑

ปทานุทโกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุทโกโม	ปพเพ/องเก
ธมฺมธาทุ	๑๓/๙	ธมฺไม	๑๕๙/๑๑๑
ธมฺมนวโย	๑๔๖/๙๘	ธมฺเมสุ	๑๖๐/๑๑๒
ธมฺมปริยาโย	๑๕๙/๑๑๐	ธมฺโม	๑๕๙/๑๑๒
ธมฺมปาสาทปมฺขานิ	๒๖๓/๒๑๒	ธาทุโส	๓๗๘/๓๒๑
ธมฺมธมฺมโย	๒๐๖/๑๖๔	ธารณียํ	๑๙๔/๑๕๓
ธมฺมราชา	๒๑๐/๑๖๘	ธาริตุ	๔๓๗/๓๘๓
ธมฺมมทฺธา	๑๔๑/๙๕	ธารียุ	๗๖/๔๘
ธมฺมวิจยสมโพชฌงฺคํ	๑๓๙/๙๔	ธุตฺตา	๒๔๒/๑๙๕
ธมฺมวิจาโร	๔๐๐/๓๓๘		
ธมฺมวิทฺกโก	๔๐๐/๓๓๘	[น]	
ธมฺมวินโย	๕๕/๓๔	นกฺขตฺตานิ	๓๔๐/๒๘๖
ธมฺมสญฺเจตนา	๔๐๐/๓๓๗	นกฺขมตฺติ	๑๒๓/๗๙
ธมฺมสญฺญา	๔๐๐/๓๓๗	นขา	๓๗๗/๓๒๐
ธมฺมสมยํ	๓๓๒/๒๘๐	นกรํ	๑๒/๗
ธมฺมสรณา	๑๖๕/๑๑๘	นจุเจหิ	๒๒๗/๑๘๑
ธมฺมํ	๑๖๘/๑๒๑	นฐฺชา	๑๗๕/๑๓๐
ธมฺมา	๑๖๕/๑๑๘	นทียา	๒๕๐/๒๐๐
ธมฺมาทาโส	๑๕๙/๑๑๐	นนฺทนฺติ	๓๐๐/๒๕๒
ธมฺมานุธมฺมปฏฺฐิปนฺน	๑๙๙/๑๕๙	นนฺทิราศสฺสคตฺตา	๔๐๐/๓๓๖
ธมฺมานุธมฺมํ	๒๘๘/๒๓๘	นนฺทเทยฺย	๓๔๘/๒๙๓
ธมฺมานุสฺสึ	๑๖๐/๑๑๒	นภํ	๒๕๘/๒๐๘
ธมฺมาย โปกฺขรณียา	๒๕๙/๒๑๐	นมนฺติ	๑๕๒/๑๐๓
ธมฺมิกํ	๑๓๔/๘๙	นมนฺตฺตฺตมิ	๓๔๘/๒๙๓
ธมฺมียา กถาย	๑๖๑/๑๑๓	นมิ	๖๖/๔๒
ธมฺมึ	๑๕/๑๑	นรินฺทปฺปฺติโต	๒๔๐/๑๙๑
ธมฺมฺปสณฺหิตา	๓๔๘/๒๙๒	นสฺสตี	๖๖/๔๒

ปทานุกรกโม	ปพเพ/อจุเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/อจุเก
นโพรราชา	๓๓๗/๒๘๔	นามโคตตัม	๔๐๙/๓๔๗
นุหาดกสทานิ	๓๑๑/๒๖๑	นามโต	๙๔/๖๓
นุหาปเก	๒๕๔/๒๐๔	นามนุเยน	๓๔๐/๒๘๘
นาคราชา	๒๔๐/๑๙๑	นามรูปนิโรธ	๖๐/๔๐
นาคานัน	๓๓๖/๒๘๓	นามรูปปัจจุยา	๕๘/๓๘
นาคินุท	๒๔๐/๑๙๑	นามรูป	๕๗/๓๗
นาจจุณฺหาย	๒๕๒/๒๐๒	นามเนน	๒๑๖/๑๗๖
นาจโจทาทา	๒๔๙/๑๙๙	นาวัม	๑๕๔/๑๐๖
นาทิกา	๑๕๖/๑๐๘	นาสกุขิ	๑๗๘/๑๓๔
นาติกาพิกา	๒๔๙/๑๙๙	นิกิติ	๓๒๐/๒๖๘
นาติกิสสา	๒๔๙/๑๙๙	นิกกุชชิตัม	๗๖/๔๗
นาทิกเก	๒๗๓/๒๔๔	นิกฺขนุตัม	๘๙/๕๕
นาติถุสสา	๒๔๙/๑๙๙	นิกฺขมิตฺวา	๔๐๘/๓๔๖
นาติชัมมา	๒๔๙/๑๙๙	นิกฺขิปปิสฺสนฺติ	๒๒๐/๑๗๘
นาติรสฺสา	๒๔๙/๑๙๙	นิกฺขิปปิสฺ	๒๒๙/๑๘๓
นาติสํสํ	๒๕๒/๒๐๒	นิกฺเขโป	๓๙๐/๓๓๓
นาทิกิยาปริจาริกา	๒๗๔/๒๒๔	นิขณิตฺวา	๑๘๙/๑๔๗
นาทิกเก	๒๗๓/๒๒๔	นิขาตา	๒๔๒/๑๙๔
นानตฺตกาเย	๑๒๗/๘๑	นิคฺจฺจติ	๑๔๙/๑๐๑
นานตฺตวณฺณินโน	๓๓๕/๒๘๒	นิคฺเค	๔๑๓/๓๕๐
นานตฺตสณฺณานโน	๑๒๗/๘๑	นิคฺคเหตฺวา	๑๖๘/๑๒๑
นานตฺตสณฺณินโน	๑๒๗/๘๑	นิจฺจรติ	๓๐๑/๒๕๒
นानาธาตุ	๓๖๖/๓๑๐	นิจฺจรณฺตีสฺ	๑๙๓/๑๕๑
นานาภาโว	๒๐๗/๑๖๕	นิฏฺฐิตัม	๑๘๙/๑๔๖
นानุโมนฺติ	๑๘/๑๓	นิทานัน	๑๐๐/๖๗
นามกายสฺส	๑๑๔/๗๒	นิทุทธารมตัม	๑๓๗/๙๒

ปทานุทฺทโม	ปพฺเพ/องฺก	ปทานุทฺทโม	ปพฺเพ/องฺก
นินฺทฐนาถ	๔๒๕/๓๖๖	นินฺยุหนฺโต	๕๑/๓๐
นินฺธี	๒๕๐/๒๐๐	นินฺยุยานิกา	๑๔๑/๙๕
นินฺนมนนา	๒๗๖/๒๒๗	นินฺยุยาสี	๔๓/๒๔
นินฺนนาที	๒๘๕/๓๒๖	นินฺยุยีสฺสุ	๗๔/๔๗
นินฺปโก	๓๔๘/๓๙๓	นินฺรยปาลา	๔๑๓/๓๕๑
นินฺปาเตนฺติ	๔๒๕/๓๖๖	นินฺรยํ	๑๔๙/๑๐๒
นินฺปาเตสฺสุ	๔๒๖/๓๖๗	นินฺรามคฺคฺนโร	๓๑๙/๒๖๗
นินฺปโณ	๖๔/๔๑	นินฺรามิสฺสํ	๓๘๐/๓๒๕
นินฺพพตฺติ	๓๘๘/๓๓๓	นินฺรุฑฺฒนฺติ	๖๑/๔๐
นินฺพพตฺเตตฺวา	๔๒๘/๓๗๐	นินฺรุตฺติปโณ	๑๑๖/๗๔
นินฺพพานธาตฺยา	๒๐๒/๑๖๑	นินฺโรธธมฺมา	๑๒๓/๗๘
นินฺพพาเปสิ	๒๓๕/๑๘๗	นินฺโรธสฺสณฺณํ	๑๔๐/๙๔
นินฺพพานสฺส	๔๐๕/๓๔๓	นินฺโรธาย	๓๒๙/๒๗๗
นินฺพพานํ	๖๔/๔๑	นินฺวตฺถา	๒๒๘/๑๘๒
นินฺพพานาย	๓๒๙/๒๗๗	นินฺวาเรตา	๑๔๖/๙๙
นินฺพพายิ	๔๒๘/๓๗๑	นินฺวิสฺติ	๔๐๐/๓๓๖
นินฺพพิทาย	๓๒๙/๒๗๗	นินฺวิสฺมานา	๔๐๐/๓๓๖
นินฺพพฺตํ	๔๒๔/๓๖๕	นินฺเวสเน	๒๕๕/๒๐๕
นินฺมฺนฺเตติ	๓๐๐/๒๕๑	นินฺเวสฺนานิ	๑๕๒/๑๐๓
นินฺมิตฺเต	๑๖๗/๑๒๐	นินฺสมฺม	๓๕๕/๓๐๑
นินฺมิตฺเตหิ	๑๑๔/๗๒	นินฺสิณฺเน	๑๖๐/๑๑๓
นินฺมฺคุโ	๔๑๕/๓๕๓	นินฺสีทนํ	๑๖๖/๑๑๙
นินฺมฺขุชฺชิตฺคามฺยตา	๔๑๕/๓๕๔	นินฺสีเทยฺย	๓๐๓/๒๕๕
นินฺมฺขุชฺชถ	๔๑๕/๓๕๓	นินฺสฺสรณํ	๕๗/๓๙
นินฺมฺสฺสโลหิตมฺกฺขิตํ	๓๗๙/๓๒๓	นินฺจา	๑๕๒/๑๐๓
นินฺยตา (นินฺยโต)	๑๕๗/๑๐๙	นินฺวารเณ	๓๘๒/๓๒๗

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเ	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเ
นีลนิตฺตสนานิ	๑๗๓/๑๒๘	ปคฺคยฺห	๒๐๑/๑๖๐
นีลนิตฺตสนานิ	๑๗๓/๑๒๘	ปคฺคณิ	๗๑/๔๕
นีลวณฺณหานิ	๑๗๓/๑๒๘	ปจฺจนินฺยฺยาสิ	๔๔/๒๔
นีลา	๑๖๑/๑๑๔	ปจฺจโย	๑๗๑/๑๒๕
เนกขมมสํกปโป	๔๐๒/๓๔๑	ปจฺจเวกฺขติ	๓๗๗/๓๒๐
เนตฺตทานิ	๓๓๒/๒๘๐	ปจฺจตฺตํ	๑๕๙/๑๑๑
เนตฺตวา	๔๑๓/๓๕๐	ปจฺจนฺติมิ	๑๔๖/๙๘
เนมิตฺตตา	๓๓/๑๗	ปจฺจพฺพยาหาสิ	๓๐๕/๒๕๗
เนวสณฺณมานาสณฺณายตนิ	๑๒๘/๘๒	ปจฺจสฺสสํ	๓/๒
[ป]		ปจฺจาสีสตี	๑๖๕/๑๑๘
		ปจฺจจฺจุจาสิ	๑๕๔/๑๐๖
		ปจฺจปฏฺฐิจิโต	๒๐๗/๑๖๕
		ปจฺจทวารตฺตติ	๕๘/๓๗
ปกฺคิตวณฺโณ	๒๘๔/๒๓๔	ปจฺจทวารตฺตติ	๓๔๒/๒๘๘
ปกาสิคํ	๑๖๘/๑๒๓	ปจฺจปฏฺฐเปสฺสนนฺติ	๑๔๑/๙๕
ปกาสิโต	๔๓๗/๓๘๓	ปจฺจปฏฺฐิจิตา	๓๕๒/๒๙๖
ปกาเสสิ	๗๕/๔๗	ปจฺจตฺตตริตฺวา	๑๙๖/๑๕๕
ปกริย	๒๐๑/๑๖๐	ปจฺจสสมยํ	๒๗๗/๒๒๗
ปกฺกมฺมฺสํ	๘๘/๕๕	ปจฺจเจกคานํ	๓๓๑/๒๗๙
ปกฺกามิ	๔๒๖/๓๖๘	ปจฺจเจกปฺลลํเกสฺ	๒๘๕/๓๒๖
ปกฺกามํ	๓๔๓/๒๘๙	ปจฺจเจกสมพฺพุโร	๒๐๖/๑๖๓
ปกฺขายนฺติ	๑๖๔/๑๑๗	ปจฺจโจโรหิตฺวา	๗๔/๔๗
ปกฺขาลेतฺตวา	๑๔๘/๑๐๑	ปจฺจนานิปาตินิ	๒๔๙/๒๐๐
ปกฺขิ	๓๓๘/๒๘๕	ปจฺจนาวาหิ	๔๑๓/๓๕๐
ปกฺขิตฺตตาย	๙๘/๖๖	ปจฺจนิมาภิมุขา	๑๔๘/๑๐๑
ปกฺขิปีตฺวา	๒๐๕/๑๖๓	ปจฺจนิมาวจา	๒๑๘/๑๗๗
ปกฺขีปํ	๙๘/๖๖		
ปคฺคณฺหาติ	๔๐๒/๓๔๑		

ปทานุกรโม	ปพฺพ/องฺก	ปทานุกรโม	ปพฺพ/องฺก
ปจฺฉิเม	๒๐๐/๑๖๐	ปณฺณปริภาวิตํ	๑๕๙/๑๑๒
ปจฺฉิเมน	๒๑๐/๑๖๘	ปณฺณเปตารํ	๓๐๒/๒๕๓
ปชา	๙๕/๖๔	ปณฺณเปสฺสนฺติ	๑๖๘/๑๒๑
ปชาย	๑๘/๑๓	ปณฺณาย	๕๗/๓๗
ปชานาติ	๑๒๖/๘๐	ปณฺณาวจรํ	๑๑๖/๗๔
ปชานามิ	๓๔๘/๒๙๒	ปณฺณาวิมุตฺตี	๑๓๐/๘๔
ปชาปติโย	๔๒๐/๓๖๐	ปณฺณายเถ	๙๘/๖๖
ปโหฺหิสฺสามิ	๔๓๔/๓๗๘	ปณฺหาเวยฺยาकरणํ	๒๗๔/๒๒๕
ปฐฺวลิต	๓๒๑/๓๖๙	ปฐฺวลิกตฺถตานิ	๒๖๓/๒๑๒
ปฐฺวลิสฺสฺสติ	๒๓๓/๑๘๖	ปฐฺจเปยฺยํ	๒๕๔/๒๐๔
ปฐฺขํ	๓๑๘/๒๖๖	ปฐฺจเปสฺสนฺติ	๑๖๘/๑๒๒
ปณฺจมตฺเตหิ	๓๓๑/๒๗๙	ปฐฺจเปสิ	๓๐๘/๒๖๐
ปณฺจสฺตานิ	๑๕๗/๑๑๖	ปฐฺกิกฺจฺเจว	๒๐๗/๑๓๘
ปณฺชฺลิกา	๒๔๐/๑๙๒	ปฐฺกิกตฺถตานิ	๒๖๓/๒๑๒
ปณฺถตฺติ	๑๑๔/๗๒	ปฐฺกิกฺกนฺเต	๑๖๐/๑๑๒
ปณฺถตฺโต	๒๑๖/๑๗๕	ปฐฺกิกฺกฐฺขิตฺวา	๒๐๕/๑๖๓
ปณฺถตฺตํ น สมฺจุฉินฺทนฺติ	๑๓๔/๘๗	ปฐฺกิกฺขิเปยฺย	๑๗๘/๑๓๔
ปณฺถตฺติปโป	๑๑๖/๗๔	ปฐฺกิกฺคณฺหาม	๓๑๘/๒๖๖
ปณฺถเปติ	๑๑๗/๗๕	ปฐฺกิกฺคหิตํ	๓๑๘/๒๖๖
ปณฺถเปหิ	๑๙๑/๑๔๘	ปฐฺกิกฺคณฺเหยฺย	๗๕/๔๗
ปณฺถเปนฺโต	๑๑๗/๗๕	ปฐฺกิกฺคาหกา	๔๓๘/๓๘๓
ปณฺถเปสฺสนฺติ	๑๗๕/๑๓๒	ปฐฺกิกฺสณฺณานํ	๑๒๙/๘๓
ปณฺถวณฺโต	๑๓๘/๙๓	ปฐฺกิกฺสมฺพสฺโส	๑๑๔/๗๓
ปณฺถา	๕๙/๓๘	ปฐฺกิกฺจ	๑๐๓/๖๘
ปณฺถาวิมุตฺโต	๑๒๘/๘๓	ปฐฺกิกฺจสมฺปฺปนา	๑๒๓/๗๘
ปณฺถาปนาย	๑๑๖/๗๔	ปฐฺกิกฺจสมฺปฺปาโท	๙๕/๖๔

ปทานุกรกโม	ปพฺพេอญฺเเก	ปทานุกรกโม	ปพฺพេอญฺเเก
ปฏิจจันนํ	๗๖/๔๗	ปฏิวฏฺเฐสิ	๑๖๑/๑๑๔
ปฏินุญาย	๒๑๓/๑๗๓	ปฏิวสติ	๘๖/๕๒
ปฏินิสฺสสุโค	๔๐๑/๓๓๘	ปฏิวสนฺติ	๗๒/๔๖
ปฏินิสฺสชฺช	๔๒๙/๓๗๒	ปฏิววิฑฺฒิตุํ	๑๖๗/๑๒๐
ปฏินิสฺสชฺชิตุํ	๔๒๙/๓๗๒	ปฏิววิฑฺ	๑๕๕/๑๐๗
ปฏิปชฺชนฺติ	๔๒๐/๓๖๒	ปฏิวินตพฺโพ	๑๙๗/๑๕๖
ปฏิปชฺชาม	๒๐๓/๑๖๒	ปฏิวิริตา	๔๑๔/๓๕๒
ปฏิปฺปณฺนาเมตฺวา	๑๖๔/๑๑๗	ปฏิวเวทสุํ	๓๓/๑๗
ปฏิปถํ	๔๓๐/๓๗๓	ปฏิสณฺจิกฺขโต	๖๗/๔๓
ปฏิปทา	๓๐๒/๒๕๓	ปฏิสสฺสตีมตฺตตาย	๓๗๔/๓๑๙
ปฏิปนฺนํ	๓๐๒/๒๕๓	ปฏิสสฺสโต	๓๖๙/๓๑๓
ปฏิปฺปสฺสสมฺภา	๑๖๔/๑๑๗	ปฏิสสมฺโมทติ	๓๕๐/๒๙๕
ปฏิปุจฺจนฺติ	๓๖๗/๓๑๑	ปฏิสสฺสลาณา	๑๔/๑๐
ปฏิปุจฺจิตุํ	๒๑๗/๑๗๖	ปฏิสสฺสลิณฺสส	๘๖/๕๒
ปฏิปุจฺจิสฺสามิ	๔๑๑/๓๔๘	ปฏิสสฺสลิณา	๓๔๗/๒๙๑
ปฏิปฺพล	๒๕๑/๒๐๑	ปฏิสสฺสลิโน	๓๕๒/๒๙๖
ปฏิปาหา	๑๕๒/๑๐๓	ปฏิสสฺสลิเยยฺยํ	๓๑๒/๒๖๒
ปฏิปาณฺติ	๑๖๔/๑๑๗	ปฏิสฺสเวทติ	๔๒๕/๓๖๖
ปฏิปัสสุ	๖๕/๔๒	ปฏิสฺสสุตฺวา	๕๐/๒๙
ปฏิปาสิ	๔๑๘/๓๕๙	ปฏิสฺสวณฺติ	๔๑๘/๓๕๙
ปฏียตฺตํ	๑๘๙/๑๔๖	ปฏิสฺสอตคามิ	๖๕/๔๒
ปฏียาเทนฺตา	๒๒๗/๑๘๑	ปฏิมภาณฺวาโร	๑๕๔/๑๐๖
ปฏีรชาโน	๒๔๔/๑๙๖	ปฏิมาริณิพฺพตฺตา	๑๒๗/๙๑
ปฏีรूप	๕๖/๓๕	ปฏิมาริสมฺพุทฺโธ	๑๗๕/๑๓๐
ปฏีลาโก	๓๘๘/๓๓๓	ปฏิมิมฺนฺทเล	๓๔๘/๒๙๓
ปฏีโลมํ	๑๓๐/๘๔	ปฏีวิทฺตํ	๓๗๘/๓๒๑

ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก
ปจวีสณฺณินิโย	๒๐๑/๑๖๐	ปตฺถินฺนตโร	๔๒๔/๓๖๕
ปณฺเวณ	๔๑๓/๓๕๐	ปตฺถิริตฺวา	๔๓๒/๓๗๗
ปณฺาเมตฺวา	๒๓๔/๑๘๖	ปทกฺขิณํ	๑๔๘/๑๐๐
ปณฺิธาย	๓๗๔/๓๑๘	ปทหติ	๔๐๒/๓๔๑
ปณฺิยานิ	๔๓๐/๓๗๖	ปทุมํ	๒๕๓/๒๐๔
ปณฺิหิโต	๓๗๕/๓๑๙	ปทุมินิยํ	๖๙/๔๔
ปณฺิตตฺตรา	๑๓๐/๘๔	ปทฺสวตฺถิ	๒๑๔/๑๗๔
ปณฺิตตฺเร	๓๖๐/๓๐๕	ปทฺเส	๑๕๓/๑๐๕
ปณฺิต (ปณฺิโต)	๑๓๐/๘๔	ปธานํ	๙๑/๕๘
ปณฺุทิตฺธาติโย	๑๕๓/๑๐๕	ปนายติ	๔๑/๒๓
ปณฺุทิตตโร	๓๐๔/๒๕๖	ปนฺุตฺเสนาสนา	๓๖๗/๓๑๑
ปณฺุทิตเวทนีโย	๖๗/๔๓	ปนฺุตานิ	๔๑๘/๓๕๙
ปณฺุทิตา	๗๒/๔๖	ปปญฺจสณฺณาสงฺขาชาติโก	๓๕๘/๓๐๔
ปณฺุทิตานํ	๔๒๐/๓๖๒	ปปญฺจสณฺณาสงฺขาปภาโว	๓๕๘/๓๐๔
ปณฺุทิตो	๑๔๖/๙๓	ปปญฺจสณฺณาสงฺขาสมฺุทโย	๓๕๘/๓๐๔
ปณฺุทฺกมฺุพลปริวารานิ	๒๖๓/๒๑๓	ปปญฺจสณฺณาสงฺขานิทานโน	๓๕๘/๓๐๔
ปณฺุทฺมตฺติกาย	๔๑๕/๓๕๔	ปปตฺนฺุติ	๑๙๘/๑๕๘
ปณฺุณฺกุฎิยา	๔๒๘/๓๗๐	ปปาเต	๔๑๙/๓๖๐
ปตฺตจฺฉิวรํ	๒๑๐/๑๖๙	ปปเตยฺยํ	๔๑๙/๓๖๐
ปตฺตตฺตมฺุมา	๗๖/๔๗	ปปโปติ	๓๑๙/๒๖๖
ปตฺตตฺตปริยาปนฺุณฺมตฺตํ	๑๔๑/๙๕	ปยาเปสิ	๔๓๐/๓๗๓
ปตฺตตฺตพฺุ	๓๙๘/๓๓๕	ปปฺุผาสํ	๓๗๗/๓๒๐
ปตฺตตานิ	๒๔๒/๑๙๕	ปพาพฺุหา	๑๙๐/๑๔๗
ปตฺตติกา	๗๔/๔๗	ปพฺุพฺุชติ	๓๒๐/๒๖๗
ปตฺตติโก	๑๓๓/๘๖	ปพฺุพฺุชฺชา	๕๕/๓๔
ปตฺติฏฺฐาเปยฺย	๔๓๘/๓๘๓	ปพฺุพฺุชฺชิ	๕๒/๓๒

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
ปพพิชิตสนุติ	๗๘/๔๙	ปริกถ์	๒๗๗/๒๒๘
ปพพตมทุทฐนิฏฐิตโต	๗๐/๔๔	ปริกขุตมตติ	๓๖๗/๓๑๐
ปภาวดี	๑๒/๗	ปริกขยา	๑๕๗/๑๐๙
ปมาทาทิกรณ	๑๔๙/๑๐๑	ปริกคณนุหนติ	๑๕๒/๑๐๓
ปมฺญจนตุ	๗๑/๔๕	ปริกคโห	๑๐๓/๖๘
ปมฺฐา	๒๘๘/๒๓๙	ปริจเรยยาสิ	๔๒๘/๓๗๐
ปมฺฐิตโต	๓๐๓/๒๕๕	ปริจารยमानสฺส	๔๑๕/๓๕๔
ปยิริฐาหาสิ	๒๙๗/๒๔๙	ปริจาริกา	๓๕๒/๒๙๖
ปยิริฐาสติ	๓๓๕/๒๘๓	ปริจิตา	๑๗๘/๑๓๓
ปยิริฐาสนาย	๒๐๒/๑๖๑	ปริจาเรม	๓๐๔/๒๕๖
ปยิริฐาสยิ	๓๗๐/๓๑๕	ปริจาเรสฺสุ	๒๔๒/๑๙๕
ปรกามินี	๓๔๙/๒๙๔	ปริจิตา	๑๖๗/๑๒๐
ปรกาเย	๒๘๙/๒๔๑	ปริณายกรตน์	๒๕๑/๒๐๑
ปรณิมิตตวสวตฺตินี	๓๒๘/๒๗๖	ปริณายกรตน์ปมฺขานิ	๒๖๓/๒๑๓
ปรปฺปวาทำ	๑๖๘/๑๒๑	ปริณายเกน	๔๓๐/๓๗๖
ปรปฺปวาทา	๒๑๔/๑๗๓	ปริตตตฺตฺตานุกิฏฺฐิ	๑๑๘/๗๕
ปรเปสฺสา	๓๕๔/๓๐๐	ปริตสฺสตี	๑๒๖/๘๐
ปรมตฺโต	๓๔๑/๒๘๘	ปริตฺตํ	๗/๔
ปรมฺมรณนา	๑๔๙/๑๐๒	ปริตฺตฺตา	๑๗๑/๑๒๕
ปรมํ ตโป	๙๐/๕๖	ปริตฺตฺตานิ	๑๗๓/๑๒๗
ปรเหรณนา	๓๒๐/๒๖๘	ปริตฺโต	๑๑๗/๗๕
ปรเวทียेषุ	๓๑๙/๒๖๖	ปริทหามิ	๔๓๙/๓๘๖
ปรโลกวรชฺชภยทสฺสาวิโน	๖๙/๔๔	ปริเทวิตตฺตํ	๓๙๒/๓๓๔
ปรเสนปฺปมทฺทนา	๓๓/๑๘	ปริเทวณนา	๓๙๒/๓๓๔
ปรราชยิสิ	๓๖๘/๓๑๒	ปริเทวี	๒๐๗/๑๖๕
ปรามาสา	๓๖๖/๓๑๐	ปริเทโว	๓๙๒/๓๓๔

ปทานุกรโม	ปพฺพេองฺเก	ปทานุกรโม	ปพฺพេองฺเก
ปรินิพฺพาทุ	๑๖๘/๑๒๑	ปริเยสนานิโรธา	๑๑๑/๗๑
ปรินิพฺพานกาโลทานิ	๑๗๕/๑๓๐	ปริโยคาพฺพหรมฺมา	๗๖/๔๗
ปรินิพฺพานสมเย	๒๔๑/๑๙๓	ปริโยทาโต	๑๙๕/๑๕๔
ปรินิพฺพานํ	๑๖๘/๑๒๔	ปริโยสานกฺลฺยาณํ	๘๖/๕๒
ปรินิพฺพายติ	๑๒๖/๘๐	ปริโยสิตตํกปฺป	๒๙๖/๒๔๘
ปรินิพฺพายิ	๒๑๙/๑๗๘	ปริจาเรติ	๔๙/๒๙
ปรินิพฺพายินี	๑๕๗/๑๐๙	ปริวสติ	๒๑๕/๑๗๔
ปรินิพฺพายิโน	๓๓๐/๒๗๘	ปริวาโต	๓๔๑/๒๘๘
ปรินิพฺพายิสฺสติ	๒๐๑/๑๖๐	ปริวาเรถ	๓๔๒/๒๘๘
ปรินิพฺพายะยฺยํ	๑๖๔/๑๑๗	ปริวิตกฺโก	๕๖/๓๕
ปรินิพฺพุเต	๙๔/๖๓	ปริวุโต	๔๐๙/๓๔๗
ปรินิพฺพุโต	๒๒๐/๑๗๘	ปริเทवासิ	๓๐๔/๒๕๖
ปริเนตฺวา	๔๑๓/๓๕๐	ปริสํ	๑๔๙/๑๐๑
ปริปาโก	๓๘๙/๓๓๓	ปริสายํ	๒๓๒/๑๘๕
ปริปฺพุณฺณสงฺกปฺปา	๓๑๐/๒๖๑	ปริหริสฺสามิ	๑๖๕/๑๑๘
ปริปฺปูรยามี	๓๒๑/๒๖๙	ปริหานิ	๑๓๔/๘๗
ปริปฺปฺริการินี	๓๕๓/๒๙๗	ปริหาเปนติ	๑๓๔/๘๘
ปริปฺปุเรสุํ	๓๒๘/๒๗๗	ปริหายนฺติ	๖๖/๔๒
ปริภาเวตฺวา	๔๓๔/๓๗๙	ปฺรฺปูชามตี	๙๐/๕๖
ปริยาทินฺนวฏฺเฐ	๑๓/๘	ปโร	๔๐๗/๓๔๕
ปริยาทียติ	๔๓๐/๓๗๓	ปโรปญฺณาสํ	๑๕๗/๑๑๐
ปริยาเยน	๙๘/๖๖	ปลฺลฺลํกํ	๓๗๔/๓๑๘
ปริยฺยจฺจิตฺตจิตฺโต	๑๖๗/๑๒๐	ปลฺลฺลํเก	๒๖๑/๒๑๑
ปริเยสตุ	๓๒๑/๒๖๘	ปลาลปฺมุขํ	๓๒๐/๒๖๗
ปริเยสนํ	๑๐๓/๖๘	ปลฺลฺลลานิ	๑๕๔/๑๐๖
ปริเยสนา	๓๖๔/๓๐๘	ปลิปนฺนํ	๔๗/๒๖

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
ปสิสสุท	๓๔๘/๒๙๓	ปสิสสุติ	๓๗๔/๓๑๘
ปสิสสุท	๒๐๗/๑๖๕	ปสิสสุท	๔๒๒/๓๖๓
ปวนสุมี	๓๓๒/๒๗๙	ปสิสสุย	๔๑๘/๓๕๘
ปวตตต	๒๔๔/๑๙๖	ปหานสมญ	๑๔๐/๙๔
ปวตตติ	๒๐๒/๑๖๑	ปหาน	๓๗๒/๓๒๗
ปวิวิตติวาทิโน	๓๗๐/๓๑๔	ปหานาย	๔๐๒/๓๔๑
ปวิเสย	๔๓๘/๓๘๓	ปหาย	๔๐๒/๓๔๑
ปวิจจชาติมบีล	๓๔๐/๒๘๘	ปหิตต	๒๐๔/๑๖๒
ปเวเทสิ	๒๘๑/๒๓๐	ปหิตติ	๔๐๑/๓๓๘
ปเวธมาน	๔๔/๒๔	ปหิตมานา	๔๐๑/๓๓๘
ปเวเสตา	๑๔๖/๙๘	ปหิตทวิโ	๓๕/๒๐
ปสนนจิตต	๒๐๒/๑๖๒	ปหิต	๒๕๕/๒๐๔
ปสนนจิตเต	๗๕/๔๗	ปหิต	๔๓๒/๓๗๗
ปสนโน	๑๔๕/๙๗	ปโหติ	๒๑๒/๑๗๑
ปสนนติ	๔๒๐/๓๖๒	ปการวิวิ	๑๔๖/๙๙
ปสย	๑๓๔/๘๖	ปการสนธิ	๑๔๖/๙๙
ปสาทยายาสิ	๓๔๗/๒๙๑	ปจันโต	๓๔๔/๒๙๐
ปสาท	๑๙๓/๑๕๓	ปจลลิตคามิกา	๑๔๘/๑๐๐
ปสชาติ	๖๖/๔๒	ปจลลิตคามิก	๑๕๑/๑๐๓
ปสชาติ	๑๖๐/๑๑๒	ปจลลิต	๑๖/๑๒
ปสชาติ	๖๖/๔๒	ปจลลิต	๑๓๔/๘๙
ปสชาติ	๓๓๖/๒๓๓	ปจลลิต	๔๓๙/๓๘๕
ปส	๔๓๐/๓๗๔	ปจลลิต	๘๖/๕๒
ปส	๓๔๒/๒๘๘	ปจลลิต	๙๐/๕๖
ปสสทิสสมโพชฌงค์	๓๘๕/๓๓๑	ปจลลิต	๓๗๙/๓๒๒
ปสสมภย	๓๗๔/๓๑๘	ปจลลิต	๑๔๖/๙๙

ปทานุทฺทโม	ปทุเพ/องฺเก	ปทานุทฺทโม	ปทุเพ/องฺเก
ปาณาทิปาตา	๒๐/๑๔	ปายาสี	๑๖๑/๑๑๓
ปาณาทิปาตี	๔๑๒/๓๔๙	ปายีสฺสุ	๗๔/๔๗
ปาณินา	๓๔๒/๒๘๘	ปารคา	๓๔๐/๒๘๗
ปาโณ	๒๔๔/๑๙๖	ปารา	๑๕๔/๑๐๖
ปาตราชฺ	๒๔๖/๑๙๘	ปาริปุริยา	๔๐๒/๓๔๑
ปาตํ	๒๔๖/๒๑๓	ปาริมนุตฺติรํ	๑๙๘/๑๕๗
ปาตุภาวติ	๑๘/๑๓	ปาริเม	๑๕๔/๑๐๖
ปาตุภาวิตฺวา	๒๓๕/๑๘๗	ปาลิจฺฉํ	๓๘๙/๓๓๓
ปาตุภาวาย	๑๗๑/๑๒๖	ปาวจณํ	๒๑๖/๑๗๕
ปาตุภาโว	๓๘๘/๓๓๓	ปาวุสฺสโก	๔๓๒/๓๗๗
ปาตุรโหสิ	๗๓/๔๖	ปาสาทิกกา	๒๔๙/๑๙๙
ปาทภูจิกํ	๓๗๙/๓๒๓	ปาสาทิกโก	๒๕๒/๒๐๑
ปาทตลา	๓๗๗/๓๒๐	ปาหุเนยโย	๑๕๙/๑๑๑
ปานํ	๒๕๔/๒๐๔	ปาเหลสิ	๒๓๖/๑๘๗
ปานีเย	๓๔๘/๒๙๒	ปิฎฺฉิภูจิกํ	๓๗๙/๓๒๓
ปาปกํ	๔๐๗/๓๔๕	ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต	๑๖๖/๑๑๙
ปาปกานํ	๔๐๒/๓๔๑	ปิตกานิ	๔๑๘/๓๕๘
ปาปโก	๑๔๙/๑๐๑	ปิตา	๑๒/๗
ปาปมิตฺตา	๑๓๗/๙๓	ปิตุตํ	๓๗๗/๓๒๐
ปาปสมฺปวฏฺกกา	๑๓๗/๙๓	ปิตฺตุนตฺตรโส	๓๕/๒๐
ปาปสหายา	๑๓๗/๙๓	ปิทฺทิตฺวา	๔๒๑/๓๖๒
ปาปิจฺฉา	๑๓๗/๙๓	ปิปาสิโตสฺสมิ	๑๙๑/๑๔๘
ปาปิมนฺตํ	๑๗๕/๑๓๐	ปิปาโสโต	๓๔๘/๒๙๒
ปาปิมา	๑๖๘/๑๒๑	ปิปาสา	๒๔๒/๑๙๕
ปาโมกฺขา	๓๔๐/๒๘๗	ปิยรूपํ	๔๐๐/๓๓๖
ปาโมชฺชํ	๒๘๘/๒๓๙	ปิยวาทีนํ	๒๔๙/๒๐๐

ปทานุกรกโม

๔๓๓

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
ปิยา	๓๐๖/๒๕๕	ปฏณญกเขตต์	๑๕๙/๑๑๑
ปิยาปิยชาติกั	๓๕๕/๓๐๓	ปฏณญตติกา	๔๓๙/๓๕๕
ปิยาปิยนิทานิ	๓๕๕/๓๐๓	ปฏณญภาคา	๒๙๐/๒๔๓
ปิยาปิยปภว	๓๕๕/๓๐๓	ปฏญเกพหนิ	๑๕๒/๑๐๔
ปิยาปิยสมุทย	๓๕๕/๓๐๓	ปฏญเจณ	๙๖/๖๔
ปิยาปิยิ	๓๕๕/๓๐๔	ปฏญทริกั	๒๕๓/๒๐๔
ปิเยหิ	๓๙๗/๓๓๓	ปฏญทริกันิย	๖๙/๔๔
ปิโย	๒๕๒/๒๐๒	ปฏุตตทารา	๔๓๖/๓๙๒
ปิวถ	๒๑๐/๑๖๙	ปฏุตต	๑๕๓/๑๐๕
ปิสุณาวาจา	๔๑๒/๓๔๙	ปฏุกายา	๓๕๐/๒๙๕
ปิสุณาย	๔๐๒/๓๕๒	ปฏุกุชโน	๓๒๓/๒๗๑
ปิหกั	๓๗๗/๓๒๐	ปฏุกุชต	๑๖๙/๑๒๓
ปิตนิตสสนานิ	๑๗๓/๑๒๙	ปฏุกุ	๓๓๔/๒๙๑
ปิตนิกาสานิ	๑๗๓/๑๒๙	ปฏุกุภว	๓๑/๑๗
ปิตวณณานิ	๑๗๓/๑๒๙	ปฏุกุณาย	๓๖๙/๓๑๓
ปิตา	๑๖๑/๑๑๔	ปฏุกุพพหสมย	๒๒๖/๑๙๐
ปิตานิ	๒๖๕/๒๑๔	ปฏุกุพพญายินิ	๒๔๙/๒๐๐
ปิติสุข	๔๐๒/๓๔๒	ปฏุกุเพนิวาสปฏิสยุตตา	๑/๑
ปิติสมโพชฌมกั	๑๓๙/๙๔	ปฏุกุโพ	๓๗๗/๓๒๐
ปิติสมนสสชาโต	๓๐๓/๒๕๕	ปฏุกุโมหิ	๓๕๔/๓๐๐
ปิตเต	๑๖๐/๑๑๒	ปฏุกุขโต	๓๔๖/๒๙๑
ปฏุกุคณเวมตตตา	๒๑๕/๑๗๔	ปฏุกุขตวา	๓๔๐/๒๙๑
ปฏุกุจสสุ	๓๑๙/๒๖๖	ปฏุกุตถากิมุโ	๑๔๙/๑๐๑
ปฏุกุเจม	๓๕๔/๓๐๒	ปฏุกุตถิมา	๔๓๐/๓๗๓
ปฏุกุชกิตานิ	๓๗๗/๓๒๔	ปฏุกุตถิเมน	๒๑๐/๑๖๙
ปฏุกุณกิริยา	๕๓/๓๓	ปฏุกุสทมมสารถิ	๑๕๙/๑๑๑

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
ปฐิสปุคคลา	๑๕๙/๑๑๑	โปโรหิจเจ	๓๒๑/๒๖๙
ปฐิสยุดานิ	๑๕๙/๑๑๑	โปเสสิ	๔๒๘/๓๗๐
ปฐิสวรุตตมสส	๒๔๐/๑๙๑	โปเจสิ	๑๖๑/๑๑๕
ปฐิเส	๒๒๗/๑๘๑	โปโส	๑๕๓/๑๐๕
ปฐิโรหิต	๓๒๑/๒๖๘		
ปฐิต	๒๕๐/๒๐๐	[ผ]	
ปฐิตา	๑๕๓/๑๐๕	ผรุสวาจา	๔๑๒/๓๔๙
ปฐิเชติ	๑๙๙/๑๕๙	ผรุสยา	๔๐๒/๓๔๑
ปฐิเชนตา	๒๒๗/๑๘๑	ผลก	๒๕๖/๒๐๖
ปฐิเชสนนุติ	๑๓๖/๙๑	ผลนุติยา	๑๙๓/๑๕๑
ปฐิเชสิ	๒๓๕/๑๘๗	ผล	๔๑๔/๓๕๑
ปฐิณิ	๓๗๙/๓๒๔	ผลานิ	๒๕๒/๑๙๕
ปฐิ	๒๕๐/๒๐๐	ผลิกมยา	๒๕๒/๑๙๔
ปฐิรา	๑๕๔/๑๐๖	ผลิส	๑๖๙/๑๒๔
เปกขมานาน	๔๒๖/๓๖๘	ผลสนิโรธา	๖๐/๓๙
เปต	๕๐/๒๙	ผลสปปจยา	๕๗/๓๖
เปตติเก	๓๐๕/๒๕๗	ผลโส	๕๗/๓๗
เปมเนยสสโร	๓๘/๒๒	ผาเลสิ	๔๒๘/๓๗๑
เปสลา	๑๓๖/๙๒	ผาส	๑๖๔/๑๑๗
เปเสสิ	๕๐/๒๙	ผาสูกกามา	๓๙๗/๓๓๕
เปเสหิ	๒๕๒/๒๐๒	ผาสูกกจิก	๓๗๙/๓๒๓
โปกขรณิโย	๒๕๓/๒๐๓	ผาสุตโร	๑๖๕/๑๑๘
โปกขรณิรามณเฑยก	๔๒๒/๓๖๓	ผาสุวิหาร	๑๓๒/๘๕
โปตน	๓๐๙/๒๖๐	ผาส	๑๓๔/๘๙
โปโนพุกวิกา	๔๐๐/๓๓๖	ผิ	๑๖๘/๑๒๓
โปโนพุกวิกาย	๑๓๖/๙๑	ผุ	๒๔๘/๑๙๙

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
ผุฏฐสฺส	๓๙๑/๓๓๓	พหุขนา	๒๑๐/๑๖๘
ผุฏฺถ	๓๔๘/๒๙๓	พหุณิกขนฺตโร	๔๓๐/๓๗๔
โผฏฐพฺพตณฺหา	๑๐๑/๖๗	พหุสํกิตา	๑๖๗/๑๑๙
โผฏฐพฺพวิตกโก	๔๐๐/๓๓๗	พหุสฺสฺสา	๑๓๘/๙๓
โผฏฐพฺพวิจาโร	๔๐๐/๓๓๘	พหุสฺสฺสโต	๔๐๗/๓๔๕
โผฏฐพฺพสณฺณ	๔๐๐/๓๓๗	พารามเสยฺยกิ	๑๗๓/๑๒๘
โผฏฐพฺพสณฺเฑตนา	๔๐๐/๓๓๗	พาเล	๔๐๘/๓๔๖
โผฏฐพฺพา	๓๙๖/๓๓๔	พาหิ	๑๕๔/๑๐๖
[พ]		พาหิรี	๒๒๗/๑๘๓
		พาหุจฺจิกิ	๓๗๙/๓๒๓
		พาพฺพา	๑๖๔/๑๑๗
พนฺธ	๓๔๒/๒๘๘	พินฺทุ	๒๘๕/๒๓๖
พนฺธิตฺวา	๔๑๓/๓๕๐	พิลฺงฺกหฺตฺยิ	๔๓๙/๓๘๕
พนฺธิสฺสามิ	๔๓๖/๓๘๐	พิจารนิกฺขมณฺมตฺตํ	๑๔๖/๙๙
พลฺวา	๗๓/๔๖	พีชนํฺกลํ	๔๓๘/๓๘๓
พลํ	๑๓๒/๘๕	พีชานิ	๔๓๘/๓๘๓
พลา	๑๔๑/๙๕	พฺชฺฌติ	๔๓๔/๓๗๙
พลินา	๒๕๕/๒๐๕	พฺพุทฺธจฺจนฺนา	๖๙/๔๔
พลิปฺตฺตานํ	๓๓๙/๒๘๕	พฺพุทฺธปฺปมฺขิ	๑๕๓/๑๐๕
พลีพฺพทา	๑๙๓/๑๕๒	พฺพุทฺธมาทิจฺจพนฺธุํ	๓๗๐/๓๑๕
พลี	๑๓๔/๘๘	พฺพุทฺธปฺปสณฺหิตา	๓๔๘/๒๙๒
พหลวิเลปํ	๔๒๑/๓๖๒	พฺพุทฺธ	๒๑๗/๑๗๖
พหิรฺฐา	๑๗๓/๑๒๙	พฺพุทฺธ	๑๕๙/๑๑๑
พหุกรณียา	๑๓๕/๙๐	โพทฺธณฺเจ	๑๔๖/๙๙
พหุกิจฺจา	๑๓๕/๙๐	โพทฺธณฺเจสฺสุ	๓๘๕/๓๓๑
พหุชนสฺสา	๑๖๗/๑๒๐	โพทฺธิตฺโต	๑๗/๑๓
พหุชนหิตาย	๘๖/๕๒		

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
โพธิสตุตมาตา	๒๐/๑๓	พฺรหฺมโลกสหพฺยตาย	๓๒๗/๒๗๖
พฺยาคตา	๓๖๗/๓๑๑	พฺรหฺมโลเก	๖๖/๔๒
พฺยากาสี	๓๕๗/๓๐๓	พฺรหฺมชฺชุตฺโต	๓๕/๒๐
พฺยคา	๑๒๓/๗๙	พฺรหฺมโน	๓๐๐/๒๕๑
พฺยาริ	๔๘/๒๗	พฺรหฺมสุสโร	๓๕/๒๑
พฺยสเนน	๓๙๑/๓๓๓	พฺรหฺมโณ	๒๓๖/๑๘๘
พฺยตฺโต	๔๐๗/๓๔๕	พฺรหฺมณคหปติกา	๒๕๒/๒๐๒
พฺยการิสฺสามิ	๓๕๕/๓๐๒	พฺรหฺมณคโม	๓๔๔/๒๙๐
พฺยการะยยาสิ	๔๑๑/๓๔๘	พฺรหฺมณปริสฺ	๑๔๙/๑๐๑
พฺยาริธมฺมานิ	๓๙๘/๓๓๕	พฺรหฺมณปริสา	๑๗๒/๑๒๖
พฺยาริธมฺโม	๔๗/๒๗	พฺรหฺมณปณฺฑิตา	๒๐๔/๑๖๒
พฺยาปนฺนจิตฺตา	๔๑๒/๓๔๙	พฺรหฺมณมหาสาเล	๓๑๑/๒๖๑
พฺยคฺขจมฺมปริวารานิ	๒๖๓/๒๑๓	พฺรหฺมณมหาสาลา	๒๔๑/๑๙๓
พฺยาปาหวิตฺตก	๒๖๐/๒๑๑	พฺรหฺมณสหสฺสานิ	๓๒๖/๒๗๕
พฺยาปาหิ	๓๘๒/๓๒๗	พฺรหฺมณิ	๔๒๐/๓๖๑
พฺยาโม	๓๕/๒๐	พฺรหฺมโณ	๑๒/๗
พฺรหฺมกาณฺฐิกา	๑๒๗/๘๑	พฺรหฺมิ	๓๒๐/๒๖๗
พฺรหฺมจิริยํ	๙๑/๖๐	[ก]	
พฺรหฺมจิริยปริโยสานิ	๒๑๕/๑๗๕	ภกฺขิตา	๔๓๐/๓๗๖
พฺรหฺมจาริโน	๑๕๓/๑๐๕	ภควา	๑๓๑/๘๕
พฺรหฺมณฺณ	๓๒๔/๒๗๔	ภควนฺตรูโป	๓๖๗/๓๑๑
พฺรหฺมทณฺโฑ	๒๑๖/๑๗๖	ภควนฺโต	๑๓/๙
พฺรหฺมเทยฺยํ	๔๐๖/๓๔๕	ภคินี	๓๔๙/๒๙๔
พฺรหฺมปริสา	๑๗๒/๑๒๖	ภชฺติ	๓๒๐/๒๖๗
พฺรหฺมโลก	๘๗/๓๓	ภตฺตสฺมิ	๙๐/๕๗
พฺรหฺมโลกูปปตฺติยา	๓๒๓/๒๗๑	ภตฺตํ	๑๖๑/๑๑๕

ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก
ภตฺตสมฺมโท	๒๖๙/๒๒๐	ภาวสวา	๑๔๒/๙๖
ภตฺตา	๓๒๕/๒๗๕	ภโว	๕๗/๓๖
ภตฺตาทาเรน	๓๑๓/๒๖๒	ภสฺสสรตา	๑๓๗/๙๒
ภตฺตาทิหาโร	๒๖๓/๒๑๓	ภสฺสสารามา	๑๓๗/๙๒
ภตฺตทุกฺกามาโน	๓๒๕/๒๗๕	ภสฺสสารามตฺติ	๑๓๗/๙๒
ภทฺทกปฺเป	๔/๒	ภาทา	๓๙๗/๓๓๕
ภทฺทกํ	๒๔๖/๑๙๘	ภาทิรว	๒๗๙/๒๒๙
ภทฺทยฺยํ	๙/๔	ภารวา	๓๑๐/๒๖๑
ภทฺททานิ	๕๒/๓๒	ภาวนาปาริปปูริ	๓๘๕/๓๓๑
ภทฺโท	๒๔๖/๑๙๘	ภาวนาย	๔๐๒/๓๔๑
ภทฺธานิ	๑๕๓/๑๐๕	ภาวิตา	๑๖๗/๑๑๙
ภพฺพ	๖๙/๔๔	ภาวสฺสสนฺธุติ	๑๔๐/๙๔
ภมฺมการณฺเตवासึ	๓๗๔/๓๑๘	ภาวเอยฺย	๔๐๔/๓๔๓
ภมฺมากาโร	๓๗๔/๓๑๘	ภาสติ	๒๐๙/๑๖๗
ภยาตีตา	๓๔๓/๒๘๙	ภาสมานานํ	๓๑๒/๒๖๒
ภรโต	๓๑๐/๒๖๑	ภาสิตสฺส	๔๑๕/๓๕๓
ภวตฺตฺนหา	๑๑๒/๑๑๒	ภาสิตา	๑๔๕/๙๗
ภวตฺตฺนปฺปตฺติ	๓๕๔/๓๐๐	ภิกฺขุขอปฺริหานิยธฺมโม	๑๓๖/๙๑
ภวนิโรธา	๙๙/๖๖	ภิกฺขุณิโย	๑๖๘/๑๒๒
ภวนิโรโธ	๖๐/๓๘	ภิกฺขุณินํ	๒๐๘/๑๖๖
ภวเนตฺติ	๑๕๕/๑๐๗	ภิกฺขุณิปริสา	๒๐๙/๑๙๙
ภวปจฺจุยา	๕๗/๓๖	ภิกฺขุปริสา	๒๐๙/๑๖๖
ภวสฺงฺขารํ	๑๖๙/๑๒๔	ภิกฺขุสฺตสฺสทสฺสํ	๑๐/๕
ภวนฺโต	๓๒๒/๒๗๐	ภิกฺขุสฺงฺขมํ	๑๕๓/๑๐๕
ภวนฺตํ	๓๑๘/๒๖๖	ภิกฺขุสฺงฺเขน	๔๐๖/๓๔๕
ภวํ	๓๐๖/๒๕๘	ภิกฺขุสฺงฺโฆ	๑๓๖/๙๐

ปทานุภุโกโม	ปพฺพเพ/อฺงฺเก	ปทานุภุโกโม	ปพฺพเพ/อฺงฺเก
ภิกฺขุ	๑๖๘/๑๒๑	ภเณวํ	๓๔๒/๒๘๘
ภิกฺขุณฺโณ	๒๐๘/๑๖๖	ภเณสิทฺทเทณ	๒๑๐/๑๖๙
ภิกฺขุณี	๑๔๘/๑๐๑	ภิกฺคกฺขณฺธิ	๑๕๐/๑๐๒
ภิกฺขุโยโส	๕๒/๓๒	ภิกฺคชาณี	๑๔๙/๑๐๑
ภิกฺขุโยภาวาย	๔๐๒/๓๔๑	ภิกฺชนํ	๔๓๙/๓๘๖
ภิกฺษุมากาโย	๓๔๑/๒๘๘	ภิกฺชนียํ	๑๖๒/๑๑๕
ภิกฺโต	๓๑๘/๒๖๕	ภิกฺตี	๓๒๕/๒๗๕
ภุชิสฺสทานิ	๑๔๑/๙๕	ภิกฺโกโต	๓๐๗/๒๕๙
ภุชิสฺสเสหิ	๑๕๙/๑๑๑	[ม]	
ภุณฺนชก	๒๔๔/๑๙๗	มกฺกขิโต	๔๓๒/๓๗๗
ภุณฺนชิตฺตํ	๔๓๙/๓๘๕	มกฺกกุฏโต	๑๔๙/๑๐๑
ภุมฺมา	๓๓๔/๒๘๑	มกฺคธมฺมามตฺตํ	๑๓๒/๙๕
ภุสาคาราร	๑๙๓/๑๕๑	มกฺกเก	๒๑๗/๑๗๖
ภุตปฺปพฺพํ	๓๖๘/๓๑๒	มกฺกจฺจุ	๓๙๐/๓๓๓
ภุตตตฺตาย	๙๘/๖๖	มกฺกโจ	๓๑๙/๒๖๗
ภุตานํ	๙๘/๖๖	มกฺกจฺจิริยนิโรธาร	๑๐๕/๖๙
ภุตานุกมฺปา	๕๓/๓๓	มกฺกจฺจิริยํ	๑๐๓/๖๘
ภุเตหิ	๓๔๓/๒๘๙	มกฺกขํ	๒๔๔/๑๙๗
ภุมิ	๑๖๑/๑๑๓	มกฺกขมิมาร	๑๕๒/๑๐๓
ภุมิฉาลสฺส	๑๗๑/๑๒๕	มกฺกขเมกฺกลยารณํ	๘๖/๕๒
ภุมิฉาโล	๑๗๐/๑๒๔	มกฺกจกํ	๑๙๘/๑๕๘
ภุมิปตี	๓๒๑/๒๖๙	มกฺกขุ	๓๘/๒๒
ภุมิรามเณยฺยกํ	๔๒๒/๓๖๓	มกฺกขุสฺสโร	๓๘/๒๒
ภุมิเสนารปติ	๓๒๑/๒๖๙	มกฺกขุสฺสจกานํ	๔๑๘/๓๕๘
ภุริปณฺนสฺส	๓๐๐/๒๕๒	มกฺกณฺตติ	๓๐๒/๒๕๓
ภเว	๓๙๐/๓๓๓	มกฺกณฺตติ	๓๐๔/๒๕๕

ปทานุกรกโม	ปพฺพเพ/องฺกุ	ปทานุกรกโม	ปพฺพเพ/องฺกุ
มณฺณลสิ	๔๑๑/๓๔๘	มโน	๔๐๐/๓๓๗
มณฺณเณ	๑๖๕/๑๑๘	มโนปทฺฐสิกา	๓๔๐/๒๘๗
มณฺณรตนปมฺพานิ	๒๖๓/๒๑๓	มโนภาวนีเย	๒๐๒/๑๖๑
มณฺณรตนํ	๒๔๘/๑๙๙	มโนวิญญานํ	๔๐๐/๓๓๖
มณฺเณพฺพริโย	๒๔๘/๑๙๙	มโนวิญเณยฺยํ	๓๖๕/๓๐๘
มณฺฑลมาเพ	๒๒๗/๑๘๑	มโนสมฺพสฺสโส	๑๑๓/๗๒
มตฺตตณฺณตา	๙๐/๕๗	มโนสมฺพสฺสชา	๑๐๒/๖๘
มตฺตติกาย	๔๒๑/๓๖๒	มโนสมฺพสฺสชํ	๓๙๔/๓๓๔
มทฺธิโย	๒๔๒/๑๙๕	มนุเต	๓๑๑/๒๖๑
มโท	๓๒๐/๒๖๘	มนุเตติ	๒๙๔/๒๓๔
มทฺทกฺกฉินฺสมี	๑๘๐/๑๓๕	มนุทโลจเน	๓๔๘/๒๙๓
มรฺฐปาก	๓๑๘/๒๖๖	มนุทวลาหกา	๓๔๐/๒๘๖
มรฺฐกรหาโต	๑๖๔/๑๑๗	มนุทรรวปฺปผิ	๒๓๑/๑๘๕
มนสิกรโรถ	๓/๒	มนุทรรวปฺปเฟหิ	๒๒๙/๑๘๓
มนสิจฺฉสิ	๓๕๖/๓๐๒	มนุทรรวปฺปผานิ	๑๙๘/๑๕๘
มนาปจารินี	๒๔๙/๒๐๐	มนุทียํ	๓๔๒/๒๘๘
มนาป	๒๕๒/๒๐๒	มมตฺตํ	๓๑๙/๒๖๗
มนุเชสฺสุ	๗๑/๔๕	มนุทเทสิโก	๑๖๕/๑๑๘
มนุสฺสคนฺโธ	๔๑๕/๓๕๕	มรณฺธมฺมานํ	๓๙๘/๓๓๕
มนุสฺสสฺสเทสฺสุ	๔๑๓/๓๕๑	มรณํ	๕๑/๓๑
มณฺเฑจฺจกานิ	๔๑๘/๓๕๘	มลฺลปชาปติโย	๒๑๑/๑๗๐
มนุสฺสโลกํ	๔๔๑/๓๘๘	มลฺลปาโมกฺขา	๒๓๓/๑๘๖
มนุสฺสสฺสตา	๙๘/๖๖	มลฺลปฺตฺตา	๒๑๑/๑๗๐
มนุสฺสสา	๑๕๔/๑๐๖	มลฺลสฺสณิสา	๒๑๑/๑๗๐
มนุสฺสสินฺทเสฏฺฐเจหิ	๒๔๐/๑๙๑	มสฺสารกฺลลฺมเย	๒๔๒/๑๙๕
มนุสฺสสินํ	๙๘/๖๖	มสิ	๒๓๕/๑๘๗

ปทานุยกโม	ปพฺพเองฺเก	ปทานุยกโม	ปพฺพเองฺเก
มหตา	๓๓๑/๒๗๙	มหาวิปฺผาโร	๔๓๘/๓๘๓
มยฺ	๒๓๖/๑๘๙	มหาวิญญูญฺเฏการปฺมุขานิ	๒๖๓/๓๑๒
มหคฺคตํ	๓๘๑/๓๒๖	มหาวิริ	๓๗๐/๓๑๕
มหคฺคเตน	๓๒๐/๒๖๗	มหาสกุฏสฺสโต	๔๓๐/๓๗๓
มหปฺผโล	๑๔๒/๙๖	มหาสมโย	๓๓๒/๒๗๙
มหพฺพล	๓๓๖/๒๘๓	มหาสารานิ	๔๓๐/๓๗๖
มหลฺลกาณิ	๓๑๒/๒๖๒	มหิทุฏฺกตา	๑๓/๘
มหลฺลโก	๑๖๕/๑๑๘	มหิทุฏฺโก	๑๗๑/๒๕
มหาอกาลเมโฆ	๔๓๒/๓๗๗	มเหติ	๒๔๐/๑๙๑
มหาชนกาโย	๕๐/๒๙	มhesกฺขตโร	๓๒๔/๒๗๔
มหานครานิ	๒๔๑/๑๙๓	มhesกฺขา	๑๕๒/๑๐๓
มหาชฺฐโก	๓๕๔/๒๙๘	มhesกฺโข	๓๓/๑๗
มหานาโค	๓๓๘/๒๘๕	มาคฺธิกา (มาคฺธกา)	๒๗๖/๒๒๖
มหานิสฺโส	๑๔๒/๙๖	มาตา	๑๒/๗
มหานุกาวตา	๑๓/๘	มาตาปิตโร	๔๓๖/๓๘๒
มหาปจฺวี	๑๗๑/๑๒๕	มาตุกฺขจฺฉิ	๑๗๑/๑๒๕
มหาปเทสํ	๑๘๘/๑๔๓	มานสํ	๒๑/๑๔
มหาปารคา	๓๔๐/๒๘๗	มานิตา	๑๕๓/๑๐๕
มหาปฺริสฺสกฺขณิ	๓๕/๑๙	มาณวโก	๔๒๐/๓๖๑
มหาพฺรหฺมาภิตฺติจฺจติ	๓๔๑/๒๘๘	มานุสํ	๓๐๐/๒๕๑
มหาภิสฺมา	๓๓๙/๒๘๕	มานุสฺสิวนฺณิ	๒๔๙/๑๙๙
มหาภูมิจาโล	๒๒๐/๑๗๘	มานุสฺสุตฺตมา	๓๔๐/๒๘๗
มหาเมโฆ	๔๓๐/๓๗๔	มานเนติ	๑๙๙/๑๕๙
มหาราชาโน	๒๙๘/๒๕๐	มานเนสฺสนฺติ	๑๓๖/๙๑
มหาลาภตโร	๓๒๔/๒๗๓	มาปิตา	๓๐๙/๒๖๐
มหาวาตา	๑๗๑/๑๒๕	มาเปตฺตุ	๑๕๒/๑๐๓

ปทานุกรกโม

๔๔๑

ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก
มาเปสิ	๒๕๓/๒๐๓	มิสฺสกา	๓๔๐/๒๘๙
มายา	๑๒/๘	มิสฺสีกาว	๓๔๘/๒๙๓
มารณนฺติกา	๑๖๔/๑๑๗	มิสฺสีกาโว	๓๙๖/๓๓๔
มารปริสา	๑๗๒/๑๒๖	มฺญจิจฺจุถ	๓๔๒/๒๘๘
มารยาจนกถา	๑๖๘/๑๒๓	มฺญชเกโส	๒๔๗/๑๙๘
มารเสนา	๓๔๒/๒๘๘	มฺญชปพฺพชฎา	๙๕/๖๔
มาริสา	๘๙/๕๕	มฺตุตฺ	๑๒๖/๘๐
มาโร	๑๖๘/๑๒๑	มฺตุติ	๔๐๑/๓๓๘
มาเลหิ	๒๓๕/๑๘๗	มฺทิงคสทฺเทน	๒๑๐/๑๖๙
มาसान	๑๖๘/๑๒๔	มฺทิตาสทฺคเตน	๒๖๒/๒๑๒
มาसानิ	๔๐๔/๓๔๓	มฺทินฺทฺริเย	๖๙/๔๔
มาหิสฺสติ	๓๐๙/๒๖๐	มฺทฺจิจฺจุเต	๗๕/๔๗
มิกทาเย	๗๓/๔๖	มฺทฺตโร	๔๒๓/๓๖๔
มิจฺจนาอาชีว	๔๐๒/๔๓๑	มฺทฺตลนทตฺตปาโท	๓๕/๑๙
มิจฺจนาอาชีวา	๔๓๘/๓๘๓	มฺทฺทาวสิตฺโต	๒๔๒/๑๙๓
มิจฺจนาภมฺมฺนฺตา	๔๓๘/๓๘๓	มฺสฺติ	๒๕๘/๒๐๘
มิจฺจนาทิกฺขี	๔๓๘/๓๘๓	มฺสวาทา	๒๐/๑๔
มิจฺจนาวาจา	๔๓๘/๓๘๓	มฺสวาที	๔๑๒/๓๔๙
มิจฺจนาวยามา	๔๓๘/๓๘๓	มฺโตพิ	๓๗๗/๓๒๑
มิจฺจนาสตี	๔๓๘/๓๘๓	เมตฺตํ	๑๔๑/๙๘
มิจฺจนาสมาริ	๔๓๘/๓๘๓	เมตฺตาทกรุณากายิกา	๓๔๐/๒๘๖
มิจฺจนาสงฺกปฺปา	๔๓๘/๓๘๓	เมตฺตาสทฺคเตน	๒๖๒/๒๑๒
मितฺตา	๓๙๗/๓๓๕	เมถฺนฺสฺมา	๓๑๙/๒๖๗
मितฺตตามจฺจา	๔๑๒/๓๔๙	เมโท	๓๗๗/๓๒๐
มิถุเกทา	๑๕๒/๑๐๔	เมธาวิโน	๗๒/๔๖
มียติ	๕๗/๓๕	เมธาวิ	๒๕๑/๒๐๑

ปทานุทฺทโม	ปทุเพ/องฺเก	ปทานุทฺทโม	ปทุเพ/องฺเก
โมทนฺติ	๓๔๓/๒๘๙	ยมกสาลา	๑๙๙/๑๕๘
โมทาม	๓๐๑/๒๕๒	ยสสํวตฺตนิกั	๑๙๙/๑๕๗
โมสวชฺช	๓๒๐/๒๖๘	ยสสฺสลิโน	๓๐๐/๒๕๒
โมโห	๓๒๐/๒๖๘	ยวากีวณฺจ	๑๓๔/๘๖
		ยาทิสโก	๑๗๒/๑๒๖
	[ย]	ยานั	๒๕๔/๒๐๔
ยกนั	๓๗๗/๓๒๐	ยานิกตา	๑๖๗/๑๑๙
ยกุขานั	๙๘/๖๖	ยวตติยัก	๑๗๘/๑๓๓
ยณฺณทตฺโต	๑๒/๘	ยวตติกา	๓๒๒/๒๗๑
ยณฺณ	๔๓๘/๓๘๓	ยวตติจฺจนั	๑๓๐/๘๔
ยตฺถิจฺจนั	๑๓๐/๘๔	ยฺมฺมจฺจนํ	๓๒๑/๒๖๘
ยถาการิ	๓๐๒/๒๕๔	ยฺมฺมจฺจํ	๑๙๔/๑๕๓
ยถาจิตฺ	๓๗๘/๓๒๑	ยฺมํ	๑๖๑/๑๑๔
ยถาปณฺณตฺเตสฺ	๑๓๖/๙๑	ยฺมฺมจฺจ	๓๒๐/๒๖๘
ยถาปณฺนิหิตํ	๓๗๘/๓๒๑	โยคกฺขมกามา	๓๙๗/๓๓๕
ยถาปริสํ	๓๐๑/๒๕๒	โยคฺคานิ	๔๓๐/๓๗๕
ยถาภิรฺนํ	๑๘๗/๑๔๒	โยเชหิ	๕๒/๓๒
ยถาภุจฺจา	๓๐๑/๒๕๒	โยนิโสมนสิการา	๕๗/๓๕
ยถาภุจฺจํ	๒๔๔/๑๙๗		
ยถาภุจฺจํ	๓๘๖/๓๓๒		[ร]
ยถามิตฺตํ	๑๖๓/๑๑๖	รกฺขาวรณคฺคตฺติ	๑๓๔/๘๙
ยถาวาที	๓๐๒/๒๕๔	รกฺขิโต	๓๒๓/๒๗๑
ยถาสนฺนิทฺตํ	๑๖๓/๑๑๖	รชตํ	๔๒๐/๓๖๑
ยถาสมฺมตฺตํ	๑๖๓/๑๑๖	รชนโน	๒๔๒/๑๙๕
ยทิจฺจนั	๑๓๐/๘๔	รชชชฺช	๓๕/๑๙
ยทิกํ	๕๘/๓๗	รชชชฺ	๕๒/๓๒

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
รตตณณ	๑๓๖/๙๑	รูปสมณาน	๑๗๔/๑๓๐
รตตณนการตมิสาย	๒๔๘/๑๙๙	รูปปาทานกษนุโ	๓๙๙/๓๓๕
รตตนิทโว	๔๑๗/๓๕๗	โรโค	๓๖๗/๓๑๐
รถ	๒๕๒/๒๐๒	โรทมาโน	๒๐๗/๑๖๔
รถิกาย	๔๑๓/๓๕๐	โรรูก	๓๐๙/๒๖๐
รมณีย	๑๖๗/๑๑๙	รูปสมณ	๑๗๓/๑๒๗
รสกคสค	๓๕/๒๐		
รสตณหา	๑๐๑/๖๗	[ล]	
รสวิจาโร	๔๐๐/๓๓๘	ลกษณรยา	๓๔๘/๒๙๒
รสวิตกโก	๔๐๐/๓๓๗	ลกษสหาโย	๓๐๒/๒๕๔
รสสมเจตนา	๔๐๐/๓๓๗	ลกษ	๑๙๗/๑๕๖
รสสมญา	๔๐๐/๓๓๗	ลกษ	๓๘๗/๓๓๓
รส	๓๙๖/๓๓๔	ลกษ	๒๒๔/๑๘๐
รโ	๑๔๑/๙๕	ลกษ	๓๔๐/๒๘๗
ราชกตดาโร	๓๐๖/๒๕๘	ลกษ	๒๓๕/๑๘๗
ราชคหิโก	๓๓๕/๒๘๓	ลกษ	๗/๔
ราชธานี	๑๒/๗	ลกษ	๑๓๒/๘๕
ราชปุตโต	๓๐๔/๒๕๖	ลกษ	๔๒๓/๓๖๔
ราชา	๑๒/๗	ลกษ	๑๑๐/๗๑
ราชูมิ	๓๓๗/๒๘๔	ลกษ	๑๔๑/๙๕
รชมมานา	๔๐๑/๓๓๘	ลกษ	๔๓๔/๓๙๙
รูปตณหา	๑๐๑/๖๗	ลกษ	๑๙๑/๑๔๘
รูปภาโว	๙๙/๖๖	ลกษ	๔๒๕/๓๖๖
รูปวิจาโร	๔๐๐/๓๓๘	ลกษ	๑๘/๑๓
รูปวิตกโก	๔๐๐/๓๓๗	ลกษ	๑๕๙/๑๑๑
รูปสมเจตนา	๔๐๐/๓๓๗	ลกษ	๓๒๐/๒๖๘

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
โลม	๒๔๐/๑๙๒	วณฺณวณฺโตะ	๓๓๕/๒๙๒
โลมทฏฐชาโต	๓๑๘/๒๖๕	วณฺณสํวตฺตนิกั	๑๙๗/๑๕๗
โลมทสากิสมฺภโน	๓๓๔/๒๘๑	วตฺตติ	๑๑๖/๗๔
โลหิ	๔๓๖/๓๘๑	วตฺตนฺติ	๑๖๔/๑๑๗
โลहितกั	๒๓/๑๔	วตฺตารโ	๔๒๙/๓๗๒
โลहितกาวณฺณานิ	๑๗๓/๑๒๙	วตฺเตถ	๓๒๑/๒๖๙
โลहितกนิภาสานิ	๑๗๓/๑๒๙	วตฺถานิ	๕๓/๓๓
โลहितกนิทสฺสนานิ	๑๗๓/๑๒๙	วตฺถุกตา	๑๖๗/๑๒๐
โลहितปฏฺชนฺทิกา	๑๙๐/๑๔๗	วตฺถุณี	๑๕๒/๑๐๓
โลहितวาสิโน	๓๔๐/๒๘๗	วทามิ	๓๔๙/๒๙๕
โลहितํ	๓๗๗/๓๒๐	วณฺปตฺถิ	๓๒๐/๒๖๗
[ว]		วณฺรามณฺเยยฺยกั	๔๒๒/๓๖๓
วุกั	๓๗๗/๓๒๐	วณฺทมาโน	๓๔๘/๒๙๓
วคฺค	๒๔๒/๑๙๕	วณฺทิ	๒๓๔/๑๘๖
วคฺคฺคฺคฺสโร	๓๘/๒๒	วยฺธมฺมา	๑๒๓/๗๘
วจีสงฺขารา	๒๘๘/๒๓๙	วยฺธมฺมานุสฺสี	๓๗๔/๓๑๙
วจีสมอาจารย์	๓๖๔/๓๐๖	วโย	๑๖๕/๑๑๘
วชฺชิจิตฺยานิ	๑๓๔/๘๘	วโยนฺนุปรตฺโต	๑๖๕/๑๑๘
วชฺชิมหุลลกา	๑๓๔/๘๗	วรํ	๓๔๘/๒๙๓
วณฺจนิกา	๓๓๗/๒๘๔	วเรยฺยาเห	๓๔๘/๒๙๓
วณฺจิตมฺห	๑๖๑/๑๑๔	วลาหกอสฺสราชนฺมฺขานิ	๒๖๓/๒๑๓
วณฺณมานิ	๔๓๐/๓๗๔	วลาหโก	๒๔๗/๑๙๘
วณฺณํ	๑๑๖/๗๔	วลิตฺตจฺจตา	๓๘๙/๓๓๓
วทฺเทสิ	๔๒๘/๓๗๐	วตฺถิตฺตฺวาน	๓๔๓/๒๘๙
วิณฺปิโป	๑๕๒/๑๐๔	วสํ	๑๓๖/๑๙๑
วณฺณวณฺเต	๓๐๐/๒๕๒	วสา	๓๗๗/๓๒๑

ปทานุกรกโม

๔๔๕

ปทานุกรกโม	ปพฺพ/อญฺเก	ปทานุกรกโม	ปพฺพ/อญฺเก
วสีโน	๓๕๔/๓๐๑	วิจกฺขณฯ	๓๔๐/๒๘๗
วสุสสฺสํ	๗/๔	วิจิกิจฺจนินฺนํ	๓๕๔/๓๐๒
วสุสํ	๔๐๔/๓๔๓	วิจิกิจฺจํ	๓๘๒/๓๒๘
วสุสิเก	๓๑๒/๒๖๒	วิจิกิจฺจฯ	๓๒๐/๒๖๘
วาจา	๑๖๘/๑๒๑	วิจิกิจฺจกถํกถาสฺสํ	๓๖๗/๓๑๑
วาเจสิ	๓๑๑/๒๖๑	วิเจโต	๔๓๒/๓๗๗
วาตาทปทานิ	๔๓๘/๓๘๓	วิเจยฺย	๔๑/๒๓
วาเตริทานิ	๒๔๒/๑๙๕	วิชายามิ	๔๒๐/๓๖๑
วาโต	๑๗๑/๑๒๕	วิธิํ	๑๓๔/๘๙
วามนกา	๔๒๒/๓๖๓	วิธิตาวิ	๓๓/๑๘
วามฺร	๓๔๘/๒๙๓	วิฐฺฐติ	๓๐๖/๒๕๘
วามฺติ	๔๐๒/๓๔๑	วิฐฺฐาจรณสมฺปนฺโน	๑๕๙/๑๑๑
วาโยธาตุ	๓๗๘/๓๒๑	วิฐฺฐปฺปาทา	๒๘๘/๒๔๐
วาโยสทฺคโต	๔๒๔/๓๖๕	วิณฺณณณฺณจิติโย	๑๒๗/๘๑
วาเรมิ	๓๒๑/๒๖๙	วิณฺณณณญายตฺนํ	๑๗๔/๑๓๐
วาวโฏ	๔๓๙/๓๘๕	วิณฺณณณนิโรธา	๖๐/๔๐
วาสํ	๑๕๓/๑๐๕	วิณฺณณณปจฺจุยา	๕๗/๓๗
วาสวเนสิโน	๓๔๐/๒๘๖	วิณฺณณณเปติ	๓๐๑/๒๕๒
วาสโว	๓๕๔/๓๑๐	วิณฺณณณสทฺคโต	๔๒๔/๓๖๕
วิกฺขิตฺตํ	๓๘๑/๓๒๖	วิณฺณณณํ	๕๗/๓๗
วิกฺขิตฺตทานิ	๓๗๙/๓๒๓	วิณฺณณณปาทานกฺขนฺโ	๓๙๙/๓๓๕
วิคตกถํกถา	๗๖/๔๗	วิณฺณณ	๔๑๕/๓๕๓
วิคตกถํกถ (ภควา)	๙๖/๒๔๘	วิณฺณณปสฺสฺถานิ	๑๔๑/๙๕
วิคตมโ	๓๐๒/๒๕๔	วิณฺณณณโย	๒๘๕/๒๓๖
วิคายาม	๓๕๔/๓๐๐	วิตกฺกทฺธาติโก	๓๕๘/๓๐๔
วิคฺคโ	๒๘๔/๒๓๔	วิตกฺกนิทาโน	๓๕๘/๓๐๔

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
วิตทุกปภาโว	๓๕๘/๓๐๔	วิภขิสฺสฺสนฺติ	๑๖๘/๑๒๑
วิตทุกวิจารานํ	๔๐๒/๓๔๒	วิภวตณฺหา	๑๑๒/๗๒
วิตทุกสมุทโย	๓๕๘/๓๐๔	วิมติ	๒๑๗/๑๗๖
วิตกโก	๓๕๘/๓๐๔	วิมโล	๓๒๑/๒๖๙
วิตถาริกํ	๑๖๘/๑๒๓	วิมุจฺจติ	๑๔๒/๙๖
วิทิตฺตมฺมา	๗๖/๔๗	วิมุตฺตํ	๓๘๑/๓๒๖
วินโย	๒๑๖/๑๗๕	วิโมกฺขา	๑๗๔/๑๓๐
วินสฺสติ	๖๖/๔๒	วิโมกฺโข	๑๗๔/๑๓๐
วินาภาโว	๒๐๗/๑๖๕	วิยตฺโต	๑๔๖/๙๙
วินิจฺจนนิโรธา	๑๐๙/๗๑	วียากาสิ	๓๒๑/๒๖๙
วินิจฺจโย	๑๐๓/๖๘	วิรัชํ	๗๕/๔๗
วินิปาตํ	๙๕/๖๔	วิรตา	๒๐/๑๓
วินิปาติกา	๑๒๗/๘๑	วิราคะมฺมา	๑๒๓/๗๘
วินิตา	๑๖๘/๑๒๑	วิราคสณฺณํ	๑๔๐/๙๔
วินิลกํ	๓๗๙/๓๓๒	วิราคา	๒๖๑/๒๑๑
วินีวรณจิตฺเต	๗๕/๔๗	วิราโค	๖๔/๔๑
วิปาโก	๔๐๗/๓๔๕	วิราธนา	๓๗๐/๓๑๔
วิปฺพพฺพชาตํ	๓๗๙/๓๒๒	วิริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	
วิปฺปโล	๒๙๙/๒๕๐		๒๘๗/๒๓๗
วิปฺปกตา	๒/๑	วิรุพฺพํ	๑๑๕/๗๔
วิปฺปฐิสารํ	๑๙๗/๑๕๖	วิโลโส	๓๗๘/๓๒๒
วิปฺปโยโค	๓๘๗/๓๓๓	วิลาทํ	๕๐/๒๙
วิปฺปสนฺนมนนา	๒๙๘/๒๕๐	วิลปนํ	๔๑๕/๓๕๔
วิปฺปสนฺนมนनावิลา	๓๓๔/๒๘๑	วิลเกม	๔๒๑/๓๖๓
วิปฺปสนฺโน	๒๔๘/๑๙๙	วิภูจฺจนโ	๓๓/๑๘
วิภาซี	๒๓๘/๑๙๐	วิภูจฺจนฺติ	๒๐๑/๑๖๐

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺก
วิวิริสฺสนฺติ	๑๖๘/๑๒๑	วิเหสาเปกฺโข	๒๑๓/๑๗๒
วิวิตฺตํ	๓๒๐/๒๖๗	วีรฺชมาโน	๒๐๐/๑๕๙
วิวิธา	๔๓๘/๓๘๓	วีตโทสํ	๓๘๑/๒๓๖
วิเวกขํ	๒๖๑/๒๑๑	วิตกโย	๓๗๐/๓๑๕
วิสโท	๒๙/๑๖	วิตมลํ	๗๕/๔๗
วิสมา	๓๕๑/๒๙๖	วิตโมหํ	๓๘๑/๓๒๖
วิสํ	๔๑๙/๓๖๐	วितราคํ	๓๘๑/๓๒๖
วิสาร์โท	๑๕๐/๑๐๒	วิมฺสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคถํ	
วิสฺสุทฺธจกฺขุ	๓๓๘/๒๘๕		๒๘๗/๒๓๗
วิเสสฺสุ	๓๕๔/๓๐๒	วีรฺจฺจรูปา	๓๓/๑๘
วิเสสธํ	๓๕๔/๓๐๐	วีรา	๓๕๔/๓๐๑
วิเสสชาติเมน	๑๓๗/๙๓	วิริยสมฺโพทฺชณฺจํ	๑๓๙/๙๔
วิเสสฺสุปคตา	๓๐๐/๒๕๒	วิริยํ	๔๐๒/๓๔๑
วิโสเรนฺติ	๔๑๘/๓๕๙	วิริเยน	๑๖๔/๑๑๗
วิสฺสณฺโณ	๒๘๕/๒๓๖	วิสฺติวสฺสสทฺสฺสถานิ	๗/๔
วิหตฺกปฺปาสํ	๒๓๐/๑๘๔	วิสฺติภิกฺขุสทฺสฺสถานิ	๑๐/๖
วิหเตน	๒๐๕/๑๖๓	วิหิณํ	๓๗๗/๓๒๑
วิหฺรติ	๓๘๒/๓๒๖	วฺจฺจติ	๓๘๘/๓๓๓
วิหารจฺจนายํ	๒๗๘/๒๒๙	วฺจฺจทฺทิสฺสนฺติ	๑๓๔/๒/๘๖
วิหารปฺปจฺจนายํ	๑๖๔/๑๑๗	วฺจฺจจติ	๑๓๐/๘๔
วิหารา	๑๖๔/๑๑๗	วฺจฺจจิโต	๘๘/๕๓
วิหีสาวิตฺทุก	๒๖๐/๒๑๑	วฺจฺจทฺมปพฺพชฺโช	๒๓๒/๑๘๕
วิหีสสณฺณิ	๗๑/๔๕	วฺจฺจทฺมิ	๑๓๔/๘๙
วิหิณา	๓๕๔/๒๙๘	วฺจฺจตฺตวจฺนา	๒๙๘/๒๕๐
วิเหเจสิ	๒๑๒/๑๗๑	วฺจฺจตฺตวากฺยา	๒๙๘/๒๕๐
วิเหสา	๖๔/๔๑	วฺจฺจตํ	๘๘/๖๖

ปทานุยกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุยกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วทุโธ	๔๐๗/๓๔๕	เวสสารชฺชปฺปตฺตา	๗๖/๔๗
วฺฐิตํ	๑๒๖/๘๐	เวหาสฺสคโม	๒๔๖/๑๙๘
วฺฐปฏฺฐโจ	๕๖/๓๕	เวพฺพเปสิกาหิ	๔๑๕/๓๕๓
วฺฐปสฺมา	๔๐๒/๓๔๒	เวพฺพมิสฺสสเกน	๑๖๕/๑๑๘
โวฏฺกมิสฺสสถ	๑๑๕/๗๔	เวพฺพริโย	๓๒๑/๒๖๙
โวจฺฉินฺชิสฺสสถ	๑๑๕/๗๔	เวพฺพวปณฺฑวรีณิ	๓๔๗/๒๙๑
โวโรเปนฺติ	๔๒๕/๓๖๖		
โวโลเกสิ	๖๙/๔๔	[ส]	
โวसानิ	๑๓๗/๙๓	สอฺตุตฺตรจฺจนทานิ	๒๖๓/๒๑๒
โวหฺรณฺติ	๓๖๖/๓๑๐	สอฺตุตฺตรํ	๓๘๑/๒๖๙
เวชฺชนตฺตรถปฺมุขานิ	๒๖๓/๒๑๓	สอฺตุทฺรยา	๓๒๘/๒๗๗
เวเจนฺติ	๒๐๕/๑๖๓	สอฺปนฺนิโส	๒๙๐/๒๔๒
เวทนา	๕๗/๓๖	สกฺกมฺขํ	๓๐๘/๒๖๐
เวทนาธมฺโม	๑๒๑/๗๘	สกฺกสฺสทฺถสฺส	๑๙๒/๑๕๐
เวทนานิโรธ	๖๐/๓๙	สกฺทาคามิโน	๑๕๗/๑๑๐
เวทนานุปสฺสี	๑๖๐/๑๑๒	สกฺทาคามิ	๑๕๗/๑๐๙
เวทนาปจฺจยา	๕๗/๓๖	สกรณฺิโย	๒๐๗/๑๖๔
เวทฺฐปาทานกฺขณฺโธ	๓๙๙/๓๓๕	สกลิกํ	๔๒๘/๓๗๑
เวทปฏฺฐิลาภํ	๒๘๔/๒๓๔	สกํ	๑๖๘/๑๒๒
เวทยติ	๑๒๑/๗๘	สกฺกจฺจํ	๔๔๐/๓๘๖
เวทยิตํ	๑๒๔/๗๙	สกฺกปณฺโห	๓๗๑/๓๑๖
เวทิกา	๒๕๓/๒๐๓	สกฺกโรนฺติ	๑๓๔/๘๗
เวทิตพฺพํ	๙๘/๖๖	สกฺกเกสุ	๓๓๑/๒๗๙
เวทียเก	๓๔๔/๒๙๐	สกฺกโกมิ	๓๒๓/๒๗๓
เวเทติ	๑๒๒/๗๘	สิกฺขติ	๓๗๔/๓๑๘
เวรมณฺิ	๔๐๒/๓๔๑	สกฺขิ	๓๑๒/๒๖๒

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺก
สกุขิทธิภูจํ	๓๕๒/๒๙๗	สญญา	๓๙๓/๓๒๙
สกุขิสาวโก	๒๑๕/๑๗๕	สญญาเปติ	๔๐๘/๓๔๗
สกุยปตุโต	๓๔๘/๒๙๓	สญญาเวทยิตินิโรธํ	๑๗๔/๑๓๐
สกุคสัฏฺฐตนิกํ	๑๙๗/๑๕๗	สญญปาทานกฺขนุโ	๓๙๙/๓๓๕
สกุคํ	๔๑๔/๓๕๒	สญฺโฆชนํ	๓๙๔/๓๓๐
สกุณมเปติ	๑๗๑/๑๒๕	สญฺโฆชนานํ	๓๓๐/๒๗๘
สกุขํ	๒๐๗/๑๖๕	สญฺจิรักฺขุสฺสสฺสทานิ	๑๐/๕
สกุขโม	๔๒๖/๓๖๗	สญฺจิวิสฺสสฺสสฺสทานิ	๗/๔
สกุขวณฺณูปนิภาณิ	๓๘๐/๓๒๔	สจฺา	๓๓๗/๒๘๔
สกุขสทฺทำ	๔๒๖/๓๖๘	สณิกํ	๔๒๑/๓๖๓
สกุขํ	๔๒๖/๓๖๗	สณฺจิตา	๒๒๙/๑๘๓
สกุขาร	๒๑๘/๑๗๗	สณฺหาหิ	๓๓๘/๒๘๕
สกุขารูปาทานกฺขนุโ	๓๙๙/๓๓๕	สตา	๙๖/๖๔
สกุคณิการตา	๑๓๗/๙๒	สติ	๕๗/๓๕
สกุคณิการามตํ	๑๓๗/๙๒	สติณฺณกฺกฺโขทกํ	๔๐๖/๓๔๕
สกุคณิการามา	๑๓๗/๙๒	สติปฺปฺจฺาเน	๔๐๔/๓๔๓
สกุคติ	๓๙๖/๓๓๔	สติมา	๑๖๐/๑๑๒
สกุคิตานิ	๑๙๘/๑๕๘	สติสมฺโพทฺธมฺกํ	๑๓๙/๙๔
สกุณสงฺฆิ	๔๐๗/๓๔๖	สตี อฺุปฺปฺกฺเจปฺสฺสสฺสฺติ	๑๓๖/๙๒
สกุณโน	๒๑๓/๑๗๒	สตุตฺตวิสฺสสฺสสฺสทานิ	๗/๓
สจิตฺตปริโยทปนํ	๙๐/๕๗	สตุตฺตรา	๓๐๘/๒๕๙
สจุจํ	๔๙/๒๘	สตุตฺตนิกาเย	๓๘๘/๓๓๓
สญฺชโรติภูตํ	๔๒๔/๓๖๕	สตุตฺตปฺปติภูโจ	๒๔๖/๑๙๘
สญฺณํ	๔๓๖/๓๘๒	สตุตฺตญฺ	๓๑๐/๒๖๑
สญฺชาติ	๓๘๘/๓๓๓	สตุตฺตรตนสมฺมฺนาคโ	๒๑๐/๑๖๘
สญฺชานนฺติ	๑๘/๑๓	สตุตฺตรตนานิ	๓๓/๑๘

ปทานุกกโม	ปพฺเพองฺเก	ปทานุกกโม	ปพฺเพองฺเก
สตฺตา	๖๖/๔๒	สนฺตตฺตํ	๔๒๔/๓๖๕
สตฺตาทํ	๔๐๔/๓๔๓	สนฺตปฺเปสิ	๓๗/๒๒
สตฺติปณฺขรํ	๒๓๕/๑๘๗	สนฺตปฺเปสฺสุ	๑๕๓/๑๐๕
สตฺตสุสโ	๓๕/๒๐	สนฺตํ	๑๑๘/๗๕
สตฺตวาโส	๔๒๘/๓๗๐	สนฺติ	๑๘/๑๓
สตฺถํ	๔๑๙/๒๖๐	สนฺติกาจโร	๒๐๐/๑๕๙
สตฺถา	๑๕๙/๑๑๑	สนฺติธ	๖๖/๔๒
สตฺถเ	๔๓๐/๓๗๖	สนฺทติ	๑๙๑/๑๔๘
สเถโร	๑๘๘/๑๔๓	สนฺทสฺเสตพฺพานิ	๑๘๘/๑๔๓
สทณฺหา	๓๕๗/๓๐๓	สนฺทสฺเสมิ	๑๗๒/๑๒๗
สทณฺทาวจโร	๓๖๘/๓๑๒	สนฺทสิฏฺฐิโก	๑๕๙/๑๑๑
สทามตฺตา	๓๔๐/๒๘๗	สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ	๑๓๕/๙๙
สทวมนฺนุสฺสาย	๑๘/๑๓	สนฺทวิธํ	๑๕๕/๑๐๗
สโ	๓๘๑/๓๒๖	สนฺทฺฐนาถ	๔๒๕/๓๖๖
สทฺทตฺตณฺหา	๑๐๑/๖๗	สนฺนยฺหิตา	๒๔๘/๑๙๙
สทฺทวิจาโร	๔๐๐/๓๓๘	สนฺนินฺปติตา	๒๑๑/๑๖๙
สทฺทวิทฺกโก	๔๐๐/๓๓๗	สนฺนินฺปาตพฺพลา	๑๓๔/๘๖
สทฺทสณฺเจตนา	๔๐๐/๓๓๗	สนฺนินฺปาตา	๑๐/๕
สทฺทสณฺญา	๔๐๐/๓๓๗	สนฺนินฺปาเตถ	๒๒๗/๑๘๑
สทฺทหสิ	๑๗๘/๑๓๓	สนฺนินฺนินฺนปฺพ	๑๗๒/๑๒๗
สทฺทา	๓๙๖/๓๓๔	สนฺนินฺนินฺนา	๒/๑
สทฺทมโม	๓๒๓/๒๗๑	สปณฺนา	๓๓๘/๒๘๕
สทฺธา	๓๓๘/๙๓	สปริกฺขารो	๒๙๐/๒๔๒
สทฺถณฺ	๔๐๖/๓๔๕	สปปสโณทิกปพฺภาโร	๑๘๐/๑๓๕
สนฺนตํ	๓๑๘/๒๖๖	สปปาฏิหาริย์	๑๖๘/๑๒๑
สนฺตโก	๔๒๐/๓๖๑	สพฺลา	๓๒๘/๒๗๗

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
สพฺพพณฺณตริมํ	๒๓๕/๑๘๗	สมณพฺรหฺมณกปณทฺธิกาวณิพฺพก-	
สพฺพภิกฺขุจํ	๓๐๕/๑๒๖	ยาจกานํ	๔๓๙/๓๘๕
สพฺพพงฺคกฺขุยาณิ	๓๔๘/๒๙๓	สมณพฺรหฺมณ	๒๑๓/๑๗๒
สพฺพตฺตตํ	๓๒๐/๒๖๗	สมโณ	๑๔๕/๙๘
สพฺพธิ	๓๒๐/๒๖๗	สมตฺถิกมา	๑๒๗/๘๑
สพฺพนํ	๒๘๕/๒๓๖	สมตฺถิตฺติกา	๑๕๔/๑๐๖
สพฺพทฺถวํ	๑๓/๘	สมทฺทโต	๓๕/๒๐
สพฺพพลาสิมฺภุลา	๑๙๘/๑๕๘	สมนุสฺสตี	๑๒๑/๗๘
สพฺพสงฺขารสมโธ	๖๔/๔๑	สมนฺตจกฺขุ	๗๐/๔๕
สพฺพเสโต	๒๔๖/๑๙๘	สมนฺตโต	๗๐/๔๔
สพฺพสวณฺณมยํ	๒๕๗/๒๐๗	สมนฺตตรา	๒๑๙/๑๗๘
สพฺพการวรูเปเต	๒๒๓/๑๗๙	สมนฺตา	๒๔๘/๑๙๙
สพฺพการสมฺปนฺโน	๒๔๘/๑๙๙	สมวณฺณกฺขณโร	๓๕/๒๐
สพฺพาวนฺตํ	๒๖๒/๒๑๒	สมเวปํ	๒๕๒/๒๐๒
สพฺพปฺริยํ	๖๔/๔๑	สมสมวิปากา	๑๙๗/๑๕๖
สพฺพโพทฺถํ	๒๕๓/๒๐๔	สมสมผลา	๑๙๗/๑๕๖
สพฺพยณฺชนํ	๘๖/๕๒	สมํ	๒๓๘/๑๙๐
สพฺพยาปชฺฌา	๓๕๗/๓๐๓	สมํสโรหิตํ	๓๗๙/๓๒๓
สพฺรหฺมจาริ	๑๓๖/๙๒	สมา	๓๕๑/๒๙๖
สมคฺคา	๒๓๗/๑๘๙	สมาคโม	๓๙๖/๓๓๔
สมคฺคา วชฺชิกรณียานิ	กโรนฺตี	สมาทปิต	๑๘๙/๑๔๖
	๑๓๔/๘๗	สมาทเปสิ	๗๗/๔๘
สมจิริยา	๕๓/๓๓	สมาธิ	๑๔๒/๙๖
สมจินฺเตสุ	๓๒๒/๒๗๐	สมาธิกา	๒๑๔/๑๗๓
สมณฺวา	๓๐๕/๒๕๗	สมาธิขํ	๔๐๒/๓๔๒
สมณปฺริสํ	๑๔๙/๑๐๑	สมาธิปฺริภาวิตา	๑๔๒/๙๖

ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก
สมาธิสมโพทฺธมฺงคํ	๑๓๙/๙๔	สมปฺภาโย	๓๒๓/๒๗๒
สมาธิสํวตฺตนิกาณิ	๑๔๑/๙๕	สมปฺวาเรสุ	๑๕๓/๑๐๕
สมาธิสํวตฺตนิเกหิ	๑๕๙/๑๑๑	สมปฺเวเวติ	๑๘/๑๓
สมานา	๓๔๐/๒๘๗	สมปฺสทาณิ	๒๖๑/๒๑๑
สมาปชฺชติ	๑๓๐/๘๔	สมปฺสทาํ	๒๘๔/๒๓๕
สมิตี	๓๓๕/๒๘๒	สมปฺหํเสสิ	๗๗/๔๘
สมิปปจาริ	๒๐๐/๑๕๙	สมปฺหาโร	๒๓๗/๑๘๙
สมุจฺฉินฺทฺชิสฺสธ	๑๑๕/๗๓	สมปฺปาเทถ	๒๑๘/๑๗๗
สมุตฺเตเชสิ	๗๗/๔๗	สมปฺปายนฺติ	๓๖๗/๓๑๑
สมุทฺทวยวธฺมมานุสฺสี	๓๗๔/๓๑๙	สมปฺปิยายมานรฺฐปา	๒๙๖/๒๔๘
สมุทฺทโย	๕๘/๓๘	สมปฺพปฺปลาปา	๔๐๒/๓๔๑
สมุทฺทาจฺรณฺติ	๒๑๖/๑๗๖	สมปฺพปฺปลาปี	๔๑๒/๓๔๙
สมุทฺทปริยนฺตํ	๒๔๕/๑๙๗	สมปฺพหุลา	๑๕๒/๑๐๔
สมุทฺทํ	๒๔๔/๑๙๗	สมปฺพาธา	๓๔๑/๒๙๖
สมุสฺสยํ	๒๒๐/๑๗๘	สมปฺพทุโร	๒๒๐/๑๗๘
สมฺมุตฺตา	๑๕๕/๑๐๗	สมโพธาย	๓๒๙/๒๗๗
สโมธานิ	๓๙๖/๓๓๔	สมโพธิปถานฺนสํวโร	๓๕๔/๓๐๑
สโมทก	๖๙/๔๔	สมโพธิมฺมุตฺตมํ	๓๔๘/๒๙๓
สโมหํ	๓๘๑/๓๒๖	สมโพธิย	๑๔๕/๙๗
สมปฺกมฺปติ	๑๘/๑๓	สมปฺภาวนฺติ	๙๗/๖๖
สมปฺชานการิ	๑๖๐/๑๑๒	สมปฺภาวํ	๑๖๙/๑๒๔
สมปฺชานเนน	๑๗๗/๑๓๓	สมปฺมติ	๔๒๘/๓๗๐
สมปฺชชฺชลิตํ	๔๒๔/๓๖๕	สมปฺมวโรสุสฺสชฺชิตฺวา	๓๐๔/๒๗๖
สมปฺปรายสุชฺาย	๓๑๘/๒๖๖	สมปฺมสทฺเทน	๒๔๒/๑๙๔
สมปฺปโยโค	๓๘๗/๓๓๓	สมปฺมาอาชีโว	๓๒๙/๒๗๗
สมปฺปรายิกํ	๓๑๙/๒๖๖	สมปฺมากมฺมุนฺโต	๓๒๙/๒๗๗

ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก
สมฺมาฌานํ	๒๙๐/๒๔๓	สฺลลปติ	๓๑๒/๒๖๒
สมฺมาทิฏฺฐิ	๓๒๙/๒๗๗	สฺลลปิตฺตปฺพุพฺพํ	๑๗๒/๑๒๖
สมฺมาวาจา	๓๒๙/๒๗๗	สฺลฺลํ	๓๖๗/๓๑๐
สมฺมาวายาโม	๓๒๙/๒๗๗	สฺลฺลีนํ	๓๓๔/๒๙๑
สมฺมาวิมฺุตติ	๒๙๐/๒๔๓	สวณํ โย	๒๙๕/๒๓๖
สมฺมาสงฺกปโป	๓๒๙/๒๗๗	สฺวิจาร์	๔๐๒/๓๔๒
สมฺมาสฺติ	๔๐๒/๓๔๐	สฺวิขฺฐโก	๓๔๒/๒๙๙
สมฺมาสมาธิ	๓๒๙/๒๗๗	สฺวิตกฺกํ	๔๐๒/๓๔๒
สมฺมาสมฺพุทฺโธ	๔/๒๐	สเวรา	๓๕๗/๓๐๓
สมฺมาสมฺโพธิ	๑๔๖/๙๙	สเวรินํ	๓๕๗/๓๐๓
สมฺมิญฺเชยฺย	๖๖/๔๒	สสฺตถาวจโร	๓๖๙/๓๑๒
สมฺมุขิภูโต	๒๑๗/๑๗๖	สสฺปตฺตํ	๓๕๗/๓๐๓
สมฺมุพฺพโห	๑๔๙/๑๐๑	สสฺสีโก	๔๑๕/๓๕๓
สมฺโมทมานา	๒๓๗/๑๙๙	สสฺสมณพฺรหฺมณียา	๑๙/๑๓
สมฺโมทมิ	๓๐๕/๒๕๗	สสฺสํมิ	๒๕๐/๒๐๐
สมฺหิ (อาสเน)	๒๙๒/๒๓๓	สสฺสจฺจกา	๓๓๙/๒๙๕
สยณํ	๒๕๔/๒๐๔	สสฺสพฺยตํ	๓๒๙/๒๗๗
สยนาสนํ	๙๐/๕๗	สสฺสญ	๓๔๐/๒๙๖
สธณํ	๔๓๗/๓๙๓	สสฺสญ	๔๔๐/๓๙๖
สธติ	๓๐๗/๒๕๙	สสฺสญโก	๒๑๗/๑๗๖
สธทสมเย	๒๕๙/๒๐๙	สสฺสยา	๓๐๖/๒๕๙
สธํ	๑๕๔/๑๐๖	สสฺสิตา	๒๓๗/๑๙๙
สธาคํ	๓๙๑/๓๒๕	สสฺสินฺทกา	๓๒๐/๒๕๒
สธรรพฺพ	๒๐๔/๑๖๒	สสฺสยตณฺนิโรธ	๖๐/๓๙
สธรร	๒๒๗/๑๙๑	สสฺสยตณฺ	๕๗/๓๗
สธโร	๓๐๑/๒๕๒	สสฺสญทฺโธ	๓๔๒/๒๙๙

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
สงฺขิตฺตํ	๓๘๑/๓๒๖	สาตรูป	๔๐๐/๓๓๖
สงฺฆปริณายกา	๑๓๖/๙๑	สาติเรกานิ	๑๕๗/๑๑๐
สงฺฆปิโตร	๑๓๖/๙๑	สาโตทกา	๑๙๑/๑๔๘
สงฺฆาฏี	๑๙๒/๑๕๐	สาตถํ	๘๖/๕๒
สงฺฆาฏีปตฺตจีวรธารณ	๑๖๐/๑๑๒	สาทิสโย	๓๑๖/๒๖๔
สงฺฆาตํ	๔๓๘/๓๘๓	สาธารณโมคี	๑๔๑/๙๕
สงฺฆุปสฺสยหิตา	๓๔๘/๒๙๒	สาธิกา	๒๗๔/๒๒๕
สํยฺพุทฺทา	๓๔๙/๒๙๔	สาธุ	๕๓/๓๘
สํโยเชม	๔๓๙/๓๘๖	สาธุกํ	๓/๒
สํวตฺตมานิ	๖๙/๔๔	สาธุสมฺมตฺตา	๒๑๓/๑๗๒
สํวตฺตติ	๓๒๙/๒๗๗	สาปเตยฺยํ	๒๕๕/๒๐๔
สํวิคุโ	๓๑๘/๒๖๕	สาเปกฺขา	๑๓๖/๙๑
สํวิชฺชติ	๓๒๒/๒๗๐	สามิสํ	๓๘๐/๓๒๕
สํวิภเชถ	๓๐๖/๒๕๘	สามิจิปฏิปนฺโน	๑๕๙/๑๑๑
สํเวชนียานิ	๒๐๒/๑๖๑	สามุกกํสิกา	๗๕/๔๗
สํเวสียมานํ	๔๗/๒๖	สายณฺหสมยํ	๑๔/๑๐
สํสนฺหติ	๓๐๒/๒๕๔	สาราณียํ	๓๐๕/๒๕๖
สํหานิ	๓๘๙/๓๓๓	สารถี	๒๕๒/๒๐๒
สาณมารํ	๔๓๖/๓๘๐	สาวกยฺกํ	๙/๔
สาณสฺสุตฺตมารํ	๔๓๖/๓๘๐	สาวกสนฺนิปาตโต	๑๓/๙
สาณสฺสุตฺตํ	๔๓๖/๓๐๐	สาวชฺชํ	๒๘๘/๒๕๓
สาณํ	๔๓๖/๓๘๐	สาวิกา	๑๖๘/๑๒๒
สาณโ	๔๓๖/๓๘๑	สาสนํ	๙๐/๕๗
สากจฺฉา	๑๗๒/๑๒๖	สิกฺขามานํ	๓๑๙/๒๖๖
สากจฺเจติ	๓๑๒/๒๖๒	สิกฺขากามา	๑๖๕/๑๑๙
สาครปริยฺนตํ	๓๓/๑๘	สิกฺขาปทานิ	๒๑๖/๑๗๖

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
สิกขิมหา	๒๑๗/๑๗๖	สุกตทกุกฏานัน	๔๐๘/๓๔๗
สิกขะยยาม	๓๒๒/๒๗๐	สุกปิเตกสมสสุ	๔๑๕/๓๕๔
สิขุคิณณ	๑๙๔/๑๕๓	สุกกา	๓๔๐/๒๘๗
สิงฆาฏก	๔๑๓/๓๕๐	สุกขคฤ	๔๓๒/๓๗๗
สิงฆาณิกา	๓๗๗/๓๒๐	สุกขาม	๔๑๙/๓๖๐
สิริสพตตาย	๙๘/๖๖	สุททุกุขไวกิณณ	๑๒๓/๗๙
สิริสพาน	๙๘/๖๖	สุทวิหาร	๒๖๑/๒๑๑
สิโลโก	๓๐๒/๒๕๔	สุทสวัตตนิ	๑๙๗/๑๕๗
สีฆ	๔๓๐/๓๗๒	สุท	๒๘๘/๒๓๙
สีติกริสสุตตี	๑๙๑/๑๔๘	สุทุมจันวี	๓๕/๑๙
สีโตทกา	๑๙๑/๑๔๘	สุท	๒๒๑/๑๗๙
สีลปริภาวิโต	๑๔๒/๙๖	สุทตสุมิ	๓๐๐/๒๕๒
สีลพพตูปาทาน	๑๐๐/๗๖	สุทโต	๑๒/๘
สีลวตี	๒๐/๑๓	สุทณ	๔๔๐/๓๘๖
สีลวิปโน	๑๔๙/๑๐๑	สุทณาคาร	๑๕๑/๑๐๓
สีลสมปนโน	๑๕๐/๑๐๒	สุทณาย	๓/๒
สีลสามณณคตา	๑๔๑/๙๕	สุทโต	๑๙๒/๑๕๐
สีล	๑๔๒/๙๖	สุทนตา	๓๓๒/๒๘๐
สีวติกาย	๓๗๙/๓๒๒	สุทฐา	๓๓๑/๒๗๙
สีสกาห	๓๗๙/๓๒๓	สุทฐาวาสกાયิกาน	๓๓๑/๒๗๙
สีส	๔๑๓/๓๕๐	สุทมม	๓๐๐/๒๕๒
สีหจุมมปริวาราน	๒๖๓/๒๑๓	สุทนิคคหิต	๑๗๕/๑๓๑
สีหนาโท	๑๔๕/๙๗	สุทนิมมชชิต	๔๑๕/๓๕๓
สีหปพพทฐกาโย	๓๕/๒๐	สุทนิมมทยา	๓๒๐/๒๖๘
สีหเสย	๑๙๘/๑๕๘	สุทปณต	๓๐๒/๒๕๓
สีหหนุ	๓๕/๒๐	สุทปฏิปนโน	๑๕๙/๑๑๑

ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก
สุปตติตถา	๑๙๑/๑๔๘	สุส้าน	๓๒๐/๒๖๗
สุปริกมมกโต	๒๔๘/๑๙๙	สุสุกกทาโจ	๓๕/๒๐
สุปรินนโต	๒๔๖/๑๙๘	สุกรโปสโก	๔๓๒/๓๗๗
สุปินกั	๔๒๒/๓๖๓	สุกรภตฺต	๔๓๒/๓๗๗
สุปปกาสิต	๑๖๘/๑๒๓	สุกรมททว	๑๘๙/๑๔๖
สุปปติฏฺฐิตปาโท	๓๕/๑๙	สุจโย	๒๕๓/๒๐๓
สุปปปฏิทาพิตฺส	๒๔๒/๑๙๕	สุลลยฺยรฺจุรา	๓๔๐/๒๘๖
สุปปติโต	๑๒/๗	เสกฺโข	๒๐๗/๑๖๔
สุปปปฏิวิทฺตตา	๙๔/๖๓	เสขาน	๓๐๒/๒๕๔
สุปปปฏิวิทฺธา	๑๓/๙	เสฏฺโฐหมสมิ	๓๑/๑๗
สุพฺรหฺมา	๓๔๑/๒๘๘	เสตพฺยกา	๔๐๗/๓๔๕
สุภิกฺขา	๒๑๐/๑๖๘	เสตานิ	๓๗๙/๓๒๔
สุภูมึ	๔๓/๒๔	เสตฺถุ	๑๕๔/๑๐๖
สุมฺมุตฺตา	๒๓๒/๑๘๕	เสโตทกา	๑๙๑/๑๔๘
สุริยสฺสฺสนิสา	๓๔๐/๒๘๖	เสทต	๓๔๘/๒๙๒
สุลลภาโร	๙๑/๕๗	เสโท	๓๗๗/๓๒๐
สุวณฺณทพฺพณฺณานิ	๑๗๓/๑๒๗	เสมฺหิ	๓๗๗/๓๒๐
สุวณฺณภิงฺการ	๒๔๔/๑๙๖	เสยฺยถิ	๓๙๙/๓๓๕
สุวณฺณ	๒๕๔/๒๐๔	เสยฺโย	๔๑๙/๓๖๐
สุวิภตฺต	๒๓๘/๑๙๐	เสวโต	๓๖๐/๓๐๕
สุวิสิตฺตสฺส	๔๑๕/๓๕๔	เสวิตพฺพ	๓๕๙/๓๐๔
สุสกกต	๒๔๐/๑๙๑	โสภปริเทวทฺกขโทมนสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส	
สุสนนทฺโร	๔๓๖/๓๘๐		๓๙๘/๓๓๕
สุสมารทฺธา	๑๖๗/๑๒๐	โสภปริเทวทฺกขโทมนสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส	
สุสมพฺุโร	๖๗/๔๓		๕๘/๓๖
สุสฺวิหิตา	๑๓๔/๘๙	โสภปริเทวาน	๓๗๓/๓๑๗

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
โสการากิณฺณ	๗๐/๔๕	[ห]	
โสโก	๓๙๑/๓๓๓	หญฺญนฺติ	๔๓๘/๓๘๓
โสจนา	๓๙๑/๓๓๓	หตุณฺณจิกํ	๓๗๙/๓๒๓
โสจิตตตํ	๓๙๑/๓๓๓	หตุณฺณยานํ	๒๔๖/๑๙๘
โสณุตฺตรํ	๙/๔	หตุณฺณิรตนํ	๒๔๖/๑๙๘
โสณุตฺตา	๒๔๒/๑๙๕	หทยํ	๓๗๗/๓๒๐
โสตวิณฺณวณฺ	๔๐๐/๓๓๖	หญฺญจิกํ	๓๗๙/๓๒๓
โสตวิณฺณเยยฺยํ	๓๖๕/๓๐๘	หโร	๓๔๐/๒๘๗
โสตสมฺมผลฺลสา	๑๐๒/๖๘	หริตกปณฺณ	๔๓๐/๓๗๓
โสตสมฺมผลฺลโส	๑๑๓/๗๒	หารคชา	๓๔๐/๒๘๗
โสตํ	๒๕๐/๒๐๐	หาริโต	๓๔๑/๒๘๘
โสตฺติโ	๑๑/๗	หิตกามา	๓๙๗/๓๓๕
โสโก	๑๒/๘	หิรณฺยวสุณฺณ	๒๕๐/๒๐๐
โสมนสฺสโทมนสฺसानํ	๔๐๒/๓๔๒	หิรณฺย	๒๕๔/๒๐๔
โสมนสฺสปฏิลาภํ	๓๐๐/๒๕๑	หิริมฺนา	๑๓๘/๘๓
โสมนสฺส	๒๘๘/๒๓๙	หีสติ	๓๒๑/๒๖๙
โสวณฺณชานิ	๒๖๓/๒๑๒	หีนกายํ	๓๕๔/๓๐๐
โสวณฺณมยํ	๒๕๓/๒๐๓	หิเพนฺติ	๓๕๔/๓๐๑
โสวณฺณาลงฺการานิ	๒๖๓/๒๑๒	เหมฆาลปฏฺิฉนฺนํ	๒๖๓/๒๑๒
โสวณฺโณ	๓๐๐/๒๕๑	เหมณฺติ	๔๒/๒๓
สุวากฺขาโต	๓๐๒/๒๕๓	เหมวตา	๓๓๕/๒๘๒
สุวาคตํ	๒๔๔/๑๙๖	โหหิสิ	๒๐๗/๑๖๕
สุวาทนาย	๑๖๑/๑๑๓	เหตุ	๒๒๘/๑๘๒

สุตตนต์ปิฎก **ที่มณิกายสุต**
มหาวคคปาติยา

อสาธารณนามานิ

[illegible]

อสาธารณนามานี	ปพเพ/องเก	อสาธารณนามานี	ปพเพ/องเก
อานนโท (พุทฺธรูปภูจาโก)	๑๑/๗	อุปวาโณ (ภิกขุ พุทฺธรูปภูจากภูตปุพโพ)	๒๐๐/๑๕๙
อานนท (โกคนนเร เจตีย์)	๑๖๗/๑๑๙	อุมฺมาปุพฺพนินาสีโน(อุมฺมาปุพฺพเทวา)	๓๔๐/ ๒๘๖
อาโป (เทโว)	๓๔๐/๒๘๖	อุรุเวลา (ราชคเห นิคโม) ๑๗๕/๑๓๐	
อาภสฺสรา (เทวา)	๑๒๗/๘๑	เอราวโณ (เทวปุตฺโต มหานาคภูโต)	๓๓๙/๒๘๕
อาวสธาคาริ (ปฏฺฐลิกาเม อาวสธาคาริ)	๑๔๘/๑๐๐	โอทาทคยฺหา (ปามอกฺขเทวา)	๓๔๐/ ๒๘๗
อาสวา (อาสา เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	โอปมณฺโณ (เทวราชา) ๓๓๗/๑๘๔	
อาลกมฺนฺหา (เทวานํ ราชธานี)	๒๑๐/๑๖๘	กกุธา (กฺุสินาราย อนุตรามคฺเค นที)	๑๙๖/๕๕
อาพาโร (ตาปโส กาลามโคตฺโต)	๑๙๒/๑๔๙	กกุโธ (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๙
อินฺทนามา (จตุมหาราชปฺตฺตา)	๓๓๖/๒๘๓	กกุสนฺโธ (สมฺมาสุมฺพุทฺโธ)	๔/๒
อินฺทสาลคฺคฺหา (เวทียกปพฺพเต คฺคฺหา)	๓๔๔/ ๒๙๐	กฏฺฐกา (กถกา เทวา)	๓๔๐/๒๘๗
อิสฺสิคฺคิ (ราชคเห ปพฺพโต) ๑๘๐/ ๑๓๕		กฏฺฐสฺสโห (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๙
อุกฺกฏฺฐา (นคฺริ)	๙๑/ ๕๗	กปิลวตฺถุ (ราชธานี)	๑๒/๘
อุตฺตรา (พฺราหมณํ พุทฺธมาตา) ๑๒/๘		กมฺพลสฺสตรา (กมฺพลโ จ อสฺสตรโ จ	
อุตฺตโร (มาณโว)	๔๓๙/๓๘๕	มเหสฺสกฺขนาคา)	๓๓๙/ ๒๘๕
อุทฺมพฺเร (โพธิรุกฺเข)	๘/๔	กมฺมาสทมฺมํ(กฺุณํ นิคโม) ๓๗๒/๓๑๗	
อุเทน (เวสาลียํ เจตีย์)	๑๘๑/๑๓๖	กรวิกา (สฺกฺุณชาติ)	๓๘/๒๒
อุปฺสนฺโต (ภิกขุ พุทฺธรูปภูจาโก) ๑๑/๗		กรฺณากายิกา (กรฺณามาเนน	
อุโปสโธ (มหาสฺสทฺสสนรมฺโณ		นิพฺพตฺตา เทวา)	๓๔๐/๒๘๖
นาคราชา)	๒๗๑/ ๒๒๒	กรฺมฺหา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗

อสาธารณนามานิ	ปพฺพเหตุ/องฺเก	อสาธารณนามานิ	ปพฺพเหตุ/องฺเก
กเรริกฺกิกา (เชตวนเ กุฎฺฐิกา)	๑/๑	กฺรุปรณฺจาลา (เทว ฐฺกฺกานิ)	
กเรริมณฺฑลมาโพ	๒/๑		๒๗/๓/๒๒๔
กฺลิจฺจกา (กฺลิจฺจกรณฺจวาสี)	๓๐๙/๒๖๐	กฺเวโร (ยฺกฺขาธิปมหาราชา)	
กสฺสโป (โคตฺตํ)	๖/๓		๓๓๖/๒๘๔
กสฺสโป (สมฺมาสมฺพุทฺโธ)	๔/๒	กฺสาวตี (ราชธานี)	๒๑๐/๑๖๘
กาปิลวตฺตวา (สฺกฺยา)	๒๓๖/๑๘๘	กฺสินารา (นคร ภาวโต ปรินิพฺพานนคร)	
กามเสฏฺโฐ (มหาราชา น ทาโส)			๑๙๐/๑๔๗
	๓๓๗/๒๘๔	กฺฎาการสาลา (ราชคเ มหาวเน สาสา)	
การพิมฺโภ (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๙		๑๘๓/๑๓๘
กาลกณฺฐา (อสุรา)	๓๓๙/๒๘๕	โกฏิคาโม (มหาปนาทสฺส	
กาลาโม (ตาปโส)	๑๙๒/๑๕๐	ปาสาทโกฏิยฺ กตคาโม	๑๕๕/๑๐๖
กาลิงฺคราชา (กฺลิจฺจกรณฺเจ ราช)		โกณฺฑณฺโณ (โคตฺตํ)	๖/๓
	๒๔๐/๑๙๑	โกณาคมนฺ (สมฺมาสมฺพุทฺโธ)	๙๑/๕๙
กาสีโกสลา (เทวฐฺกานิ)	๒๗๕/๒๒๕	โกสมฺพี (มหานคร)	๒๑๐/๑๖๘
กาฬสิลา (ราชคเ อีสฺสิคิลิปฺสเส		โกสลา (โกสฺสรณฺจวาสี)	๔๐๖/๓๔๕
ติฏฺจติ)	๑๘๐/๑๓๕	โกสโล (ราช)	๔๒๙/๓๗๒
กิณฺณณฺฑุ (มหาราชา น ทาโส)		โกสินารกา (มฺลลา ราชาน)	
	๓๓๗/๒๘๔		๒๑๑/๑๖๙
กิกิ (พาราณสีย ราช)	๑๒/๘	โกพิยา (โกพิยวาสี)	๒๓๙/๑๙๐
กฺุณฺฑนฺ (มหาราชา น ทาโส)		ขณฺฑติสฺส (สาวกยฺค)	๙/๔
	๓๓๗/๒๘๔	ขณฺโฑ (ราชปฺตโต)	๗/๒/๔๖
กุมารกสฺสโป (เถโร)	๔๐๖/ ๓๔๕	ขิฑฺฑปฺพุสิกา (เทว)	๓๔๐/๒๘๗
กุมฺภีโร (เทโว)	๓๓๕/๒๘๓	เขมวตี (ราชธานี)	๑๒/๘
กฺรุ (ชนปโท)	๒๗/๓/๒๒๔	เขมฺงฺโร (ภิกขุ พุทฺธปฺญจาโก)	๑๑/๖

อสาธารณนามานี	ปพฺพ/องฺก	อสาธารณนามานี	ปพฺพ/องฺก
เขมียา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	โคปีกา (สกุยธิตา)	๓๕๓/๒๙๗
เขโม (เขมวติยฺ เทวา)	๑๒/๘	โควินฺโท(ทิสฺมปติรมฺโณ ปุริหิตฺ พฺราหฺมโณ)	
เขโม (พณฺธมฺติยฺ มิคทาโย)	๗๔/๔๗		๓๐๔/๒๕๕
คงคา (นที)	๑๕๔/๑๐๖	จกฺกรตฺนํ (จกฺกวตฺติรมฺโณ จกฺกํ)	
คณฺธพฺพกาโย (คณฺธพฺพเทวกาโย)			๒๔๓/๑๙๖
	๒๘๕/๒๓๖	จนฺทโน (มหาราชา นํ ทาโส)	
คณฺธพฺพา (คณฺธพฺพเทวา)	๓๕๐/๒๙๕		๓๓๗/๒๘๔
คณฺธารปฺเร (นคเร)	๒๔๐/๑๘๑	จนฺทสฺสฺสนิสา (จนฺทนิสฺสิตกา เทวา)	
คัมปติ (เถโร)	๔๔๑/๓๘๖		๓๔๐/๒๘๖
คหปติรตฺนํ (จกฺกวตฺติรมฺโณ คหปติ)		จนฺท (เทวปฺตฺโต)	๓๔๐/๒๘๖
	๒๕๐/๒๐๐	จมฺปา (องฺคานํ นคฺร์)	๓๐๙/๒๖๐
คิชฺฌกฺกุโฏ (ราชคเห ปพฺพโต)		จิตฺตเสโน (คณฺธพฺโพ)	๓๓๗/๒๘๔
	๑๓๓/๘๕	จิตฺรา (สฺสฺปนฺณนา)	๓๓๘/๒๘๕
คิณฺชกาวสโธ (อิฏฺฐจกามโย อาวสโธ)		จุนฺทโก (ภิกฺขุ)	๑๙๖/๑๕๕
	๑๕๖/๑๐๘	จุนฺโท (ปาวายํ กมฺมารปฺตฺโต)	
โคตมกํ (เวสาลิยํ เจติยํ)	๑๘๒/๑๓๗		๑๘๙/๑๔๗
โคตมตฺติตฺถํ (ปาฏฺฐลิปฺตฺเต ปฏฺฐนํ)		เจติวฺสา (เทว รฏฺฐจา นิ)	๒๗๓/๒๒๔
	๑๕๔/๑๐๖	โจรปฺปปาโต	๑๘๐/๑๓๕
โคตมทวารํ (ปาฏฺฐลิปฺตฺเต ทวารํ)		จนฺโน (ภิกฺขุ)	๒๑๖/๑๗๖
	๑๕๔/๑๐๖	ชฺฏิโล (พาหิรปฺพพฺพิโต)	๔๒๘/๓๗๐
โคตมนิโครฺช (ราชคเห รุกฺโข)		ชนวสโก (ยฺกโข)	๒๘๐/๒๓๐
	๑๘๐/๑๓๕	ชโนสโก (คณฺธพฺโพ)	๓๓๗/๒๘๔
โคตโม (โคตตํ)	๖/๓	ชมฺพุกาโม (เวสาลิยํ คาโม)	
โคปโก (เทวปฺตฺโต)	๓๕๓/๒๙๘		๑๘๗/๑๔๒

อสาธณนามานี	ปพเพ/องฺก	อสาธณนามานี	ปพเพ/องฺก
ชมพุทฺธิโป (มหาทีโป)	๒๔๐/๑๙๑	ทิสฺมปติ (ราชา)	๓๐๔/๒๕๕
ชีวกมพฺพวนํ (ราชคเห ชีวกสฺส อมพฺพวนํ)	๑๘๐/๑๓๖	เทวสุโต (เทโว)	๓๓๗/๒๘๔
เชตวเน (อนาถปิณฑิการาม)	๑/๑	โทโณ (กุสินารายํ พุราหฺมโณ)	๒๓๗/๑๘๙
โชตินามา (โชติเทวา)	๓๔๐/๒๘๗	ชตรฏฺฐา (ชมพุทฺธิปตเล เทว มหาราชาน)	๓๑๐/๒๖๑
โชติปาโล (โควินทสฺส ปุตุโต มาณโว)	๓๐๔/๒๕๕	ชตรฏฺฐ (ชตรฏฺฐกุลเ อุปปन्नนาคา)	๓๓๘/๒๘๕
ตจฺจนกา (ตจฺจนกนาคปริสา)	๓๓๘/๒๘๕	ชตรฏฺฐโจ (คณฺธพฺพวนํ อธิปติ มหาราช)	๓๓๗/๒๘๕
ตถาคตา (สมฺมาสมพุทฺธา)	๑๓๒/๘๕	ชนวตฺตี (พุราหฺมณํ พุทฺธมาตา)	๑๒/๘
ตโปทาราโม (ราชคเห อาราม)	๑๘๐/๑๓๕	ชฺมมา (ไปกฺขรณํ)	๒๕๙/๒๐๘
ดาวตฺตีสสา (เทวา)	๑๖๑/๑๑๓	นทิกกา (กุสินาราย อนฺตรามกฺเค ชลาสโย)	๑๙๑/๑๔๙
ติมฺพฐ (คณฺธพฺพเทวราชา)	๓๓๗/๒๘๔	นนฺทา (ภิกฺขุณี)	๑๕๖/๑๐๘
ติสฺสการทวาชํ (สวากยฺกํ)	๙/๕	นาคราชา (นาคาธิปติ)	๒๔๐/๑๙๑
ติสฺโส (ปโรหิตปุตุโต)	๗๒/๔๖	นาคา	๓๕๐/๒๙๕
ติสฺโส (มหาพฺรหฺมา)	๓๔๑/๒๘๘	นาทิกกา (ตพากํ นิสฺสาย เทว คามา)	๑๕๖/๑๐๘
ตุฏฺฐโจ (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๙	นมฺมจี (มาโร)	๓๓๗/๒๘๕
ตุลิตา (เทวา)	๑๗/๑๓	นโพรราชา (นพการเทวปุตุโต)	๓๓๗/๒๘๔
ตุลิตํ (เทวภวนํ)	๒๔/๑๕	นาภสา (นาภสททวาลิกา นาคา)	๓๓๘/๒๘๕
เตโช (เทโว)	๓๔๐/๒๘๖		
ถูลโย (ถูลิวาสี)	๒๓๖/๑๘๘		
ทนฺตปฺปรี (นคร)	๓๐๙/๒๖๐		
ทานเวฆสา (ธนฺนคฺคหา อสุรา)	๓๓๗/๒๘๕		

อสาธารณนามานี	ปพฺพ/องฺเก	อสาธารณนามานี	ปพฺพ/องฺเก
นาพนุทา (นคร)	๑๔๔/๗๖	ปาฏลีปุตฺต (นคร)	๑๕๒/๑๐๔
นิกโก (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๙	ปาฏลี (โพธิรุกฺโข)	๘/๔
นิคฺคฺจ (นาฏปุตฺโต สตุฏา)	๒๑๓/๑๗๒	ปายาคา (ปายาคปฏฺฐนวาสิน	
		นาคา)	๓๓๘/๒๘๕
นิมฺมณฺฑ (มหาราชาน ทาส)	๓๓๗/๒๘๔	ปายาสี (เทวปุตฺโต)	๔๔๑/๓๘๖
		ปายาสี (ราชณฺโณ อนภิสิตฺตราช)	
นิมฺมานรตี (เทว)	๒๘๕/๒๓๖		๔๐๖/๓๔๕
นิโครฺธ (โพธิรุกฺโข)	๑๐๘/๑๓๕	ปารคา (เทว)	๓๔๐/๒๘๗
เนรมฺชรา (อฺรุเวลายํ นที)	๑๗๕/๑๓๐	ปาวา (นคร)	๑๘๙/๑๔๕
นุกฺโข (กจฺจายโน สตุฏา)	๒๑๓/๑๗๒	ปาวาทิกมฺพวน (ปาวาริกสฺส	
นุชฺชุนโน (เทวราช)	๓๔๐/๒๘๗	อมฺพวนนฺจฺจาน)	๑๔๔/๙๗
ปณฺจสิโย (คณฺธพฺพปุตฺโต)	๒๘๔/๒๓๔	ปาวาลเจตีย (ภควโต อายุ-	
ปจวี (เทว)	๓๔๐/๒๘๖	สงฺขาโรสฺสชฺชนนฺจฺจาน)	๑๖๖/๑๑๙
ปนาโท (เทวราช)	๓๓๗/๒๘๔	ปาวาล (เวสาลียฺ เจตีย)	๑๖๖/๑๑๙
ปภาวตี (เทวี พุทฺธมาดา)	๑๒/๗	ปาเวยฺยกา (มลฺลา ขตฺติยา)	
ปรนิมฺมิตวสวตฺตี (เทว)	๓๒๘/๒๗๖		๒๓๖/๑๘๙
ปรนิมฺมิตา (เทว)	๓๔๐/๒๘๗	ปิปฺพลิน (โมรียาน ชนปโท)	
ปรมตฺโต (พฺรหฺมา)	๓๔๐/๒๘๗		๒๓๙/๑๙๑
ปริณายกรตฺน (จกฺกวตฺติน		ปิปฺพลินยา (โมรียา ขตฺติยา)	
ปริณายโก)	๒๕๑/๒๐๑		๒๓๔/๑๙๐
ปเสนทิ (โกสฺลราช)	๔๐๖/๓๔๕	ปุกฺกุโส (มลฺลปุตฺโต อาพารสฺส	
ปหาราโท (อสุโร)	๓๓๙/๒๘๕	สาวโก)	๑๙๒/๑๔๙
ปาฏลิกาโม (นาพนุทาย คาโม)		ปฺฤฑฺฑีโก (โพธิรุกฺโข)	๘/๔
	๑๔๘/๑๐๐	ปฺรินฺทโท(สโก เทวราช)	๓๔๐/๒๘๖

อสาธารณนามานิ	ปทุเพ/องุเก	อสาธารณนามานิ	ปทุเพ/องุเก
ปุโรโณ กสฺสโป (สตถา)	๒๑๓/๑๗๒	ภูสาคาริ (อาตุมาย อการิ)	๑๙๓/๑๕๑
โปตนํ (อสุสกาณํ นครํ)	๓๐๙/๒๖๐	โภคนครํ (มหาคาโม)	๑๙๗/๑๔๒
พณฺฐมตี (ราชธานี)	๑๒/๗	มกุฏพณฺฐนํ (มลฺลนํ เจตีย์)	
พณฺฐมตี (เทวี พุทฺธมาตา)	๙๑/๕๘		๒๒๘/๑๘๓
พณฺฐมา (ราชา พุทฺธปีตา)	๑๒/๗	มกุขลิ โคสาลิ (สตถา)	๒๑๓/๑๗๒
พหุปฺตํ (เวสาลีย์ เจตีย์)	๑๖๗/๑๑๙	มคโร (ชนปโท)	๓๔๔/๒๙๐
พาราณสี(กาสิณํ นครํ ราชธานี) ๑๒/๘		มจฺจนฺตฺรสนา (เทว ฐฏจاني)	
พาราณสี (มหานครํ)	๒๑๐/๑๖๘		๒๗๓/๒๒๔
พิมพิสาโร (ราชา มาคโร) ๒๗๖/๒๒๖		มณฺธิรตนํ (จกฺกวตฺติริณฺโณ รตนํ)	
เพพฺพคามโก	๑๖๓/๑๑๖		๒๕๘/๑๙๙
พฺรหฺมทตฺโต (ชมฺพทีปตเล		มทฺทกฺขจฺจิ (ราชคเห มิคทาโย)	
มหาราชา)	๓๑๐/๒๖๑		๑๘๐/๑๓๕
พฺรหฺมทตฺโต (พฺรหฺมโณ พุทฺธปีตา)		มนฺทวลาหกา (วาทวลาหกา)	
	๑๒/๘		๓๔๐/๒๘๖
พฺรหฺมา (เทววิเสโส)	๒๒๐/๑๗๘	มนฺทวลาหกา (อุณฺทวลาหกา เทวา)	
ภโฏ (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๙		๓๔๐/๒๘๖
ภโรโต (ชมฺพทีปตเล มหาราชา)		มนฺทารวปฺปฺผานิ (ทิพฺพปฺปฺผานิ)	
	๓๑๐/๒๖๑		๑๙๘/๑๕๘
ภณฺฑคฺคาโม(เวสาลีย์ คามิ) ๑๘๖/๑๔๑		มโนปทุสิกา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗
ภียโยสุตฺตริ (สาวกยฺคํ)	๙/๕	มลฺลา (ชตฺติยา)	๒๑๑/๑๖๙
ภุชฺตี นาม (เวสฺสวณฺสสุ ปริจาริกา)		มหากสฺสโป (สงฺฆตฺเถโร) ๒๓๑/๑๘๔	
	๓๕๒/๒๙๖	มหาโควินฺโท (พฺรหฺมโณ) ๓๐๘/๒๖๐	
ภุมฺมา (สตฺตสฺสหาสา ยกฺขา)		มหาปารคา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗
	๓๓๕/๒๘๒	มหาพฺรหฺมา (เทววิเสโส)	๖๖/๔๒

อสาธารณนามานี	ปพเพ/องเก	อสาธารณนามานี	ปพเพ/องเก
มหาวน (เวสาลียัม วณ)	๑๘๓/๑๓๘	ยามา (เทวา)	๒๘๔/๒๓๕
มหาสมานา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	ยามุนา (ยมนาวาสีโน นาคา)	
มหาสุทสสน (จกุกวตติ ราช)			๓๓๘/๒๘๕
	๒๑๐/๑๖๘	ราชคห (นคร)	๑๓๑/๘๕
มही (มหานที)	๒๔๐/๑๙๑	ราชคห (มหานคร)	๒๔๑/๑๙๓
มาตลี (เทวปุตโต)	๓๓๗/๒๘๔	ราชาคารก (อมพลภูจิกาย รมโย	
มานุสา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	อการ)	๑๔๓/๙๖
มานุสสุตมา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	รามคามกา (โกพิยา ขตติยา)	
มายา (เทวี พุทฺธมาตา)	๑๒/๘		๒๓๖/๑๘๘
มาโร (ปาปีมา)	๑๗๕/๑๓๐	รามคาโม (โกพิยาน ชนปโท)	
มาหิสสตี (อวนตীন นคร)	๓๐๙/๒๖๐		๒๔๐/๑๙๑
มิถิลา (วิเทห่าน นคร)	๓๐๙/๒๖๐	ราหุ (อสุรินโท)	๓๓๘/๒๘๕
มิสสกา (มิสสเกเทวา)	๓๔๐/๒๘๗	เรณู (ชมพู่ที่ปตเล มหาราช)	
เมตฺตาทากายิกา (เมตฺตตามาเนน			๓๐๘/๒๖๐
นิพพตฺตา เทวา)	๑๒๗/๘๑	เรณู (ทิสมปติรมโย ปุตโต กุมาร)	
โมริยา (ขตติยา)	๒๓๘/๑๙๐		๓๐๔/๒๕๕
ยณฺณทตฺโต (พราหมณ พุทฺธิปตา)		โรชา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๖
	๑๒/๘	โรรูก (โสวีราน นคร)	๓๐๙/๒๖๐
ยมกสาลา (กุสินาราย ภควโต		ลุมพิตกา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗
ปรีนิพพานญาณ)	๑๘๘/๑๕๘	ลามเสฏฺฐา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗
ยมา (เทว ยมกเทวา)	๓๔๐/๒๘๗	ลิจจวี (เวสาลียัม ราชาน)	๑๖๑/๑๑๓
ยมนา (มหานที)	๒๙๖/๒๔๘	โลกนตริกา (เนรียกาน อุปตติญาณ)	
ยสวตี (เทวี พุทฺธมาตา)	๑๒/๗		๑๘/๑๓
ยสสา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	โลหิตวาสิโน (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗

อถาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก	อถาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก
วชิรหตฺโต (สกุโก เทวราชา)	๓๓๙/๒๘๕	วิรุฬฺห (กุมภณฺฑาธิปติ มหาราชา)	๓๓๖/๒๘๔
วชฺชี (ชนปโท)	๑๓๑/๘๕	วิสาขา (พฺราหฺมณี พุทฺธมาตา) ๑๒/๗	
วชฺชีมลฺลา (เทว รมฺมจฺานิ) ๒๗/๗/๒๒๗		วิสสกมฺโม (เทวปฺตฺโต) ๒๕๖/๒๐๙	
วรฺุณา (เทวตา)	๓๔๐/๒๘๖	วุฑฺฒิโช (ภิกขุ พุทฺธปฺญฺจาโฏ) ๑๑/๗	
วรฺุณา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	เวชนสา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗
วลาหโก (มหาสฺสทสฺสนรณฺโณ อสฺโส)	๒๗/๑/๒๒๒	เวชนนฺตรโก (มหาสฺสทสฺสนรณฺโณ รโก)	๒๗/๑/๒๒๒
วสฺสกาโร (มคฺธมฺหามตฺโต พฺราหฺมณ)	๑๓๓/๘๕	เวณฺจทีปโก (พฺราหฺมณ) ๒๓๖/๑๘๘	
วสฺสุ (เทวา)	๓๔๐/๒๘๖	เวณฺจทีปโก (พฺราหฺมณสฺส ชนปโท)	๒๓๙/๑๙๐
วาโย (เทโว)	๓๔๐/๒๘๖	เวณฺณชฺช (มหาราชา น ทาส)	
วารฺุณา (เทวตา)	๓๔๐/๒๘๖		๓๓๗/๒๘๔
वासเนสิโน	๓๔๐/๒๘๖	เวณฺช (เทวา)	๓๔๐/๒๘๖
वासโว (สกุโก เทวราชา) ๓๓๙/๒๘๖		เวทียโก (ราชคเห ปพฺพโต)	
วาสิฏฺฐา (เอวํ โคตฺตมลฺลา) ๒๑๐/๑๖๙			๓๔๖/๒๙๑
วิจฺขณฺนา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	เวเทหิปฺตฺโต (อชาตสทฺตฺตฺราชา)	
วิญฺญู (มหาราชา น ทาส) ๓๓๗/๒๘๔			๒๓๖/๑๘๗
วิญ (มหาราชา น ทาส) ๓๓๗/๒๘๔		เวปจิตฺติ (อสุรราชา) ๓๓๙/๒๘๕	
วิเทหา (วิเทหฏฺฐวาสิ) ๓๐๙/๒๖๐		เวโรจนามกา (ราหุมาตฺตลนามธรา อสุรา)	
วิฐฺฐสณฺฑี (สาวกยฺค)	๙/๔		๓๓๙/๒๘๕
วิปสฺสี (ภควา)	๔/๒	เวสาลี (นคร)	๑๘๑/๑๓๖
วิรูปกฺโข (นาคาธิปติ มหาราชา)	๒๘๒/๒๓๑	เวสสฺส (ชมฺพทีปตเล มหาราชา)	
			๓๑๐/๒๖๑

อสาธารณนามานี	ปพฺพ/องฺก	อสาธารณนามานี	ปพฺพ/องฺก
เวสสุฏฺฐ (สมฺมาสมฺพุทฺโธ)	๔/๒	สมโณ โคตโม (สมฺมาสมฺพุทฺโธ)	
เวสสุวโณ (มหาราช)	๒๘๒/๒๓๒		๒๑๒/๑๗๒
เวสสุคามิตฺตา (ปญฺจสตา ยฺกฺขา)		สมานา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗
	๓๓๕/๒๘๒	สหสมฺมา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๖
เวฬุคามโก (เวสาลียา สมีเป คาโม)		สหฺภู (เทวา)	๓๔๐/๒๘๖
	๑๖๓/๑๑๖	สหฺมปติ (พฺรหฺมา)	๒๒๐/๑๗๘
เวฬุวนํ (ราชคฺเห อาราม)	๑๘๐/๑๓๕	สหฺลี (เทวตา)	๓๔๐/๒๘๖
สกุโก (เทวานมินฺโท)	๒๒๑/๑๗๙	สฬพการเก(สาวตฺถิยํ สฬลฺมยา กุฏฺฐิ)	
สกุยา (กาปิลวตฺถวา ชตฺติยา)			๓๕๒/๒๙๖
	๒๓๖/๑๘๘	สาเกตํ (มหานครํ)	๒๑๐/๑๖๘
สกุโค (เทวโลโก)	๖๔/๔๑	สาตาคิรา (ติสฺหสฺสา ยฺกฺขา)	
สณฺชโย เวลฺลภฺจปฺตฺโต	๒๑๓/๑๗๒		๓๓๕/๒๘๒
สตุตฺตภู (ชมฺพุทฺธิปตฺเล มหาราช)		สารนฺททำ (เวสาลยํ เจตียํ)	๑๖๗/๑๑๙
	๓๑๐/๒๖๑	สารีปฺตฺตโมคฺคฺลฺลานํ (สาวกยฺกํ)	๙/๕
สตุตฺตปณฺณคฺุหา (ราชคฺเห		สารีปฺตฺตโต (เถโร)	๑๔๕/๙๗
เวการปสฺเส คฺุหา)	๑๘๐/๑๓๕	สาลราชมฺูเล	๙๑/๕๗
สตุตฺตมพฺ (เวสาลยํ เจตียํ)	๑๘๒/๑๓๗	สาโล (โพธิรุกฺโข)	๕๐/๒๙
สทามตฺตา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	สาวตฺถิ (นครํ)	๓๕๒/๒๙๖
สนงฺกุมาโร (พฺรหฺมา)	๒๘๔/๒๓๕	สาวตฺถิ (มหานครํ)	๓๕๒/๒๙๖
สนฺตฺตฺตฺจ (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๙	สาพฺุโห (ภิกฺขุ)	๑๕๖/๑๐๘
สปปโสณฺทิกปพฺภาโร (ราชคฺเห		สิขณฺทิ (มาตฺลิสฺงคากสฺส ปฺตฺโต)	
สีตวเน ติฏฺฐติ)	๑๘๐/๑๓๕		๓๔๙/๒๙๔
สพฺพมิตฺโต (ภิกฺขุ พุทฺธปจฺจาโก)		สิขี (สมฺมาสมฺพุทฺโธ)	๔/๓
	๑๑/๗	สิงฺกิวณฺณํ (ยฺกฺมฏฺฐํ)	๑๙๔/๑๕๓

อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก	อสาธารณนามานิ	ปพฺเพ/องฺเก
สิริโส (โพธิรุกโข)	๘/๔	สุภทโท (ปริพฺพาชโก)	๒๑๒/๑๗๐
สีตวนิ (ราชคเหรณ)	๑๘๐/๑๓๕	สุภทโท (วฑฺฒปพฺพชิต)	๒๓๒/๑๘๕
สีสพานิ (เสตพฺยาย อุตฺตรทิสาย วณ)	๔๐๗/๓๔๖	สุภโฏ (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๙
สุกุกา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	สุริยวจนสา (ติมฺพฺรสุส ฐิตา)	
สุคโต (พฺพุโร)	๑๖๗/๑๒๐	สุริยสุสฺสนิสา (สุริยนิสฺสิตกา เทวา)	๓๓๗/๒๘๔
สุจิตฺติ (อสุโร)	๓๓๙/๒๘๕		๓๔๐/๒๘๖
สุชาดา (อุปาสิกา)	๑๕๖/๑๐๘	สุริเย (เทวปฺตฺโต)	๓๔๐/๒๘๖
สุทตฺโต (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๘	สุสนาคา (ตรฺณนาคา)	๓๓๒/๒๘๐
สุทฺธาวาสา (เทวา)	๙๑/๕๗	สุกรมทฺทว (ภควโต ปจฺจิมปณฺฑปาโต)	
สุทฺธาวาโส (อนาคามินิ วสนฺนโว)	๙๑/๕๗		๑๘๙/๑๔๙
สุทฺธสา (สุทฺธาวาเส เทวา)	๙๒/๖๐	สุลฺลเยยฺรจฺจิรา (สุลฺลเยยา จ จฺจิรา จ เทวา)	๓๔๐/๒๘๖
สุทฺธสี (สุทฺธาวาเส เทวา)	๙๒/๖๐	เสตพฺยา (โกสฺลนํ นคร)	๔๐๖/๓๔๕
สุทฺธโชนิ (ราชา พุทฺธปิตา)	๑๒/๘	เสริสกวินาน	๔๔๐/๓๘๖
สุทฺธมา (สมา)	๒๘๒/๒๓๑	โสณุตฺตร (สาวกยฺค)	๙/๔
สุปณฺณา (กรฺพา)	๓๓๘/๒๘๕	โสตฺถิโช (ภิกฺขุ พุทฺธปญฺจาโก)	๑๑/๗
สุปตฺติโต (ราชา พุทฺธปิตา)	๑๒/๗	โสภวตี (ราชธานี)	๑๒/๘
สุพฺรหฺมา (เสฏฺฐพฺรหฺมา)	๓๔๑/๒๘๘	โสโก (โสภวตียํ ราชา)	๑๒/๘
สุภิกิณฺหา (เทวา)	๑๒๗/๘๑	โสโม (เทโว)	๓๔๐/๒๘๖
สุภโฏ (อุปาสโก)	๑๕๖/๑๐๙	โสจฺจิรา (โสวีสรรณฺจวาสี)	๓๐๙/๒๖๐
สุภวนิ (อุกฺกฏจายิ วณ)	๙๑/๕๗	หตฺถิกาโม (เวสาลิยํ คาโม)	๑๘๗/๑๔๒
สุภทฺทา (มหาสุทฺธสฺสนรณฺโณ เทว)		หตฺถิรตฺน (จกฺกวตฺติรณฺโณ หตฺถิ)	
	๒๖๓/๒๑๓		๒๔๖/๑๘๘

อสาธารณนามานี	ปพฺพพงฺกเก	อสาธารณนามานี	ปพฺพพงฺกเก
หริโย (หริเทวา)	๓๔๐/๒๘๗	หรรณวดี (กุสินาราย อนุตรามกุเค	
หารคชา (เทวา)	๓๔๐/๒๘๗	นที)	๑๙๘/๑๕๗
หริโต (มหาพรรหฺมา)	๓๔๑/๒๘๘	เหมวตา (นสฺสสฺสา ยกฺขา)	๓๓๕/๒๘๒

สุตตตันตปิฎก ทีฆนิกายสุต

มหาวคคปาติยา

คาถานํ ปจมปาทา

คาถานํ ปจมปาทา	ปพเพ/องฺก	คาถานํ ปจมปาทา	ปพเพ/องฺก
อฏฺฐโทณํ จกฺขุมโต สรีริ	๒๔๐/๑๙๑	เขมิยา ตุสสิตา ยามา	๓๔๐/๒๘๗
อถาคู นาภสา นาคา	๓๓๘/๒๘๕	กนฺตวาน พุทฺโธ นทิกํ กุรุ	
อถาคู สหฺภู เทวา	๓๔๐/๒๘๖		๑๙๖/๑๕๕
อนิจฺจา วต สงฺขารา	๒๗๒/๒๒๓	จตุตทาพีสสฺมา ทนฺตา	๒๔๐/๑๙๒
มหาปทานนินทานํ	๔๔๑/๓๘๙	จตุณฺโณ อริยสจฺจานํ	๑๕๕/๑๐๗
อปริโยสิตสงฺกปโป	๓๗๐/๓๑๔	จตุทํ ทิวิยา กายา	๓๖๙/๓๑๓
อปรารุตา เต อมตสฺส ทวารา	๗๑/๔๕	จตุทํ มานุสา กายา	๓๖๙/๓๑๔
อาโป จ เทวา ปจมวี จ	๓๔๐/๒๘๖	จุนฺทสฺส ภตฺตํ ภูณฺชิตฺวา	๑๙๐/๑๔๗
อามนฺตยา มิ ราชานํ	๓๒๑/๒๖๙	เจตฺวา ขีลํ เจตฺวา ปลีฆํ	๓๓๒/๒๘๐
อิโต สตฺต ตโต สตฺต	๒๘๐/๒๓๐	ชิตา วชรหตฺถเณ	๓๓๙/๒๘๕
อิเชว ติฏฺฐมานสฺส	๓๖๓/๓๑๓	ฌาเยน จ เม ปรโต	๓๖๙/๓๑๓
อุตฺตรณฺจ ทิสํ ราชา	๓๓๖/๒๘๔	ตตร ภิภฺชโว สฺมาทหํสฺ	๓๓๒/๒๘๐
อุปาสิกา จกฺขุมโต อโหสิ	๓๕๔/๒๙๘	ตทาสิ ยํ ภีสนกํ	๒๒๓/๑๗๙
เอกสมิ ภาสมานสมิ	๒๘๖/๒๓๗	ตุลฺมตุลฺณจ สฺมภาวํ	๑๖๙/๑๒๔
เอภฺนตฺติโส วยสา สุภทฺท	๒๑๔/๑๗๓	เต ปณฺีตตรา เทวา	๓๖๙/๓๑๔
กิञฺเณ เม อธิคตํ	๖๕/๔๒	เต วุตฺตวากฺยา ราชานो	๒๙๘/๒๕๐
กุมภีโร ราชคหิโก	๓๓๕/๒๘๓	เตสํ มายาวินอ ทาสา	๓๓๗/๒๘๔
เก อามคณฺธา มนุเชสฺสุ พุรหฺเม		ทกฺขิณณฺจ ทิสํ ราชา	๓๓๖/๒๘๓
	๓๒๐/๒๖๗	ททโต ปุณฺณํ ปวทฺธติ	๑๙๗/๑๕๗
ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกา	๙๐/๕๖	ทนฺตปฺริ กาลิงคานํ	๓๐๙/๒๖๐

กาถานํ ปฐมปาठा	ปพฺพេ/องฺเก	กาถานํ ปฐมปาठा	ปพฺพេ/องฺเก
ทหฺราปี จ เย วฑฺฒา	๑๘๕/๑๔๐	ลิตฺตํ ปรมณฺ เตชสา	๔๓๔/๓๗๙
นาหุ อสฺสาสปสฺสาโส	๒๒๒/๑๗๙	วณฺณวา ยสฺวา สิริมา	๓๑๘/๒๖๖
ปจฺฉิมณฺจ ทิสฺส ราชา	๓๓๖/๒๘๓	วณฺเท เต ปิตํ ภาทฺเท	๓๔๙/๒๙๔
ปริปกฺโก วโย มยฺหิ	๑๘๕/๑๔๐	เวณฺฑู จ เทวา สหสิ จ	๓๔๐/๒๘๖
ปฺจุณ วาสว มํ ปณฺหิ	๓๕๖/๓๐๒	สเจ ปชฺชถ กามานิ	๓๒๓/๒๗๑
ปฺจุณามิ พุรฺหมานํ สนฺนํมารํ		สจฺจตฺถ พุรฺหมทตฺโต จ	๓๑๐/๒๖๑
	๓๑๙/๒๖๖	สจฺจสฺสสฺสา ว ยกฺขา	๓๓๕/๓๙๕
ปฺริมณฺจ ทิสฺส ราชา	๓๓๖/๒๘๓	สพฺเพ ว นิกฺขิปีสฺสนฺติ	๒๒๐/๑๗๙
ปฺริมทิสฺส ฐตฺรภูโจ	๓๓๖/๒๘๔	สมานา มหาสมานา	๓๔๐/๒๘๗
ภูตสฺส จ สฺสกรมฺททเวณ	๑๙๐/๑๔๗	สฺวหา อมฺพุหปณฺหสฺส	๓๖๙/๓๑๓
มหาสมโย ปวนสฺมี	๓๓๒/๒๘๐	สิงฺกิวนฺณํ ยุกมฺภุจํ	๑๙๕/๑๕๔
โมทนต์ วิต โภ เทวา	๒๙๕/๒๔๖	สิโลกมฺนุกสฺสามิ	๓๓๔/๓๙๕
ยํ เต ฐมมํ อธิวณฺาย	๓๕๔/๓๐๒	สิลํ สฺมาธิ ปณฺญา จ	๑๘๖/๑๔๒
ยถา นิमितฺตา ทิสฺสนฺติ	๒๙๙/๒๕๐	สฺกกา กรุมฺหา อรุณา	๓๔๐/๒๘๗
ยสฺมี ปเทเส กปฺเปติ	๑๕๓/๑๐๕	สฺกนฺตํ โภทฺโต มม เอกวาภุยํ	
เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เส			๒๓๗/๑๘๙
	๓๓๒/๒๘๐	สฺพุรฺรมา ปรมตฺโต จ	๓๔๑/๒๘๘
เย ตรณฺติ อณฺณวํ สํ	๑๕๔/๑๐๖	เสเล ยถา ปพฺพตฺมทฺธนิฏฺฐิจิโต	
เย นาคราเช สหสา หรณฺติ	๓๓๘/๒๘๕		๗๐/๔๔

สุตตปิฎก ที่มกนิคายสุต

มหาวคคปาติยา

รวมแปลไทย

รวมแปลไทย	ปพเพ/องเก	รวมแปลไทย	ปพเพ/องเก
[เอกก]		ปาฏลิตตสุต อนุตตรายา	๑๕๒/๑๐๔
สาวกสนุนิปาโต	๑๐/๖	ปาสาทา	๔๒/๒๓
[ทุก]		ภวา	๑๐๔/๖๙
อายตนา	๑๒๗/๘๑	มหาสาสา	๒๑๐/๑๖๘
อุทกสุต ธารา	๓๐/๑๖	เวทนา	๑๒๓/๗๘
กายา	๑๗/๑๓	สาวกสนุนิปาตา	๑๐/๕
กาลา	๑๙๓/๑๕๓	สิกขา	๑๓๖/๙๐
คติโย	๓๓/๑๘	[จตุกก]	
ธมมา	๑๑๒/๗๒		
นามรูป	๑๑๕/๗๓	อจฺจนียพฺภุตธมมา	๒๐๙/๑๖๗
ปัจจุยา	๒๘๑/๒๓๑	อิทธิ	๒๕๒/๒๐๑
ปิณฑปาตา	๑๙๗/๑๕๖	อิทธิปาทา	๑๖๗/๑๑๙
สาวกยุค	๙/๔	อิริยาปทา	๓๗๕/๓๑๙
สังคิวนถนุ ญคมภูจ	๑๙๔/๑๕๓	อุปาทานานิ	๑๐๐/๖๗
เสวิตพพาเสวิตพพ	๓๕๙/๓๐๔	โอภาสาธิตมา	๒๘๘/๒๓๘
[ตีก]		จตุราริยสจฺจานิ	๑๕๕/๑๐๗
อาสวา	๑๓๐/๘๔	ฐปารหา	๒๐๖/๑๖๓
กมฺมานิ	๒๖๐/๒๑๑	ธมฺมาทาสธมฺมปริยาโย	๑๕๙/๑๑๑
ตณฺหา	๔๐๐/๓๓๖	มหาปเทสา	๑๘๗/๑๔๒

ธมฺมปฺปเกโ	ปพฺพเหตุ/อํกุ	ธมฺมปฺปเกโ	ปพฺพเหตุ/อํกุ
มหาราชชา	๒๘๒/๒๓๒	[สตุตฺกํ]	
สตีปฏฺจนา	๓๗๓/๓๑๗	ปาการา	๒๔๒/๑๙๔
สมณ	๒๘๗/๒๓๗	ภิกฺขุอปริหานิยธมฺมา	๑๓๖/๙๐
สํเวชนียฏฺจนา	๒๐๒/๑๖๑	รตนานิ	๓๓/๑๗
[ปญจกํ]		วชฺช็อปริหานิยธมฺมา	๑๓๔/๘๙
อนุปฺพุพิภทา	๗๕/๔๗	วิญญานณฺณจิติโย	๑๒๗/๘๑
อุปาทานกฺขณฺธา	๓๘๓/๓๒๙	สมาธิปริกฺขารา	๒๙๐/๒๔๒
นํวณานิ	๓๘๒/๓๒๗	สมฺปชฌณานิ	๓๗๖/๓๒๐
สีลวิปฺตยาทีนฺวา	๑๔๙/๑๐๒	สมฺโพทฺตมฺงคา	๓๘๕/๓๓๑
สีลสมฺปทา ย อานิสงฺสา	๑๕๐/๑๐๒	สมฺมาสมฺพุทฺธา	๑๔๕/๙๗
[จกฺกํ]		[อฏฺฐกํ]	
อปริหานิยธมฺมา	๑๔๐/๙๔	อฏฺฐจกฺกสมฺมณฺณาคโต สนฺงกฺมารสฺสโร	๒๘๕/๒๓๖
อายตนา	๓๘๔/๓๒๙	อภิกายตนา	๑๗๓/๑๒๗
ตณฺหา	๔๐๐/๓๓๘	อริยมคฺโค	๓๒๙/๒๗๗
วิจาโร	๔๐๐/๓๓๘	ปริสา	๑๗๒/๑๒๗
วิญญานํ	๔๐๐/๓๓๖	ภควโต ยถาภุจฺจวณฺณ	๒๙๖/๒๔๗
วิตกฺโก	๔๐๐/๓๓๗	ภุมิฉาลปาตฺตภาวสฺส เหตุ ปจฺจุยา	๑๗๐/๑๒๔
เวทนา	๔๐๐/๓๓๗	วิโมกฺขา	๑๒๙/๘๓
สมฺมเจตนา	๔๐๐/๓๓๗	[นวกํ]	
สมฺมยา	๔๐๐/๓๓๗	เวทนา	๓๘๐/๓๒๔
สมฺผสฺสา	๔๐๐/๓๓๗		

สูตรตบุงตปิฏเก ที่ฌนิกายสฺส มหาวคฺคปาลียา

କେଉଁ/କେଉଁ

คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎก*

๑. สมเด็จพระพุฒาจารย์	วัดสระเกศ	ประธานกรรมการ
๒. พระพรหมมุนี	วัดบวรนิเวศวิหาร	รองประธานกรรมการ
๓. พระพรหมเวที	วัดไตรมิตรวิทยาราม	รองประธานกรรมการ
๔. พระพรหมเมธาจารย์	วัดบูรณศิริมาตยาราม	กรรมการ
๕. พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	กรรมการ
๖. พระวิสุทฐิวงศาจารย์	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๗. พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	กรรมการ
๘. พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	กรรมการ
๙. พระธรรมปัญญามรณ	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๑๐. พระธรรมคุณาภรณ์	วัดสามพระยา	กรรมการ
๑๑. พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์	กรรมการ
๑๒. พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศนเทพวราราม	กรรมการ
๑๓. พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	กรรมการ
๑๔. พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	กรรมการ
๑๕. พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	กรรมการ
๑๖. พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	กรรมการ
๑๗. พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	กรรมการ
๑๘. พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	กรรมการ
๑๙. พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	กรรมการ
๒๐. พระเทพโสภณ	วัดราชบูรณะ	กรรมการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๘ มติที่ ๕๐๙/๒๕๔๘ เรื่อง ขอความเห็นชอบรายนาม คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เพื่อร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี และ มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๖/๒๕๔๙ มติที่ ๓๕๗/๒๕๔๙ เรื่อง แต่งตั้งกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ แทนกรรมการที่พ้นจากตำแหน่ง

๒๑. พระราชวชิราภรณ์	วัดพระเชตุพนฯ	กรรมการ
๒๒. พระราชวชิรโมลี	วัดสวนพลู	กรรมการ
๒๓. พระราชปริยัติดิลก	วัดประยุรวงศาวาส	กรรมการ
๒๔. พระราชเมธี	วัดราชนัสดาราม	กรรมการ
๒๕. พระราชโมลี	วัดจักรวรรดิราชาวาส	กรรมการ
๒๖. พระราชวรมณี	วัดดุสิตาราม	กรรมการ
๒๗. พระราชวิสุทธิโมลี	วัดมหาธาตุฯ	กรรมการ
๒๘. พระราชวรเมธี	วัดเทพธิดาราม	กรรมการ
๒๙. พระราชสุธี	วัดเทวราชกุญชร	กรรมการและเลขานุการ
๓๐. พระราชกิตติโสภณ	วัดเบญจมบพิตรฯ	กรรมการ
๓๑. พระศรีวิสุทธิมุนี	วัดสุทัศน์เทพวราราม	กรรมการ
๓๒. พระเมธีวราญาณ	วัดราชโอรสาราม	กรรมการ
๓๓. พระศรีวิรัชมงคลเมธี	วัดอาวุธวิกสิตาราม	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๔. พระปริยัติกวี	วัดปากน้ำ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๕. พระเมธีวราลงกรณ์	วัดชนะสงคราม	กรรมการ
๓๖. พระศรีวิสุทธิธารภรณ์	วัดบรมนิวาส	กรรมการ
๓๗. พระมหานายก	วัดบวรนิเวศ	กรรมการ
๓๘. พระอมรโมลี	วัดปทุมวนาราม	กรรมการ
๓๙. พระมหาไฉน จิตตสุโท	ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๔๐. พระมหารังษี เขมวีโร	ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ	กรรมการ
๔๑. พระมหาวิწყย ถิรวินโย	ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร	กรรมการ
๔๒. นายวิชัย ธรรมเจริญ	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๓. นายบุญสืบ อินสาร	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๔. นายบุญเชิด กิตติธรางกูร	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๕. นายแก้ว ชิตตะขบ	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง
พิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎก*

๑. พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	ประธานอนุกรรมการ
๒. พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	อนุกรรมการ
๓. พระราชวชิราภรณ์	วัดพระเชตุพนฯ	อนุกรรมการ
๔. พระราชวชิรโมลี	วัดสวนพลู	อนุกรรมการ
๕. พระราชโมลี	วัดจักรวรรดิราชาวาส	อนุกรรมการ
๖. พระราชกิตติโสภณ	วัดเบญจมบพิตรฯ	อนุกรรมการ
๗. พระศรีวิสุทธิมุนี	วัดสุทัศนเทพวราราม	อนุกรรมการ
๘. พระศรีวิสุทธิภรณ์	วัดบรมนิวาส	อนุกรรมการ
๙. พระมหานายก	วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ
๑๐. พระอมรโมลี	วัดปทุมวนาราม	อนุกรรมการ
๑๑. พระมหารังษี เขมวีโร	ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ	อนุกรรมการ
๑๒. พระมหาวินัย ธีรวินโย	ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร	อนุกรรมการ
๑๓. พระมหาไฉน จิตตสุโท	ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๙ มติที่ ๓๗/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของ คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุทธมอญจารย์ ประธานคณะปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะกรรมการตรวจค้นฉบับพระวินัยปิฎก*

๑. พระพรหมเมธาจารย์	วัดบูรณศิริมัตถาราม	ที่ปรึกษา
๒. พระธรรมคุณาภรณ์	วัดสามพระยา	ประธานคณะทำงาน
๓. พระธรรมปริยัติเวที	วัดพระปฐมเจดีย์	รองประธานคณะทำงาน
๔. พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศนเทพวราราม	รองประธานคณะทำงาน
๕. พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	รองประธานคณะทำงาน
๖. พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	รองประธานคณะทำงาน
๗. พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	คณะทำงาน
๘. พระราชเมธี	วัดราชนัดดาราม	คณะทำงาน
๙. พระราชวรมนี	วัดดุสิตาราม	คณะทำงาน
๑๐. พระราชวิสุทธิโมลี	วัดมหาธาตุฯ	คณะทำงาน
๑๑. พระราชวรเมธี	วัดเทพธิดาราม	คณะทำงาน
๑๒. พระราชวิสุทธิดิลก	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๓. พระเมธีธรรมานันท์	วัดไร่ขิง	คณะทำงาน
๑๔. พระเมธีปริยัติวิบูล	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๕. พระเมธีวราลงกรณ์	วัดชนะสงคราม	คณะทำงาน
๑๖. พระสุธีรัตนภรณ์	วัดสุทัศนเทพวราราม	คณะทำงาน
๑๗. พระศรีปริยัติโมลี	วัดราชนัดดาราม	คณะทำงาน
๑๘. พระกิตติสารเมธี	วัดดาวดึงษาราม	คณะทำงานและเลขานุการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๔ มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๔ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของ คณะกรรมการพิจารณาตรวจค้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

๑๙. พระมหาอิทธิยาวัธ ชีรวโร ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๐. พระมหาวัชระ จิตวณฺโณ ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๑. พระมหาชลอ ปิยาจาโร ป.ธ. ๙ วัดชนะสงคราม คณะทำงาน
๒๒. พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม ป.ธ. ๙ วัดดุสิตาราม คณะทำงาน
๒๓. พระมหาอุดม สารเมธี ป.ธ. ๙ วัดทองนพคุณ คณะทำงาน
๒๔. นายประสิทธิ์ แสงทับ นักวิชาการภาษาโบราณ ๘ คณะทำงาน
๒๕. นายสำรวย นักการเรียน นักวรรณศิลป์ ๗ คณะทำงาน

คณะกรรมการตรวจค้นฉบับพระสุตตันตปิฎก*

๑. พระวิสุทธิวงศาจารย์	วัดปากน้ำ	ประธานคณะกรรมการ
๒. พระธรรมปัญญาภรณ์	วัดปากน้ำ	รองประธานคณะกรรมการ
๓. พระราชวิริยาลังการ	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๔. พระราชสุตตภรณ์	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๕. พระปริยัติกวี	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๖. พระปิฎกโกศล	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการและเลขานุการ
๗. พระวิเชียรกรวี	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๘. พระมหามนตรี ขนุติสโร ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๙. พระมหาประนอม กิตติปัญโญ ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๐. พระมหาสมจินต์ สมมาปัญโญ ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๑. พระมหาบุญชู กิตติโชติโก ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๒. พระมหาจรัญ วิจารณเมธี ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๓. พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๔. พระมหาเสนาะ กิตติเสโน ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๕. พระมหาครรชิต สุขิตคนฺโธ ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๖. พระมหาวัชรนพร อภิวัฑฒโน ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๗. พระมหาชำนาญ มหาชาโน ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๘. พระมหาหวน ยสาโส ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๙. พระมหาสมาน มโนพนฺโธ ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๔ มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๔ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจค้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะกรรมการตรวจค้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก*

๑. พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	ประธานคณะกรรมการ
๒. พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	รองประธานคณะกรรมการ
๓. พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	รองประธานคณะกรรมการ
๔. พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์	คณะกรรมการ
๕. พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	คณะกรรมการ
๖. พระเทพโสภณ	วัดราชบูรณะ	คณะกรรมการ
๗. พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	คณะกรรมการ
๘. พระราชปริยัติดิลก	วัดประยุรวงศาวาส	คณะกรรมการ
๙. พระราชเวที	วัดพระเชตุพนฯ	คณะกรรมการ
๑๐. พระราชสิทธิมนี	วัดมหาธาตุฯ	คณะกรรมการ
๑๑. พระสุธีธรรมนุวัตร	วัดพระเชตุพนฯ	คณะกรรมการ
๑๒. พระเมธีวราญาณ	วัดราชโอรสาราม	คณะกรรมการและเลขานุการ
๑๓. พระศรีวิสุทธิโกศล	วัดเพชรสมุท	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๔. พระวิสุทธิธีรพงศ์	วัดพิชยญาติการาม	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๕. พระศรีศาสนวงศ์	วัดอรุณราชวราราม	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖. พระมหาบุญเทียม ญาณินโท ป.ธ. ๘	วัดพิชยญาติการาม	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗. พระมหาสมลักษณ์ คุนธสาโร ป.ธ. ๘	วัดท่ามะโอ	คณะกรรมการ
๑๘. พระมหาประนอม ธมฺมาลงฺกาโร ป.ธ. ๖	วัดจากแดง	คณะกรรมการ
๑๙. พระครูธรรมธรสุนันต์ นนฺทิโก	วัดจากแดง	คณะกรรมการ
๒๐. นายนิมิตร โพธิพัฒน์		คณะกรรมการ
๒๑. ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล		คณะกรรมการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๙ มติที่ ๓๗/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจค้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

พระไตรปิฎกฉบับเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี
พุทธศักราช ๒๕๔๕

เจ้าของ
ผู้จัดทำ

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระวินัยปิฎก
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุตตันตปิฎก
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก
คณะกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง

ที่ปรึกษา

พระพรหมสุธี วัดสระเกศ
พระธรรมกิตติเมธี วัดสัมพันธวงศาราม
พระธรรมวรเมธี วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

บรรณาธิการ

พระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตฺโต ป.ธ. ๙)

คณะบรรณาธิการ/ประสานงาน

พระศรีรัชมงคลเมธี (ประนต กิตฺติวฑฺฒโน ป.ธ. ๙)
พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวิโส ป.ธ. ๙)
นายวิชัย ธรรมเจริญ ป.ธ. ๙
นายบุญสืบ อินสาร ป.ธ. ๙
นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ป.ธ. ๙
นายแก้ว ขิดตะขบ ป.ธ. ๙

พิมพ์ที่

บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
๖๕/๖๖ ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐
โทร. ๐-๒๔๒๒-๙๐๐๐
โทรสาร ๐-๒๔๓๓-๒๗๔๒, ๐-๒๔๓๔-๑๓๔๕